

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

B 878,260

PROPERTY OF

*The
University of
Michigan
Libraries*

1817

ANNO DOMINI 1817 VIA VERITAS

HUSZONÖT ÉV
MAGYARORSZÁG
TÖRTÉNELMÉBŐL

1823-TÓL 1848-IG.

IRTA

HORVÁTH, MIHÁLY.

MÁSODIK, JAVÍTOTT S BŐVÍTETT KIADÁS.

PEREGI MIHÁLY.

MÁSODIK KÖTET.

PEST, 1868.
KIADJA RÁTH MÓR.

DB
934
H82
1868

45- 356 739

TARTALOM.

Negyedik könyv.

A kormány ellenhatása a szabadelvű nemzeti irány
ellen V. Ferdinánd első kormányéveiben.

Első fejezet.

Az 1832/6-ki országgyűlés második fele.

	Lap.
Hódolat az új uralkodónak	3
A kormánypolitika	5
A királyi cím feletti viták	6
Wesselényi bepereltetésének kérése	9
A Balogh János ellen indított bűnvád	11
A budapesti lánczhíd	14
A magán vállalatokról alkotott törvény	18
A sérelmek és kívánatok tárgyalása	—
A Ludovicæum	19
A nemzeti nyelv hivatalos divata	21
Az anyagi érdekekre vonatkozó tárgyalások	22
Hiteltörvények	23
Ipariskolák, polytechnikum ügye	—
A köz elkeseredés egyéb okai	27
Az országgyűlés vége s eredményei	30

Második fejezet.

A kormány kísérletei a szabadelvű nemzeti irány elfojtására
s ellensúlyozására.

Reviczky kancellár megbukta	34
Pálffy Fidél főkancellár	35
Az országgyűlési ifjak elfogatása	37
Lovassy László elítéltetése	42
A nádor a közvélemény előtt	48
Kossuth Lajos elfogatása	50
A „Törvényhatósági Tudósítások”	51
Wesselényi Miklós pere	55
A pesti árvíz alatti magaviselete	58
Egyéb politikai perek	61
A nemzetiségi viszályok szítogatása	62

	Lap.
A szláv nemzetiség ébredése	62
A panszlavizmus eszméjének behatása Magyarországra	64
Kollár János „Szláv dcérája“	65
Panszláv mozgalmak a tótok közt	68
A nemzetiségi kérdés Horvátországban	71
A panszlavizmus Horvátországban	74
Az illyrismus keletkezése	75
A kormány beavatkozása a nemzetiségi viszályokba	83
Az illyrismus a papságban is támaszt nyer	85
Az illyrpártiak egyesülési törekvései a szerbekkel	86
A reformügy haladása időközben	89
Egyes örökváltási esetek	90
Egyéb haladási kérdések fejlődése	91
Pestmegye küldöttsége a királyhoz	93
Egy főrendi ellenzék szükségességének érzete	94
A fontolva haladó párt alakulása	97
Dessewffy Aurél	99
Követválasztási mozgalmak	101
Változások a fő kormányhivatalokban	103
Szerencsy István	104
Majláth György	—
Gróf Majláth Antal	105
A vegyes házasságok kérdése	—

Harmadik fejezet.

Kibékülés az 1839/40-ki országgyűlésen.

Az ellenzéki párt a rendek táblájánál	110
Deák Ferencz	—
Nagy Pál	111
Szentkirályi Móricz	112
Pulszky Ferencz	114
Conservatívparti szónokok	115
A felső ház	—
A conservatívpart a főrendeknél	116
Báró Jósika Samu	117
Gróf Apponyi György	—
Báró Vay Miklós	118
Gróf Majláth János	—
Báró Mednyánszky Alajos	120
Az ellenzéki párt a főrendeknél	121
Gróf Batthyáni Lajos	122
A főrendi ellenzék szervezése	127
Báró Eötvös József	133
Gróf Teleki László	134
Pártviszonyok	—
A királyi előadások	135
A Ráday-ügy; pesti sérelem	136
A főrendek válasza	138
A július 28-ki kir. leirat	139
A pesti sérelem megszüntetése	141
Országgyűlési hírlap	142
A kerületi napló ügye	144
A főrendi napló	145
A szólásszabadság kérdése	—

	Lap.
Az amnestia által eszközölt kiengesztelődés	162
Örkváltás s egyéb urbéri javítások	165
Váltótörvények	167
A zsidók emancipációjának ügye	168
Újonczok	—
A vallás és vegyes házasságok kérdése	169
A városok törvényhozási részvételének kérdése	178
A nemzeti nyelv ügye	182
A népnevelés ügye	185
A büntető törvénykönyv ügye	186
Az országgyűlés befejezése	188
Újonczállítás	—
Váltótörvénysszékek felállításá	189

Ötödik könyv.

Reformi s nemzetiségi harczok 1840—1843 között.

Első fejezet.

A mozgalom új tényezői.

A megyei gyűlések jelentősége	194
A megyei közgyűlések árnyoldalai, rendetlenségei	200
Az irodalom s a közélet viszonyos hatása	203
A nemzeti nyelv	204
Irodalmunk	209
Szépirodalom	210
Vörösmarty Mihály	211
Petőfi Sándor	212
Jósika Miklós	213
Eötvös József	214
Kemény Zsigmond	—
A Kisfaludy-Társaság	215
Philosophia	216
Köteles Sámuel	219
Hetényi János	220
Szontagh Gusztáv	233
Az irodalom egyéb ágai	235
Történelem	237
Nyelv- s irodalomtörténet	241
Toldy Ferencz	242
Az időszaki sajtó állapota	244
A „Pesti Hírlap” szerkesztését Kossuth veszi át	246
Kossuth elvei a Hírlapban	249
Széchenyi fellépte a Pesti Hírlap ellen	253
A „Kelet Népe”	255
A „Kelet Népe” hatása	257
A kormány magatartása e viták tekintetében	261
Dessewffy Aurél fellépte a sajtó terén	262
A „Világ” hírlap	—
A „Világ” rendszeres harczai	268
A vegyes házasságok kérdése	277
A papság tekintélyének csökkenése	282

Második fejezet.**A nemzetiségek harca.**

Panszlavismus	Lap. 287
A pesti protestáns főiskola	289
A panszláv papok ellen-törekvései	291
A panszláv lelkészek folyamodványa a királyhoz	294
Az illyrismus zavargásai	301
Az illyrismus céljai	303
Az illyrek eszközei s módjai a kitűzött célra	305
A vármegyék ellenhatása	315
A kormány közbelépte	316
Széchenyi akadémiai beszéde	320
A beszéd által támasztott viták	322
Wesselényi „Szózata“	324

Harmadik fejezet.**A kor főbb reformkérdései.**

A szatmári tizenkét pont	330
A városok kérdése	331
A nemesek adózásának kérdése	338
Sztáray Albert gróf szózata	341
Kossuth izgatása	—
Dessewffy Emil „Alföldi levelei“	344
Az adó kérdése a megyékben	—
A képviseleti rendszer mellett történt első lépések	351
Széchenyi Két garasos adója	353
Az anyagi érdekekre vonatkozó szociális mozgalmak	354
A német vámszövetséghez csatlakozás kérdése	355
Az iparegyesület	359
A földművelés lendülete	362
Közlekedési eszközeink	363
Erdélyi állapotok	367
Az 1837-ki országgyűlés	368
Gróf Bethlen János	—
Az 1841-ki országgyűlés	370
Kemény Dénes	372

Negyedik fejezet.**Az 1843/4-ki országgyűlés. A remények megghiúsulása.**

Az országgyűlés kihirdetése és célja	378
Követválasztási tusák	—
Egyéb választási zavargások	382
Horvátországi követválasztás	383
A pártok állása	385
Klauzál Gábor	386
Országgyűlési szabad hírlap	392
Válaszfelirat	393
A nemzeti nyelv és Horvátország	396
A vallási vitatkozások	398
Vurda kanonok véleménye	399

	Lap.
Az új, vallási törvények	405
A magyar nyelv s horvát viszonyok ügye	406
A nyelvtörvény	414
A türmezei sérelem; illyrismus	418
Megyei kihágások feletti vitatkozások	423
Az országgyűlés egyéb tárgyalásai	426
A büntető törvénykönyv és börtönrendszer	427
A hitelintézeti törvényjavaslat	428
A városok rendezésének s országgyűlési befolyásának kérdése	430
Ósiség s örökváltság	441
Birtokképeség	—
Hivatalképeség	442
Közmunkák	443
Közös adózás	—
A „partium“ ügye	447
Unio Erdélylyel	449
Anyagi érdekek	—
Fiumei vasut	451
A vámviszonyok rendezése	453
A kormány válasza	455
A rendek határozata; bizalmatlansági szavazat	458
Az országgyűlés eredményei	460

NEGYEDIK KÖNYV.

A KORMÁNY ELLENHATÁSA A SZABADELVŰ NEMZETI IRÁNY
ELLEN V. FERDINÁND ELSŐ KORMÁNYÉVEIBEN.

ELSŐ FEJEZET.

Az 1832/6-ki országgyűlés második fele.

Az ország rendei, Ferencz haláláról hivatalosan értesülvén, hatvanöt tagból álló küldöttséget intéztek Bécsbe, megvinni az új uralkodónak a nemzet hódolatát. A fényes küldöttség fényesen fogadtatott az udvartól. A magyar kancellária palotájában összegyűlvén, a helyben tanyázó magyar katonaság sorai közt udvari díszkocsikon haladt át Bécs utczáin a császári lakba, hol a lépcsőzeten a német gárda, az előtermekben a magyar királyi testőrség vala felállítva. Ferdinánd király, a feketén bevont trónon, gyász magyar öltözetben, fűdetlen fővel s állva, jobb oldaláról a császári udvari főhivatalnokok —, balról a magyar udvari kancellár, Reviczky gróf és a magyar testőrség kapitánya, Splényi báró, környezetében fogadta a küldöttséget. A küldöttség nevében Pyrker László, egri érsek, szónokolt, hosszú beszédben fejezvé ki a nemzet hódolatát és szerencsekívánatait az új fejedelemnek, s a reményeket, melyek uralkodásához kapcsolvák. A beszéd végével Ferdinánd a nemzet hódoló feliratát, mely neki a küldöttség által átnyújtatott, a kancellárnak átadván, a trónban ülve, feltett kalpaggal olvasta el rövid köszönő válaszát. A küldöttség ezután néma bókók közt vonult vissza s Mária Auguszt királyné elébe járult, ki udvari hölgyeitől körülvéve, egy

Hódolat az új
uralkodónak.

1835.

más teremben várakozék a hódolatra. Midőn az üdvezlő beszédre halk hangon, látszólagos elfogultsággal mondott rövid latin válaszában egyebek közt említette, hogy az ő ereiben is a nagy Mária Terézia vére foly, a küldöttség hangos éljen-kiáltásokkal távozott előle.

A tisztelegéseket fényes lakoma követte, melyen a birodalmi s házi főkancellár, Metternich Kelemen herczeg viselte a király képét. Midőn a küldöttség a lakoma végével tőle bucsút vett, Metternich, válasza közben, a trónváltás hírének az olasz udvarokhoz megvitelére követül kinevezett gróf Zichy Istvánhoz fordulván, ilyképen szóla: „Mondja meg a gróf az illető udvaroknak, melyekhez küldetve van, hogy a monarchia kormányrendszere szebb diadalt alig ült valaha, mint néhány nap óta e fővárosban. Egy, negyvenhárom évig uralkodott fejedelem elhal; az új fejedelem a trónt elfoglalja: és minden a régiben marad, minden csöndes és loyális, miként látja.“

Metternich állítása csak egyik részében volt való. Minden csöndes, minden a régi rendben maradt a trónváltásnál; de ennek oka koránt sem a monarchia kormányrendszerének jóságában s közkedveltségében; hanem, e kormányrendszer daczára, a népek csaknem túlságos loyaltásában vala keresendő. E loyaltás annál inkább megérdemli az elismerést, minthogy a nemzetnek semmi kilátása sem volt arra, hogy Ferdinánd trónra léptével az alkotmányosság tekintetében élénkebb jogérzet, a nemzeti kifejlés, újjászületés ügye iránt nagyobb méltányosság, a népszabadság iránt több hajlam foglaljon helyet az ország kormányánál.

E reménytelenség épen onnan eredt, hogy az új uralkodó alatt semmi sem változott; a kormány rendszere, személyzete, politikája, minden a régi maradt. Ferdinánd a természettől oly szelíd, jó szívet nyert osztályrészül, hogy általa alattvalóinak boldogítójává válhat vala. De, ezeknek bánatára, idegrendszerében egy makacs kórság, a nehéz nyavalya csirái rejlének, melyeket a korán anyavesztett

1835.

gyermekben nevelőjének, Tige grófnak, egészen ferde, durva, sőt nem ritkán embertelen bánásmódja s a beteg organismus kellő ápolásának elhanyagolása hamar kifejlesztett. A férfiaság fejlődésének időszakában egy pár év némi reménnyel kecsegtetett, hogy a fejlődő test legyőzi a nyavalyát. Szellemének emelkedéséről s önállóságáról, akaratának erélyéről, sőt szabadelvű irányáról, mely miatt egy ideig atyjával is némi meghasonlásban volt, mind több hír kezd vala szárnyalni az országban. „Én gróf Illésházyval tartok — írja 1826-ki ápril 3-kán Kazinczy Ferencznek gr. Dessewffy József, — a ki még jobban tudja mint én, hogy a koronaörökös energicus ember lesz, és hogy több esze van mint hírelik és a mint akarja magáról véleltetni. Kényes az ő helyzete és mindent megmagyaráz.“ De a közvárakozás nem teljesedett egészen; az idegbaj, bár gyöngült, de végkép nem szűnt meg.

Ferdinánd ezen állapota miatt atyja, életének végső, gyakori s huzamos betegeskedéssel töltött szakában a maga testvéröccsét, Lajos főherczeget, helyezte a cabinet élére. A fejedelmi család megegyeztével, Ferencz halála után is e főherczeg maradt az uralkodó képviselője a kormány ügyeiben; a birodalmi politikát pedig, mind a kül- mind a belügyekben, ezentúl is Metternich herczeg, s az elébbinél még nagyobb hatalommal igazgatta. A királyné, Mária Augusztá, kinek vallásos kedélyét uralkodási vágy nem ösztönzé, elvonúltságában semmi részt sem vett a politikában. Annál több befolyást törekedett magának szerezni Zsófia főherczegné, Ferencz Károly főherczegnek, a magtalan Ferdinánd legidősb öccsének s koronaörökösnek élénk, uralkodni vágyó neje.

A kabinet politikai rendszere, a kormányzat elvei mindenben a régiek maradtak. Metternich a birodalom csöndét, a népek loyálisát Ferencz halálakor a kormányrendszer diadalának tartván, nem látott okot a husz év előtt önmaga által megállapított rendszer megváltoztatására. A következő

A kormány-
politika.

1835.

események mindazáltal czáfolhatlanul tanúsítják, hogy ő e rendszer sajátosságos elveit, melyeket Ferencz 1825 óta önszántából némileg megszelídített, most az uralkodó akarátában semmi akadályt nem találván, nagyobb szigorral akará alkalmazni. Számítva a nemzet loyálisására, a világbéke e zavartalan állapotában, melyet az orleánsi dynastiának meggyökeresedése több nemzedékre látszék biztosítani, részint alattomos működés, részint szigorúbb rendszabályok életbe léptetése által, még egyszer megkísérteni szándékozott a fejledező nemzeti szellem mind szabadelvűbbé, a reformtörekvések mind radikálisabbá váló irányának elfojtását. Kétségtelen jelei mutatkoznak ennek már Ferencz végső életszakában is azon eljárásban, melyet a kormány az erdélyi diéta tekintetében, a magyar országgyűlésen pedig az ország fejlődésére oly szükséges, a monarchiai elvre nézve pedig oly ártatlan, sőt csak kedvezőleg hatható örökváltság s egyéb úrbéri törvényjavaslatok tárgyában követett. E kísérletet Metternich, Ferencz halála után, mondhatni, mindenható miniszter, néhány évig szívós kitartással folytatá, míg végre a megszilárdult nemzeti közvélemény hatalma által kényszerítve, azt némileg módosítá s más irányú kísérletekkel cserélte fel.

Ki a kormánynak ezen kényuralmi visszahatásáról még az úrbéri törvényjavaslat sorsa s az erdélyi rendkívüli kormánysszabályok után is kételkedett volna, eléggé meggyőződheték mindjárt Ferdinánd trónra lépte után ama czélzathból, mely a királyi czím körül nyilvánult s azon eseményekből, melyek a szólásszabadság tárgyában fejlettek ki.

▲ királyi
czím feletti
viták.

A királynak april 19-kén előforduló születése napjára a rendek, szokás szerint, üdvözlő feliratot készítettek, melyben Ferdinánd e néven V-dik királynak czimeztetett. Hogy e néven az országnak korábbi időkben már négy koronázott királya volt, minden iskolai kézi könyv tanítá, törvényeink tárháza pedig, a Corpus Juris, kérdés alá sem eshető szembetűnősséggel tanúsítá. Hogy továbbá a magyar

királyok cím- és névsorában semmi változás nem történt akkor, midőn Ferencz 1804-ben az osztrák császári címet felvette, s azontúl magát, bár e néven mint német birodalmi császár II-dik volt, I. Ferencznek nevezette, magából azon oklevélből is világosan kitűnik, melyet az említett évben, ausztriai császársága tárgyában kibocsátott. Miként annak helyén elmondottuk, ezen okmányban Ferencz maga világosan kijelenti, hogy sem addigi viszonyait Magyarország iránt, melyek a *pragmatica sanctio* cím alatt ismert viszonylagos, és azért a nemzet megegyezte nélkül nem is módosítható szerződésen alapúlnak, megváltoztatni, sem Magyarországot az ausztriai császárság tartományává tenni, s ekként önállóságában megcsorbítani egyáltalában nem szándékozik. Magyarországon Ferencz név alatt ő lévén az első király, azon címváltoztatás, mely szerint magát azután mint császár is I-sőnek nevezte, a magyar királyi címmel nem jött összeütközésbe. Másként állott a dolog Ferdinándra nézve, kit, a mondottak szerint, bár mint osztrák császárt az I-ső, de mint magyar királyt az V-dik Ferdinánd cím illetett meg. Megváltoztatni e címet, és Ferdinándot, mint magyar királyt is, e néven I-sőnek címezni, annyi volt volna az ország részéről, mint elismerni, hogy az új osztrák császárságba Magyarország is beolvasztatott, annak tartományává lett, nemzeti függetlenségét s önállóságát elvesztette.

Mennél világosabban folyt az előzményekből ezen következtetés, és mennél kétségtelenebb volt a nemzeti függetlenség joga, s e tekintetben magának az osztrák császárságot megalapító okmánynak értelme: annál felőtlőbb volt, hogy a főrendek többsége az „V-dik Ferdinánd” címen mégis felakadt, s kétségkívül a Bécsből yett utasítás szerint, makacsúl kívánja, hogy a királyt a rendek is egyszerűen „I. Ferdinándnak” címezzék. Alig is lehetne ezt megfejteti, ha nem tudnók, hogy a főrendek, a demokratiától s a kiváltságaitat fenyegető reformoktól félván, azok meggátlása végett szorosabban a kormányhoz szövetkeztek, készek azt

1835.

érdekeiben pártolni, hogy viszont az arisztokratiai kiváltságok megőrzésében s a reformok meggátolásában tőle nyerhessenek pártolást. Oly önző s elfogult vala még főnemesiségünk nagy része, hogy nem kételkedett még a nemzeti függetlenség megcsorbitásának szándokában is támogatni a bécsi kormányt, csakhogy tőle viszont a maga hűbéri jogainak s kiváltságainak megtartásában s a demokrat irányú reform megghiúsításában segílyt nyerjen. A rendek háza jól tudván hogy, ha a király czimében az ország függetlenségi jogát ekként megcsorbíttatni engedi: a kormány, melynek különben is jogfoglalás, kényuralom a fő törekvése, nem késendik ezen, látszólag csekély, engedmény minden következményeit hasznosítani a maga részére; s rövid idő múlva fennen hirdetendi, hogy a törvényhozás maga önként lemondott az ország függetlenségéről. A rendek házában e miatt nagy ingerültség támadt a főrendi tábla ellen, mely megátalkodottsággal ragaszkodva a bécsi kormánynak vele még csak magán úton közlött kívánatához, sok ideig vonakodék megegyezni a király törvényes, sem történelmileg, sem diplomatikailag kétségbe nem vonható czimében. A két tábla közti vita több hónapig tartott; a főrendek tizenhétszer vetették vissza a rendeknek megczáfolhatlan érvekkel támogatott üzenetét; a kedélyek ingerültsége nőttön nőtt, mert az egyességnek minden reménye eltűnt.

A nádor végre maga is komolyan aggódni kezdett ezen, mindinkább elmérgesülő viszonyok felett, s egy tanácskozása után Deák Ferenczcel, ennek tanácsára magán úton felterjeszté, hogy miután a rendek engedelkenységére egyáltalában nem számolhatni, minél fogva az ügyet tovább erőszakolni nem tanácsos: a király közvetlen lépjen fel s maga vágja ketté a bonyolódott csomót. A bécsi kormány végre meggyőződván, hogy az ország függetlenségét e mellékes kérdés leple alatt megingatni nem lehet, hajlott a jó tanácsra. Néhány nap múlva egy kir. leirat érkezett, melyben Ferdinánd kijelenté: hogy magát törvényes magyar

1835.

királynak tartja, s egyenes örököségi joga ellen vétene, ha a királyságára vonatkozó bármely kérdésben kétségnek engedne helyt. Kijelenti, tehát, hogy ő magát, mint magyar királyt, V-dik Ferdinándnak fogja nevezni s neveztetni. A főrendek e leirat következtében még gyűlöletesebb világban tűntek fel a nemzet előtt, mint ha önszántukból engedtek volna a rendek táblájának. El lehetett azontúl rólok mondani, — mitől nem is kimélte meg őket a közönség, hogy magánál a királynál is királyiabbak, túlzó royalisták. A főrendi osztály e kérdés oly makacs vitatása által nagyon sokat veszített a közvéleményben: a közönség ellenkező túlságba esván, még hazafiságát, nemzeti érzetét is kétségbe kezdte vonni s bizodalmát tőle egészen megvonta.

A kedvetlenség, ingerültség, mely a kedélyekbe ezen viták alatt fészkelte be magát, azontúl nem is oszlott szét az országgyűlés egész folyamában; mert mind újabb események merültek fel, mikből bőséges táplálatot nyert a köz elégtelenség. Mindjárt a királyi cím feletti viták kezdetében lőn közhírré Wesselényinek a jobbágyok örökváltsága mellett a múlt évben, Szatmár megye közgyűlésén, mondott beszéde miatti bepereltetése, s május 4-kére a kir. tábla elébe idéztetése. Az ünnepelt, népszerű férfiúnak két oldalról is célba vett zaklattatása annál mélyebb fájdalmat s aggodalmat gerjesztett a nemzet szabadelvű részében, minthogy benne nemcsak a reformügy, hanem a legfontosabb alkotmányos elv, a szólásszabadság támadtatott meg a kormány által. Majdnem minden megye önügyévé tette a sérelmes esetet s utasítást küldött követeknek: ügyekezzenek azt jó végre vezetni. A rendeknél ennek következtében a bihari követ, Beöthy Ödön, első emelt panaszt a kormány eljárása ellen. Hatályos beszédében megmutatta, hogy közgyűlésen mondott beszédet, melynek, mellesleg említve, vád alá fogott némely kifejezései nem is a király, hanem a kormány ellen valának intézve, későbbi vizsgálatnak s keresetnek tárgyává sem lehet tenni. Ha a

Wesselényi
beperelteté-
sének kér-
dése.

1895.

szóló törvényt sért, azt rögtön, a gyűlés folyama alatt, mint széksértést kell bűnhesztetni. Innen eredt ama törvényes szokás is, hogy hasonló esetekben az ajtók azonnal bezáratnak s a kereset nyomban megindítatik; mert ha a sértést elkövetett egyén a teremből eltávozott, a keresetnek utólagosan nincsen többé helye. Miután ezt Szatmár megye rendei, bár köztök a főispán, mint a kormány képviselője is jelen volt, nem tették: következtetni kell, hogy Wesselényi még csak széksértést sem követett el, s annál kevesebb olyast, mi notapernek tárgyául szolgálhatna. Megmutatta, hogy törvényeink szerint felségsértési s hűtlenségi bünt pusztá szóval elkövetni egyáltalában nem is lehet; hogy, továbbá, a szólásszabadság egyik fő sarkköve az alkotmánynak. Hivatkozott magára a főherczeg nádorra, ki egy főrendi ülésben nem rég maga is akként nyilatkozott, hogy „a szólásszabadság a constitutio palládiuma.” Ezen s több hasonló okoknál fogva erélyes feliratot indítványozott, melyben ő felsége megkérendő volna, hogy a szólásszabadságon ejtett sérelmet rögtön orvosolja; a Wesselényi Miklós ellen indított pert pedig semmisítse meg.

Az indítványt a rendek nagy többsége végzéssé emelte; a felirat mindazáltal e tárgyban is megakadt a felső táblán, mely, mióta a szabadelvű reformok meggátolása végett egészen a kormányhoz csatlakozott, mindenben, mi ennek tetszésével nem találkozék, egy makacs vetőt kezd vala gyakorolni. A két tábla e miatt az országgyűlés végiglen váltogatá egymással üzenéiteit, de minden siker nélkül. A főrendek, bár szinte elborítottak a szólásszabadság mellett harczoló megczáfolhatlan érvek által, megátalkodottan ellenzék a feliratot átbocsátani. A rendek hamar meggyőződtek ugyan, hogy hasztalan küzdenek, mert a kormány többfélekép elárulá, hogy Wesselényit minden áron elítélni s elmozdítani akarja a harcztérről; a szólásszabadság oly igen fontos kérdését mindazáltal, melynek kedvező eldöntésétől függ vala nagy részben a nemzeti átala-

külés ügye, annál kevesebbé hajlának letenni, mivel a szólásszabadság sérelmei egyebekben is szaporodtak. Az örök-váltság kérdésében, midőn azt a kormány, a múlt év végén, a követi utasítások megváltoztatása által törekedék megbuktatni, Zemplén és Békés megyékben is hasonló szabadelvű nyilatkozatok tétettek, minő volt Wesselényié Szatmárban. A kormány azok megtorlása végett mind a két megyébe kir. biztost küldött: Békésbe Szirmayt, Zemplénbe Tajnayt. A háborgatott megyék, követeik által az országgyűlés elébe vitték sérelmüket; minek következtében a szólásszabadság kérdése többféle alakban minduntalan szőnyegre került. A rendek tehát e fontos ügyben ernyedetlenül küzdének mind a gyűlés bezáráig; sőt, mint látandjuk, a következő 1839-ki országgyűlésen is azonnal s kétszeres erélylyel fogták fel az időközben is többször megsértett jog mellett a most eredmény nélkül maradt vitakozás megszakasztott fonalát.

De bár elvileg még nem sikerült is e gyűlésen kivívni a gondolat és szólás szabadságát; egy külön esetben mindazáltal már is diadalt ült az ellenzék. Egy ízben, midőn a Wesselényi ügyében a királyhoz intézendő felirat forog vala szőnyegen a rendek országos ülésében, a barsi követ, Balogh János, Wesselényi mellett nagy hévvel szónokolván, annak a szatmári gyűlésen mondott ama szavait, melyek miatt bepereltetett, szóról szóra ismételve, sajátjaivá tette. A kormány következetes akarván maradni, Baloghot is azonnal vád alá fogatta; megyéjére pedig ráparancsolt, hogy miután székét a követ, hűtlenségi bűne miatt az országgyűlésen meg nem tarthatja, helyébe más követet válasszon.

Bars megye már 1822 óta egyike lévén azon megyéknek, melyek az ellenzék zászlaját legelől s legerélyesebben lobogtaták: a kormány eleve is tudta, hogy nem leendő könnyű dolog megbuktatnia a népszerűsége tetőpontján álló követet. Minden követ megmozdíta tehát, hogy Balogh

1835.

A Balogh János ellen indított bűnvád.

1835.

visszahívását keresztülvigye. A főispán, gróf Keglevich János, maga is a legkonokabb conservatívok egyike, megyéjében a fondorlat s vesztegetés semmi nemét nem hagyta kísérletlenül, hogy célját érje. Az új követ megválasztása július 25-kére volt kitűzve. A kamarai tisztek s más kormányhivatalnokok s ügynökök, mindjárt a közgyűlés kihirdetése után, községről községre járták be a köznemességet, jelentékeny összegeket osztván ki annak tagjai közt, hogy szavazatukat a kormánypárt részére biztosítsák. A köznemesség, az ugynevezett kortesvezérektől intést véván, nem is vonakodék elfogadni a kiosztott pénzt; mi a kormánypártiakat a győzelem biztos reményébe ringatá. A gyűlés napja felvirradt; a nemesség nagy számmal jelent meg. Felolvastatván a királyi leirat, mely új követválasztást rendelt, a főispán megtette a kijelölést, s a szavazás megkezdésére szólítá a nemességet. Most azonban Dombi Márton, közbirtokos s királyi táblai ügyvéd szót emel. „Országgyűlési követünk, Balogh János, — ugymond — felségsértési bűnről vádoltatik. Az 1723-ki törvénykönyv 9-dik czikke a felségsértési s hűtlenségi bűnt részletesen osztályozza: lássuk tehát e bűnök melyik osztálya alkalmazható követünkre.“ Ezután pontonként elősorolván az eseteket, melyekről a törvény szól: a megyei rendeket minden pontnál felszólítá, nyilatkoznának: bűnösnek tartják-e abban Baloghot? A választó nemesség minden pontra hangos nemmel válaszolt. „No de hátra van még egy pont — így folytatá beszédét Dombi —: lássuk, tán ez ellen vétett?“ E pont, melyet a szónok szándékosan hagyott utóljára, a hamis arany- s ezüst-pénzverőkről szóla. A közönség, mely jól tudá, hogy épen Balogh volt egyike azoknak, kik 1823-ban, a kormány finánczmunkálatai következtében becsvesztett s leszállított papírpénzről önkényesen ezüstre emelt adót legérélyesebben ellenzették, hangos kaczagással szakasztá félbe a szónok beszédét; mi közben aztán mindenfelől „éljen Balogh János!“ kiáltások hangzának fel a teremben.

Ennek csilapúltával aztán Dombi ekként végzé beszédét: „Miután a megye rendei Balogh Jánost felségsértőnek vagy hűtlennek el nem ismerhetik, indítványozom: menjen tüstént vissza Pozsonyba és foglalja el követi székét. A megyei ügyvéd pedig küldessék ki, jelenjen meg az idézetre s védje követünket.“ Az indítvány nagy tetszéssel fogadtatván, a többség Baloghot követi állásában megerősítette. Az igen gyöngye kormánypárt szót sem mert emelni a hasonlíthatlanul nagy többség ellenében: Balogh tehát visszatért Pozsonyba, folytatandó törvényhozói működését. A megye eljárása mind Pozsonyban, mind egyébütt is az országban nagy magasztalással helyeseltetett; s a kormány, a közvélemény hatalmától végre is kényszerítve érzé magát, a kérést Balogh ellen megszüntetni. Előzménye volt ez ama teljes diadalnak, melyet az 1839-ki országgyűlés rendei a szólásszabadság ügyében végre kiküzdendők valának.

1835.

A jobbágyok örökválságát és személyszabadságát illető törvényjavaslat sorsából meggyőződtek az ellenzéki rendek, hogy a körülmények ezen országgyűlésen nem olyanok, melyek közt a többi rendszeres reformmunkálatokat a magok értelme szerint keresztülvinni remélhetnék: tanácsosabbnak vélel tehát, azokat kedvezőbb időre halasztani, mintsem az alkotmányos elveknek s a kor igényeinek meg nem felelő törvényeket alkotni. Így lőn, hogy a polgári magánjog törvénykönyvét, mely az úrbér után munkába vétetett, miután belőle kerületi üléseiken harminczhét törvényjavaslatot elkészítettek, befejezetlenül letették. E lépésre nemcsak azon indok vezette a szabadelvű pártot, hogy a kormány hangulatának mostani áramlatában lehetetlenné vált a szabadelvű törvények megalkotása; hanem bosszúsággal vegyes fájdalommal tapasztalák azt is hogy, miként mindjárt elmondandók leszünk, a kormánypárt fondorlatai következtében, saját soraik is menten ritkúlnak. Egyébiránt meggyőződtek már arról is, hogy körülményeink közt a rendszeres codificatio nem mindig a legjobb s legkönnyebb

385.

út keresztülvinni a reformokat. Most tehát inkább az események folyamában felmerült oly egyes fontosabb kérdések eldöntését, elvek tisztázását s megalapítását tették feladatukká, melyek a jövő országgyűlések reformtörekvéseit előkészítsék. Ezen nézet vezérlé őket a szólásszabadság mellett folytatott vitákban; ez által indítottak Széchenyi István egy tervének pártolására s a sérelmek tárgyalására is.

dapesti
czhid.

Mi Széchenyi tervét illeti: fentebb mondók, miképen ő mindenek előtt az ország anyagi érdekeit javaslá, s a mennyire egyes hazafi ereje engedi, törekvők is kifejtteni, hogy aztán ezek segélyével s ezek erkölcsi hatása alatt célszerűbben s könnyebben lehessen létesíteni a nemzet egyetemes újjászületését. E célra irányzának azon reformjavaslatai is, melyeket legújabb munkájában, napvilágot a censura által elejébe vetett akadályok miatt csak az országgyűlés folyama alatt láthatott Stádiumban, tőn indítványba. Ő a maga „egymásutánjában“ a kiállító erők előteremtését helyezé a teendők élére. A szabad föld és hitel megalapítása mellett pedig e célra legszükségesebbnek hirdeté Budapestnek az ország anyagi középpontjává, széppé, kényelmessé, gazdaggá varázsolását, és a kiváltságos nemességnek közcélokra való adózását. Már fentebb említők, hogy ő reformterveinek e két fő részletét, az e körben teendők kezdetéül, egy Budapest közt részvények útján építendő állandó híd eszméjében egyesítette: a híd által közvetlenül Pest anyagi emelkedését s középponttá válását célzá ugyan; de közvetve nem csekélyebb eredményt várt abból, ha a híd részvényes társaság által építtetik, s ennél fogva az átkelőktől fizetendő vám a nemesség nem-adózási kiváltságának varázsát megtöri, a nemességet közhasznú célokra adózni szoktatja. Az eszme valóítását, melynek érdekében már az országgyűlés előtt Angolhonba utazott s egy külön röpiratot bocsáta ki, csak a törvényhozás tehette lehetővé; mert mielőtt a részvényes társaság megalakúlna, törvénynek kelle alkotatni, mely a vámfizetésnek minden-

kit, tehát a kiváltságos nemest is alája vesse. Az országgyűlés megnyitával tehát eljött az alkalom, a termékeny eszmét foganatosítani.

1835.

Valamely eszmét agitatio által megkedveltetni s népszerűvé tenni, annak részére a befolyásosabb egyéniségeket megnyerni, senki sem birt annyi ügyességgel s kitartással, mint Széchenyi. Nem restellett ő bár kinél is, ha a tervezett ügyre befolyását hasznosnak tartá, ismét és ismét bekopogtatni, ha kelle, órákig lesni az előszobákban a legalcalmasb időt; és ha aztán emberéhez jutott, minden sajátosságait s hajlamait kizsákmányolni; okokkal s élezzekkel, gúnynyal s hízelgéssel hatni reá, hogy őt tervének gyámolítására megnyerje. Így tett ő a budapesti állandó híd tárgyában is. A reformpártiaknál, kik az ő eszméit különben is kivétel nélkül elfogadták, s őt magát, bár tulajdonkép a pártokon kívül állott s tusáikban ritkán vett részt, vezérökül tisztelik vala, sok szót vesztegetnie nem volt szükség. Annál súlyosabb volt feladata az ó-rendszer embereinél, kik a nemes megvámoltatását nemcsak a kiváltságok, hanem sokan maga az alkotmány megcsorbitásának nézik vala. A főrendűek közt számos nagy befolyású tagok, például maga az országbíró, gróf Cziráky Antal is, makacson ellene szegültek a tervnek, melyet nem ok nélkül első lépésnek tekintettek az összes nemesi kiváltságok eltörlésére, az egyenlőség megalapítására. De a fáradhatlan Széchenyi nem tágitott, míg a diadal iránt biztos remény nem kecsegtethet. Ennyire jutván, hozzáfogott a részvényes társaság megalakításának tervéhez; és miután annak létesítésére Szina bankárt megnyernie sikerült, Clark nagy híré angol vízmérnököt a hídterv megkészítésére Londonból Pestre hozatta. Az indítványt a vámfizetési törvény megalkotására a rendek házában már 1833 nyarán megtéteté; melynek következtében a július 28-kai országos ülés bizottmányt nevezett ki a hídügygyel kapcsolatban lévő kérdések kidolgozására.

A közvélemény jelenleg igen kedvező volt Széchenyi tervére nézve. Nem rég jelent meg Dunánkon az első gőzhajó; s a közönség azt csodálattal s lelkesedéssel üdvözlé, mintegy biztos előhírnökét anyagi haladásunknak. A gőzhajózási vállalat eszméje s megindítása nem Széchenyi műve volt ugyan; de ahhoz ő mindjárt kezdetben hozzácsatlakozott, s azóta annyit s oly ernyedetlenül munkálkodék annak megszilárdításán, terjesztésén s gyorsan gyarapodó sikerén, hogy őt méltán második megalapítójának tekintethetni. Így tartá ezt legalább a nagy közönség, mely a vállalat fényes sikerét egészen neki tulajdonítá, s minden hasznót, mi abból anyagi érdekeink, a közlekedés, kereskedelem élénkülése tekintetében eredt, az ő nevéhez kapcsolt. Mihelyt ő az állandó híd eszméjét az országgyűlés tagjai közt annyira népszerűvé tette, hogy a valósíthatására szükséges törvénynek megalkotását bizton remélheté, azontúl a gőzhajózás érdekeinek áldozta idejét s munkásságát. Oda-hagyván az országgyűlést, hol a Wesselényi által vezérlet ellenzék modorát nem helyeselheté, de szakadást a pártban, melynek elveit a magáéinak vallá, támasztani nem akart: mint kormánybiztos az Aldunához sietett, hogy a vaskapui munkálatokat, melyeknek célja volt a Duna medrét a szikláktól megtisztítani s hajózhatóvá tenni, a folyam partján pedig a meredek, sziklás hegyoldalban utat nyitni, személyesen vezethesse. Az elemeken nyert ezen diadalai is úgy tüntették fel őt a közönség előtt, mint a süker emberét, ki, bár mire fordítja is munkásságát, a célzott eredményt mindig és mindenben elő tudja teremteni. Az ő befolyása birta aztán 1835 elején a törvényhozást arra is, hogy a Duna szabályozása iránt feliratot intézzzen a kormányhoz. A nádor s az ország-bíró ez alkalommal szerencsekivánatok közt nyilváníták teljes elismerésüket érdemei iránt.

Nem kételkedett ezek után senki, hogy a roppant nagyságú lánczhíd, — mert ilyennek felállítását látá Clark építész legcélszerűbbnek, melyet Széchenyi oly buzgalom-

mal ajánl, teljesen sikerülend, mihelyt a szükséges intézkedések a törvényhozás részéről megtörténnek. Széchenyi b. Szina bankárral, ki a vállalat finanziaális oldalának élére állott, oly módon egyezett meg, hogy a részvényes társaság a hidat 90 évi használat után a nemzetnek, egy tartaléktőkével együtt ingyen átengedendi. A feltételek közt oly pont is fordúlván elő, hogy a két város közti közlekedésnek minden más eszközei is a társaság kizárólagos birtokában legyenek: Budapesttel is egyezkedni kellett az eddig közösen birt hajóhíd vámjogának megváltása végett.

Mind ezen előmunkálatok bevégeztetvén, a törvényjavaslat az avval megbízott országos választmány által megtétetett. A rendek táblájánál harminczöt megye pártolá a vámfizetés eszméjét; minél fogva a törvényjavaslat a többség által megszavaztatott. A főrendek közt még most sem hiányzának ugyan, kik azt a kiváltságok sérelme miatt ellenzék; a fáradhatlan Széchenyi mindazáltal a többséget terve pártolására ott is előteremtette. A törvény, mely aztán királyi szentesítést is nyert, egyéb intézkedéseken kívül megrendelte, hogy a hídon minden átkelő, személy-, rang- és osztály-különbség nélkül köteles vámot fizetni. E vámilletmény megállapítása s a szerződésnek a részvényes társasággal megkötése végett, a nádor elnökléte alatt, egy állandó országos bizottmány neveztetett, mely eljárásáról a jövő országgyűlésnek számolni köteles. E bizottmány a szerződési éveket, melyeknek eltelte után a hídvám egészen megszűnik s a híd nemzeti tulajdonná váland, 87-re határozta. — A nemesség Achilles-sarka tehát eképen lefegyvereztetett; a százados kiváltságok oklevele egy ponton átllyukasztatott: az új lánczhídon minden nemes a nem-nemessel egyaránt köteles lőn vámot fizetni. Nem lehetett többé kételkedni, hogy a közterhek közös viselésének elve a közel jövőben a nemességre is ki fog terjesztetni: a hídvám törvénye annak csallhatatlan előpostája volt.

1835.
A magán vállalatokról alkotott törvény.

Meg lévén egyszer törve a nemesi kiváltság varázsa, a reformpárt sietett azt az anyagi érdekek, kivált a közlekedés előmozdítására vonatkozó más magán vállalatokra nézve is megszorítani. Megalkottatott egy más törvény is, méltó társa az állandó hídát illetőnek, mely szerint „a legközelebbi országgyűlésig is, melyen a haza közjavát előmozdító magános vállalatok iránt a törvényhozás kimerítőleg fog intézkedni, ideiglenesen rendeltetett, hogy minden oly magános személyek vagy társaságok, melyek Pestről Bécs felé vagy a magyar tengerpartokig, vagy Zimonyig, vagy Morva, Slézia s Galiczia határszéleig, vagy Kolosvár s Nagy-Szeben felé Erdélyig —, továbbá a melyek Bécsből a magyar földön keresztül Törökországig vagy Krakóig —, Nagy-Szombattól Kassáig, Miskolcztól Galiczia felé s végre Sziszecktől a magyar tengeri kikötőkig vasutat vagy csatornát építeni vállalkoznak, a törvény kizárólagos ótalma alá vétetnek s többféle kedvezményekben részesíttetnek“.

A sérelmek és kívánatok tárgyalása.

A sérelmi politikának, mely régebben csaknem egyedüli iránytűje volt országgyűléseink működéseinek, elvileg már nem nagy barátja volt ugyan a reformpárt; mert megvala győződve, hogy miként az eddigelő célra nem vezetett: úgy a jövőben magoktól is gyérülni fognak a multkoriakhoz hasonló törvény- s alkotmánysérelmek, mihelyt az átalakulás ki lesz víva. De most, midőn tapasztalák, hogy a jelen mostoha körülmények közt e tekintetben oly keveset tehetnek, a kedvezőbb viszonyok beálltaig annál inkább helyén láták a sérelmekkel is foglalkodni, mert a kormány a haladás helyett ismét jogfoglalásokra törekedék; s mert küldöik, a megyei rendek nagy része, még mindig sokat tart arra, hogy a régi sérelmek közül egynémít minden törvényhozás orvosoljon. Bár a kormány s a főrendi tábla mostani hangulata nem nagy reménynyel kecsegtetett is az iránt, hogy eljárásukat süker jutalmazza; de nehogy otthon azon szemrehányással találkozzanak, hogy e hosszú országgyűlés e tekintetben is meddő maradt: mindjárt az úrbéri szabá-

lyozat bevégezése után beléfogtak a nagy munkába, s azok tárgyalása végett külön esti gyűléseket tartának, melyek aztán az év nagyobb részén áthuzódtak. Súlyt azonban a régi sérelmek s kívánatok nagy tömegéből leginkább azokra fektettek, melyek már magokban is némi reformot foglalnak s a haladásra kiindulási pontokul szolgálhatnak. Ezek közül különösen három tárgy: a Ludovicæum hadi akadémia, a nemzeti nyelv divata s a köznevelés ügye, vonja magára figyelmünket.

1835.

A század első tizedében, midőn a folytonos háború országgyűléseink tanácskozásait minduntalan hadi tárgyakra fordítá, az ország rendei nem szűntek vala meg sürgetni, hogy a magyar ezredekben kizárólag honfiak alkalmaztassanak tisztékül; s nehogy a kormány e jogos kívánatot kiképzett magyar ifjak hiánya miatt mellőzze: 1808-ban magán ajánlatok útján egy millió forintnál többet gyűjtének össze egy magyar hadi akadémia felállítására. A kormány akkoron, a rendek hadi segélyével teljesen meg lévén elégedve, pártolni látszék az ügyet s Váczon egy épületet mutatott ki az intézet számára, mely Mária Terézia által nemes ifjak növeldejéül emeltetett; mióta azonban e célra a bécsi Theresianum lőn megalapítva, üresen, roskadozó félben áll vala. Az említett év óta számos újabb ajánlatok járulának az alapítványhoz. Nem csak az első alapítók kiegészítették ama veszteségeket, melyeket a pénzalap a papirpénz kétszeri értékesztése következtében szenvedett; hanem, miként fentebb említők, 1830-ban a megyék és városok is tetemes összegekkel, azóta pedig számos egyesek újabban is mintegy 300 ezer forinttal, — különösen gr. Buttler János, 20 ifjú nevelésére, egymaga 126 ezer forinttal — járulának a pénzalap szaporításához. A főherczeg nádor, kire az ügy bízva volt, az újabb kori országgyűlések által szorgalmaztatván, végre hozzáfogott a nemzeti kívánság létesítéséhez; s a célra nem alkalmas váczi épület helyett, Pest egyik külvárosában építtetett egy

A
Ludovi-
cæum.

1835.

nagyszerű palotát, mely mintegy kétszáz ifjút fogadhat kebelébe.

A ház elkészült, de annak megnépesítésére még mindig nem tétettek készületek. A rendek, midőn e miatt felszólattak, azon rövid választ vették, hogy a pénzalap elégtelen. Ők tehát kijelenték, hogy készek országul megalapítani az intézetet; követelték mindazáltal, hogy az ajánlatokból gyűlt tőke eddigi kezeléséről számadás terjesztések elejökbe. A kormány hosszú vonakodás után végre engedett. Álmélkodva láták e számadásból egyebek közt a rendek, hogy bár az intézet felállítva még nem létezik: a főigazgató, Petrics altábornagy, az aligazgató, vívó- és tánczmesterek s több házi cseléd mégis már 1808 óta ki-nevezve, folyton huzzák oly jelentékeny díjaikat, hogy egyedül a főigazgató díjazása fejében 162 ezer ft. áll a számlában. Ezen eljárás kétségtelenné tette, hogy a kormány ilyféle intézetet a nemzet által felállíttatni egyáltalában nem akar, s készebb elpazarolni a pénzalapot, mintsem hogy azt céljára jutni engedje. Ennek oka részint azon bizalmatlanságban rejlett, melynél fogva nem szívesen látta volna, hogy számosabb magyar ifjú képeztesse ki a hadi pályára; részint abban keresendő, hogy a kormány, eleve is tudván, miképen a nemzet ezen intézetet minden tekintetben nemzeties irányban kívánja megindítani, mit maga ellenze, más ügy alatt szándékozott meggátolni annak felállítását. Hogy a kormány valóban oda czélozott, megmutatta a következmény. Midőn ugyanis az ország rendei kijelentették, hogy készek az intézetet országul megalapítani, természetesen azon feltétel alatt, hogy annak alapszabályait a törvényhozás készítse el, vagy legalább a nemzetiség igényei szerint módosíthassa: a kormány aképen válaszolt, hogy az ajánlatot ily feltétel alatt nem fogadja el, s majdan a maga eszközeivel állítandja fel az intézetet. A kormány e válasza után mindenki meggyőződhetett, hogy a nemzet ismét hasztalan tette áldozatát, s az intézet soha

sem, vagy legalább nem a nemzet kívánatai szerint, fog létesíttetni. És valóban a nagyszerű palota, mely majdnem másfél millió pftba került, még 1848-ban is üresen áll, tanúbizonyságául annak, mennyi akadályokkal kellett a nemzetnek küzdenie a haladás bár mely kérdésében.

A kormány ezen intézet körüli eljárásának egyik fő oka a nemzeti nyelvben feküdt, melyet a rendek a nevelés, tanítás közlönyétől kívántak tenni. És itt, ezen intézetre nézve, még csak hozhatott fel a maga szempontjából némi súlylyal bíró érveket a magyar nyelv használata ellen, állítván egyebek közt, hogy az a hadsereg egységének felbomlására nyitna utat. Szükségtelen mondani, hogy ezen érv az önálló nemzet képviselői előtt semmi fontosságot sem nyerhetett. De még csak ennyi nyomó érveket sem vethetett a kormány a nemzet azon régi, 1790 óta több ízben szőnyegre hozott óhajlásának ellenébe, hogy a nemzeti nyelv válahára már az egész közigazgatásban behelyeztessék a maga természetes jogaiba. Mind e mellett most is csak igen szűk mértékben egyezett meg e nyelv hivatalos divatának terjesztésében. Az új nyeremények e tekintetben összesen csak a következőkből álltak: 1. A törvény ezután a latin szöveg mellett magyarul is szerkesztetik; kétséges értelmény esetében a magyar szöveg tekintendő eredetinek s elhatározónak. 2. A pereket a királyi tábla előtt magyar nyelven lehet folytatni; s ezekben az ítélet is ugyanazon nyelven hozassék. 3. Minden hiteles kiadásokat magyarul lehet szerkeszteni. 4. Hol a gyülekezethez magyar egyházi beszédek tartatnak, ott az anyakönyvek is magyarul irassanak. 5. Az ó-aradi oláh tanító- s papképző intézetben a magyar nyelv is tantárggyá tétessék. — Valóban nem lehet vádolni a törvényhozást, hogy az országban lakó más nyelvű népekre ráerőszakolta a magyar nemzeti nyelvet; már fél százada telt pedig, mióta a nemzet a maga élő s az utolsó évtizedekben a képzettség magas fokára emelt nyelvét óhajtá a közigazgatás és nevelés organumául látni a holt latin helyett.

1885.

A nemzeti
nyelv hivata-
los divata.

1885.

A túlbuzgalom helyett inkább némi léhaságot kell a nemzeti nyelv tekintetében szemére vetni a rendeknek; mit azonban eléggé megfejt az, hogy pénzkérdés vegyült a dolgba. Egy magán társaság, az országgyűlés folytában, Pesten egy magyar színházat kezdett építtetni. A törvényhozás elismerte ugyan, hogy egy jól rendezett játékszínnek „a nemzeti kifejlődésre, a nyelv pallérozásának előmozdítására és az erkölcsiség e módon is bővebb kimívelésére jótékony hatása van;“ de a helyett, hogy arra mindjárt költséget is szavazott volna, csak azt határozta: hogy a budapesti hid tárgyában kiküldött országos bizottmány egyszerűsmind egy díszes nemzeti színház tervét is dolgozza ki, s azt, ha reá a törvényhatóságok útján egyesek adakozásaiból elégséges pénzt szerezhet, a főherczeg nádor által kijelölt pesti telken, hozza is létre; ha pedig sükert nem érhetne, ezen nemzeti óhajtnak mi módon lehető eszközését illetőleg a jövő országgyűlésre javaslatot nyújtson be.

E tárgyalások folytában az év vége felé leirat érkezett az ország rendeihez, mely az országgyűlést berekesztetni rendelte. Számos munkálatok s törvényjavaslatok léteztek még a rendek kézei közt, a felső tábla gáncsoskodásai, vagy a kormány ellenzése miatt befejezetlenek. Egnémelyeket, minő volt például a magánjog törvénykönyve, mint mondók, magok a rendek tettek el kedvezőbb időkre. Voltak azonban némely tárgyak, melyeket nem lehetett halasztani szembetűnő kár nélkül, vagy melyekben nagyobb akadályok nélkül is megalkothatni remélék a közjólét gyarapodására válandó törvényt. Ezeknek befejezése s felterjeszthetése végett tehát még egy időre meghosszabbíttatni kívánták az országgyűlést. Az adó, szerencsére, még eddig nem tárgyalatott; a kormány tehát megegyezett a gyűlésnek a jövő májusig kinyújtásában.

Az anyagi érdekekre vonatkozó tárgyalások.

A tárgyak közül, mik ezentúl szőnyegre hozattak, leginkább azok érdemlik meg figyelmünket, melyek az anyagi érdekek emelésére czélzának. Az ipar s kereskede-

1836.

lem élénkebb lendülete az égető szükségek közé tartozott. Ez volt oka, hogy a rendek nagy része, miként fentebb láttuk, az országgyűlés kezdetén, a nemzetgazdasági munkálat tárgyalását kívánta elsővé tenni a sorozatban; s csak a még sürgetőbb szükségnek engedve, fogta fel előbb, a kormány akarata szerint is, az úrbéri munkálatot. Most azonban, kivált ama tapasztalat után, hogy mily nehéz valamely engedményt kiküzdeni a kormánytól, s annak előrelátásában, mily hosszan kell majd harczolniok egy méltányosabb, az ország érdekeivel egyezőbb vámszabályzatért: addig is legalább egynémiben óhajtának megfelelni az anyagi érdekekre vonatkozó közvárákozásnak. E tekintetben kivált a közhitel megszilárdítása s az iparos osztály szaknevelése tapasztaltaték a legkiáltóbb szükségnek.

A hitel hiánya leginkább magánjogi és igazságszolgáltatási viszonyainkból származott. Már Széchenyi irataiból is mindenki meggyőződheték, hogy míg birtokjogi törvényeinkben gyökeres reform nem intéztetik, az ősiség, fiskális, hitbizományok el nem töröltetnek, s míg az adósnak fizetési hanyagságát, könnyelműségét, lelkiösmeretlenségét legyező régi törvényeink nem reformáltatnak, egy szintoly szigorú mint óvatos váltótörvény létre nem hozatik: mind addig nem tehetünk szert szilárdabb hitelre, s következőleg beruházmányi tőkékre, élénkebb forgalomra, virágzóbb iparra s kereskedelemre. De ezekre most, miután a mostoha körülmények miatt a magánjog törvénykönyvét letenni kénytelenítették, s az idő rövidsége egy váltótörvényi codex megalkotását nem engedte, a legvérmesebb mérsékletűek sem gondolhattak többé. Csak némi póttörvényekről lehetett tehát szó. S ilyenek voltak a Fiume törvényszékeiről, a vásári s a kisebb érdekű világos keresetekben élő szóval, gyorsan eljáró bíróságokról alkotott s királyi megerősítést is nyert törvények.

Hitel-
törvények.

Hasonlíthatatlanul nagyobb előmenetelére szolgálhatott volna ennél anyagi érdekeinknek az, mit a rendek az

Ipariskolák,
polytechni-
kum ügye.

1836.

iparos osztály szakneveltetése tekintetében célzának. Már többször említők köznevelésünk szomorú állapotát; legnagyobb hiányossága s ferdesége abban állott, hogy az iparosztály czélszerű kiművelésére eddigelé épen semmi gond sem fordítottatott. Azon nagy pangásnak ennél fogva, mely a természet minden áldásaival gazdagon ellátott ország anyagi érdekeinek minden ágaiban az erőket szinte lebilincselve tartá, egyik legfőbb oka abban feküdt, hogy a humanistikai latin iskolák, bölcsészeti lyceumok, jogakadémiák s az egyetem mellett egyetlen egy reál- s ipariskola sem létezett, mely az iparos pályára lépendő ifjúságot jövődöbeli szakmájára kiképezné s az iparvilág roppant haladásával megismertetné. A rendek ezen égető szükségtsől indítva, az ország nagyobb városaiban a szükség szerint egy-egy ipar- vagy reáliskolát, Budapesten pedig egy összművészeti egyetemet kívántak felállíttatni. Egy törvényjavaslatot dolgoztak ki tehát, melyben mind a szükséges költségeket megajánlották, mind az intézetek tervét s alapszabályait meghatározták.

Meggondolva, hogy minden kormánynak, legyen az bármily absolut irányú, saját érdekeinél fogva is egyik fő feladata a polgárok vagyonságának s adózási képességének gyarapítására minden lehető eszközöket előteremteni s a jóllét kifejlődésének akadályait elmozdítani: méltán lehetett volna várni, hogy miután a költségek is kimutattattak, a kormány örömmel fogadandja az elejébe terjesztett törvényjavaslatot; s legfölebb az intézetek tervében, szabályai-
ban teend némi módosítást. De, mi hihetetlennek látszának, ha meg nem történt volna, a kormány, mivel az eddig kizárólag maga által kezelt iskolák s köznevelés ügyébe a törvényhózásnak befolyást engedni nem akart, mégis visszavetette az oly üdves, oly annyira szükséges törvényjavaslatot. „Ő felsége, ugymond egyebek közt a királyi válasz, királyi tiszténél fogva gondoskodni fog, hogy az említett intézetek, a mennyire a körülmények megen-

gedik, felállíttassanak: e tárgyban tehát törvényt alkotni nem szükséges.“

1836.

E királyi válasz mély fájdalommal tölté el a rendek kebleit. Bezerédy István, az emberiséges érdekeknek e buzgó bajnoka, a kir. válasz felolvasása után felszólalván, szomorú hangon bocsánatot kére hallgatóitól, ha talán nem beszél elég értelmesen; mert, úgymond, e királyi válasz hallatára a fájdalom és ingerültség fojtja el hangját. „A kormány ön lelkiösmerete ellen vét, midőn megtagadja tőlünk a gyermekeink és polgártársaink neveltetésére szükséges eszközöket. De mindennek van határa s van a türelemnek is. Vigyázzon a kormány a maga tetteire! Az ő eljárása szükségkép arra kényszeríti a nemzetet, hogy miután tőle sem erkölcsi sem anyagi kifejtését nem várhatja, önmagában keressen segédelmet. És bár meritene a nemzet e forrásból; bizonyosan megtalálja ott, a mit keres! Ám ismételjük, mint némelyek kívánják, feliratunkat; de egyszersmind tegyük meg részünkről is, a mit saját erőnk enged. Nekünk magunknak is van erőnk és tehetségünk, van jogunk munkálkodni hazánk boldogításán. Azt kiáltom tehát önöknek, azt kiáltom az egész nemzetnek, s vajha mindenki hallaná kiáltásomat: hazafiak, testületek, egyesüljünk, hogy lefizethessük hazánknak legszentebb adósságunkat, hogy végrehajthassuk a legfelségesebb, legszentebb, isteni feladatot: hogy a népet nevelhessük!“

Maga az oly mérsékelt, nem könnyen felingerülő Deák Ferencz is szót emelt. „Bár mily kevésbé vagyok is optimista, úgymond egyebek közt, mégis úgy hiszem, e gyűlöletes leiratnak is lesz egynémi haszna. Számos polgártársaink, ha tán nem viseltettek is igen nagy bizodalommal a kormány iránt, de azt sem hitték, hogy az ellenséges hazánk java iránt; de ime, a kormánynak minden válasza olynemű, hogy kiábrándíthat bennünket. És ezért hálával tartozunk a kormánynak; mert a csalódás a betegségeknek legrosszabbika.

1836.

„Mi nem kérünk a kormánytól sem költséget, sem segélyt, sem tanácsot; mi semmiben sem akarjuk megszorítani a királyi jogokat; mi semmi új, eddig ismeretlen jogot nem követelünk magunknak: semmi egyebet nem akarunk, mint törvényt alkotni, mely a népet erkölcsileg s anyagilag kifejthesse. És a kormány közbelép, hogy minket ebben megakadályozzon! De vajjon mi fog ebből következni? Az, hogy számos kebelben felébredend ama keserű érzet, hogy az osztrák kormány, félvén Magyarország kifejlődésétől, azt elnyomni törekedik haladásában. Szerencsétlen egy politika! Csalfa és nyomorúlt egy számítás! Mert lehet-e annál célszerűtlenebb számítás, mint ama pillanatban ébresztteni szíveinkben keserű érzeteket, midőn az országgyűlés szétoszlik, hogy azon érzelmek küldőinkre is áterjedjenek? Nem kell jósnak lenni, hogy megjövendöljük, miképen a kormány politikája jobban kifejtendi a nemzeti ellenzéki erőt, mint minden összművészeti intézetek. Arra szavazok, hogy a feliratot ismételjük; de azt tanácslom a nemzetnek, hogy csak önmagában bizzék.“

Egyebek közt még Bihar tüzes követe, Beöthy Ödön is szólott a királyi válaszhoz. „Midőn, ugymond, a nép kifejlesztésén munkálkodunk, melyet egy százados politika tudatlanságba sülyesztve tart: azt kértük-e talán, hogy bennünket a kormány eladósodott kincstárából segítsen? Nem; mi megmondtuk, hogy minden szükséges áldozatot magunk készek vagyunk meghozni. És mi választ nyertünk? „Várjátok, ugymond, az én intézkedéseimet!“ Szent isten! Mit várhatunk mi azon kormánytól, melytől soha semmi jó sem származik? Tán tegnap óta kormányoz-e bennünket? És ha annyira szíven fekszik hazánk java: vajjon nem volt-e három század óta elég ideje, hacsak valamit is tenni annak javára? Századunk hőse, Napoleon, ki bizonyára nem nagy barátja volt a szabadságnak, midőn győzedelmesen ment be Olaszországba, sietett azonnal felnyittatni Paduának egyetemét. Ime ezt tevő a zsarnok! És

a kormány, mely magát szelídnék, atyainak szereti nevezni, mely eme szép szavakat választá jelmondatául: *Justitia fundamentum Regnorum*, és *Recta tueri*, e kormány háromszáz év óta semmit sem tett a nép kifejtésére. És midőn azt mi akarjuk megkísérteni: azt mondja nekünk legkegyelmesebben: ne törjük mi azon fejünket, majd fog ő maga intézkedni Épen holnap, midőn ezen országgyűlésen utóljára gyülekezünk össze, épen holnap áll a napi evangéliumban: „Elmegyek ahhoz, a ki engem küldött; és ti menjetek, hirdessétek az isten igéjét napkelettől napnyugotig!”¹⁴ Menjünk tehát mi is hirdetni az ígét ama keserű érzelmekkel, melyeket keblünkben viszünk magunkkal.“

A rendek ezen elkeseredésének az országgyűlés végső napjaiban még egyéb okai is voltak a népnevelési törvényjavaslat visszavettetésén kívül. A kormány, mely szokása szerint csak az adó megajánlása után adta ki válaszait a legtöbb tárgyra nézve, a nemzet legméltányosabb kívánatainak sem felelt meg. Az utolsó napokban egymást érte a sok királyi leirat, melyek nemcsak a legtöbb sérelmek s kívánatokra, hanem számos más tárgyakra s czélszerű törvényjavaslatokra nézve is tagadó választ foglaltak magokban. Midőn e királyi leiratok felolvastattak, azoknak tárgyai, tárgyai egyszersmind oly régóta a nemzeti sóvárgásnak s reményeknek, egyenként idézték fel a rendek lelkében emlékezetét azon negyedfél, munka-, fáradalom- s kitűrés-teljes éveknek, melyek kezdetén a haza boldogságának előmozdítására oly szent buzgalom hevítette, annyi remény kecsegtette kebleiket. És most műveik romjain, a meghiúsult remények levertségével kelle tapasztalniok, a hosszú idő sok fáradozmainak mily igen kevés gyümölcsseit érlelte meg a kormány a nemzet számára! S mi az aggodalmakat öregbíté: a szellem, melyet a kormány az országgyűlésnek, kivált második felében, nyilvánított, olynemű vala, mely a jövőre sem kecsegteté jobb reménynyel a reformi pártot. Egy végetlen, kétes harczot, örökös küzdelmet látott ez

1836.

A köz elkeseredés egyéb okai.

1836.

csak maga előtt; és ha nem esett is kétségbe egykori győzelmére felől: az csak a távol jövőben s igen határozatlan alakban lebeghetett lelki szemei előtt.

De ha ez hazafias fájdalmat, sőt aggodalmakat —, egy más körülmény méltán bosszúságot gerjesztett a szabadelvű ellenzékiek kebleiben. Ha K ö l c s e y már 1833 nyarán is elég okot talált az országgyűlési rendek egy részének magatartásán búsulni s mondani: „a mi kinézéseink el vannak homályosítva, a mi reményeink feldúlva, s kebleinkben minden gond, minden aggodalom az ország jövődjé miatt felriasztva;“ mert „azok, kik a kormány szelecskéi után vitorlácskáikat örömost eresztik, teljes erővel el kezdének minden ellen . . . harcolni:“ mit kellett a szilárd hazafiaknak érezniük, midőn az országgyűlés vége felé mind sűrűbben láták feltűnni az önzésből eredt hűtlenséget az ellenzék soraiban! Az adó tárgyalása alatt e tekintetben több botrányos jelenet keseríté az ellenzéki pártot. Tizenegy megye követei jöttek egymással ellentétbe; és szomorító vala látni, hogy bár a megyék mind a két követét ugyanazon utasítás kötelezi: mégis ennyien találkoztak, kik utasításaikat megszegve, követtársaik ellen szavaztak. A bűn csábítások következtében követtetett ugyan el; mert a kormányügynökök a hivatalok ígéreteivel egész toborzást űztek a követek közt: de a szilárd hazafiak annál fájdalmasabb érzelmekkel tapasztalák ezen színváltoztatásokat, mennél inkább meg valának győződve, hogy a nemzetnek, különben is ellenséges célzatok által nehezített haladási ügyét csak megvesztegethetlen hazafiúi hűség s ernyedetlen kitartás vezetheti az óhajtott célra. Előbb, midőn a kormány a követek közt többséget az örökváltság megbuktatására nem szerezhethvén, a megyei közönségeket ügyekezett rávenni, hogy követek utasítását megváltoztassák, abban talált némi vigasztalást az ellenzéki párt, hogy ha a tömegek itt ott elcsábíthatók is, de a követek szilárd, hazafias egyénisége elég biztosítást nyújt a nemzeti újjászületés egykori

diadalára. Most azonban, annyi hűtlenség után, e remény is megrendült; és csak az ügy szentsége s a világtörténelmi fejlemények kétségtelenül szabadelvű, demokratiai iránya volt még képes fentartani a hitet, hogy a nemzeti átalakulás, bár a körülmények szerint valószínűleg csak nagy idő múlva, de mégis szerencsésen végbe menend. Nehogy pedig a jövőben hasonló botrányos színváltoztatások kockáztassák a nemzeti ügyet, a lelkesebb hazafiak elhatározták, az ilyféle hűtlenség forrását bedugni s oda hatni, hogy a jövő országgyűlésre azon kötelezettséggel választassanak meg a követek, hogy a következő hat év alatt semminemű kormányhivatalt nem fognak elvállalni.

Mind ezek után még azon bosszúság is érte az ország rendeit, melyre, régi szokás szerint, a törvények szövegének megállapításánál az udvari kancellária nyújtott alkalmat, bár most a körülmények különböztek az előbbiektől. Míg az indokokkal hosszan támogatott feliratokból, s ezekre válaszul keletkezett királyi leiratokból szerkesztetének a törvények: rendén volt, hogy azok szövegét az udvari kancelláriával folytatott egyezkedés útján határozzák meg az ország rendei. Most azonban, midőn a rendek kész törvényjavaslatokat terjesztettek a kormány elejébe, s ez azok pontjaira egyenként válaszolt: ily egyezkedésnek helye többé nem lehetett. És ez volt oka, hogy midőn a kancellár néhány udvari tanácsossal april utólján e végett Pozsonyba érkezett, s a rendek egy bizottmány kiküldésére szólítottak: az ugynevezett „concertatiót“ sokan feleslegesnek tartván, a bizottmány kiküldését ellenzik. A többség megválasztotta ugyan a bizottmányt; de oly utasítással látta el, hogy a király által már elfogadott törvényjavaslatok szövegében egy igét se engedjen módosítani a rendek megkérdezése nélkül; mi végett a gyűlés szakadatlanul folyamatban lévőknek nyilvánított.

És nem is volt felesleges a rendek ezen gyanakodása. Az erdélyi részek visszakapcsolását illető törvényjavaslat

1836.

előbb a királytól is akként fogadtatott el, hogy a túlstént visszakeblezendő megyék a jövő országgyűlésre, már szavazati joggal ellátva, jelenjenek meg; most azonban a kanzellária ezt elfogadni vonakodék, kijelentvén, hogy ily szövegű törvény szerkesztésére nincsen felhatalmazva. Ezen eljárás, miszerint az egyszer feltétlenül adott szó visszavonattott, oly kevésbé egyezhetett meg a kormány méltóságával, hogy az ellen még a főrendek közül is számosan kikeltek; maga az országbíró, gr. Cziráky Antal is kijelentette, hogy miben a király egyszer megegyezett, azt visszavonni többé nem lehet. A kormány tehát végre is kénytelen lőn megerősíteni a már egyszer elfogadott törvényt.

Az országgyűlés vége s eredményei.

Az országgyűlés május 2-kán záratott be; s a rendek, miként a végnapokban folyt viták eléggé tanúskodnak, ingerülten, keserű érzelmekkel, a kormány iránt minden bizalmat veszelve, tértek haza küldöikhez. De bár mennyire indokoltak tartják vala különben a reformpárt tagjai bosszúságukat s ingerültségöket a kormány s főrendek ellen azon, látszatra talán kevés eredmény miatt, melyet küldöiknek negyedfél évi verejtékes munkálkodásaik gyümölcseiként felmutathattak: kétséget azonban nem szenved, hogy ezen országgyűlésnek a látszatnál sokkal tovább hatott hordereje, a kihirdetett törvényeken felül is felszámíthatatlanul nagy volt eredménye. Alig lévén köz- vagy magánjogi kérdés, mely e gyűlésen bőségesen, s pedig már nem az órendszer sérelmi politikája szerint, hanem az újabb európai jog- és államtudomány szempontjaiból meg nem vitattatott volna: a nemzet értelmisége ezen, hevesességök mellett is jobbára alapos vitatkozások által roppant lökést nyert; a kiváltságok ó-szerű vára alapjaiban megingattatott; a reform ügye mind bel- mind külterjében oly nagy erőre emelkedett, hogy annak diadala a közel jövőben, minden akadályok daczára is kétségtelenné lett. És inkább is e tekintetben, mint a megalkotott törvények szerint kell mérlegelnünk ezen országgyűlés eredményeit, midőn annak hatását akar-

juk méltányolni a nemzet beléletére. Hajnala volt e korszak ama nem sokára felkelt napnak, mely az 1848-ki tavaszon délpontját érte el, új, hatványozott nemzeti életet terjesztendő a hon felett, ha kivívott győzedelmét eszélyesen használja fel s elkerüli ama végzetteljes hibákat, melyek azt veszélyeztették.

Nevezetes eredmény gyanánt említendő már az is, hogy ezen országgyűlés a nemzetet végre kiszabadította a rendszer gyakorlatiatlan, rideg mechanizmusából. A nemzet 1791 óta, midőn a rendszeres reformmunkálatok készítése megrendeltetett, ezen országgyűlésig, a korszerű javításnak minden részletét, a haladás minden igényeit rendszerhez kötötte. Ezen országgyűlés egy majdnem beláthatatlan terjedelmű mezőt, kilencz rendszeres codexet lát vala maga előtt, munkakörül kitűzve. És három éves tapasztaláson kellett a nemzetnek átesnie hogy belássa, miképen a maga elavult állapotait rendszeresen átalakítani egyáltalában lehetetlen; s meggyőződjk, miképen a javításnak, az újjászületésnek minden részleteit egészen rendszeres munkálathoz kötni annyit tesz mint egy nagy sírt ásni a haladó kor igényeinek; hogy a rideg rendszer, míg oly tömérdek időt s fáradságot, míg annyi nemes lelkesedést és becsületes ügyekezetet nyel el, a nemzeti felvirágzást, mostoha körülményeink közt; — hol a reform annyi belső s külső akadály által nehezítették, szinte lehetetlenné teszi, legalább oly nagyon késlelteti, hogy a kor igényeivel egy lépten soha sem haladhat. E rendszeresség betegségből, melyben félszázadig sínylett, ezen országgyűlés tapasztalatai végre kigyógyították a nemzetet; s már e bilincsek széttörése is valóságos haladásnak tekintendő.

A növekedő értelmiség, melynek világánál e rendszeresség béklyóiból kibontakoztak, vezérlé a rendeket ezen országgyűlés második felében, hogy inkább a kor eseményeiből s a körülményekből felmerült kérdésekkel, mint a rideg sorozatban kitűzött rendszeres munkálatokkal foglal-

1836. — kodjanak. Mert világosan átlátták, hogy a pillanat alkalmát, melyben a nemzet egy s más alkotmányos jogát kifejthetik és szilárdíthatják, egy s más korszerű kérdést eldönthetnek, némi egyes reformot keresztül vihetnek, káros veszteség volna feláldozni a rendszer kedvéért. Így születtek a budapesti lánczhidat s egyéb anyagi vállalatokat, így a hitelt illető törvények, melyekre különben a rendszeres sorozatban, az ország nagy kárával, számos évekig kellett volna várni.

MÁSODIK FEJEZET.

A kormány kísérletei a szabadelvű nemzeti irány elfojtására s ellensúlyozására.

Az országgyűlés berekesztése után a nemzet ismét újabb megpróbáltatásnak ment elejébe. A szabad szellem s a nemzeti alkotmányos jogoknak rendíthetlen visszakövetelése, mely mind az erdélyi mind a pozsonyi országgyűlésen oly merész hangon nyilatkozott, a kormányt újabban is reactionárius, ellenhatási kísérletekre ingerelte. A kormány most annál nagyobb kedvet érez vala erre, mert már nem állá, miként 1825 előtt, egészen elszigetelve: a főrendek nagyobb része, mely, a nagy nemzeti többséggel ellentétben, a kiváltságokat fenyegető reformoktól iszonyodék, hűséges szövetségesévé szegődött. A kormány tehát, melynek élén Lajos főherczeg és Metternich államkanczellár áll vala, kik a birodalom politikáját a beteges Ferdinánd alatt kényök-kedvök szerint igazgatták, ismét szigorú eszközök foganatba vétele által szándékoztak megfélemlíteni a nemzetet, elfojtani annak mind közönségesebbé lett szabad szellemét. De, említsük meg eleve is, e szellem már annyira megerősödött, a közügyek iránti érdekeltség, a gyökeres átalakulás vágya a nemzet nagy tömegét már annyira áthatotta, hogy a kiméletlen kormányssabályok csak az áldozatok számát szaporíthatták; de az egyszer

1836.

1836.

meggyújtott világot eloltani, a felébredt törekvést elfojtani képesek többé nem lehettek; sőt inkább a szenvedélyeket szitogatva, az ellenzéseket szilárdítva, inkább sietteték a nemzeti átalakulás végdiadalát.

Reviczky
kancellár
megbukta.

A kabinet említett vezérei mindenek előtt az ország főkancellári hivatalát határozták más kezekbe adni, miben a főherczeg nádor akaratával is találkozának. Reviczkyt minden hibái s gyöngéi mellett is méltán szilárdabb, hazafias jellemnek tartá a kabinet, mintsem hogy őt szándokai végrehajtására eszközül megnyerni remélhette volna. De, miként említők, e státusférfiú viszonyai a náddal is oly viszályosak valának, hogy ő Ferencz halála óta eddig is csak az országgyűlés csöndesebb lefolyása végett tarthatta meg hivatalát. Hogy a gyűlés végével e méltóság más kezekre jutand, mindenki egyelőre is tudta; sokan ezt megváltozott magoktartásával is elárulák a nem rég hódolatokkal elhalmozott királyi kegyencz iránt. De nemcsak e szélzászlók fordultak el a nem rég oly hatalmas kormányférfiútól; sem nem egyedül a náddorpártiak harsogtaták a diadalkürtöt: egyéb buzgó hazafiak közvéleményében sem talált Reviczky jelentékenyebb támaszra; bár különben senki sem tagadhatta, hogy ily célyes, hazafias érzelmű kancellára rég nem volt az országnak. Közöséges jelenet a kormányok történelmében, hogy mivel a jelesebb férfiak tisztviseléséhez csatlakoznak a legtúlságosabb remények, ha ezek nem valósúlnak, a közvélemény tőlök könnyebben elfordúl; sőt még súlyosabb vádakkal is hajlandó őket terhelni, mint a gyengébb egyéniségeket, kik magok iránt hasonló várakozást nem ébresztettek: a közvélemény mindig legszigorúbb azok iránt, kik a közvárakozásnak nem felelnek meg. Reviczky kormányra lépte, mint tudjuk, még az ellenzékben is vérmes reményeket keltett. Határozott, hazafias jelleme, szabadelvű, legalább alkotmányos hajlamai s Ferencznek iránta minden alkalommal tanúsított kegyei mellett, sokan azt várták tőle, hogy a kabineti politikában

a magyar érdekeknek, ha nem is épen túlsúlyt, legalább oly méltánylatot szerzend, minő azokat a monarchia államkapcsolatában megilletné, de a minővel századok óta vajmi ritkán dicsekedhetett. E szép remények s jámbor óhajtasok a múlt országgyűlés folytában végkép elenyésztek. És miként azok, bár jobbára Reviczky hibája nélkül, tűnedeznek vala: úgy csökkent az ő hite is a közvéleményben, mely őt, talán túlságos szigorral, azért is felelőssé tette, hogy a kabinet századok óta hagyományos politikájának irányát megváltoztatni, különben kedvező körülményei közt is, képtelen volt. Inkább megérdemlené a szigorú gáncsot, ha valónak bizonyúlna, miről őt némelyek vádolják, hogy hivatalkodásának kivált végső éveiben, magát a megvesztegetés csábjaitól is eltántorítottatni engedé; hogy fényüzési hajlamának, — mely őt nagy, egyébiránt a császár által több ízben fedezett adósságokba is ragadta, — kielégítése végett, hatalmát, befolyását áruba is bocsátotta, s tőle vagy általa czím, méltóság, hivatal, végre minden silány pénzen volt volna megszerezhető. Mennyi igaz e vádban, nem vagyunk képesek megmondani: annyi való, hogy ő szegényen, sőt némi adósságokkal terhelve költözött el Bécsből a florenczi udvarhoz, melynél császári követté neveztetett ki.

A kormány azon hangulata, mely az országgyűlés végén nyilatkozék, nem ébreszthetett ugyan vérmes reményeket az iránt, hogy a megürült méltóság egy szabadelvű, az országban népszerű egyéniséggel töltsék be; de mégis mindenkit meglepett gróf Pálffy Fidélnek főkancellárrá kineveztetése. A közönség eddigelé nem sokat s annál alig is egyebet tudott felőle, hogy mint királyi tanácsos, 1828 óta tárnokmester, közhivatalban szolgált, s a lefolyt országgyűlés alatt egyike volt az ó-rendszer legtúlzóbb pártolójának. Mi róla e felett köztudomásra jutott, az sem vala olynemű hogy kineveztetése meglegedést ébreszthetett volna. Ő sem kitűnőbb talentumokkal nem volt felruházva, sem

Pálffy Fidél
főkancellár.

1836.

oly érdemeket nem mutathatott fel a haza iránt, melyekkel előléptetését a nagy fontosságú hivatalra indokolni lehetett volna. Kineveztetése sokaktól a nádor művének tartatott, de hibásan: a nádor tudtával és megegyeztével történt az ugyan; de oly kevéssé tulajdonítható az József főherczeg kezdeményezésének vagy különösebb pártfogásának, hogy a kitűnőbb tehetségekre ily magas polczon méltán sokat tartó nádor nem kételkedett több ízben némi finom gúny-nyal is illetni e kinevezést. De még azok is, kik e főhivatal betöltésében a nádor befolyását vélték látni, bár meglelégedéssel gondoltak arra, hogy az alkotmányos érzelmű főherczeg a maga nádori befolyását a bécsi kabinetben ezentúl sikeresebben érvényesítheti, eleitől fogva némi aggodalommal vették e kinevezés hírét: attól tartának, hogy egy részről talán maga a nádor is szorosabban egyesülend a kabinet politikájával, mint Ferencz császár alatt tapasztaltatott, ki őt, köztudomás szerint, nem igen szívelé; s hogy más részről azon önállástalanság, azon kegyvadászó s nagyon is udvarias hajlamok, melyekkel magának Pálffy a nádor kegyét s pártfogását csekély tehetségei daczára is biztosítani ügyekezett, a bécsi hatalomviselőknék is rendelkezésére fognak állni; minél fogva az új kancellár a reactionnak veszedelmes eszközévé, s az átalakulásért, kifejlődésért sóvárgó hazának nagy ártalmára válhatik.

És bizonyára, egyénisége nem is nyujtott ilyféle aggodalom ellen biztosítást. A lefolyt országgyűlésen, a nélkül hogy akár tudomány, akár szónoklat, akár más valamely tehetség jelét adta volna, csak az által tüntette ki magát, hogy mindig a legtúlzóbb udvari s legconservativebb arisztokratiai vélemény mellett szavazott. Az 1830-diki s az utolsó országgyűlésen ő volt a leggőgösebb, legridegebb „aulicus“, s e miatt az ifjúságtól leggyűlöltebb főrendű. Még maga gróf Cziráky Antal, országbíró, is több ízben kénytelennek látá magát előadásainak czáfolatára kelni, nehogy a magas állású hivatalnok hazafiatlan nyilatkozatai az egész

conservatív párt véleményeinek tekintessenek. E beszédeiből ítélve, hazafias kegyeletet, nemzetéhez ragaszkodó kedélyt egyáltalában nem lehetett benne feltenni; kivált hozzá gondolva még azt is, hogy a nemzeti nyelvet sem értette, s ekép nála még azon legelső, legközönségesebb kápos is hiányzott, mely a hazafit hazájához, nemzetéhez köti. És mit kell tartani oly férfiú hazafiságáról és kötelességérzetéről, ki, bár nemzete törvényhozásában évek óta részt vett, hazájában magas kormányhivatalt viselt, melynek irodájában már eddig is számtalan irat létezett nemzeti nyelven, az utolsó törvény után pedig kétségtelenné vált, hogy az ügyvitel nagy része e nyelven folyand, azt megtanulni még sem tartja kötelezőnek, fáradságára méltónak? Szóval, mi róla köztudomásúvá lett, minden olynemű vala, mi oda mutatott, hogy ő ama reactionak, melynek a kormány az országgyűlés végszakában oly nyilvános jeleit adta, alkalmas, készséges eszközévé válandik; s a választás csak is e miatt esett reá a kancellári méltóság betöltésénél.

Az e miatti közaggodalom nem is maradt sokáig függőben: a kormány Pálffy által mindjárt az országgyűlés befejezése után munkába vétette megfélemlítési kísérleteit. Az új kancellár első kormánytetteit néhány fiatal ember elfogatása jelzi, kik nem rég az országgyűlési ifjúság tagjai s annak némileg vezérei voltak.

Az országgyűlési ifjak elfogatása.

Említők fentebb, hogy a vármegyék a lefolyt országgyűlésre, részint a nyilvánosság terjesztése, részint az ifjú nemzedék politikai kiképeztetése végett, követek mellett több ifjút küldöttek fel Pozsonyba, mint eddig szokásban volt. Nevelte számukat az is, hogy miután a királyi tábla negyedfél évig Pozsonyban székel, mind azon ifjak, kik e fő törvényszéktől szokott módon ügyvédi oklevelet nyerni óhajtanak, mint e törvényszék esküdt jegyzői, annak tanácskozásain legalább egy évig jelen lenni köteleztettek. De nem csak számára, hanem magaviseletére nézve is igen különbözött ezen országgyűlés ifjúsága minden előbbi s

1836.

későbbi országgyűlések ifjúságától. Az ifjak szereplése az országgyűléseken eddigelé csak abból állott, hogy a szabadelvű követek beszédeit éljenekkel magasztalák, a kormánypártiakét pedig türelmetlenül lezúgták. Az országos teremen kívül többnyire játék, hiú időtöltés, tivornya foglalá el üres idejüket. A lefolyt országgyűlés ifjúságának azonban az eddigitől egészen különböző s általában komoly irányt adtak azon eszmék, melyek a francia júliusi forradalom s a lengyel felkelés hatásából keletkeztek, s melyeket saját belállapotaink, a mindinkább terjedő átalakulási vágy, a növekedő reformmozgalmak s azoknak radikál irányzatai s megyei gyűléseink komoly politikai színezete nem kevésbé ápolának. Ezen ifjúság általában igen komoly, a hazafiság érzelmeitől csaknem túláradó, szabadságért, demokratiáért lángoló, lelkesedett, majdnem fanatisált vala. Az új politikai irány, mely nemzetünkben oly élénken nyilatkozott, minden nemes sóvárgásaival, minden erényeivel s túlságaival hatványozva tükröződött vissza ifjúságunk fogékony, heves kedélyéről. Kedvencz olvasmányát ama könyvek tették, melyek a demokratiai irányt s elveket ez időtájban oly nagy sikerrel terjesztették Európában. Börne nagy hírű Párisi levelei, Lammenais Egy hívő szavai kézzől kézre forogtak kezei közt. Számosan csak ezek kedvéért tették sajátjukká a francia nyelvet; kik aztán magyar fordításban, s mivel kinyomtatni tilos vala, kéziratban közölték azokat egyéb társaikkal. Az elébb divatos, könnyelmű időtöltést, hiú vagy épen kicsapongó mulatságokat általában szorgalmas olvasás, ismeretgyűjtés, a külesemények és állapotok tanulmányozása váltá fel közöttök. Kik a régi mód szerint kávéházakban pazarlák idejüket, a többiek által megvettelve, semmi becsültetésben sem részesültek, a jobbak társaságából is kizárattak. Az országos teremben ezen ifjak nemcsak tapsoló viszhangjai voltak többé a szabadelvű szónokoknak: hanem magoknak is volt már véleményök s politikai hitvallásuk,

mely nem ritkán meglepő merészséggel nyilatkozott. A követek eljárását, szónoklatait komoly hallgató közönség gyanánt nemcsak élénk figyelemmel kísérték, hanem egyszersmind szigorral bírálták meg. Kis tántorodás is elég volt arra, hogy előttük a különben ünnepest követ is elvesztse népszerűségét. Általok veszté el, például, hitelét s a fénykört, melylyel az elébbi országgyűlések alatt s után dicsekedheték, Ragályi Tamás, midőn némi kérdésben a kormánypárttal kezd vala kaczerkodni; bár a gyűlés elején oly népszerű volt neve az ifjúság között, hogy az őt, midőn saját megyéjében mellőztetvén, Tornában választatott meg, Pozsonyba jöttkor diadalünneppel szándékozott fogadni. Nagy Pál, a veterán bajnok is, nem egyszer hallott maga felett szigorú ítéletet az ifjúság részéről, midőn a maga elveihez híven, a demokrátiát ostromolta, vagy csak annak irányától eltérő szellemben nyilatkozott; bár egyéb-iránt genialis szónoklata által mindannyiszor ismét visszaszerzé is magának az ifjúság ragaszkodását, valahányszor a szabadság s alkotmányos elvek érdekében szólalt fel.

Ezen ifjúság legkitűnőbb tagjai voltak: a már akkor is óvatos, körültekintő, művészi tollú s beszédű Szemere Bertalan; a heves, könnyen lánggra gyúló, de egyenes lelkű, nyílt szívű és szilárd jellemű Vukovics Sebő; a már is bő olvasottságú és terjedelmes encyclopoediai ismerettséggel bíró Pulszky Ferencz; a találékony, furfangos eszű Pázmándy Dénes; Bojtor Endre, Décsey László; és kit legelőször kell vala emlitenünk, a lángeszű s tűzlelkű, tevékeny, merész Lovassy László, — kik utóbb majdnem mindnyájan nevezetes férfiakká lettek s honunk történelmében kitűnő szerepeket játszottak. Ezen ifjak, több társakkal egyesülve, 1834-ben, egy határozott körű társulatot alkottak, melyre a franczia kormány üldözései következtében akkora nagy figyelmet ébresztett Société des droits de l'homme szolgált példányul s ingerül. A társulat a szerény Társalkodási egyesület czímét vette

1836.

fel ugyan; de céljául „az emberi jogok terjesztését“ tűzte ki magának, és az e célra törekvést szabta ki minden tagjának kötelességeül. Egyébiránt a társulat programja, mely egy előkelő követtel közöltetett, s annak helyeslésével állapítottatott meg, merő elméleti elvekre szorítkozék, s a kormány ellen közvetlen semmi ellenségest nem foglalt ugyan magában; az egyesület szelleme mindazáltal határozottan demokratiai s republikánus volt, a nélkül hogy e nevezet valaha használtatott, vagy az irány nyíltan bevallott volna. Az egyesület hónaponként választott magának elnököt, jegyzőt és pénztárnokot; távozó tagjainak pedig oklevelet adott. Gyűléseit, melyekre néhány szabadelvű követ is, névszerint Bezerédy István, Balogh János stb. gyakran eljárt, nyilvánosan tartotta. A gyűléseken rendszerint politikai értekezések s beszédek és más hasonló dolgozatok olvastattak s szavaltattak el. Fennállott az egyesület az egész országgyűlés alatt; de annak vége felé több jelesebb tagja Pozsonyból eltávozván, komoly irányából sokat vesztett; s a kártyajáték és lakmározások is befészkeltek magokat.

Ezen egyesület kebeléből kivált eleinte több jelentékeny politikai tüntetés származott. Ilyenek voltak ama hódolatok, melyekkel a kitűnőbb ellenzéki követeknek, Deáknak, Beóthynek, Bezerédynek, Baloghnak s kivált Kölcseynek áldozott; ilyen különösen az, melynek Wesselényi s az erdélyi országgyűlés valának tárgyai; mely utóbbihoz mérve, a pozsonyi országgyűlés lágynak, lánynak, erélytelennek tartatott az ifjúság által. Erdély lőn előtte a szabadságnak s a kényuralom elleni alkotmányos küzdelem szilárdságának jelképe; Wesselényi, ki abba lángszónoklatával lelkesedést, erőt, kitartást önt vala, a hazafiság és nemzeti szabadság ünnevelt hőse. Az egyesület Wesselényinek egy dicsőítő feliratot határozott küldeni valamennyi tagjainak aláírásával. Midőn azonban az aláírás javában folyt, a nádor, a dologról értesülvén, a kormánypárti

követek által az oldalaik mellett lévő ifjaknak azt megtiltatta. A feliratot ennél fogva csak százhat ifjú jegyzette alá s küldötte el titkon Wesselényinek. Ennek lelkesítő válaszát az ifjúság Zala megye levéltárába kívánta örök emlékül letéetni; de mivel a megye, főispánjának tiltakozása következtében, azt el nem fogadta, Kölcsey által valamely református egyház levéltárában tétette le. Ugyanazon időben a Wesselényihez intézett felirattal, az erdélyi országgyűlési ifjusághoz is irt az egyesület egy felszólítást, hogy Bocskay, Bethlen Gábor és II. Rákóczy Ferencz példái szerint szent kötelességöknek tartsák a szabadság elveinek terjesztését. Midőn az erdélyi diéta Bécsbe követeket küldött, az ifjak egyesülete fáklyás zenével s üdvözlő beszéddel fogadta a Pozsonyba érkezett küldöttséget. Sokkal jelentékenyebb s egyenesen a kormány ellen intézett tüntetés volt még az ifjúsági egyesület részéről az, hogy midőn Kölcsey, a fentebb elbeszélte fondorlatok következtében, követségéről lemondott, nyilvános gyászviselésre hívta fel a maga tagjait, kiknek példáját aztán majdnem az egész pozsonyi ifjúság követte.

Említők, miképen az ellenzéki követek igen hevesen keltek ki a kormány ellen, midőn ez, az országgyűlés végén, a köznevelés tárgyában intézett felíratra mellőzőleg válaszolt. Az ifjúság több tagjaitól, koruk lángérzelmek szerint, ekkoron még hevesebb kikeléseket lehetett hallani a kormány ellen; s pedig oly nyíltan és kimélet nélkül, hogy Ragályi, ki ekkor már határozottan a kormánypárthoz hajlott vala, többször mondaná, miképen ily beszédek vesztőhelyre vezethetnek. Ezen ingerültség utóljára még egyszer tört ki az ifjúság forró kebeléből, midőn annak egy része az országgyűlésről hazatérő Wesselényit Pesten fáklyás zenével üdvözlé. A beszéd, melyet Lovassy László ez alkalommal mondott, nem kevesbbé elragadta szónoklati szépsége, mint megdöbbenetete merészsége által a hallgató közönséget.

1836.

A kormány az országgyűlés folyama alatt semmi rendőri szabályhoz nem nyúlt az ifjak ezen, hevessegtől néha túlaradó, egyesületének korlátozására; és csak az által jelentette ki bosszúságát a történetek miatt, hogy 1834 vége felé hat ifjút a királyi táblához intézett udvari parancs által az ügyvédi vizsgálattól egészen eltiltott. A helyett, hogy az ifjúságnak magában véve inkább dicséretes, és csak túlhajtásában gáncsolandó magaviseletét alkalmas rendszabályok által mérsékelte, korlátozta volna, azonnal büntetéshez nyúlt, mely az illetők egész életére kihatván, semmi arányban nem állott az ifjú kor hevesebb vérpezsgéséből eredt s azért könnyen kimenthető vétséggel.

De alig múlt el néhány hét az országgyűlés berekesztése s az új kancellár kineveztetése után, a kormány azonnal egész haragját kiönteni határozta a szabadelvűségök s hazafias hevők által leginkább kitűnt ifjakra. Hollósy, királyi ügyvéd megbízatást vett, számos ifjúnak, mennyire csak lehet, zaj nélküli elfogatására. Lovassy László s unokaöccse Ferencz, Tormásy János, és Lapsánszky hamar kelepczébe kerültek; s a polgári hatóság mellőztével katonai karhatalom által elfogtatván, Budán börtönbe vettek. Ezeken kívül még az említett Szemere Bertalan, Vukovics Sebő, ifj. Pázmándy Dénes, Bojtor Endre és Pulszky Ferencz voltak név szerint kijelölve, hogy elfogassanak; a főherczeg nádor pedig felhatalmaztatott, a körülmények szerint többeket is elfogatni. A kijelölt ifjak szerencsére nem voltak hon, midőn kerestettek; idő múltával pedig részint a főispánok, részint az illetők szüléi, mint például Pázmándy Dénes, az atya, magokat a nádornál közbevetvén, az elfogatásoknak elejét vették.

Lovassy
László elítél-
tetése.

A négy elfogott ifjú közül Lovassy László volt az, kinek lakoltatása által a kormány legalkalmasabban vélte megfélélnkithetni a demokratiai irányú pártot, s elfojthatni annak forradalmi szellemét: ő volt az, ki ellen valamennyi jelöltek közül legtöbb vádat lehetett felhozni. Ő nemcsak

egyik főalapítója; de folyton éltető lelke volt az egyesületnek. Az erdélyi ifjúsághoz intézett merész hangú felszólításnak ő volt szerzője. Ő szónokolt leghevesebben minden alkalommal. Ő nemcsak ezen alkalmi beszédekkel, hanem tényleg is legtöbb részt vett a politikai tüntetések s izgatásokban. Midőn Balogh János, hűtlenségi közkeresete miatt, az országgyűlésről a kormány által haza küldetett, s Bars megyében új követválasztás rendeltetett: Lovassy László volt egyike azoknak, kik a választók körül leghatályosabban működének, hogy Balogh, miként elbeszéltük, újra megválasztatván, a kormány czélzata meghiúsíttassék. Hasonló eréllyel működék ő Bihar megye azon gyűlésein is, melyeken Wesselényi és Balogh notaperei tárgyalattak: a lángeszű, elragadó szónoklatú ifjú beszédeinek jelentékeny befolyása lett a megye által hozott végzésekre.

Lovassy Ferencz elfogatásának ellenben semmi egyéb okát nem lehetett adni, mint hogy Lászlónak vér- és névszerinti rokona volt, s ennek Bihar megyében folytatott izgatásában némi részt vett; különben tagja sem volt az ifjak egyesületének. Tormássy, igen hallgatag ifjú, egyedül az által tüntette ki magát, hogy az egyesületben, melynek tagja volt, A lengyelek emléke című dolgozatát olvasta fel. Lapsánszkyt, az utóbbi események következtében, sokan kémnek, feladónak tartották; elfogatása csak abban találta indokolását, hogy ő volt az egyesület utólsó jegyzője.

Az elfogatások híre közönséges megdöbbenést okozott országszerte; s még azok is, kik az ifjak néhányait némi politialis fenytetésre méltóknak tartották, a vádat, mely ellenök emeltetett, a bánásmódot, melyben a kereset lefolyása alatt részesíttettek, s végre az ítéletet, mely kivált Lovassy László ellen hozatott, egyáltalában nem látták igazolhatónak. A közvélemény ezen ügyről szeltében akként nyilatkozott, hogy valamint az egész eljárás törvénytelen: úgy annak hordereje az ifjak személyén túl az egész szabadelvű ellenzéki part megfélemlítésére vala számítva.

1896.

A királyi ügyigazgató a foglyok ellen a királyi tábla előtt összeesküvésre alapított felségsértési vádat emelt s fejtés jószágvesztési büntetést kért. A vádpontok im ezek: 1. Hogy a foglyok a pozsonyi ifjúság társadalmi egyesületének tagjai voltak. 2. Hogy három lengyel menekültet egy ideig magoknál ápoltak. 3. Hogy különösen Lovassy László, e lengyelek egyikének, midőn Pozsonyból távoztak, emlékkönyvébe a maga neve mellé e szót írta: *republicanus*. 4. Hogy ugyanaz némely megrótt személyeknek — különösen Wesselényinek — fáklyás zenével tisztegett s ez alkalmalazz lázító beszédet mondott. 5. Hogy Nagyváradról pozsonyi barátainak s az egyesületben tagtársainak levelet írt, melyben hirdeté, hogy a népfelségi elvek már e tájon is terjedeznek. E pontnál volt a vallatáskor különösen kiemelve, hogy e népfelségi tanok vallása által felségsértési bünt követett el. 6. Hogy a barsi követválasztáson a kormány ellen izgatott.

A nagy zajt ütött per folyamában a törvények és törvényes formaságok, melyek a vádlottak javára szolgálhattak volna, többféleképp megsértettek. A vádlelélben a feladó, holott azt az 1741: 26-dik t.-czikk megrendeli, megemlíttve nem volt. A vádlottak a szabad védelemtől eltiltattak; mert midőn Perger János hites ügyészt vallák törvényes védőknek, a királyi tábla, támaszkodva egy 1795-ben, a Martinovicsféle ügyben kelt, de törvényeinkkel ellenkező udvari rendeletre, Pergertől titoktartási esküt kívánt. A törvénytelen esküt azonban Perger letenni egyáltaljában nem akarta; sőt magok a vádlottak is, nehogy a szabad védelem törvényes eszközeitől elrekesztessenek, köteleességévé tették magát annak alája nem vetnie. Perger e szerint a védelemhez nem bocsáttatván, a vádlottak ügyvéd nélkül maradtak; mert a szegények ügyészét, Spány Endrét, kit a törvényezék, a titoktartási eskü letétele mellett, a védelemmel megbizott, a magok ügyvédének nem ismerték el, ellene tiltakoztak.

Az elzáratás negyedik havában tehát maga Lovassy István, László atyja, szólalt fel fia s unokaöccse mellett a királyi tábla előtt. De ő is hasztalan tiltakozék az eljárásnál követett törvénysértő önkény ellen; hasztalan követelése a törvények által biztosított szabad védelmet s a törvényes perrend megtartását. A királyi tábla, mely folyamodását figyelembe nem vette, egyéb formásokban is folyton önkényes eljárást követett. Az ügyet, ellenére a törvényeknek, oly titokban tárgyalá, hogy a tanácskozási teremből a hites jegyzőket is kizáratta; s a helyett, hogy a vádlottakat maga elébe idézte s a tanúkkal szembesítette volna, a maga kebeléből küldött ki egypár tagot a vádlottak börtönébe, azok kihallgatására. A bírák közül ketten, Földváry Ferencz és Császár Sándor, a kivételes, sem a törvények, sem a szükség által nem igazolható eljárást magok is állhatatosan, de sikeretlenül ellenzék; méltók, hogy valamint kortársaik becsülésében, a közvélemény magasztalásában részesültek, úgy a történelemben is elismeréssel említettessenek.

Az elkeseredett atya azonban és fia László, vetélkedtek egymással a polgári szilárdságban. Amaz meggyőződve, hogy fiát, ha tán érdemel is némi politialis fenytést, felségsértési bűnnel, az említett vádpontok alapján, törvényeink szerint, az igazság sérelme nélkül, terhelni lehetetlen, nem kegyelemért esdett, hanem igazságot, törvényességet követelt. Perger ügyvéd az eskü letételének megtagadása miatt, a védelemtől eltiltva lévén, maga az atya ügyekezett védtelen fiát kitisztítani az ellene emelt vádak alól. A törvényszékhez benyújtott iratai nemcsak azt bizonyíták be világosan, hogy az ifjak, kik bár szabadelvű, demokratiai véleményeket ápolának, de azok terjesztésére semmiféle törvénytelen eszközökhöz s titkos izgatásokhoz nem nyúltak, semmi törvénytiltotta tényt nem követtek el, a törvények önkényes értelmezése nélkül felségsértési vád alá nem is eshetnek; hanem egyszersmind a polgári alkotmányos szabadságot, a birói törvényes eljárás köteleességét is czáfol-

1837—1839.

hatlan érvekkel fejtegetik. Ezen iratok nemcsak a vádlott ifjaknak, hanem egyszersmind a honi alkotmányos törvényeknek s különösen az alkotmánybiztosította szabad törvénykezési védelemnek is nagy ékesszólású védiratai, a fia szabadságáért szóló atyának szájában az önmegtagadásnak valóban rómaiszerű példányait idézik fel az olvasó emlékezetében. Mint ama római hősök, úgy áldozta fel Lovassy István is magában az atyát a szabadságszerető, alkotmányos polgárnak. S erre nézve vetélkedék vele fia is ama két nyilatkozatban, melyet a vele közlött vádiratra válaszképen nyújtott át biráinak, a szabad polgár jogérzetével s demokrat büszkeséggel taglalván a vád pontjait.

Bár a királyi ügyigazgató minden erejét reáfordítá, hogy Lovassy Lászlóra a felségsértési bűntényt bebizonyítsa; s e végett a tanúk összekeresésére — miként az atya a törvényszékhez benyújtott egyik iratában nemcsak állítja, de tanúbizonyossággal is támogatja, — megvesztegetést, lélekvásárlást is foganatba vett: de így is csak két s a hitelességre megkivántató erkölcsi tulajdonokkal nem bíró tanút volt képes előállítani; a vádat pedig, a tények teljes hiányában, nem sikerült bebizonyítania; minél fogva a felségsértés vádja a törvényszék által elvettetett. Azonban az egész kereset a demokratiai elvek pártolójának, kivált a fiatalságnak, megfélemlítésére lévén számítva, az elmarasztalásról az eljárás törvénytelenége eleve sem engedett kételkedni. Az ítélet tehát, bár Földváry és Császár közbírák teljes felmentésre szavaztak s ez utóbbik a személynökkel heves szóváltásba is ereszkedett,¹⁾ Lovassy Lászlót tíz évi várfogságra kárhoztatta. Bűnös tényt vagy törvényellenes cselekvésre való készületet kisütni nem lehetvén: az ítélet egyedül avval indokolja az elmarasztalást, hogy a vádlott minden törvényes renddel ellenkező, romlott erkölcsű,²⁾ s

¹⁾ Ő nem sokára, önként-e, vagy kényszerítve? nem tudjuk, hivatalából is kilépett.

²⁾ „Indoles perversa, omnique legali ordini infensa.“

minden társadalmi renddel ellentétben lévő veszedelmes elveket s véleményeket ápol. ¹⁾ Ha azonban már az is méltán meglep bennünket, hogy egy országos főtörvényszék pusztá elvek s vélemények ápolására szab ily súlyos büntetést: csodálkozásunknak alig van határa, midőn ezen veszedelmes elvek s vélemények tanúságául főleg a Wesselényi üdvözlőre mondott beszéd említettik. E beszédet, való igaz, általában demokrat szellem s az alkotmányos szabadság szeretetétől lelkesült ifjú kedély fellengző érzelmei lengik át; de törvénytelen törekvésekről benne egy szó sem fordul elő; a reformok létesítésére, a nemzeti átalakulás keresztülvitelére csak törvényes eszközök ajánlatnak. „Tudjuk, ugymond az elítélt, e beszédje egy helyén, — tudjuk, miképen alkotmányos polgár kötelessége, békés uton haladni a cél felé; s a báró urat, mint a békés uton haladásnak nagymesterét üdvözljük, s kezeibe tesszük a becsületszót, az életnél szentebbet, hogy a báró urat szent pályáján meghajthatatlan hűséggel fogjuk követni.“ E néhány szó elég az elítélt elveinek, gondolkodásmódjának méltánylására. Elvei, lángszelleme az 1795-ben szinte csak demokrat véleményei s elveiért kivégzett Őz Pál rokonává avatták őt²⁾; de végzete amazénál súlyosabb sorsot, több szenvedést mért ki számára. Ítélete a hétszemélyes főtörvényszék által helybenhagyatván, Spielbergre, Morvába, vitetett fogságra. Az élénk, s minden más tehetségei felett uralomra jutott képzelődés rajongása itt rövid idő múlva aláásta a felette érzé-

¹⁾ „Principia omni sociali ordini adversa.“

²⁾ Szépen éneklí róla „A külföld rabja“ című költeményében Vachott Sándor:

Téged korán és híven meghata	Dicsők valának kebled álmai,
Sínlő hazádnak esdő szózata.	Dicsők a bátor homlok gondjai.
Fiúi bánat és a hív remény,	Hol ifjú ajkad szótól hangozott,
Hogy még derül az árva népre fény:	Vén is gyönyörrel elnémula ott.
Szilárd hatásra birtanak vala,	S föl kell-e tárnom még több bűn-
S lelked, miként sas, fennén szár-	det?
nyala.	Ez, a mi téged börtönébe vet!

1837—1839

keny kedély épségét; s az 1840-ki országgyűlés által kieszközölt amnestia a nagy reményű ifjút örülten hozta vissza rokonai, barátai karjaiba.

Mi a többi foglyokat illeti: Tormásy, kinek, az ítélet szerint, a „megvallás” enyhítő körülmény gyanánt számított be, egy évi, — Lovassy Ferencz, az eddigi elzáratás betudásán felül, három hónapi fogságra ítéltetett. Mindenkit meglepett azonban, hogy Lapsánszky ítélete is tíz évre szólt; mert a közvélemény őt tartá feladónak, mit az is igazolni látszék, hogy vallomása terhelő bizonyítvány gyanánt hozatott fel Lovassy László ellen, ennek ítéletében. Utóbb azonban, miután az ítélet kihirdetése óta nyoma is oly annyira eltűnt, hogy még az 1840-ben bekövetkezett amnestia után sem lehetett róla többé hallani, közönségessé vált a meggyőződés, hogy ő csak színleg ítéltetett el, s nem is börtönbe, hanem, megváltoztatott névvel, Galicziába küldetett, hogy ott valamely kamarális tisztségben vegye el árulása jutalmát.

A hazai főtörvényszékeknek ezen semmikép nem menthető, szembetűnőleg törvénytelen eljárása nagy bosszúságot s ingerültséget támasztott az országban. Alig volt megye, mely valamint elébb a vádlott ifjak mellett fel nem irt, — úgy most közgyűlésein a legélesebb gáncsokat nem hallatta volna e főtörvényszékek ellen. A közvélemény egyébiránt is hangosan kárhóztatá azok eljárását, mely az igazságszolgáltatás szentségén s a törvényszékek tekintélyén nem kis csorbát ejtett, a hitet a birói függetlenségben s lelkiismeretességben, a közbizodalmat a kedélyekben nem kevésbé megingatta. Széltében hangzék a keserű panasz, hogy a legfőbb törvényszékek ilyenén eljárása után a polgárok élete, vagyona, szabadsága felett pusztá önkény határoz, a törvények nem adhatnak többé védelmet, maga az igazságszolgáltatás, a birói hatalom párteszközzé alacsonyított.

A nádor a
közvélemény
előtt.

És az ilyféle gáncsoktól magát a főherczeg-nádort sem kiméllé most a közönség, mely aképen vélekedék, hogy

1837—1839.

neki, mint a törvények legfőbb alkotmányos őrének, kötelességében is, hatalmában is áll vala, teljes épségben fenntartani a birói függetlenséget s a szabad védelem törvényes jogát. Ennek elmulasztásában a közönség most kétségtelen jelét vélé látni annak, hogy a megfélemlíteni törekvő kényuralomnak ő is szövetségesévé tette magát; miért is népszerűsége nagy csorbát szenvedett ez időben. Már a lefolyt országgyűlés második felében is többféle panasz emelkedett volt ellene; s a közönség alig tudta magának megfejtetni a változást, melyet magatartásában észlelt. Ferencz kormánya alatt ő nem tartatott azon kabineti politika részesének, mely annyiféle sérelmeket szült az országban; mert tudaték, hogy nem bírja császári bátyja rokonszenvét. Ama tapasztalás, hogy ha nem gátol is meg minden törvénsértést, mit a legjobb akarattal sem képes mindig eszközteni, de sok hasznos szolgálatot tesz a nemzetnek, az alkotmányos jogokat, a mennyire tőle függ, úgy az országgyűlésen, mint azon kívül oltalmazza, — nagy népszerűséget szerzett volt neki a hazában. És ha talán tudatott is, hogy több ízben leginkább a maga nádori állásának s jogainak érdeke ösztönzi őt az alkotmányos jogok pártolására s védelmére: a tény azért nem kevesebbé lőn hasznos a hazára nézve, s a nemzet azt többször hálanyilatkozattal is jutalmazta. Ily hálát érdemle ki ő magának egyebek közt az által is, hogy 1831-ben, mint említők, az országos bizottmányok reformmunkálatainak, az udvari szándékok ellenére, oly nagy nyilvánosságot szerzván, a reformügynek jelentékeny szolgálatot tett. Ezen eljárása után méltán azt lehet vala várni, hogy ama reformoknak ő is meleg barátja, pártolója leend az országgyűlésen. Ennek folyamában mindazáltal álmélkodva tapasztalák a reformpártiak, hogy reményökben csalatkoztak. Midőn láták, mily makacsúl ellenzi a főrendi tábla nagyobb része a rendek által javasolt reformokat: úgy vélekedének, hogy ez, legalább ily mértékben, nem történhetnék, ha az elnöklő nádorban nem találna támaszt, az ő tekintélyéből nem meri-

1837—1839.

tene erőt. Míg Ferencz császár életben vala, ez nem ötlék fel annyira; mert az ő idegenkedése az újításoktól, kivált ha azok demokratiai irányúak voltak, ismeretes lévén, azt lehet vala hinni, hogy csak az udvar kifejezett akarata szabályozza magatartását. Midőn azonban észlelék, hogy ő Ferencz halála után is, bár kezei szabadabbak lettek, befolyása a kabinetben több súlylyal bir, csak az elébbi elveknél marad s a kabinet politikáját pártolja: alig hihettek egyebet, mint hogy a reformoktól, valószínűleg határozott demokratiai irányuk miatt, ő is megijedt, s mivel azok véghatárát egyelőre belátni ép úgy nem lehetett, mint a vízbe dobott kő okozta gyűrűzetek végvonalát, ő is szövetségesévé lett azon visszahatási politikának, melylyel a kabinet ama reformokat korlátolni s más irányba terelni akarta.

Kossuth
Lajos elfo-
gatása.

A nádor részvéte ezen megfélemlítési politikában, mely az erdélyi országgyűlés szétosztatásával s Wesselényi és Balogh bepereltetésével kezdődött, a Lovassy László irányában követett eljárásban pedig törvénysértésig fejlődött, semmiből sem tűnt ki világosabban, mint ama hatalomcsínyből, mely a nyilvánosság és gondolat szabadság ellen, a nemesi kiváltságok és személybiztosság kiáltó sérelmével, Kossuth Lajoson követtetett el.

Említők, mily roppant hatása volt Kossuth Országgyűlési Tudósításainak a hazában; mennyire élénkíték a gondolatcserét, az eszmemozgalmat, szitogatták az átalakulási vágyakat, fejlesztették a közvéleményt ezen ügyesen szerkesztett, bár kevés, alig száz példányban, de kivált a kaszinók s olvasó-egyletek útján ezerek kezein forgó lapok; a nemzet politikai életénck az országgyűlési tárgyalások élénk közlése által folyton új táplálatot, ingert nyújtván, az országgyűlési értelmiség sugarait a megyék és városok társas körébe eljuttatván, s e sugarak világító hatása alatt oszlatván a homályt, tágitván a fogalmakat, tisztítván az eszméket. Nagy részben e lapoknak tulajdonítható, hogy egy ideig még a követek pótlék utasításai is lépésről lé-

pésre szabadabb elvű szint öltöttek. Az országgyűlés végét érvén, a nemzet közéleté a törvényhatóságok gyűléseire szállt vissza; melyek szintugy mint az országgyűlés alkotmányilag nyilvánosak lévén, tárgyalásaik nyilvános terjesztésével törvényes tért nyitottak Kossuthnak, folytatni a közszellem ébresztésének azon munkáját, melyet az Országgyűlési Tudósítások által oly nagy sikerrel kezdett meg; s melyre nézve többé már nem kételkedett hogy előbb a sajtó bilincseinek tágitására, majdan sajtószabadságra fog vezetni. Mind ő maga tehát, ki magának e lapja által a hazában már nem csekély jelentékenységet szerzett, el vala határozva, mind rokon érzelmű barátai által is ösztönöztetett, hogy írott lapját az országgyűlés szétoszlása után is folytassa. Lakását e végett a középpontba, Pestre tette át; a vármegyékben magának ügyes levelezőket szerzett, kiknek közléseiből aztán a megyék s városok közéletéről, Törvényhatósági Tudósítások czíme alatt, szintoly szellemű írott lapot szerkesztett, mint előbb az országgyűlés folyamáról.

1897—1899.

A „Törvényhatósági Tudósítások.”

A kormány azon időtől fogva, midőn a szó és gondolatszabadság elleni táborozását megkezdte, már az Országgyűlési Tudósításoknak is gátot akart vetni. Kossuth egyszer könyomatban kísérté meg szétküldeni lapja példányait; de a kormány azt nyomban megakadályozá. Majd a postán szétküldött lapokat is lefoglaltatta. De e rendszabály nem vezetett célra; mert a megyék, erről értesülvén, ezentúl hajdúik által szállíttatták a lapot rendeltetésök helyére; s a kormány az országgyűlés folytában, a rendek előre láthatott fellépése miatt, erőszakhoz nyúlni nem akarván, kénytelen volt túrni a lap közrebecsátását.

Most a „Törvényhatósági Tudósításoknak”, miután a vármegyék hasonló pártolásában részesültek, hatásuk még nagyobb, minden esetre terjedtebb lőn, mint az „Országgyűlési Tudósításoké.” A vármegyék közgyűlésein lefolyt tárgyalásokat, elmondott jelesebb beszédeket, felmerült új sze-

1837—1839. méket, s a hatósági élet minden egyéb érdekesebb mozzanatainak ismeretét országos tulajdonná tévén, a reformpárt tagjai közt a szellemi kapcsolatot fentartotta, az irányegységet egy részről a szabadelvű haladásban, más részről az alkotmányvédelem munkájában biztosítván, a mozgalmakat természetsszerűleg gyarapította. Például, azon egyetértést, melyet a megyék az elfogott ifjak védelmében tanúsítottak, azon izgatottságot, melyet ez ügy az országban támasztott, nagy részben ezen írott lapok szították fel a per folyamáról tett közléseik által.

A kormány tehát eltökélé magát, bármi módon megszüntetni a kényuralomra nézve alkalmatlan lapot, melyhez a censura útján hozzá nem férhetett. József nádor, a kabinet végzése szerint, tilalmat vetett közbe, s azt, mint Pest megye főispánja, elnöki úton tudatta Dubraviczky Simon első alispánnal, ki Zlinsky főbíró által értesíté Kossuthot a tilalomról.

Azon biztosításoknak, melyeket hazánk alkotmánya a megyei rendszernek köszönhetett, egyik főbbike abban áll, hogy a megyei tisztviselők, a mint a megye közönsége által szabadon választattak, úgy csak is a megye határozatánál fogva bocsátkozhattak hivatalos eljárásba; s a kormánnytól nem egyenesen, hanem csak a megye útján vehettek rendeletet. Minden kormányi rendeletnek a megyéhez kellett érkezni, mely aztán, ha azt törvényesnek találá, kiadta végrehajtás végett az illető tisztviselőnek; ha pedig törvénytelennek ítélé, nem adta ki, hanem ellenében azon orvosló eszközökhöz nyúlt, melyekkel az alkotmány által fel volt ruházva.

A nádornak a „Törvényhatósági Tudósításokat“ illető tilalma, mint mondók, csak elnöki úton közöltetett a szerkesztővel, mielőtt az a megyén megfordult volna. Kossuth tehát, látván, hogy a főbíró a maga eljárását megyei megbízatás által nem igazolhatja, a törvényeinkkel különben sem megegyeztethető tilalomra nem hajólt, hanem az ügyet panaszosan a megye közgyűlése elejébe terjesztette. Az ügy

heves vitatást szült a pártok között; végül mindazáltal oly értelemben mondatott ki a többség határozata: hogy a megyei közönség nemcsak nem helyesli a tilalmat, hanem Dubraviczky alispán és Zlinszky főbíró azon tettét, hogy egy kormányrendeletet a megye tudta s megbízása nélkül foganatba venni merészeltek, roszalja s érvénytelennek nyilatkoztatja, a következő érvekkel támogatván végzését: a törvényhatóságok tárgyalásai nyilvánosak lévén, azoknak közlésére mindenki joggal bír; a kérdéses tilalom tehát a nyilvánosság jogába ütközik. Továbbá a „Törvényhatósági Tudósítások“ irottak és nem nyomtatottak lévén, nem hírlapnak, hanem csak levelezésnek tekinthetők: a tilalom tehát a levelezés szabadságát sérti. De ha hírlapnak lehetne is azokat tekinteni, a kormánynak semmi törvény nem ad jogot azt eltiltani; mert nem léteznek törvényeink, melyek a hírlapok kiadását a kormány engedelmétől tették volna függővé. S végre a legfőbb felügyelet joga által sem igazolható a tilalom; mert e jog csak a törvények értelmében, s a törvényhatóságok útján gyakorolható. Ezeknél fogva kijelentvén a megye, hogy a visszaélés elleni oltalmat úgy az állam, mint egyesek csak a köztörvényekben kereshetik, s azokban elegendőleg fel is találják: Kossuth vállalatát a köz törvény oltalma alá helyezettnek nyilatkoztatta; a kormány törvénytelen rendelete ellen felirt, s határozatát és feliratát, pártolás végett, a többi megyékkel is közölte.

Ennek következtében a „Törvényhatósági Tudósítások“ s az ellenök intézett kormánytilalom a megyék gyűléseit több hónapokon át foglalkodtatók. A megyék nagy többsége Pest nézeteiben osztozván, a tilalom ellen feliratokat intézett; s voltak megyék, melyek, a vállalat pártolásának jelül, a lapokat levéltáruk számára megrendelték; mások, melyek tisztviselőik köréből azok számára még tudósítót is neveztek.

Kossuth, a megyék által ekként gyámolítva, lapját növekedő sikerrel, több hónapokon át folytatta; míg végre

1837—1839.

a kormány, tilalmát Pest megye útján nem foganatosíthatván, hosszas habozás után, elhatározá, személye ellenében nyúlni erőhatalomhoz, s azt 1837-ki május egy éjjelén, Eötvös királyi ügyvéd vezénylete alatt, egy fegyveres katona-csapat által, a budai hegyekben, hova megrongált egészségének üdülést keresni ment vala, végre is hajtata. Eötvös ügyvéd a király nevében őt fogolynak nyilatkoztatá, s a budai vár bástya-kaszárnyájába záratta. A törvénytelen elfogatást hasonló eljárás követte, mint Lovassy Lászlónál vétetett foganatba. A királyi ügyigazgató hűtlenségi közkezesetet indított ellene, mint a király parancsának ellenszegülő ellen. Az első évben, míg pöre folyt, fogsága oly szigorú vala, hogy a felügyeletére rendelt Sebes nevű főhadnagy jelenléte nélkül még a porkoláb sem nyithatott be szobájába, melynek rostélyos ablaka kétharmadában bevolt falazva. Olvasmányt, íróeszközt egyáltalában nem adtak neki, s látogatót sem bocsátottak hozzá, ügyvédén, Benyovszky Péterén kívül, kinek egyébiránt, arra engedelmet és szereket kapván, önmaga nyujtá át védiratát. A per egy egész évig tartott; az ítélet a királyi táblánál, a már szenvedett egy éven felül még három évi fogságra szólott; a hétszemélyes tábla azonban azt még egy évvel toldotta meg.

Az ítélet bár súlyos volt, valóságos enyhülésül szolgált a fogolynak, mert azontúl olvasmányt s írószereket is adtak neki. „Gyakran össze kellett szednem egész lelki erőmet — így nyilatkozott később fogsága első évről, — hogy a foglalatosság nélküli örökös magányban a képzelődés rajongásainak „megállj-t!” parancsolhassak. Megtudom fogni, hogy a kevesb lelki erejű foglyok magán fogságban megtévelyednek. A képzelődés túluralma ellenében practicus tárgyak feletti meditációhoz folyamodtam. Számot adtam magamnak hazánk állapotjáról s institutióink hiányairól; levontam tapasztalataim, ismereteim tanulságait; meghánytam agyamban minden egyes kérdést, s véleményt képeztem magamnak a megoldásról. E meditációknak későbbi pályá-

mon nagy hasznát vevém . . . Míg fogva voltam, gyakran töprenkedém, mennyire hátramaradottnak tapasztalandom magamat a haladó világ mögött, ha majd kiszabadúlok. Nem maradtam hátra. Fogságom magányában tanultam meg meditatio által, mire az élet oktatott.“ Midőn-elíteltetése után könyveket s írószert kaphatott, egy angol nyelvtant s szótárt és Shakespear munkáit adatá magának, s vas türelemmel feküdt az angol nyelvnek, melyből elébb csak annyit tudott, hogy képes legyen gyanítani, az ismereteknek, a jónak és szépnek minő kincsforrása rejlik az angol irodalomban. Itt tette aztán e nyelvet annyira tulajdonává, hogy azon utóbb szintoly könnyűséggel fejezhető ki magát, szintoly áradozva tudott csapongani lángszónoklata, mint anyanyelvén.

1837—1839.

Kossuthéval ugyanazon időben s hasonló viszonyok közt folyt le Wesselényi Miklós pere is, azon egy körülményt kivéve, hogy ellene előleges elfogatás nem vétetett foganatba. Említők, hogy ő az erdélyi diétán kifejtett ellenzése s kivált az országgyűlési napló kiadására használt könyomda miatt az erdélyi királyi táblánál, — az örökváltság mellett Szatmár megyében 1834 végén mondott beszédért pedig a magyarországi királyi táblánál, mint lázító, hűtlenségi kereset alá fogatott. Az erdélyi törvényszék elébe a magyarországi kereset miatt meg nem jelenhetvén, általa „in contumaciam“ marasztaltatott el. Mivel azonban a királyi ügyvéd őt „példás testi büntetésre“ kívánta ítéltetni, s az ítélet végrehajtását a magyarországi per miatt foganatba venni nem lehetett: sokáig függőben maradt, miként fog az ítélet reá alkalmaztatni.

Wesselényi
Miklós pere

Magyarországi pere 1835-ki májustól kezdve, midőn megidéztetett, egész három éviglen folyt. A vád alapját, miként már fentebb említők, Wesselényinek a jobbágyi örökváltság védelmére mondott beszédéből kikapott, a rendkívül zajos gyűlésben egy pár, kevés hitelességet érdemlő hallgató által hibásan felfogott, s utóbb a királyi ügyvéd

1837—1839.

által önkényesen értelmezett mondat képezé, melyek által szónok a kormányt vádolta volna, miképen csak azért gátolja a jobbágyok örökváltságát, hogy a nép és a nemesség közt e miatt harcz támadván, a reformmozgalmakat elnyomhassa. A fő védirat Kölcsény Ferencz mesteri tollából folyt, ki egyébiránt is a gyűlésen jelen lévén, mind annak lefolyását legjobban ismerhette, mind Wesselényi szavait, a tárgyan való érdekeltségénél fogva, leghívebben foghatta fel. A védirat, mely törvényszéki ékesszólásunk remekei közé tartozik, diadalmasan megczáfolja mind a kellő hitelességgel nem bíró tanúk egymásnak ellenmondó, részben képtelen és zagyva állításait, melyeket csak pártgyűlölség adott nyelvökre, mind a királyi ügyigazgatónak ezekre épített okoskodásait; s teljesen kitisztítja őt a felségsértési vád alól, melyre nézve még a becsődített tanúk leghitelesbike, különben más pártan álló, Kende alispán is hit alatt nyilvánítja, „hogy alperes a királyi felségről, mint mindig, úgy a kérdéses gyűlésben is, hódoló tisztelettel szólott, s hogy minden beszéde egyedül a közbéke fentartására volt, távol minden lázító vagy más vétkes célaktól, irányozva.“

De a kormánynak e kereset indításában is ugyanazon politikai céljai voltak, melyeket a pozsonyi ifjak és Kossuth bepereltetése által törekedett elérni: a királyi ügyigazgató tehát a kérdéses beszéden kívül még titkos társaságokkali összeköttetésről is vádolta Wesselényit. Szokássá vált a kormánypártnál, hogy mivel a demokrata véleményeket, a radikál reformeszméket bűn gyanánt nem bélyegezheté: az azoknak keresztülvitelére célzó pártmozgalmakat, bár mi nyilvánosak s ezért ártalmatlanok voltak is azok, rendfelforgatásról, országháborításról, revolútióról vádolja. Ily vád súlya alatt ítéltetett el Lovassy László és Kossuth Lajos; ez vétetett célba Wesselényire nézve is, midőn a királyi ügyigazgató őt is a titkos társaságokkal, névszerint az ifjak pozsonyi kaszinójával és Kossuthtal való összeköttetésről vádolá. A kir. ügyigazgató, kétségkívül felsőbb utasítás szerint,

körülbelől oly színben s arányokban akarta felmutatni a mostani szabadelvű, radikál reformokra vonatkozó törekvéseket, mint a múlt század végén Nyéki Német József, ügyigazgató, a „magyar jakobinusok“ ügyét. A per folyamában nem csak Wesselényit, hanem mind azon ellenzéki férfiakat is terhelni kezdé, kik Kossuthal leveleket váltottak; mert Kossuth irományai lefoglaltatván, azokban új érveket vélt találni a titkos társaságok létezésének bebizonyítására, s e leveleket még a per irományaihoz is hozzácsatolta. 1837—1839.

De ezen új vádak indokolásával sem volt szerencsésebb a kir. ügyigazgató, mint a szatmári beszéd által elkövetett felségsértés vádjával. A védiratban bebizonyított, hogy Wesselényi, ki 1833-ki május elejétől 1835-ki márcziusig Erdélyben távol vala, s alig érkezett Pozsonyba, már is a kir. tábla elébe idéztetett, semmiféle összeköttetésben nem volt, nem lehetett az ifjúság pozsonyi kasinójával; melynek egyébiránt is titkos társulati voltát csak egyszerűleg állítá, de nem mutatta meg a felperes.

Még erőtelenebb érvet szolgáltattak a Kossuthhoz írt levelek; mert ezek néhányai épen ellenkezőjét bizonyíták annak, mit felperes általok megmutatni akart: bebizonyíták, hogy a titkos társaságok, s a rendfelforgatás, országháborítás szándoka, merő álom és képzelődés, melylyel a hatalom birtokában lévő osztály, a demokratia terjedésétől félve, a reform embereit csak azért veszi gyanúba, hogy alkotmányos törekvéseiknek útját állja. Ily értelemben írt egyebek közt Deák Ferencz is Kossuthhoz a felperes által az irományok közé felvett levelei egyikében. „Nyilvánosság mellett, ugymond, a vétek lehetetlen; titkos szövetkezések pedig, miket a kormány minden ártatlan dologban is gyanítgat, szentül hiszem, hogy hazánkban nincsenek.“ — „Furcsa látni és hallani a kormánynak s kormány embereinek nevetséges félelmét, — ugymond egy másik levelében; még a kisebbek is rémképeket alkotnak magoknak, s azzal ijesztik magokat is, egymást is; ők makacsul hátat fordítanak a

1837—1839. kelő napnak, s árnyékukat iszonyú rémnék nézik; pedig ha ismernék a hazát, ismernék az embert és embereket, szintugy tudnák, mint mi tudjuk, hogy alig van ország Európában, hol kevesebbet lehessen revolútiótól tartani, mint jelenleg nálunk; csak majd ők féltökben olyan balgatag lépéseket ne tegyenek, melyek, nem zendülést, de zavart okozhatnak. De ők félnek, s a bokrokban mozgó nyulat is rablónak vélik; pedig „est genus unum stultitiæ: nihilum metuenda timere“, azt mondja Horácz.“

De mind e véd- és czáfokok mit sem használtak oly ügyben, melyben, mint a védirat befejezése mondja, elég volt nagy számú okokat és okleveleket, bár azok semmit sem bizonyítottak, a pörbe tenni, hogy azok birói ítélet által nyomosan terhelőknek mondassanak, s mondassanak elébb, mintsem ez okok és oklevelekre a vádlott csak feleletét is beadta volna; mit sem használhattak oly ügyben, melyhez más politikai czélok kapcsolattak, miknek elérése a vádlott elmarasztalását igénylél. A királyi tábla ítélete tehát terhelő lett a vádlottra, s ezt a budai várban töltendő három évi fogságra kárhoztatta.

A pesti árviz
alatti maga-
viselete.

Mielőtt azonban ezen ítélet a hétszemélyes táblánál tárgyalásra került, egy rendkívüli csapás látogatta meg a fővárost, Pestet, melynek alkalmával Wesselényi oly szerepet játszik, mely őt népszerűségének tetőpontjára emelte s a főváros „nemtűjének“ czímére érdemesítette. Az 1838-ki szigorú télen befagyott Duna márcziusban, midőn jege megindult és zajlani kezdett, a Csepel szigetnél megtorlódott jégtáblák által folyásában meggátoltatván, medréből kicsapott s az egész várost elöntötte. A vizár oly magasra nőtt, hogy némely utcák házaiban még az emeletbe is behatolt. A dühöngő elem pusztítása három napig tartott; mi közben mindenfelé, kivált a rozszúl épült külvárosokban, számtalan ház összeroskadt, s részben a romok alá temette, részben, ha gyors segély nem érkezik, bizonyos halállal fenyegette a kétségbeesett lakosokat. Más házakban, hol az építmény

szilárdsága a rontó elemmel daczolt, a lakosok a felső emeletекbe szorúlván, éhhalállal küzdének. Az iszonyú veszélynek közepette, melyet a roskadozó házak szörnyű ropogása s egy népes város összes lakosságának vész- és segélykiáltozása még rémületesebbé tőn, a számos emberszerető, elszánt férfiak között, kik segélyezni siettek, Wesselényi áldozatkészsége, rendíthetlen bátorsága sőt merészsége, megzavarhatlan lélekjelenléte s herkulesi ereje által, mondhatni, csodákat mívelt. Emberi erőt meghaladni látszó gyorsasággal és kitartással repült hajóján nappal s éjjel mindenüvé, hol a veszély legnagyobb, a segély legsürgetőbb vala; szállítá biztosabb helyre az emelkedő ártól, vagy a romoktól már-már elborított lakosokat, s osztá szét az önköltségein beszerzett élelmi szereket. És midőn a veszély és rémület három hosszú napja elmúlt, ezek megmentett élete jutalmazá a dicső tett férfának öntudatát, ezek hálakönyei, egy népes város, majd egy egész nemzet magasztalásai dicsőíték emberi s polgári erényeit.

Történelmünk eddigelé nem mutathatott fel egyéniséget, kinek nevéhez annyi lelkesedés, oly népszerűség csatlakozott volna, mint Wesselényiéhez azon időben, midőn ő a királyi tábla ítélete által sujtatott. A nemzet nagyobb része a maga alkotmányos jogainak vértanúját dicsőíté személyében, ki e jogok elszánt védelme s a hűbéri szolgaságban létezett parasztosztály örökváltságának s általában a nemzet újjászületésének munkálása, sürgetése miatt szenvedt az üldözést. E népszerűség oly zajos lelkesedéssel tört ki az egész hazában, hogy lehetetlen volt a kormánynak meg nem győződnie, miképen ha szigorát Wesselényi személye iránt tovább is folytatja, csak az ellenzék táborát növeszti s céljainak sikerét a közingerültségben egészen kockáztatja. Alig volt vármegye, melynek közgyűlésein a kényuralmi kormánysszabályok ellen a legerősebb kitörések nem hallattak, s melyekből szintoly erélyes feliratok nem intéztettek volna a királyhoz. Wesselényi, Kossuth és Lovassy

1837—1839.

ügyét, a személyeikhez kapcsolt nemzeti alkotmányos kérdések, a szólás és írás szabadsága, a személyes biztosság, a törvényes, békés reform kérdései nemzeti ügygyé emelték; s az elkövetett sérelmek orvoslata erőlyesen követeltetett a kormánytól.

A kabinet azonban, mind ennek daczára, következetes szigor által nemcsak ezen hangosan nyilatkozó közvélemény szózatát legyőzhetni hitte; hanem a reformi mozgalmak elfojtásának vagy legalább mérséklésének tekintetében is czélt érni remélt. Bizonyosnak lehetett ennél fogva tartani, hogy a kir. tábla ítéletét a hétszemélyes törvényszék is megerősítendi, s Wesselényinek ki kellend állnia a börtönbüntetést. A nemzet tinnepelt hőse azonban már hosszabb idő óta súlyos szembajban szenvedett, mi, orvosainak nyilatkozata szerint is, kétségtelenül vaksággá fogva elmérgesedni a börtön zárt levegőjében. Barátai tehát arra fordíták gondjokat hogy, ha már csakugyan nem lehetne őt megmenteni a kárhóztató ítélettől, legalább a börtönlég hatásának bizonyos következményétől, a vakságtól mentsék meg őt, ha még lehetséges. Ennél fogva Deák Ferencz 1839 elején, Wesselényi megegyeztével maga vitte fel Bécsbe a folyamodást, melynek czélja volt, hogy a bepöröltnek, még azon esetre is, ha a hétszemélyes főtörvényszék netalán megerősitené a kir. tábla ítéletét, Wesselényinek engedelem adassék, szembajának gyógyíttatása végett azonnal Graefenbergbe utaznia. Eliteltetése esetére Wesselényi szavát adja, hogy ha vagy gyógyúll, vagy gyógyulási reménye bizonyos idő múlva végkép megghiúsúll, önként jelenteni fogja magát a börtönbüntetés kiállítására. Deák Ferencz előterjesztései megindíták Ferdinánd királyt s azt eredményezték, hogy gr. Majláth Antal alkanczellár — mert az annyi bajt okozott Pálffy Fidél ekkor már visszavonúlni kényszerítettett a főkanczellári hivatalból — rendeletet vón, elnökileg tárgyalni az ügyet. Gr. Majláth Antal, s kiker maga mellé vón, Bartal és Stettner udv. tanácsosok, a kérelmet megadandónak véleményezték. Az állam-

tanácsban Majláth György és Pilgram tanácsosok szinte pártolták a véleményt s bár azt József főherceg-nádor, Wesselényinek, mint tudjuk, első nyilvános fellépése óta mindig ellensége, határozottan ellenzette is, a minisztertanácsban, hova végtárgyalásul küldetett, maga Metternich kedvezőleg döntötte el Wesselényi részére. S így történt aztán, hogy bár a hétszemélyes tábla, mialatt a bécsi tárgyalások folytak, megerősítette is a királyi táblának három évi börtönre szóló ítéletét, minek következtében Wesselényi Budán tényleg el is zárattott, néhány napi fogsága után, a maga által szabott feltétel alatt engedelmet nyert, szembajának gyógyítatása végett Graefenbergbe utaznia.

1837—1839.

Midőn a megyék közgyűlésein a kormánynak ezen kényuralmi rendeletei s erőszakos szabályai tárgyalattak, mint említők, számosan hevesebben is kikeltek ama politika ellen, mely minden nyilvánosságnak, szólás- és írásszabadságnak, minden szabadabb reformmozgalomnak háborút üzent. A kormány e szónokok közül többeket részint hűtlenségi, részint becstelenségi pörbe idézett. Balogh Jánost már föntebb említettük. Rajta kívül még mintegy huszra ment a folyamatban lévő politikai perek száma, melyek közül mint legnevezetesebbeket, Pestben gr. Ráday Gedeonét, Lipovniczky Vilmosét, Ágostonét, Patayét és Farkasét, — Nógrádban Kubinyi Ferenczét, Trencsényben Borsiczky Istvánét, Sárosban Ujházy Lászlóét említjük. Ezen közkezesetekre azonban, melyek a következő országgyűlés folyamára s irányára elhatározó befolyást gyakoroltak, ennek elbeszélésénél visszatérnünk kellvén: itt rólok csak azon megjegyzést teszszük, hogy a kormány általok koránt sem érte el a maga kitűzött célját. A szabadság és jog érzete egy felől sokkal élénkebb, a haladás és újjáalakulás ösztönszerű vágya más felől sokkal erősebb volt már a nemzetben, mintsem hogy azt megfélélnkítés által elfojtani sikerülhetett volna. Minden újabb erőszakos kormányssabály

Egyéb politikai perek.

1837—1839.

csak az ellenzék sorait szaporítá, csak az ingerültséget nevelé s a kitartást edzé a nemzetben; míg az végre a következő országgyűlés alatt oly fokra emelkedett, hogy a kormány kénytelennek látta magát az elitélteket börtöneikből szabadon bocsátani, a még folyamatban lévő pereket megsemmisíteni s politikáját módosítani.

A nemzetiségi
viszályok
szitogatása.

És, úgy látszik, maga a kormány is elejétől fogva érezte, hogy a megfélemlítésre számított rendszabályok egyedül nem fogják célra vezetni; nem lesznek elég hatékonyak, elfojtani vagy csak más irányba is terelni a nemzet legégszségesebb erőitől pártolt és buzgóan ápolt demokratiai reformmozgalmakat. Más eszközökről is kezdett tehát gondolkodni, melyek által a közfigyelmet e politikai törekvéseiről másfelé fordítsa, az egy célra egyesülést meggátolja, az egységet s egyetértést az ország lakosai közt a felidézendő viszályokba temesse. Ezen elv alkalmazására alig lehetett volna célyszerűbb eszközt találni az ébredező szláv nemzetiség féltékenységének felszításánál a magyarság ellen.

A szláv nemzetiség
ébredése.

Vannak, kik a szláv nemzetiségnek ébredését, a magyar korona területén, egyenesen a kormány mesterséges szitogatásából származtatják. De ez téves vélemény. A szláv nemzetiséget nem az osztrák kormány ébresztette fel a monarchia határaiban: a kormány ezt, mi más okok eredménye volt, csak korán felkarolta s kormányeszközüll használta fel. A szláv nemzetiség ébredése nagy részben azon általános politikai állapotok s események hatásának tulajdonítandó, melyek más népek közt is hasonló eredményt szültek a francia forradalom által előidézett európai bonyodalmakban; s ezek mellett nagy része volt abban az orosz propagandának is úgy a déli, mint az északi szláv népcsaládban. S aligha tévedünk, midőn különösen azon nemzetiségi mozgalmakat, melyek a monarchia határaiban jelentkeznek vala, főleg e propaganda művének lenni állítjuk.

A panszlavoktól sokszor nagy tűzzel ostromolt ezen állítás valóságát lehetetlen többé elvitatni, mióta Tsitsakow

admiral „Mémoires d'un homme d'État“ czimű munkájában azon utasítást is közzé tette, melyet ő I. Sándor czártól 1812-diki ápril 19-kén vett vala. „Ausztriának, mely nem rég Franciaországgal szövetségbe lépett össze, ravasz magatartása — így szól a felette érdekes okmány, — Oroszországot arra kényszeríti, hogy hatalmában lévő minden eszközöket alkalmazzon azon két ellenséges hatalom leküzdésére. Legnagyobb fontosságú ezen eszközök közt: a magunk hasznára zsákmányolni ki a szláv népeknek, minő Szervia, Bosznia, Dalmátia, Horvátország, Illyria, harcziás szellemét. Ezek, ha egyszer felfegyvereztetek s katonailag szerveztetnek, hatalmasan közreműködhetnek hadi munkálatainkban. Még a magyarok is, kik jelenleg kormányuk eljárásával elégedetlenek, szinte igen alkalmas eszközül szolgálhatnak nyugtalanítani Ausztriát, ellene fegyverre kelni s gyöngíteni annak forrásait. Mind ezen népek, a mi rendes hadseregünkkel egyesülve, elég hatalmas erőt képezendenek, nemcsak megelőzni Ausztria ellenséges szándokait; hanem egyszerűen a francia birtokok jobb szárnyán is egy jelentékeny diversiot eszközölni s nekünk biztos alkalmat nyújtani, hogy Nizza és Szophia felől intézhessük csapásainkat . . .

„Szükséges, hogy ön minden lehető eszközt felhasználjon e szláv népek fellelkesítésére, hogy őket célunkra vezethesse. Például: igérjen nekik függetlenséget, egy szláv ország felállítását, legbefolyásosabb embereik pénzzel való jutalmaztatását, a vezérek s hadseregek számára díszjeleket és illő címeket. Végre mind ezen eszközökhöz adja ön még azokat is, melyeket legalkalmasabbnak ítélend e népek megnyerésére s legcélszerűbbeknek a jelen körülmények között.”

Mi sikerrel izgatott ezen utasítás folytában ama szláv népek közt Tsitsakow, részletesen előadni nem tartozik célunkhoz. Legyen elég megjegyeznünk, hogy Szerviának néhány évvel utóbbi felkelése, jobbra ezen orosz izgatás eredménye gyanánt mutatkozik. A közönséges béke helyre-

1837—1839.

1837—1839.

állta után ezen orosz izgatás, úgy látszik, megszűnt a magyar korona tartományaiban; legalább oly titkon s csak az óhitű papság néhány egyénei által folytatott, hogy annak alig lehet másban nyomára találni, mint azon nagy s mindig élénk rokonszenvenben, melylyel ezen ó-hitű szláv népek az oroszok s azok csárja iránt viseltettek. Ők a czárt tekinték vala egyházuk fejének; érette imádkozának Lithurgiájokban; s alig találtatott bármi szegényes ház, melynek falán a czár arczképe nem függött volna.

Ezen, a szláv népeknek még alsó rétegeiben is mutatkozó rokonszenven kétségkívül az orosz panszláv propaganda műve. Magok a panszláv eszmék mindazáltal elébb jelentkeztek a fejlettebb északi, mint a déli szlávok közt; bár különben ezek s az oroszok közt, már maga az egyház azonsága is szorosabb kapcsolatot látszék képezni. Az orosz propaganda annyira túl tette magát a vallásbeli különféleségen, hogy egy költője egészen közönyösnek hirdeté: ha jobbról vagy balról veti-e a szláv ember magára a keresztet, azaz: ha a római kath. vagy a keleti egyház tagja-e. A monarchia tartományai közt Csehország volt az, hol a panszlavismus eszméje öntudatosan legelőbb meggyökerezett. Terétül s palástjául egyszersmind az irodalom szolgált, melyet az elnyomott nemzetiségekért lelkesedett néhány tiszta keblűek közt számos muszka zsoldban állott író kezelt. Az őszinte vagy bérbeadott lelkesedés, melylyel ezen cseh irodalmi művek a szláv nyelvet megragadták, és a politikailag megoszlott szláv fajú népek irodalmi egyesülésének eszméjét hirdették, ezen úton lassanként a Magyarországon lakó kárpátvidéki szlávok, vagy miként azok nálunk neveztetnek, tótok közé is mindinkább behatott. A cseh folyóiratok s más irodalmi művek nálunk is találni kezdének olvasókra.

A panszlavismus eszméjének behatása Magyarországra.

A tótok közt azonban általában igen szűk körre szorult a szláv irodalmi egyesülés iránti lelkesedés. A szláv eredetű nemesek, kiknek értelmesebb része majdnem kivétel nélkül beszélt a magyar nyelvet is, a megyékben kifejtett politikai

élet élénksége által egyáltalában oly magyar érzelműekké váltak, hogy épen nem lőnek képesek felhevülni a panszlavismus eszméjétől. A városokban lakó tót származású polgárok, kik műveltségöket jobbára a német nyelv által szerezték, üzletöket e nyelven folytatták, abban szinte nem keresték dicsőségöket, hogy magokat a szlávság előharczo-sainak tolják fel. A katolika vallású tót papságban, egyetkettőt kivéve, hasonlókép nem talált nagyobb rokonszenyre a szláv nemzetiségek egyesülésének eszméje. A nép pedig, melynek egyébiránt, kivált némely megyékben, szójárása is nagyon különbözött a csehétől, a műveltség alantabb fokán áll, mintsem hogy azt felfogni képes volt volna; s a hasznosság elvéből indulva ki, ha módjában volt, inkább magyarról taníttatta, magyarrá képeztette gyermekét. Volt azonban egy osztály, mely valamint lelkesedéssel karolta fel, úgy kitartó szívóssággal is ápolta a szláv faj külön töredékeinek egyesülését hirdető eszméket: ezen osztályt az ágostai vallástételtől tót papok egy része alkotta.

Első és legkitűnőbb volt köztök Kollár János, a pesti tótajkú evangélikus közönség papja, ki egy Sláwy dcéra című lyrai eposzban mint előharczoza lépett fel, nemcsak hazánkban, de általában is a szlávok közt, a panszlavismusnak. E költemény először 1827-ben lett nyilvánossá; teljesen pedig 1832-ben jelent meg Pesten. Kollár e költeményben, melynek czélja, a szláv faj dicsőítése, a panszlavismus (Vseslávia) prófétája gyanánt lép fel. „Mi lesz, ugymond egy helyt, a szlávokból száz év alatt? Mi lesz egész Európa? A szlavismus folyton terjeszkedik, s mint az özönviz, szakadatlan áramlással borítja el a világrészt. A nyelv, melyet a németek lenézőleg rabszolgák nyelvének gúnyolnak, az ő palotáik termeiben, az ő folyamaik torolatánál fog zengedezni. Szláv csatornában áramlanak majdan a tudományok; szláv szokások s erkölcsök, szláv dalok és jelmezek fognak uralkodni az Elba és Szajna partjain.” Az egész költemény sarkpontját e panszlavismus

Kollár János
Sláwy
dcérája.

1837—1839.

képezi, azaz: ama terjedelmes szláv birodalom, melynek minden, szójárásban egymástól bár mennyire különböző szláv fajokat az Athostól Terglováig és Pomerániáig, Szerviatól Boroszlóig, Konstantinápolytól Szent-Pétervárig, a Ladogától Asztrakánig, a kozák földtől Raguzáig, a Balatontól a balti s azóvi tengerig, Prágától Moszkváig, Kamtsatkától Japánig, egy szláv főnök alatt mindenható erővel és dicsőségben kell egyesítenie. Felszólítja a szláv testvér népeket, egyesüljenek kölcsönös szeretetben, ismerjék el honuknak Panszlaviát, hogy a szláv név e föld csillagos kúpján a brittek és görögök közt tündököljön. Nagy, ugymond, a feladat, az akadályok számosak, de nem legyőzhetetlenek; mert a szláv nemzet a világ legnagyobb nemzete: ha egyesül s összetart, minden akadályt képes legyőzni, szétszórhat minden gátot. Harczra, küzdelemre lesz szükség; de e küzdelem célja oly dicső és nagyszerű, hogy nincs áldozat, melyet ne érdemelne meg; de bűn sincs, mely nagyobb lenne a hűtlenségnél e szent cél ellen. A szerző valamennyi szláv eredetű népek egyesítésében természetesen Oroszországnak adja a főszerepet; rokonszenve, lelkesedése oly rendkívül nagy ez iránt, hogy olvasván azon határtalan magasztalásokat, mondhatni istenítést, melylyel a muszka fejedelmi házat elhalmozza, önkéntelenül tolakodik a gondolat az ember agyába: hogy vagy egészen hiányzott benne az érzemények azon legnemesbike, mely a férfiú szívét gyorsabb lüktetésre készíti, a szabadság érzelme; vagy hitvány áruként dobta azt ama hatalom lábaihoz, melynek titkos fondorlatai szítogatták a panszlavismus eszméit s törekvéseit.

E költemény, míg ekként a szlávokat dicsőíti, nemcsak a németeket támadja meg hevesen a szláv faj elnyomása miatt, hanem, ugyanazon okból a magyarok ellen is gyűlöletet és bosszút lehel. A németek elleni panaszt maga a történelem is számtalan adattal igazolja; de a magyarokra nézve az, kivált ezen években, teljesen alaptalan. Azon nyelv-

s nemzetiségi harcz folyamában, melyet a szlávok a magyarság ellen annyi epével s méltánytalansággal vívtak, egyéb iratokban is többször állíttatott vala részökről ¹⁾, hogy gyűlöletök s heves kikeléseik a magyarok ellen eleitől fogva nem volt légyen egyéb visszahatásnál, a magyar nyelv és nemzetiség túlterjeszkedése ellen, mely a szláv nyelvet és nemzetiséget elnyomással fenyegette az országban. De ez nyilvános tényferdítés. Ha lehetett is talán a szlávoknak utóbb némi panaszuk, hogy a magyarságtól a társadalmi téren szörványosan, egyesek túlbuzgalma miatt nyomást szenvednek: ezen évekre nézve bizonyára alaptalan azon állítás, hogy a szláv izgatások a magyarok által előidézett természetes ellenhatásból származtak; mert maga a „Sláwy dcéra“ megjelenésének kora és szelleme kétségbenvonhatatlanul tanúsítja, hogy ama szláv izgatások a magyar korona területén egyenesen azon panszláv törekvések eredményei, melyek nálunk a különféle szláv fajok kebelében valóságosan aggasztó módon nyilatkoztak. Mondók, hogy az említett költemény 1827-ben és 1832-ben látott napvilágot. Már pedig ezen évekig nemcsak a magyar törvényhozás nem alkotott oly törvényeket a magyar nyelvet illetőleg, melyekből bármily túlbuzgó szláv is képes volt volna a maga nyelvének s nemzetiségének elnyomatását bebizonyítani; hanem még a társadalmi téren sem merültek fel olyféle jelenetek a magyarság túlterjeszkedése tekintetében, melyek miatt később nem minden alap nélkül vádoltattak egyes túlbuzgó hazafiak, s melyeket például Széchenyi István 1842-ben maga is megróvott. És aligha vádoltathatnánk túlzó rokonszenvvel nemzetiségünk iránt, ha azt állítanók, hogy inkább ama

¹⁾ Hasonlót állított újabban gróf Majláth János „Neue Geschichte der Magyaren“ (I, 254) szintoly rosz szellemű, mint felületes, a tényeket számtalanszor ignoráló, még többször elferdítő munkájában. Így, miként e munka van írva, bűn írni történetet, jobb a hiány, mint ilyféle alaptalan, egy résznek hízegző, a másik iránt igazságtalan, haza s nemzet ellen vétő férczelés.

1837—1839. sajnos heveskedések, melyek miatt a szlávok a magyarok ellen utóbb panaszt emelhettek, eredtek amaz eszélytelen, s tekintve az állam nemzetiségét s történelmét, mondhatni bűnös, panszláv törekvésekből, mint viszont. Miként fentebb láttuk, még az 1836-ki nyelvtörvény is oly szerény volt, hogy az nemcsak a szlávokban nem ébreszthetett aggodalmakat, hanem inkább a magyar nemzetnek nyújthatott okot igazságos panaszra, hogy nyelve az államban, az igazgatásban szintugy mint a köznevelésben, meg van fosztva a maga természetes jogaitól, melyeket még mindig a holt latin bitorolt. Szóval, 1827-ben, sőt még 1832-ben is semmi panasza nem lehetett a szlávnak, hogy nyelve, nemzetisége elnyomatik; s a „Sláwy dcéřa“ mégis a legnagyobb méltatlanságokkal illeti a magyarságot. Leszállva a magasságról, melyre prófétai szerepében emelkedett, s melyen egy nemzeti költőnek állnia illik, kimeríthetetlen a legaljasabb szitkokban. Elragadtatva vak buzgalmától, a legnemesebbet is szennyes kezekkel illeti, és sárral dobálja mi tiszteletre méltán tarthat igényt; majd a gyűlölet és rágalom tajtékát szórja, fenyegetésekre fakad s nemtelen bosszúra ingerel; majd ismét nevetséges szitkokban önti ki mérgét, s a pokol kínjaira kárhoztatja azon magyar hazafiakat, kik nyelvök művelése, nemzetiségök szilárdítása mellett dicséretesen buzogtak ¹⁾.

Panszláv
mozgalmak a
tótok közt.

E költemény, mely általában a szlávok tetteit dicsőíti, fajuk számnagyságát s terjedelmét magasztatja, a, kivált ágostai hitvallású szláv ifjúság egy részétől nálunk is nagy lelkesedéssel fogadtatott. Elragadtatva a gyakran csak félig értett költői ömledezésektől, megrészegegyve a képzelt nagy-

¹⁾ Az V-dik ének, melynek czíme Acheron, egészen ilyféle aljasságokból áll. Például: Dugonics magyar érzelmű piaristát és író, kinek pedig eszé ágában sem volt elnyomni a szlávokat, emberfejú cerberusnak ábrázolja, ki a pokolban legyek, poloskák, darázsok, békák s más férgek által csipdesve, maga körül harapdos, és idegen, (t. i. magyar) nyelven ugat és szitkozódik. Másokat, például a szelíd kedélyű Glaczt, nagy orral festi, melyről fogvicsorító ördögök egész szeleteket metszenek le, stb.

ság és dicsőség ábrándképeit tömjényző füsttől, beringatva a jövőendő szláv nagyság büszke álmaiba, tanítóik s papjaik ösztönzésére, egy panszláv érzelmű csapattá fejlettek, melyből aztán a jogos magyar nemzeti érdekeknek számos, tűzesnél tűzesebb ellenei keltek ki. Iskoláikban, tanítóik vezetéke alatt társulatokat képeztek, melyeknek látszatos céljául a szláv nyelv és irodalom művelését, s e mellett a panszláv eszmék — s egyszersmind a magyarság, mint azok gátja, elleni gyűlölet terjesztését tűzték vala ki. A panszláv eszmék s a magyarság elleni dühös gyűlölet szelleme lengi át első költészeti kísérleteiket, melyek néhányai, mint a Gitrenka és Nitra, nyomtatva is megjelentek.

1837—1839.

A magyarok előtt, kik közül a szláv nyelvet kevesen tudták, a cseh szójárást pedig, melyen e dolgozatok irattak, még ezek sem értették, e törekvések sokáig titokban maradtak; mert ama panszláv szelleműek egy ideig gondosan rejtgették törekvéseiknek honellenes irányát. Czégérül holmi ártatlan homiletikai s más irodalmi gyakorlatokat függesztettek ki társulataik homlokára. Még a panszlavismus fogalmát is akként ügyekeztek meghatározni, hogy az nem egyéb a szláv fajok irodalmi egyesülésénél. „Unio in litteratura inter omnes slavos“ — ugymond Herkel egy már 1826-ban Budán megjelent szláv nyelvtanában. A figyelmet ennél fogva e mozgalmak sokáig nem vonták magokra. Kollár, ki a magyarországi tótok közt „Sláwy dcérájának“ megjelenése óta elismert vezére volt a panszlavismusnak, már 1837-ben adott ki ugyan egy röpiratot, mely felnyithatta volna a magyarok szemeit; de, daczára német nyelvének, még ez is kevesektől méltányoltatott kellőképen. E munka czímét: „A szlávok külön törzsei és szójárásai között való irodalmi viszonyosságról“¹⁾ — kézzel foghatólag meghazudtolja a tartalom; mert azt némileg a panszlavismus pro-

¹⁾ „Ueber die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der Slaven.“

1837—1839.

grammjának lehet tartani. Mennyire terjeszkedik az ki az irodalmi egyesülésen kívül, mit a világ mystificatiojára leplül használ, egyéb viszonyokra is, im a következő néhány tételének idézete is teljes világításba állítja. „Több századok után — mond Kollár a 3-dik lapon — először tekintik ismét az elszórt szláv fajok magokat egy nagy népnek, s különböző szójárásukat egy nyelvnek, ébrednek nemzeti érzelmre s vágyódnak szorosabb egyesülésre.“ — „A szlávok — mond másutt (l. 22) — megszámlálták magokat s úgy találták, hogy legszámosabbak Európában. Ez erejük tudatára vezette őket; mi ismét az emberrel született azon érzetet keltette föl, mely az erősebbet szegyenpirral önti el, éreztetvén vele, hogy ellenmondás a természetben, ha a gyöngébbnek utána áll s azt követi; azon érzetet, mely őt ösztönzi felemelkedni az alacsonyásból, mely reá nézve szégyenteljes, az emberiségre nézve káros.“ Szerinte „valamennyi szlávoknak csak egy a hazája“ (l. 37); s valamint Amerikának külön tartományai csak egy államot képeznek, s egymás közt egyenlők: úgy a sokféle szláv fajok csak egy irodalmi szabad államot képeznek.“ Ki nem látja, hogy e szó: „irodalmi“ csak egy mystifikáló lepel akar lenni? Hiszen a szlávok hivatása szerinte nem csekélyebb mint, „hogy az emberi nem egy új műveltségi korszakának középpontjává legyenek“ (l. 67). Melyik legyen pedig a számos, egymástól annyira különböző szláv fajok közül az, melynek e feladat megoldására képessége legnagyobb, s mely felé a szerző rokonszenvei hajlanak, világosan megmondja (l. 112) a következőkben: „Az irodalom e legújabb időkben, kivált Oroszországban, s különösen a mostani fejedelem atyai uralkodása alatt, rendkívüli ifjú erővel emelkedett, úgy hogy az egy bölcs és tevékeny kormánytól ápolgatva, jelenleg a legkedvezőbb, sokat ígérő haladásban létezik.“ Az eszközöket végre, melyek által az emberi nem ezen újjászületése végrehajtandó lészen, ekként adja elő ama versekben, melyekkel, gyanút kevesbbé ébresztő költői

lepelbe burkolózva, röpiratát befejezi: „Az én népem a haza egyszersmind, melynek határai megmérhetetlenek; nem százakat, hanem milliókat számlál az; az én óriási kedves hazámban nem nyugszik le a nap soha; s ha isten és a hősi szerencse úgy akarja, becsülete se nyugodjék le soha.“

E közlemények után Kollár munkáiból, kit méltán úgy tekinthetni, mint a panszlavismus képviselőjét s apostolkodó ügyvivőjét Magyarországon, szükségtelen bővebben fejtegetni, miképen az irodalmi egyesülés csak a közönség mystifikációja végett tüzetett ki czégérül, s használtatott leplül, mely alatt veszélyes politikai czélok rejlenek, mik egyenesen Oroszországból tüzettek ki e panszláv propaganda ügynökei feladataul. Világosan kezdé ezt látni, s tett is ellene egynémit — miként alább elbeszélők leszünk — nem sokára a magyar nemzet; most azonban még sokkal inkább el vala foglalva saját politikai átalakulása eszméivel, mintsem hogy e még egyébiránt is rejtegetett törekvésekre élénkebb figyelmet fordíthatott volna. E mozgalmak, a szorosan vett Magyarország határai közt még egyedül az evangélikus egyház és iskola körére szorítkozván, különben is távol estek a megyék működési terétől: ezek tehát vele még nem foglalkodtak, róla tudomást is alig vettek, míg azok utóbb az egyház és iskola korlátain túlcsapva, a nyilvános életbe is be nem tolakodtak. A kormány, bár lehetetlen volt át nem látnia, miképen e panszláv törekvések oly birodalomban, hol a lakosság felét szláv fajúak teszik, végeredményben is csak természetes ellenségének, az oroszoknak, válhatnak javára, szinte nem méltatá azokat figyelmére a Kárpát-vidéki szlávok közt, — nem ápolta ugyan ténylegesen, de tűrte azokat, mi arra látszék mutatni, hogy nem látná kedvetlenül, ha e részről is ellenzék támadna a szabadelvű, demokrat magyarság ellen.

Egészen másként állt az ügy mind a nemzetre, mind a kormányra nézve Horvátországban. A horvátok — mind a mellett is hogy tartományuk az anyaországtól külön hatá-

A nemzeti-
ségi kérdés
Horvátor-
szágban.

1837—1839.

rokkal elválasztva, külön municipális jogokkal birt, a magyarokkal együtt ugyanazon alkotmányt élvezték, ugyanazon fő törvény- s kormányzó-ékek által, a megyékben hasonló municipális hatóságok által igazgattattak; tartományuk részéről a magyar országgyűlésre ők is küldöttek követeket, s ezeken felül bánjok az ország zászlóssai közt harmadik helyen, püspökeik, főispánjaik és mágnásai a magyar főrendek közt ültek, egyaránt részesülve a közös törvényhozásban.

E tartomány az anyaországgal eddigelé századokon keresztül a legjobb, mondhatni testvéries egyetértésben élt. Századok óta a közös alkotmány ótalma alatt, magyarok és horvátok közösen küzdének nemzeti s alkotmányos létökért, a bel és kül ellenségek, a török hódoltatási vágy s az osztrák absolutismus ellen. Együtt örvendének a jólétnek és szerencsének, együtt túrték a balszerencse csapásait; közös vala egész történelmök. Még a nemzetiség s mi ettől csak formában különbözik, a hazafiság ügyében is közösek voltak érzelmeik. A magyar hazát és nemzetiséget, mint a közös alkotmányos szabadság forrását, őszintén, lelkesen szerették. A nélkül, hogy szláv nyelvöket eldobták, elfeledték volna, tudták jobbára a magyart is. Kitűnőbb férfiak Magyarországon csak úgy dicsőítették, mintha törzsökös magyarok voltak volna. A Zrínyiek a magyar történelem legjelesebb férfiai közt foglalnak helyet; s az ifjabb Zrínyi Miklós a maga korában a legünnepelebb magyar költő vala.

Mióta a magyarok, II. József németesíteni szándékozó törekvései következtében, nemzetiségük élénkebb érzetére ébredtek, az 1790-ki országgyűléstől kezdve, a horvát urak s követek is hévvel pártolák a magyar nyelvet s az annak ügyében alkotott törvényeket. Varasd megye még az 1830-ki országgyűlésre is oly utasítást adott képviselőinek, hogy pártolják a magyar nyelvnek hivatalossá tételét, s annak az iskolákban, a horvátországiakban is, taníttatását. Ugyanezen évben a zágrábi akadémia növendékei, meggyőződve a

magyar nyelv tudásának hasznairól, annak, mit különben jobbára beszéltek, bővebb művelése végett, önkéntes adakozásokból díjazandó magyar nyelvtanárt határoztak tartani. Még az 1832-ki országgyűlést megelőző tartományi gyűlésre is jobbára kedvező utasításokat vittek a magyar nyelv tekintetében a horvát megyék követei; és csak ezen hosszú országgyűlés vége felé kezdtek e tárgyban változni a horvátországi követek nézetei. 1837—1839.

A nemzetiség eszméjének keletkezését, érzetének ébredését Horvátországban több, részint belső, részint külső okok összehatásából lehet csak helyesen leszármaztatni. Századunk sajátos jellegei közé tartozik, hogy a nemzetiségek eszméje, mely az azt elevenítő okok legtöbbjeivel együtt már örökre elhunytnek látszék, ismét s nagyobb élénkséggel támadt fel mint valaha. Ezen eszme Horvátországban is kétségkívül önmagából nyerte az első ébresztő szikrát, önmagából merítette életének első tápszereit. Nagy hatással volt ébresztésére a magyar nemzetiségnek már évtizedek óta élénkebb mozgalma is. Mi a kedélyekben a század szellemének érintése alatt önmagából támadt, de mintegy öntudatlanul szunnyadozék, a már élénken mozgó magyar nemzetiség példája által megérlelve, rögtön felébredt; s első nyilatkozatai hamar visszhangra találtak a horvátok kebelében.

A horvát nemzetiség érzelmébe, ezen első, mondhatnám, csecsemő korában, természetyszerűleg semmi gyűlöletes, semmi ellenséges elem nem vegyülhetett a közös haza, a magyar birodalom irányában. A nemzetiség, vagy mi evvel lényegében egy s csak alakjában módosul, a hazafiság, a legszebb, legszentebb érzelmek, a legdicsebb és legmagasztosabb tettek forrása; és alapja a népek azon nemes vetélkedésének egymás között, mely az emberiség haladásának, tökélesbülésének, leghatalmasabb rugonyai közé tartozik. Irigységnek, gyűlöletnek s más ellenséges szenvedélyeknek eredetileg ebben nincs s nem is lehet helye.

1837—1839.

Hol e nemtelen szenvedélyek elötűnnek, ott már kétségte-
len az elfajulás. És mint mindenütt, hol az eredetileg jó és
nemes érzelmek elfajűlnak: ugy itt is konkolyhintűnek
nyomaira kell találnunk a jó és tiszta mag veteményében;
itt is idegenszerű okoknak kellett hatni, hogy a horvátok
nemzetiségi érzete mindjárt kezdetben az irígység és gyű-
lölet azon szenvedélyeivel elegyűljön össze, melyeknek ki-
sérétében az mindjárt ébredése után nyilatkozott. És valóban,
a történelem ujjal mutat a konkolyvetűre; világosan kijelöli
ezen idegenszerű okok befolyását.

A panszla-
vismus Hor-
vátország-
ban.

Az orosz panszláv propaganda e század harmadik ti-
zedének végén Horvátországban is megkezdé alattomos mű-
ködését. Európa politikai eseményeinek fejleményei 1825 •
óta kétségtelessé teszik, hogy a nagyravágó Miklós
czár az 1828-ki török háború után, melyben őt Francia-
és Angolország a török birodalom meggyönggítésében oly
eszélytelenűl támogatták, — komolyan kezdett gondolkodni
ama merész terv létesítéséről, melyet I. Péter czár végin-
tézetileg tűzött ki utódainak: a keleti császárság helyreállí-
tásáról. A czár e végett, a délszaki szláv népekben magá-
nak támaszpontot készitendő, gondosan felfogta elődje, I.
Sándor, 1812-ben megkezdett panszláv propagandai izgatá-
sainak, a párisi békekötés után megszakasztott vagy leg-
alább elhanyagolt, fonalát. A körűlmények, az idők viszonyai
erre most még alkalmasabbaknak mutatkoztak, mint 1812-ben.
A szlávok közt is mindenfelé ébredező nemzetiség eszméje
s érzete a talajt most kellőleg előkészíté a magvetésre, s
egyszersmind oly eszközűl kínálkozék, mennél alkalma-
sabbat teremteni sem lehetett volna. Ez még ama választó
falat is kiegyenlítheté, melyet a déli szláv népek közt a
vallás különfélesége emelt. Ehhez csak hozzá kellett nyűlni,
s önként megnyűlt az oroszoknak. Így támadt az újabb kori
déli szláv-orosz propaganda.

Mióta a lengyel forradalom kiűtött, s annak támoga-
tásában némileg a bécsi kabinet keze is munkásnak tapasztal-

tatott, Miklós czár szintoly ösztönt érte magában Ausztriának belső bonyodalmak által ártalmára lenni, mint előde 1812-ben. S e felett Miklós czár nagyravágyó lelke, a lengyel forradalom elnyomása s a bécsi kabinettel való jó viszony helyreállítása után is hatalmas ingert talált I. Péter ama hogyományos tervében, folytatni panszláv izgatásait a déli szláv népek azon csoportjai közt is, melyek a Habsburg dynasziát uralták.

1837—1839.

Horvátországban a fő ügyvitellel ezen izgatásokra Gáj Lajos bízott meg, ki, mielőtt hazájában működni kezdett, huzamosabb ideig Oroszországban, jobbára Sz. Péter-várott mulatott. Ő-e, nemsokára hazatérte után, vagy mint némelyek mondják, Kollár, a panszlavismusnak a kárpátvidéki tótok közti ügynöke? nem tudjuk megmondani, — az 1832-ki országgyűlés megindulta után egy ily czimű röpiratot tett közzé Karlstadtban, Horvátországban: „Magyarokká legyünk-e?“ mely a magyarság elleni polemiájának szenvedélyessége által oly figyelmet gerjesztett, hogy egy év leforgása alatt három kiadást ért. Ugyanazon időtájban Gáj némi nemzeties jellemű verseket s más apró iratokat is bocsóta ki, melyek szintazon célra irányzának. Nem sokára azonban terjedtebb lőn működése. 1835-ben egy orosz ügynök, a horvát nyelv tanulásának ürügye alatt több hónapig időzék Zágrábban, s Gáj Lajossal és gróf Draskovics Jánossal sűrű közlekedésben áll vala. Valószínűleg ezen értekezletek eredménye lett azon vegyes politikai és szépirodalmi lap, melyet Gáj ez évben megindított. A fölap „Illyrszke Narodne Novine“ — azaz: Illyr nemzeti újság; — a mellék-lap „Danika“ czímet viselt. Miként t. i. a Kárpát-vidéki tótok közt Kollár, úgy itt is Gáj irodalmi törekvéseket tűzött ki eleinte czégérül; de azon különbséggel, hogy míg amott Kollár s panszláv társai a cseh szójárást tették törekvéseik közlönyévé s fajgyesítő kapocscsá: Horvátországban egy új, a déliek legtöbbjével lehetőleg egyező irodalmi nyelv hozatott divatba a déli szlávok egyesítésére. E nyelv-

Az illyrismus
keletkezése.

1837—1839.

vet illyr nyelvnek, s az általa egyesítendő fajokat összesen illyr nemzetnek nevezték.

E kettős lapban Gáj Lajos nem kevesebb politikai czikkelyek, mint a nemzetiségre vonatkozó költemények által ügyekezett felizgatni a déli szláv fajokat. A politikai czikkelyekben felmutatta honosainak a rokon fajokat, melyek Magyarországon, az osztrák tartományokban, Török- és Oroszországban laktak; s ha nem ment is állításaiban annyira mint Kollár, ki az emberi nem tizedét szlávokból állónak hirdeté; mégis egyenesen a faj számára alapította izgatásait. Szerinte is csak egyesülnie kellett a szlávoknak, hogy a világ uralma kezökbe kerüljön. S ezen egyesülés volt a fő cél, melyre az izgatás minden nemeit irányozta. Ez volt nagy részben tartalma és célja ama költeményeknek is, melyeket a „Danikában“ közzé tett. Egy részük egyenesen a magyarok elleni gyűlölet s a tőlök való elszakadási vágy felszítására volt irányozva.

Ezen illyr-panszláv mozgalom nagy határozottsággal és heves szenvedélyekkel lépvén fel, rövid idő alatt nagy részben magába olvasztotta, vagy háttérbe szorította a nálánál bár előbb felébredt, de még félénk, szerény, kevesebb cselekvényes, tiszta, nemes horvát nemzetiségi érzelmeket. Nagyravágyó terveivel elkápráztatá a szemeket; a kedélyeket szenvedélyekkel tölté el, gyűlöletet ébresztvén azok ellen, kik ama terveknek gátokat vethetének. A felzajlott szenvedélyek hullámaikkal hamar elboríták azt is, mi nemes, szabadságra törekvő vala a nemzetiség érzelmeiben. Az illyr mozgalom sajátságos jellege, hogy nem volt szabadelvű, mint szokott lenni különben mindenütt és mindenkor a tiszta nemzetiségi érzelem. Az illyrismus csak fajegyesülésre és önállóságra vágyott; a népszabadsággal azonban mit sem gondolt, kész eldobni még azon alkotmányos szabadságot is, melyet vele a magyar testvériesen megosztott, ha annak árán a fajegyesülést megvásárolhatja. Ez kétségtelenné teszi, hogy a horvát nemzetiségi mozgalom az illyrismusban az

1837—1839.

orosz panszláv propaganda vontató kötelére jutott. Gájról különösen nyilván hirdeté a közvélemény, hogy egyenesen az orosz propaganda zsoldjában áll, s mint ilyen működik oda, hogy a magyar korona területén s az osztrák és török tartományokban lakó szláv fajokban fölkeltsé s ápolja az egyesülés eszméjét. S valóban, folyóirata tárháza lőn a legábrándosabb panszláv eszméknek, közlönye minden déli szláv fajok érdekeinek. Irányának jellemét semmi sem ábrázolja hívebben, mint a „Danikának“ egy versezete, melynek tartalma következő: „Európa egyik felén egy mérhetlen nagyságú óriás nyugszik. Nagyszerű lábai az északi hó mellett a jeges tengerig s a csínai falig terjednek. Erős jobbujában, mely Törökország szíve felé hajlik, a Feketetengert, — a Németország szíve felé nyúló balujában pedig a Balti tengert tartja. Az Adria öblében fürdő feje közép Illyrthon, felkoszorúzva a langy déli szél virágaival s borbával. Keble Magyarország; szíve az ős Táttra alatt ver; gyomrát Lengyelország síkjai képezik; hasa és czombja Oroszthon mérhetlen virányain nyúlnak el. És ezen óriás a mi nemzetünk, Európának legnagyobb nemzete, a szláv nemzet; mert legbensőbbjének húsa és csontja a testvér szláv nemzet; s a vér, mely ezen óriás testet eleveníti, Szlávia anyánknak ugyanazon vére.“¹⁾

Gáj azonban és társai panszláv irányuk daczára sem a nagy Oroszországban való felolvadást, mint az adott politikai viszonyok közt képtelen ábrándot; hanem egy déli szláv birodalomnak kedvező körülmények közt inkább létesíthető eszméjét tűzték ki izgatásuk végeczéljává. Kétségtelenné teszi ezt egyebek közt ama térkép, melyet Gáj lapjának egy száma mellékletül tett közzé. E térkép az alkotandó „Új Illyriát“ ábrázolja, s Horvát-, Tót- és Dalmátországon kívül az egész déli Magyarországot, Isztriát, Krajnát, Karántföldet és Stájerországot; a Száván túl pedig

¹⁾ Az 1838-kí évfolyam 34-dik számában.

1897—1899.

Boszniát, Szervíát, Bulgáriát, Montenegrót s Hercegovinát foglalja annak határai közé. A politikai combinatiók merészsége, mint látszik, nem hiányzott az illyr párt vezéreiben. E terv létesítésére, mely nem kevesebbet foglalt magában, mint az 1815-ki státusrendszer s Európa térképének megváltoztatását, úgy látszik, ismét Oroszország szolgált számításuk alapjául s mozgató rugonyául.

Mint hogy e déli szláv birodalom nagy részben a magyar korona állományaiból vala kiteremtendő: könnyen megfogható, hogy ezen ábrándos panszlávok lelkében némi gyűlölet támadt Magyarország s a magyarok ellen, a nélkül hogy ezek arra nekik más okot adtak volna, mint azt, hogy részökről eleve is a legélénkebb ellenzését gyaníttatták minden olyféle tervnek, mely az ország épségének megcsorbitását célozza. Azon hév és erély, melylyel a magyar nemzet a maga alkotmányos nemzetiségéhez ragaszkodék, azt kifejtteni és szilárdítani törekedett, s e végett a maga nyelvét is buzgóan művelé, s az ország határai közt a holt és idegen latin által bitorlott rangra emelni, hivatalos nyelvvé tenni akarta, eleve is érezteté e panszlávokkal, hogy törekvésök minden más előtt a magyar nemzet életerején szenvedend hajótörést. Gyűlöltek tehát őket, kiket államéletökben megrövidíteni szándékoztak. De csupán ebből még nem lehet kielégítőleg megfejtteni e gyűlöletet. Mert bár azt eleinte, szintugy mint a kárpátvidéki tótok, az irodalom álarcza alá rejték; de az irodalmi törekvéseken kívül kevés idő múlva még egy külön, tisztán politikai, Magyarország irányában mind ellenségesebb irányt is vett Horvátországban a nemzetiségi, vagy helyesebben, illyr mozgalom. És ez jelzi hatását ama másik idegenszerű oknak s külső befolyásnak, mely a tiszta s nemes horvát nemzetiségi mozgalmat, mennyire az a panszláv orosz propaganda által felszított illyrismustól még ment maradt, nagy részben tévuttra vezette. Itt kezdődik a bécsi kormány egye-

nes befolyása az illyr mozgalomra; ennek eredménye lön azon politikai irány, melyet azóta Horvátországban észlelünk. 1837—1839.

Horvátország, századok óta a magyar korona ótalma alatt létezvén, semmi nyomást, semmi méltatlanságot nem szenvedett az anyaországtól. A horvátok, részt vévén a magyar törvényhozásban, a magyar alkotmány minden jótételményeit megszorítás nélkül élvezték. Sőt, mi példa nélkül áll a történelemben, e tartomány némi előnnyel birt az anyaország felett: a magyar törvényhozás századokon keresztül többféle kiváltság éldeletében hagyta Horvátországot. A közadóhoz Horvátország aránylag mindig csak félszázzal járula, mint Magyarország. Részvételén kívül a magyar törvényhozásban, még külön tartományi gyűléssel s az anyaország irányában egynémi municipális jogokkal is birt. És e szerint sem magán, sem közéletében semmi oka nem volt azon kiváló ellenséges indulatra, gyűlöletre Magyarország irányában, melyet mégis annyi tüntetéssel nyilvánított. Még az illyr pártiaknak fentebb említett elszakadási vágyaiból sem lehet csupán megfejteti, miként történhetett, hogy ők egyedül a magyarok s nem egyszersmind Ausztria s annak dynasziája ellen is viseltettek oly heves gyűlölettel; holott egy perczig sem kételkedhettek, hogy ilyféle elszakadást a monarchiától az udvar még kevésbé hajlandó tűrni mint Magyarország. A déli szláv birodalom megalkothatásának szükséges feltétele volt volna az osztrák monarchia felbomlása, míg Magyarország az által csak egy, lételére ugyan felette hasznos, de lényegesen nem szükséges tartományát veszttette volna el. Ha tehát egyedül a nemzetiség s a déli szláv birodalom eszméjét fontoljuk e viszonyok tekintetében: meg kell győződünk, hogy az illyreknek, valamint sokkal nagyobb akadályokat láthattak emelkedni vágyaik valószínűsége ellen a bécsi kormány, mint a magyar nemzet részéről: ugy amaz ellen még több okuk volt volna a gyűlöletre. És ezen érv annál czáfolhatatlabb, minthogy, ha voltak polgári életökben tényleges sérel-

1837—1839.

meik: azok nem a magyar nemzettől, hanem a bécsi kormánytól származtak, mely a szabadság és alkotmányos élet fejleményeit úgy Horvát- mint Magyarországra egyaránt akadályozta, az anyagi érdekek s a nemzeti jóllét gyarapodását ott mint itt folyton zsibbasztotta.

Az illyreknek e kiváló s mind szélesebb körre terjedő gyűlöletét Magyarország ellen abból sem lehet egyedül megfejteti, hogy Horvátország igazgatására nézve csak a közös főkormánysszékek, — törvényeire nézve pedig csak a közös országgyűlés által voltak kapcsolatban az osztrák kormánnyal. Politikai helyzetében, mint az alkotmányos Magyarország egyenjogú társa, hasonlíthatlanul jobban érezhette magát Horvátország, mint a fajrokonaitól lakott osztrák tartományok, például: Krajna, Isztria, Csehország stb., melyek mind törvényeikre, mind igazgatásukra nézve az abszolút hatalmú osztrák kormány kényuralmának voltak alávetve; s ennek nyelvét, a németet, kénytelenítették, nemzetiségök nagy kárával, túrni mind a közigazgatásban, mind a köznevelésben. Ha az osztrák tartományokban lakó szláv fajok e miatt gyűlölettel viseltettek a németiség ellen, azon nincs mit csodálkozni. De a horvátnak semmi ilyféle oka nem volt a gyűlöletre a magyar ellen. Horvátországra a magyar nyelv sem hivatalos, sem köznevelési nyelvül nem erőszakoltatott fel; még utóbb is, midőn a törvényhozás mindenben a magyart tette közigazgatási és nevelési nyelvvé, e törvény egyedül a szorosán vett Magyarországra szorítottatott, Horvátországnak régi hivatalos nyelve a maga jogában meghagyatván. Sérelmül azt józanul csak nem vehette Horvátország, hogy a vele közös magyar törvényhozás nyelvét a latin helyét a magyar foglalta el, s ennél fogva a horvát követeknek is, ha a törvényhozásban részt venni akartak, magyarul, s nem mint az előtt, latinul, kellett szólniok. Mert hiszen, nem a horvát, hanem a holt latin nyelvet szorította ki a törvényhozó teremekből a magyar nyelv, melyet különben is Horvátországban sokkal többen és jobban

értettek a latinnál. És miután a horvátnak sem jutott soha eszébe követelnie, hogy az országgyűlésen horvátul szólhasson: az, hogy a latinnal a magyar nyelvet kell vala felcserélnie, valamint sérelem nem volt reá nézve, úgy nemzeti gyűlöletet sem ébreszthetett benne természetszerűleg. Sőt miután a számra nézve kicsiny horvát nemzet külön állodalmat nem alkothatott; s ennél fogva azon pillanatban esik az osztrák kényuralomnak martalékkul, a melyben Magyarországtól elszakad: azt kelle következetesen feltenni, hogy inkább örvendeni fog a szabadság s alkotmányosság tekintetében neki is bástyául szolgáló magyar nemzetiség gyarapodásának, és sokkal inkább szítand a vele jó és balszerencséjét testvériesen megosztó magyarhoz, kinek társaságában a maga nyelvét s nemzetiségét is háboríttatlanul fejtheti, mint az osztrák kormányhoz, mely különben őt is ugyanazon sorssal fenyegetné, melyre a szabadságuktól s nemzetiségektől megfosztott többi szláv fajok jutottak.

És ha mind ezen okok és természetes viszonyok ellenére, a történelem mégis azt bizonyítja, hogy a horvát nemzet egy része, 1836 óta, midőn a horvát követek a magyar nyelv hivatalos divatára vonatkozó, de az ő tartományukat egyáltalában nem illető törvény ellen szavaztak, évről évre menően ellenségesebb indulatot nyilvánított Magyarországra irányában, a nélkül hogy gyűlölete az osztrák kormányra is kiterjedni látszott volna: a történelem világos, tényleges adatok nélkül is azt kényteleníttetnék következtetni, hogy itt valamely idegenszerű okok hatásának kell lappangani. Az adatok azonban világosak, melyek ezen idegenszerű befolyást tanúsítják.

Történelmünk eddigi folyamából eléggé kiderül, hogy a magyar nemzetiség s alkotmányos szabadság ösztöne az utolsó évtized alatt eddig nem ismert erőteljes kifejlésre jutott. A fölébredt nemzeti erő 1825 óta mind több alkotmányos elveket vívott vissza a bécsi kabinetből, mely kényuralmi kormányrendszerét a múlt időkben reánk is kiterjesztini

1837—1839.

törekedett. Mind ellenállhatlanabb hatalommal sürgette orvoslát a maga alkotmányos jogain a múlt korban ejtett sérelmeknek, s megtartását ama régi, 1790-ben újra teljes érvényre emelt törvényeknek, melyek az országnak az osztrák tartományokétól úgy formákra mint elvekre nézve külön, független kormányt biztosítanak. S e felett, minden cselszövények s csábítások daczára, mind több reformokat vívott ki alkotmánya szellemében a bécsi kormánytól.

Elfojthatatlan aggodalommal észlelé ezt a bécsi kormány. Eszközökről gondoskodék tehát, melyek által a felébredt nemzeti erőt legalább is meggyöngíthesse; a kényuralomhoz szokott kabinetre nézve mind kényelmetlenebbé s ellenzékiebbé váló szabadelvű szellemet elfojthassa. Megkísérlé, mint látók, mindenekelőtt a vesztegetést a megyék kebelében s a törvényhozás tagjai közt; de ez által, emitt csak néhány egyest sikerült a maga részére vonnia, amott csak néhány megye tudatlan kismemességét vezethette ideiglen tévutakra: a nemzeti értelmiség nagy tömege annál hívebbé, ragaszkodóbbá lön a szabadság ügyéhez. Megkísérlé az alkotmányos szabadság és reform néhány merészebb bajnokai, zászlótartói ellen a megfélemlítést, közölök többeket börtönre ítéltetvén, másokat perbe fogatván. De e szabálynak csak elkeseredés lön eredménye; s a nemzet, mely ama hazafiakat a maga ügyének védelméért látja vala szenvedni, még nagyobb hévvel, kitartóbb erélylyel vívott jogai mellett: és a kormány tanácsosnak látá evvel is felhagyni. Végre a nem rég felmerült horvát-illyr nemzetiségi mozgalomban kereste az ellenmérget; azt ügyekezék kizsákmányolni, hogy általa vessen gátot a szabadelvű magyar nemzetiség alkotmányos haladásának, s azt, ha egészen elfojtani már nem lehetne, legalább ellenséges elemek feltámasztása s ápolása által megbénítsa, a kabineti politikára nézve ártalmatlanná tegye.

Magyarországban az alkotmányos, de radikál szellemű reformtörekvés legszorosabb kapcsolatban létezett a nem-

zetiség fejlődésével és szilárdulásával. A kormány tehát, miután a nemzetiséget egyenesen többé nem ostromolhatta, sem fejlődésében meg nem állíthatta, sőt annak, akaratja ellenére is, mind több engedményeket tenni kénytelenített, ellenséget támasztott ellene az illyrismusban, hogy vele együtt a szabadelvű, radikál szellemet s alkotmányos reformtörekvéseket is gyöngítse. „Bizonyos — úgymond maga egy 1862-ki bécsi lap ¹⁾ — hogy a Metternich-kormány ezen alkalmat (a magyarok nemzeti törekvéseit) örömmel ragadta meg, hogy a nem magyar-ajkú népeket, különösen a horvátokat, titkos gyámolítás, vagy legalább ilyesminek ígérése által a maga részére vonja, s a köztök és a magyarok közt nyilvánossá lett ellentétek kibékülését meggátolja.... Nem lehet tagadni, hogy ezen tervek nagy ügyességgel véttetek munkába, úgy hogy azok közül, a kiknek ezen pártküzdelemben a kormány cselekvő szerepet szánt, csak kevesen látták át a célokat, melyek mellett síkra léptek; és hogy ezek azt vélték, hogy ők egyes-egyedül nemzetiségük mellett küzdenek, míg csak eszközök valának oly célokra, melyek nemzetiségükkel semmiféle egybefüggésben nem álltak.“ Elbeszélvén aztán, mily heves ellenmondásra talált az 1832/6-ki országgyűlés rendeinél a fentebb említett „Magyarokká legyünk-e?“ czimű röpirat: ekként folytatja elbeszélését a bécsi lap: „Ezen irat rendkívüli hatása meggyőzte a kormányt, hogy eltalálta az igazi utat, miként tartsa távol egymástól a magyarokat és a horvátokat; s tovább haladt ezen úton. Miután magában Magyarországbán a viszonyok azt nem engedték meg: Horvátország lón kiszemelve egyelőre irodalmi csatátérül a magyarság ellen... A kormány megadta az engedélyt dr. Gáj Lajos lapjára.“

Az országgyűlés után azonban nemcsak tűrte, hanem egyenesen ápolása alá is vette a kormány a horvát-illyr

1837—1839.

A kormány beavatkozása a nemzeti-ségi viszályokba.

¹⁾ A szláv érdekeket képviselő „Ost und West“ 1862-ki folyama márcziusi egy számában.

1837—1839. nemzetiségi törekvéseket. Báró Bedekovics, a budai m. kir. kamarának alelnöke s a horvát nemzetiség egyik előharczosa, a magyar állam alkanczellárává, Zdenčsny, kamarai tanácsnok s Gáj Lajos illyr törekvéseinek legbuzgóbb pártolója, Zágrábmegye főispáni helytartójává neveztetett. Más kormányhivatalokba a báni széknél azontúl kizárólag illyrpártiak alkalmaztattak; s úgy ezeknek, mint a főbb rangú papságnak feladatúl szabotott, hogy befolyásukat a tartományban a kormányhoz való ragaszkodás szilárdítására s a magyarság iránti ellenszenv ápolására fordítsák. Ekkor nyeretett meg egyebek közt a horvát-illyr ügy részére b. Kulmer is, ki elébb a magyar nemzet s alkotmányos szabadság hívének lenni látszott.

Mi ezentúl Horvátországban történt, mind azt bizonyítja, hogy a kormány titkon maga állott az illyrismus élére. Az illyrpárt olyannyira egybeolvadt a kormánypárttal, hogy az illyrismus zászlója alatt ezentúl egyetlenegy szabadelvűt s demokrat reformbarátot sem lehetett többé találni. A könyvvizsgálat bilincsei mindenre nézve, mi a magyarság ellen iratott, megtagíttattak; mi annál feltűnőbb lőn, mivel a censura a magyar folyóiratok ellenében épen ekkor kezeltetett legkérelhetetlenebb szigorral. Az illyrpárt bevallott két vezére, gr. Draskovics János és dr. Gáj Lajos, rendkívüli kitüntetésekben részesíttettek: amaz, kit a párt a megyei életben követett vezére gyanánt, minden más érdem felmutathatása nélkül, díszrenddel ékesíttetett fel; emez pedig, ki az irodalmi téren vezérkedék, ki hirlapjában a szláv fajok egyesülése s a déli szláv birodalom alkotása mellett nyíltan az orosz panszláv propaganda szellemében — s következőleg az osztrák ház monarchiájának érdekei ellen izgatott, az udvartól egy gyémántos arany gyűrűt kapott ajándékban, miként az adományt kísérő fejedelmi kegyirat bizonyítja, „a szláv irodalom mezején szerzett érdemeinek“ méltányló elismeréséül s buzgalmának ösztönéül. Ezen tény horderejének kimutatására elég megemlíteni, hogy a Metternich-kormány alatt az egyetlen a maga ne-

mében: a nemzeti irodalom művelésében szerzett érdemekért soha még sem német sem magyar író nem tartatott méltónak a fejedelmi kegy ilyféle nyilatkozatára; bár mind az osztrák, mind a magyar irodalom Gájnál hasonlíthatlanul érdemesebb írókat volt képes felmutatni.

1837—1839.

A kormányon s annak pártján kívül a róm. kath. papságban nyerte fő támaszát az illyrismus, mióta ez a kormány céljaira szolgált eszközül. A szabadelvű reformpárt, mely sajátlag magyar színezettel bírt, a vallás ügyében is a legszabadabb elveket pártolá. Névszerint a külön vallások egymás közti viszonyát a tökéletes egyenlőség s egyenjóság alapjára kívánta fektetni. A múlt országgyűlések folytatában felmerült vallásügyi vitákban Horvátországra nézve az volt a reformpárt törekvése, hogy azon szűkkeblű, türelmetlen tartományi statutum, mely a protestánsoknak a megtelepedést és birtokszerzést Horvátországban tiltja, eltöröltessék, s a vallási viszonyok a magyarhoniakkal mindenre nézve egyenlők legyenek. E törekvés természetesen a leghevesebb ellenzésre talált a horvátországi clerusban, mely aztán, mivel e tartományi statutum fentartásában a kormánytól gyámolított, nem csak az által nyilvánítá hátláját, hogy hozzá még bensőbben csatlakozott, hanem az által is, hogy, kívánata szerint, az illyrismusnak, mint különben is a szabadelvű s reformokra törekvő magyarság ellentételének, legbuzgóbb pártolójává szegődött. Gáj illyr törekvései ekként a fő clerustól pártfogoltatván, az egész papság kebelében s még a papnöveldekben is nagy rokonszenvre s buzgó közremunkálásra találtak.

Az illyrismus a papságban is támaszt nyer.

E befolyások következtében az illyrismus mind ellenségesebb irányt vett Magyarország ellenében; és, mi előbb csak az irodalom terére szorítkozék, határozottan átcsapott mind a társadalmi, mind a közélet s politika mezejére. A zágrábi akadémia növendékei, kik, mint említők, néhány évvel előbb önkéntes adakozásokból fizették a magyar nyelv tanárát, 1840-ben a magyar nyelvtani könyveket nyilvános

1837—1839.

tüntetéssel égették meg. Lisztet, az európai hírű zenehőst, Zágrábban agyonlövéssel fenyegették, ha magyar nemzeties darabokat merészel játszani. Az „Illyrszke Narodne Novine“, mind epéőbb kifakadásokkal, gúnyokkal és szidalmakkal töltötte meg lapjait a magyarság ellen. És a kormány organumai, különösen a censura, az illyrpárt ezen eljárását legkevésebbé sem korlátozták; míg ellenben a magyarországi könyvvizsgáló hivatalok e viszonyokra nézve oly szigorú utasításokat vettek, miknél fogva a magyar időszaki iratokban mindent kitörültek s eltiltottak, mi az illyrpárt ezen féktelenkedéseinek megfejtésére, vagy visszatörlesztésére vonatkozott. Történt nem egyszer, hogy a legigazságtalanabb megtámadások, a legalaptalanabb rágalmak szórattak a horvát lapokban a magyarság ellen; s a magyar lapoknak a legmérsékeltőbb hangú czáfolatokat sem lehetett kinyomtatni hasábjaikon: az illyrpártiaknak minden gyanúsítás, minden piszkolódás szabad, a magyaroknak az önvédelem is tilos volt. A kormány részrehajlása annyira ment e viszonyokra nézve a sajtó kezelésében, hogy végre még az orosz kormány s orosz panszláv propaganda ellen sem lehetett semmit közléteni. A censura minden cikket, mely a mind veszélyesebben izgató orosz propaganda ármányainak megvilágítására vagy megrovására vonatkozott, kivétel nélkül kérlelhetlenül kitörült. A Metternich-kormány, a monarchia nagy veszélyeztetésével, nem csak tűrte, de pártolta is e lovagiatlan harczt, ezen alattomos fondorlatokat, csak hogy a magyar nemzetiségnek a maga törvényes önállóságára s a szabadelvű reformokra irányzott törekvéseit meggátolja és sükeretlenítse.

Az illyrpártiak egyesülési törekvései a szerbekkel.

Az illyr mozgalom vezéreinek lehetetlen volt mindjárt kezdetben nem látniok, hogy törekvéseiknek, ha azok egyedül a csekély számú horvát fajra szorítkoznak, bár mennyire feltűzelik is ebben a nemzetiség eszméjét s érzetét, a kitűzött titkos célra nézve nem lehet nagy eredményök. Ügyöket tehát a déli szlávok közös érdekének hirdették, s

a velők, kivált a számra nézve nagyobb szerb fajjal való egyesülés lőn egyik legfőbb igyekezetök. Ezért vették fel a szerbektől is kedvelt s már elébb is használt „illyr“ elnevezést; ezért alakították át irodalmi nyelvöket olyannyira, hogy az szinte közelebb állott a szerb, mint' a horvát szójárashoz; ezért intéztek annyi hizelgő, lelkesítő, izgató költeményt és hirlapi cikket a szerb néphez.

Ezen izgatás azonban a szerbeknél sokáig eredménytelen maradt. A szerbek míveltebb részében a vitatás fő tárgyát eddig csak ama kérdés tette: vajjon a jövőre is elsőbbséget adjanak-e a régi szláv szójárásnak, mely az orosz és szerb egyházi könyvekben még divatban vala; vagy e helyett a tulajdonképeni szerb szójárást, a nép élő nyelvét emeljék egyházi s irodalmi nyelvökké? E vitatkozás nyilván tanúsítja, hogy a nemzetiségi mozgalom már a szerbek közt is megkezdődött. De egy harmadik, az úgynevezett illyr nyelv, mint a külön szláv törzsek egyesítésének eszköze, egészen új eszme volt előttök. Ezen egyesülést ők ekkoron még nem kívánták; s az illyr nyelv elfogadása iránt, mi különben a vallási viszonyokkal sem látszék megférhetőnek, még jó ideig, mint alább látandjuk, 1842-ig, köztök semmi rokonszenv nem mutatkozott. A szerb nép jellemző sajátságai közé tartozik, hogy nemzetiségi eszméjét szorosan egybeköti vallásával. A vallására nézve katolikus illyrpártnak tehát, mely kivált annál fogva, hogy az egész katolikus horvát papságot keblébe fogadta, kiválólag katolikus színezetet nyert, annál kevésbbé tarthatott rokonszenvre számot, minthogy a szerbeknek, mint alább látandjuk, a vallási unió erőszakolása miatt, a horvát papság ellen is sok volt a panaszkodás. Az ő kívánataik s törekvéseik ez időben még koránt sem a magyarok elleni harczra, hanem egyedül arra vonatkoznak, hogy az 1791-ki 27-dik t.-cikk értelmé szerint püspökeik a katolikus főpapsággal egészen egyenlő állásba jussanak, alsó papságuk nevelésére több gond fordítottassék, a hivatalképesek alkalmazásában

1837--1839.

teljes részrehajlatlanság uralkodjék, végre, hogy a vallás-felekezetek közti jogegyenlőség tökéletesen életbe léptetessék, s az által a kathol. papság uniói izgatásainak eleje vétessék. E kívánatokon s törekvéseken túl még semmi mozgalom sem vala köztök észlelhető, mely a déli szláv fajok egyesülésének vágyára mutatott volna. Sztratinirovics, karlóczai érsek, ki a maga egyházát már majdnem félszázad óta kormányozá, s mint vén embereknel közönséges, minden reformtól idegenkedék, még a szerb szójárást sem akarta az ó-szláv helyébe emelni az egyház és iskola körében; s még inkább ellenzé a horvát izgatók által divatba hozott illyr szójárást. Utóda, Sztankovics István alatt, ki amazt 1836-ban történt halála után váltotta fel az érseki székhelyben, e viszonyokban némi módosulás álla be ugyan, a mennyiben ő a nyelvkérdés iránt nagy közönnyel viseltetett; az illyrismus mindazáltal az ő idejében sem talált a szerbek közt számosabb s jelentékenyebb pártolókat. Fordulat e tekintetben csak 1842 óta történt, midőn Sztankovics halála után Rajasics József jutott a karlóczai érseki székhelybe.

Az illyr mozgalom ennél fogva több évig Horvát- és Tótország határai közé maradt szorítva. Itt mindazáltal, kivált a három horvátországi megyében, mind bel- mind külterjére nézve annál inkább gyarapodék, mennél világosabbá lőn a bécsi kabinet pártfogása. Jelentékeny támaszt nyert az Haulik Jánosban is, ki ez időben tétetett át a besztercebányaiából a zágrábi püspökségbe. Horvátország, melynek nagyobb birtokosai majdnem kivétel nélkül, s nemesi osztályának nagyobb része is még hű s barátságos érzelmeket ápoltt Magyarországgal iránt, ezentúl mindinkább két pártra szakadt, melyeknek egyike ellenség gyanánt gyűlölte a másikat. A megyei közgyűlések és tisztújító székek e pártok küzdterévé lőnek, melyen azok külön zászlók s jelek alatt két ellenséges tábor képét viselték, s nem ritkán vérengző összeütközésekre vetemedtek. A végdiadalt azon-

ban, a kormány pártolása miatt, eleve is az illyrpártnak lehetete megjósolni. De e botrányos jeleneteket csak utóbb, az 1840-ki országgyűlést követő korszakban, beszélendjük el részletesebben, midőn a mozgalmak már határozottabb irányban s világosan kifejezett jelszavakkal tűnnek elő. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy a horvát követek az említett gyűlésre már oly utasítást hoztak magokkal, mely kötelességökké tette, a magyar nyelv hivatalos divatának terjesztését s a szabadelvű reformpárttól célba vett haladási kérdések megoldását minden módon ellenzeni. A Metternich-kormány tehát a nemzetiségi féltékenység felizgatása s ápolása által teljesen célját érte Horvátországban: az illyr-párt, mely panszláv irányban indult vala meg, szorosán egyesült a kormánypárttal s ennek eszközüvé lett a szabadelvű magyar reform-mozgalom lebéklyőzésára. — A heves illyrpártiak nemzetiségök ügyét vélik vala szolgálni, míg csak a Metternich kormány-politikájának kötelét vontatták — saját kárukra is.

1837—1839.

De ilyféle kormányeszközök már elégtelenek voltak leküzdeni a század szellemét. Mi alatt a kabinet ekként ügyekezék egy részről szigor s megfélemlítés, más részről a nemzeti féltékenység s villongások szitogatása által elfojtani vagy legalább korlátozni s más irányba terelni a feltörekvő nemzeti szellemet: a reform és szabadság ügye, minden ellentörekvések daczára, folyton erősödött, menten foglalásokat tett maga körül. A küzdelem alatt, melyet a megyék, kiváltképen a megsértett szólásszabadság kérdésében, közgyűlési tanácskozásaik és felirataik által folytattak, a dikasterialis kormányzat mindinkább elárulta a maga erőtlenségét s tehetetlenségét; a megyei önkormányzat ellenben élénkségben, erélyben és befolyásában a nemzet jövőjének alakulására ellentállhatatlanul gyarapodék. A nemzeti közélet minden nyilvánulása annál inkább a megyékben pontosult össze, mivel a sajtó folyton le volt bilincselve; s bár támadt ez évek alatt egy pár új lap, a közvélemény azok-

A reformügy
haladása
időközben.

1837—1839.

ban, a politikai kérdések megvitatásának tilalma miatt, nem nyilatkozhatott. E hiányt részben csak a megyei közgyűlések pótolhatták. Fontosságukat, melyet azok ekként nyertek, tetemesen nevelte az, hogy, miként mindjárt elbeszélendjük, a pártok időközben élesebben kifejelettek s minden közgyűlés alkalmával nagy élénkséggel szálltak egymással szembe. Az eszmék, elvek, reformkérdések, melyek az elmúlt hosszú országgyűlés alatt célba vétettek, vagy csak megpendítették, minduntalan élénk, nem ritkán heves vitakozásokat idéztek elő; és bár mennyire üldöztettek is azok a kormány —, s ostromoltattak a conservatív pártiak által, nemcsak mindinkább terjedének, hanem, kivált a magánjog körében, mind demokratább, mind radikálabb irányt nyertek; sőt egynemely haladási kérdés, a mennyire azt a társadalmi tér korlátai engedték, már életvalóságra is érleltetett.

Egyes örök-
váltási ese-
tek.

A szabadelvű párt által kitűzött reformok közül a jobbágyok örökváltsága volt az, melyet a kormány legnagyobb hévvel ellenzett, mert abban a demokratia rémképét vélte látni. Ezt fogta fel tehát most a szabadelvű párt is legbuzgóbban, mintegy ebben remélvén legsikeresebben megtörhetni a maradás elvének kergét s egyengetni az utat a többi reformokra. Midőn tehát az uri s jobbágyi földek viszonyai az új törvények szerint rendeztetnének, több megyében az örökváltság kérdése is vitatás alá került, sőt néhány egyes esetben szerencsésen meg is oldatott. A kezdeményezés dicsősége ebben Bezerédy Istvánt illeti, ki miként elméletileg a legnagyobb lelkesedéssel küzdött vala az országgyűlésen, e reform mellett: úgy most annak gyakorlati alkalmazásában is első lőn: ő kötötte meg jobbágyaival az első örökváltsági szerződvényt. A jó példa nem sokára több követőkre is talált; s a magokat megváltott jobbágyok áldásaiban, melyeket emberiséges érzelmű földesuraikra mondtak, a kormány legvilágosabb kárhoztatását hallhatá a maga politikájának, melylyel az üdves reformot oly igen ellenzette. És Wesselényi Miklós, ki az örökváltság

kérdése mellett mondott beszéde miatt íteltetett el, ezen örökváltsági esetek következtében legfényesebb diadalát ülte a közvéleményben. Maga a reformkérdés pedig oly erkölcsi erőre emelkedett, hogy semmi kétségnek nem maradt többé helye, hogy az a jövő országgyűlésen törvénynyé válandik.

És miként ebben semmi kényuralmi csinynyel s megfélemlítésre számított eljárással nem lehetett elfojtani a fel-törekvő nemzeti szellemet: úgy haladt az előre, bár szá-m-talan akadálylyal kellett is küzdenie, meggátolhatatlanul a nemzeti átalakulás minden egyéb kérdéseiben is. Azon he-ves harcz mellett, mely a megyék részéről a törvénytelen politikai bűnvádak, elfogatások és elítéltetések miatt a kor-mány ellen folyt, a kívánt reformok kérdései is mind sü-rűbben tárgyalás alá vétettek. A vallási felekezetek egymás közti viszonyainak teljes jogegyenlőségre fektetése, a föld-birtoknak a hűbéri bilincsek, az ősiség és fiskalitás alóli felmentése, a külön néposztályok törvényelőtti egyenlősé-gének s közös teherviselésének megalapítása, a büntető tör-vénykönyv s a börtönök javítása s több más reformi kér-dések mindinkább kifejtettek s megérleltettek; mi által a jövő törvényhozás feladata olyannyira megkönnyítettett, hogy aztán csak a törvény szövegét kellett elkészíteni.

E fontosabbak mellett pedig más olyatén javítási kér-dések is hozattak szőnyegre a közgyűléseken, melyekben a megyék nem láták szükségesnek bevárni a törvényhozás rendeletét; hanem saját törvényhatósági statutarius joguknál fogva önmagokat is képesítve vélik vala az intézkedésre. Ilyenekben a reformot egynémely megye azonnal foganatba is vette. Így, például, a börtönök ügye számos megyében tetemes javításokat nyert. Hasonlóképen a társadalmi téren is többnemű haladásnak vettettek meg alapjai. Például a népnevelés javítására, mire nézve a kormány a múlt or-szággyűlésen elejébe terjesztett törvényjavaslatot visszave-tette, önszántából pedig semmit sem tett, Tolnán, részvények utján, egy kisdedóvokat képző s mellette egy kisdedóvó

1837—1839.

Egyéb hala-dási kérdé-sek fejlő-dése.

1837—1839.

minta-intézet alapíttatott, melynek példája után utóbb mindinkább szaporodtak ezen oly igen hasznos intézetek az országban. A nemzeti nyelv ügyében is nagy haladás történt mind bel művelődése, mind kül terjedelme tekintetében. Az irodalom, miként alább elbeszélendjük, a nemzeti akadémiától buzgóan ápolva, mind szebb virágzatnak indult. A nemzeti nyelv divatának terjedésére a társalgásban nem csekély tényezőjévé lett a nemzeti színészet is, mely előbb Budán állandóan megtelepedvén, nem sokára Pesten nyert házat. A vélemények e tekintetben két felekezetre oszlottak. Némelyek, köztök Széchenyi István, Dessewffy Aurél s többen mások, bevárandónak vélték a nemzeti színészet országos megalapíttatását, mely után a Pest város által kimutatott dunaparti telken egy, a nemzet méltóságának megfelelő, díszes színház építtetnék. Mások azonban, s köztök a megye tiszti kara, türelmetlen hevőkben nem vélték tovább halaszthatni az ügyet, melynek mennél előbbi létesítéseért a közönség is sóvárga; s egy részvényes társaság, a megyei hatóság pártfogása alatt, a Grassalkovics hercegtől adományozott telken, egy, utóbb conservatoriummá szánt ideiglenes színházat épített. A fiatal intézet, mely a hazában létező színésztársulatok legjelesebb tagjait s köztök több kitűnő művészt egyesített kebelében, a drámai művészet tökélyére nézve hamar messze túlhaladta a városi hatóság pártfogása alatt egy nagyszerű házban működő német színészetet. A képző művészetek előmozdítása végett, egy műkedvelő társulat évenként műkiállítást kezdett rendezni stb.

Még nagyobb haladásnak örvendett a mezei gazdaság, kézműipar s kereskedelem, melyeknek fejleményeit azonban alább alkalmasabban fogjuk elbeszélni. Szóval, az erjének érzetére fölébredt, hiányait s hátramaradását mind világosabban látni tanult nemzet, mind anyagi mind szellemi érdekeinek tekintetében tényleg a haladás terére lépett, daczára a számtalan akadályoknak, melyeket egy részről a kormány kényuralma vagy minden haladást el-

1897—1899.

lenző akarathiánya, más részről a nemzeti elavult s a kormány ellenzése miatt eddigelé meg nem javíthatott institutiók hiányossága, s mind ezekből összesen eredt kedvezőtlen körülmények s állapotok, pénz, hitel, szakképzettség, közlekedési eszközök stb. hiánya vetettek törekvései elébe. És ha talán ezen évek alatt sem tett annyi előmenetelt, megnyit különben, kedvező körülmények közt tehetett volna: azt bizonyára nem a reformpártnak, mely a maga részéről minden lehetőét megtett, róhatni fel hibául vagy mulasztásul.

A nemzeti haladásnak mind ezen kérdései közt mindazáltal a kedélyeket mégis leginkább ama nemzeti sérelmek foglalák el, melyeket a szólásszabadság és személybiztosság legújabb időkben szenvedett. Mindenki látá, érzé, hogy míg a szabad szó a nemzet átalakulási ügyében a kormány által becstelenségi vagy felségsértési váddal fenyegettetik; míg a közügyek megvitatása, bár a-törvények korlátaait át nem lépi, erőszakos elfogatást, önkényes börtönöztetést vonhat maga után: a szükségekhez mért haladásról, a nemzeti érdekek kellő kifejtéséről mindaddig szó sem lehet. Természetes volt tehát, hogy mindenek felett e nemzeti sérelmek gyors orvoslata foglalkodtatá a hazafiak gondjait. A tapasztalás tanúsítá, hogy egyes vármegyék, bármily erélyes feliratokat intéztek is ez ügyben a kormányhoz, e bajon nem segíthettek; sőt épen e föliratok értelmének meghatározása alkalmával, e hatalomcsínyek felett mondott beszédek miatt fogattak többen felségsértési vád alá; a feliratokra pedig vagy semmi, vagy szigorúan roszaló s fenyegető válaszok érkeztek le a kormánytól. Pest megye ennél fogva egy újnemű lépést kísérle meg. A megye rendei, meggyőződ-
vén, hogy a kormánynak ezen egész sérelmes eljárása csak néhány ellenséges érzelmű császári minisztertől s azok esz-
közeivé alacsonyult magyar kormányhivatalnoktól származik; a szelíd lelkű király pedig azokról vagy semmit sem tud, vagy roszul van tudósítva: egy küldöttséget neveztek ki kebelökből, mely a királyt személyesen értesítené az or-

Pestmegye
küldöttsége
a királyhoz.

1837—1839.

szág ügyeinek állapotáról. Voltak, kik az udvari s a kormányi viszonyokat közelebbről ismervén, már a küldöttséget kinevező gyűlésen is azon meggyőződésöket fejezték ki, hogy a választmány nem fog a király elejébe bocsátatni. A rendek mindazáltal, akár mivel nem hihették, hogy a szelíd indulatú király, ki egyébiránt is oly ritkán látja magyar alattvalóit, egy népes törvényhatóság küldötteinek alázatos kérelmeit meghallgatni nem akarná; akár mivel ha erre el voltak is készülve, a fogadtatás megtagadása következtében növekedendő köz ingerültséget az ügyek fordulatára hasznos eszközül tekinték: a számos előkelő hazafiakból álló küldöttséget mégis útnak eresztették. Ez, Bécsbe érkezvén, s magát Pálffy kancellárnál bejelentvén, ettől azon választ nyerte, hogy ő felsége a küldöttséget nem fogadhatja, s annak meghagyja, hogy mennél előbb haza térjen; a megye pedig csöndben maradjon.

Midőn a küldöttség visszautasíttatásának híre az országot befutotta, az ingerültség a nemzet szabadelvű részében csakugyan annál magosabb fokra hágott, mennél közönségesebb volt a meggyőződés, hogy a küldöttség megérkezte a királynak tudtára sem adatott, s a kormány főnökei, Lajos főherczeg, Metternich és Kolowrat miniszterek, Pálffy kancellár által, ez ügyben is önkényök szerint jártak el. A megyékben hangos panasz emelkedett, hogy a törvények ellenére, a német kormánytanácsosok intézik az ország ügyeit, s mint egykor Rudolf és I. Leopold alatt történt, a király ajtaját elzárják a nemzet igazságos panaszai, jogos kérelmei előtt.

Egy főrendi
ellenzék
szükségessé-
gének érzete.

E körülmények közt általánossá lett a nemzetben a meggyőződés, hogy a minden szabadabb életmozgalmat gátló, minden haladást előlő kormánypolitikát csak egy rendíthetlen erélyű országgyűlési ellenzék leendő képes megváltoztatni s a nemzeti sérelmek orvoslátát kieszközölni. A nemesség nagy tömege már a szabadelmű reformpárthoz tartozván, arról semmi kétség sem lehetett, hogy a rendek

1837—1839.

házában számosabb és erősebb leend az ellenzék, mint bár mikor eddigelé. A múlt országgyűlés történelme mindenkit meggyőzhetett, hogy a rendek táblájának hatása mindaddig megbénítva marad, míglen a főrendek háza, a kormány által támogatva, határtalan vetot gyakorol, s annak keblében is nem támad egy tömörebb ellenzék. A főrendi tábla s általában az országgyűlés szervezetének reformjára e körülmények közt gondolni sem lehetvén, a hazafiak nem láttak más módot magok előtt e bajon segíteni, mint oda fordítani gondjaikat, hogy a jövő országgyűlésen a főrendek táblájánál mennél erősebb legyen az ellenzék.

Némi ellenzék, mint tudjuk, eddigelé is létezett ugyan a főrendek közt; de az oly csekély, fegyelmetlen s erélytelen vala, hogy alig birt súlylyal a királyi hivatalnokok, főispánok s püspökök nagy száma mellett, kivált miután az elnöklő nádor a szavazatokat, régi szokás szerint, nem számította, hanem mérlegelte, s mindig a felszólamlott zászlósak s főispánok, jobbára egyértelmű, véleménye szerint mondta ki a tábla végzéseit. Ennek megváltoztatása gondját azonban most az országgyűlésen kifejlendő jó alkalomra halasztván, minden ügyekezettel oda munkálnak vala, hogy a szabad főrendűek, az úgynevezett regalisták közül mennél többeket nyerjenek meg az ellenzéknek s birjanak reá, hogy folyton az országgyűlésen maradjanak; mert a főrendi ellenzék gyöngesége részben onnan eredt, hogy a regalisták, az említett viszonyok által elkedvetlenítve, számosan oda hagyták az országgyűlést.

E czélt most kétségtelenül sokkal könnyebben el lehetett érni, mint az előtt néhány évvel. A reformügy, Széchenyi István és Wesselényi Miklós izgatásai s a lefolyt hosszú országgyűlés tárgyalásai következtében, már a főrendek közt is számos meleg pártolókra talált; s a kormány eljárása az utóbbi évek alatt köztök is sokakban aggodalmat és keserűséget ébresztett. Csak ügyes vezérre volt szükségök, ki a még laza tömeget a pártszellem kötelékeivel.

1837—1839.

egybefűzze s a megalakulandó pártot fegyelemben tartsa. A főrendi táblánál eddig Széchenyi és Wesselényi volt az ellenzék legtekintélyesebb és népszerűbb embere, s az utóbbik annak vezére is; mert Széchenyi, mint fentebb látók, Wesselényi faltörő modorát nem helyeselvén, s a miatt vele meg is hasonolván, bár mindig az ellenzékkel szavazott, de vezéri szerepet nem akart vala vállalni. Jelenleg már egyikük sem tölthette be e szerepet. Széchenyi, mind a mellett is, hogy jobbra az ő eszméi teremtték a szabadelvű reformpártot s adtak irányt az egész nemzeti ellenzéknek, az országgyűlési heves viták vezérletét állásánál, viszonyainál fogva a nemzeti életben nem vállalhatá el. Ő részint már megindított, részint tervezett anyagi vállalatainak sikeríthetése miatt, minden ellenzéki szelleme mellett sem akart oly határozottan szembe szállni a conservatív párttal, mint azt a vezéri szerep igényli vala; s ernyedetlen buzgalmával kivált az anyagi érdekek kifejtésében működven, nehogy törekvéseinek elébe felülről legyőzhetlen akadályok vettesse-nek, Bécsben sem akarta magát lehetetlenné tenni. Ez volt oka annak is, hogy magát a megyei mozgalmaktól távol tartá, s csak nagyon ritkán és óvatosan vett részt a megyei gyűlések szenvedélyes vitásaiban, melyek az ellenzék tulajdonképeni tűzhelyei voltak. De Széchenyi e fölött még jellemsajátságainál fogva sem volt alkalmas az ellenzékvezéri szerepre. A pártéletnek, tagadhatlan, szinte meg van a maga salakja, melyet a státusférfinak, kivált a pártvezérnek, bár szíve belsejében undorral fordul is el tőle, nem csak megvetni s üldözni nem szabad; hanem, ha sikert aratni kíván, gyakran elnéznie, sőt színlég még pártolnia is szükséges. Széchenyi erre teljesen képtelen volt. Ő minden salakost, melylyel találkozott, minden baklövést, mely körülötte elkövettetett, sőt minden olyast, mi gondolkodásmódjával össze nem fért, szellemi irányával meg nem egyezett, csipős gúnnyainak s zápporként ömlő éles ötleteinek fullánkjaival kérlelhetlenül szokott volt üldözni. Ő másként nem

tehetett, ha bár talán népszerűségébe került is eljárása. — Wesselényiben nagy mértékben léteztek ugyan ama tulajdonok, melyek egy ellenzéki pártvezérben megkívántatnak; s e szerepet ő néhány év előtt, mint látók, mind Magyarországon, mind Erdélyben, ha nem hibák, baklövések nélkül is, de nem is süker nélkül viselte. Ő azonban most politikai pörei, elítéltetése által a színpadról erőszakosan lerántatott, s miként magát egy későbbi röpiratában nevezte, politikai halottá tétetett. E két férfión kívül a szabadelmű főrendűek közt eddigelé még senki sem tüntetett ki oly tulajdonokat, senki sem dicsekedheték oly népszerűséggel, hogy a főrendi ellenzék vezéréül egyelőre is kijelölthetett volna a közvélemény által. Az ifjabb urak közt voltak ugyan többen, kik szellemi felsőségek, talentumaik által nagy reményeket ébresztettek magok iránt; de épen fiatalságuk, parlamenti gyakorlatlanságuk miatt nem látszának hivatva lenni a vezéri szerepre. És így történt, hogy bár a társalgási körökben, kivált a pesti nemzeti kaszinóban többször vitatkozás tárgya volt a főrendi ellenzék megalakításának multhatatlan szüksége; s a tagok sem hiányoztak, kikből az képeztenék: elismert vezér hiánya miatt a párt egyelőre még sem alakult meg.

1837—1839.

A Metternich-kormány eljárása azonban, mely szerint az a fölébredt haladási szellemet kényúri szigorral, törvénysértő elfogatásokkal és igazolhatlan ítéletekkel akarta elfojtani, s azon általános ingerültség, melyet e kormánypolitika az országban mind magasabbra csigázott, számos oly hazafiakban is mély aggodalmat ébresztett, kik a kormánypárt zászlója alatt álltak ugyan, de hazájok, nemzetök javát mind a mellett is szívökön viselték. A mindennapi tapasztalás meggyőzte őket, hogy ama demokrat s radikál irányt, melyben a reformpárt indult vala, a kormány reactionárius és törvénysértő eljárása nem csak elfojtani vagy megváltoztatni nem képes többé; hanem a kedélyeket még inkább elcsökönyösíti, s a felidézett szenvedélyek s elkeseredés kö-

A fontolva
haladó párt
alakulása.

1837—1839.

vetkeztében, szélsőségekre ragadja. E meggyőződés többeknek ösztönül szolgált a jövő országgyűlésen oda hatniok, hogy a kormány ezentúl minden hatalomcsínyekkel felhagyván, erélyes ugyan, de szigorúan törvényes politikát kövessen. Más részről, mind az oly hatalmasan felébredt s a nemzet nagyobb részét áthatott átalakulási vágy, mind maga az országnak hátramaradt, hiányos, pangó állapota azon meggyőződésre vezette őket, hogy azon negatív politikával, melyet eddig a kormány s a főrendek többsége követett, valamint a nemzet forró haladási vágyát kielégíteni, úgy az ország tényleges szükségait, hiányait pótolni, jóllétét eszközölni egyáltalában lehetetlen. Oly politikát óhajtnak tehát tiltetni a kormányra, mely erély és törvényesség mellett a szükséges reformokat is, bár tisztán monarchiai és arisztokratiai szellemben, hajlandó legyen életbe léptetni; fontolva s mérsékelten ugyan, de tényleg előre haladni. E célra csak egy új, miként utóbb magok nevezni szerették, „fontolva haladó“ conservatív pártnak alkotása vezethetett, mely mind a főrendeknél többséget nyerjen, mind a kormány által támogatassék.

A főrendek közt eddig tulajdonképeni s önálló conservatív párt épen nem létezett. A zászlósak, főispánok és püspökök a legtöbb kérdésben a kormány pozitív utasítását követték; egyebekben, mik iránt Bécs közönyösséget mutatott, jobbjára nem valamely mélyen átgondolt politikai elv, nem is mindig a hon java, hanem az önhaszon, a hűbéri kiváltságokhoz való önzésteljes ragaszkodás határozta meg irányukat. Mindenben egy ösvényen járt velök a kormánytól egyébiránt nem függő, szabad főrendek egy része: hogy a kiváltságaikat fenyegető reformoktól menekülhessenek, előjogaik birtokában megvédessenek, feltétlen a kormány karjaiba vetették magokat, s annak, nem egyszer a hon érdekei ellenére, önállástalan eszközeivé alacsonyodtak. A főrendi tábla e miatt, az 1832/6-ki országgyűlésen, mint látók, egészen eljátszotta régi tekintélyét s a nemzet bizo-

dalmát. A büszkébb kedélyű, nemesebb önértetű főrendűek, kiknek szívében az önzés nem fojtotta volt el a hazaszere-
tetet, önmagok is mindinkább szégyenleni kezdték ezen, a
nemzet elsőszülötteihez oly méltatlan állást; mindinkább
érezni kezdek a nemzet növekedő gyűlöletének veszélyeit.
Kétkedni sem lehetett ennél fogva hogy, ha valaki ama
közvetítő politikával fellép, azonnal számos pártfelekre ta-
lálанд. Sőt még a kormány részéről is alaposan lehet vala
várni, hogy olyféle conservatív párt keletkezését, mely az
elutasíthatlan reformokban a radikál irányt mérsékelje, a
demokratia rémalakját eltávolítsa, szinte örömmel üdvöz-
lendi. A bécsi kabinet vezérei magok is belátták már tart-
hatatlanságát eddig követett politikájoknak, mely mind kel-
lemetlenebb bonyodalmakat és zavarokat idéz elő. Szaba-
dúlni kívántak tehát tőle, kivált miután az ellenzék készü-
leteiről, a kormánypolitikát a közlő országgyűlésen minden
erőből ostromolnia, mind harcziásabb hírek érkezének; a
törvényhozás jóakarátát pedig azon körülmény szükségessé
tette, hogy az 1830-ban tíz évre besorozott s nem sokára
hazabocsátandó 48 ezer katonát újakkal kelle pótolatnia.

1837—1839.

E kedvező körülményeket egy új kormánypolitika s
annak támaszául egy erős conservatív párt megalapítására
egy harmincz éves, lángeszű és szép készütségu főrendű,
gr. Dessewffy Aurél ragadta meg. Aurél fia volt azon
Dessewffy József grófnak, ki már 1802-ben, mint Sáros,
1805- és 1807-ben mint Zemplén, 1811-ben és 1825-ben mint
Szabolcs országgyűlési követe, még az alkotmányos nem-
zeti ellenzék első soraiban állott; 1830-ban pedig, bár kü-
lönben a haladás embere, de mint az ó-arisztokratiai alkot-
mány buzgó híve s a radikál reformok ellenzője, Széchenyi
„Hitelét“ Taglalat című munkájában, mint látók, süker
nélkül ostromolta. Aurél kora fiatalságában a diplomatiái
pályára készült; később azonban, mint naplójában maga
följegyzé, — „a körülmények s érettebb belátás, mely a jó
hazafinak a diplomatia pályáján kevés örömet ígérhet, szán-

Dessewffy
Aurél.

1839.

dékát megváltoztatták.“ Az 1825-ki országgyűlésen, hol, mint kiskorú ifjú, atyjával jelen volt s a Széchenyi által alakított klubban töltötte életét, igen szorgalmasan látogató a gyűléseket s jegyzé a nemzeti ébredés nyilatkozatait. E mellett beszédeket készített az országgyűlés gyöngébb főrendű tagjainak, és Sir Henry Wellesley (később lord Cowley) angol követ számára francia nyelven naplót írt, mi miatt utóbb sok kellemetlensége támadt s magának Ferencz királynak neheztelesét is magára vonta. Reviczky által az udvari kancelláriánál a közjogi osztályban alkalmazást nyervén, ismerni tanulta — mond jellemrajzában Csengery Antal — azt, mit akkor kormánybölcsésésnek hittek. Az eleven lelkű, mozgékony ifjú, kinek az európai státustudományokban már szép ismeretei voltak, hamar megunta a gépies foglalkodást, s Bécs élveinek zajában keresett szórakozást, hol ritka társalgási ügyessége, könnyű, finom modora s vidámsága miatt a magasabb körökben is közkedvesség tárgyává lett. Az 1830-diki országgyűlésen német naplót írt a király számára. „Éjjel ifjú társaival kártyázott, mulatott, — mond Csengery — s reggel pontosan megjelent az ülésben. A nők miatt, kik őt különösen kedvelték, csak ez országgyűlés alatt két párbaja volt. S mind ezek mellett nem csak az említett napló pontos vitelére volt ideje, hanem több politikai czikkeket is írt különböző nyelveken. Ezek közt egy angol értekezést az Edinburgh Review számára. S az ismeretszomj sem hagyá el őt a legnagyobb könnyelműség közt sem. Mindenre volt ideje, folyvást tanult, folyvást mívelte lelkét. Miután adósságokba igen elmerült s az idegenekkel társalgás miatt sok kedvetlenségei voltak: végre helytartósági titoknokká lett Budán.“ Az 1832-ki országgyűlésre Zemplén megyében lépett fel követjelöltül; de megbukván, rövid időre, mint regalista jelent meg Pozsonyban, s már akkor is élén állott a főrendűek egy kis töredékének. De, bár előadásának rendkívüli élnéksége, válaszainak gyorsasága s általában szép szónoki te-

hetsége által, kivált a vallásügyi kérdés felett folyt vitákban, különösen magára vonta a figyelmet, a nádortól ellenzett jelenléte sokkal rövidebb volt, mintsem hogy hatása nagyobbszerűvé válhatott volna. Ez után, bár a nemzeti élet nyilatkozatait mindig figyelemmel kíséré s abban maga is tényleg részt vett, a nyilvános életben pár évig semmi által nem tűntette ki magát különösebben, mint hogy az 1838-ki fővárosi vizár után a segélyző bizottmányban, melynek tagja volt, rendkívüli tevékenységet fejtett ki. De miután az országgyűlés 1839-ben kihirdettetett, az eddig követett politikának czélszerűtlenségéről meggyőződve lévén, önszántából egy emlékiratot nyújtott be a kormánynak, melyben a jövő országgyűlés kilátásairól, annak a jelen bonyodalmak közti vezetéséről, a pártok állásáról s a kormány feladatáról közölte nézeteit. Az emlékirat oly nagy hatást tett a kormány élén állókra, hogy ő azonnal helytartósági tanácsossá neveztetvén, véleménye a kormány személyzetében teendő változtatásokra nézve is meghallgattott; egyszersmind az országgyűlésen a kormánypárt vezéreül tüzetett ki a rendek táblájánál. E végett felsőbb kívánság szerint Sáros megyében lépett fel követjelöltül; de Piller László ellenében megbukván, a követi pálya igényeiről végkép lemondott, s a főrendi házban, mint regalista jelent meg, ott az újon alkotott mérsékelt conservatív pártnak vezérletét veendő át.

1839.

Az országgyűlés kihirdetése a megyékben rendkívül élénk követválasztási mozgalmakat idézett elő. Az ellenzék nem elégedett meg avval, hogy kebeléből választassanak meg a követek; hanem már a felküldendő egyéniségek által is tiltakozását akarta nyilvánítani a kormány eljárása ellen. E végett mind azokat meg akarta választatni, kik a kormány által felségsértési vagy bectelenségi kereset alá fogattak: Pest megyében gróf Ráday Gedeont, Nógrádban Kubinyi Ferenczet, Barsban Balogh Jánost. De a kormány is nagy tevékenységet fejtett ki. A csábítás és

Követválasztási mozgalmak.

1839.

vesztegetés minden nemeit megkísérlé, hogy az ellenzék tervét megghiúsítsa. Barsban teljes sikerrel működött. Majthényi László, főispáni helytartó, ügyesen szőtt fondorlataival oly annyira körülhálózta a fényüzési hajlama miatt különben is nagy adósságokba merült s ennek következtében népszerűségéből sokat veszített Baloghot, hogy ő viszszaalépvén, egy kormányjelölt választatott meg követté. Nógrádban is sikerült a kormánynak Kubinyit, noha csak egy más ellenzékivel, Fráter Pállal, kiűttetni. De Pestben teljesen győzött az ellenzék; és, bár a kormány annak meggátolására itt is mindent elkövetett, s egyebek közt a püspökök által még a papságot is megintette, hogy szándékait a választásnál mind személyesen, mind befolyása által elősegítse, — mégis Szentkirályi Móricz mellé a porbe fogott Ráday lón megválasztva. De a kormány, mind a mellett is, hogy politikájának módosítására ekkoron már el volt határozva, az ellenzék e diadalát nem vélé tűrhetni; s a választást egy, május 8-án kelt kir. leiratban törvénybe ütköző merénynak nyilvánítván, a megyének meghagyta, hogy Ráday helyett más követet válasszon. Tudatá egyzersmind a hatósággal, hogy, ha a rendeletet netalán félretenné, meg vannak téve a szükséges intézkedések, hogy Rádaynak az országgyűlésen megjelenése erőhatalommal is meggátoltassék. A szabad választásnak e korlátozása mind Pestben, mind egyebütt még magosabb fokra emelte az ingerültséget. Pest, heves vitatkozások után, melyekben Dessewffy Aurél is részt vett, az országgyűlésre határozta vinni a sérelmet, s míg az eligazíttatnék, csak Szentkirályi által akarta magát képviseltetni, addig is fentartván törvényesnek hitt választását.

Tolna megyében is heves volt a két párt összeütközése, mert mind a két fél kortestömegekkel jelent meg a gyűlésre. A győzelem az ellenzék részére dűlt el, s követekké Bezerédy István és Perczel Miklós választattak meg. De a veszett fél törvénytelennek kiáltá a

választást, s annak megsemmisítéséért folyamodott a kormányhoz. Ez sajátjaként fogta fel a conservatívek ügyét s királyi biztost küldött a megyébe, ki a panaszt megvizsgálná, s ha kell, új választást intézne. A kir. biztos, mint eleve is várható vala, a conservatív párt érdekeit legyezve, valóban új választást hirdetett; de, nagy bosszúságára, a többség Bezerédy és Perczel megbízatását ujabban is megerősítette. Diadalának azonban még sem örvendhetett a szabadelvű párt; mert a királyi biztos nem szűnt meg fondorkodni, mígnem egy újabb gyűlésen a conservatív pártnak szerezte meg a győzedelmet. E követválasztási tusát különösen nevezetessé tette azon körülmény, hogy itt támadt a conservatív pártnak azután közönségessé lett „Pecsovics” elneveztetése. — Ez volt ugyanis neve azon egyénnek, ki a conservatív párti köznemességet, az úgynevezett korteseket, a választási gyűlésen vezérelte; míg ellenben a szabadelvű párt kortesei közt egy Kubinszky nevű nemes viselé e szerepet. Rólok aztán a két párt is Kubinszkynek és Pecsovicsnak neveztetett a megyében. Mivel azonban a Kubinszkyak ügye a közvéleményben népszerűséggel bírt, s különben a pártnak is meg volt már a maga „ellenzéki”, vagy „reformi”, vagy „szabadelvű” neve, a „Kubinszky” elnevezés nemcsak országszerte nem lett divatos, de nem sokára magában a megyében is feladásba merült. A „Pecsovics” elnevezés ellenben annál hamarabb közönségessé vált, minthogy a „conservatív” párt megjelölésére szava sem volt a magyarnak, s egyébiránt az új elnevezést a conservatívek bosszúsán hallák magokra alkalmaztatni. A gúnynevek a népek pártharczaiban annál gyorsabban terjednek s annál inkább megörökítettnek, menél kellemetlenebbek azok előtt, kikre alkalmaztatnak.

E heves követválasztási tusák szintűgy mint a nem kevesebbé heves viták, melyek a követek utasítása felett folytak, eléggé meggyőzték a bécsi kormányt, hogy ezen országgyűlésen kemény harcra kellend kiállania. Nem

Változások
a főkörmány-
hivatalokban

1839.

lehetett ennél fogva kétsége hogy, ha azon államférfiak, kik eddigi politikájának s elkövetett hatalomcsínyeinek eszközei valának, továbbra is hivatalaikban hagyatnak, az újonczszedés, mit a kiszolgált katonák hazabocsátása következtében múlhatlanul kell vala kérnie, a törvényhozástól meg fog tagadtatni. E fölött a főherczeg nádor maga is mind a közügy, mind személyes és családi érdekeinél fogva szükségesnek látá, némely fő kormányhivatalnokok megváltoztatása által csillapítani a magas fokra hágott ingerültséget. Hanyatló életkora, fogyó ereje s gyakrabban beálló betegeskedése mind sürűbben emlékeztették őt halálára. A népszerűséget ő egy idő óta még inkább keresé, mint bármikor hosszú közéleti pályáján; nemcsak azért, hogy maga jó emlékezetben maradjon a nemzet előtt, hanem azért is, hogy halála után István fiának is biztosítsa a nádori rangot. Ő is közreműködék tehát, hogy a közvélemény által leginkább megrótt férfiak hivatalaiból elmozdítottassanak. Nem csekély befolyása volt a kabinet vezéreinek ez ügybeni határozatára Dessewffy Aurél említett emlékiratának is, melyben a kormány feladatát a jelen bonyodalmak közt élénken fejtegetve, a személyváltozást szinte múlhatatlannak tünteté fel. A nemzet ingerültsége épen azon egyének ellen nyilvánult leghatározottabban, kik az országgyűlésen hivatalaiknál fogva legfontosabb állást foglaltak el: Pálffy kanczellár ellen, ki a megfélélnkítési politika főeszközének s végrehajtójának lenni tudatott; Cziráky Antal országbíró és Somsich Pongrácz kir. személynök ellen, kiknek elnöklete alatt folytak le a kir. és hétszemélyes főtörvényszékeknél ama politikai közkeresetek. Nehogy tehát miattok az országgyűlés eredményei kockára tétessenek, mind a hármat más kormányférfiak váltották fel magas hivatalaikban. A személynöki tisztszen a státustanácsba általtett Somsich helyét Szerencsy István, magy. udv. kanczelláriai tanácsos foglalta el. Országbíróvá, miután Cziráky számszeletti miniszterré lett, Majláth György neveztetett, ugyanaz,

Szerencsy
István.

Majláth
György.

ki 1825-ben és 1830-ban, mint kir. személynök, a rendek táblájánál oly ügyesen, a nemzetnek is meglegedésére, elnökösködött. Az udvari főkancellárságra végül gróf Majláth Antal másod alkancellár emeltetett, ki Pálffy-nak már a múlt év végén történt visszavonulta óta tényleg is vezette e főkormányiszéket. Mind a hárman a kormányhivatalokban lévő tehetségek legkitűnőbbjei közé tartozának; és, mi a jelen körülmények közt nagy fontossággal birt, mind a hárman, higgadt, mérsékelt gondolkodásmódjuk miatt, jó névvel birtak a közvéleményben. Mióta az átalakulási törekvéseiben annyi akadályokkal küzdő nemzet a hazafiúi hűség tekintetében oly keserű tapasztalásokon esett keresztül; mióta számos, elébb szilárd jellemű hazafiaknak ismert egyéniségek udvari kegyekért szint változtattak: mindinkább terjedni kezdett azon, ily általánosságban nem igazolható vélemény, hogy a ki kormányhivatalt vállal, az hazafiságát áruba bocsátotta. E kormányférfiak mindazáltal hivatalaikban is megőrzék magok iránt a közvélemény azon ítéletét, hogy a haza iránti hűség, érdekeinek őszinte szeretete nem veszett ki kebelökből. Mind a hárman köztisztelet tárgyai valának. Majláth Antal, ki a lefolyt országgyűlésen a kormánypártnak legkitűnőbb latin szónoka volt, a közügyekbeni nagy jártassággal finom modorokat, ügyes tapintatot párosított. Majláth György hatásteljes szónoki tehetséggel, Szerencsy nyílt jelleme, fesztelen modora miatt némi népszerűséggel is birt. Szóval, maga e három főhivatalnok kineveztetése is eléggé megérteté a nemzettel, hogy politikáját a kormány módosítani szándékozik. De a kiengesztelődésnek, mint mindjárt látandjuk, mind e mellett is csak lassan s nagy bajjal lehetett megtörténnie.

Kevéssel az országgyűlés kihirdetése előtt azon okokhoz, melyek a kedélyeket oly lázas ingerültségbe hajtották, még egy újabb is járult, mely azonban nem a kormánytól, hanem a főpapságtól vette eredetét. Elbeszéltük fentebb, mily hosszú s rendkívül heves viták folytak, az elmúlt or-

1839.

Gr. Majláth
Antal.

A vegyes
házasságok
kérdése.

1839.

szágygyülés elején, a vallási felekezetek egymás közti viszonyainak kérdései fölött. A fő nehézség akkor az egy vallásból másba áttérés, s a vegyes házasságoknál a gyermekeknek mily vallásbani neveltetése és a kath. papság által követelt. törvénytelen reversalisok körül forgott. A rendek által készített szabadelvű törvényjavaslatot, mely szerint a vallásfelekezetek közt teljes jogegyenlőség s viszonyosság volt volna megalapítandó, a főrendek számos üzenetváltások után sem akarták elfogadni; minek következtében a vitapontok a rendek által kedvezőbb időkre halasztva, le-tétettek.

De bár a lelkiösmeret teljes szabadságát biztosító új törvényt megalkotni nem lehetett; a megyék mindazáltal az 1791-ki 26-dik törvénycikk¹⁾ értelmében, mely a vegyes házasságokból származott gyermekek vallása iránt világosan rendelkezik, a reversalisokat, mint ezen törvénybe ütközőket, a múltra nézve is érvénytelennek tekintették. Többször történt ennél fogva, hogy midőn a házasságkötéskor kiadott reversalisok a szüléktől utóbb meg nem tartattak, s e miatt a püspökök a megyei közhatóságok közbelépését kívánták: ezek azt egyenesen megtagadták, sőt a protestáns apáknak értésére adták, hogy gyermekeiket, a reversalis daczára, bizton nevelhetik azon vallásban, melyet az 1791-ki törvény jelölt ki számokra. A megyék ezen eljárása teljesen jogszerű volt; mert a törvények ellenére kötött szerződések, tett ígérek senkit sem köteleznek. A püspökök e miatt nem szüntek panaszaikkal ostromolni a helytartótanácsot; de mind hasztalan: a vármegyéket e kormányzék sem kényszerítheték az említett törvény megszegésére. Ennek aztán az lőn következménye, hogy mind számosabb vegyes házasság kötöttet reversalis nélkül.

¹⁾ Érdekes ezen törvényről megjegyeznünk, hogy az épen egy róm. kath. főpapnak, herczeg Batthyányi bíbornok primásnak köszönheti létrejöttét.

Nem épen rég történt, hogy a vegyes házasságok ügyében a kölni érsek által kiadott s egész Európában oly nagy zajt ütött egyházi rendelet híre Magyarországra is eljutott. A példa követésre ingerlé a magyar egyház néhány püspökét is, kik a kathol. egyházát vélték veszélyben forogni, ha a vegyes házasságok ezentúl — mi egyébiránt ötven év óta eddig is számos esetben történt vala, a gyermekek kathol. vallásbani neveltetését biztosító reversalisok nélkül köttetnének meg; vagy épen, ha még a kibocsátott reversalisok is elvesztenék érvényöket. A kölni érsek példája legelőször Lajcsák nagyvárad püspökben talált utánzóra; ki miután Bihar megye hatóságától néhány esetben a reversalisok fogyanatosítását hasztalan sürgette, visszaszorlásul, az 1839-ki márcziusban kelt pásztori levelében, oda utasítá megyéje lelkészeit: hogy ezentúl semminemű vegyes házasságot ne áldjanak meg az egyházi szokás szerint, mielőtt a felek köteleznék magokat, hogy születendő gyermekeiket kivétel nélkül a kath. vallásban fogják neveltetni.

A polgári házasságok nálunk divatba hozva még nem lévén, Lajcsák püspök rendelete, a házasságkötésnél az áldást multhatatlannak néző felek közt, sok esetben tényleges akadályt vethetett a vegyes házasságok kötése elébe, s mint ilyen, az 1791-ki törvénytől homlokegyenest ellenkezett. Bihar vármegye tehát, mely a nagyvárad egyházmegyéhez tartozik, az ügyet nyomban felterjeszté a királyhoz, a törvény kellő megtartatását sürgetvén. Felhívá egyszersmind körlevelei által a többi megyéket is, példájának követésére.

A nagyvárad püspök rendelete, mondhatni, közönséges rosszalással fogadtatott az országban. Nem csak a protestánsok, kiket az egyenesen sujt vala, s nemcsak a kath. vallású szabadelvűek általában, hanem még a conservatívek többsége is kárhoztatá a püspök törvénytörő, s a közéletben létezett különben is nagy ingerültséget még inkább nevelő eljárását. A vármegyék tehát, majdnem kivétel nélkül

1839.

a Biharéhoz hasonló feliratokban szorgalmazták a törvénytörés azonnali orvoslatát. Még a püspökök közül is, az országgyűlés előtt, csak egy találkozott, Szcitovszky, rosnyói főpap, ki a nagyváradinak nyomába lépett. Az alsó papságban pedig sokan nem kevesebbé rosszalták azt, mint a világiak. Egyebek közt Csehi László kanonok, az egyházi tudományok s törvények tudora, elébb a váci papnöveldeben széles tudománya miatt nagy hírű tanár, ez időben példás buzgalmú lelkész, egy értekezésében a theologiából s egyházi törvényekből merített megcáfолhatatlan érvekkel kimutatta ama püspöki rendelet helytelenségét; s mivel irata nyomtatásban meg nem jelenhetett, kéziratban körözteté azt társai között.

A közvéleménynek e hangos nyilatkozatát annál kevesebbé kételkedett felhasználni a kormány, mivel érdekében áll vala az ellenzéket az országgyűlés előtt némileg kiengecsztelni. Egy, april 30-án kelt rendeletében tehát tudtára adta a püspököknek, „miképen az ágostai és helvét vallástételűek egyházi viszonyairól alkotott régibb törvényeket, s így az 1791-ki 26-ik t.-cikkelyt is, pontosan megtartani szándékozván, mind azt mi ezen már törvényes szokás által is szentesített szabályoktól eltér, jóvá nem hagyhatja; s határozottan kívánja ő Felsége, hogy ama törvények iránt mindenki oly engedelmességgel viseltessék, minőt azoknak szentsége követel. A püspököket különösen ama törvények megtartására azon hozzátétellel inti ő Felsége, hogy buzgalmukat legfelsőbb kívánatai teljesítésében ama készség szerint fogja mérlegelni, melylyel e kötelességöknek megfelelelendenek.“ E királyi rendelet, mint a mely a nemzet kedvező érzelmeinek megnyerésére volt számítva, megelégedéssel fogadtatott a közvélemény által; és bár egymaga nem volt is már képes megváltoztatni az egyéb okokból eredt kedvetlen közhangulatot, újabb kétségtelen jelétül szolgált a kabineti politika módosulásának.

HARMADIK FEJEZET.

Kibékülés az 1839/40-ki országgyűlésen.

Az elkeseredett pártharczok közt, melyeket az ellenzék a megyei gyűléseken egy részről a kormány, más részről a vegyes házasságok ügyében a katolikus főpapság ellen vívott, megérkezett végre június 2-ka, az országgyűlés megnyitásának határnapja. Kétkedni egy perczig sem lehetett, hogy az 1825 óta lefolyt országgyűlések közt ez leend a leghevesebb; bár sükere iránt egyelőre már azért sem lehetett biztos véleményt képezni, mivel, ha a követek személyiségét tekintve, némi többségben volt is az ellenzék, az utasítások többsége épen a legjelentékenyebb tárgyra, a szólásszabadságra nézve a kormány részére hajlott.

1839.

A nemzet nagyobb része meggyőződve lévén, hogy a haladás és átalakulás kérdéseinek megoldása lényegesen attól függ: sikerül-e a kormányt az elkövetett törvénysértések orvoslatára reákényszeríteni; a jövőre pedig a szabad választás, nyilvánosság és szólásszabadság jogát minden hatalomcsíny ellen biztosítani? — feszült várakozással nézett a lefolyandó harc elébe, melynek végén a haladási ügy diadala, vagy a kényuralmi kormányrendszer megszilárdulása állott. A kormány főbb személyzetében történt változás s a vegyes házassági kérdésben kiadott királyi leirat arra látszék ugyan mutatni, hogy a kormány kiengesztelődni

1839.

óhajt a nemzettel. De viszont azon körülmény, hogy a főispánok Bécsből parancsot vettek, az utasításokban a szólásszabadság kérdésére nézve minden módon a kormánynak szerezni többséget, mi csakugyan több helyt sikerült is — nagyon kétségessé tette, vajjon őszinte-e ezen óhajta, vagy csak ideiglen akarja magát engedékenynek színlelni, míg az újonczok kérdésében célját éri? Vagy ha őszinte is: lesz-e annyi önmegtagadása, hogy a nemzetnek a törvénysértésekért a múltra nézve elégtételt, a jövőre nézve pedig, hasonló lépések ismételése ellen, célszerű törvények által biztosítást nyújtson? Az elkerülhetlenül bekövetkezendő heves viták nem fogják-e annyira felkorbácsolni a szenvedélyeket, hogy a jó eredmény helyett csak a keserőségeket nevelje, a viszályokat öregbítse az országgyűlés? Mind meg annyi kérdések, melyeknél minden hazafi aggodalommal nézett a jövő elébe.

Az ellenzéki
párt a rendek
táblájánál.

Úgy látszik, az ellenzék most szilárdabb kitartást tanúsítand, mint bár mikor a múltban. Hiszen oly nemzeti jogok megmentése forgott szóban, melyekkel együtt, ha a kormány győzne, veszendőbe mennének az alkotmányos szabadság leglényegesebb alapjai s a nemzeti fejlődés szükséges feltételei. Mert a hol nyilvánosság, szólásszabadság és bírói függetlenség nincs, s magok a törvényszékek is a hatalom szeszélyeinek eszközeivé süllyedtek, ott szabad fejlődésről szó sem lehet többé. Minthogy azonban az ellenzék épen e legfontosabb kérdésekben kisebbségben jött a gyűlésre: győzedelmet csak azon körülmény szerezhetett neki, hogy pártján az erkölcsi erő; az értelmi súly, a szónoki tehetség és lelkesedés túlnyomó vala. A rendek táblájánál jobbára a már ismert, az országban legkitűnőbb, legünnepeltebb egyéniségekkel találkozunk. Vezére a pártnak most is Deák Ferencz, Zala követe volt, ki páratlan mélységű s erejű értelme, magához mindig hű mérséklete, jellemének szintoly rendíthetlen szilárdsága, mint szeplőtlen tisztasága által annyira birta már a közbizalmat, hogy

Deák
Ferencz.

bár a vezéri szerepet nem kereste, mindenki örömet sorakozott az ő zászlaja alá, meggyőződve lévén, hogy az általa kitűzött vagy helyeselt irány mindig a legjobb, legcélravezetőbb, hogy ő soha hinárba nem vezetendi, sem szenvedély vagy hiúság által nem rontandja meg a nemzeti ügyet. Ezen országgyűlés menete annyira az ő vezetésétől függött, hogy a conservatív párt vezéreitől, midőn a diéta kimenete felől megkérdeztettek, nem egyszer lehetett hallani, hogy e kérdésre csak Deák adhat választ. Azon eredményt, mely a nemzetet az országgyűlés végén oly megelégedéssel s örömmel töltötte el, csak az ő bölcseségének, megtörhetlen szilárdságának és páratlan vezéri ügyességének kellett köszönni; mert csak az ő érdeme, hogy az ellenzék, bár biztos többséget e diétán nem képezett, végre mégis fényes győzedelmet nyert.

Deák oldalánál találjuk a nemzeti ügy bajnokai közül Klauzál Gábort, id. Pázmándy Dénest, Palóczy Lászlót, és a pár hónappal később megjelent Beöthy Ödönt s több másokat, kiket már az előbbi gyűlésekből eléggé ismerünk. A jeles Kölcsey Ferenczet, ki a múlt országgyűlés első felében oly annyira tündöklött, már a kora sír hantjai fedezték. Bezerédy István és Balogh János a választási tusában kevesebbségben maradtak. Nagy Pál jelen volt ugyan, mint Sopron követe; de őt, bár gyakran szavazott az ellenzékkel, már nem lehetett biztosan sorozni a létező pártok valamelyikéhez. Midőn az alkotmány és nemzetiség, nemzeti jogok és nyelv forogtak szóban, ő ugyan mindig az ellenzék soraiban állott és szónokolt, még mindig régi elragadó erejével; de midőn a radikál reformok kerültek szőnyegre, melyek az ő alkotmány keretébe nem illének, szavazatát nem lehetett többé egykori társaiéi közt találni. E miatt, — mint jellemrajzának írója mondja — politikai színváltozást vetettek szemére; holott csak körülötte változott a világítás, melyben feltűnt. A szemüveg lett más, melyen keresztül bírálták; ő ugyanaz maradt, ki az

Nagy Pál.

1839.

előtt volt. Természetes, hogy miután politikai elveit s céljait az újabb eszmék mindenfelől túlszárnyalták, s ezek körében sehogy sem találta fel magát szelleme, mely őt a kiváltságok keskeny határán túlrepülni csak ritkán engedé, a népszerűség is elhagyta őt; s viszonya mindig feszültebbé lőn követársai irányában. A conservativekhez mindazáltal, midőn ezek, a kormány érdekében, nem egyszer még a nemzeti alkotmányos függetlenség várdáját is ostromlák, ő soha sem tartozott; bár egyébiránt bosszúságból az ellenzék iránt néha a kormánypárttal szavazott.

Az ellenzék e régi bajnokain kívül újak is tűntek fel ezen országgyűlés alatt, kik a régiebbek közül hiányzókat is képesek valának pótolni. A számos új, jelesebb egyéniségek közül azonban itt csak néhányat említünk, kiknek nevei utóbb is gyakrabban hangzának a pártharczok zajában.

Szentkirályi
Móricz.

Legeredősebb alak ezek közt Szentkirályi Móricz, Pest megye alispánja s követe, ki, mivel társa, Ráday Gedeon gróf, a megjelenéstől eltiltatott, több ideig egymaga képviselte a középponti megyét. Ő egyike volt azon kitűnő egyéniségeknek, kik a szép tehetség mellett legtöbb törvényhozói készséget hoztak az országgyűlésre, — s mint jellemrajzában Csengery Antal oly találólag jellemzi őt¹⁾ — „az egész követi kar helyett dolgoztak. Délelőtt a dunai követek sorában halljuk őt szónoklani, vagy jegyzői asztalnál olvasni, isten tudja, hányadik üzenetét a főrendekhez. S délután valamely rendszeres munkálat fogalmazásán töri fejét egyik bizottmányban. Előadása főleg észhez szóló, vitató, taglaló, mely értelmez, körülír, különböztet, okoskodik, czáfol és meggyőz. Bizonyos magasabb szempontra emeli a kérdéseket, honnan minden elágazásaikban, összefüggéseikben láthatók. Beszéde kezdetén eszméket keres és állít föl, mint elismert igazságokat, s azok körül rendezi okoskodásai táborát. Egész beszéde néha egyetlen eszme

¹⁾ Magyar Szónokok és Státusférfiak.

kifejtése; mintha egy rideg eszme szólana előttünk. Ha azonban vitáz, czáfol szónokunk, az ellenfél, ki őt sérteni merészlé, csakhamar tapasztalja, hogy az eszmének idegei vannak. A haragszikkázó szemek mutatják, hogy az idegeket e száraz testben olykor lázas izgatottság futja át. S ilyenkor hideg, mélyenható gúny, metsző él költözik szavaiba, anélkül hogy az okok előnyomuló logikai rendét a szenvedély legkevesebbé is zavarná. Az értelmezésről rendszeren áttér az osztályozásra, különböztetésre. S gyakran annyira elmélyed apró részletekbe, hogy az eszmék tömkelegében elveszti a fő fonalszálat. Ha több részre osztá beszédét, nem ritka eset volt, hogy az első rész kimerítő vitatása közben megfeledkezett a felosztás többi főrészeiről; s ilyenkor néha szomszédjától kérdezé, hogy miről kell még szólnia. Néha úgy tetszett, mintha beszéd közben születnék agyában a meggyőződés; mintha önmagát s nem a közönséget volna feladata meggyőznie. Azért az utak elágazásánál gyakran habozott, s még az értelem indokai felett is tétovázni látszott scepticus szelleme. De minél nagyobb belső harc eredménye volt nála a meggyőződés, annál erősebben, egész a makacsságig ragaszkodott hozzá.¹⁾ Szentkirályi e szellemi tulajdonságoknál fogva, melyekhez könnyen folyó, a jellemző kifejezést rögtönzéseiben is feltaláló előadás, rendíthetlen szilárdság, s a meggyőződéssel átkarolt reformügy őszinte szeretete párosult, az ellenzéki követek legkitűnőbbjei közt foglalt helyet. Jellemét alig festi találóbban valami azon tetténél, hogy miután az 1849-ki év leviharzott, a mintegy 40 éves férfiú bucsút vévén a politikai pályától, orvosná lett, s bár anyagi helyzete nem kényszeríté, éveken át vastűrelemmel avatta magát e szaktudományba, míg a tudori oklevelet ki nem vívta¹⁾.

¹⁾ Nem lesz érdektelen, élete e szakából egy történetkét megemlíteni. Mint tudva van, Szentkirályi 1848-ban heves ellenzője volt Kossuth politikájának. E miatt egy orvos tanuló társa a pad azon pontján, melyről

1839.

Pulszky
Ferencz.

A jelesebb ellenzéki egyéniségek közé tartoztak még Olgyay Titusz, Szentiványi Károly, Fráter Pál és Pulszky Ferencz. A két első mérsékeltebb, országgyűlési szereplésük által hivatalra egyengettek utat magoknak, melybe a gyűlés után nem sokára be is léptek. Szentiványi és Fráter egyes előrsi csatározásokban tüntette ki magát e lényegesen sérelmi országgyűlésen. Pulszkyt az ellenzéki követek közt nem azért említjük, mintha befolyása nagyobb súlylyal birt volna a tanácskozásokra ezen gyűlés alatt; hanem csak mivel ez volt első feltűnése a politikai pályán, melyen utóbb némi hatást vívott ki magának. Ő, bár még oly fiatal, hogy nagykorúságra is csak imént jutott, a tudományok legtöbb nemében gazdag ismeretekkel birt. Képzettsége azonban, inkább encyclopædiai mint szaki lévén, inkább tudóssá, íróvá, mint törvényhozóvá minősítette őt; s inkább is ama pályán szerezte magának a nevet, melylyel a hazában birt. Mint birtokosa egy nagybecsű régiségi gyűjteménynek, melyet nagybátyja, Fehérváry, hagyott reá, e szakban is ritka jártasságot szerzett magának. A jelen országgyűlésen az emelte őt az előtérbe, hogy Sáros megye által, mely eddig s azután is többnyire a conservatív párton állta, választatott meg követté. Megyéje s attól vett utasítása szellemében, ő eleinte valóban is mint conservatív kezdett működni; s csak miután Deák Ferencz tette reá kezét, lőn ellenzékivé, bár néha, némely kérdésben, utasítása által azután is a conservativekkel kényszerítettett szavazni. Azonban hírlapi czikkeinek, melyekkel a német időszaki sajtóban mint a magyar nemzeti s reformi ügy bajnoka lépett fel, kétségkívül nagyobb volt hatása, mint kevés

ő az iskolai előadásokat hallgatni szokta, krétával e szavakat írta: „Szentkirályi hazaáruló.“ A betyárság által sértett férfiút egy percze sem hagyta el higgadtsága. Szép csendeszen szinte krétát vesz kezébe s a fentebbi szavak alá emezt írta: „Kossuth a haza megmentője.“ 1850-ben ezen ellentétben metsző gúny feküdt.

szónoki tehetséggel bíró szavának a törvényhozás teremében. Az előkészítő tanácskozmányokban mindazáltal éles, körmönfont szelleme jó szolgálatokat tett pártja ügyének.

Az ellenzékkel szemközt most a conservatív párt is erősebben volt képviselve a rendek házában, mint a lefolyt országgyűléseken. E párt jelenleg nemcsak néhány tagjának kitűnő egyéniségéből merítette nagyobb súlyát; de, miután a kormány a választásoknál minden erejét megfeszítette, s minden eszközt mozgásba tett, hogy magának többséget szerezzen, száma is oly tetemesen növekedett, hogy némely kérdésben a két párt közt ingadozó néhány szavazattal erősödve, többségre is vergődött. Zsedényi Eduárd mellett, ki e gyűlésen is legtevékenyebb tagja, s az ellenféltől is becsült vezére volt a conservatív pártnak, most több jeles szónok lépett a síkra e párt elveiért. Legkitűnőbbek voltak ezek közül: Zarka János, Vas megyei követ, ki erős logikával, széles tudománnyal szép szónoki tehetséget párosított; Ürményi József, fehértvári követ, büszke jellem, szelleműs, művelt szónok, éles bonczoló s vitató; Andrássy, esztergami követ, szintoly ügyes mint bátor szónok, kinek ravasz dialektikáját, elburkolt érveit azonban Klauzál s még inkább Deák mindannyiszor szétbonczolta s visszatorlotta. A városok követei közül a tekintélyes, mérsékelt, ismeretgazdag Vághy Ferencz Soprony —, Járý Pest és Toperczer Kassa városok követei vettek leginkább részt a vitatkozásokban, helyzetöknél s hatóságaiknak a kormányhozi viszonyánál fogva mindig a kormány érdekében s a conservatív elvek értelmében; kivéve az egy városi ügyet, melyben a hozzá kapcsolt kérdések bonyodalmainál fogva ők látszának, de, alkotmányos szempontból tekintve az ügyet, csak is látszának, képviselni az ellenzékkel szemben a szabadság elveit.

Ezen országgyűlés kimenetétől függvén, vajjon a hatalom önkényrendszere tovább is megmarad-e a kormányon, vagy az alkotmányos elvek s nemzeti igények győzedel-

1839.

Conservatív
párti szónokok.

A felső ház.

1839.

mével a radikál reformoknak nyílik meg a pályatér: a főrendek házában is jelentékeny s köztök számos új erőket találunk összegyűlve mind a két párton, eltökélve egy elhatározott harcot vívni, egy részről a hatalom és kiváltság, másról a szabadság és nemzeti átalakulás érdekei mellett. Az előleges készületek után, melyek a pártok kebelében, mint említők, már az országgyűlés előtt tétettek vala, kétséget nem szenvedett, hogy a harcz heves leend; mert mind a két párt nagy buzgalommal ügykezett szervezni a maga táborát. A conservatívek, kik eddigelé merő negatívó-ból indultak ki s a kormány pusztá eszközei voltak, függetlenebb állásra törekedvén, most elvek zászlaja alatt kívántak fellépni. A szabadelvűek, véget akarván vetni ama korlátlanul gyakorlott vetonak, melylyel a kormánypárti főrendek, számuk többsége által minden szabadelvű reformkérdest megakasztottak, pártjuk szervezése által törekedtek öregbíteni erkölcsi súlyokat.

A conservatívpart a főrendeknél.

Amazok élén a geniális szellemű gróf Dessewffy Aurél Apponyi Györggyel, Vay Miklóssal és Jósika Samuval egyesülvén, egy, a kormánynyal ugyan szövetségben létező, de önálló, elvek szerint működő, tulajdonképeni conservatív partot alkotott a főrendűek között; mely, bár a királyi hivatalnokok nagy részét tagjai közé számította, annyiban mégis különbözött a sajátképeni kormánypárttól, hogy nem egyedül, mint ez, a főherczeg nádortól, vagy a kancellártól vette a fenforgó kérdésekben magatartása iránt az utasítást; hanem elfogadott elvei szerint, előleges tanácskozmányokban határozta meg a maga irányát. És ezen irány nem vágott mindig össze a nádor újmutatásaival; kivált midőn nem szorosan udvari érdek forgott szóban. A nádor, mint a ház elnöke, eddig, mondhatni, korlátlan hatalommal igazgatta, intései által, a készséges engedelmességű kormánypartot; most azonban többször lőn alkalma tapasztalni, hogy az új conservatív part saját né-

zetei s rendes tanácskozmányaiban megállapított végzései szerint intézi lépteit. A pártnak Dessewffy volt a lelke; Apponyi és Vay annak mintegy előőrseit képezték; mind a ketten kitűnő szónoki tehetséggel lévén felruházva. Nagy befolyást gyakorolt a párt végzéseire, annak tanácskozmányain, gr. Sztáray Albert, Dessewffy nagybátyja is, ki azonban szónok nem lévén, az országos ülésekben gyérebben vett részt a vitatásban.

1839.

Többször fellépett ebben b. Jósika Samu, az erdélyi udvari kanczellária tanácsosa, ki már az utolsó erdélyi országgyűlésen is vezére volt a kormánypártnak, melylyel azonban Wesselényi népszerűsége s az ellenzék túlsúlyú ereje ellen ott siker nélkül küzdött vala. Ő egyike volt a legnagyobb parlamentáris készültségű főrendűeknek. Mély értelemmel, éles, bonczoló dialektikával, a parlamenti szónoklat minden fegyvereiben s fogásaiban szintűgy mint a közügyekben, nagy jártasságot párosított; különben lovagias színezetű jellemének is a ravaszság volt egyik fő alkatrésze. Általában a hatalom embere, a reformot csak ott nem ostromlá, hol azt a közvélemény nyilatkozata szerint elutasíthatatlannak tapasztalta. De ekkor is oly irányt ügykezett annak adni, hogy általa, a mennyire csak lehet, a hatalom is gyarapodjék.

Báró Jósika
Samu.

Apponyi György gr. egyike a legfiatalabb tagoknak, először lépett fel ez országgyűlésen, nem ugyan oly tündöklő tehetséggel, mint Dessewffy; sem nem oly furfangos ügyességgel, mint Jósika; de mégis oly átható értelemmel, oly szép készültséggel, hogy a közfigyelmet mindjárt első beszédeivel magára vonta. Szónoklatát, mely rövid gyakorlat után is igen könnyen folyóvá, gördülékenynyé lőn, higgadt értelem s mérséklet jellemzé; mely éreztetni engedé a hallgatóval, hogy bár nem barátja is a radikál iránynak, de a reformoktól sem idegen, melyeket a honjava követel, csak úgy intéztessenek, hogy a kormány erejét s az arisztokratia lényeges érdekeit ne csökkentsek.

Gróf Apponyi
György.

1839.

Jellemének a kora ifjúságától fogva viselt kormányhivatalokban megszokott nyugodt magatartás, egyenesség és haszasteretet kellemes színezetet kölcsönzött.

Báró Vay
Miklós.

Vay Miklós b. mind csengő hangja, mind előadása kellemeinek tekintetében, egyike a legszebb, legfényesebb szónokoknak, kinek minden beszédéből látható vala, hogy nem kevesbbé akar tetszeni, mint hatni. Előadásán e miatt mindig gond, nem ritkán a modorosság és keresettség színe vonúlt keresztül; de épen azért gyakran hiányzék benne a tartalmasság. Pillanatnyi hatást szült inkább, mint meggyőződést a hallgatókban; minél fogva az ellenzéki szónokoknak gyakran alkalmat nyújtott e gyöngéit kizsákmányolni. A hazafiúi érzelmeket nem lehetett ugyan tőle megtagadni; de sima diplomatát játszó magatartása nem ritkán kételyt támasztott, vajjon a haza, vagy a kormány érdeke bir-e előtte nagyobb súlylyal.

Gróf Majláth
János.

E párthoz csatlakozott mindjárt eleinte gr. Majláth János is. Nem emlitenénk őt, ha történelmi munkájában oly szerénytelenül dicsekedve, s oly gyakran nem szólna magáról, mintha rajta fordultak volna meg az ország dolgai. Ő egyáltalában nem tartozik törvényhozásunk kitűnőbb egyéniségei közé. Sokszor és sokat beszélt ugyan a főrendi házban, gyakran dicsekedve ott is írói működésével s fitogtatva történelmi ismereteit, melyeket nem ritkán a dologhoz nem tartozólag is előtálalt; de beszédeinek nem volt hatása, köztudomású dolog lévén, hogy ritkábban szól belőle meggyőződés, mint azon anyagi érdek, melyért szavát részint a kormánynak, részint a főpapságnak lekötötte. Kevés ember irt annyit mint ő; de kevés író is lehet vádolni annyi felületességről, részrehajlásról s vásári férczeletről mint őt, ama német nyelven kiadott magyar történelmi munkáiban, melyekben, a kormány kegyeit keresve, oly igazságtalan képes lenni hazája iránt, annyi bünt követ el nemzete s a történelmi hűség ellen, hogy bizton el lehet

rólok mondani: jaj volna a nemzeteknek, ha csak így volnának megírva történelmeik!

1839.

Ezekon kívül még számos tagokat számlált az új conservatív párt mind a főispánok s egyéb kir. hivatalnokok, mind a kir. hivatalosak közül. Az országbíró, a zászlósok és püspökök e párthoz, bár különben a szabadelvűek ellen legtöbb esetben vele szavaztak, tulajdonkép még sem tartozának, annak tanácskozmányaiban sem vettek részt. Amazok e gyűlés alatt is jobbra a nádor intéseitől maradtak függésben. A püspökök, kiknek az országgyűlés előtt primássá nevezett Kopácsy József esztergami érsek, volt természetes feje és vezére, a vallás ügyében saját véleményök szerint indultak, s mint látni fogjuk, csaknem oly ellenkezésbe jöttek a conservatív párttal, mint az ellenzékkel. Kopácsy primás e miatt nem is mulasztá el némely más kérdések vitatása alatt éreztetni a főherczeggel s a conservatív párttal bosszúságát. Sem ő, sem a többi püspökök nem váltak el ugyan eddigi szövetségeseiktől; sőt az általunk már ismertetett fiatal csanádi püspök, a lángeszű s tömérdek tudományú Lonovics József, kit az ellenzékiek is „arany százúnak“ neveztek, minden fontosabb kérdésben hallatta, többnyire a conservativek értelmében, nagy nyomatékú ékesszólását; maga a primás azonban gyakran mély hallgatásba burkolta magát, midőn kívántatott is tekintélyes szavának súlya.

A conservatív párt, melynek fiatal vezérei szemlátomást arra törekedtek, hogy egykoron magok ragadják kezökbe a kormány rúdját, s ezért néha „a kormányra törekvő főrendi töredéknek“ is neveztettek, — bár kissé önállóbb lett is eljárásában, a kormánnyal mindazáltal folyton szövetségben maradt, és számos kérdésben egyenesen attól vette magatartása irányát. A kapcsot báró Mednyánszky Alajos, magyar kamarai alelnök képezte, ki e végre határozott megbízást vett a kormánytól. A párt tanácskozmányai is rendesen nála tartattak, s az ő hozzájá-

1839.
Báró
Mednyánszky
Alajos.

rúltával állapított meg minden kérdésben a követendő irány. B. Mednyánszky Alajos egyike volt tudományilag legműveltebb mágnaúinknak; különösen nagy jártassággal bírt a haza történelmében, s a munkák, melyeket annak körében részint önállóság, részint folyóiratokban, kivált Hormayr történelmi zsebkönyvében, kibocsátott, szintoly becsesek a tudomány tekintetében, melyet előbbre vitt, mint a minő kellemes olvasmányt nyújtanak. Fiatalabb korában ő csaknem kizárólag az irodalomnak szentelte idejét, s miként önmaga még később is gyakran beszélt róla, a censurával, mely törlő tollát munkáiban kegyetlenül működ-teté, mondhatatlan sok volt a baja. Mert elvei, meggyőző-dései, bár mindig mérsékeltek, de, kivált fiatalabb éveiben, szabadelvű alapokon nyugodtak. Ő még 1825-ben is az ellenzékhez tartozott, s oly rosszul volt följegyezve a titkos rendőrség „fekete könyvében“, mely Metternich kormányá-ban folyton nagy fontossággal bírt, hogy midőn szélesebb s gyakorlatibb működési kört óhajtvá, a tudományos pá-lyán pár ízben hivatalért folyamodott, szerény kérelme mindannyiszor tagadólág utasított vissza. Utóbb, midőn Ferencz, Reviczky kancellár tanácsára, az ellenzékiet lefegyverzendő, őket hivatalokra kezdé alkalmazni, Mednyánszky is nyert hivalt. Tudományos műveltsége, ter-jedt ismeretei gyorsan magasabb polczokra nyitottak neki utat, s kevéssel az országgyűlés előtt a budai kir. kamará-nak alelnökévé neveztetett. E mellett nem sőkára még a tanulmányi bizottmány elnöksége, a censurai ügy vezetése s egy új tanulmányi rendszer kidolgozása is reá bízott. A magas kormányhivatal, kétségtelen, sokat változtatott ezóta Mednyánszky nézeteiben; s azon körülménynél fogva, hogy a kormánynak különösen megbízott organuma volt, az országgyűlésen alig létezett népszerűlenebb egyéniség mint ő: az őt közelebből ismerők mindazáltal jól tudták, hogy az ő meggyőződéseinek alapja, lélekírányának színe-zete folyton mérsékelt szabadelvű maradt. Bár a radikál

1839.

reformirány, mely a nemzet mind nagyobb tömegére áttért, neki sem volt, mint többeknek, kik hajdan az ellenzék soraiban álltak, mindenben ínye szerint; hazafisága azonban mégis szilárdabb, gondolkodásmódja józanabb maradt, mintsem hogy a fő kormányhivatal mellett is nem óhajtotta volna nemzete haladását a mérsékelt reformokban. E tekintetben Dessewffy Auréllal és Apponyi Györggyel teljesen egyetértvén, egyénisége igen alkalmassá lett, a jelen gyűlésen kapcsúl szolgálni a kormány s a conservatív párt között. De mivel kitűnőbb szónoki tehetséggel nem bírt, bár a vitatásban gyakran részt vett, szerepe az országos ülésekben nem látszék oly fontosnak, minő az ügyek folyama s vég eldöntése tekintetében, valóban volt. Dicséretére válik, hogy a napi sajtó az ő felügyelete alatt, s egyenesen az ő hatása következtében, vált némileg szabadabbá.

A conservatív párt ekként, már nem egyedül a kormányhatalom uszályát képezvén, hanem határozott elvekből indulván ki, melyek a szükséges reformokat, bár mérsékeltbb irányban s terjedelemben, szinte igénylik vala, természetesen igen sokat nyert erkölcsi erejében. Megszűnt lenni, mi eddigelé volt, pusztá tagadás, s a kormánynak akarattalan eszköze; és ha még nem lépett is fel maga egy új reformiránynyal, mint pár év múlva történt; ha a radikál reformtörekvések irányában még csak védő helyzetben maradt is: ezekre nézve mindazáltal már csak azért is veszélyessé kezdett válni, mivel szinte elvekre alapította a maga tanait, elvekből ostromolta az ellenzéket.

Az ellenzéki főrendeknek lehetetlen volt meg nem győződnie, hogy e tömör párt irányában, a magok számszerinti kisebbsége mellett, még csak annyi előnyt sem sikerülend kivívniok, mint a múlt országgyűléseken, ha magok is szilárdabbá nem szervezik pártjokat. Említők, hogy ez már az országgyűlés előtt is gyakran tárgya volt a magán társalgási vitatkozásoknak; mondtuk azt is, hogy e pártszervezés akkor, bár közönségesen szükségesnek ismer-

Az ellenzéki
párt a fő-
rendeknél.

1839.

tetett, miután Wesselényi, a főrendi ellenzékiek eddigi vezetője, mint magát nevezni szokta, politikai hallottá lőn; Széchenyi pedig a pártvezéri szerepet elfogadni nem akarta, s helyzetében el sem fogadhatta, — vezér hiánya miatt végbe nem mehetvén, a gyűlés idejére halasztatott. A nagy fontosság tekinteténél fogva azonban, melyet e diétának mindenki egyelőre is tulajdonított, oly nagy számmal jelentek meg a regalisták, kik vagy már régiebb időtől kezdve, vagy a kormánynak a lefolyt években követett törvénysértő rendszere következtében hajlottak az ellenzékhez, mint eddigelé soha sem. Ezek közt számos fiatal mágnások találtak, kik először hivattak s jelentek meg gyakorolni az őket születésöknél fogva illető törvényhozási jogot. Jelen voltak egyebek közt: Batthyáni Lajos és Kázmér, Teleki László, Pálffy József, Eszterházy József és Mihály, Andrássy Károly, Erdődy Sándor, Károlyi György, Odescalchi Ágost, Eötvös József, Zichy Ottó s többen mások.

Gróf
Batthyáni
Lajos.

Egyénisége tekintetében mind ezek közt legkitűnőbb volt Batthyáni Lajos, ki azon elhatározott szándékkal jelent meg e gyűlésre, hogy elvbarátait egy szilárd főrendi ellenzékké egyesítse, s a pártot szervezze. E nagy feladat megoldására alig vállalkozhatott volna alkalmasabb egyéniség: ő azon tulajdonok legtöbbjeivel el volt látva, melyek egy pártvezérben megkívántatnak. E nevezetes államférfiúval utóbb, midőn oly nagy befolyást leszen gyakorlandó a haza történelmére, sokkal többször találkozandunk, mintsem hogy már itt szükséges volna kimerítőbben rajzolni jelleme tulajdonságait. A különféle helyzetek, melyekben működött, a változatos szerep, melyet eljátszott, utóbb magokban az általa végrehajtott cselekvényekben jobb alkalmat nyújtand teljesebben megismerkednünk gazdag jelleme külön oldalai-
val. Szorítkozzunk tehát most egyénisége körvonalaira s azon tulajdonságaira, melyek benne, mint ellenzéki főrendüben s pártvezérben előtűnnek.

Batthyáni Lajos ivadéka azon ős magyar nemzetségnek, mely eredetét a hét vezérek egyikétől, Örstől, származtatja, s mely a századok folytában számos jeles státuszférfiakat, nádorokat, bánokat, kancellárokat, főpapokat s más fő rangú tisztviselőket, hadnagyokat és vezéreket adott a hazának s hű alattvalókat a királyi háznak. Már a Habsburgház trónra jutása előtt több nagy érdemű hazafiak tűntek fel e nemzetségből, s hogy csak egy párt említsünk: Batthyáni Ferencz, horvát bán, vezérelte a mohácsi ütközetnél a magyar sereg jobb szárnyát; ugyanekkor egy másik családtag, János, a csatatéren elesett urak közt találtott; egy harmadik, Orbán, János király tanácsosai közt szerepelt. E nemzetség tagjai az annyi viszontagságoktól hányatott országban hazafiságok mellett is csaknem kivétel nélkül a trón hűséges támaszai valának; minek egyik oka kétségkívül az, hogy terjedelmes birtokaik jobbára Ausztria és Stiria határszélei felé, sőt részben ezen tartományokban is feküdtek. Batthyáni Ferencztől kezdve, ki egyike volt I. Ferdinánd s benne a Habsburg nemzetség trónra emeltetése legbuzgóbb pártolójának, keresztül Batthyáni Ádámon, ki I. Leopold s III. Károly alatt tábornoki botot viselt, és Szavójai Eugen herczegnek is meghitt barátja volt; — keresztül Batthyáni Lajoson, Károlyon és Józsefen, kik mind a hárman Mária Terézia alatt, — az első mint kancellár s utóbb nádor, a második mint tábornok és II. József nevelője, a harmadik mint esztergami érsekprimás és bíbornok, fénylének; — keresztül az újabb korban élt nemzetségtagokon, — mindnyájan ha nem több, bizonyára nem kevesebb szolgálatot tettek a királyi háznak, mint hazájoknak. Ezen érdemek indították a fejedelmi házat arra, hogy a nemzetség idősb ágát hercegi rangra emelje.

Lajos a grófi ágból 1809-ben született. Atyja korán elhalván, a gondatlan anya igen elhanyaglá a gyermek s ifjú nevelését, kit, hogy maga szeszélyeinek élhessen, egy bécsi magán növeldébe küldött. A rosszúl vezérlett, heves

1839.

vérű ifjú hamar megunta a száraz tanulmányokat, s mielőtt azokat bevégezte volna, 18 éves korában katonai pályára lépett. Az osztrák tiszti kar akkóron, a hosszú békeidőben nem oly testület volt, mely a kebelébe lépő ifjoknak bár mire nézve is komolyabb irányt adhatott volna. Egy pajzán, hiú, kéjvadászó szellem, melyet tivornyák, szerelmi kalandok, a polgári rend megvetésével s tényleges sértésével járó kihágások, hiúság, fényűzés, játék s a henye élet csaknem minden egyéb hibái jellemzésének, volt e testület kirívó sajátsága. A gazdagabb családok azon fiai, kik e tiszti testületbe heves vérrel kevesebb lelki erőt s életbőlcsességet és több könnyelműséget hoztak, rövid idő alatt jobbára mind vagyoni, mind erkölcsi, sokan egészségi tekintetben is, tönkre jutottak. Egy ideig Batthyáni is uszott az árral: játszott, fénytűzött, pazarlott. De, szerencsére, sokkal tartalomdúsabb volt erkölcsi természete, s minden elhanyagoltsága mellett komolyabb az erőteljes lélek iránya, mintsem hogy annak e sivár élet huzamosabban kielégítést adhatott volna. Nem egész három év múlva, melyek alatt — mint katonává lettekor anyjának ígérte volt — a magánlag végzett törvénytudományi folyamból is vizsgálat alá vetette magát, odahagyta a katonai pályát, s jószágaira vonúlt. Érezvén, hogy lelke ösztöneit csak komolyabb s nemesebb foglalkodás elégítheti ki, több évig részint megrendült vagyoni állapota rendezésének, részint parlagon hagyott szelleme kiművelésének szentelte idejét s nem közönséges tehetségeit.

A magyar főrendű születésénél fogva birván a törvényhozásbani részesülés jogával, igen természetes volt, hogy készületeit különösen a politikai pályára irányozta, mely előtte önként nyitva állott. Erre vonták őt természeti hajlamai, erre ösztönte őt a hazafiság, mely a komolyabb életiránynyal mind elevenebbé lett romlatlan lelkében. Tanulmányait azonban nem egyedül könyvekből folytatta; az élet iskolájába is be-belépett, imételve beutazta Svájczot,

Német-, Olasz-, Francia- és Angolországot, megjárta a keletet is; és élénk, vizsga szelleme mindenütt gazdag tapasztalatkincset gyűjtött magának. Az újabb európai alkotmányosság elvei, melyek lelkében részint tanulmányai, részint a nyugoti világban szerzett tapasztalatai folytában erős gyökereket vertek, egyszersmind mély ellenszenvet ébresztettek benne azon félig bevallott, félig gondosan rejtegetett kényuralomra törekvő, akadékos, minden vitorább életfeleményt gátló vagy éppen előlő, fonák politika ellen, melyet hazájában a hatalom követett. Azon erős nemzeti s kifejtett politikai élet, a műveltség és jóllét azon magas foka, melyet az általa beutazott nyugoti népek közt talált, oly eszményképeket fejtett ki hazájára nézve is lelkében, melyeket hazaszeretettől áthatott, pusztá ábrándozással ki nem elégtethető, praktikus irányú, erőteljes szelleme, mindinkább valósítani is sóvárgott. Ingerlé őt fellépni a nyilvános pályán a példa is, melyet Széchenyi és Wesselényi működése nyújtott. Láttá abból, mennyit képes egy nemzet politikai és socialis fejlődésére hatni egy magános hazafi is, ha szándékai tiszták, törekvései ernyedetlenek. De éppen Széchenyi példája mutatá neki azt is, hogy bármily fordulatot teremt is elő a nemzet gondolkodásában, vágyaiban s irányában a buzgó s értelmes hazafiúi törekvés: gyorsabb sükert ezen irány s e vágyak valósulása tekintetében csak úgy arathat az egyes hazafi, ha a kifejlődést gátló kormány ellenében a hason elvű hazafiak szorosabb egyesülésében keres ellensúlyt. Ő hibáztatá Széchenyit, hogy eleddig nem alakított szorosan összetartó pártot, azon czélok valósítására, melyeknek kívánatát kezdeményezése, izgatásai által a nemzetben felébresztette s oly szélesen elterjesztette. De politikai elveiben sem osztozott teljesen. Széchenyi, mint tudjuk, reformi törekvéseit a maga „logikai egymásutánjában“ mindenek előtt anyagi javításokra irányozta, ezekre óhajtván alapítani a politikai átalakulást; a nemzet közjogi viszonyaihoz, bár azokkal ő sem volt megelégedve, nyúlni egyelőre

1839.

nem volt bátorsága, s még a magánjog körében is csak azon átalakítást szorgalmazá, mi útját készítette elő az anyagi kifejlésnek. Ő csak ezen anyagi s társadalmi kifejlődés, erő és gazdagság erkölcsi súlyától várta az alkotmányosság és független nemzetiség elveinek fokenkénti kifejlését s biztosítását. Batthyáni elfogadta ugyan Széchenyi valamennyi reformterveit, s nem kevesebb óhajta ő is az anyagi s társadalmi haladást; de ezen felül ő az alkotmányos szabadságot s nemzeti függetlenséget is, — mik eddig csak törvényeinkben léteztek, de az ellenséges osztrák kormányrendszer által gyakorlatban oly szűk korlátok közé szorítottak, mennél előbb valóságos ténynyé kívánta fejleszteni; az anyagi érdekek felvirágzása kedvéért ő a politikai jogokat és szabadságot ideiglen sem volt hajlandó háttérbe szorítani, s e tekintetben inkább Wesselényi elveihez szíttott. Mennyit vett fel magába már ez időben a demokratia elveiből, bizonytalan; ez iránti nézeteivel a következő években utóbb lesz alkalmunk megismernedni. Annyi kétségtelen, hogy ő politikai pályája első korszakában is fő elvei közé számította a szabad földet és szabad polgárt, a nélkül talán, hogy a rendi fokozaton változtatni kívánt volna, mire egyelőre még úgy sem volt kilátás. Arisztokratiai születése, szokásai s társalgási köre aligha engedte ugyan őt már ekkor annyira emelkedni, hogy a teljes politikai egyenlőséget eleitől fogva felvette volna hiszekegyébe; a törvény előtti egyenlőséget mindazáltal, bizonyos politikai rangfokozat mellett, azonnal mihelyt lehet, valósítani óhajtotta. Egyébiránt, ha valamiben, úgy bizonyára e tekintetben, változtak idővel elvei, nézetei. Első fellépte korában ő még fiatal, alig 30 éves, nemcsak önmaga nem volt teljesen kifejlett államférfiú, minőnek őt 1848-ban látandjuk; hanem még a nemzetben sem forrták ki eléggé magokat a politikai irányok; — mi kívált a demokratiai elvek tekintetében kétségtelen. Elutasíthatlannak látszék ugyan már a kor azon igénye, hogy az arisztokratia kizá-

1839.

rólagos kiváltságai megszűnjenek, s még inkább, hogy annak politikai jogai a többi osztályokra is kiterjesztessenek; minél fogva az alkotmány sánczaiba valamennyi osztály bevétessek, s köztök ekként érdekegység eszközöltetvén, a nemzet egy tömör testté egyesüljön. De a rendiség tágasabb kifejtésén s igazságosabb elvekre alapításán túl ez időben, midőn a reformot még egyedül a nemesség alkothatta, s a törvényhozásban a városi polgárság sem birt kellő befolyással, a demokratiai jogegyenlőség felé igen keveseknek terjedt ki gondolata. Azért Batthyániban sem lehet egyéni szűkkeblűségnek tekinteni, ha elvei a politikai szabadságról ez időben még nem voltak azonosak a francia szabású demokrátiával.

Ily elvekkel s azon elhatározott szándokkal jelent ő meg az országgyűlésen, hogy a nemzeti haladás ügyét egy erős főrendi ellenzéki párt megalakítása által előbbre mozgítsa. Barátaival s különösen gróf Szapáry Sándorral ez iránt már a gyűlés előtt is sokat tanácskozott; és bár a különben nagy tehetségű, de önző Szapáry, midőn a dolog kenyérszegésre került, nem maradt hű adott szavához: Batthyáninak e pártszervezés első gondja lett főrendű társai gyűlekezetében. E végre elvrokonaival mindjárt megérkezte után több értekezletet tartott; s azon általános elveken kívül, melyeken az egész országos ellenzéki párt alapult, a főrendi ellenzéknek különösen a következő kiindulási pontokat ajánlá egy beszédében kitűzétni:

A főrendi ellenzék szervezése.

„Tervünkben, úgymond, három fő kérdés fordul elő, t. i.: mi a mi célunk; miért tűztük ki azt magunknak; és mi módon érhetjük el azt?

„Tekintetbe vévén, hogy hazánkban minden lehető jó csak úgy lehet előmozdítani, ha a politikai hatalom is ott összpontosittatik, hol a vagyon és értelmiség legnagyobb súlya létezik összpontosítva; ezen középpontnak pedig a mágnesi rendet tekintvén: e rendnek mind parlamentáris, mind extraparlamentáris túlsúlyát tűztük ki célunknak. E

1839.

túlsúlynak elérésére a következő módokat tartom leghatékonyabbaknak, hogy:

„1. Elismervén a megérdemlett népszerűség szükségét, azt ápolgassuk.

„2. Elismervén számunk csekélységét, azt mennél több független mágnások felszólítása által szaporítsuk.

„3. Minthogy e célunkat csak egy értelemben és irányban dolgozva érhetjük el: bizonyos kérdéseket a diétán kívül is, a vármegyék gyűlésein, előre meghatározandó szellemben iparkodjunk eldönteni.

„4. Elismervén, hogy minden tartós befolyásnak leg-erősebb támasza a hasznosság: tehetségünk és módunk szerint azon legyünk, hogy vármegyéinkben többféle hasznos intézetek létesítését vagy igazgatását nekünk köszönhesse a közönség.

„5. Elismervén, hogy csak folytonos fáradozásunknak és egyetértésünknek remélhetjük sikerét: előre ki fogjuk dolgozni a diétán keresztülvendő fő kérdéseket; azoknak biztosítására pedig ezentúl mind a választandó követek lajstromát, mind az adandó utasítások javaslatát előre szerkesztendjük.

„6. Azon elvből indulván ki, hogy személyes érdekeit a közjónak alávetni mindenki tartozik, azt igérjük viszont, hogy ezen jót eredményező egyesületnek fentartása kedvéért magán viszonyainkban is, a lehető legnagyobb engedelemmel fogunk egymás iránt viseltetni.

A párt működéseiben továbbá a következőket indítványozá elfogadtatni irányadó elvekül:

„1. A mágnási rendnek óhajtott túlsúlyát nem tekintendjük iparkodásaink végcéljául, hanem csak szükséges eszközül minden rend, minden vallás, minden vélemény felszabadítására.

„2. A politikai jogok, minden személyes kiváltságok lassanként történendő eltörlésével, azontúl bizonyos cenzus arányában gyakoroltassanak.

„3. A birtok és vagyon szigorú tiszteletének fentartásával, a polgári társaság jövedelmeinek legcélzszerűbb felosztása a törvényhozás feladata.

„4. Tagadván azon balítéletet, hogy nem minden embernek való a tudomány, a világot még a cigány gunyhójába is be akarjuk vinni.

„5. A kereskedés teljes szabadságát pártolván, hazánkat minden közbenső határvámtól felmenteni kívánjuk, ha mindjárt bizonyos kárpótlási adó által kellene is azt megváltanunk.

„6. A hitel kedvéért mind az aviticitás, mind a fiskalitás, mind a hitbizományok eltörlését sürgetni fogjuk.

„7. A külfölddel szemközt csak a lehető legszélesebb alap erősítheti nemzetiségünket; minthogy pedig ezen alap nem a nyelveknek, vallásoknak vagy politikai nézeteknek kényszerített összeforrasztása által, hanem csak egy mindeneket egyformán védő és boldogító alkotmányhoz való ragaszkodás által gyarapodhatik: azon leszünk, hogy minden rend és vallás igazságos arányban képviseltessék az ország és megyei közgyűléseken.

„8. Minden hazafiúságnak rákfenéje a vesztegetés: hogy ennek díjai mennél kevesebbé kecsegtetők legyenek, ügyekezni fogunk, hogy az apostasia, a hitehagyás, a magán életben is bűnhesztessék.

„9. A hazaszeretetet felgerjesztésére minden veszélyeztetett nemzetenél hathatós eszköznek tapasztaltatott a nőnem ösztönzése: hogy ez nálunk is mennél előbb fogja fel e dicső szerepet, iparkodni fogunk ¹⁾).

¹⁾ Mily éles tapintattal választotta meg ezen eszközt Batthyáni Lajos, fényesen igazolva lőn saját nevében, született Zichy Antoniában s ennek Karolina hugában, Károlyi Györgynében. E lelkes testvérpár, nemőknek testileg is, lelkileg is díszei, mikép e mozgalmas évek alatt nagy népszerűséggel tiszteltettek meg, s nevök hódolat és közbecsülés tárgya lett; úgy a nemzet történelmében is hálás emlékezetre érdemesítették magokat. Mágán nők körében, melyet koszorús nemzeti kultónk, Vö-

1839.

„10. Minden remélhető jobblétnek föltétele a gyermekek jobb nevelése: azor kell tehát lennünk, hogy ezek úgy neveltessenek, miszerint főképen politikai feladatuknak megfelelni képesek is, hajlandók is legyenek.“

Ezen elveket Batthyáni Lajos első indítványként terjeszté elvirokonai elébe; s körülbelől ezek alapján alakult meg aztán a főrendi ellenzék. Batthyáni tulajdonképen csak a célzt, a párt megalakítását szorgalmazá azon tüzzele s állhatatos kitartással, mely jellemének sajátja volt, a nélkül hogy abban a vezéri szerepet igényelte volna. Az ügy, melynek múlhatlan szükségét érzé, s nem személyes érdek, dicsvágy és hiúság ösztönte őt erőlkifejtésre. Olynemű volt azonban egyénisége, hogy őt, mihelyt fellépett, minden elvrokonon önként elismerte pártvezérnek, bár eddigelé a nyilvánosság semmi nemében nem tűnt fel s egészen ismeretlen volt a nemzet előtt. Volt kétségekivűl a szabadelvű főrendűek körében egynemely egyéniség, ki nálánál fényesebb szónoki tehetséggel, a hazai ügyek kimerítőbb ismeretével

rösmarty Mihály „Az elhagyott anya“ című költeményében oly szívrazó fájdalommal vádol, hogy „a márványkebel átka van rajta“, elnémetesedése s a nemzeti érzelem hiánya miatt, — e két testvérhölgy dicső példája törte meg az utat, hogy hideg közönyűkből a közügyek iránt érdekeltségre, nemzeties érzelmekre s erényekre ébredjenek. Lelkesen fogván fel hivatásukat, mely nekik, mint oly jeles férfiak nejeinek kitűzve volt, s meggyőződven, hogy főnemességünkben a nemzeti érzelem mindaddig nem verhet mélyebb gyökereket, míg a társalgásban idegen nyelv és szellem, minden honi iránt pedig közönyösség uralkodik: ők valának az elsőek, kik termeikben a nemzeti nyelvet, társalgásukban a nemzeti szellemet divatossá tették. Élére álltak több honias irányú kezdeménynek, s a hazaszeregetben férjeikkel s egymással vetélkedve, buzogtak a közérdekek ápolásában. S a szép példa hamar általános követésre talált. A nagyúri termekből majdnem egy század óta száműzött honi nyelv bájosan kezd vala hangzani a szép ajkáról; a társalgás honias színezetet nyert; a köztigalmakban a nemzeti zene, táncz és viselet már ezen országgyűlés folyában uralkodóvá lett. És mind ezek szemléleténél a hazafiúi kebel, egy szebb jövő álmaiba merűlve, áldást rebegett a lelkes két testvérhölgy nevére.

birt; de nem volt senki, ki őt azon tulajdonságokban, melyek egy pártvezérben szükségesek, megközelítette volna. Azon előkészítő tanácskozmányokban, melyeket elvrokonai részint a pártszervezés, részint az országgyűlésen követendő irány meghatározása végett, az alsóházi ellenzék előkelőbb tagjaival vegyesen tartottak, azonnal mindenki figyelmét magára vonta azon helyes ítéletű, hatalmas szellem, következetes gondolkodásmód, s kivált azon ingadozást nem ismerő határozottság, azon erőteljes, szilárd, vaskitartású jellem, mik aztán egyéniségében utóbb annyiszor s oly fényesen nyilatkoztak, s őt a pártvezérletre oly kiválólag képesítették. Nem tartozott ő a lángész azon neméhez, mely a phantasia játékával s meglepő képeivel ragad el, az elme szikrázó ötleteivel szemet kápráztat: a genius benne különösen a sebes felfogás, beható, éles ész, mély értelem által nyilatkozik, melynek combináló tehetsége a tárgyat mindig tövén, a kérdést lényegén ragadva meg, szintoly könnyűséggel fejté meg a bonyolódott csomót, mutatta ki a dialektika álérveit; mint a minő biztossággal állította fel a maga nézeteit s terveit, jelölte ki a célra vezető eszközöket. Elveiben ő soha sem ingadozott. Világos felfogása az elválasztó utaknál egy perczig sem tétozott, s gyorsan határozta el magát a teendő lépésre, melynek megválasztásában őt ritka államférfiúi tapintat vezérlé. Mit pedig beható értelme egyszer helyesnek, igaznak ítél, ahhoz vasjelleme rendíthetlen szilárdsággal ragaszkodék. Azon mély, erőteljes, aczélozott természetek egyike volt ő, melyek a mit kezdenek, a lélek egész szenvedélyével fogják át s makacs kitartással hajtják végre, nem rettenve vissza semmitől, míg értelmök, meggyőződésök a cselekvést helyesli.

E politikai bátorság, ezen kitartó, erős akarat, melyhez még azon tulajdon is járula, hogy pártja fegyelmezésében ritka ügyességet s tevékenységet fejtett ki, különösen képesíték őt a vezérletre. Míg az ellenzék zászlaját a felső házban ő lobogtatá, alig adta a főrendi ellenzék példáját,

1839.

hogy valamely párttag az előleges határozattól eltérőleg szavazott volna. Csak egyszer kísérté ezt meg Eötvös József a vallási kérdésben; de baja eléggé meg is gyűlt miatta. De nem csak összetartani tudta ő a különben oly nehezen fegyelmezhető pártot: fáradhatlan volt az ő buzgalma pártja gyarapításában és mind annak végrehajtásában is, mit annak érdeke egyébként igényelt. Nagy részben az ő érdeméül rovandó fel, hogy a főrendi ellenzék mindjárt kezdetben oly tekintélyes állást foglalt el s egyre növekedett számában és erkölcsi erejében. Batthyáni különben nem tartozott azon szép s elragadó szónokok közé, kik a szív húrjait rezgésbe, hullámozásba hozzák, szenvedélyeket keltenek s a lelkesedés mámorát terjesztik át hallgatóikra: erre mind szellemének a phantasia, mind organumának a kellem és erő, mind a nyelv kezelésének könnyűsége hiányzott. De büszkébb is volt jelleme, mintsem hogy a tapsvihart hajhászni valaha kedve támadt volna. A népszerűséget becsülte ugyan, mint az általa képviselt s pártolt ügy diadalának eszközét; de cél gyanánt, személyes tekintetből soha sem bálványozta azt; s politikai pályája későbbi szakában nem egyszer bizonyította be, hogy elég erkölcsi ereje és bátorsága volt valamint fölfelé kimondani a kellemetlen igazat, úgy lefelé is daczolni a véleménynyel, mely, bár népszerű volt, de meggyőződésével ellenkezett. E bálványnak ő soha sem áldozott elveivel, keble jobb meggyőződéseivel.

A főrendi ellenzék majdnem kizárólag független regalistákból állott; a királyi tisztviselők s a püspökök hivatalosan a kormány zászlói alá lévén sorakozva. Még a főispánok közül is csak egyet számíthatni szorosán véve az ellenzékhez, Perényi Zsigmond ugocsaí főispánt; ki miután néhány előbbi országgyűlésen az alsó tábla szabadelvű követei közt foglalt volt helyet, most a főrendeknél, pártjának, mint a közügyekben jártas, higgadt, fontoló értelmiség, kellemdús szónok, legkitűnőbb s tekintélyesebb

egyénségeihez tartozott. Az ellenzékiek első sorában állott ezen gyűlésen még Széchenyi István is, a reformok e nagy hatású megindítója. Aggodalommal kezdé azonban már koronként észrevenni, hogy maholnap neki is nyakára nő az ellenzék. Az ifjabbak közül, kik jelenleg először vettek részt a törvényhozásban, s Batthyánival a párt megalkutatásában közremunkáltak, különösen Eötvös József és Teleki László, utóbb is fontos szerepeket játszóak, vonták magokra a köz figyelmet.

1839.

Mind a ketten, bár jellemökre nézve igen különbözök, azon fényes egyénségek közé tartoznak, melyekre a genius félreismerhetlenül reányomta a maga bélyegét. Eötvöst, ki már kora ifjúságában fellépett vala az irodalom mezején, most, ezen országgyűlés megnyíltakor, bár még alig haladta meg életének 26-ik évét, leggenialisabb írói egyikének ismerte s ünnepelte a nemzet. „Véleménye a fogház javítás ügyében“, kivált pedig a „Carthausi“ című regényes költemény, melyek elseje külön röpiratként, másodika a „Budapesti Árvizkönyv“ köteteiben jelent meg, egy tündöklő lángész szüleménye. A „Carthausi“, mely a külföldön is élénk figyelmet ébresztett és sok magasztalást szerzett neki, Byroni szellemet tüntet fel előttünk, mely az új világot rajzolja és bírálja, a társadalom nagy kérdéseit, a választ és szabadságot, a családot és nevelést, az osztályok szellemét s irányait, mély lélektani felfogással tárgyalja. A phantasia rendkívüli gazdagsága mellett oly fellengző világnézetet fejteget, oly dús a meglepő s mindig helyes, mindig való reflexiókban, hogy szinte nehéz meghatározni, mi nagyobb az íróban: a költő-e vagy a philosoph?¹⁾ A jelen

Báró Eötvös
József.

¹⁾ E remek művet alig jellemezheti találóbban a műítészet, mint Pap Endre következő versei, melyeket csak azért közlünk, mivel egyszerűsmind az író egyéniségét is festik:

Bánatnak könyve, kár, hogy nem regény;
De nincsen benne egy szó költemény.

1839.

országgyűlés öt egy új oldalról, mint mélyen taglaló, meglepő fordulatokban s találó hasonlatokban dús, nem annyira a szenvedély heve által elragadó, mint az előadás alaposága által meggyőző, szépsége, képeinek költői varázsa által ígéző szónokot tüntetett fel. De még többször találkozandunk e kitűnő egyéniséggel.

Gróf Teleki
László.

Teleki László jellemével is jobb alkalmunk lesz alább az események pillanatában részletesebben megismerkednünk. Itt csak röviden említjük őt, mint a főrendi ellenzék egyik legbátrabb, legelhatározottabb előharczosát, kit ingerlékeny heves vére soha sem hagyott kimaradni a pártusákból. Beszédeit, melyek rögtönözve többnyire jobban sikerültek, mint midőn a szólásra előleg készüle, általában mély felfogás, sebes ész, éles logika jellemzé. Dialektikája senkinek sem volt erősebb az övénél a főrendek közt. Lényegileg polemiai szellem, a vitatásba rendesen csak akkor elegyedett, midőn az ellenzék véleménye a conservatívek által megtámadtatott; és ilyenkor sajátosságai közé tartozék különösen, hogy midőn ellenfele állításait, érveit, mint szokása volt, élesen bonczolgatá, annak véleményét oly ügyesen tudta élére állítani, szélsőségre vezetni, hogy az rendesen képtelenséggé vált az ő taglaló kése alatt. Az éles, csipős szóharcz őt több ízben véres párbajokba bonyolítá; ő azonban ott is bátran kiállott a mezőre; minek aztán az lett következménye, hogy ellenfelei igen óvakodtak vele összekötni, kinek a lovagiasságról, sérelemről, becsületről oly kényes fogalmai voltak.

Párt-
viszonyok.

A főrendi ellenzéknek, mely mindjárt eleinte körülbelől harminczöt tagból áll vala, gyors megalapultát és szo-

E századunknak életirása,
A társadalom jajkiáltása,
Nagy műveltségünk kétségbeesése.
Itt van korunknak egész szenvedése,
Melynek számára nincsen boldogság,
Mert fáj nekünk a fenálló világ.

1839.

ros összetartását igen elősegítette az Ellenzéki Kaszino, melyet Batthyáni néhányad magával épen e célból alkotott. Kebelébe fogadott e társalgási kör minden elvrokont, úgy a követi, mint a főrendi karból; minél fogva az a két házbeli ellenzéket szorosabban egybeolvasztotta, s tanácskozmányi helyül is szolgált az egyetértés eszközzésére. Ezen egyesület kebeléből a politikai rokon- és ellenszenvek mindinkább átterjedtek az országgyűlési közönség egész társalgási életébe; még a nővilág is két táborra szakadt, melyek aztán teremeikbe s vigalmaikba is átvitték a politikai színezetet. A nők beavatkozása a politikai élet kérdéseibe természetesen nem kissé nevelte a harcz szenvedélyességét. A nők, kik a számukra nyitva álló külön karzaton az üléseket szorgalmasan látogatók, a szavazások ellenőrzésében nem voltak hanyagabbak, mint magok a pártvezérek. De ha ennél fogva néha szemére lehetett is lobbantani az ellenzéki pártiaknak, hogy nyert szavazataik egynémelyikét asszonyaik ígésző szemeinek köszönhatték: szintoly méltán lehetett vádolni a kormány pártját, hogy némely szavazatát lélekvásárlás által pénzen szerezte. Ezen országgyűlés folytatában ugyanis szokásba jött vala, mi aztán később még nagyobb mértékben gyakoroltaték, hogy a kormány némely kérdésben, midőn a rendek táblájának igen nagy ellenzéki többségét a főrendi ház conservatív többségének nagysága által akarta ellensúlyozni; vagy attól tarthatott, hogy a főispánok függetlenebb s e miatt a két párt közt hullámzó töredéke, netalán az ellenzékkel szavazván, a kormánypárt többsége kétesse válik, — a kormány, mondom, a vitatás idejére több oly, vidéken lakó szegény regalistát csődített be s látott el napdíjjal, kik vagyontalanságuk miatt állandólag nem voltak jelen a törvényhozás székhelyén. A boszszús közönség ezeket „öt forintos mágánásoknak“ nevezte el.

A pártoknak e szervezkedési készülletei közt megérkezett junius 6-ka, az országgyűlés ünnepélyes megnyitásának napja, mit V. Ferdinánd király személyesen hajtott

A királyi előadások.

1839.

vége. A kir. előadások három tárgyat foglaltak magokban: újonczállítást a nem sokára elbocsátandó, kiszolgált magyar ezredbeliek pótlására; a katonaság élelmezésének s beszál-lásolásának czélszerűbb szervezését; és a Duna szabálya-zását, mit a múlt év pusztító áradásai égető szükséggé tettek.

A korona ezen indítványai ellen senkinek sem volt, nem lehetett kifogása; a két utósó pontot a nemzet maga is elintézve óhajtá látni. A múlt évek alatt mindazáltal sok-kal fájdalmasabb sérelmeket szenvedett a nemzet, mintsem hogy az ellenzéki párt most ezeket hallgatással tűrve, mindjárt hajlandó lett volna tárgyalás alá fogni a királyi előadásokat. Magok az utasítások is kötelességévé tették számos követnek, e sérelmek orvoslását szorgalmazniok minden egyéb előtt. E sérelmek közt legsajgóbb volt az, mely a szabad szó miatt történt elítéltetések által a szó-lásszabadságon ejtetett. Az ellenzék tehát, ha szíve hajla-mát követheti, kétségkívül a szólásszabadsági sérelmet fogta volna minden más előtt tárgyalás alá. Minthogy azonban e kérdésben a többség, mint említettük, az utasítások szerint a kormány részén állott: az ellenzék vezeterei eltökélték ma-gokat, mindaddig halasztani e kérdést, míg az utasítások némely megyékben megváltozván, erre nézve is sikerülend többséget nyerniök. Szerencsájökre támadt nem rég egy új hasonló sérelem, melyre nézve, minthogy utasítása nem volt a követeknek, a maga többségét kétségtelennek tarthatta az ellenzék. Szentkirályi Móricz, Pest megye követe tehát már a június 8-kai kerületi ülésen bejelentette az új nagy fontosságú sérelmet, mely a követválasztási szabadsá-gon s képviseleti függetlenségen ejtetett az által, hogy me-gyéjének másik követe, gróf Ráday Gedeon, mint közke-reset alatt álló egyéniség, a megjelenéstől a kormány által eltiltatott. Kéré a rendeket, fordítanak figyelmöket minde-nek előtt az országgyűlés kiegészítésének kérdésére; mert oly esetben, midőn a megye által szabadon választott követ

A Ráday-
agy; pesti
sérelem.

a megjelenéstől a kormány által eltiltatik, az országgyűlés csonka lévén, törvényesen nem munkálkodhatik. A rendek egész súlyában érzék e sérelem fontosságát, mely a szabad követválasztási jogot s képviseleti függetlenséget veszélyezteté; s azonnal végzésül mondák ki: hogy míg e sérelem a kormány által tényleg nem orvosoltatik, s míg a múlt országgyűlésen felterjesztett előleges sérelmekre, valamint azokra is, melyek a nyilvánosságot és szólás szabadságát illetik, a kormánytól kielégítő válasz nem érkezik, addig sem a királyi előadások, sem más tárgyak felett nem fognak tanácskozni. E végzéssel az országgyűlésnek iránya lőn elhatározva.

A királyi személynök, Szerencsy István, ki a házban elnökösködék, a legközelebbi országos ülésben minden erejét megfeszíté, hogy e végzést eltörültetvén, a kir. előadásokat fogadtassa el a tanácskozások első tárgyául. Fejtegeté ezek nagy fontosságát, s belőlők a nemzetre származó hasznokat; emlité a bizodalmat, melyet a kormány méltán igényelhet a nemzettől; előadá, hogy a politikai foglyok szabadon bocsáttatását is csak engedékenység, mérséklet s a kormány kívánatainak teljesítése következtében lehet remélni. De ilyféle érvek nem hogy csillapították volna, hanem még inkább szitogatók a tüzet. A rendek közül többen a pesti sérelem mellett bele ereszkedtek a szólás-szabadságon ejtett régiebb sérelembe is; és mint alább tüzetesen elő fogom adni, keserű kikelések hallatának a kormány ellen, hogy miután a kényuralom érdekében több hazafit törvénytelenül elítéltetett, másokat alap nélkül kereset alá fogatott, már a képviseleti függetlenséget is veszélylyel fenyegeti.

Két napig folyt a heves tusa a kérdés felett: vajjon a kerületi ülés értelmében a pesti sérelem terjesztessék-e fel mindenek előtt; vagy a kir. előadásokkal kezdessék meg a tanácskozás? A kir. személynök számtalanszor felszólalt, hol ama kerületi végzést ostromolva, hol a királyi

1839.

előadások tárgyalásának szükségét fejtegetve. Erőködéseiben minden módon támogaták őt a conservatív párti követek is; de mind hasztalan. Az elnök végre is kénytelen lőn kimondani a határozatot: hogy mindenek előtt a pesti sérelem tárgyában intéztessék felirat a kormányhoz; ez után pedig a szólás szabadságán ejtett sérelmek, továbbá az erdélyi részek visszakapcsolásának elmulasztásából eredt sérelem, s végre az 1836-ki előleges sérelmek terjesztessenek fel a királyhoz; s míg ezek nem orvosoltatnak, a rendek mindaddig semmi más tárgyat nem fognak tárgyalni.

A főrendek
válasza.

A felirati javaslat, mely ezután a pesti sérelem tárgyában a főrendekhez átküldetett, ott is nem kevesebbé heves vitákat idézett elő. Az ellenzék bátran megkezdé a tusát; de a conservatív párti nagy többség gr. Dessewffy Aurél fényes szónoklata által indítatva, nem engedte tanácskozás alá vétetni a feliratot s azt oly válaszszaal utasítá vissza, hogy miután az 1790-ki 13-dik t.-cz. rendelete szerint mindenek előtt a kir. előadások tárgyalandók: azokat haladék nélkül felvétetni kívánják.

A magyarázat, melyet a főrendek az említett törvény értelméről adtak, nem kevesebb ingerültséget, mint aggodalmat ébresztett az ellenzékben; mert a nehézség, melyet a főrendek e magyarázat által a tárgyalások sorozatára nézve előgördítettek, következményeiben szintoly veszélyesnek látszék, mint maga a kormány által okozott sérelem. Ezen értelmezés szerint a kormánynak mindig hatalmában állott volna az országgyűlést, a kir. előadások tárgyalása után azonnal berekeszteni a nélkül, hogy a nemzetnek csak időt is engedne, felterjeszteni a maga panaszait s kívánatait. Így ama törvény rendeletének másik része, mely szerint a sérelmek is minden országgyűlésen orvoslandók, megsemmisíttetnék s a törvényhozó kar oly testületté válnék, mely csak azért hívatik össze, hogy a fejedelem parancsait átvegye s azokból törvényt alkosson; nem pedig

hogy szabadon tanácskozva, s fejedelmével a törvényhozában osztozva, munkálja a haza boldogságát.

1839.

A rendi tábla ellenzéke tehát, szorosan emez alkotmányos elvből indulván ki, a tárgyat egy második, tüzetesen fejtegető erélyes üzenetben szorgalmazá a főrendeket, hogy a pesti sérelmet illető felirat minden egyebek előtt terjesztessék a király elébe. A főrendek többsége azonban az alsó házi határozat ama záradékának, hogy e sérelem orvoslata előtt semmi más tárgyalásba nem ereszkedik, egy megtörhetlen dacot vetett ellenébe; melynél fogva e második ízben sem akarta tanácskozás alá venni a felirati javaslatot.

Ily módon, mindig egyenlő süketlenséggel, de egy-szersmind növekedő ingerültséggel, több hétig váltá egymással üzeneteit a két tábla, midőn a mind keserűbbé váló viták közt jul. 28-káról egy királyi leirat érkezett az ország rendeihez; melyben ő felsége, a feliratot megelőzve, kijelenté, hogy a megyéket képviselőket függetlenségében korlátozni, s a szabad követválasztási jogot sérteni egyáltalában nem szándékozik.

A jul. 28-ki
kir. leirat.

E fejedelmi kijelentés enyhítette ugyan nyugtató ígérete által a rendek aggodalmait; de a pesti követ megjelenését tiltó rendeletet vissza nem vonván, a sérelmet még sem orvosolta. A rendek többsége tehát, azon általános kifejezésekben szerkesztett királyi ígéret által a nemzet jogait kellőleg biztosítva nem látván, azután sem szűnt vala meg sürgetni a főrendeket: vennék tárgyalásba a pesti ügyben készült felirati javaslatot, s ne akadályoznák tovább a nemzet legsúlyosb sérelmeinek a király elébe terjesztését. Hogy mindazáltal a főrendeknek az engedékenységből jó példát adjanak, kijelenték nekik, hogy készek a kir. előadásoknak a katonaság élmezőnyét illető második pontját tanácskozásba fogni; üzenetükhöz pedig egy feliratot kapcsolnak, melyben ő felsége megkéreznék: közölné az országgyűléssel azon adatokat, melyek az újonczok szükségének fölfé-

1839.

dezését illetik, úgy szinte azon terveket s előmunkálatokat, melyek a Duna szabályozására vonatkoznak. E felirattal mindazáltal a rendek kapcsolatosan az előleges sérelmeket is felterjeszteni kívánták.

Ezen eszélyes módosítás végre némi győzedelmet szerzett a rendek állhatatosságának. A főrendi többség, mely eddigelé oly ridegen kívánta vala minden más előtt tárgyaltatni a királyi előadásokat, maga is érezni kezdé, hogy ha az említett 1790-ki 13-dik t.-cz. felállított értelmezésétől el nem áll, eljárása azon, minden alkotmányos kormányformának lényegét képező elvet támadja meg, mely szerint a törvényhozás hatalma a fejedelem és nemzet közt meg van osztva. Érezni kezdék a főrendek, hogy ama törvénynek általok eddig vitatott értelménye azon következtetést vonja maga után: „hogy — mint egy beszédében Batthyáni Lajos mondá — az ország rendei minden diétán múlhatatlanul a királyi előadásokat kötelesek minden más előtt tárgyalni akkor is, ha a követek fele az országgyűlésre megjelenéstől erőszakosan eltiltatnék; akkor is, ha a regalisták nagyobb része meg sem hivatnék; akkor is, ha a szabad szó csak erkölcsi erőnek, nem pedig törvényes szabadságnak lenne jele; akkor is, ha száz éves sérelmeink mindig hiában várnák messiásukat; akkor is, ha az országgyűlés a kir. előadások bevégezésével a király tanácsnokai által azonnal bezáratnék.“ A hosszú heves vitáknak tehát az lett végre az eredménye, hogy a kormánypártnak amaz, annyi országgyűlésen keresztül oly makacsul vitatott alkotmányellenes elve, mely szerint „minden diétán mindenek előtt a kir. előadások tárgyalandók,“ valahára megdőntetett. A főrendek elismerték, hogy az 1790-ki 13-dik t.-cz. helyes értelmezése szerint, a kölcsönösség és tanácskozási szabadság elvénél fogva jogában áll a nemzetnek, a kir. előadások előtt is tárgyalni s felterjeszteni a maga sérelmeit. Abban mindazáltal még sem akartak megegyezni, hogy a jelen

esetben a kir. előadásokra vonatkozó felirattal kapcsolatosan terjesztessenek fel az előleges sérelmek.

1839.

A főrendek ezen engedményét elég fontosnak látták a rendek arra, hogy magok ismét egy lépéssel közeledjenek feléjük. Elhatározták tehát elejteni végre a pesti sérelmet, mely magokra nézve is mind nyomasztóbbá kezdett válni. Egy zsákutczává lett az, melyből nem nyílik kimenet, s szükségkép vissza kell térni. Egy részről a rendek ama határozata, hogy míg e sérelem orvosolva nem lesz, mindaddig semmi más tárgyalásba nem ereszkedhetnek; más részről a főrendek eltökéltsége, a fölíratot e tárgyban keresztül nem bocsátani, teljesen lehetetlenné tette a megoldást. A rendek tehát, nehogy az országgyűlést e miatt minden eredményétől megfosztva lássák, középutat választának: Rádayt követségről lemondásra bírván, a sérelmet tényleg megszüntették. Midőn azonban az ellenzéki többség a követválasztás szabadságának további vitatásával felhagyott, egyszersmind ünnepélyes óvást tett a jövőre nézve ezen alkotmányos jognak törvénybe ütköző minden korlátozása ellen, s határozottan kijelentette: hogy a nemzetnek e szent és sérthetetlen jogára nézve a törvényekhez s törvényes gyakorlathoz különösen az 1832/6-ki országgyűlésnek senki által kétségbe nem vont azon példájához, mely szerint Balogh János, bár hűtlenségi perbe fogatott, Barsnak mégis követe maradt, szorosan ragaszkodik. És midőn ezt a szeptemb. 18-án kelt izenetükben a főrendeknek tudtúl adták, kijelenték azt is, miképen látván, hogy a szólásszabadság feletti tanácskozások még hosszúra terjedhetnek, azon reményben, hogy az egyesség ez iránt is létesülni fog, a szólásszabadsági sérelmet a kir. előadásokra vonatkozó felirattól hajlandók elválasztani. Ezentúl már csak némi csekélyebb nehézségek késleltették még egy ideig a felirat elküldését, melyek végre eloszlatatván, a kir. előadásokra vonatkozó első felirat október 31-kén az előleges sérelmekkel együtt valahára felterjesztetett.

A pesti sérelem megszüntetése

1839.

Ugyanazon tárgyak valának ezek, melyeket már az előbbi országgyűlések történelmében, mint előleges séremlmeket, említettünk, s melyeknek főbbjei a következők: Erdély és Galiczia visszakapcsolatása; a magánosok pénzbeli viszonyainak, a mennyiben azokat az 1811-ki államfináncz-bukás megzavarta volt, igazságos rendezése; a só árának, mint közvetett adónak, meghatározását illető nemzeti jog helyreállítása; az egyházi javak törvénytelen megadóztatása; a katonai végvidék polgári állásának alkotmányos rendezése stb. De — említsük mindjárt itt — ezen alkalommal sem lett sikeresebb a felterjesztés. A kormány arra csak az országgyűlés végnapjaiban válaszolt; s válasza most sem volt kielégítő, az orvoslátot különféle ürügyek alatt most is megtagadván.

Országgyűlé-
si hírlap.

Mi alatt a pesti sérelem szőnyegen forog vala, a szőlásszabadság és a törvényhozási nyilvánosság kérdése is élénken foglalkodtatá mind a két ház tagjait. Mi előbb is emezt illeti, már a múlt országgyűlés alatt is sokáig, de süketlenül sürgették a rendek egy országgyűlési hírlapnak megelőző vizsgálat nélküli kiadhatását. Jelenleg ismét közlének e tárgyban a főrendekkel egy törvényjavaslatot; melyet azonban ezek felterjeszteni most is vonakodtak, okúl adván, hogy e tárgyat csak akkor lehetend eligazítani, midőn a sajtó kérdése egész kiterjedésében fog tárgyalatni. A rendek e tüzetes tárgyalásra is hajlandók voltak ugyan; de míg ez megtörténhetnék, addig is létesíteni kívánták az országgyűlési hírlapot. Hogy tehát ebben könnyebb szerrel célt érhessenek, Batthyáni Lajosnak, a főrendi házban tett indítványa szerint, egyelőre elégettek egy oly hírlapot is, mely minden vitatkozó czikkek kizárásával, egyedül a nyilvánosan elmondottak hű előadására szorítkoznék.

A rendi ház többsége ez értelemben meg is készíté az üzenetet a főrendekhez. Midőn azonban ez üzenet jun. 21-kén az országos ülésben szőnyegre került, és Szerencsy

kir. személynök, azt ostromolva, egyebek közt mondaná, hogy azt azért is mellőztetni kívánja, mivel belevág a számos törvények által ismert előleges censurába: egész vihar támadt a rendek házában. Többek közt Klauzál Gábor, Csongrád megyei követ, egy szintoly heves, mint alapos rögtönzésben megmutatván, hogy a most divatozó censurának a törvényekben semmi nyoma, — s annál fogva e jogot a nemzet magának tartotta fel —: az elnök amaz állítása ellen, mintha a censura törvényes volna, ünnepélyesen tiltakozik, s óvását a jegyzőkönyvbe is felvételni kívánja. Feláll erre az egész ellenzéki többség, s egy hangos „Mindnyájan!” felkiáltással Klauzál óvását a ház végzésévé emeli. Hasztalan erőlködik aztán az elnök érvényt szerezni a maga állításának; hasztalan ösztönzi a conservatív pártiakat is a maga támogatására: mindössze is csak két követ szóllal fel a censura védelmére; a többiek valamennyien az óvást pártolják, s az üzenetet is átküldetni határozzák a főrendekhez.

A főrendek azonban, a nyilvánosságnak nem barátai, az üzenetben foglalt szerény kívánságot is ellenzették. Voltak köztök is többen, kik a személynök példája után, nem kételkedtek állítani, hogy a kormány, bár az iránt törvény nem rendelkezik, a megelőző censurát teljes joggal gyakorolja; sőt a szabad sajtó elvét általában is megtámadták. Ennek következtében, bár csak mellékesen, mind a két házban heves vitatások fejlettek ki a sajtó általános szabadságának kérdésében. A főrendeknél azok ellenében, kik a censurát jogosan létezőnek állítani nem átallák, Batthyáni Lajos, — miután alaposan megmutatta, hogy mind azon jogok, melyek a kormánynak törvény által át nem adattak, alkotmányszerűleg a nemzet sajátjai maradtak, melyeknek gyakorlásában tehát ezt jogosan nem is lehet korlátozni, — azon kérdést intézte a censura bajnokaihoz: „vajjon nem szégyenlenek-e a censura paizsa alá vonúlva, oly menedékhez folyamodni, mely a védelmet honfitársaik legnagyobb

1839.

résztől egyoldalúlag megtagadja; önmagokat pedig csak azon paizsszal védheti, mely megöl a gyáva firkászok csoportja, mint biztos rejtekből, lövi szét a fegyvertelenekre fizetett nyilait?“

De mind hasztalan: a főrendek nyilvánosságtól iszonyodó többsége az ellenzék ama szerény kíváнатát is meg hiúsította. És így, mivel a sajtó kérdésének tüzetes tárgyalása, annyi egyéb fontos tárgyak mellett, ezen országgyűlés folytában, idő hiánya miatt szőnyegre nem kerülhetett, az országgyűlési szabad hírlap ügyét sem lehetett kivívni. Annyi haszna mindazáltal mégis lett a sajtószabadság vitatásának, hogy a kormány tanácsosnak látta némileg megtágítani a közvélemény által oly hangosan kárhozottatott censura korlátait. Megengedte a hírlapoknak, hogy mind a kerületi, mind az országos ülésekről kimerítőbb tudósítást adhassanak; sőt egész beszédek is közölhessenek; de — mi e kormányengedményt különös színben tünteté fel — a szónokok megnevezése nélkül. Azonban e kicsinyes korlátozás mellett is nagy hasznára vált a közügynek az ellenzék által kivívott engedmény; mert ennek következtében az eddig nyilvánosságra vagy épen nem, vagy csak mint a múlt országgyűlésen, Kossuth írott lapja által, igen szűk körben, jutott kerületi ülések tanácskozmányai is, — mik pedig, minthogy a kérdések azokban hányattak meg részletesen s döntettek el, épen a legfontosabbak valának — a nemzetnek ezentúl bőségesen tudomására estek.

A kerületi
napló ügye.

A kerületi ülések e fontossága indítá a rendeket mindjárt a gyűlés elején arra is, hogy miként az országos, úgy e kerületi ülések tárgyalásairól is rendes naplót vezessenek. E határozat következtében mind a gyorsírók, mind a nyomtatás iránt megtétettek a kellő intézkedések. A kormány azonban ebben is gáncsoskodék; a nyomtatást a bár törvénytelen, de tényleg fenálló censurái szabályok és gyakorlat szerint meggátolván. A sajtó szabadságán ejtett ezen újabb sérelmet

is hasztalan ügyekeztek a rendek felterjeszteni a királyhoz: a főrendek számos üzenetváltások után sem egyeztek meg a rendek felirati javaslatában; s így a kerületi napló nem is létesült az országgyűlés alatt.

1839.

A főrendi
napló.

Szerencsésebbek voltak a rendek ama követelésökben, hogy a főrendi tábla köztanácskozásairól is vezetessék nyilvános napló. A felszólítást, melyet ez iránt a főrendekhez intéztek vala, az ellenzékieken kívül Desseffy Aurél, Lonovics József püspök s több conservatívek is pártolták. A fiatal conservatív pártiak, értelmiségők s ékesszólásuk tudatában általán véve óhajtják vala, hogy szellemi tehetségeik, erkölcsi súlyok nyomai mennél nagyobb nyilvánosságra jussanak. A főherczeg nádor azonban egyáltalában nem volt pártolója a naplónak, mely elnöki eljárását tetemesen megnehezítendő s korlátolandó vala. Az eddigi szokás szerint, melytől, mint fentebb megjegyzők, csak kétszer — a valláskérdés és a pesti állandó híd tárgyában — tért el a múlt országgyűlés alatt, ő nem számítá, hanem, az ország zászlós hivatalnokainak s a megyék főispánjainak nyilatkozatai szerint, mérlegelé a szavazatokat. Mivel pedig e szokást, a napló által előidézendő nyilvánosság mellett folytatnia többé nem lehetett, s kénytelennek látá magát, — ha csak féltékenyen őrzött népszerűségét kockáztatni nem akarja, a szavazatokat ezentúl minden kérdésnél számítani: alattomban minden módon ellenzé a napló létrejöttét. De végre az, Batthyáni Lajos erőteljes felszólalása következtében, a diéta vége felé valahára mégis életbe lépett.

A pesti sérelem elintézésében csak azért volt engedékeny a rendi ellenzék, hogy a szólásszabadság s e miatt elítéltek vagy perbe fogottak ügyében annál biztosabban czélt érhessen. A szólásszabadság jogának teljes kivívására azon meggyőződés ösztönzé az ellenzéket, hogy e jog szabad gyakorlata múlhatatlan feltétele szintűgy az alkotmányos szabadságnak, mint a nemzeti kifejlődés és haladás ügyének; s mind addig sem a nemzet politikai független-

A szólássza-
badság kér-
dése.

1839.

sége, sem a személybátorság biztosítva nincs, míg azon eljárás, melyet törvényszékeink a Lovassy, Kossuth, Wesselényi s mások ellen indított közkeresetekben követtek, s az elvek, melyeket hozott ítéleteikben felállítottak, a kormány által vissza nem vonatnak. E fontos kérdés tárgyalását tehát a rendek már a Ráday-ügyben folyt viták alatt megkezdették.

„Már a múlt országgyűlésen 1835-ki június 22-én gyászos szózat hangzott e teremben, átrezgő a hon széles téreit — így kezdé meg a vitatást e felett a június 24-kei ülésben egy ellenzéki követ. E szózat a szólás eddig gyakorlott szabadsága felett hangzott, sujtólag és életbe vágólag egyszersmind; mert először lőn kárhoztatva a szabad szó, mely 1834-ki dec. 4-én, Szatmár megye közgyűlésén, a megyei követeknek adandó utasítás felett, egyik nagy érdemű hazánkfia, b. Wesselényi Miklós által alsó néposztályaink ügyében emeltetett. A másik gyászszó szintén e teremben hangzott el a szabad szólás felett, midőn Bars megye követe, Balogh János, országos ülésben mondott szavaiért Wesselényivel együtt hűtlenségi perbe vonatott. Ugyanakkor történt az is, hogy egy megye azért, mert közérdekű tárgybani utasítását többi testvéreivel közölte, királyi biztosság alá vettetett. És az akkor országosan egybegyűlt rendek, a szólás szabadságát az alkotmány védpaizsának tekintve, felszólaltak s ő felségét a súlyos sebek orvoslása s az alkotmány függetlenségének fentartása végett egy feliratban akarták megkérni; de e felirat a főrendek ellenszegülése miatt e tárgyban váltott tizenhét üzenet után sem juthatott a fejedelem színe elébe. A rendek a szólásszabadsági sérelem orvoslásának alapját a múlt országgyűlésen vetették meg: ott kell tehát most kezdenünk, hol akkoron végződött.“

Három hosszú napig folyt ezen első tárgyalás alkalmával az érdekes vita, gazdag a fájdalom sajtolta éles nyilatkozatokban s keserű kikelésekben a kormány s kivált

a főtörvényszékek ellen, melyek a kényuralom készséges eszközétül szolgáltak. Sokan nemcsak a törvénytelen ítéleteket megsemmisíttetni, hanem a hivatalukkal visszaélő bírákat is feleletre vonatni kívánták. A conservatív pártiak, nehogy a szenvedélyek még inkább felfokoztassanak, magok sem tagadták ugyan, hogy hiba követtetett el; de a bírói függetlenséggel megférhetlennek látták a bírák feleletre vonatását s csak azt javasláék, hogy a könyek mielőbbi letörlése, a foglyok kiszabadítása végett kérelem intéztessék a királyhoz; a jövőnek pedig ilynemű történetek ellen biztosítása végett új, a régieknél világosabb törvények alkotassanak. Az ellenzék azonban sem kegyelmet kérni nem akart, hol jogot vélt követelhetni; sem új törvényt nem hajlott alkotni oly tárgyban, hol a régieket, ha pontosan megtartatnak, elégségeseknek látá. De a bírák feleletre vonatását s az ítéletek megsemmisítését sem kívánta a többség, s végre is oly felirásban egyezett meg, melyben mind azok, mik a szólásszabadság tekintetében sérelmesek, előadatván, őszinte nyíltsággal jelentessék ki: hogy a felhozott esetek felette sérelmesek, s a bírói ítéletek törvénytelenek; mert az 1791-diki 12-dik t.-cz. szerint a végrehajtó hatalom csak a törvények értelmében gyakorolható, s a bíróságok csak a törvény szerint, nem pedig az ellen mondhatnak ítéletet. Bizodalommal kérjék meg ennél fogva ő felségét, hogy az előszámlált sérelmeket orvosolni, azoknak következményeit teljesen megszüntetni, s a nemzetet az önkény ellen minden oldalról biztosítani méltóztassék. Hogy pedig a főrendek, kik a múlt országgyűlésen a szólásszabadság sérelmét a trónhoz feljutni tizenhét üzenet után sem engedték, meggyőzessenek, miképen a rendek most e tárgy eldöntésétől függesztik fel az országgyűlés eredményét: a felső táblához intézendő üzenetükben ezen kérdésre is kiterjesztendőnek határozták ama záradékot, hogy míg e sérelem orvosolva, a perek megszüntetve, az elítéltek

1839.

szabadon bocsátva nem lesznek, mind addig semmi más tárgyalásba nem fognak ereszkedni.

Az ellenzéknek azonban még egy kemény tusát kellett vala vívni a jul. 3-kán s 4-kén lefolyt zajos országos ülésben, hogy a kerületi ülés e határozatát fentartassa. Mivel az elnöklő kir. személynök a kormánypártiakkal minden erejét megfeszíté, hogy a kir. tábla eljárását a kérdésben forgó perekben igazolja: az ellenzék részéről még sokkal hevesebb kikelések, keserűbb vádak hallattak, mint a kerületi ülésben, e főtörvényszék ellen, mely nem igazolható vádak alapján aszólasszabadság nagy sérelmére ítélte el a vádlottakat. És midőn a kir. személynök előadá, hogy csak mérséklet s a kormány iránti bizalom s engedékenység folytán remélhető a foglyok szabadon bocsátása, maga Deák is úgy nyilatkozott egy nagy hatású beszédében, hogy „bár senki keble nem vérezhet inkább, mint az övé, ha visszatekint a legközelebb történtekre; de kötelességének érzi, keble fájdalmát a közérdeknek, a haza boldogságának feláldoznia, s biztosítást szereznie küldői s a haza számára a szólasszabadság iránt. A baráti érzelem feláldozásával is kinyilatkoztatja tehát, hogy míg e nemzeti sérelem orvosolva nem lesz, addig az ellenzék semmi más tárgyba nem avatkozhatik. A kir. személynök a második napon kénytelen lőn ugyan, a többség értelme szerint, végzésül kimondani, az elébbi határozat fentartását; de az országos ülést, melyben a tárgy feletti tanácskozás folytattnék s az illető felirat és üzenet megállapíttatnék, julius 5-én megtartani elmulasztá; s midőn a rendek hozzá e miatt kérdést intéztek, azon okát adá a gyűlés elhalasztásának, hogy a nádor, mint az országgyűlés törvényes elnöke, figyelembe vétén némely tegnap mondott, a főtörvényszékek ellen oly keserűen kikelő beszédeket, azokról elébb kimerítő tudósítást kíván s tanácskozni akar.

E körülmény újra felháborítá a kedélyeket. Herte-lendy Károly, Zala követe, egy heves beszédben tagadta,

hogy joga volna az elnöknek a függő tanácskozásokat félbeszakasztani; a naplóba ez ellen óvást kér igtatni; s mivel a gyűlés csak azért halasztatott el, mert a mondott beszédek nem tetszettek, az esetet, mint a szólásszabadság új sérelmét, külön felirat által kívánja a trón elébe vitetni. A többség ezt nyomban határozattá is teszi; de mielőtt az foganatba vétetnék, a kerületi elnökök, Nagy Pál indítványa szerint, a nádorhoz küldetnek, tudtára adni, hogy a rendek, bár teljes tiszteletben tartják az elnöki jogokat; de a függőben lévő tanácskozások félbeszakasztását jogául el nem ismerik: kérik tehát őt, tartassa meg az országos ülést. A követség azonban tagadó válaszzal tért vissza. „Mi a dolog formáját illeti, — mondá a nádor — az országos ülések megtartása, elhalasztása s félbenszakasztása kétségtelen elnöki jogaihoz tartozik; a dolog lényegét illetőleg pedig, mivel némely beszédek által a kir. tábla megsértett, s e tábla a törvényhozó test kiegészítő része: elnöki kötelessége lévén felügyelni, hogy jogaiban csorbulást senki ne szenvedjen, mielőtt a gyűlést folytattatná, a mondottak felett tanácskozni kíván.”

Csak július 12-én derült fel teljesen az országos ülések elhalasztásának oka. A nádor elnöklete alatt vegyes ülésben egy kir. leirat olvastatott fel, melyben ő felsége kijelenti, hogy az 1790-ki 12-dik t.-cz. értelme szerint, királyi tiszte által felhíva érzi magát, roszalni ama kifejezéseket, melyekkel a jul. 3-ki s 4-ki ülések folytában a királyi táblát megillető tisztelet megsértetett; egyszersmind inti a rendeket, hogy a kitűzött tárgyalási rend szerint minél gyorsabban tanácskozzanak. De alig hangzék el a feddő szózat, Pázmándy Dénes, Komárom megye követe szót kér, s a leirat ellen s az országgyűlési rendtartást illető (1625: 62. és 1723: 7.) törvények értelmében óvást tesz; mit a rendek köz felkiáltással elfogadván, az irományok közé tétetni határoztak.

1839.

Ezen előzmények után senki sem remélheté ugyan, hogy a főrendek minden ellenvetés nélkül elfogadják a szólásszabadság kérdésében hozzájuk átküldött felirati javaslatot; de azt még sem várták a rendek, hogy a főrendi többség a sérelmet okozott kormányrendeleteket s a törvényszékek eljárását helyeselje; a kormány jogairól és a birói hatalomról pedig oly elveket állítson fel válaszában, melyeknek ösvényén, minthogy a kormányi és birói kettős önkényre vezetnének, egyesülést a két tábla közt sem reményleni, sem óhajtani nem lehetett. E válaszban egyébiránt a főrendek arra szólíták fel az alsó házat, hogy melőzve az elvek vitatását, panaszló felírás helyett egyszerűen esedezzenek ő felségénél az elítéltek szabadon bocsátásáért; az aggodalmak megszüntetése végett pedig a fenforgó kérdésekről új törvényt alkossanak.

A főrendek többségének ezen, kényuralmat pártoló válasza nagy ingerültséget ébresztett a rendek ellenzéki többségében. Ők ugyan örömmel alkottak volna új törvényeket, melyek a nemzet legszentebb alkotmányos jogait s minden szebb kifejlés feltételeit, a szabad szólást, nyilvánosságot és személybátorságot biztosítsák; de ily törvények alkotására mind addig, míg a kormány elkezdett sérelmes rendszerét folytatta, míg a főrendek a birói s kormányi hatalomról ily absolut irányú, kényuralmi elveket vallottak, semmi remény sem lehetett. És e tekintetben, ily körülmények közt, csaknem gúnyt foglalt magában a főrendek üzenete. De ha mind ez másképp volt volna is: egy új törvény alkotását, — mi magában még koránt sem orvosolta volna a fenálló törvényeken ejtett sérelmet, a rendek egyáltalában nem tarják vala elégségesnek. Meggyőződve voltak, hogy a nemzetet nem újabb és újabb törvények felhalmozása, hanem egyedül az erkölcsi erő, mely fenálló törvényeinek szentségét tiszteletben tartatni tudja, képes biztosítani önkény ellen. Következőleg úgy vélekedének, hogy önmagok csökkentenék a törvények e tiszteletét, ha

a helyett, hogy a fenálló törvény sérelmének orvoslatát sürgetnék, csak újabb, szintoly könnyen megsérthető törvényt alkotnának. Mindenek előtt tehát a sértett törvény tekintélyének helyreállítását, s a sérelem minden következményeinek megszüntetését látván szükségesnek: egy erőlyes és kimerítő üzenetben fejték ki nézeteiket mind azok iránt, mik e tárgyat általánosan, s mik különösen azon elveket illeték, melyeket a főrendek többsége a birói hatalomról s a kormány jogairól felállított. Felhordtak ez üzenetben minden érvet s okerőt, mit e tárgyra nézve a törvény betűje s az alkotmány szelleme magában foglalt. Megmutatták különösen, hogy pusztá szóval, bár mily szabad legyen is az, rendőri fenytésre méltó tiszteletlenséget igen, de hűtlenséget elkövetni egyáltalában nem lehet. Mert, minthogy régiebb törvényeink s alkotmányunk szelleme szerint a király tanácsosai felelősek; s a király és kormány ennél fogva külön politikai fogalmak: mind az, mi szóval a kormány ellen mondatik, nem a királyt, hanem a kik által kormányoz, tanácsosait sujtja. És minthogy a tanácsosok kormányeljárása felett a nemzet ellenörködési joga kétségbe nem vonható: büntetni lehet ugyan a szabad szó-lás által elkövetett vétket birsággal; — a minthogy azt törvényeink valóban huszonnégy ezüst gírával rendelik is büntetni: de hűtlenség vádja alá ily vétek soha sem eshet-vén, „notapert“ semmi esetben sem vonhat maga után.

Ily értelemben szólott az ellenzék a felső házban is, midőn ott a rendek ezen üzenete tárgyalatott. „Kezünkben — ugy monda egyebek közt Batthyáni Lajos, — kezünkben a törvényt, sziveinkben pedig jogunk helyességé-nek tudatát hordván, kívánjunk igazságot kegyelmes urunk királyunktól azon szolgálai ellen, kik azt merik remélni, hogy tetszhetnek a fejedelemnek, ha a hű magyar ellen mind azt elkövetik, mi egy nemzetet lealacsonyít, bizodalmát el-fojtja, ragaszkodását gyöngíti, sőt magát az ország nyugal-mát is felháborítja Ha urok dicsősége inkább szívökön-

1839.

fekszik, mint önmagok status quo-ja, lépjenek bátran a trón elébe, midőn igazolásra van szükség, és ne rejtsek el magokat a trón mögé; annál kevesebbé azonosítsák magokat a király szent személyével s tegyék ki őt azon népszerűlenségnek, mit egyedül ők érdemelnek...“ Hasonló erélylyel szólalt fel Széchenyi István is, kit egyébiránt ellenzési túlságról vádolni, senkinek sem juthatott eszébe. „Bajaink okát — ugymond — én nem annyira az emberekben, mint heterogen összeköttetésünkben találok, t. i. hogy nekünk alkotmányunk van, Ausztriának pedig nincs. De épen mert ez így áll, valamint kötelességünk alkotmányunkat szeplőtelen épségben tartanunk fenn: úgy a kormánynak is tiszte volna és érdekében is állana, ha velünk összhangzásban akar élni, alkotmányos kifejlésünket őszintén elősegélni. Ezt azonban nem cselekszi; mit csak az által is sajnosan tapasztalunk, hogy ezen országgyűlésnek kezdete óta annyi rágalmakat enged, sőt parancsol ellenünk iratni fizetett emberei által, mikép tisztán láthatjuk szándékát, hogy a külföld közvéleményét iparkodik ellenünk gerjeszteni. Ha visszatekintek mind azon méltatlanságokra, melyeket a diéta alatt azon érzéssel valék kénytelen olvasni külföldi lapokban, hogy ezekre egész kiterjedésben s tökéletesen megczáfolólag nem lehet, nem szabad válaszolni: akkor, megvallom, forrott ereimben a vér. Ez vala a többi közt egy sora ezen ingerlő czikkeknél, hogy csak bizonyos zsilipeket volna szükség felhúzni, s vége volna az ország egész privilegiált arisztokratiai részének. Valóban gyönyörű modor az összebékeltetésre, kivált ott, hol annyiszor hozatik elő a legitimitás szentsége! Ha visszatekintünk Mária Terézia idejének egy bizonyos pillanatára, mely következménye vala az el nem korcsosodott régi magyar szellemnek; vagy ha az újabb kor eseményeit akarjuk emlékezetünkbe idézni, mikor Európának óriás hódítója kísértetbe akará hozni nemzetünk fejedelméhez vonzó hűségét: akkor tán mi is mondhattuk volna:

csak bizonyos zsilipet kellene felhúzni, és — — a méltóságos főrendek értik, mit akarok mondani. De honunkban egyetlen bűnös sem találkozott, ki ily gondolatra fakadt, mit nemzeti büszkeséggel említhetek; egyuttal kijelentvén, hogy minekünk magyaroknak sem kikopott fizetett poéták ¹⁾, sem vándorló hercegek ²⁾ tanácsára vagy intésére szükségünk nincs, hogy kötelességünket fejedelmünk és honunk iránt teljesítsük” „A kormány valamint felhagyott minket elnémetesítő eszméivel, úgy hagyjon fel minden összeolvasztási szándékaival is; mert ezt többé nem eszközölheti. Meggyilkoltathatunk talán; de a többi ausztriai tartományokkal egybeolvadni soha sem fogunk; sőt az is kérdés: meggyilkoltathatunk-e? Én nem hiszem. Nemzetünknek jövője van; ilyest pedig, ha nemzetet illet, egyesek vagy egyes combinatiók meg nem semmisíthetnek,” stb.

De a főrendi tábla a keblebeli ellenzék s a rendek czáfolhatatlan okoskodásaira sem engedett. A kormány nem akarta bevallani követett rendszerének törvénytelenységét; a főrendi többség tehát, mely a kormánynyal szoros kapcsolatban állott, a sérelem orvoslatának eszközzését már az első lépésben meggátolta. És így folytak a viták hónapokon keresztül. Minden hazafi szorongató aggodalom közt várta a kétes jövőendő kifejlését; mert lassanként azon fokra jutott a dolog, hol megállapodni nem lehetett többé; s vagy a kormány kényuralmi rendszerének, mely a törvényt megsértette, kellett megváltozni, s a törvény tekintélyének a perek megszüntetése, s a foglyok szabadon bocsáttatása

¹⁾ Érti Zedlitz német költőt, ki ez időben, a bécsi kormány meghagyása szerint, az augsburgi „Allgemeine Zeitung“-ban e cím alatt: „Pia desideria“, bár a jóakarát palástja alá burkolt, de igen ellenséges szellemű cikkeket irt a magyar nemzet ellen.

²⁾ Itt meg Pükler-Muszkau herceget sujtja, ki miután Magyarországon néhány nap alatt keresztül utazott vala, felhivatva érezé magát, kétségtelenül a Bécsben vett sugallatok következtében, több hírlapi cikkekben Recipé-eket írni az ország meggyógyítására.

1839.

által helyreállíttatni; vagy győzni a kényuralmi rendszernek, — minek következeit egyelőre kiszámítani nem lehetett. A rendek ennél fogva állhatatosan sürgették az orvoslát követelő felirat felküldését. De a főrendek megátalkodása sem volt csekélyebb; s a vita mindinkább enyésző reménynyel folyt az ellenzék, mondhatni, a nemzet részéről, miután a magában csekély számú conservatív párttal az egész nemzet közvéleménye s óhajta állott szemben.

Az ügy ezen állásában nehogy az országgyűlés célja végkép meghiúsuljon, a főherczeg nádor mindenkép ügyekedett a két tábla közti ellentétet kiegyenlíteni. Első lépésül kísérletet kívánt tételni a főrendi tábla által az iránt, vajjon nem volnának-e a rendek arra birhatók, hogy a foglyok megkegyelmezése és szabadon bocsátása iránt egyszerű kérelmi feliratot terjeszszenek fel ő felségéhez? A kísérletet Majláth országbíró, Dessewffy Aurél és Jósika Samu conservatív párti vezérek is melegen pártolták; minek következtében a főrendek egy üzenetükben kijelentették: miképen készek megegyezni abban, hogy az országgyűlés, felhagyván a sérelem panaszlásával s a szólásszabadsági elvek vitatásával, a szenvedők, foglyok és bepereltek mellett kérőleg szólaljon fel. „És a legbuzgóbb részvétnek meleg érzése, a barátság és szeretet édes kötelességei hatalmas ösztönül szolgáltak a rendeknek is arra, — úgy mond szép követjelentésében Deák Ferencz, — hogy a szenvedők sorsát enyhíteni, az elveszett szabadságot nekik visszaszerezni, s őket a hazának visszaadni minden úton ügyekedzenek. De egy szentebb és nagyobb kötelesség állott előttök, melynek hatalmas szavánál minden egyéb érzelmeiknek el kellett némulni, s ez a kötelesség a haza iránti kötelesség volt... Egyes polgárok sorsának enyhítésére a nemzet jussait oda nem adhatták; s a polgári szabadság sérelmeit elhallgatni véteknek tartották még akkor is, midőn annak fentartásához a reménynek utolsó szikrája

is elenyészett; mert úgy vélekedének, hogy a mit a hatalom ront meg, az ismét feléledhet; de a mit a nemzet könnyelműsége önként odavet, vagy gyávasága elhanyagol, azt visszaszerezni ritkán lehet.. A nemzet sérelmeinek panaszlása helyett kegyelemért esdekelní annyi lett volna, mint a történeteket tetteg helyeselve, vétek bélyegét nyomni a szenvedőkre, s a nemzeti jogok árán szerezni nekik szabadulást. Ilyen áron szabadulni kínosabb lett volna nekik is a szenvedésnél.“

A rendek e véleményét erélyesen támogatták a főrendi ellenzék szónokai is a felső házban. „Az igazság és honszeretet azon vértanuinak, — ugymond egy hosszú beszédében egyebek közt Batthyáni Lajos — kik önszabadságukat hazájok igazaiért oly dicsően feláldozták, tartozunk azzal, hogy tekintsünk arra is, vajjon megörvendeztetné-e őket a szabadság, ha oly áron kellene azt megváltaniok, minő tőlünk kívántatik? Nem válnék-e nekik az édes szabadság keserű fájdalommá, ha arról kellene meggyőződniek, mikép az avval vásároltatik meg, hogy a nemzet megtagadja azon elveket, melyeknek kivívására ők legbecsesb idejüket szentelték, jóllétüket feláldozták s életüket kockáztatták. Lépjen előnkbe ama számkivetett Regulunk, (Wesselényit érti, kinek, mint tudjuk, a kormány megengedte, hogy fogsága idejét súlyos szembaja miatt Græfenbergben tölthesse) és kérdezzük őt magát! De hiszen van-e köztünk csak egy is, ki nem volna meggyőződve, hogy ezen „honáruló“ készebb leend említett szellemi elődjének sorsát túrni, mintsem hogy életének éltető elemét, a szabadságot, nemzete szabadságával váltsa meg.“ De mind hasztalan; a főrendi többség tágítani egyáltalában nem akart.

Igy folytak a viták és üzenetek még hosszú ideig a süker minden reménye nélkül; mert valamint a főrendek ellenzésekben nem lankadtak, úgy a rendek sem álltak el ama határozatoktól, hogy míg e sérelem orvosolva nem lesz, mind addig nem bocsátkoznak az újonczok megajánlásának tárgyalásába. E feszült viszonyok közt végre a nádor egy

1839.

újabb kísérletre határozta el magát, hogy lengővé tegye a megfeneklett ügyet. Magához hivatá Deák Ferenczet, s azon feltétel alatt, ha a rendek az újonczügy tárgyalását megkezdik, megígéré neki, hogy kieszközli Bécsben a foglyok szabadon bocsátását. Deák elfogadta a feltételt, s az ígéret gyors teljesültének reményében a rendek meg is kezdték valahára az újonczok tárgyalását. E mellett azonban üzeneteiket is folyton váltogatták a főrendekkel a szólásszabadsági sérelem felett. A cél mindazáltal most sem éretett el.

Miként a rendek s főrendi ellenzékiek érvei, sürgetései s kérelmei, akként süketlenek maradtak a főherczegnádor lépései is, melyeket a nehéz kérdés megoldása végett tett. A főherczeg meggyőződve, hogy a nemzet köz kívánságának pártolása népszerűségét, melyre, mennél inkább haladt a korban, annál féltékenyebb lett, igen emelendi: hogy a meddő vitatásokat valahára óhajtott végre vezesse, ígérete szerint meg is tette Bécsben a közbenjárást. A kanzellár pártolá őt, de erélytelenül; Cziráky miniszter és Somsich államtanácsos ellenben azt minden módon ügykeztek meggátolni; s így a közbenjárás süketlen maradt. Más részről a conservatív párt tagjait is egyenként ügykezett engedelkenységre hajlítani. De ezeknek határozott utasítása volt Bécsből, hogy semmi egyezkedésre ne hajoljanak, mivel remélni lehet, hogy a rendek állhatatossága, miként a múlt országgyűlés alatt az örökváltság tárgyában történt, végre is kifáradand. Nem is mulasztá el a kormány mozgásba tenni a csábításnak, ármánynak s vesztegetésnek minden nemeit, hogy az ellenzéki többséget a rendek tábláján leolvaszssa. A követeket, kiknek utasítása tág magyarázatot engedett, kormányügynökök törekedtek körülhálózni és szavazatuk megváltoztatására birni. Azon megyékben, melyek e tárgyban határozott, semmi alkut nem engedő utasítással látták volt el követeiket, a főispánok s más kormánypártiak mindent elkövettek, hogy a megyét az utasítás e pontjának megváltoztatására hajlandóvá tegyék. A fon-

dorlatok nem is maradtak mindenütt sikeretlenek. Több megye, attól tartván, hogy az országgyűlés különben egészen eredménytelenné válik, többé kevesbbé módosította eredeti utasítását. És így történt, hogy a rendi táblának ama záradéka, mely az országgyűlés elején akként vala felállítva, hogy a rendek e sérelem tényleges orvoslatáig más tárgyról még csak tanácskozni sem fognak, idő haladtával több ízben változást szenvedett, s a pótlék-utasítások által mind szűkebb korlátok közé szorítottatott. Eleinte csak oly egyes tárgyakat vettek ki a rendek e záradék alól, melyeknek e gyűlésen bevégzését a nemzet közkívánatával egyezőnek tudták. Majd beereszkedtek a királyi előadásokba is, de nem oly rendben, mint előterjesztettek; hanem a Dunaszabályozásra vonatkozó harmadik pontot vették tárgyalásba, úgy mindazáltal, hogy a főrendekhez a sérelem orvoslata előtt ez se küldessék át. Utóbb még összébb szorítva a záradékot, azt határozták, hogy a bevégzett tárgyak tanácskozás végett áttétessenek ugyan a főrendekhez; de a királyhoz ne terjesztessenek fel sanctio végett. Mennél tovább folyt a két tábla közt a vitatkozás, annál nagyobb reménye támadt ilyenképen a kormánynak, hogy a többség végre a rendeknél is megbukik. Ezt várta, erre számított a conservatív párt is a főrendeknél. Hasztalan kiáltott fel egy beszédében Batthyáni Lajos: „Neveink becsületére kérem és szólítom fel a főrendeket, ne speculáljunk mi a végre bekövetkezhető elbágyadására a törvényhozás egyik részének, azon résznek, mely e kérdésben már két országgyűlésen keresztül tartóztatja vissza diplomatikai öngyilkosságunkat, a mostani ivadék gyalázatát s a jövő kor átkát. Örüljünk inkább ezen ellenszegülésnek: ennek sikerült oly sokáig feltartóztatni ama csapásokat, melyeket a mi elámtásunk vezetett... Ne vágyakodjunk tovább oly győzelem után, melyet nekünk e tárgyban, mint a főrendek is jól tudják, most már csak egy igen ocsmány szó szerezhet meg; és ne ismételjük azon gonosz imádságunkat,

1840.

melyet csak haragjában hallgathatna meg a magyarok istene.”

De a főrendi többség nem hagyott fel számításával a rendek ellankadására. És valóban, mind nagyobb aggodalom szállhatá meg a hazafiakat hogy, miként Deák mondá, — a kitűrni nem tudás átka még súlyosabb csapással is sujthatja a hazát; hogy annyira el fog lankadni a sükeretlen küzdésben kifáradt nemzeti buzgóság, miszerint a többség végre eláll a felírás lényegétől; vagy oly módosításokat tesz benne, melyek által a sértett törvények melletti buzgó felszólalás pusztá kérelemmé válandik; s ekkép a nemzet önmaga dúlja fel legszentebb jogait, melyeket a hatalom megsértett ugyan, de meg nem ronthatott.

Az országgyűlés tizedik hónapjában a sokszor módosított záradéknak csak azon utósó romja állott még fenn, hogy az újonczok iránt kelt országos végzés mind addig fel nem terjesztetik, míg a sérelem tényleg orvosolva nem lesz. A kormány ekkor, hogy a közvéleményt az országgyűlés eredménytelenségének félelme által birja engedékenységre, márczius 14-én kelt leiratában kihirdette az országgyűlés berekesztésének határnapját; e mellett pedig a megyékben is megkettőztette buzgalmát, hogy az utasításokban kedvező módosítást eszközöljön ki. A csel hatott. Bár mennyire küzdött is Deák még néhányad magával a rendek állhatatlansága ellen: a záradék ismét megcsonkítatott; s a mi eddig oly formában állott fenn, hogy az újonczok iránti országos végzésnek felküldése a sérelemnek ne csak felterjesztésétől, hanem tényleges orvoslatától legyen felfüggesztve; s így annak ereje ne csak a főrendek, hanem a kormány ellen is szolgáljon: a legújabb pótló utasítások következtében akként módosított, hogy az újonczok addig meg ne ajánltassanak, míg a felirat a főrendek által fel nem eresztetik. Az üzenet, melylyel a rendek e végzése a főrendeknek tudtúl adatott, már a huszonkettedik volt e tárgyban. S midőn az a felső táblán tár-

gyalás alá került, a főrendi ellenzék mindent elkövetett, hogy a záradéknak e végromját megmentse, s a többséget a felirat elfogadására s felterjesztésére hajlítsa. De ez semmit sem kételkedék már, hogy az oly gyöngye lábbon álló ügy megdöntésére még csak egy lépés kívántatik a kormány részéről: engedni tehát most sem valának hajlandók.

E lépés nem sokára meg is történt. A nádor a tapasztalt nehézségek után sem szűnt meg Bécsben közbenjárni az amnestiáért. Erélyesen pártolák őt ebben Majláth országbíró, Dessewffy Aurél és Jósika Samu is. Dessewffytől sarkalva végre Metternich is hajolt Wesselényi és Lovassy megkegyelmezésére; de Kossuth amnestiáját Czirákyval és Somsichcsal együtt ő is ellenzé. A kormány azonban, mielőtt ezt hivatalosan tudatná, biztos akart lenni a maga célja iránt. Hogy tehát a rendeket a szólásszabadság ügyében megnyugtassa, s ekkép eddigi makacs ellenzésöket megszüntesse, márcz. 24-én egy leiratot intézett az országgyűléshez, melylyel a király, a hosszú vitatásokba mintegy közbeszólva, a felirást megelőzte, s a szólás törvényes szabadságának sértetlen fentartását ígérte. Megismerte a király azt is, hogy a szólásszabadságot az ősi alkotmány is biztosítja; nem különben, hogy azt, ki a törvényszabta korlátokon túllép, a törvény rendes útján kell feleletre vonni; a birói hatalom törvényes függetlenségét pedig úgy felülről mint alulról kérdés alá sem lehet venni.

A főherczeg-nádor e leiratot vévén azonnal magához hívatá Deák Ferenczet, s érzékenyen előadván neki a maga országos szolgálatait hosszú nyilvános pályáján, buzgón kéré őt, birná arra a rendeket, hogy a még fenálló záradéktól is elállva, feltétel nélkül terjesztenék fel a bevégezett tárgyakat. Tudatá vele egyszersmind, hogy a kormány kész szabadon bocsátani a foglyok közül Wesselényit és Lovassyt, Kossuthra nézve azonban fentartani kívánja az ítéletet. Deák azonban válaszolá, hogy az ellenzék csak ő fensége azon biztatására bocsátkozott az újonczok tárgyalásába, hogy a foglyok kivétel nélkül szabadon bocsát-

1840.

tatnak; ők tehát ettől semmi módon nem állhatnak el. A főherczeg ezt nagyon zokon vette; s közlé Deákkal, hogy Metternich herczeg készebb még erőszakhoz is nyúlni, mintsem hogy egészen teljesítse az ellenzék kívánatát; midőn pedig látná, hogy a rendíthetlen hazafi e fenyegetésre sem tágit, megígérte végre, hogy újabban is írni fog Lajos és János főherczegeknek, kik a kormánynál legtöbb befolyással bírtak.

Mi a kir. leiratot illeti, az abban kifejezett elvek meggyeztek ugyan a rendek nézeteivel, s ha a király, ezekből kiindulva, a pereket megszünteti, s az elitélteket szabadon bocsáttatja: a rendek is megörvosolva látták volna a sérelmet, bár a leirat nem bocsátkozott is ki mind azon sérelmekre, miket a rendek felterjeszteni óhajtottak. De mivel mind ez nem történt: a sérelmeket, melyek következései folyvást fenálltak, azon elvek pusztja kijelentése által nem lehetett megszünteknek tekinteni. Miért is a rendek, eddig vitatott nézeteikhez szorosan ragaszkodva, huszonharmadszor is felszólították a főrendeket, ne gátolnák tovább a sérelem felterjesztését.

A kérdés ezen utolsó stádiumában a főrendi ellenzék még egy végső tusában kísérle meg, engedelkenységre bírni a conservativ pártot. „Ha méltóságtok az alkotmányos elvek kívánatainak megfelelni akar, — ugymond e tárgy feletti utolsó beszédében a párt vezére, Batthyáni Lajos — most már kötelességökké vált engedni, ha mindjárt tiszta meggyőződésből maradtak is az eddig követett ösvényen... Minden két táblás alkotmánynak szellemében fekszik a felső táblának azon kötelessége, miszerint még meggyőződése ellenére is csatlakoznia kell az alsó táblához, mihelyt világosan látja, hogy a nemzet nagyobb részének rokonszenvét s véleményét nem képviseli; és csak ily engedelkenység előzheti meg a korona és törvényhozás közti összeütközést, mely oly veszélyessé válhatnék a hazára. Csak ezen pillanatnyi lemondás a vetőről, melyet mint több más, úgy a

mi alkotmányunk is, csak belátásuk s hazafiságukban bizva, enged a főrendeknek, ... oldja fel őket a legszönyűbb felelőség alól, mely őket terhelné, ha a kormány, mint már gyakran, engedve a hatalom kísértéseinek, oly lépéseket tenne, melyeknek következtében a gyermekek vére folyhat az apák politikai bűnei miatt. ... Kezeskedik-e Méltóságtok azért, vajjon nem fog-e bizonyos esetben ismételtetni az 1823-ki év, s nem fognak-e teljesedni azon fenyegető szavak, melyeket e helyen nem rég ejtett egy magas tekintély, elárulván ez által, hogy, ha még tiszták volnának is a kezek, a hatalommali visszaélés eszméje mindazáltal már megfoganzott? ... Szűnjék meg tehát valahára Méltóságtok a kormányt minden áron védelmezni; gondolják meg, hogy a királyi kiváltságokért túlvitt buzgalmokkal mind azon arisztokrátiák által követett úton járnak, melyek ily módon mind magokat, mind a királyságot tönkre tették: *parce qu'ils étaient plus royalistes que le roi....*“

A főrendi többség mindazáltal annak tudatában, hogy ez az utolsó ostrom, mely ellene intéztetik, akként magyarázván a kir. leiratot, hogy abban mind az amnestia, mind a jövőre szóló biztosítás befoglaltatik, most sem engedett az ellenzék sürgetéseinek. A rendek tehát, meggyőződván, hogy a két tábla közti egyesülés lehetetlen, s mi több, már a tárgy lényegének bukásától is lehet félniök, és bizván abban is, hogy a nádor a Deák Ferencznek tett ígérete szerint valamennyi fogoly szabadon bocsáttatását kieszközlendí: célszerűbbnek hitték, a záradékot megszüntetni s az általa megakasztott tárgyakat megindítani. Ennek következtében azon országos határozatok, melyekben a két tábla már megegyezett, a királyhoz haladék nélkül felküldettek; a szólásszabadsági feliratot mindazáltal, bár ezentúl záradék nélkül, továbbra is fentartotta a rendek többsége, határozottan kijelentvén, hogy az előadott sérelmekre nézve kifejtett elveikhez szorosan ragaszkodnak s azoknak fentar-

1840.

Az amnestia
által eszköz-
lött kienges-
telődés.

tását s orvoslátuk kivívását a jövő országgyűlés buzgalmának adják át.

Az amnestia, melyet a conservatív pártiak az említett kir. leirat megérkezése óta eleve híreszteltek, ápril 30-kán végre leérkezett a főherceghez. E feletti örömeiben a nádor tüstént magához hivatá Deák Ferenczet, hogy az örömhírt eleve is tudassa vele, kinek állhatatossága s bölcs vezérlete legtöbbet tőn a nagy eredmény kivívásában. A főherceg másnap mindjárt kihirdettetni szándékozott a leiratot. A bölcs hazafi azonban, mivel a leirat, bár teljes amnestiát ad, de a szólásszabadságot a jövőre bővebben nem biztosítván, a törvény sérelmét sem orvosolja teljesen, tanácslá a főhercegnek, hogy elállván a kihirdetéstől, egy vegyes ülésben csak élő szóval adja elő annak tartalmát. A főherceg hajlott a tanácsra s a május 1-én tartott vegyes ülésben egyszerűen tőn jelentést, hogy a király ápril 29-kén kelt végzése által megrendelte, hogy mind azon személyek, melyek a múlt országgyűlés kezdete óta politikai okok miatt perbe fogattak s jelenleg a rájuk kimondott büntetést szenvedik, teljes szabadságba helyeztessenek; a még folyamatban lévő perek pedig megszünjenek.

E jelentés május első napját a közönséges öröm és kiengesztelődés ünnepévé szentelte a nem sokára szétoszlott országgyűlésen szintugy, mint az egész hazában. Az öröm annál tisztább volt, minthogy a szenvedő polgárok a hazának a nélkül adattak vissza, hogy szabadságukat elvek megtagadásával, nemzeti jogok feladásával kellett volna megvásárolni. Nevelte az örömet az, hogy az amnestia bizvást annak jeléül szolgálhatott, hogy a hatalom törvényt s alkotmányt sértő kényuralmi rendszere megszűnt, s a törvények szelíd hatalmának uralma helyreállott; mert nem alap nélkül lehetett remélni, hogy a kormány az országgyűlés folyamatából meggyőződött, miképen a veszélyes ingerültséget nem azok terjesztik, kik a józan haladás békés ösvényén a számos hiányokat pótolni, s az előítéletek és

kiváltságok bilincseit lerázva, a nemzeti erőt munkásságra ébresztetni, fejlődésre vezetni törekednek; hanem azok, kik a törvényszerű haladásnak természetes mozgását is veszélyes mozgalmaknak tekintve, a hatalom törvénytelen eszközeivel kívánják meggátolni. Remélni lehetett, hogy a kormány ekként meggyőződven, óvakodni fog jövőre a közvélemény szavát elfojtani vagy mellőzni s a nemzet bizodalmaival könnyelműleg játszani. A köz örömben szívesen megfélekedtek a rendek azon keserűségekről is, melyeket bennök a főrendek makacs ellenszegülése ébresztett, melylyel a nemzet közkivánatának a fejedelem elébe juthatását meggátolták. A kiengesztelődés, mely ennek következtében egy részről a nemzet s a kormány, más részről a két párt közt az országgyűlés végnapjaiban megtörtént, szebb jövőendő reményével kecsegtette a hazafiak kebelét.

Wesselényi Miklós, midőn utóbb Gräfenbergből szabadon visszatért, Kossuth Lajos, midőn budai börtönéből kibocsáttatott, diadalünnepélylyel fogadtattak a főváros lakosságától. Csak a spielbergi várbörtönből hazaérkezett Lovassy László tekintete zavarta a köz örömet. A lánglelkű ifjú nagy reményekre jogosított szelleme iszonyatos börtönének súlya alatt már fogsága második évében megzavarodott, s csak mint tébolyodott nyerhette vissza szabadságát. Saját-szerű volt a megtört lélek betegsége: bizonyos pontig megtartotta lángeszének világát; s míg nyugodt vala, mind irni, mind szólani igen ékesen tudott; a beszéd közben hevülő phantasiája azonban mind borzasztóbb képzeményekre ragadta megzavart szellemét, mikor aztán holtak lelkei, síri kísértetek gyötrék a szegény ábrándozót. Az undor, melyet benne a fogságában táplálatára nyujtott éldelhetlen eledel ébresztett, azon szokást tette sajátjává, hogy két-három napig sem vett magához tápszert; midőn pedig aztán az éhség ösztönétől legyőzetett, bámulatosan sokat evett; de eltelvén, újra fogadást tett, hogy azután két hónapig nem

1840.

fog enni. Így nyomorog a szegény áldozat máiglan terhére magának s másoknak, a feldúlt életben ¹⁾).

A szólásszabadságon ejtett nemzeti sérelem a foglyok szabadon bocsáttatása s a perek megszüntetése következtében tényleg elenyészett ugyan; de mivel a követelt jog helyett csak kegyelem adatott, s a fejedelem a kormány bűnét, úgy mint 1825-ben, nem vallotta be, a jog még nem lőn biztosítva a jövőre: a rendek sem állhattak el tehát vitatott elveiktől. Letették ugyan a szabad szólás jogának kérdését, de azon határozott kijelentéssel, hogy kifejtett elveikhez, különösen a sérelmet részletesen tárgyaló második üzenethez, szorosan ragaszkodnak, s azok fentartását s teljes orvoslát kivívását a nemzet hazafiúi buzgóságának, s a jövő országgyűlés gondosságának adják át. De bár ekként nem volt is tökéletes a diadal: az eredmény mégis igen nagy fontosságúnak tekintendő. Mindenek előtt elismerve lőn a király és kormány közti különbség, s ez által

¹⁾ Fentebb idézett szép költeményét így fejezi be róla Vachott Sándor:

Új élet, új zaj hatja meg fülét,
De ő a zajban mélán néze szét.
Ó nincs a földnek semmi oly kegye,
Mi már az ifjat boldoggá tegye!
Körötte sűrűn állnak társai,
Az árva honnak lelkes fiai.
Hévvél fogadják a szenvedőt,
Örvend is, sir is mind, ki látja őt.
S köztök áll ő, testi lelki rom,
S kitör belőle a túrt fájdalom.
Aján a megnyílt szó eláradoz,
Tartalma elmét, szívet gyászba hoz,
Mi volt s mivé lőn! felsóhajtának,
Kik ajkiról bús szókat hallanak.
A kór beszédnek egy ép része van,
Az, mit honáról mond fájdalomban....
Reá a házbán sem várt lelki bék,
Meg sem pihent, már elkváncozék:
Magányt óhajta, hol térdére hullt
S imádkozásban éje, napja múlt. —

a régiebb törvényeinkben kimondott kormányfelelőség elve is felélesztetett. És bár e felelőség, a dicasterialis igazgatási forma miatt, nem lett is oly tényleges, mint a parlamentaris kormányoknál divatozik, hanem inkább csak erkölcsi: mindazáltal ez is fontos vala az Ausztriával létező viszonyaink mellett, a nemzeti függetlenség és alkotmányos jogok jövődöbeli biztosítására. A közjog terén lefolyt hosszú viták alatt az alkotmányos fogalmak minden tekintetben tisztultak s erősödtek. És míg e viták közt az idővel szilárdítandó gyöngye oldal a reformpárt szemei előtt feltárult: a szabad szólás joga, a vitatkozás alatti folytonos gyakorlat által annyira megerősödött, miszerint a főrendek nem is mulaszták el egy üzenetökben kiemelni, hogy a megyékben s az országgyűlésen e tárgy felett elmondott beszédek eléggé bizonyítják, miképen a szólásszabadság nincs megkorlátolva.

Ezen nyereseményeken kívül némi egyebekben is fontosak valának ezen országgyűlés eredményei; mert a közörömben a két tábla ezentúl szinte vetélkedék egymással az engedményekben; és bár a királyi előadások az egy Dunaszabályozáson s katonaelelmezésen kívül semmi reformot nem tűztek ki a tanácskozások tárgyául: magok a rendek számos fontos javítást kezdeményezének. Ezek közül azonban rövidség kedvéért csak néhányat említendünk, melyek királyi szentesítést is nyervén, törvényekké váltak.

E javítások egyik legfontosbika volt a múlt országgyűlésen alkotott úrbéri törvények kiegészítése: a földesúr és jobbágy közti viszonyok bővebb meghatározása, s emez sorsának tényleges javítása. A múlt országgyűlés történelmében részletesen előadtuk, mily makacs ellenzést vetett a kormány s főrendi kormánypárt a rendek azon indítványának elébe, mely szerint ezek a jobbágyoknak az úri terhek és szolgálatok alóli örök megváltást törvényileg megengedni kívánták; mily keserű viták fejlettek ki e kérdésben a két tábla között; mennyi ármányos fondorlattal buktatta meg azt végre a rendek tábláján is a kormány az utasítások

1840.

Örökváltság
s egyéb ur-
béri javítá-
sok.

1840.

megváltoztatásának kieszközlése által. Ezen kérdés volt forrása ama veszélyes meghasonlásnak, mely a nemzet s kormány közt kifejlett s több évek folytán oly súlyosan nehezedett a nemzetre; ez szolgált okául azon üldözéseknek is, melyeket Wesselényi szenvedett. Midőn a rendek a múlt országgyűlésen e fontos javítást indítványba tették, a főrendek és a kormány oly módon ostromolták azt, mintha annak életbeléptetése az egész alkotmányt kiforgatná sarkaiból. És most, mintha valamely bűverő működött volna, egyszerre elenyészve látszottak mind azon meggyőzhetetlen akadályok és nehézségek, mind azon hátrányok, melyekre a felső tábla és a kormány ellenzését a múlt diétán alapította. A törvényjavaslat most a főrendi többségtől is elfogadtatott; s a kormány sem ellenezte az elvet, csak a törvény szerkezete ellen tett némi kifogást. Pedig az ösiség, fiskalitás s mind ama jogi s birtokviszonyok, melyekkel a kormány s főrendi ház múltkori ellenzését indokolá, jelenleg is változatlanul fenálltak. Hogy mindazon aggodalmak, melyek miatt e törvény 1834-ben megbukott, 1840-ben, változatlan körülmények közt, elenyészve látszottak, elég világosan bizonyítja: mily helytelen okokból, mennyire elvtelenül gátolá, hiúsítá meg néha a bécsi kormány, s annak előharczosa, a főrendi tábla, a nemzeti fejlődés legfontosabb kérdéseit! A szabad föld elvét, melyben nem rég demokratiai irányokat láttak, most annyi viharos jelenet, a közbizodalom oly veszélyes megrendülte után, egészen ártatlannak, sőt hasznosnak ismerve, nem ellenzették többé. A királyi leirat, mely az örökváltságot illető törvényjavaslatot megerősítette, leirhatlan örömnnyilvánulással fogadtatott a rendek s országgyűlési közönség részéről. És miként e törvény megbuktatásából származott, hat év előtt, minden keserűség, minden meghasonlás: úgy most e törvény megerősítése volt egyik fő s még tán a kihirdetett amnestiánál is nem kevesebbé hatékony oka a nemzet őszinte kiengesztelődésének; mert azt mindenki annak jeléül tekintette, hogy a kormány nem

1840.

akarja tovább ellenezni az ország korszerű újjászületését. A kormánypolitikának e kedvező fordulatát leginkább az új kancellár, gróf Majláth Antal és az új országbíró, Majláth György, jó akaratának és igazságszeretetének tulajdonította a közvélemény.

Az új törvény által nem csak a különféle urbéri tartozásoknak évenként pénzzel való megváltása, hanem az is megengedett, hogy az egyes jobbágyságok szintugy mint egész községek szerződés-kép megállapítandó öszvegen örökre megválthassák magokat, fennmaradván mindazáltal a földesúri hatóság. E törvény tehát mindenkinek utat nyitott, a jobbági szolgálattal terhelt földet szabad birtokká változtatni. Ez uttal egyszersmind a jobbágyság örökösége is czélszerű törvény-nyel lőn biztosítva.

Kevesbbé sikerült a rendeknek keresztűlvinni azon, már a múlt országgyűlésen is sürgetett törvényjavaslatot, miszerint a földmívelőknek teljes személy- és birtokbátorságot kívántak biztosítani. A főrendi többség ugyan, mely a múlt ízben ezen javaslat ellen is oly megátalkodott makacssággal kelt ki, ezt most nem ellenzé; sőt Dessewffy Aurél eszközlése következtében, maga indítványozta a rendek által nagy örömmel fogadott azon módosítást, miszerint e törvény védelme minden nem nemesre terjesztessék ki. A kormány mindazáltal, bár az elvben szinte megegyezett, s a királyi leiratban ki is jelentette, hogy szíven fekszik mindenkit biztosítani önkény ellen; e tárgyat mégis a büntető törvények felvételének idejére halasztotta, mint a melyekkel az szoros kapcsolatban áll.

Miként ezen urbéri törvények a jobbágyságot emelték egy lépcsővel felebb a jogok fokozatán: ugy a hitel- és váltótörvények, melyek ez országgyűlésen alkottattak, az ipart s kereskedelmet mozdították elő, a közhitelt emelték jobb lábra; a nemesnek, mint adósnak, eddig fenállott igazságtalan kiváltságait megszüntetvén. A 15-dik törvény, mely az egész váltócodexet magában foglalja; a 16-dik, mely a

Váltó - törvények.

1840.

kereskedőkről s kereskedésről, a 17-ik, mely a gyárakról s végre a 18-dik, mely a közkereseti s részvényes társaságokról intézkedik, a kiváltságai által eddig a hitel s kereskedelem kárára körülbástyázott, sérthetetlen nemest, a hitelező irányában mind személyére mind vagyonára nézve a köztörvény alá vetette. E törvények tették le alapját, a jogok s kiváltságok szerint osztályokra szakadozott nemzetben, a törvény előtti egyenlőségnek, s egyengették útját általában a demokratiai elvek terjedésének.

A zsidók
emancipációjának ügye.

E tekintetből a rendek táblája az izraelitákra is kiterjesztette figyelmét, s azoknak mind ama polgári jogokat megadni indítványozta, melyet az országnak más nem nemes lakosai élveznek. De a kormány e törvényjavaslatot, melyet már a főrendi többség is igen megnyirbált vala, csak nagy megszorításokkal akarta megerősíteni. A rendek tehát, nehogy e néposztály állapota még súlyosbba váljék s jövődő teljes emancipációjának elébe még több akadályok vettessenek, a királyi választ egész terjedelmében nem fogadták el; hanem abból csak azon pontokat szemelték ki s iktatták törvénybe, melyek e néposztály sorsának valódi javítására szolgáltak.

Újjonczok.

Mi a királyi előadások által kitűzött pontokat illeti: a kívánt 38 ezer újjoncz, miután a rendek a kormány által az e végre leküldött katonai biztosok b. Lederer tábornagy és Rousseau ezredes nyilatkozatai folytán annak szükségességéről meggyőződtek, tiz évi szolgálatra azon feltétel alatt ajánltatott meg, hogy a kiállítás sorshúzás által eszközöltessék. S ekként teljesen megszüntetett valahára azon önkényes és erőszakos katonafogdosás, mely míg annyi visszaélésekre nyitott volt kaput, egyszersmind árnyat is vetett a nemzeti életre. De a katonaság élelmezésére nézve az országgyűlés nem tudott megegyezni a kormány nyal, s a tárgy bővebb meghányása egy országos választmányra bízott. Ugyanez történt a Duna szabályozásának tárgyára nézve is.

A választási és szólásszabadsági sérelmeken kívül még két, magában véve is fontos, tárgy huzódott keresztül ezen országgyűlésen, melyek iránt nem kisebb hévvel folytak a többször megújult, hosszú viták, mint ama sérelmi harczokban. E tárgyak egyike a vallás, másika a városok törvényhozási állásának kérdése volt.

1840.

Említők, miként vetettek égő üszköt a gyulékony anyagba, kevéssel az országgyűlés előtt, a reversalis nélkül kötött vegyes házasságok megáldását tiltó körlevelek által a nagyváradi és rosnyói püspökök. Bár a kormány az 1839-ki ápril 30-án kibocsátott leiratában, mint említettük, e püspökök egyházi rendeletét roszalta, s a főpapokat az 1791-ki 26-ik t.-cz. e házasságokat szabályozó rendeletének megtartására utasította; előre látható volt mindazáltal, hogy miután a nagyváradi püspök rendeletében kifejezett elveket más országok számos főpapjai, sőt maga a római szent szék is nyilván vallják, az adott példát többen követendik püspökeink közül. Ha pedig a reversalis nélkül kötött vegyes házasságok egyházi megáldásának tilalma közönségesse válik, a vallások viszonyairól szóló törvényeink szelleme megsértve leend; s a polgárok közt veszélyes háborgások támadhatnak. A rendek ennél fogva, miután e tárgy már is oly nagy izgatottságot okozott az országban, szükségesnek látták, hogy a törvényhozás e tárgy felett újabban is intézkedjék.

A vallás és
vegyes házasságok
kérdése.

A vegyes házasságok kérdése mellett szőnyegre hoztattak egyszersmind ama sérelmek és kívánatok is, melyeket a vallás tárgyában már az 1832/6-ki országgyűlés oly hosszan s mindkét részről annyi szenvedélylyel megvitatt; de akkor, a főrendek ellenzése miatt, a király eleibe nem terjeszthetett. Így tehát a vallási tárgy két külön kérdésre oszlott: egyik kizárólag azon sérelemre szorítkozék, mely a reversalis nélkül kötött vegyes házasság egyházi megáldásának megtagadásából származott; a másik általánosabban a lelkiösmeret szabadságára s a külön vallásfelekezetek

1840.

egymás iránti jogviszonyaira vonatkozott. Mind a két kérdésben hosszan, nem kis hévvel, sőt szenvedélyességgel folytak úgy az egyik mint a másik táblán a vitatkozások, melyeknek részleteibe azonban itt nem szándékozván bérereszkedni, a vitatkozásnak csak főbb mozzanataira fogunk szorítkozni.

A vegyes házasságokat illetőleg: a rendek az egyházi áldás megtagadását, mi a feleket ily házasságok megkötésében számos esetben akadályozhatja, az 1790-ki 26-ik törvényczikk sérelmének tekintették, s annak orvoslása végett külön szándékoztak felírni a királyhoz. A főrendek többsége azonban e feliratban többszöri üzenetváltás után sem egyezett meg; hanem arra szólítá fel a rendeket, hogy miután e tárgy Bihar és Gömör megyéktől a királyhoz már úgy is felterjesztve létezik, a felirási javaslattól elállván, inkább a vegyes házasságok kötésére nézve gondoskodjanak oly rendszabályokról, melyek a különböző vallások elveinek megóvása mellett mind a vegyes házasságokat, az 1790-ki 26-ik törvény rendelete szerint, minden akadály ellen oltalmazzák; mind pedig az egyházi rendet a lelkiösmeretbeli erőtetés ellen biztosíthatják. Az érveket, melyekkel a főrendek e véleményöket indokolták, legvilágosabban ama beszédben találjuk kifejezve, melyet gróf Dessewffy Aurél márczius 7-én, a közhelyeslés nyilatkozatai által kísérve, mondott el.

„Mélyen tisztелеm én, ugymond, a nagyváradi püspök magas erényeit, hódolok céljai tisztaságának: de szabad legyen nekem az a kérdés, kellett-e szükségkép, hogy megtörténjék az, a mi történt? Mikor maga a magyar egyház hozott be a törvény létesítésében egy bizonyos gyakorlatot; mikor ez a gyakorlat 50 esztendőn keresztül békés divatban létezett, mikor az országgyűlés ajtó előtt volt; mikor sem concilium valami újat fel nem állított, sem az egyház feje a magyar clerusához különösen nem szólott,... szükséges volt-e a történt lépés azon vulcanicus terrenumon,

a hol történt?... Most már hogy a kérdés előttünk fekszik, határozatnak kell iránta történni, nem prókátorosan vizsga szemmel keresgélve azt, kinek van igazsága kinek nincs? hanem státusemberekként országosan, a jövőre tekintve s azt kérdezve: quid consilii? Hogy forog-e itt fenn törvénsértés vagy nem? azt a hazai törvényekből, és a különböző hatalmak kölcsönös határai s viszonyai iránti fogalmakból kell elhatározni. Én azonban ezt az egész vitatási módot feleslegesnek, ezt az egész mezőt veszélyteljesnek tartom; mert úgy vagyok meggyőződve, hogy ez az egész kérdés meddő kérdés, azaz olyan, mely fejtessek meg bármikép, üdves sükert semmi esetre nem nyújt. Kétfélekép lehet csak erre a kérdésre felelni: igen-nel vagy nem-mel. Ha igen a felelet, ha sérelemnek állítatik a tett, oly valamire szólítjuk fel a kormányt, mit nem tehet; mert főkép a tegnapi nap (a clerus részéről) történt nyilatkozások után világos, hogy itten kényszerítés nélkül keresztültörni többé nem lehet. A kényszerítés pedig e tárgyban képtelen s erkölcsi lehetetlenség: az lévén minden szellemi ügyeknek természete, hogy mihelyt kényszerítés jő közbe, habár igazsága van is a kényszerítőnek, a közrésztvét s az erkölcsi erő annak részére megyen által, ki a kényszerítésnek tárgya lőn. Nem kedvezőbbek a következtetések, ha nem-mel felel e kérdésre ezen főtábla. Mert tekintve azon ingerültséget, melyet a dolog az országnak egy nagy részében okozott; tekintve a rendek ezen tárgy feletti nézeteit, előre látható mind a kormánynak perplexitása ott, hol maga a törvényhozó test is különbözőleg látja a törvényt; előre láthatók a zavarok az országban, hol a törvényhatóságok a rendek nézeteire fognak majd támaszkodni; előre látható végre a káros visszahatás egy más, a két tábla közt még függőben lévő hasonnemű tárgyra nézve. Parlag tehát ez a mező, vagy legfelebb is töviseket terem. A sérelmi kérdést vitatni a mi magyar viszonyainkban igen czélirányos, valahányszor lehetséges az orvoslás, vagy az, hogy a kor-

1840.

mány a törvénysértőt utba igazíthatja; de ily esetben, hol a sérelmi kérdésnek akármikénti megfejtése nem sikert, hanem csupán új és legyőzhetlen nehézségeket ígér, teljességgel nem tanácsos. Nem lehet felejtetni, hogy ez európai kérdés, s hogy itt nem csak egy vagy más hazai törvények értelméről, hanem általában a különböző hatalmak korlátairól van szó, és hogy ha mi törvényeink mezején harczolunk, az egyház magát autonómiája körébe vonja vissza, s hogy mi ezen perben közte és köztünk birói szerepet sikeresen nem játszhatunk. Nem a sérelmi kérdést kell tehát itt vitatnunk, hanem valami célirányos lépés által a fenyegető viszályokat megelőznünk... Azt kívánnám tehát csak országosan kimondatni, miszerint óhajtani kellett volna, hogy az, a mi a nagyvárad püspök részéről történt, ne történjék. Jövendőre pedig abba a helyzetbe akarnám tenni a végrehajtó hatalmat, egy országos nyilvánítás által, hogy a célba vett eljárást közigazgatási úton eszközölhesse. . . . Megnyílnék így az út a kormány előtt a dolgot közmegelegedésre elintézni; ha e részben alkudozásoknak kellene előre menni az egyház fejével, azok is lényegesen könnyíttetnének. Azon számtalan nehézségek pedig, melyek különben, akár ismerjük a dolgot sérelemnek, akár tagadjuk annak sérelmes voltát, bizonyosan 'bekövetkezendnek, teljesen el lennének háritva.' Végre azon meggyőződését nyilvánítja, hogy nagyobb és kényesebb collisio alig létezhetik, mint a mely ezen kérdésnek elhibázott eldöntése által az országot és az országgyűlést fenyegeti.

A conservatív párt vezérének ezen okoskodását, melyre a főrendi többség a fentebb említett üzenetet alapította, mely kormányférfiúi belátás vezette. Azon anomal helyzetben, melyet az egyház, a melynek csak a lelkiösmeretekre kellene hatalmát alapítani, az államban rendeltetése ellenére foglal el, s mely szerint ebben, az erkölcsi hatalom mellett, ennek kárára politikai hatalommal is fel van ruházva, alig lehet valami veszélyesebb a státusra, mint ha a polgári

hatalom viszályba bonyolódik az egyházzal. És a tapasztalás bizonyította, hogy ezen körülmények közt, legtanácsosabb volt volna elfogadni Dessewffy véleményét; így azon keserű viszályoknak, melyek utóbb a politikai hatalom s különösen a megyei hatóságok és az egyházi kormány közt kifejlődtek, s a polgárok nyugalma annyira megzavarták, eleje vétethetett volna. A rendek azonban nem vélték annyira bizhatni a kormány őszinteségében és szabadelvűségében, hogy annak szabad kezét engedhessenek, a közigazgatás után dönteni el ezen kérdést. A kormány az országgyűlés előtt meglepő szabadelvűséget mutatott ugyan azon rendeletében, melyet a nagyvárad püspök körlevelére kibocsátott. De ki nem látta, hogy ezen kormányrendeletnek csak az volt rugonya, hogy a szólás és követválasztási sérelmek által oly nagy ingerültségben lévő kedélyek viharát az országgyűlés előtt pillanatnyilag lecsöndesítse s némileg kiengesztelje? Azon szövetség, melyben a kormányhatalom, kényuralmi törekvéseinél fogva, az egyházi kormánnyal állott, s melynél fogva az ennek érdekeit, a jog és méltanyosság ellenére is, már oly sokszor pártolta, nem engedé a rendeknek remélniök, hogy a kormány e kérdésben, ha a törvényhozástól szabad kezét nyerne, pártatlanul intézkedjék. A rendek ennél fogva nem nyugodtak meg a főrendi többség üzenetében. Célyszerűnek látták ugyan, hogy az 1790-ki 26-ik t.-cz., mely a vegyes házasságokat a kath. lelkipásztorok által rendeli megkötetni, olyképen módosíttassék, miszerint azok a jövőben mindig a vőlegény vallásán lévő lelkipásztor előtt s annak vallási szertartásai szerint köttessenek; és ezen módosítást be is iktatták a vallás tárgyában készített általános, alább közlendő, törvényjavaslatba. A vegyes házasságokat illető külön sérelmi feliráshoz mindazáltal tovább is ragaszkodván, annak felterjesztését állhatatosan sürgették. De a főrendi többség állhatatossága is hasonló volt annak ellenzésében. És így siker nélkül újultak meg több ízben e tárgy felett a mindig szenvedélyes

1840.

viták és ismételtettek az üzenetek. A főrendeknél egyebek közt Széchenyi István is, ki e kérdésben eddigelé hallgatott, előre látván, mennyire elmérgesednének a kedélyek, ha e sérelem nem orvosoltatik s az országgyűlés bezárása után a váradi püspök példáját a többi főpapok is utánozni fognák; és sejtván, e közingerűltség mily hosszú időre hátravethetné a reformkérdéseket is, — az e felett folyt tanácskozások egyikében szinte hallattá tekintélyes szavát. „Az apostoli magyar király, így szóla egyebek közt, mindig megtudta magát, constitutionális nemzetével együtt, Rómának supremáciájától óvni. A főméltóságú clerus status in statu soha sem volt, és soha nem is lehet; s amily arányban fejledezik honunk alkotmányos szelleme, annál összekötözöbb, annál tűrhetetlenebb leszen egy külső hatalomnak ilyes befolyása nemzetünkre. Hol a törvény a nemzetet még fejedelmének önkényétől is biztosítja, miként lehessen az idegen önkénynek alája vetve? Ötven évig gyakorolta a magyar clerus a vegyes házasságokban azon áldást, melyet a váradi püspök most egyszerre megtagad. S ugyan mily ürtűgy alatt? Az alatt, hogy az áldás nem szükséges, s annak kimaradásával a házasságok épen nem gátoltatnak. Istenért! nyúljunk kebleinkbe, s tegyük fel, hogy egy apa egybekelendő gyermekétől megtagadja az áldást, s azt állítja, hogy ő nem gátolja a házasságot: vajjon elfogjuk-e hinni, hogy ez nem gátolás? Bizonyára nem; és valóban még csak átoknak kellene jőni hozzá, hogy egész világosságban szökjék szemünkbe, mit kellessék tartani ilyes állításokról. — A torontálmegyei főispán a szőnyegen lévő kérdést nem hiszi az országgyűlés elébe valónak. Ezen, megvallom, nem csodálkozhatom eléggé. Mit? Az ne lenne országgyűlés elébe való, mi a fél országot forradalomba hozta? Ha ez áll, akkor jobb, inkább nem tartanunk országgyűlést, inkább egyenesen feladnunk az egész alkotmányos létet.“ — De a főpapság s a vele tartó többség előtt ilyféle érvek nem voltak oly súlyosak, hogy miattok

hajlandók lettek volna túladni a felekezetesség szellemén. E többség, véleményében hajthatatlan, mindannyiszor tagadó választ adott a rendek sürgetéseire; míg ezek végre, látván, hogy ezen országgyűlésen, melynek bezárása már ajtó előtt áll, célra nem juthatnak, a kérdést ezúttal egészen letették.

Több szerencsével vívtak a rendek a másik kérdésben, mely a lelkiösmeret szabadságát általában s a vallási felekezetek egymás iránti viszonyainak kölcsönösségét illette. E kérdésben azt a törvényjavaslatot vették fel újra a rendek, melyet a múlt országgyűlés alatt, a főrendek makacs ellenzése következtében, föl nem terjeszthetvén, akkoron hosszú viták után letenni kényszerítették; s így beteljesedett Beóthynek azon alkalommal mondott jóslata, hogy, „nem halt meg a leányzó, hanem csak alszik.“ A főrendek most ebben is engedékenyebbek lőnek, mint 1834-ben, mi leginkább a papi párttól független, elfogultságtól ment, valódi státusférfitüi tapintattal bíró Dessewffy Aurél hatásának köszönhető. Midőn a főpapok, s velök együtt négy vagy öt világi úr, mindig csak dogmákból, elavult törvényekből s tartományi határozatokból merítették a magok érveit; midőn a létező törvénynek egyes szavait, a szövegből kikapva, az egésznek szelleme ellenére idézgették; és a jog, méltány és kölcsönösség igényeit egyházuk dogmáira nézve sérelmeseknek állították: Dessewffy e kicsinyes eljáráson magasan felülemelkedve, vívott a kölcsönösség elvei mellett, bár nem osztozott is egyébiránt mindenben az alsó ház szabadelvűbb nézeteiben. „Mikor az egyház és annak tulajdon hívei közti viszonyokról van szó, — ugymond egy jeles beszédében — minden kétségen kívül a dogma a vezérelv; de midőn különböző vallásos felekezetek érdekei jönnek összeütközésbe: akkor, ha az egyik vagy a másik dogmát választaná vezérelvül a törvényhozás, szükségkép igazságtalannak kellene lennie, mert mindenkor csak az egyiknek tehetne eleget. Az ilyen esetekben tehát nincs

1840.

egyéb hátra a törvényhozó hatalomra nézve, mint egyeztetést s úgy szólván közbenjárást gyakorolni; a mi ismét csak igazság és viszonyosság által érthetik el.“ És midőn a kath. egyház némely szónokai rosszalák, hogy a protestánsok mindig újabb követelésekkel állnak elő: „Én azt tartom — ugymond Dessewffy — hogy a kath. ügy csak akkor fog erősen állani minden ostromok ellenében, mikor egyszer evangélikus atyánkfiaiunk megadtuk mind azt, a mit tőlünk igazságosan kívánhatnak. Az irántoki igazságnak határai azon a ponton vannak, melyen túl a kathol. ügy iránti igazságtalanság fogna kezdődni.“

A conservatív párt vezérének ezen érvei oly hatást gyakoroltak a főrendek többségére, hogy a kik pár évvel ezelőtt a rendek törvényjavaslatát makacsul ellenzik vala, most annak számos pontjait elfogadták; minek következtében főbb pontjai szerint következő törvényjavaslat terjesztett fel: A gyermekek mily vallásbani neveltetéséről eleve kiadott reversálisok érvénytelenek. A ki 18-dik életévéig evangélikus vallásban neveltetett, annak vallása kérdés alá többé nem jöhet. A vegyes házasságok, melyek bár egyházi megáldás nélkül, de kathol. pap jelenlétében kötöttek, törvényesek. A vegyes házasságokból született gyermekek czentül atyjok vallását követendik. Az evang. templomoknak más vallásbeliek általi látogatása miatt; ha csalogatás közbe nem jött, az evangélikus papokat kereset alá fogni nem lehet. Katholikus gyermekek járhatnak evang. iskolába, csak a vallásban taníttassanak saját papjuk által. Az evang. és kath. ifjúság minden megszorítás nélkül látogathat külföldi egyetemeket. Kath. szülék tarthatnak gyermekeik mellett evang. tanítókat, csak a vallásban nyerjenek oktatást kath. tanítótól. Az evangélikusok elemi iskolákat, hol szükségesnek tartják, mindenütt állíthatnak. Egyik felekezetbeliek sem köteleztetnek a másik felekezet papjai s tanítói díjazásához s templomépítéséhez

járulni. A köz hivatalok betöltésénél vallásra nem lehet tekintet. Vallás tekintete miatt birtok s lakási jog szerzésétől eltiltani, mestersége gyakorlatában gátolni senkit sem szabad. Ott, hol eddig elkülönzött temetők nincsenek, a létező közös. A magyar ezredeknél evangélikus tábori papok is alkalmaztassanak, stb.

A főclerus minden erejét megfeszítette a vitatás alatt, hogy e törvényjavaslat ellen, mint egyébkor, úgy most is többséget nyerjen a maga részére. De, miképen mondók, Dessewffy szabadelvűbb nézetei most diadalt arattak, s a világi főrendek közül alig csatlakoztak négy vagy ötnél többen az egyházhoz. A püspökök tehát lelkiösmeretökre hivatkozván, a többség határozata ellen óvást nyújtottak be a felső háznak; s a reversalisokra nézve különösen kijelentették: „hogy a vegyes házasságok tekintetében a jövőre bár a világi törvény s hatóságok kötelezésének kellőleg meg fognak felelni, a házasság szentségének feladásánál mindazáltal oly módon járandnak el, miképen vallásuknak s egyházuknak jól értett s újabb időben ő szentsége által is állhatatosan védett elvei kívánják.”

A főrendi többség s a rendek táblája ezen óvást természetesen nem vehette figyelembe, s azt nem is tekintette máskép, mint annak egyszerű kijelentését, hogy a főrendi tábla kisebb része a többség által elhatározott törvénynek alkotásához nem járult. A törvényjavaslat tehát valahára mégis fölterjesztetett a királyhoz. De a kormány válasza, mely csak az országgyűlés végnapjaiban érkezett meg, nem elégítette ki teljesen az ország rendeit; mert, bár nem volt is tagadó, kitérőleg mellőzte a törvényjavaslat megerősítését, állítván, hogy a tárgy fontossága annak vég elhatározásához több időt kíván, mintsem hogy arra egyenes választ adhatna; gondoskodni fog azonban, hogy az minél előbb elintéztessék. A püspökök ugyanis, látván, hogy óvásuk sikertelen, nehogy a világi hatalommal olyféle kellemetlen összetűzésbe jöjjenek, minőnek külföldön a vegyes há-

1840.

zasságok tárgyában több példái merültek fel, tudtára adták a kormánynak, miszerint a viszály lehető kiegyenlítése végett elhatározták, kebelökből egy püspököt Rómába küldeniök. A kormány tehát megvárni szándékozott a pápával tartandó értekezlet eredményét, s válaszát e miatt a következő országgyűlésre halasztotta. A törvény meg nem erősítésének azon keserű viszályok lőnek következményei, melyek, mint látni fogjuk, az országgyűlés után, a vármegek és egyházi kormány közt több éviglen folytak.

A városok
törvényhozá-
si részvételé-
nek kérdése.

A másik tárgyat, mely a vallási és szólásszabadsági ügy mellett, mind hevesebben megújuló vitatkozások közt az egész országgyűlésen keresztül huzódott, a városok országgyűlési szavazatának kérdése képezte. Már az 1790-ki nemzeti mozgalmak idejében élénk visszahatás jelentkezett a városok kebelében a nemesség ellen azon korlátozás miatt, melynél fogva az összes polgári rend csak egy szavazatra szorítottatott az országgyűléseken. A városok polgárai akkoron nagy hévvel, sőt fenyegetődözve követeltek a magok számára méltányosabb s arányosabb részvételt a törvényhozásban. A királyhoz intézett egy feliratukban készebbeknek nyilatkoztak még alkotmányos jogaikat is annak kezébe tenni le, mintsem e megszorítást tűrni a nemesség részéről. E követelések e század első tizedeiben elcsöndesedtek ugyan; az 1825-ki ébredéssel azonban ezek is megújultak; s azóta nem volt országgyűlés, melyen a városok küldöttei mind erősödő követeléssel, mind türelmetlenebbül ne sürgették volna, hogy miként a megyék mindegyike külön szavazattal bír: úgy a szabad királyi városoknak is egyenként külön szavazata legyen a törvényhozó testületben.

Az ország rendei a városi küldöttek e követelését elvileg soha sem ellenzették ugyan; mielőtt azonban nekik a törvényhozásba nagyobb befolyást engednének, okvetetlen szükségesnek látták, a városi igazgatás szervezetét újjá alakítani. Különösen két oly körülmény forgott fenn a kir. városok szerkezetében, melyeknek átalakítása előtt nem

csak nem hasznos, de mind az alkotmány mind a nemzeti-ség tekintetében veszélyes lett volna a városoknak, melyek a megyékkel majdnem egyenlő számban voltak, több vagy éppen egyenkénti szavazatot adni. A városi követek ugyanis nem, mint eredetileg vala, az összes polgárságtól —, hanem, az idők folytában támadt és szabálylá lett visszaélés szerint, az igen csekély számú, legtöbb helyt százra sem menő, ugynevezett választott polgárság s a városi tanács által választattak ennek kebeléből. Minthogy pedig e városi igazgató testületek is szinte csak önmagok egészítették ki magokat, s választásukba az összes polgárságnak semmi befolyása sem volt: az ugy nevezett városi követek koránt sem képviselték a polgárság érdekeit. Mert ezen igazgató testületek, melyek a követi utasítást is a polgárság befolyása nélkül készítették, oly annyira függésben álltak a királyi helytartótanáctól s a kamarától: miszerint mindenben kénytelenek lévén ezek parancsait teljesíteni, követeik véleményyszabadságát is kivétel nélkül a kormány érdekei szerint korlátozták.

Ezen abnormis állapotok megszüntetése végett már az 1825-ki országgyűlés nevezett ki egy országos bizottmányt, mely a városok rendezésének munkáját előkészítené. E munkát a többiekkel együtt már az 1832-ki országgyűlésre ki volt tűzve tanácskozás tárgyául; de, miként láttuk, a kormánynak akkor minden czélszerű reformot ellenző reakciója következtében, a többi rendszeres munkálatokkal együtt tárgyalatlanul maradt. A városi követek az 1832/6-ki országgyűlésen, egyenkénti szavazati joguk helyreállítását, hatáságaik bizonytalan időre halasztott rendezésétől felfüggesztve látni nem akarván, azt gyakran nagy hévvel követelték. De minthogy a rendek a szavazatok kérdésébe külön beereszkedni egyáltalában nem akartak; a városok rendezésének munkáját pedig tárgyalni nem lehetett: felszólalásukat süker nem követte. A városok között az egyetlen Késmárk tanácsa s választott polgársága

1840.

birt akkoron elég tiszta felfogással s méltányossággal, belátni a rendek eljárásának helyességét; minek következtében még az országgyűlés folytában, 1835-ben, egy körlevél által szólítá fel a többi városok tanácsait: hagynának fel követeik feltételetlen szavazati jogának, mint előre látható, ezentúl is sikeretlen sürgetésével, míg már a városok rendezése tárgyalás alá nem kerül; hanem fordítanak arra minden törekvésüket, hogy e rendezés kérdése az országgyűlésen mennél előbb szőnyegre hozassék; addig is pedig minden lehető módon ügyekezzenek kebleikben ápolni a nemzeti érdekeket, nehogy a rendek méltán vetlessék szemekre, miképen a városok jogait, azoknak rendezése előtt tágitani, magokkal az alkotmányos szabadság és nemzetiség érdekeivel sem férhet meg.

De Késmárk közönségének e józan felfogásból eredt körlevele akkoron sem a többi városok hatóságainál nem talált rokonszenvre, sem a nyilvánosságnak s a sajtó szabadabb mozgásának hiányában nem juthatott köztudomásra; minél fogva a városok szavazatának kérdésében, annyi más és oly fontos tárgyak mellett, az 1832/6-diki gyűlés alatt semmi változás sem történt. A városi követek, felszólalásaik sikeretlensége következtében türelmüket vesztvén, egy zajos jelenet után magok között azt határozták, hogy a gyűléseken, melyeken a törvényalkotásra kellő befolyást úgy sem birnak, többé mindaddig nem fognak megjelenni, míg szavazati joguk tényleg helyre nem állítatik. Mielőtt azonban e határozatukat végre is hajtanák, hogy e lépésnek annál nagyobb súlyt szerezzenek, a szinte csak egy collectív szavazatra szorított káptalani követeket is felszólították a hozzájuk csatlakozásra. Ha ekként mind a két rend odahagyja az országgyűlést, kétségkívül nagy zavar támadt volna a törvényhozásban. A megyék követei, mint a nemesi rend képviselői, csak magokra maradván, vagy kénytelenek voltak volna helyreállítani a városok és káptalanok egyenkénti szavazatát; vagy, ha ezeket a kormány is pártolja,

1840.

törvényesen nem folytathatták volna az országgyűlést. De a káptalanok nem mertek ily fontos ügyben a magok belátása szerint cselekedni; s mielőtt a városok követeinek válaszolnának, két tagot küldtek kebelökből Bécsbe, megtudni a kormány véleményét. Az urbéri törvények, örökváltság és szabad szólás miatt már különben is nagy lévén az országban az ingerültség, a kormány nem volt hajlandó azt újabb zavarokkal öregbíteni: türelemre inté tehát a káptalanok követeit, azzal biztatván őket, hogy a következő országgyűlésen különben is szándéka gondoskodni a szavazati jog szabályozásáról. A káptalanok követei ennek következtében nem járultak a városi követek elhatározásához; s úgy aztán ezek sem látták tanácsosnak, megtenni a makacs lépést, mely a káptalanok követeinek részvéte nélkül nem ígért eredményt, s magok is a következő országgyűlésre halaszták az orvoslátot.

A jelen országgyűlésen tehát, mint mondók, ismét nagy hévvel megújultak e tárgy felett a vitatkozások. A városi követek most is a városok hatóságainak rendezésétől függetlenül kívánták helyreállíttatni régi törvényes szavazatukat. De a rendek mindig csak azt válaszolták, hogy a törvényhozásbani részesülés joga nem a városi hatóságoknak, hanem a polgárok közönségének adatott meg törvényeink által: míg tehát a városok akként nem rendeztetnek, hogy követeik ne egyedül a hatóság által, mint most történik, hanem a polgárok összessége által választásának s utasításának, mind addig a fenálló gyakorlattól el nem állhatnak. A városi követek közt e miatt mind nagyobb lett az ingerültség. Minden alkalmat megragadtak keserű panaszaik előadására, s bár mi tárgy forgott is szőnyegen, mihelyt szóhoz juthattak, azonnal és örökösen csak sérelmeikről szónokoltak; a fenforgó tárgyakban pedig szavazni sem akartak, míg egyenként nem szavazhatnak. Ezen ingerültség, mely a legfontosabb ügyek tárgyalását is minduntalan megzavará, nem ritkán megakasztá, végül arra

1840.

indította a rendek néhányait: hogy miután saját erősítésük végett, különben is szívökön feküdt a negyedik rend törvényes képviseltetésének szabályozása, indítványt tegyenek: miszerint a kir. városok belső viszonyainak s törvényhozási részvételének elrendezése iránt egy választmány még ezen országgyűlésre adjon be kimerítő munkálatot. Eleinte ezt a többség nem akarta ugyan elfogadni; sőt még a városok követői közül is többen szólottak ellene; utóbb azonban a határozat ez iránt mégis megtétetett. De sokkal inkább elvalának a rendek foglalva a szólásszabadság s más, halasztást nem tűrő, fontos tárgyakkal, mintsem hogy e munkálatot elkészíthették volna. Az országgyűlés vége felé tehát az lőn határozattá, hogy e tárgyban egy országos bizottmány küldessék ki, mely a jövő országgyűlésre kész munkát adjon be; a kormány pedig egy feliratban megkérletett, hogy e tárgyat a királyi előadásokban tűzze ki tanácskozássra. De a kormány e feliratot is hallgatással mellőzte. A városok kérdése ezentúl, mint látni fogjuk, az országgyűlés után is egyikét tette azon tárgyaknak, melyek legélénkebben foglalkodtaták a közvéleményt.

Ezen oly heves, az egész országgyűlésen keresztül huzódott vitatkozások s a már említett közhasznú törvények mellett még különösen két tárgyat kell megemlítenünk, hogy kiegészíttessék a kép, melyet ezen országgyűlésről vázoltunk. E két tárgy egyikét a nemzetiség és nemzeti nyelv, másikat a nevelés tárgya tette.

A nemzeti
nyelv ügye.

Az elsőre nézve, igen fontos volt a haladás ezen országgyűlésen. Miután a honi nyelv a múlt országgyűlésen lerázta már az idegen latin igáját, s törvényeink eredeti nyelve lett, újabb lelkesedéssel ügyekezett a nemzet azt a közigazgatás minden ágaiba kivétel és megszorítás nélkül behozni s a hazában mindenütt terjeszteni s emelni. Már az országgyűlés megnyitásakor indítványt tettek a rendek, hogy azon küldöttség, mely a király és királyné üdvözlésére kineveztetett, magyar nyelven járjon el megbízatásában.

Miután az indítványt mind a főrendek, mind a nádor által eleve megkért király elfogadták, az üdvözlés csakugyan honi nyelven történt. Századok óta most üdvözölte először királyát a magyar a maga nemzeti nyelvén. Későbbben, midőn a tanácskozások megkezdettek, a királyhoz küldendő feliratokat is, mik eddig magyar s latin nyelven tétettek, egyedül az elsőt határozta készíteni a rendek táblája. A válasz, mely ez iránt a kormánytól érkezett, megengedő lévén, kitörő lelkesedéssel fogadtatott a nemzettől, mely ekként három század múlva elérte valahára, hogy fejedelméhez mind szóval mind írásban honi nyelven szólhasson.

A rendek, e süker által felbátorítva, utóbb egy feliratukban mind azt elejébe terjesztették a királynak, mit még a nemzet méltányosan kívánhatott a maga nyelvének tárgyában. Kérték egyebek közt, hogy a törvények a jövőben egyedül magyar nyelven szerkesztessenek; a helytartótanács és az udvari kancellária minden iratait, még körleveleit is e nyelven bocsássa ki; a magyar ezredeknél a vezénylet magyarul folyjon, s tisztekké egyedül magyar koronai alattvalók alkalmaztassanak; az iskolák és tanítás nyelve magyar legyen; szóval, hogy a közállam rendszerének minden ágaiban a latin és német helyett a magyar nyelv tétessék országos nyelvvé. E kívánatok nagyobb része azonban már teljesítetlenül maradt, s csak kevesekre nézve volt kedvező a királyi válasz. Minthogy nem csak utóbb, midőn az országban lakó némely idegen népiségek ellenségesen álltak szemközt a magyarral; hanem már e korban is mind hangosabbá kezdett lenni még némely magyar hazafiak részéről is a vád, miszerint a honi nyelv terjesztése iránti buzgalom túlságosnak állítottott, a nemzet igazolása végett, im álljon itt egész terjedelmében a megalkotott törvényczikkely. Megemlítvén, hogy a király meg egyezett, miképen ezentúl mind az országgyűlés mind az ország határaiban létező törvényhatóságok magyarul szer-

1840.

készszék a legfelsőbb helyre teendő felirásaikat, így folytatja az új törvényt:

„3. §. A királyi helytartótanács nem csak intéző, hanem körleveleit is az országbeli minden törvényhatóságokhoz magyar nyelven bocsátja.

„4. §. Az egyházi törvényhatóságok a világi törvényhatóságokkal s ezek egymással levelezéseiket, az ország határain belül, egyedül magyar nyelven tartoznak folytatni.

„5. §. A magyar kir. udvari kamara a hozzá magyar nyelven író törvényhatóságokkal ugyanazon nyelven levelezzen.

„6. §. A káptalani kiadásoknak kezdő és befejező szakaszait, valamint a tárnoki székek ítéleteit is magyar nyelven kell szerkeszteni.

„7. §. Oly helyeken is, hol a gyülekezethez szent beszédek magyar nyelven nem tartatnak, a jelen országgyűlés berekesztésétől számítandó három évek múlva az anyakönyvek magyar nyelven irassanak.

„8. §. Ezentúl minden vallásbeli különbség nélkül plébánosoknak, egyházi szónokoknak, káplánoknak és segédeknek olyanok alkalmaztassanak, kik a magyar nyelvet tudják.

„9. §. Ő Felsége kegyelmesen rendelkezni fog, hogy a magyar nyelvnek tudása a katonai véghelyeken is gyarapíttassék, s a magyar ezredeknek kormányai a magyar törvényhatóságokkal magyar nyelven levelezzenek.

„10. §. Az országos pénztárak számadásai magyar nyelven folytattassanak.

„11. §. Ő Felségének megegyező kegyelmes akaratjával a Magyarországon és ahhoz kapcsolt részekben nyomtatott minden munkákból a magyar tudós társaságot egy példány illeti.”

Ezen törvények miatt, bármi szerények és hiányosak is azok, tekintve mind azt, mi még a nemzet méltányos kívánságaiból teljesíttetlen maradt, valamint azok tárgyalá-

sakor heves vitákat keltettek fel Horvátország követei: ugy 1840.
az országgyűlés után is, mint látni fogjuk, mind ingerül-
tebb viszályokat okoztak a magyar nemzet ellenségei.

A nyelv és nemzetiség terjesztésének érdekében szükség-
esnek látták még az ország rendei, hogy, miután Pest
városának hatósága a magyar nemzetiség iránt eddigelé oly
kevés buzgalmat tanúsított, miszerint a városi színházban
idegen, német társaságot ápolt, s a magyar színészet felvi-
rágzását a fővárosban eddig csak Pest megye s egyesek
segítették áldozataikkal, — ezen intézet biztos megalapítására
s kifejlesztésére négyszáz ötven ezer ezüst forintot ajánl-
janak.

Midőn a nevelés tárgyát megemlítjük, nem azért tesz-
szük azt, mintha abban ezen országgyűlés a múltkoriaknál
több sikert volt volna képes felmutatni; hanem egyedül
azért, hogy a kormány eljárása ezen oly igen fontos ügy-
ben kellő világításban tűnjék elő. A múlt országgyűlés ren-
dei egy országos választmányt akartak kinevezni, mely a
népnevelés, különösen az ipariskolák s egy polytechnicum
tárgyában kimerítő véleményt készítsen. Mint láttuk, a kor-
mány ebben akkor nem egyezvén meg, az országgyűlés
végnapjaiban azt válaszolta: hogy a király fejedelmi köte-
lessége szerint fog gondoskodni a rendek által javaslatba
hozott intézetek felállításáról, miért is az indítványozott tör-
vényre nincsen szükség. Említettük, mily nagy és méltó
volt akkor e miatt a rendek ingerültsége, kik meg voltak
győződve, hogy a nevelés szabályozása a leglényegeseb
nemzeti jogok közé tartozik. Voltak mindazáltal többen,
kik hitték, hogy a kormány oly határozottan tett ígéretét
teljesíteni s valahára már kipótolandja régi mulasztásait.
És valóban, a kormány meg is bízta volt a budai tanul-
mányi bizottmányt s különösen annak tudós elnökét, báró
Mednyánszky Alajost, a tervek kidolgozásával. De fájda-
lom, nem sokára kétségtelenné lőn, hogy mind ez csak
arra volt számítva, hogy a nemzet ingerültsége némileg

A népnevelés
ügye.

1840.

csillapodjék; de semmi komoly szándék nem létezett Bécsben, a kor és szükség kívánalmai szerint javítani az oly igen elhanyagolt közoktatást. A tanulmányi bizottmány, elnökének buzgó közremunkálásával a tervet mielőbb elkészítette. De, bár az sok czélszerűt foglalt magában, és a létező állapotok számos hibáit s hiányait képes volt volna pótolni s javítani, módosítás ürügye alatt többször visszaküldetett. Ekként ismét három év folyt le a nélkül, hogy valami történt volna a kormány részéről a nemzet méltányos kívánatainak kielégítésére. A jelen országgyűlés rendei tehát ismét fájdalmasan szólaltak fel a fontos tárgyban; s nehogy valamely királyi válasz által már az előmunkálatokban és javaslat készítésében meggátoltassanak: egy kerületi bizottmányt választottak annak kidolgozására. A munkálat azonban a számos és halasztást szinte nem tűrő más köztárgyak özönében oly későre készülhetett csak el, hogy azt a rendek, fájdalom, már tanácskozás alá sem vehették s a jövő országgyűlésre kényszerítették halasztani.

Hasonló sikeretlenségre volt kárhoztatva az oly rég és buzgón óhajtott Ludovicæum katonai növelde megnyitásának kérdése is. A nagyszerű épület már több évek óta készen, de néptelenül állott a fővárosban. A múlt országgyűlésen a rendek már a költséget is megajánlották, mely az alapítványokon felül még szükségesnek mondatott annak felállítására; midőn azonban a kormány a nemzet azon jogát, hogy az intézet nevelési rendszerének megalapításába beleszóljon s a tanulmányoknak legalább egy része magyar nyelven adassék elő, megtagadva, csak az ajánlott összeget akarta elfogadni, a rendek is visszavették az ajánlatot. Ezen ajánlat a fentebbi feltétel alatt jelenleg ismét megújított ugyan; de mivel a kormány azt most válaszra sem méltatta, az intézet, melyre egyesek félszázad óta oly jelentékeny áldozatokkal járultak, most sem állhatott fel.

A büntető
törvénykönyv
ügye.

Egy büntető törvénykönyv kidolgozásával nem csak a múlt század végén, de 1825 óta is sokat foglalkodának az

ország rendei. S már nemcsak két munkálat áll vala készen, melyeket az 1791-ben és 1827-ben kinevezett országos választmányok mutattak be, hanem a múlt országgyűlés alatt ezen feladat majdnem egy egész évig állandó tárgyát tette a kerületi ülések tanácskozásainak. A büntető eljárást ezen előmunkálatok után megjavítani most már nem csak könnyebb, hanem, tekintve annak hibáit s hiányait, halaszthatlan feladatává is lőn törvényhozásunknak. A közvélemény szózata ez iránt oly követelő volt már, hogy azt ezen országgyűlés sem mellőzhette volna, ha minden egyebet háttérbe nem szorít vala a szólásszabadsági és vallási sérelem. De a felett, hogy ily terjedelmes codex kidolgozására hiányzott az idő, különben is oly körülmény merült fel e tárgy tekintetében, melynél fogva tanácsossá is lőn azt a jövő országgyűlésre halasztani. Néhány hónappal az országgyűlés előtt két irodalmi munka jelent meg a fogházak javítása iránt, melyek egy, eddig igen kevésbé ismert térre fordították a közönség figyelmét. Azon javító rendszereket fejtették e munkák, melyek az Egyesült Északamerikai Státusokban oly nagy sikerrel kezdének alkalmaztatni. Eöt-vös József báró és Szemere Bertalan, hazánk fiatal, de már is kitűnő tehetségei, amaz a hallgató, emez a magánrendszert oly fontos okokkal ajánlá a nemzetnek, hogy mind közönségesebbé kezdett válni azon vélemény, miszerint a fogházakat, mik nálunk eddig csak a szenvedés helyei, sőt számtalan esetben a bűn iskolái voltak, az új büntető törvénykönyv megalkotása alkalmával az egyik vagy a másik rendszer szerint javító intézetekké kell átalakítani. Az ország rendei tehát e meggyőződésben egy országos választmányt neveztek ki mind a két tábla kitűnőbb egyéniségei közül, mely a büntető és javító rendszer iránt kimerítő véleményt adjon; egyszersmind pedig javaslatot készítsen a felől is, hogy e javító börtönintézetek mellett gyakorlati alkalmazás tekintetében, minő változtatásokat kelljen tenni a büntető törvénykönyv tervében? Meghagyatott a választ-

1840.

mánynak, hogy munkáját a legközelebbi országgyűlésnek multhatatlanul bemutassa, nemcsak azért pedig, mivel a börtönjavítás ügye köz megegyezéssel egyik első rendű haladási kérdésül tűzetett ki; hanem azért is, mivel mindenki reménylhetette, hogy a büntető törvénykönyv kimerítő tárgyalásánál a nemzeti jogok sérelme nélkül tanácskozás alá vétethetnek azon törvények is, melyek a felségsértésnek s hűtlenségnek eseteit s a politikai vétések egyéb neveit tárgyazzák, s melyeknek elégtelenségéről a múlt évek szomorú eseményei s a szólásszabadsági sérelemről e gyűlésen lefolyt ingerült s keserű viták következtében mindenki meggyőződött.

Az országgyűlés befejezése.

Az amnestia, mely a fenforgott politikai vétések tekintetében május 1-jén kihirdettetett, miként előadtuk, a hosszú, heves viták után kiengesztelődést hozott elő egy részről a rendek, más részről a kormány és a főrendek között. Az országgyűlés azután e közönséges öröm befolysa alatt a nagy lelkesedéssel üdvözölt király által május 13-án személyesen befejeztetvén, azon reménnyel oszlottak szét az ország rendei, hogy, megszűnvén a kormánynak kényuralmi rendszere, mind a nemzetiség, mind a korszerű reformok tekintetében biztosabban s nyugodtabb kebellet nézhet a nemzet a jövő elébe.

Újonczállítás.

Az országgyűlést élénk megyei gyűlések követték, melyeken az új törvények kihirdettettek, s a követek küldöiknek számoltak törvényhozási eljárásukról. Majd az újonczállítás foglalkodtatá a nemzetet. Az újonczállítás, mivel most a béke idején ritkábban, körülbelől minden tíz évben egyszer fordult elő, s mivel a nemzet, mely e terhet állandólag mind eddig nem vállalta el, hanem csak subsidium gyanánt ajánlá meg az újonczokat, a katonazállás rendszerét eddigelé ki nem dolgozta, — mindig igen fontos esemény volt a köz életben. Hajdan az: ki soroztassék be az újonczok közé? egyedül a tisztviselők önkényétől függvén, s a beirottak kiállítására nem ritkán

erőszakos fogdosás is alkalmaztatván, az újonczállítás többnyire zajos jelenetekre s még több panaszokra adott okot. Jelenleg az országgyűlés, e zavaroknak s önkénynek elejét veendő, az újonczok kiállításának módszerül a katonaságra alkalmas ifjak közti sorshúzást tűzvén ki, az egész ügy rendben és csöndesen folyt le az országban. Azokra nézve, kiket a sors ért, a helyettesítés általában meg lévén engedve a törvény által, az jobbára mindenütt, sok helyt nagy mérvben, alkalmaztatott. Voltak községek, hol a reájok kivetett újonczösszeg sorshúzás nélkül, közkölségen egyedül önkéntesekből lőn kiállítva; más helyeken a birtokosabbak szinte a sorshúzás előtt önként fogadtak besorozandó újonczokat; ismét másutt egyesületek alakultak, melyek az aláírt összegekből fogadták meg a község által kiállítandó újonczokat. A díj, mely által a helyettesítés történt, az ország külön vidékei szerint igen különböző vala: míg a felső népesebb és szegényebb megyékben 80—120 frtért is elegendő ajánlkozának katonának, az alsó gyéresebb népességű s gazdagabb megyékben, kivált a városokban 400—500 pftot is kellett fizetni a helyettesített újoncznak. Például Somogy megyében a reáesett 774 újonczból 420 helyettesítettet összesen 65,000 pfton.

Mialatt a megyei s városi hatóságok az újonczállítással foglalkodának, a kormány az új hiteltörvények rendelete szerint a váltótörvényszékeket állította fel. E váltótörvények az első lépést képezték az ősiség eltörlésére s birtokviszonyaink teljes felszabadítására. A birtokos nemeseknek teljes szabadságukban állott ugyan magokat e törvényszékeknek alá nem vetniök, melyek a nemesi s ősiségi jogokat ítéleteikben semmi tekintetbe nem vették; de miután hitelre azontúl számot sem tarthatott, ki magát a váltótörvénynek alája nem vetette: lassanként ezzel is megbarátkozott s önként mondott le kiváltságairól a kölcsönre szorúlt nemesség. Meg kell azonban vallani, hogy e törvényszék egynémely ítéletei, melyek szerint a nemes ősi

1840.

A váltótörvényszékek felállítása.

1840.

birtokában is csak úgy elmarasztaltatott, mintha az kiváltságtalan polgári birtok volt volna, nagy és mély benyomást okozott a nemességnek kiváltságait még folyton bálványozó részére; s nem volt ritkaság, heves kikeléseket hallani az új törvények ellen, melyek, mint mondák, a nemest tönkre teszik és csak a zsidóknak kedveznek. Fordúltak ugyan elő némely esetek, melyekben volt némi alapja a kiváltságosak ilyféle panaszainak; de miután néhányak kárából ezek is szemesebbekké, vigyázóbbakká lettek, s a következő országgyűlés az új törvény némely hiányait is megjavította: lassanként a nemes is megszokta a hitel ama leglényegesebb elvét, hogy pénzforgalomban nincs helye a kiváltságnak.

ÖTÖDIK KÖNYV.

REFORMI S NEMZETISÉGI HARCZOK 1840—1843 KÖZÖTT.

ELSŐ FEJEZET.

A mozgalom új tényezői.

Az 1840-ki országgyűlés végén a nemzet s kormánya közt létrejött kibékülés a kedélyeket teljesen megnyugtatta; s az elmék, a jelen biztosságában, reménytelve fordulának a jövő felé: valamint az 1825-ki országgyűlés után, ugy most is reformtörekvések követték a kibékülést. E haladási mozgalmak jelenleg élénkebbek, több oldalúak lőnek, mint bármikor eddigelé: egyaránt kiterjedtek azok a nemzet csaknem minden politikai, erkölcsi s anyagi érdekeire. A mozgalomnak új tényezői léptek a síkra. Mióta az országgyűlés teremai bezárattak, a küzdelem tere a megyei közgyűlésekbe, a szabadabban mozogni kezdett sajtóba, s a mind nagyobb számmal keletkezett s menten gyarapodó egyesületekbe tétetett át; s e hármastér még életelelenebb, nagyobb szerű mozgalmat mutat fel, mint maga az országgyűlés: mert míg ezen csak a nemesség képviselőinek, amazokon magának az összes nemzetnek törekvései s működései tűnnek elő.

Mielőtt e törekvések s küzdelmek elbeszélésébe ereszkednénk, magokról e mozgalmak említett téereiről, különösen a megyei gyűlésekről és a sajtóról, miként azok a lefolyt és a jövő országgyűlések közti három éves korszak alatt feltűnnek, kell egynémit általában megemlítenünk.

1840.

A megyei
gyűlések je-
lentősége.

Mi a megyei gyűléseket illeti: ezek most is a régi alakban álltak ugyan még fenn; azon nagy élénkség mind-azáltal, mely az ország reformkérdései tekintetében minden osztályt s pártot áthatott, a megyei gyűléseknek is sokkal nagyobb jelentőséget kölcsönözött, mint a minővel azok az újabb ébredés korszaka előtt birtak vala. E gyűlések most már nem egyedül administratív összejövetelei valának a megyehatósági tisztviselőknak; hanem valóságos parlamenti színezetet nyertek, melyen a törvényes nemzet, a nemesség, mondhatni, összesen megjelent s vett részt a legfontosabb politikai s más, országos kérdések megvitatásában. E fontos kérdések feletti tanácskozás, folyt legyen előké-születileg, az országgyűlésre küldendő követek utasítása — vagy különben valamely reformlépés megrostálása végett; minden rendű s rangú egyéneket becsalt a megye gyűlé-seire. Hajdan csak a tisztújító gyűlések valának népeseb-bek: most minden évnegyedi közgyűlésen csaknem fula-dásig tömve voltak a megyeházak teremei ugy a főrendű, mint a közép és köz nemességgel. Sőt, ezeken kívül, az ugy nevezett „honoratiorok“ osztálya is olyannyira növe-kező érdekekkel látogatá azokat hogy, miután a kornak kü-lönben is egyik fő reformeszméje volt, a nem-nemes népet az alkotmány sáncaiba fölvenni: a megyék ezen értelmes osztályt nem vélték tovább kizárhatni a közügyek megvi-tatásában való részvétel jogából; és, Pest megye példájára, statutárius jogánál fogva, egynémely megye szavazattal ru-házta fel azt a maga kebelében. Ezen osztálynak, mely az írók, művészek, oklevelesek s általában a hazai értelmiség egész nem-nemes részét magában foglalta, tényleges rész-véte a köztanácskozásokban, kétségkívül tetemesen nevelte a megyék súlyát s jelentőségét. A megyei közönség ezen új elemmel szaporodván, a gyűlések demokratiaibb szint nyertek s még hasonlóbakká lőnek a népfelséget képviselő ösgyűlésekhez. Valóban oly sajátságosak voltak e megyei gyűlések, hogy azokhoz semmi hasonló sem létezett Európa

többi államaiban. Az angol népgyűlések, melyekben az összesereglett minden rendű polgárok csak véleményüket szokták kijelenteni valamely kérdés felett, de semmi hatósággal nincsenek felruházva, a mi gyűléseinkhez képest csupán politikai tüntetéseknek tekinthetők. A hajdani német nemesség rendi testületei, a francia Conseils généraux-ok, a spanyol ayuntamientos-ok a mi megyei gyűléseinknél sokkal szűkebb körben mozogtak. A mi gyűléseink nemcsak vitatkoztak s véleményt nyilvánítottak a politikai kérdések felett; hanem oly sajátságokkal is bírtak, melyeknél fogva legfontosabb tényezői voltak a közéletnek. E gyűlések képezték tulajdonképen a megyei hatóságot, mely az általa megválasztott tisztviselőknek az igazgatás minden ágazatainak ellátásában irányt, utasítást adott, s eljárásukról viszont számot kért; ez határozta meg s vetette ki a megyei igazgatás költségeit, az ugynevezett házi adót, melynek valamint kivetésében, úgy mire-fordításában is teljes hatalommal intézkedett; ehhez, mint közigazgatási testülethez küldettek a király s a középponti kormányzások, helytartótanács, udvari kancellária rendeletei, melyeket az vagy elfogadott s végrehajtásul az illető tisztviselőknek kiadott, vagy, ha azokat a törvényekkel s az alkotmány szellemével ellenkezőknék ítélé, „tisztelettel félretett“ s foganatosításukat felfüggesztvén, ellenők, visszavonásuk vagy módosításuk végett, a királyhoz s a kormányzásokhoz felterjesztést intézett; ez rendezé a községek ügyeit, vette át azok folyamódásait, intézte el panaszait; ez határozott s intézkedett a közbátorság, a közlekedési eszközök tekintetében; ez rendelte el nyilvános vétségek esetében, mint a bírói hatalom részese s mint egy nagy eskütszék, a közkeresetet. Mind ezekben a törvényekhez kellett ugyan magát szabnia, de a miben törvény nem létezett, vagy intézkedése a fenforgó esetre nézve elégtelen volt, statutumokat alkothatott, s azok szerint szabályozá a maga eljárását.

1840.

A megyei közgyűlések e széles hatalomköre s különösen azoknak ama joga, mely szerint mindenben, mi a törvénnyel nem ellenkezett, statutumot alkothattak, a felsőbb rendeletek ellen pedig, ha a törvénnyel meg nem egyezének, felterjesztést intézhettek, — volt oka annak, hogy némely publicistáink, s köztök kivált Wesselényi, Rághalyi Tamás, utóbb pedig Kossuth Lajos, a megyei rendszerre egész államtani theoriát építettek. Kiállja-e ezen elmélet az európai államtanok próbakövét, vagy sem: fejtegetni nem a mi feladatunk; de szó nélkül alább még sem hagyjuk, midőn majd úgy nevezett centralistáink hírlapi harczaira kerülend elbeszélésünk sora. Annyi bizonyos, hogy sajtóságos körülményeink közt, melyek szerint alkotmányos országunk egy absolut kormányú állammal volt kapcsolatban, s alkotmányos királyunk, birodalma más részeiben korlátlan hatalommal uralkodott, — egyedül a megyei rendszer képezte azon bástyát, mely alkotmányunkat a nálunk is, mint egyéb tartományaiban, korlátlanul uralkodni törekvő udvar ostromai ellen megvédezhette. Azon jog, melynél fogva a megyék, mint nemcsak a végrehajtó hatalom organumai, hanem egyszersmind a törvénynek őrei, az ebbe ütköző felsőbb rendeleteket teljesíteni jogosan nem köteleztethettek; hanem ezeket, mint mondani szokták, „tisztelettel félretévén“, a foganatosítás elmulasztását indokaikkal együtt felterjeszthették, — az alkotmány egyéb biztosítékai hiányában, mulhatatlanul szükséges volt a kényuralom jogfoglalásainak meggátlására. A kormánynak ez, kétségkívül, sokszor felette kényelmetlenné, alkalmatlanná lett, sőt bénítására vált, de csak a törvénytelen eljárás esetében; s annál hasznosabb volt az a szabadság megőrzésére; rendetlenséggé pedig, általában véve, nem fajult: mert alig lehet felmutatni esetet, melyben valamely megye bátorkodott volna a felsőbb rendeletet, midőn az teljesen törvényszerű, az alkotmány szellemével egyező volt, végrehajtás nélkül félretenni. Midőn a felsőbb rendelet ekként

félretétetett, bizonyára mindig a szabadság és alkotmányosság érdekében lett a megye engedetlenné; mert ha a rendelet, az előfordult esetre alkalmazható törvény híjában, nem sértette is a törvények betűjét; sértette azok szellemét, vagy a megyék törvényes önkormányzati és statutárius jogát; mit különösen gyakran megtámadott a mindenbe avatkozni szerető, terjeszkedésre s korlátlanságra törekvő középponti hatalom. E törvénytelen kormányrendeleteknél, melyeket „tisztelettel“ mellőzhettek, nagyobb bajt okozott a megyéknek a kormány egy új taktikai fogása; mely abból állott, hogy a tüzesebben haladó megyéknek, azokat mérséklendő, oly főispánokat s főispáni helytartókat adott, kik örökösen gáncsoskodva, a közvéleményt semmiben sem tisztelve, viszályokat szítottak fel s tápláltak a megyei közönségben. De az ügy igazsága, a haladás és szabadság érdeke, melyet az ellenzéki párt képviselt, végre is legtöbb helyt győzött, miként alább látandjuk, a kormány e taktikáján.

A jelentőséget, melyet a megyei közgyűlések e terjedelmes és fontos hatáskörüknel fogva birtak, nem kevéssé nevelték azon új fejlemények is, melyek a megyei eljárás körében időről időre felmerültek s azt a tökély egy-egy magasabb fokára emelték. A megyei hatóságok ezek által a haladásnak mind alkalmasb eszközeivé idomították magokat. A módot, miként pótolták egyes esetekben még a törvényhozás hiányait is részint statutumok, részint a közjó előmozdítására tett önkéntes ajánlatok által, alább adandjuk elő, midőn az egyes haladási kérdések mibenlétét s fejleményeit fogjuk elbeszélni; itt egyedül az általános eljárási módot tartva szemünk előtt, csak két jelentékeny javítást említünk a megyék körében. Ezek egyike az, hogy a megyék, nem sokára a lefolyt országgyűlés után, kebelökben állandó bizottmányokat választottak, melyeknek feladatául tűzték, a reformi kérdések s általában az országgyűlésen felveendő tárgyak előkészítését. Másika pedig az,

1840.

hogy Beöthy Ödön, bihari alispán, példája után, általánosan szokássá vált, hogy az első alispán a megye minden érdekeinek állapotáról s a tiszti kar összes eljárásáról évenként részletesen számot adjon. Míg ezen javítás a közhiányok s hibák és az ezek ellen teendő legszükségesebb intézkedések áttekintését könnyítette; amaz, az állandó bizottmányok alkotása, az összes haladás rögzös utjait egyengeté, alkalmat nyújtván, a javítás módjait s eszközeit részletesen s minden oldalról megvitatni.

A leghatalmasabb tényezőnek mindazáltal, megyei közgyűléseink jelentőségének emelésében, azon élénk buzgalom s majdnem szenvedélyes érdekeltség tekintendő, mely a nemzeti haladásra s kifejlésre nézve általában a nemzet egész tömegét megragadta. Valamennyi rendek s osztályok összes értelmiségének figyelmét s törekvését elnyelték a nemzeti újjászületés sok oldalú, nagy kérdései. És ezek egyes részletei a megyei közgyűléseken vitattattak meg leghevesebben; hevesebben még, mint magában a szinte élénkebbé vált napi sajtóban. Mert míg itt csak egyesek szóaltak fel s többnyire csak a magok, ritkábban pártjaik nevében: a gyűléseken egész párttömegek vívták, elleneikkel szemtől szembe, szenvedélyes harcaikat. Minden közgyűlésre már eleve, mint jelentékeny korszakra, számított a megyei közönség, melyben egy s más előnyt remél vala kiküzdeni, egy s más haladási kérdést diadalra emelni a túlfélen lévő párt ellenében. Nem csoda, hogy aztán a gyűlés napján szinte fuladásig megteltek a megyeházak teremei: a bocskoros, proletárius köznemes s a dúsgazdag főnemes; az érdemes honoratior, s a birtokos nemes, a falusi lelkész és a főpap, vén és fiatal mindegyik egyenlő szavazattal bírván, a maga módja s véleménye szerint mindegyik egyenlő buzgalmat fejt vala ki színezete, pártja s általában a közügy érdekében.

És ezen oly különböző elemekből álló közgyűléseken, bár a pártok százanként, több megyében nem ritkán ezren-

ként számították szavazataikat, dicséretére a nemzet politikai műveltségének, rendszerint elég mérséklet, illem és rend uralkodott; de való igaz, nem azon kimért s udvarias etiquette-szabta rend és nyugalom, mely a parlamentek tanácskozásaiban divatozik. Midőn oly kérdés merült fel, mely valamely egyén, vagy osztály érdekét, vagy valamilyik főbb reformpontot közelebbről illeté: kétség kívül nem egyszer oly hangulat terjedt el a teremben, hogy könnyebb lőn ajánlani, mint fentartani a nyugalmat és mérsékletet. Minden erőteljes beszéd villámként hatott a fiatalokra s a kevésbbé művelt tömegre; s az nem is tartóztatá magát a helyeslő s buzdító, vagy rosszaló s gáncsoló felkiáltásoktól. Majd támadva, majd megtámadtatva, szemben az ellenpárttal, mely ellenei gyöngéit vagy baklövéseit mindig leste s a maga előnyére fordítani ügyekezett, a magáét pedig fedezgeté, bizonyára nehéz feladat volt a végkimenetel bizonytalanságában mindig fentartani ama hidegvérűséget s higgadtságot, melyet az országgyűlési követnek, kit utasítás köt és fedez, vagy a parlamenti tagnak, ki a kérdéseket mindig államjogi szempontból tekintheti, elveszteni nem szabad; s ha elvesztette, a nyilvános tekintélylyel felruházott elnök, a szót tőle visszavonván, nyomban helyreállíthat. Megyei gyűléseinken ily alkalmakkor az elnöklő alispánnak nem közönséges szilárdságra s tapintatra volt szüksége, hogy a beszédek szenvedélyes áradata személyeskedésekké, bántalmakká ne fajúljanak. Azonban ilyesmi csak kivételkép s ritkán történt és soha sem büntetlenül. A szólásszabadsági vétket, maga a közgyűlés, nyomban egy nagy eskütszékké alakulva, a törvényes bűnvádi eljárás megrendelése által, jelentékenyebb széksértéseknél pedig ítéletet is modva, azonnal megbüntette. Ilyféle kicsapongások más szabad intézményekkel bíró nemzetek nép- s választó-gyűlésein sem hallatlanok; ¹⁾ a nélkül hogy azok

¹⁾ Nem említem Angolország, Svájc és Belgium gyakran vérengzések színhelyévé váló választó gyűléseit. Csak azon lényegileg tanácsko-

1840. — egyszersmind birói hatalommal is birnának, mint megyéink gyűlései, a kihágást nyomban bűnheszteni.

A megyei
közgyűlések
árnyoldalai,
rendetlen-
ségei.

De voltak e közgyűléseknek is árnyoldalai, melyek néha oly sötétekké váltak, hogy a szabadságnak is valóságos veszélyeivé nőttek ki magokat. Ilyen volt egyebek közt s nem mindig a legártalmatlanabb, ama túlságos hév, ama rohanó buzgalom s féltékeny türelmetlenség, mely az ellenkező véleményt meghallgatni sem akarta; ama hírnév s népszerűségvadászat, mely a szónoklatokban nem ritkán uralkodott. Az értelmes avatottak és tiszta szándékúak mellett, gyakran az avatatlan, az önhitt hiú is fellépett a némi hírherdészel vagy legalább büszke önérzettel jutalmazó reformi pályán; a homokhordásra hivatott palléri vagy épen építészsi szerepet negélyelt. Az éretlen eszmék, emésztetlen tervek s javaslatok gombaszaporasággal jöttek napvilágra. Sokan csak azért szóltak, hogy másokon tútegyenek, s a népszerű szabadelvűség fájáról becsszomjas halántékaikra is fűzhessenek egy-egy koszorúcskát; mit sem gondolva azzal: cél- és korszerű-e, illik-e körülményeink közé az indítvány? Nem épen ritka volt az eset, midőn elvont elméletek, francia vagy épen amerikai szabású eszmék s elvek mintegy pompamenetet tartottak közgyűléseinken, a tapasztalatlan és szélsőségekben szökdelni szerető ifjúság tapsviharai között, melyek a józan mérséklet szövegét elfojtották. A szabadelvűség lévén az uralkodó divat: az éretlen tömeg által rendesen az tömjéneztetett leginkább, ki legtöbbet ajánlt, legmerészebb, legszélsőbb volt indítványában. A ki

zásra összegyűlt, a részvevőktől legtöbb esetben bemeneti díjt szedő, — s ilyenkor respectable-knek címzett meetingeket hozom fel például, melyeket az angol Row-nak nevez. Ezen angol Row-ok, cheers-eikkel és counter-cheers-eikkel, gúnyos bravo-ikkal s féktelen zajaik- és füttyöléseikkel, egy neme a lázongásnak, egész az öklözésig, de vérontás nélkül, hol az ellenkező pártfelek egymásnak a legnagyobb gorombaságokat mondják, kalapjaikat kölcsönösen a fejbe verik, ököldöféseket osztogatnak, a legjobb humorral, sajátképeni veszekedés nélkül.

nem birt elég erkölcsi bátorsággal, megvetni az olcsó népszerűséget, és szembeszállni a szenvedélyes tömeg rivalgásaival, gyakran kénytelen lőn az árral úszni s magába fojtani jobb meggyőződéseit, helyesebb nézeteit. Néha még magokat a vezéreket is, akaratjuk ellenére, magával ragadta a párt tömegének szenvedélyes heve. S így történt, hogy pártszenvedély vagy szabadelvűségi lázas buzgalom, nem ritkán szintugy s a közügy nem csekélyebb ártalmára, korlátolta és zsarnokolta a szólásszabadságot, mint a múlt korban a kormány törvénytelen kényuralma.

E körjelek azonban, mint magában is értetik, sem rögtön nem álltak be, sem oly közönségesekké nem váltak minden megyében, hogy azokat rendes állapotnak s nem inkább, habár néhol talán gyakori, kivételnek kellene tekinteni. A politikai fiatalság hibája volt ez, mely jobbra onnan eredt, hogy a kormány a nyilvánosságot és szólásszabadságot, a reformi mozgalmakat sokáig még akkor is elfojtani, meggátolni törekedett, midőn már a nemzet nagyobb részét áthatotta volt az újjáalakulás türelmetlen vágya. A nagy hátramaradás világosabb megismerése zajossá, türelmetlenné tette a heves kedélyeket, melyek most szabadabban mozoghatván, kissé mohón fogtak az átalakításhoz, és sebesebb rohanással rövid idő alatt akarták volna helyreütni a hosszú tespedés vagy korlátozás-szülte mulasztásokat. Oly hibája volt ez a szabadságnak, melyet, bizonyos fokon túl, maga a szabad. mozoghatás, a nyilvánosság és haladás naponként inkább és inkább megorvoslandó vala.

De a rohanva haladni vágyó buzgalomnál, az éretlen vagy körülményeink közé nem illő eszméket, idétlen reformterveket egymásra halmozó szónoklatoknál, sőt még ama zsarnokságnál is, melyet a tömeg a kevesebb szabadelvű, mérsékeltbb vélemények lezúgása által a szólásszabadságon gyakorlott, sokkal sötétebb, veszélyesebb árnyoldalát képezték megyei gyűléseinknek az ugy nevezett korteskedési rendetlenségek. A pártok tusái égynémely

1840.

vármegyében annyira elmérgekedtek, hogy a tömegek nyers erejét már nemcsak a választásoknál, hanem egyes reformi kérdések eldöntésére is kezdték használni. Könnyű lenne megmutatni, ha különben már fentebb is nem említettük volna, hogy a hatósági élet ezen veszedelmes kinövéseit a kormány rossz példája nevelte nagyra, midőn, kivált az 1832/6-ki országgyűlés folytában, a követi utasításokat vesztegetéssel becsődített értelmetlen tömegek által ügyekezett megváltoztatni. De ez a dolgot nem szépítené, nem mentené. A visszaélés, a baj, habár a kormánytól vette is eredetét, fájdalom, létezett, s egynémely megyében oly fokra hágott, hogy a municipális életet megsemmisítéssel fenyegette, és a kormányt katonai karhatalom használatára jogosította sőt kényszerítette. A pártok némely kérdésekben, például a vegyes házasságok, a nemesek adózása stb. kérdéseiben némely megyében, mint Hevesben, Szatmárban, Fehérben, Biharban, Zalában, — külön színekkel és jelszavakkal ellátva, fegyveresen jelentek meg a megye közgyűlésein. A felizgatott, fanatizált tömegek, a lélekvásárlás martalékaivá esvén, — miként az egyes kérdéseknél alább részletesen előadók leszünk, egymással tényleg összetűöztek. Volt eset, midőn a helyhatósági élet színhelyén, a felbőszült szenvedélyek összeccsapásában, emberi vér folyt, sőt emberélet is esett áldozatul. A seb, melyet a polgárok az alkotmány e palladiumán, a megyerendszeren, ekként önkezeikkel ejtettek, veszélyesebb volt, mint minőt azon bármikor ejtett a bécsi kormány absolutismusa. És míg e vérengző rendetlenségek a szabadságot megsemmisítéssel fenyegették: a tömegek fanatizálására használt eszközök, vesztegetések, itatások s egyéb csábítások, a köznemesség erkölcsiségét mérgezték meg.

Legkevesbbé sem lehet szándékunkban, szépíteni, mentetni a szabadság e durva fattyukinövéseit. Alább, a részletekben, híven ábrázolandjuk mind ama rendetlenséget és szilajságot, melyeknek szemléleténél a hazafi néha valóban

1840.

kétkedni kezdett a megyei rendszer fennállhatásán; honnan számos esetben a rend minden fogalma kiveszve, minden személyes bátorság elenyészve lenni látszott. De mind ezt bevallva is, egy perczig sem kétkedünk állítani: hogy e rendbontások csak az institutiók hiányossága miatt fegyelmezetlen, érettségre még nem jutott, a szabadságot s nyilvánosságot még meg nem szokott, használni még nem tudó fiatal erő tévedései voltak, melyeken minden nap, minden újabb tapasztalás igazított egynémít. Forrása közben, melynek szabályos lefolyását a kormány ügyetlensége vagy kényuralmi hajlama gyakran megzavarta, minden szennyet, minden selejtest felszínre lökött a rendkívül élénké lett nemzeti élet: s kétkedni sem lehet, hogy e forrás bevégeztével, minek már mutatkoztak is több helytt némi jelenségei, e tévedéseiből kijózanodva, s megtisztulva vergődött volna ki a nemzet.

A kormány e megyei rendetlenségek korlátozására nem tudott más törvényes módot foganatba venni, mint hogy a zajlongás helyére kir. biztosokat küldött: kik azonban már csak azért is ritkán érhettek célzt, mivel magok is egyik vagy másik párt emberei lévén, a pártok közt nem léptek fel részrehajlatlan bírák gyanánt. Ha sújtották is az elkövetett bűnt az ellenzék oldalán: a kormánypártiakat nem ritkán kisíklani engedék a megérdemlett büntetés alól; a bajok forrását pedig megszüntetni, a visszaesés ellen kellő gátokat emelni s általában erkölcsi javulást eszközteni, képtelenek voltak.

Hasonlíthatlanul nagyobb hasznót tett, gyökeresebb orvoslatozt eszközölt e tekintetben a napi sajtó, mely szabadabbá lett mozgásában, egy részről a nézeteket érelve, a tömegek értelmiségét nevelve, más részről a bűnt a közvélemény ostromozó szózatával sújtva, mind sükerebben gyógyítgató a szabadságon az avval élni nem tudás és visszaélés által ejtett sebeket. Azonban a sajtónak s általában összes irodalmunknak, mely a nemzeti fejlődés másik fő-

Az irodalom
s a közélet
viszonyos
hatása.

1840.

tényezője volt, jelen állapotát kissé bővebben kell előadnunk. Szem előtt tartván mindazáltal, hogy az irodalom története nem feladatunk, rajzunkat csak azon kölcsönös viszony keretébe szándékozunk szorítani, mely a közélet s az irodalom közt közvetlenebbül és szembetűnőbben észlelhető.

A nemzeti
nyelv.

Mi legelőbb is magát nyelvünket illeti: ez már jóformán átesett azon heves forráson, mely a kedélyeket a század második és harmadik tizedében oly élénken foglalkoztatta. A nyelvújítás még ugyan nem fejeztetett be teljesen: de a harc megszűnt a külön pártok között. Kazinczy új iskoláját, melynek már az ugy nevezett Auróra-kör oly döntő túlsúlyt szerzett, a magyar akadémia teljes diadalra vezette. Az ósdiak, a népies ó-nyelvezet pártolói ennek tekintélye előtt végkép elnémultak; s ha néhányan titkon még duzzogtak, vagy épen daczoltak is az akadémiával, sakra szállni nem mertek többé ellene, melyet a nemzet közvéleménye is határozottan támogatott. Végre oly általánossá lett az új iskola diadala hogy, ha voltak is még néhányan, kik azt elméletben gáncsolták: a gyakorlatban magok is, mintegy észrevétlenül s önkéntelenül, mindinkább hódoltak szabályainak. A főérdem e tekintetben kétségbe vonhatlanul Helmezy Mihályé, ki már a Berzsenyi második kiadását kísérő „Kalauz Értekezésében“ czáfolhatatlanul kimutatta a nyelvújítás szükségét, — minél fogva azt nemcsak minden mívelt nemzetek, hanem időről időre magok eleink is gyakorolták, fejtvé, gazdagítván és csinosítván nyelvöket. És, mit ekként elméletileg győzedelmesen kimutatott, azt az 1831-ben megindított „Jelenkor“ című politikai lapjában, melyet nem sokára egy encyclopædiai irányú mellékklappal, a „Társalkodóval“ megtoldott, gyakorlatilag is nagy sikerrel űzte vala. „Nyelvünk gazdagítására, a gondosabb, szabatosabb, hibátlanabb írásmódnak az életben is elhatalmazására senki annyit, mint ő, nem tett — mond „Irodalmi Arczképeiben“ a legilletékesebb bíró, irodalmunk

legjelesebb történetírója, Toldy Ferencz. Mi Kazinczy a szépirodalomban volt a szép nyelv tekintetében, az lett Helmecezy az irodalom és élet nyelvének tisztulására nézve.“ 1840.

A nyelvújítással maga az akadémia is buzgóan foglalkodék a régi magyar nyelvemlékek felkutatása s kiadása és ama nyelvtani s szótári munkálatai által, melyekkel nemcsak a szókincset tetemesen gyarapítá, s különösen a különféle műszótárak kiadása által a nyelvet a tudomány bármely ágának előadására alkalmasabbá tette; hanem a nyelvtani hibátlan tisztaság s helyes magyar szólásmód, a beszédbeli szabatosság, tömörttség, hangzatosság és írói műgond tekintetében is nagy érdemet szerzett magának. A nélkül hogy a nyelvet szabad mozgásában gátolva s rideg formákba lenyűgözve, a franczia akadémia tévedésébe esett volna, teljesen kifejtette a tudományos, írói nyelvet; s nagy részben neki s tagjai magán munkálkodásának köszönhető, hogy nyelvünk az európai észjárás idomait magának teljesen eltulajdonította; s míg a tudomány bármi nemű tárgyainak tiszta és szabatos előadására képessé vált, egyzersmind szépségben is felette sokat nyert; a régi irály lapos népiességéből felemelkedett, a nélkül hogy sajátos jellemében csorbulást szenvedett volna.

És itt helyén van megemlíteni, hogy a nyelvmívelés már nem szorítkozott egyedül arra, hogy nyelvünket gazdagabbá, szabatosabbá, szebbé tegye. Néhány tudósunk, kik közt, a kivívott süker tekintetében Hunfalvi Pált illeti az elsőség, a hasonlító nyelvtudományt is buzgóan kezdék művelni, hogy kitűnjék: az emberi nem mely nyelvvel van a miénk származási, képződési, szellemi rokonságban. És e tekintetben két férfiút kell említenünk; kiknek áldozatteljes ügyekezeteit hálátlanság nélkül nem hallgathatná el a történelem. 1819 vége felé, kevés költséggel, de kiapadhatlan lelkesedéssel; egy székely ifjú, ki, mint Toldy mondja, „a mult és jövőndöböl szözt egész tündérvilágot hord vala keblében,“ útra kelt Törökország

1840.

felé, felkutatni nemzetünk ázsiai bölcsőjét, felkeresni a népet, mely velünk ugyanazon nyelvet beszél. Ezen ifjú Kőrösi Csoma Sándor vala. Ő Konstantinápolyon keresztül Alexandriába, onnan Aleppon, Bagdadon át Persia fővárosába utazott; mert történetírásunk akkori tekintélye, Horvát István szerint, a föld ezen részéből származott volna nemzetünk. „Teheránban mulatása alatt — ugymond egy Indiában lakó hazánkfia, dr. Duka Tivadar, — hol a perzsa s némileg a tibeti nyelveket tanulá, alkalmá volt néhány tibeti szót hallani, melyek hangjai annyira meglepték, hogy azt kezdé hinni, mikép a nyelvet s nemzetet, melyet keresett, a Himalayák bércein találandja meg.“ Végtelen bajok s nélkülözések közt tehát 1821 tavaszán Khoracsán sivatagjain keresztül Kabulba, onnan Lahórba s onnan Kasmír bájló völgyein s a Himalaya havasain át Lehbe, a Csinától függő nyugat-tibeti Ladak tartomány fővárosába utazott. Itt tanulta egy tudós láma vezetése mellett több éveken át a tibet nyelvet s buvárlá annak irodalmát; különösen áttanulta s kivonta annak háromszáz husz nagy kötetben foglalt történeteit, philosophiáját s egész vallásrendszerét. Évek múlva, átkelvén a Himalaya havasain, a britt birtokok legészakibb tartományában, a Spiti völgyében fekvő Kánun, buddha klastromban telepedett meg, s ismét több éven át folytatta tanulmányait. Csoma, ugy látszik, két feladatot tűzött vala ki életének: eljutni nemzete bölcsőjéhez, s azzal kapcsolatban megismertetni Európát Buddha vallásával, melyet egykor őseink vallásának lenni is hitt. Kánumban mulatása alatt tanulmányai folytában egy fölfedezést tett, mely, saját vallomása szerint, életének legkeserűbb perceit okozta. Átlátta ugyanis, hogy a tibet és magyar nyelv közt valódi rokonság nem létezik. De mind a mellett szakadatlan buzgalommal folytatta buvárkodásait azon reményben, hogy Tibet irodalma napvilágot fog vetetni nemzete történetére, melynek maradványait még mindig feltalálhatni hívé a keleten. Addig összehalmozott iro-

dalmi kincseivel 1832-ben Kalkuttába vándorolt; s ott tette közzé egyebek közt tibet-angol szótárát s nyelvtanát. És ezek terjeszték el aztán Csoma hírét mindenütt, hol a keleti nyelvek tanúlatnak s becsültetnek. Ezután a bengali, szanszkrit és mahratta nyelvet tanulá meg, hogy aztán Nepálon át Tibet belsejébe hatolván, céljához érhesse. Reménylé, ha Lasszába juthatand, a könyvtárak nyitva fognak előtte állani, melyekből a hunok ősi történelmét megtudandja, mert ez volt előtte — mint az angol Campbell mondja — a tudománynak véghatára, ez azon vezércsillag, mely őt gondolatai s tanulmányainak utain huszonnég éven át vezette. De többféle körülményektől gátoltatván, csak 1842-ben indulhatott meg Lassza felé; rég óhajtott céljára azonban ekkor sem juthatott: a halál utközben ragadta ki őt, férfi kora legszebb erejében, az életből. „Csomának megjelenése — ugymond Duka Tivadar — az orientalis literatura terén meteorhoz hasonlítható, mely annak idejében annyi érdeket keltett a tudósok világában; rendkívüli kitartása, vas akaratja, példa nélküli önzéstelensége s fáradhatatlan buzgalma minden akadálylyal megküzdött, mely az emberi nem legdrágább kincse, a tudomány azon utjában állott, melyet Csoma magának kitűzött. . . És ha kérdésed a dicső halott geniusát, hogy mi volt azon bájoló talisman, mely annyi szenvedést e hű kebelben élvezetté tuda varázsolni: válasza leend: „Nemzetem!“ Számos munkái azonban angol nyelven lévén írva, a mi irodalmunk számára csak a magyar-tibet-szanszkrit szótár töredéke maradt hátra irományai között¹⁾.

„Az ő neve — mond Toldy — nem volt kisebb a Szajna mint a Gangesz partjain, nem a Themse és Spreemellett, mint a Himalaya völgyeiben, s az ő dicsősége itt is ott is a magyar név dicsőségét hordta magával.“ De

¹⁾ Duka Tivadar: az Új Magyar Muzeum 1858-diki XII-dik füzetében 608. s köv. l. V. ö. Toldy Fer. Irodalmi Beszédeit. 68.

1840.

nyelvünkre s nyelvtudományunkra sokkal nagyobb eredménye lett Regulý Antal nem kevesebb fáradság és áldozatteljes utazásainak nyugat-északi Ázsiában, a Volga és Ural vidékein, miket körülbelől azon időben kezdett meg, midőn Csoma az életből kilépett. Bár e vidéket jelöli ki a történelem is őseink hajdani lakhelyei gyanánt, ő tulajdonképp nem azon czélból vette kezébe a vándor botot, hogy őseink bölcsőjét fedezze föl; mert előkészületei meggyőzték őt arról, hogy azon magyar törzsek, melyek őseink Európába költözése idején e tájakon maradtak, a mongol uralom idejében más népekkel összekeveredvén, valószínűleg elenyésztek: hanem inkább a philologia, a magyarral rokon nyelvek tanulmányozása s összehasonlítása vezette őt e tájakra. És e tekintetben nagy eredményeket mutathatott fel utazónk. Megtanulta az altáji nyelvek legtöbbjeit, melyeknek összehasonlításából a mi nyelvünkkel meggyőződött, hogy ez s amazok közt létezik ugyan családbeli rokonság, minő például, az indó-germán családbeliek közt; de sajátképeni magyar nyelvet hasztalan keresne ma már valaki Ázsiában. „Oroszország, a Kaukaszus és Ázsiának minden vidékei és tájai ki vannak immár kutatva, ugymond; ismerünk határai közt többet 150 nyelvnél; de hiába, honunk nyelve nincs köztök: eltűnt az onnan a régi időkkel együtt, és csak Európában él még nálunk. Ez tény; és olyan, melytől hitünket meg nem tagadhatjuk; számtalan utas és tudós kutatásainak eredménye ez, férfiaknak, kik dicsőségöknek tartották volna, nemzetünk nyelvét ott feltalálni.“¹⁾ Számos évek múlva hazájába visszatérvén, dús ismeretkincset hozott haza magával, anyagúl szolgálándót az altáji nyelvek összehasonlító megismertetésére, miből nyelvtudományunk nem csekély gyarapodást ígérhetett magának. De fájdalom, a hosszú, fáradalmas utazások által megtört test nem állta többé a szép készületű lélek szolgálatára: mielőtt anyag-

¹⁾ Új Magyar Muzeum 1851-ki folyam. V-dik v. febr. füzet.

halmazát feldolgozhatta volna, a kora halál több évi sýnlódés után őt is elűtötte nagy céljától. Mit azonban ő nem tehetett, az akadémia megbízásából végrehajtotta Hunfalvi Pál, egy terjedelmes munkában dolgozván fel a Reguly által gyűjtött anyagot s foglalván össze utazónk nyomozásainak eredményeit.

A hasonlító és szószármaztató nyelvtudomány azonban már több jeles készületű férfaktól kezd vala műveltetni. Ezek buvárlatai s tanulmányainak eredménye lett, hogy a nyelvrokonság kérdése ma már teljesen fel van derítve; s hogy, legalább egy részben, ezen előmunkálatok figyelembe vételével Czuczor Gergely és Fogarassy János, az akadémia megbízatából, számos évi munkával végre elkészíthették nyelvünk nagy szótárát.

És míg a nyelv ekként minden tekintetben tökélyesbűle, maga az irodalom is oly haladásnak örvendett, mely minden reményt felűlműlni látszék. Egy valóban nemzeti irodalom, mely azzá csak az által válhatik, hogy egy népnek számos nemzedékeken keresztül fejlődött világ- s életnézeteit és érzelmeit foglalja magában, a pár évtizednek, mióta ébredésünk kűrtje felharsogott, még nem lehetett eredménye. Azért, midőn nemzeti irodalmunk haladásáról szólunk, nem is világirodalmi szempontból, hanem csak elébbi állapotainkhoz mérve akarjuk azt érteni. És e tekintetben bizvást elmondhatjuk, miképen a történelem alig mutathat fel példát, hogy valamely nemzet, pár évtized alatt, mind bel- mind külterjileg oly haladást tett volna irodalmában, mint a magyar. A rendkívűl élénk politikai élet a szellemi tevékenység minden ágaiban nagy elevenséget hozott elő. Érzé a nemzet, mely a tudományra nézve századokon át csak azon érdemet szerezhette magának, hogy az európai műveltség határain őrt állva, oltalmazá azon boldogabb népeket, melyek a tudományokat művelheték, — hogy valahára már ő is hivatva van e pályára lépni s amazokkal versenyre kelni; érzé, hogy újjászületése is csak

Irodalmunk.

1840.

ugy sikerülhet kívánata szerint, ha azt egy általános szellemi műveltség alapjaira fekteti; ha a tudományból öntudatosan meríti haladása eszközeit, rendezkedési módjait s formáit. Innen van, hogy a jobb erők már nem egyedül a szépirodalom felé özlöltek, mint az előtt; hanem, mi a haladásnak magában is nyilvános jele, a tudománynak már egy ágát sem hagyták parlagon. A bölcsészet és történelem, a jog- és politikai tudományok, államgazdaság és természettudományok mind több művelőkre találtak, kik feladatuknak tekinték, a nemzeti műveltség s ez által a közjöllét tőkéjét gyarapítani.

Szép-
irodalom.

De a szépirodalom sem tekinté már annyira, mint előbb, a maga fő feladatának a hazafiság és nemzetiség ébresztésére irányzott egyenes hatást, s már is a szép és emberi érdekek felé kezd vala hajólni. A hazafiság, nemzetiség még most sem szűnt meg ugyan kedvencz tárgya lenni költőinknek, ez lévén nemcsak a legnemesebb érzelmek egyik leggazdagabb forrása, hanem a közéletben is egyike a fő mozgató erőknek; de az e nemű költemények hangja s modora mindinkább változott. A haza és nemzet iránti közöny vagy épen hűtlenség bűnei gyéreké válván, olyféle ostorozó költemények is ritkábbakká lőnek, minőknek fentebb Berzsenyiből s Kölcseyből mutattuk be néhány példányait. S ha kivételesen Vörösmarty, költőink e legnagyobbika s legnemzetiesbika, talált is még néha okot olyféle kitörésre, minő, például, az „Elhagyott anyában“ a sujtottak kebleinek mélyéig hathatott: az csak némely kisebb főrangú körökhöz szólt, melyeket általában még nem hatott át a hazafiság és nemzetiség különben már oly közönségesse s élénkké lett érzelme. Sőt ezen érzelemnek a nemzet hasonlíthatlanúl nagyobb részénél számos lélekemelő példákban észlelt nyilatkozata most inkább ellenkező hibának lőn némileg kútfejévé. Másod s harmad rangú költőink egynémelyike, elragadtatva azon ifjú, életvidor mozgalom s haladás szemlélete által, mely a köz és társadalmi

1840.

élet minden ágazataiban szembe tűnt, lelke túlárado örömében szinte túlságos magasztalásokkal kezdé elhalmozni a haladásnak indult nemzetet; diadalt harsogott, bár az még csak a kezdet stadiumában létezett. S komolyabb íróink és államférfiaink részéről bizonyára nem volt alaptalan a panasz az érzelmek ilyféle túláradásai miatt. Nemcsak az ilyesekben szigorú Széchenyi, hanem még Wesselényi is szót emelt e korai, túlságos magasztalások, dicsőítések ellen, melyek az önhittségre, elbizakodásra különben is hajlandó nemzeti jellemet rontják, a jobbra s többre törekvésben megállíthatják. — E hizelgéseket, e korai, éretlen dicsőítést Wesselényi nem kételkedék művelődésünk legártalmasabb mételyének, előhaladásunk egyik fő akadályának bélyegezni ¹⁾).

De ezek mellett számos oly elmeműveket is mutathat fel e korszaki költészetünk, kivált az eposzban és a lyrában, melyek bár mely más európai irodalom e nemű remekjeivel kiállják a versenyt. Költőink fényes koszorújából, mely Vörösmarty, Czuczor, Bajza, Garay, Erdélyi, Székács, Vachott Sándor, Tompa, Petőfi, Arany stb. nevekből fonódott, Vörösmarty és Petőfi emelkedik ki első nagyságú csillag gyanánt. Vörösmarty egyiránt nagy az eposzban és lyrában. A már fentebb is említett „Zalán futása“, „Egerje“, „Cserhalma“, oly művek, melyek nemcsak a művészet barátait ragadják csodálatra s bámulatra, alkotásuk eredetisége s ezer meg ezer szépségeik varázsa által; hanem egy nemzetet lelkesítettek az érzelmek heve, nagyszerűsége, nemessége által. A lyrai költészetnek az egyszerű daltól a balladáig, a népdaltól a bölcselő költeményig egy neme sincs, melyben ő halhatatlan műveket nem teremtett volna, melyeket szintugy példányokul mutat fel a művészet, mint a maga legnemesebb érzelmei megtestesített kifejezéseinek, egész kora s iránya képviselői.

Vörösmarty
Mihály.¹⁾ Balitéletek, XXIX.

1840.

lőinek ismert fel a nemzetiség. Innen van, hogy nincs is irodalmunkban senki, a kinek művei a nemzet érzelmeire s gondolkodására oly nagy és általános befolyást gyakoroltak volna, mint az övéi. Ő, mint egy szép költeményében mondja, élete feladatává tette: „... a nemzetet a szellem-harczok tiszta sugaránál olyan magasra tenni, mint lehet!“ S nem volt soha költő, ki egy nemzet nemes sóvárgásait, jóra, szépre irányozott törekvéseit több élethűséggel s egy-szersmind nemesebb ideálban kifejezni, visszatükrözni képes lett volna, mint ő: méltó, hogy a nemzet költőjének nevét viselje. Csoda-e, ha ennél fogva egynémely költeménye oly nagyszerű hatást gyakorolt a nemzet fejlődésére, hogy azokat méltán eseményeknek, történelmünk valóságos részének tekinthetjük. Említsem-e például, a „Szózatot“, a hazafiság, nemzeti függetlenség és szabadság eszméinek, a nemzeti sóvárgások e magasztos tárgyainak, oly felséges alakba öntött megtestesítését, ezen ihletes, jóslatszerű költeményt, mely, a szó teljes értelmében, varázserővel hatotta át a nemzetet; melyet ennek gazdaga szegénye, ifja s véne könyv nélkül tudott; mely miként boldogabb korában törekvésre s kitartásra lelkesítő zsoltárává, ugy a bekövetkezett szenvedések napjaiban vigasztaló, emelő, bátorító imájává lőn a nemzetnek?

Petőfi Sándor.

Népszerűségben Vörösmartyval senki sem osztozott jelesebb s kedveltebb költőink közül oly mértékben, mint Petőfi Sándor, ki bár csak e korszak végső négy-öt éveiben, s kivált miután „Összes költeményei“ 1847-ben megjelentek, kezdett igazán ismertetni s méltányoltatni, hamar kedvenczévé lett a nemzetnek. És méltán: ha Vörösmartyban a legnagyobb nemzeti-, Petőfiben a legnagyobb népköltőjét birta addig a nemzet. Vörösmarty a magasabb nemzeti, Petőfi a nép-élet leghívebb kifejezése. Bár nyelve nem ritkán pongyola, képei, eszméi gyakran mindennapiak, prózaiak s nem mindig olyanok, melyek a jobb izlést, a szép érzelmét kielégítsék; de élethívebb, valóbb,

egyszerűbb s őszintébb költőnk nincs Petőfinél. Ő minden érzelmet tárgyilagosan rajzol, s életviszonyaiban és alkalmoszerű körülményeiben testesíti meg azt; minden érzelmét mintegy jelenetté, cselekvénynyé alakítja szemünk előtt; életviszonyaiból, környezetéből, sorsából látjuk fakadni dalait, melyeknek egyszerű, minden piperétől s keresettség-től ment nyelve is mindig igaz, hű kifejezése a keblét el-töltő érzelemnek. E tárgyilagosságban, a népelet e hű meg-testesítésében, minél fogva dalai a nemzet szellemét tükrö-zik vissza s mintegy szülőföldéből csiráznak fel, fekszik Petőfi költeményeinek varázsa; ez tette őt, a korán elhunytat oly hamar a nemzet kedvenczévé, koszorúját örök zölddé.

De már nem egyedül a lyrában és hőskölteményben hozott classikai műveket szépirodalmunk: a kötetlen beszédű költészetben, a regényben és beszélyben is mara-dandó becsű művekkel gyarapodék az e korszak alatt. Irodalmunkat e nemben Jósika Miklós, Eötvös József és Kemény Zsigmond képviselték első rangban. Az íté-szet s irodalomtörténet hivatása széptani szempontból meg-ítélni belbecsöket: minket azok csak annyiban érdekelnek, a mennyiben a közéletre hatást gyakoroltak. S e tekintet-ben mind a háromnak nagy az érdeme.

Jósika, miként uttörője, meghonosítója volt nálunk a tulajdonképeni regényirodalomnak, ugy hatása is nagy volt a nemzetre; nemcsak mivel ritka termékenységű elmé-jének szüleményei, a nemzet minden osztályaiban elterjed-vén, a magyar olvasó közönséget tetemesen növelték, ha-nem regényeinek tárgyai s iránya által is. Regényeinek tárgyait jobbra a nemzet multjából választván, azok hatása oly nemű lőn, mint Kisfaludy Sándor regéié s Károly drá-máié: menten gyarapodó olvasó közönségében nem szűnt meg ápolni a nemzetiség érzelmeit, emelni, fejleszteni, ne-mesíteni a nemzeti szellemet. Feszült érdekekkel olvasott tör-ténelmi regényeinek, „Abafynak“, „Zólyominak“, „Az utolsó Báthorynak“, „A Cseheknek Magyarorszáiban“ stb. stb., e

Jósika Mik-
lós.

1840.

fölött még azon tagadhatatlan eredménye is lőn, hogy a nemzetet a történelem olvasására serkentette.

Eötvös Jó-
zsef.

Még közvetlenebbül hatott a közéletre egy pár irány-regényével, különösen a „Falu jegyzőjével“ és „Dózsa pór-lázadásával“ Eötvös, kinek nevét már a „Karthausi“ című genialis műve nagy népszerűségre emelte az olvasó közön-ségben. A pórháborút tárgyaló regény, mely az urai által zsarolt, elnyomott parasztság vérengző lázadásának oly bor-zasztóan érdekes rajzát adja, a történelmi valóság szembe-tűnőségével hirdeti a néposztályok jogviszonyaiban szüksé-ges reformokat; melyek szerint a parasztságot szolgai álla-potából fölemelni, birtok- és személyes polgárjogokkal felruházni, a közjóllét s magok a kiváltságos osztályok ér-dekében már az 1832-ki országgyűlés is buzgóan, de csak fél sikerrel, ügyekezett. A Falu jegyzője viszont a fe-lelős kormányrendszer s központosított igazgatás előnyeinek kimutatása végett, a megyei igazgatás rendszerének gyön-géit, hiányait egy megható esemenyláncolatban vezeti az olvasó szemei elébe. Ilyféle rajzoknak csak a szélsőségek ellentétei adhatván fokozott hatást, maga a mű célja igénylő, hogy a megyei igazgatás gyöngéi mennél éleseb-ben sujtassanak; miért a rajz több helyt túlzásba is átcsap. De mind e mellett a regénynek igen nagy hatása volt a közvéleménv módosulására. Sokan, bár különben gáncsolták is őt, mint egykor Hiteléért Széchenyit, hogy a közélet gyöngéit s hibáit oly kiméletlenül felleplezi; de kigyógyúl-tak az ősi megyeigazgatás rendszerének bálványozásából s hajlandókká lőnek megbarátkozni az igazgatási centralisa-tióval, mely nemcsak egy erős kormánynak, hanem, bizo-nyos mértékben, az egyébiránt közönségesen óhajtott fele-lős miniszterj kormányának is szükséges feltétele.

Kemény
Zsigmond.

Különböző ezekétől Kemény Zsigmond regényei-nek jelleme. Mint őt Gyulai Pál igen helyesen jellemzi: „ő mindig lélektani feladattal küzd. Jellemeiben az embe-reknek csak gyengeségeit ismerjük; kétkedni tanít; kérlel-

1840.

hetetlenül széttöri a szemüveget, mely az életet eszményi fényben csillogtatja, de nem azért hogy, mint a modern romantikus, a társadalom sebeit tárja fel s megmutassa, minő ellenkezésben van az élet eszményeinkkel; sőt ellenkezőleg, vitatni látszik, hogy mindennek így kell lennie, eszményeink is ugyanazon eredményt szülnék, vagy még rosszabbat. A modern romantikus ki nem békít az élettel, de haragra lelkesít a társadalmi intézmények ellen s tanai teljesülésével biztat; Kemény kihűt, józanná tesz. "És e tulajdonságánál fogva lehetetlen, hogy jótékony ne lett volna hatása oly korban, melynek ha volt hibája, az bizonyára már nem a közélet iránti közönyben és szenvtelen tespedésben; hanem annak ellentételében, a túllelkesedésben, az újítások, reformok, átalakulás túlheves, szinte türelmetlen vágyában, s a rohanó haladást gátló elemek, a kormány s a conservatív párt gyűlöletében keresendő.

A szépirodalom e korban egy, minden magasztalásra méltó középpontot s gyámintézetet nyert a Kisfaludy Társaságban, melyet az elhunyt Kisfaludy Károly néhány lelkes barátja, az ő emlékszobrának felállítására gyűjtött összeg maradványaiból, a nagy költő szellemi emlékéül alapított s mintegy szépirodalmi akadémiává rendezett be. A szép buzgalmú intézet, a közönségben gyámolításra találván, csekély anyagi erejével is szép eredményeket mutatott fel. Az intézetre valóban volt is szüksége szépirodalmunknak; mert bár az külterjében nem szűnt is meg gyarapodni, — miként az intézet igazgatója, Toldy Ferencz, annak közgyűlésein mondott beszédeiben ¹⁾ panaszkodik, belértékére nézve a nemzeti irodalom egyéb ágaival nem haladott hasonló arányban; sőt, tudományos oldalát tekintve, a közel múlt kor mögött elmaradt. Névszerint, a művészet tudományát, a szépirodalmat elhanyagolta. Költőink nagyobb ügyességgel, de, néhány első rangút kivéve, kisebb gonddal

A Kisfaludy
Társaság.

¹⁾ Irodalmi beszédek. 207. 227. 278.

1840.

dolgozának. „Hol a kor, ugymond, midőn Kazinczy és Kölcsey tollal, Virág és Kisfaludy K. szóval hirdették az æsthetika tanítmányait, s öntudalommal készített művekkel emelék oda a költészetet, hol e kor azt találta, de miután elfoglalta, azt tovább emelni rest?“ „Egész tartományait a Musák birodalmának el láttuk hagyatva, — panaszkodik másutt — mik sokat ígérő virulásnak indultak volt; egyebek világos nyomait mutatják az önállás hanyatlásának; a formákra kevés a gond, s a tárgyak választása és kivitele e gondatlan formákhoz illő.“ E hanyatlás indítá Bajzát a „Kritikai Lapok“ kiadására, melyek azonban a szépirodalmon túl, egyéb nemű elmeművek birálatára is kiterjeszkedtek; ez, utóbb Bajzával együtt Vörösmartyt és Toldyt, hogy az általuk kiadott „Athenæum“ című s a tudományok és szépművészetek tárául szánt folyóiratot egy műítész mel-léklappal, a „Figyelmezővel“ toldják meg, mely szinte összes irodalmunk termékeire nézve nagy haszonnal gyakorlá a műítészetet.

Philosophia.

Míg a szépirodalomban e hiányok s hanyatlás jelei mutatkoztak, a komoly tudomány mezején szép haladásnak örvendett irodalmunk. Semmi sem bizonyítja ezt szembe-tűnőbben, mint a bölcseletnek, az összes tudományok ezen alapjának s vezérének jelentékeny gyarapodása. Ha igaz, hogy csak azon nemzet dicsekedhetik bevégzett és szoros értelemben vett nemzeti irodalommal, melynek önálló phi-losophiája van: úgy hazánk már jogosan tulajdoníthatott ma-gának nemzeti irodalmat. Nem volt ugyan még bevégzett ezen irodalom; mert befejezett philosophiával még nem birtunk; de ez már örvendetes fejlődésben mutatkozott. Bölcséletünk megszűnt uszálya lenni a külföldi, kivált a német új speculativ philosophiának, s magát teljesen eman-cipálta s önállóságra emelkedett. Voltak ugyan még néhány tudósaink közt, kik tanulmányaikat német egyetemek-ben végezvén, a Németországban kedvelt s e korban teljes virágzatban lévő szörszálhasogató speculativ bölcseletnek,

különösen Hegel érthetlenségig homályos rendszerének barátai, ezt nálunk is terjeszteni ügyekeztek. S már attól lehetett tartani, hogy e ködös, speculativ bölcsélet s vele együtt a felhőkben kalandozó idealismus, vagy más mesterek nyomain, a legújabb német materialismus az iskolák tanszékein nálunk is túlsúlyra jut, bölcséleti tudományosságunk nagy hátrányára. Hátrányára, mondom, mert hogy nálunk a tudományok tudománya az iskolán kívül eddigelé oly kevés mévelőre talált, annak oka részben legalább abban keresendő, hogy annak mévelői, tanárai újabb korban jobbra e német speculativ, alig érthető rendszerek mankóin járdalának, melyektől a józan, gyakorlati magyar ész határozottan idegenkedett. Találkoztak azonban már irodalmunkban is kitűnő tudósok, kik ama, hajlamaikkal ellenkező, idegen, különösen a Hegel- és Schelling-féle rendszerek meghonosulásának részint azokat czáfolva, részint egy önálló, gyakorlati magyar bölcseletnek alapjait megvetve, idején utját állták.

A polemia mezején Vecsei József, debreczeni tanár nyert legszebb koszorúkat. Ő az Athenæumban és Figyelmezőben a hegelisták ellen harczot indítván, szintoly hatalmas dialektikával, mint alapos tudománnyal mutatá ki ellenei egyoldalú tévtanait, melyek a németek közt is csak azért találtak annyi magasztalókra, mivel e, különben ép-eszű nemzet természete az idealismusra felette nagy hajlammal bírván, tűri ennek kicsapongásait s ábrándjait, ha ezek rendszerbe foglaltatnak s mystikus homályban adatnak elő. A nagy történetíró, Schlosser is bevallja nemzetének e gyöngéjét, állítván, hogy a német tudós előtt mindig gyanús volt az, „a mi érthető és világos. Köppen pedig keserű, de találó gúnyorral mondja, hogy „a németek szívét csak rendszerrel lehet meghódítani; ők a képtelenséget is elfogadják, csak rendszeresen adassék elé“. — E tudományos tusa után, melyben a közvélemény a tiszta felfogású, világos beszédű Vecseit vallá győztesnek, méltán

1840.

várható a közönség, hogy a megeczáfolt tanok helyébe újakat állítson, melyek a tudomány alapjaitól szolgáljanak. Tőle azonban csak néhány becses értekezést vett még irodalmunk a bölcsészeti rendszerekről, az életről s annak elvéről stb.; mert kidolgozott összes bölcséleti rendszere, irodalmunk nagy kárára, nem láthatott napvilágot.

Önálló nemzeti philosophiánknak, melyet, mivel az ellentéteket a felsőbb fogalmakban összeegyeztetni, kibékiteni akarja, s mivel az ész és kedély összhangzó művelésére támaszkodik, mint a szép, jó s igaz megismerésének eszközére, „egyezményes“ bölcseletnek, másként „harmonistikai rendszernek“ is nevezték, Köteles Sámuel, Szontagh Gusztáv és Hetényi János voltak legkitűnőbb képviselői.

Az egyezményes philosophia nem egészen magyar eredetű ugyan; mert a világ harmoniás elrendeltetéséről s a harmonia elvei szerint való igazgatásáról már Pythagoras —, az erényről, mint cselekedeteinknek az észtörvényekkel való egyezményéről, Plató is tanított; újabb korban pedig Krug Vilmos, német bölcselő, éppen hirdetőjévé s alanyi oldalról megalapítójává lett az egyezményes bölcseletnek, rendszeres munkájában (System der Philosophie) ezt részletesen is alkalmazván a philosophia tanaira. És nem is lehet tagadni Krug rendszerének helyességét, a meddig bölcselate alanyi körben forog; de azokban, mik tárgyiasabb felfogást igényelnek, mint a metaphysica és æsthetica, rendszere többféle hiányt mutat. Fő tévedése abban fekszik, hogy az ő általános egyezménye pusztán alanyi természetű, csupán szellemi munkásságunkra szorító; holott az egyezmény csak úgy lehet általános, ha nemcsak szellemünknek, hanem a tárgyias világnak is fő elve. Nem is ezt, hanem az öntudatot („vagyok és működöm“) tette ő rendszere fő elvévé, mit azonban főelvül, melyből az összes philosophia igazsága lehozható lenne, elfogadni nem lehet.

Köteles Sámuel volt az első, ki nálunk Krug egyezményes philosophiáját elébb a nagy-enyedi tanszéken, majd

„Philosophiai Encyclopædiájában“ meghonosította, kijavítván egyszersmind annak hibáit is, midőn az egyezményt, mely Krug fő elvében még csak mint önkényesen választott czél jelenik meg, mint öntudatunk tényét s eredeti alakjának és szellemi munkásságunk törvényszerűségének kinyomatát határozta meg, s az összes bölcelet fő elvévé emelte. Kötelesnél e szerint az egyezmény nem egyedül a logica fő törvénye, hanem fő törvénye szellemünk összes munkásságának, az érzésnek és akaratnak szintugy, mint a gondolkodásnak. Ámbár tehát Krug az egyezmény elvét a külön tanokra legelőbb alkalmazta, s az által az alanyi egyezményes philosophiának az újabb időben hirdetője lőn; de ennek főelvét Köteles határozta meg helyesen, minél fogva sajátlag ő e rendszer kijavított alapjának alkotója ¹⁾. És itt kezdődik a magyar philosophia.

1840.
Köteles Sámuel.

Azonban Köteles, bár a mondottak szerint nagy az érdeme bölceletünkre nézve, s egyébiránt is mint világos előadású tanár, számos éveken keresztül nagy haszonnal hirdette józan nézeteit, melyek által a bölceletet nálunk a világphilosophia színvonalára emelte, — még az ó-iskola nyelvén szólott. „Köteles nyelve s a mienk közt pedig, mondja Toldy Ferencz, gazdagság, szigorú határozottság, rövidség és jóhangzásra nézve, több mint egy egész nemzedék fekszik.“ Nem csoda, ha e miatt nem lett az iskolán kívül, az életben, annyi hatása, mint megérdemlé vala. Majd azonban, az akadémia gondoskodásából, Balogh Pál és Hetényi János koszorúzott pályairataik által philosophiai nyelvünk is tisztább, megállapodottabb lett, utóbb pedig Szontagh és kivált Purgstaller József ügyekezetei által a tökély magas fokára fejtetett; minek következtében a Köteles által egyengetett úton megindult új, kitűnő tehetségű bölcselők mind tovább fejleszték nemzeti philosophiánk rendszerét. Mellőzőm itt Imre János egyetemi tanárt; bár részben

¹⁾ Szontagh Guszt. A magyar Parthenon alapjai. Új Magyar Múzeum 1856-diki folyam, XI-ik füzet.

1840.

latin, részben magyar nyelven közzé tett munkái, mint Hetényi mondja ¹⁾, azon reményt ébresztették a honi bölcsesség kedvelőiben, hogy lesz valahára nekünk is nemzeti bölcselkedők, minő a németeknél Kant, az angoloknál Bentham, Frankhonban régen Cartesius, ma Cousin; de melyet kora halála megghiúsított. Mellőzöm Purgstaller Józsefet, mint nem szorosan az egyezményes rendszer hívét; bár különben, mint Szontagh maga is megvallja, „kézi könyvei iskolánkban szélitiben használtatván, mondhatni, a leghasznosabb philosophiai író lett hazánkban, s közhasznú nemcsak munkái tartalmánál fogva, mik érthető előadásban helyes philosophiai nézeteket terjesztenek, hanem philosophiai nyelvünk gyarapítása által is, igen szerencsés lévén a műszavak magyarításában.“ Mellőzöm Horváth Czirillt is, bár számos becses adalékkal járult, ha nem is az egyezményes rendszer mezején, honi philosophiánkhoz. Mellőzöm végre még Berzsényi Dánielt, a koszorús költőt mind a mellett is, hogy a „Poetai harmonisticáról“ irt munkájában, a magyar egyezményes philosophia tárgyias érvényességének alapítója lett; de műszavainak elavult érthetlensége miatt hatását elvesztette. És csak Hetényi Jánost és Szontagh Gusztávot emelem ki, mint nemzeti bölcséletünk fő oszlopait, kik azt mind elméletben, mind alkalmazásában az egyéni és társadalmi életre hatalmasan fejlesztették, mondhatnám, népszerűsítették.

Hetényi
János.

Hetényi régebben „Sarolta és Adalbert“ cím alatt egy hőskölteményszerű történetírási festvényben, melyet a vallásos erkölcsiség gyarapítására népkönyvül készített, hirdette tüzetesebben a maga tanait. E mű, tulajdonképen philosophiai tanköltemény, eposzi formában, melyben bölcsészet és költészet inkább egymás mellett, mint egymást áthatva, jelennek meg, s nem is annyira szépiészeti tekintetben, mint tartalmánál fogva köti le figyelmünket, a meny-

¹⁾ Tudománytár. Új folyam. II. köt. 152. 1.

nyiben benne találjuk már philosophiai rendszere előhírnökét. „Neki t. i. — mond Arczképeiben Toldy — a philosophiai végelemzésben gyakorlati tudomány, mely mindent, mi nem ilyen, köréből kizár, melynek véghivatása a szép, jó és igaznak létesítését sürgetni; miknek forrása, előképe, szerinte is, az istenség, mint az örök szép, jó s igaznak konkrét fogalma lévén, a bölcsészet első teendője is, ezeknek isten által a látható és szellemi világban kifejezett törvényességét kinyomozni, megismertetni s egyénileg és társadalmilag valószínűsítésüket létünk fő és végcéljául bebizonyítani.“ A korszerűtlen forma azonban e mű hatását nagyon megcsökkentette.

Ezentúl számos kisebb-nagyobb, részint philosophiai, részint művelődéstörténeti, államtani s nemzetgazdasági munkákban, melyeket rendszerének érlelése közben jobbra az akadémia s más intézetek által kitűzött pályakérdések megfejtéséül készített, fejtette ki társadalmi alkalmazásaikban gyakorlati bölcsészete elveit. Mert, mint érintők, a philosophiának ő gyakorlati célját, az emberi életnek mind egyénileg, mind társadalmilag boldogítását, vagy, mint ő nevezni szerette, szépítését, tűzte ki; s ennél fogva oda törekedett, „hogy a bölcsélet, mellőzve a fogalmak iskolai és dialektikai szőrszálhasogatását, az ember minden nemes érdekei, a vallási s erkölcsi, a társadalmi és művelődésiiek tisztába hozatalában találja fő célját, hogy egykor egy nemesített, erkölcsiebb s az élet szépségét a tudományos és művészi kiképezésben lelendő emberiség vallás- és törvénykönyvéül váljék“ — mondja Toldy Ferencz.

Fő műve azonban, melyet husz év folytában érlelgete, és szem elől egyéb dolgozatai közt sem veszte el, a „Margar Parthenon“ volt, melynek összes bölcséleti rendszerét magában kell volt foglalnia. A nagy munka már annyira haladt, hogy azt egy szerencsés év alatt immár bevégezve reménylő bemutatni a nemzetnek, midőn a halál őt, nem fiatalon ugyan, mert a 70-dik életév felé

1840.

közeledett, de mégis idő előtt kiragadta az életből. De kevéssel halála előtt olvastatott fel az akadémia előtt egy munkája, „A magyar Parthenon előcsarnokai“ cím alatt, mely csak bevezetésül szolgál ugyan nagy művéhez; de ennek főbb elveiről is mond annyit, a mennyiből legalább fogalmat szerezhetünk félbeszakadt nagy munkájáról s rendszeréről; mert ezen előcsarnokokban annak alapeszméjét s fő irányát deríti fel, s egyszersmind görög elnevezéséről is számot adván, mellékesen az összes bölcsészet történetét is szintoly éles kritikával, mint tiszta felfogással s világos előadással vázolja.

Őt, ugymond, három vezércsillag kalauzolja: ész, élet és harmonia.

Az ész, mely záloga isteni eredetünknek, oly fenséges lény, hogy ha az őt sokkép leverő állati szükség, előítélet, szenvedély bilincseiből kiszabadulhat, a józan bölcselés által magasb kiképeztetést nyer, a széptani jeles izléssel párosulhat, és tisztán emberivé, széppé és boldoggá teheti mind az egyéni, mind a társalmi életet; mely életszépség vagy harmonia csálhatatlanul tetőpontja minden szellemi vágyainknak, célja létünknek, legfőbb indoka minden cselekvé-nyeinknek. Ennél ő sarkalatosabb, magasabb és életérdekesb igazságot s főbb elvet nem ismer, mely visszhangzik minden emberészben és szívben, méltó, hogy minden philosophia alapelvéül tétessék.

Abban látja a philosophia ó- és új-korbeli gyöktévedéseit, hogy ez, elvetve szemei elől eszünk három említett szinte egyformán alapos és lényeges fő irányait, úgymint: az elméletit, széptanit és gyakorlatit; azokat egyformán nem méltányolva, és a főcélra, az életszépítésre (= boldogságra) egyaránt nem használva, most egyes egyedül az elsőnek, a tudásváagnak, majd a másodiknak, a széptani-
nak s érzeménynak, majd a harmadiknak, úgymint a cselekvésnek, adá a túlnyomatot; így aztán az élet arányainak s idomainak el kelle ferdülni s torzúlni: s vagy a

túlhajtott szemlélődésbe s idealismusba, vagy a durva érzékiségbe, sensualismusba, vagy pedig a finomabb érzelgésbe, a mysticismusba, vagy végre az eszme és elvtelen cselekvésbe, tétovába kelle merülni. Arányosan kell tehát művelni s használni szellemi tehetségeinket. Ő nem ellene az elmélő bölcselésnek, a magát határaiban tartó szemlélődésnek; mert a derült ész az élettudomány fő életműszere, s helyes elmélés nélkül nincs helyes gyakorlat. Szerinte a philosopháló észnek három fő irányban kell működnie, ugymint: 1. elmélő, theoretikai; 2. bírálati vagy felsőbb kritikai; 3. cselekvő irányban. Az elsőnek végcélja a tudat, az igazság; másodiké alanyilag a szépérzelem, tárgyilag a szép és nemes; a harmadiké alanyilag az erkölcsi erő, tárgyilag az erény és jog. E háromság együttléte teszi az élet szépséget, boldogságot; s e háromságot az általános egyezmény, harmonia, föelvé köti egybe. E harmoniára építi ő rendszerét.

Az egyoldalúság, mely e három főirány valamelyikének elhanyaglásából származik, oka, hogy kétely, iskolai és mystikai homály, versenygés boríták el a philosophia szép egét; hogy a józan bölcselés elvesztette eredeti saját típusát, élettudományból természettanná, kopár sziklán tengő apriorismussá, világköltészetté változott, eredeti fenségéből kivetkőzött, és akár mi más vala inkább, mint élettudomány; hogy jelenkorunkban a metaphysika, a természet philosophiája által túlszárnyaltatva, ebbe szinte beleolvastatott s csaknem megsemmisítettett. Legalább e fenséges tudomány a népéletre, erkölcsnemesítésre, lélek és szív emelésére hatástalanná lett s oda jutott, hogy több nagynevű bölcselőtől, mint ábránd, a philosophiai tudományból kizáratott.

Általánossá lett ennél fogva a philosophia reformjának szüksége. Vállalkoztak is erre többen, kik közül azonban némelyek megint az érintett gyöktévedések valamelyikébe estek. Kant a gyakorlati és erkölcsi élet terén kezdte

1840.

reformjait. Az erkölcsstan kútfejeit megtisztítá, építve azt nem a jutalomvásárra vagy büntetéstőlí félelemre, hanem a törvénytiszteletre. Ámde a mennyi jót tett a morállal, annyi kárt okozott, ugymond bölcsészünk, a metaphysikának alanyiságtanával, az emberészt elmélőre és gyakorlóra ketté metszván s egymás ellenébe állítván; holott az ész harmóniájánál fogva a lélek különmemű tehetségei, ép állapotban, mindig egy frigyben működnek, s jaj azon ferdült észnek, melyben a szemlélet külön vált a gyakorlattól.

Kant ezen észlelete egész forradalmat idézett elé a Leibnitz óta különben is alanyiságban, vagy mi evvel sajátképen egy, a tapasztalattal kezét nem fogó idealismusban sýnylődő németek közt. Fichte az ént, az alanyiság alapját, az átalános tárgyiság, más szóval, a kültermészet hegyibe emelte; s míg amannak egyedüli létet adott, emezt megsemmisítette. Schelling ezt megsókallá; de az idealismus édes mérgétől szabadúlni nem birt, s Fichte alanyi idealismusát tárgylagos idealismussá csavarta, mi épen annyi, mint fából készült vaskarika. Érezte ő ezt; tehát az azonságtanban keresett menedéket, egynék és azonnak mondvá a tudatot a léttel. E kettőt öszhangba lehet ugyan hozni; de azt állítani, hogy ezek egyek s azonok, gúnyúzás a józan észjárással. Mert, például, hányszor megesik, miként a gonosztévő jól tudja, hogy tilos az, mit ő tenni nem irtózik, mégis ezen öntudattal ellenkezőleg cselekszik? Ámde ezen ellenvetésre az alanyiság és azonság hőse csak azt feleli: „a jó és gonosz közti különbség csak alanyi, ezek tárgylagosan tekintve egyek és azonok; szabadság nem létezván, ama különbség áll ugyan alanyilag, de tárgyilag nem.“ „Ugyde, — kiált itt a még el nem ferdült józan ész — ez ellenkezik fogalmainkkal a tökélyes és tökélyetlenről, a jó és roszról, a véges és végtelenről, az anyagi és szellemiről?“ És Hegel itt vállat von, s nagy hidegen azt mondja: „A philosophia csak az által philosophia, hogy az

értelemnek és józan észnek ellent mond, mely viszonyban a philosophia világa egy általán fogva megfordult világ.“¹⁾

„Ily drágalátos eredményeket szült — kiált fel erre bölcselőnk — az alanyisági philosophia, mely a fő lényt, erkölcsi szabadságot és személyes öröklétet, szóval a végtelent beolvasztva a végesbe, a gépszerűsbe, és a tiszta észvallási világnézetet alárendelve a természet-philosophiának, a metaphysikát földhöz ütötte, megsemmisítette.“ Ő tehát, hogy a méltatlanul lealázott metaphysikát előbbi jelentőségére visszaállítsa, s a korphilosophia gyöktévedéseit megigazítsa, az általános alanyiságnak az általános harmonismust, egyezményt teszi ellenébe, mely összhangot, egységet állít ugyan létezni a világban, de olyneműt, minő van a jó zenében, festvényben, mikben megkülönböztethetők a külön nemű színek és hangok. A harmonismus helyt ad mind a mérsékelt idealismusnak, mind az empirismusnak; és meg nem engedi, hogy ezek egymás ellen irtó háborút kezdjenek. Ez az egy és megoszthatatlan észrt veszi fel segédül, és ennek tehetségeit nem darabolja fel, egyiknek a másik felett túlnyomatot nem ad; mert maga az ember, szintugy mint a világ, egy összhangzó egység. Az egyezményes bölcsélet ugy tekintti a természetfölötti tárgyakat vizsgáló észrt, mint szellemi tükröt; mely nem teremti, mint Fichte állítá, hanem csak visszatükrözi a szellemi világrendben feltűnő — épen nem idealis, mint Schelling és Hegel tanítják, hanem való — tárgyakat, az önálló istent, az állománynyal bíró lelket, és ennek épen nem kérvényes szabadságát. Az általános harmonismus segélyével belátunk a világalkotmány gépezetébe, be szellemünk életművezetébe, mindenütt törvény- és czélszerűséget szemlélve, mindenütt egy fő törvényadót ismerve el, mindenütt hasonlatot, analogiát találva, mindenütt fokozatot és lépcsőzetet lelve, mely elvégre az igazsághoz és valóhoz vezet.

¹⁾ Kritisches Journal der Philos. I. 1, 17.

1840.

Átmenvén ezután a korphilosophiákon, s kimutatván tévedéseiket, kimutatván azt is, mennyire alkalmas az egyezményes rendszer e szirteket s örvényeket kikerülni, mondja: „a korphilosophiák nekünk magyaroknak, kik velősb éldelethez szoktunk, és mint kelet népe, gyakorlatias szelleműek vagyunk, teljesen eleget nem tehetnek. Nekünk oly philosophia kell, mely megvetve az ábrándos idealismus légzhajózásait, de más részről elfordulva az aljas érzékiség fertőtől, fejtsen ki magában és embertársaiban azt, mi emberileg szép, dicső, sőt isteni; oly bölcsészet kell, mely mind az egyéni mind a társalmi élet szép ideáljait valósítani segítsen Az egyéni és társalmi élet harmoniája azon eszmény, mely felé kell tartanunk philosophiánk segélyével; ez s nem más az igazi bölcsészet ugró és kiindulási pontja: nem pedig, a philosophok eltérő véleményei szerint, a természet mélységeinek akózása; nem az eszmények és ideák tündérhona; nem az állomány, mint Spinosa véle, nem Schelling általánya, nem Hegel van-ja és tiszta létje; hanem, mint mondók, az életszépség, nem lévén az észnek és szívnek ennél szebb és nagyobb ideálja, melyre vágyunk mindnyájan: mivel ez az emberiség axiomája, melyben mindenki egyetért, mely mindenikünknek, kik élünk, közóhajtása. Itt kell lenni és nem másutt az egyedül üdvös philosophia gönczölének; a világ nagy törvényében, a harmoniában rejlik annak életelve, itt fakad annak jótékony forrása, és roppant épületének e fő alapra kell építtetni.

„Minden tudomány tehát, mely az életharmoniát átlátatja, minden gyakorlat és művészet, mely végelemzésben életszépségeket eszközöl, főrangú, üdvös, sőt isteni. A testharmoniót helyreállító orvos, a lélek és szívbeli békét eszközölő, a szépelet elveit és törvényeit földerítő bölcs, a nemzeti jóllétet eszközölő államférfiú, a kedély zordonságait lecsillapító művész, az emberiség háláját és tiszteletét érdemlik; és bár külön irányban látszanak működni és mint a sugarak, más felé tartanak: mégis mindnyájan az élet-

harmonióának szolgálnak, ennek központjából indulnak ki, és utóbb is itt sereglenek össze.

„A philosophia nagy céljának soha meg nem felelend, ha csak eddigi iskolai alakjából és kötelciből kiszabadulva, dialektikai szörszálhasogatásaiból kimenekülve, az egyéni és társalmi élet szépítését nem tűzi ki egyedüli feladatának, szóval, az életharmoniát, melyben rejlik általában az életüdv... Látjuk, hogy a philosophia, ezen három ezer éves gyermek — mert még fejletlen — nem bírja magát értelmezni, nem tudja főirányát, körét is szilárdul meghatározni: az ellenmondás lelke, kétely uralkodik benne. Olyan, mint egy roppant anyag- és szertár, melyet rendezni, belőle jeles és állandó csarnokot építeni nem birt. Az új korban sűrűn keletkező philosophiai rendszerek, mind meg annyi nagyszerű légtűnetek, melyek alig tartanak pár óráig és aztán végkép elenyésznek. És midőn a hellen bölcsészek művei örök becsűek, ép úgy mint az antik művek: emezek alig örvendhetnek egykét évtizednyi öröklétnek.... Nem is leend a philosophiának addig szilárd állása, míg őt az életharmonia testébe nem öltöztetjük, és szellemére a világ szellemét, a harmoniát nem leheljük, élettudománynya magasztva, sőt nemesítve őt: de ez máskép nem leend, hanem ha őt teljesen átalakítjuk. Át kell mindenek előtt látni, miben tévesztett célt az eddigi bölcsészet; mi azon igaz és saját telke, melyről eltért; végül, mi által lehet neki életben haszonvehetőséget, tudományban tekintélyt és erősúlyt, társalomban vezérletet, sőt trónt biztosítani?”

A céltévesztést illetőleg: sajnálattal látja, mikép a nagy Sokrates óta a bölcselők előtt nem áll tisztán ama nagy igazság, hogy a philosophia nem más, mint életharmoniára vezérő kalauz, és az igazi bölcselő nem egyéb, mint életszépségre oktató tanár. Nem szabad tehát neki az alapi és fensőbb élet teréről lelépni és kifürkészhetlenek után kapdosni, minők, például, a léleknek, a világnak, a főlénynak benső természete és lénye; mivel ezek lénnyöbbe

1840.

pillantani soha sem engednek; elégnek tartva azt, ha műveiket szemléltetni engedik, s legfőlebb azon törvényeket nyilvánítják, mikben és mik által nyilatkoznak.

Fejtegeti továbbá, hogy a philosophia saját lelke nem lehet egyéb az életnél s életharmoniánál. Ő nem akarja előtte bezárni az eget; ő csupán léghajózásait akarja megszüntetni és az élet körére visszavinni, mely elég bő telek számára. Az élet oly roppant eszme, mely átöleli az egész világot, leánya a végtelen mindenségnek; millió alakú; és hacsak az emberéletet vizsgáljuk is: van egyéni, van társalmi, van nemzeti, van emberiségi, van alapi vagy érzéki, van szellemi vagy fensőbb élet; ez pedig tudományos, erkölcsi és széptani. E nagyszerű eszme tág alapzatúl szolgál a philosophiának; oly terepélyes élőfa, melynek ágain ülnek az életszépítő tudományok. Mert tekintünk körül: mit akarnak az ugy nevezett principialis tudományok? Ezek szakfelosztásából kitetszik, hogy mindannyian az élet fentartásának, biztosításának és szépítésének szolgálnak. Mit akar a theolog? Örök életüdvét. Mit a jogász? Jogbiztos és jogtalanságtól ment életet. Mit az orvos? Betegségtől ment és teljes épségnek örvendő életet. Mit a háztartás? Vagyonbiztos életet. És ime itt van a tudományok kapcsolata és egész családja, miknek középpontja az élet.

Folytatólag a harmoniáról szólva szinte ihlettség szállja meg bölcselőnket, mely költészi színezetűvé lelkesíti irányát. „A harmonia, ugymond, világtörvény, éltetője a sphæráknak ép úgy, mint a parányi lényeknek. Kulcsa ez a világegyetemnek, melynek uralma alatt áll a porszem úgy, mint a fenséges napország. Ez teszi lényét a test és lélek minden gyönyörének: ez központja minden szebb és nagyszerűbb eszméknek: ennek törvénye legfensőbb, melyből foly ki, mind fenn, mind alant minden törvény. Ez fentartja uralmát minden szabály s norma mellett s fölött. Ez törvényadója minden magasságnak s mélységnek: ennek

trónját tiszteli különösen minden élet, és ha tőle eltér, a halálnak esik martalékul. Megfoghatatlan lelke ez a világnak, irányadója minden alárendelt erőnek. Ez állapítja meg a szellemi és testi világ fejleményének rendét; és ennek pálczája alatt áll minden lény, minden élet, minden törvény. A mi magát ez alól elvonja, az, mint törvénysérv, más egyéb mint rút, valótlan és jogtalan nem lehet. Ez, mint legfensőbb lény, magánál fensőbb hatalmat nem ismerhet; azért a szellemi világban is olyan, mint a cosmicaiban az általános súlyerő, melynek uralma alól a legtávolabb eső fényfelhők napjai sem vonhatják ki magokat. Ez szolgál a bölcsnek kalauzúl, midőn azon fölényhez tekint fel, kihez a hiúk vagy ritkán fordulnak, vagy ha fordulnak is, a szenvedély szele az érzelem világát gyakran eloltja bennök. Ez biztos vezérok, midőn a világ nagy könyvébe tekintenek, mely fénylő csillagbetűivel szól hozzájuk. Ez iránytűjük midőn saját testök óraművét vizsgálják: ez, midőn az ész, a tudományok és a művészet, ez, midőn a családi és társalmi élet viszonyait fürkészik. Csodáljuk-e tehát, ha ezen harmonia legmagasabb vezéreszméje, ugrópontja, sőt kezdőbetűje a philosophiának! Fenségesb, nagyobb és számtalan nyilatkozataiban felfogható eszme az, mint a korphilosophia által alapzatúl tett absolutum; mivel, midőn emez csak az ideálban él, a valóságban nem: amannak vannak látható, hallható, érezhető típusai, mint például, a szépség, melyet éldel a még beszélni alig tudó kised a virágban, éldel az ifjú, szíve ideáljában, éldel az érett kor a szép-igazban és szép-jóban. Ez tölt be eget és földet egyaránt, és erről lehet legméltóbb joggal elmondani azt, mit Virgil a hírről énekelt:

Graditur solo, et caput inter nubila condit.

Bölcselőnk szerint az egyéni és társalmi fensőbb élet harmoniájának két fő tényezője van, ugymint: észderű és elvhűség. Ész és ez által kormányzott szilárd akarat életünk harmoniájának kettős gönczőlei: ezeket kell tehát

1840.

főleg kiművelnünk, hogy életünk szépségét biztosíthassuk. Az ész nem más, mint fő műszere bennünk az életszépségnek; és a fő harmoniától (istentől) eredő teremtetett istene éntünknek. Ez létesít összhangot gondolkodásunkban, érzelmeinkben és törekvéseinkben. Élő műszere tehát ez a harmoniának, mely fokozatos, és a fensőbb tájakban szépség, igazság és erény neve alatt ismeretes. Az ész egy ugyan, de három irányban működik. Első irányban az igazsággal foglalkodik; bírálat alá veti a fogalmakat, eszméket és azt tekinti: vajjon nem csalkép-e, nem hibás-e az észlelet? Ott, hol a vizsgálat elhagy, az ismeret hiányait hittel pótolja, s mintegy betölti, de hiányt sehol nem enged, nehogy rajta a kétely betörjön; ellentáll azonban a hiszékenységnek is, fogalmait, nézeteit tisztogatva, kijavítva, analógiáit, inductióit tökéletesítve. Észderű itt az eszmény: és tudjuk, hogy a fény és a világ a színek harmoniája.

Ámde a világ nem elég; kell lenni melegnek is: ezt nyújtja az érzelem, mely megmondja éntünk kellemes vagy kellemetlen jelenét. Az ész az érzelem és öntudat tanúságait nem mellőzheti; mert az érzelmek igénybe veszik az egész embert, és midőn az eléterjesztések a léleknek, úgy szólva, csak felületét érdeklik, amazok ennek benső lényét támadják meg és mélyen hatnak. Az érzelmek s ezeknek összege, a lelkület (kedély), az ész hatósága alá tartoznak; különben bennünk az erők harmoniája felbomlik és a szenvedélyeknek rabul esünk.

Harmadik iránya az észnek: a jellemképzés; itt tehát neki fő feladata, a természettől szölgaaakat rendezni, ennek alsóbb és felsőbb vágyai helyét kimutatni, az állati vágyakat emberi fensőbb vágyakká magasítani; például: a nőszvágyat nőszerelémmé, a mozgóvágyat iparvágygyá, a hírvágyat tudvágygyá. Hatóságot gyakorol tehát a fejlett ész a szemlélet, érzelem és akarat felett; s így létesíti a szellemi erők harmoniáját, mely nélkül életharmonia és szépség nincs. Az ész fejletlenségében rejlik tehát

az élet rútságának főoka és abban, hogy egyénekben, társalmakban sőt az emberiségben éppen azon fő erő és isteni teremtő műveletlen, éppen azon telek fekszik parlagon, mely művelve, édent nyujthatna.

Ekkép áll a dolog a társalmi életben is. Az ész harmoniája itt is ama fényes nap, mely fényt, meleget és üdvét deríthet mindenütt. A társalmi és nemzeti észderű világánál fejlenek ki a nemzetek jóllétre, nagyságra és dicsőségre: ellenben az észború dæmona pulyákká, törpékké és szegényletesen szegényekké teszi őket. A sophismus azonban, mely sátánja az életszépség édenének, itt is örökösen üzi szeszélyeit: igazi észderű helyett csalfényt terjeszt, és a legdicsőbb dolgokat, minő például, a szabadság, hamis világításban tünteti fel. Itt gyökerezik az európai jelen nemzedéknek, sőt korunknak nyavalyája. Az észború szülte ezt, és az egyoldalú eszményiségnek tartó, idealismusra hajló, az életkörbe lelépni nem akaró, a viszonyok hatalmát ignoráló, és a harmonismussal ismeretlen fonák bölcselés.... Mi tehát a harmoniára építve philosophiánkat, és a világ e nagy törvényét úgy fogva fel, hogy a természet, e nagyszerű anya, tör ugyan az állandó egységre és egyetemesre is, de szintugy delejt a sokféle, a változatos felé is, úgy hiszszük, hogy igaz bölcselőnek itt félszegségbe esni nem szabad, hanem mind a kettőt figyelembe kell vennie. Mi nem tartozunk az oly fellegi bölcselőkhez, kik az eszményiség és általány fellegvárába vonúlva, ízetlennek, utfélinek találhatnak minden valót, fennállót, anyagi s alapi életre s jólétre tartozót: hanem méltányoljuk ugyan az emberiséget is és az egyetemes élet törvényeit, de méltányoljuk a nemzetek életsajátságait is, ezek jellemét, műveltségi fokozatát, szükségzeit. Fő feladat tehát itt nem az, hogy tiszta általányban álljon elé a philosophia; hanem az, hogy a nemzeti alakban el ne vesszen, és a nemzeti alakok közt is megtartsa a lehető általány és önállás bélyegét. Igaz, hogy a philosophia tételei általánosak, és az

1840.

alakot nélkülözni sőt megvetni látszanak; de mind a mellett is, kérdem, lehető-e alak nélkül feltűnni, és a hellen sőt a német philosophia is nem alakban s pedig nemzetiben tűnt-e föl? — amaz ugyan a műkedvelés, emez az eszményiség felé delejtő jellemében.

Körülbelől ezen alapelveken nyugszik Hetényi egyezményes philosophiája, melynek egyébiránt tanosztályozására nézve is mint újító lép fel. „Harmonistikánk elosztása, ugymond, lényegesen eltér az eddigi philosophiák részeitől. Ez mellőzi ezen ismeretes elosztást: elméleti és gyakorlati philosophia. Neki főelve lévén az élet, elosztja azt magános és társas élettudományra. Az elsőnek elméleti részében előadja elsőbben az alapi élet philosophiáját, melynek tárgya a testi és kereseti élet; másodszor a fensőbb vagy szellemi élet philosophiáját, melynek elméleti tárgyai a szellem, világ és isten; gyakorlati részében pedig a morált, mely az alapi és fensőbb élettan elméleteiből eredő elveket adja elő. Társas élettanában előadja elsőbben a házi élet philosophiáját; polgári élettanában a jogtan és politika elveit. Végre vallási vagy egyházi élettanában a cultus, az egyház philosophiáját, miknek egyezményben kell lenniök, nemcsak az észvallás és tiszta morál általános elveivel, hanem a státus céljával is.

„Hetényi érdeme a magyar egyezményes philosophia körül nem az, hogy ő találta fel azt; — ugymond e bölcsészet terén társa s legilletékesebb bírója, Szontagh Gusztáv, — mert az már előtte létezett; hanem az, hogy a kiáltott elvet egész érvényességében átlátva, a philosophiára egész terjedelemben alkalmazta. Mily hévvel s reménynyel fogta fel ez ügyet, nyilatkozataiból látható. Ő az egyezményes rendszert a philosophia érettségi, sőt arany korának nevezi, nagyszerű reformnak, mint Baco a töle ajánlott észlelési módszer alkalmazását restauratio magnanak; s nagyra törekvő lelke föllelkesült, hogy nemzetét e kincs örökösévé tehesse. Így támadt benne a „Magyar Par-

thenon“ nagyszerű eszméje, melyet fájdalom! be nem végezhetett, mi mellett akaratlanul Kazinczy Ferencz szavai ötlenek eszembe: „Ki lép ürrült nyomodba?“ — mert ki kell itt meggyőződésemet mondanom: bölcselkedő oly széles tudománynyal, éles és józan észszel, mint Hetényi János, koráig e hazában még nem létezett. Hol írásaiban az ihlettség megszállja, mint valami magasabb szellem tűnik elő, bizonyos gondolkodási grandezza, mely imponál.“

1840.

E tanúságot örömet halljuk Szontagh Gusztáv szájából, mert önálló nemzeti philosophiánknek épen ő a másik legjelesebb bajnoka, ki e lényegesen gyakorlati bölcséletnek kifejtésében s megalapításában mind „Propylæumaiban“, mind számos értekezéseiben, szinte nagy érdemeket szerzett magának. De azok után, miket Hetényi műveiből közlénk, szükségtelen itt Szontagh tanait bővebben előadnunk. Hiszen ő maga mondja: „Hetényivel én minden eredményben annyira egyezem, hogy nézeteit előadva, enmagam nézeteit kellene ismételnem“. Egynémiben mindazáltal mégis eltér Hetényitől; s eltérései közt az a leglényegesebb, hogy ő az öntudatnak és alanyiságnak, épen az egyezmény érdekében, nagyobb szerepet ad a philosophiában, mint amaz; s hogy ő a lélektani módszert tartván a philosophia művelése egyedül helyes eszközének, neki a philosophia alaptana a lélektan; mit ha bár nem hanyagol is el Hetényi, oly tűzetesen, mint ő kívánja, nem tárgyal. Szükségtelennek látja végre Hetényi újításait a philosophia tanaira nézve is. Szerinte e tanok, rendeltetésünk eszméi által meg lévén határozva, következhetnek egymás után azon név alatt és sorban, mint eddig előadattak; s az egész javítást az egyezményes rendszer által csak abban helyezi, hogy e tanok egymással teljesebb öszhangzásba hozathatnak. „A hézag, ugymond, mely eddig a gondolatbeli igazságot a tárgytól elválasztá, tehát a logikát a metaphysikától, nem volt kisebb, mint a test és lélek közt; szintoly tátongó rés választá el az érzéki és erkölcsi jót, a jóllétet és erényt;

Szontagh
Gusztáv.

1840.

s nem csekélyebb mutatkozott a tudás és hit között. Az által pedig, hogy az egyezményes philosophia a gondolkodást, érzést, vágyat és akaratot az emberben, életműködéseknek nyilatkoztatja, — mik a mint egy és ugyanazon életeréből erednek, úgy teljes egységben és összhangzásban is léteznek nem csak egymással, hanem a tárgyas mindenséggel is; — az által, mondom, betöltötte azon nyílást, mely eddig szellemi munkásságunk különböző irányai közt fenállt, s a mellett öntudatunk elemzése által kimutatván, miképen minden egység, szükségesség és egyetemesség ismeretünkben nem a tapasztalásból származik, hanem szellemünk eredeti alkotása s eszünk önmunkásságából; minél fogva eszményi világszemléletünk hason jogossággal bir, mint való (reál) világszemléletünk, s tulajdonképen ennek szükségképeni kiegészítője: ez által egyszersmind a hitet összekapcsolta a tudással, s amazt ennek fölébe helyezte, mint befejező zárkövet.“

Talán bővebben is vázolánk, mint e helyt feladatunk igénylé, philosophiai irodalmunk ezen kori mozzanatait. De tettük azt, mivel meggyőződésünk, hogy e való-eszményi, józan s elméletében szintoly egyetemes és alapos, mint gyakorlatában termékeny egyezményes philosophiának, ha ismerete egyszer eléggé el lesz terjedve, s az életet és tudományt, mint kívánatos, teljesen áthatandja s megtermékenyítendi, lehetetlen üdvös eredményeket nem gyümölcsöznie úgy irodalmunkra, mint magán, társas és közéletünkre nézve, amazt és ezeket egyaránt emelvén, nemcsitvén, tökélyesbítvén. Éltrevalóságát már is eléggé bizonyította Szontagh, midőn az egyezmény elvét a philosophiának egyes tanaira, úgy a lélektanra, melyet alaptanálul fogadott el, mint az elméletiekre, melyek: a logika, metaphysika s æsthetika, s a gyakorlatiakra, minők: az erkölcs, jog- és észvallástan-, sőt a philosophiának még alkalmazott tanaira is, ugymint az államjogra, államgazdászatra s a neveléstanra igen szerencsésen alkalmazta. De a jelen kor-

szakban még sokkal ifjabb volt és, miután a tanszékekre még nem jutott el, kevesebbekről ismertetett s műveltetett e termékeny tudomány, mintsem hogy már is érett gyümölcsöket hozhatott volna; mi csak későbbi korban, terjedtebb körű buzgó művelésének s alkalmazásának lehet majdan eredménye.

1840.

Mi alatt philosophiánk ily hatalmas haladásnak örvend vala, több más ágaiban is életvidorabb gyarapodásnak indult az irodalom. A folyóiratokban — melyek közül a Tudományos Gyűjtemény, a Tudománytár, az Athenæum és Figyelmező, s az Ellenőr voltak a jelesebbek, s az utólsót kivéve, mely a korszak végén, a censura mellőztével külföldön jelent meg, legtartósabb életűek, — felhalmozott egyes értekezések, szintugy mint az önállólag közzé tett munkák e haladásnak első tekintetre is szembe-tűnő tanúságai. És már nem csak számukra nézve jelentékenyen szaporodának a tudomány különféle ágait tárgyaló elmeszülemények; hanem tartalmokra, belbecsökre nézve is örvendetes volt a haladás. Ha a megjelent munkák, világirodalmi szempontból tekintve, még nem vitték is előbbre a tudományt; de ezen irodalomnak mindinkább színvonálára emelkedének, — mi, oly hosszú pangás után a tudományok mezején, s kizárólag a kormánytól függő s általa féltékenyen őrzött tanintézeteinknek még mindig sajnos korlátozottsága s innen eredt nagy gyarlósága mellett, — már szinte meglepő eredménynek tekinthető. Nagy hatása volt e tekintetben annak, hogy nemcsak a régi classikai, hanem az újabb világirodalom jelesebb művei közül is mind több fordítottatott át nyelvünkre s ültettetett be irodalmunkba; mik aztán az eredeti elmeszüleményeinkben is példányokul szolgálnak.

Az irodalom
egyéb ágai.

Mi legelőbb is egyházi irodalmunkat illeti, mely a XVII. századbeli vallási villongások után végkép parlagon hagyatott, ugy hogy a kath. egyház keblében Pázmány érsek s Eszterházy Miklós nádor munkái óta két egész

1840.

század folytában alig mutathatott fel magyar nyelven valamely jelentékenyebb elmeszüleményt: — 1820 óta ez is mind nagyobb lendületet nyert. Ekkor indítá meg ugyanis Horváth János „Egyházi Értekezések és Tudósítások” című, szintoly tudományos szellemű, mint szabadelvű, nemzeties érzelmű évnegyedes folyóiratát. Ez ugyan a 20-ik kötettel öt év múlva befejezte pályafutását; de helyette 1832-ben két más egyházi folyóirat támadt: egyik, „Egyházi Folyóírás” cím alatt, Kovács Mátyás, majd Osvald Ferencz egyetemi tanárok által szerkesztve; a másik, mely „Vallási és egyházi tár” cím alatt, a classikai műveltségű s szép lelkű Guzmics Izidor, pannonhalmi tanár által megindítva s Beély Fidél által folytatva, amannál hosszabb életnek örvendett. Majd 1841-ben Szaniszló Ferencz apát gyűjtotta meg a Guzmics halálával kialudt szövétnek, „Religio és Nevelés” című folyóiratot indítván meg az egyházi irodalom közlönyéül, melynek szerkesztését utóbb Somogyi Károly, utána Danielik János vette át. — Az önállólag megjelent munkák közt Rácz András „Liturgikája” és „Ágazatos Theológiája”, Szilassy „Lelkipásztorság tudománya”, Májer József, Gegő Elek, Szabó János, Szalay Imre, b. Szepessy Ignác egyházi beszédei, a későbbi években pedig Lonovics József érsek „Egyházi Archæológiája” és Szabó Imre egyházi beszédei legjelesebb termékei kath. egyházi irodalmunknak. — A protestáns egyházban egyebek közt leginkább Tóth Ferencz „Erkölcsi Hittudománya”, Somossy János „Dogmaticai Theológiája” és „Keresztény Hittudománya”, Szoboszlai Pap István, Szilády László, Császár Ádám és kivált Székács József, felekezete eddig utól nem ért művészi szónokának egyházi beszédei méltók figyelemre.

A politikai s államgazdászati tudományoknak legalább egyes tanairól alább, a napi sajtóról szólandván, bővebben

fogunk emlékezni. Itt csak Szalay Lászlónak „Szónokok és Státusférfiakról“ irt jeles munkáját, s Fényes Elek és Palugyay Imre statisztikai dolgozatait emeljük ki. — Jelentékeny gyarapodást mutatnak a jog- és törvénytudományok, melyek Frank, Zsoldos, Császár Ferencz, Fogarassy János, Szlemenics, Tóth Lőrincz, Csengery Antal, Pauler Tivadar, Wenczel Gusztáv s több más jeles íróinkban szorgalmas művelőkre találtak; kiket azonban bővebben méltányolni, az irodalom történetének feladata. — Sőt már a természeti s matematikai tudományoknak eddig sajnálatosan elhanyagolt körében is örvendetes lendületet észlelünk Jedlik Ányos, Tarczy Lajos, Petényi Salamon, Nendtvich, Mihálka, Kovács, Nagy Károly, Győry, Vállas s több mások munkálataiban. A természettudományok művelésére e korban egy Természetvizsgáló Társulat is kelétkezett. Az országos Gazdasági Egyesület pedig, egyéb kiadványain kívül, a mezőgazdasági szakismeretek terjesztésére egy heti lapot indított meg.

A történettudomány azonban, tekintve Bél, Hevenessy, Kaprinay, Pray, Wagner, Katona, Éder, Engel, Fessler, e tudományra nézve oly termékeny, de nem magyarul író korát, nem csak jelentékenyebb haladást nem tett; hanem mind a történetnyomozás, mind a művészi feldolgozás tekintetében, még hanyatlásba is esett. A nemzeti öntudat ébersége s a politikai élet oly vidor elevensége mellett e türeményt alig lehetne megfejtünk, ha nem tudnók, hogy ez nagy részben az egyébiránt tömérdek tudományú s magának összes nemzeti irodalmunk iránt oly nagy érdemeket szerzett Horvát István hatásának tulajdonítandó, mióta ő a történetírás valódi teréről lelépve, az ábrándok légkörébe tévedt. Tekintve a század második tizedében közzé tett apróbb munkáit s kivált az 1820-ban megjelent „Magyarország gyökeres régi nemzetségeiről“ címűt, mely kivált jogtörténetünkre annyi új s meglepő világosságot

Történelem.

1840.

derített; s tekintve `roppant készülétét s hihetetlen olvasottságát okmányaink tömegében: ő a magyar nemzet erkölcsi történetének megírására volt hivatva; s e pályán kétségkívül hervadhatlan koszorút volt volna képes fűzni a maga homlokára, irodalmunkat pedig egy classikai művel megajándékozni. Annál nagyobb veszteség, hogy ő a magyar nemzet eredetének s őskori történeteinek mind nagyobb szenvedélylyel folytatott nyomozásában oly irányra tévedt, melyben a népneveknek, hang és jelentésök szerint egyeztetése és csoportozásai után indulva, végre az egész ismert ó világot magyarokkal népesíti meg, az ionokban, pelagusokban, cimeriusokban, philistæusokban, sabinusokban és száz meg száz más népekben csak magyarokat lát; Carthagót, Jerusálemet, Argeopolist, magyar városnak, Herculest, Nagy Sándort magyar hősöknek tekinti; magyarokkal építteti az egyiptomi gúlákat, magyarok által fedezetteti fel a görögök és rómaiak írását, magyaroknak tulajdonítja az argonauták hadjáratát, a trójai és pun háborúkat, stb. „Mind ezek, mond Toldy Ferencz, elég hangosan hirdetik, mikép a követett irány a történeti aberratiók legóriásbika volt, melyet az irodalom története felmutathat, s hogy a hazafiúi jó szándék, s e harmincz évi példátlan fáradalmak, füstbe ment munka voltak szükségkép: mint kór ember álmai méltók, nem gúnyra, mert az áldozatok nagyszertűek voltak, de sajnálatra, hogy ennyi tehetség, még több tudomány s páratlan erkölcsi erő és kitűrés nem termékenyebb s általában nem lehetséges feltételre fordítottak... És ez irány, fájdalom, nem volt helyre szorult seb történeti tudományosságunk testén. De az elbetegesítette ezt vagy egy emberkorra. Más nemes erők, elszánt akarattal, buzgó munkássággal, részben önfeláldozással követték a szerencsétlen irányt; s a magyar eredet és rokonság kérdése hivatottak és hivatatlanok részéről, szóhangok álhaszonlatossága nyomán a legtarkább s egyszersmind legmeddőbb vélemények küzd-helye lett. Ott történtek a nyomozások, hol historia nincs;

történetek név és szóhasonlítás, nyelvek ismerete és tudományos elv nélkül. "A ferde irány, ábrándjaival megmételyezé, s majdnem végkép eloltá a historiai érzéket, nevetségessé tette a tudományt, s annyira elburjánozta történelmi irodalmunkat, hogy azt utóbb csak nagy erőlködéssel sikerült néhányak buzgó ügyekezeteinek megtisztítani s feléleszteni a részvétet honi történelmünk iránt, és valódi historiai érzéket ébreszteni a közönségben.

A dicsőség e tekintetben, bár többektől kétségbe vonva, de tagadhatatlanul, azon férfiút illeti, kiről, mint önállóságra törekvő hazai bölcselőnkéről, már fentebb is emlékezünk: Fejér Györgyöt. Nem azon egyes történelmi munkáit akarjuk itt érteni, melyeket jobbára a közéletben felmerült kérdések alkalmából részint latin, részint nemzeti nyelven írt; ezeknek általában csak nagyon mérsékelt becsét tulajdoníthat az ítéset s az irodalom története. Hanem értjük azon, egyes ember erejétől alig várható óriási munkát, melyet másutt csak kormányi vagy testületi segélyezéssel létesíthettek, s mit Fejér és pedig már hajlott korában, tizenöt év alatt mégis egymaga s a közönségtől is alig nyolczvan előfizető által pártoltatva, létre hozott: az egyetemes magyar okmánytárt, a „Codex diplomaticust“, melyet Szent Istvántól kezdve a Hunyadiak koráig negyvenkét kötetben elkészített. Ily nemű munkát egyes embertől, ki nemcsak a nyomozás, gyűjtés, javítás, hanem még az eladásnak terhé is egymaga volt kénytelen viselni, hiányok nélkül várni alig lehet; és vannak Fejér Codexének is számos hiányai, mind a hűség és hibátlanság, mind a szerkesztési rend tekintetében, miknél fogva reá biztosan támaszkodni nem lehet, s néhol a tárgyak feltalálása is nehéz. És Fejér György mégis örök hálát érdemlett ki általa a tudománytól s a hazától. A sokaktól, sokféleképp gáncsolt, de mégis használt munka időszakot jelöl történelmi irodalmunkban. Ha bár némi hibákkal is, de együtt lévén itt adva multunk ötödfél századából történelmünk összes, eddig

1840.

vagy egészen kiadatlan, vagy csak elszórva kiadott okmánykincsenek nagyobb része: a gyűjtemény, minden hiányai mellett is, új világosságot terjesztett mind polgári köz-, mind egyház-életi összes történelmünkre; ingerül szolgált annak bővebb s alaposabb tanulmányozására, s ha nem is épen feltételévé, de bizonyára hatalmas segédeszközzé vált az ifjabb nemzedéknek azon korbeli történelmünk kimerítőbb, oknyomozó történelmének megírására.

És valóban e gyűjtemény megjelenése óta mind több erők kezdék munkásságokat szentelni a honi történetírásnak, részint anyagkincstünket szaporítva, részint egyes eseményeket s korszakokat, összes történelmünket vagy annak külön ágazatait kidolgozva. Amazok közt méltán első helyen említhetjük Endlicher Istvánt és Gévay Antalt, kiknek elseje némely régibb krónikáinkat s más kútfőinket, másodika az I. Ferdinándkori magyar-török viszonyokra vonatkozó követségi tudósításokat s más okmányokat nagy gondnal tették közzé. Emezekhez számítjuk egyebek közt Czeh János számos, németül írt apróbb történelmi munkái mellett, a Tudományos Gyűjteményben, Tudománytárban s az akadémia Évkönyveiben közzé tett értekezéseit a régi magyar nemzetségekről, Győr vármegye nemes családjairól, Győr vidékének régi történeteiről, a tudományok állapotáról az Árpádok alatt, s Győr város kéziratban maradt történetét. Ezekhez, Jászay Pálnak, ki egyébiránt az okmánygyűjtésben is nagy szorgalmat tanúsíta, a gyarmati és szőnyi békéről írt monographiáit, s „A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után“ című terjedelmes munkáját. Ezekhez, másoktól kisebb s nagyobb dolgozatban „A magyarok történetét“, „Az ipar, kereskedelem s honvédelem történetét“ stb. Ezekhez Bartal Györgynek, mit eléggé sajnálnunk nem lehet, latin nyelven írt, s azért a nagy közönségben el sem terjedhetett állam- s jogtörténeti nagy becsű commentárjait. Ezekhez Lányi „Magyar egyházi történeteit“; Érdy János, Gyurikovics,

1840.

Jerney és Podhradczky némely dolgozatait. Ezekhez végre Bajza Józsefnek szép irányú egyetemes történeti kézi könyvét és „Magyar Plutarchját”. Ezen korban készült, bár napvilágot e korszaknál néhány évvel később látott, gr. Teleki József több kötetre terjedő s a magyar történelmi tudomány első rangú classikai műve, húsz évi lelkiösmeretes nyomozás és írói műgond érett gyümölcse, „A Hunyadiak Kora”, mely majdnem az egész XV. századnak nem csak polgári történetét, hanem az összes nemzeti élet nyilatkozatát az állami és egyházi, az anyagi, erkölcsi s műveltségi viszonyok tekintetében szintoly hű, mint érdekes, plastikai elbeszélésben tárja fel az olvasó előtt.

Irodalmi viszonyaink e különben is igen hézagossá vá-
zolatának legnagyobb hiánya lenne, kifelednünk két férfiú
szellemi hatását, kik nélkül nyelvünk s irodalmunk törté-
nete bizonyára még messze állana azon foktól, melyet az
mai nap elfoglal. Ezek egyike Döbrentei Gábor, kinek
működése kezdetéről az irodalomban, már az 1825 előtti
korszakban is tettünk említést, mit azonban itt kiegészíte-
nünk igénylenek e férfiú érdemei. Ő az akadémia első tit-
kárául választatván, négy évig viselte e hivatalt; de bár ez
intézetnél buzgalmát, munkásságát kétségbe vonni nem le-
het, mégis nem e mezőn, hanem, miután e hivatalból ki-
lépvn, az akadémia megbiztából a magyar nyelv régi em-
lékeinek gyűjtését s kiadását kezdte meg, miben azontúl
tizenhat éven át szintoly buzgóan mint sikeresen fárado-
zott, gyűjte ő magának maradandó érdemeket irodalmunk
körül. „Mert hol állott — ugymond Irodalmi Arczképeiben
Toldy Ferencz — hol állott nyelvünk régi története, midőn
Döbrentei e mezőre lépett?... Egykét emlék s néhány
adat volt minden. Révai nagy fölfedezései nyelvünk alkot-
mánya körül ott állottak egyedül Révai hitelére alapítva...
A nyelv divatának kiterjedése, mezői, életbeli milyensége,
ismeretlen föld valának, eltemetve a levél- és könyvtárak
porába, nem tudva vagy szándékosan elrejtve: csak néhány

Nyelv- s iro-
dalomtörté-
net.

1840.

régi levél, itt-ott kiadva, elszórtan, belső összefüggés nélkül: egyes jelei s mutatóványai egy ismeretlen világnak. Döbrentei e világ földérítését élte feladatává tette. Összeírta, minek létezte tudatott, levelezést indított meg szerte a két hazában mindenfelé;... majd maga megkezdte azok beutazását régi magyar iratok keresése végett. Több mint hatvan levéltár lőn ekkép kikutatva általa; általános figyelem gerjesztve az ügy iránt, adatai gyűjtve a nyelv köz- és magánjogi divatának, eredetiben összegyűjtve vagy lemásolva számos irományok, melyek ötven nyalábnál többre szaporodván, egy tekintélyes magyar Leveles Tárt alkotnak; míg másfelül közel harmincz magyar codex másolata, sőt néhány eredeti is könyvtárunkban felállítva áll: megbecsülhetetlen kincsei régi irodalmunknak és szóló tanúi azon kor szellemi mozgalmainak, melyről Európa azt hitte, hogy abban a magyar nyelv még nem iratott, s melyet magunk is egykor csak sejtelmekkel népesítettünk meg... Megindult aztán gondjai alatt a Régi Magyar Nyelvemlékek kiadása; melyek nyolcz év alatt négy tetemes kötetre szaporodtak... Mind ezekhez magának s általa felkért barátainak az adottak körüli terjedelmes fürkészei, régi-nyelvtani elődolgozataik, glossariumaik; mik által világosság, váratlan, nem sejtett világosság dereng középkorunk nem ismert irodalma s nyelvünknek félreismert egykori életjelentősége körül."

Toldy
Ferencz.

Az anyag ekként készen állott; s most a művészre lőn szükség, ki azt rendezze, alakítsa, szervezze s felépítse belőle irodalmunk történetét. E művészt Toldy Ferenczben birja irodalmunk. S ő ama férfiak másika, kiről hallgatni nem lehet, midőn nemzeti irodalmunk forog szóban. Mert ő valamint egész erejét s idejét kizárólag irodalmunk emelésére szentelte e századnegyed alatt: úgy annak valóban is elevenítő lelkévé, sikerdús élesztőjévé lőn, kiénél nagyobb érdemet irodalmunk iránt korunkban senki sem képes felmutatni. Mint az akadémiának Döbrentei után

titoknoka, mint sokoldalú, gondos író, s koronként több tudományos folyóirat szerkesztője, egyaránt hű, buzgó, mondhatni szenvedélyes szeretettel fogta ő át összes irodalmunkat, művelte, ápolta, emelte azt szintugy saját jeles munkái, mint ösztönzései, buzdításai, tanácsai által. Az akadémia, melynek egy századnegyeden át ő volt elevenítő lelke, főleg az ő hatásának köszönheti ama jobb irányt s elevenséget, melynek, hazai tudományosságunk oly nagy gyarapodására, jelenleg örvend. A Kisfaludy-Társaság, melynek számos éveken át igazgatója volt, benne tisztelte alapítójának egyik leglelkesbikét. A nyelv, irály, szépliteratúra, történelem, művészet egyaránt maradandó nyomait mutatják fel hatásának, egyaránt köszönhetik gyarapodásukat buzgó munkásságának. Tőle vette irodalmunk s a haza annyi régibb s újabb íróink kiadását, hogy azok száma szinte egy kis nemzeti könyvtárt képes alkotni. Fő érdemét azonban az teszi, mire idejének s erejének legnagyobb részét fordítá: a nemzeti irodalom története, melyet, mondhatni, ő teremtett ernyedetlen munkássága által. Az e nemben eddigelé megjelent munkái — az „Irodalmi Levelek“, „A magyar költészet kézi könyve a mohácsi vésztől a legújabb időig“, „A magyar költészet története“, az egyetemi előadásokra készült „Magyar nemzeti irodalom történetének“ kézi könyve, „Irodalmi beszédei“, „Irodalmi Arczképei s újabb beszédei“, „Életrajzi Emlék, Kazinczy és Kora“ stb. — már is számos kötetekre s irodalmunk valamennyi korszakaira kiterjednek; belbecsők szerint pedig mind meg annyi gyöngyei irodalmunknak. De ennek rendszeres és kimerítő bírálatos történetét, minő például a Költészet története, még csak ezután várhatjuk tőle, miután a köztanítás számára közzé tett irodalom-történetének előszavában olvassuk, hogy „hosszas studiumai gyümölcseit elébb egy, az egész irodalomtörténet anyagát bíráltilag feldolgozó s kimerítő terjedelmes munkában kívánta a hazának átadni, s csak ennek nyomán majd a nagy kö-

1840.

zönségnek szóló kézikönyvet dolgozni ki...; de a külső viszonyok ez egymásutánt máskép intézték.“

Körülbelől ezek valának a főbb mozzanatok ezen kori irodalmunkban: bizonyára nagyok s örvendetes haladást tanusítók, ha irodalmunknak az 1825 előtti állapotával vetjük össze; de még koránt sem annyiak, hogy nemzetünk méltóságának s tudományos érdekeinek és magának az oly élénken előre törekvő közélet szükségének kellőleg megfelelhettek volna. A politikai élet, az alkotmányos reformi harcok aránytalan élénksége, mondhatnám, mohósága nyelt el mindent, s vont maga felé oly erőket is, melyek higgadtabb korban a tudományok művelésére hajóltak volna. De, a bővebb aratás, mely napjainkban a tudományok mezején általában mutatkozik, kétségtelenné teszi, hogy e majdnem túlságos áramlás a politikai közélet felé csak pillanatnyi volt, s a szükség érzete e tekintetben már teljes erőre ébredt a nemzetben. És miként a tudomány becsének és szükségének érzete nőtt: a törekvés is ébredt összes tudományosságunk gyarapítására.

Az időszaki
sajtó állá-
pota.

Kétségtelen tanúsága ennek az is, hogy a közlönyök, melyek a viszonyítást a tudomány és közélet közt eszközlik, jelentékeny gyarapodásban tűnnek elő. A napi sajtó, mely 1831-ig a még Kulcsár István által a század elején megindított s címét Nemzeti Ujsággá változtatott egyetlen hírlapban tengett, mind több közlönyben kezd vala szólani a közönséghez. Így támadtak egymás után a Jelenkor, Társalkodó melléklapjával, a Hirnök, a Világ, a Rajzolatok. A censura azonban még oly szűk korlátok közé szorítá a napi sajtót, hogy az számos éveken át nem lehetett hű tükrévé az ország és megyei gyűléseken oly élénken haladó politikai mozgalmaknak. A Hirnökön kívül, mely Orosz Józsefnek különben ügyes szerkesztése alatt a kormány érdekében működött, a többi szabadelvű lévén, alig nyilváníthatott néha néhány óvatos szóba burkolt véleményt a fenforgott reformkérdések felett.

Szabad discussionak, mely a kérdéseket államtani szempontból megvitatta s életre érlelte volna, épen nem engedett tért a szigorú censura. Az 1841-dik évvel azonban közéletünk ezen tényezője tekintetében is egy új korszak kezdődött.

1840—1843.

Valamint a nemzet kiengesztelődését csak a szabad szólás miatt elítélt és perbefogott hazafiak felmentése által, úgy azon meggyőződést, hogy a reactio s kényuralom korszaka elmúlt, s helyét loyalis, alkotmányos elvek foglalták el, csak az által eszközölhette a kormány, s nyerhette vissza a nemzet bizodalját, ha a szólásszabadság törvénytelen korlátait megszünteti, vagy legalább megtágítja. Óhajta pedig most a kormány, hogy a nemzetben e meggyőződés gyökeret verjen s a bizodalom visszatérjen. Az elvek, melyek szerint Majláth Antal kancellár a kormányt eddigelé igazgatta, erről kételkedni nem engednek. A megyei közgyűlések tanácskozásáiban teljes mértékben helyreállott a szólásszabadság. Az időszaki sajtó sem maradhatott tehát régi bilincseibe szorítva. Magok a kormány főbb hivatalnokai, a kancellár, Majláth György országbiró, Mednyánszky Alajos, kamaraelnök, sőt maga a nádor is eléggé meggyőződtek a múlt országgyűlés folyamából, miképen múlhatatlanul szükséges a politikai kérdéseket a sajtó útján eleve minden oldalról felvilágosítani, hogy azok az országgyűlésen szerencsésen s nagy időpazarlás nélkül megoldatassanak. E férfiak eszközlése következtében, a kabinet, daczára néhány magas állásu személyek ellentőrekvéseinek, elhatározta a sajtónak szabadabb mozgást engedni az országban. Új censurái szabályok készítették tehát, s a fővárosi időszaki sajtóra nézve a censura kezelése a Mednyánszky Alajos igazgatása alá helyezett új szervezeti tanulmányi bizottmánynak adatott át. Mednyánszky személyessége egyelőre is kezeskedett, hogy a kormány engedménye alárendelt hivatalnokok kegyvadászó szűkkeblűsége által nem fog kijátszatni. Az előleges censura fentartatott

1840—1843.

ugyan, de az eddigieknél sokkal tágabb korlátok közt. Es az eddig csekély értékű s hatástalan időszaki sajtó, azonnal élénkebb mozgásnak indulván, kevés idő alatt jelentékeny hatalommá vált a közéletben.

A „Pesti
Hírlap” szer-
kesztését
Kossuth veszi
át.

A „Pesti Hírlap”, mely 1841 elejével indult meg, e tekintetben valóságos korszakot alkotott. Meglepő volt a közönségre nézve, hogy abban Kossuth Lajos, ki, mint tudjuk, nem rég bocsáttatott szabadon fogságából, melyre írott „Törvényhatósági Tudósításai” miatt törvénytelenül ítéltetett volt el, mutatta be magát szerkesztőül. A lap kiadója; Landerer könyvnyomtató, megnyervén az engedelmet, kérdést tön Metternichnél: nem fogna-e lapja akadályra találni, ha annak szerkesztését Kossuthra bízna? A válasz megnyugtató lön; s Kossuth átvette a lap szerkesztését. Világos jele volt ez annak, hogy a kormány, felhagyván eddigi elveivel, melyek szerint a haladni óhajtó nemzet minden reformmozgalmait erőhatalommal elfojtani törekedett, az oppositio szempontjából is felvilágosíttatni kívánja a tervezett reformokat. Mert arról eleve sem lehetett kétsége, hogy Kossuthot a mátyrkoszorú még inkább megerősítette előbb vallott elveiben. De más részről az iránt sem lehetett kételkedni, hogy a kormány Kossuthot ezen engedély által a censura korlátai közé szándékozott sorítani¹⁾.

¹⁾ Nem lesz érdektelen ezen, nem sokára oly nagy nemzeti mozgalomnak forrásává lett politikai lap keletkezésének főbb részleteit feljegyeznünk, mert azok a kormány eljárási modorába is engednek bepillanttanunk. A kormány bizonyosnak tartá, hogy Kossuth, ki előbb a szabad szólás jogának fentartásáért szabadságát kockáztatá, most, midőn e jog oly szép diadalt vívott ki, még kevesebbé fog tartózkodni e jog gyakorlataól. Legalább arról akará tehát magát eleve biztosítani, hogy csak a censura korlátai közt mozoghasson. E végett, ugy látszik, maga óhajta, hogy ő egy különben biztos ember tulajdonában lévő hírlap élére álljon. Ezen embert keresni sem kellett. Landerer a legterjedtebb üzletű pesti nyomda tulajdonosa, a bécsi titkos rendőrségnek tagja lévén, alkalmasb

Kossuth népszerű személyisége, még inkább pedig 1840—1843.
 élénk, szónoki irálya, mely épen úgy értette az érzelmeket
 felmelegíteni, mint a szárazabb vitatásokat is izletes lében
 adni olvasói elébe, a lapnak nálunk eddig szokatlan ter-
 jedelmet s kedvességet szerzett. Rövid idő alatt öt ezernél
 több példányban nyomtatott (mely számra többi lapjaink
 összesen sem bírtak felemelkedni); s nem csak tükre, ha-
 nem vezére is lett a szabadelvű nemzeti mozgalomnak. A
 programban „mérsékletet és illedelmet, mely a jó szán-
 dék és igazság bélyege“, ígért Kossuth az idő nagy kér-
 déseinek megvitatásában; de egyszersmind azt is kijelenté,
 hogy „szennyes érdekek vezetni soha nem fogják, s meg-
 győződése nem lesz eladó; észnek és okoknak ugyan min-
 dig hódoland; de más semmi, s nevezetesen, Nagy Pál
 egykori szavai szerint, sem a hatalmasok komor tekintete,
 sem polgártársainak heve soha el nem tántorítja.“

egyént e vállalatra keresve sem lehetett volna találni. Wirkner Lajos, m.
 udv. kancelláriai titkár tehát, az ezermester, ki mint a titkos rendőrség
 tevékeny tagja, országgyűléseink alatt is oly jelentékeny szerepet játszott
 a háttérben, s Metternich herczeg és Majláth kancellár bizodalját egy-
 aránt nagy mértékben bírta, hihetőleg ezek megbiztából felszólítá Lande-
 rert, hogy egy magyar hírlap engedélyezéseért folyamodjék, s annak szer-
 kesztésére, az engedély megnyerése után Kossuthot kérje meg, kit ő Luka
 Sándor közbenjárása folytán megnyerni eleve is remél. Nehogy azonban
 a folyamodvány, mint különben minden új lap engedményezésénél törté-
 nie kell vala, egészen a felségig, s így az államtanácsn is keresztül
 kényteleníttessék menni, hol Cziráky és Somsich ellenzésétől méltán tart-
 hattak, a folyamodvány nem egy új, hanem egy már régebben engedé-
 lyezett, de eddigelé nem használt hírlapi szabadság átruházásáért nyuj-
 tatott be a kancelláriára, mit ez saját hatalmából is megadhatna. Hogy
 ezen ügybe Majláth kancellár maga is befolyt, alig hagy kételkednünk
 ama körülmény, hogy midőn a folyamodványt a kancellária tanácsában
 Szögyény László udv. tanácsos előadandó vala, a kancellár maga kereste
 meg őt, hogy ez ügyet, mint amely egy nagy politikai számításra van
 fektetve, keresztülvinni ügyekezzen. Az előadó, a kancellár azon biztosí-
 tása után, hogy Landererben a szükséges kellékek megvannak, a folya-
 modványt tehát pártolta; minek következtében a kancellária tanácsa is
 megadta az engedélyt.

1840—1843.

Kossuthra nézve nem folyt le gyümölcstelenül azon pár év, melyet börtöne magányában töltött: ő abból mint teljesen felkészült magyar államférfiú lépett ki a szabad életbe. „Meg tudom fogni — ugymond ő maga egy, husz évvel később hozzám intézett levelében — hogy a kevesebb lelki erejű foglyok magán fogságban megtébolyodnak. Én a képzelődés túluralma ellenében praktikus tárgyak feletti meditációhoz folyamodtam. Számot adtam magamnak hazánk állapotjáról s institutióink hiányairól; elvontam tapasztalataim, ismereteim tanulságait; meghánytam agyamban minden egyes kérdést; s véleményt képeztem magamnak a megoldásról. E meditációknak, későbbi pályámon nagy hasznát vevém;... mert az élet oktat, a meditatio tanul. De mind e mellett is, ugymond tovább, míg fogva voltam, gyakran töprenkedém, mennyire hátramaradottnak tapasztalándom magamat a haladó világ mögött, ha majd kiszabadúlok. — Nem maradtam hátra. Fogságom magányában tanultam meg, meditatio által, mire az élet oktatott.“ És valóban, e meditációknak vannak is nyomai a megindult lapokban: Kossuth ezekben nem kevesebb tájékozottsággal mint kiképzett, öntudatos véleménynyel, nem kevesebb élénkséggel, mint erővel kezdé meg lapjában állapotaink s reformkérdéseink megvitatását.

A kibékülés után, mely a múlt országgyűlés végén az amnestia következtében megtörtént, közös volt az iránt az ellenzék értelme; hogy jelenleg fel kell hagyni az izgatással a kormány ellen, mely különben is több jeleit adta, hogy lemondván kényuralmi terveiről, alkotmányyszerűleg hajlandó ezentúl kormányozni. E nézetnek Kossuth is hódolt a Hírlapban; magába fojtva keserűségét, melyet a törvénytelen üldöztetés kebelében hagyhatott, sokáig nagy mérsékletet tanúsított a kormány iránt. Annál élénkebben kelt ki ama hiányok, hibák, visszaélések ellen, melyek a beligazgatás körében a megyékben vagy a socialis életben felmerültek. Kérlelhetlen szigorral sujtotta a nyilvánosság

ostorával mind azon, miként őket nevezte, apró zsarnokokat, kik mint megyei hivatalnokok vagy földesurak, hatalmokkal visszaélve, áldás helyett szenvedést terjesztenek az alájok rendelték között. A megyei gyűlések rendetlenségei, a kor-teskedés, lélekvásárlás, a tömegek nyers erejének a politikai kérdések eldöntésére való használata, mint valóságos nemzeti veszély ellen menydörgött velőkgig ható, ékes szónoki irányával.

1840—1843.

Elvei, a haza átalakítása tekintetében, ugyanazok voltak, melyeket Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Deák Ferencz és Batthyáni Lajos nyomdokai után az egész ellenzéki párt magáéinak vallott, s melyeknek a nemzetiség kifejlése s erősödése, a szabad föld, az ősiség eltörlése, az örökválság, a közadózás és képviseleti rendszer tágitása, mintegy sarkpontjait képezték. Az átalakulás menete s tényezői, eszközei s módjai tekintetében mindazáltal lényegesen eltért Kossuth Széchenyitől, a magyar reform ezen atyjától, s inkább Wesselényihez hajlott. Széchenyi, a maga előszeretetével az angol élet iránt, az arisztokrátiától, a szó legnemesebb értelmében, t. i. mind azoknak, kik születés, gazdagság s talentumok által kitűnők, egyesülésétől s közremunkálásától várta a nemzet keresztülvezettetését az átalakulás nagy munkáján. A vármegyei intézetnek, melytől zajos eljárása, nyers ellenzése miatt egyre idegen, távol tartá magát, ő soha sem volt barátja. E mellett ő az anyagi kifejlés súlya által akarta előállítani a főrugonyt, mely a nemzetet lassanként politikailag is átalakítsa. Kossuth ellenben, bár ezen anyagi kifejlést szinte óhajtá s mint múlhatatlan czélját tűzte ki a nemzeti törekvésnek; de e mellett párhuzamban sürgette a politikai institutiók átalakítását, s inkább ezek segédelmével remélt amarra is eljuthatni, mint megfordítva. Az átalakulás tényezői tekintetében pedig még nagyobb ellenkezésbe jött Széchenyivel. A megyei életben nővén fel, Wesselényivel egybehangzólag, mindent a megyéktől várt. Nem csak úgy tekintette ő a megyerendszert,

Kossuth elvei
a Hírlapban.

1840—1848.

mint az alkotmány palladiumát, hanem azt, s abban a birtokos középnemességet tartá a nemzeti újjászületés legelső, leghatékonyabb tényezőjének. Ő a megyei közgyűléseket oly ösgyűléseknek tekintette, melyek statutumok által lassanként még oly reformokat is keresztülvihetnek, melyeket az országgyűlés, a felső ház születési, birtoki és tiszti arisztokráciájának mozdulni nem akarása következtében, törvényt nem emelhet. Sikerült példa gyanánt állott előtte e tekintetben a szavazati jog kiterjesztése a honoratiórokra, mit néhány megye szinte statutum által létesített. A megyei statutárius hatalomnak ő csak azon negatív határt akarta kiszabni, mely ekként hangzik: „törvény ellen statutumot alkotni nem szabad“. Az átalakulás tervében ő épen azért tartá fő tényezőnek a középnemességet, mivel ennek cselekvési tere a megyei élet körében fekszik. És ekként a megyei rendszer és a középrendű nemesség volt azon két fő elem, melyeknek működésére kívánta alapítani átalakulásunk nagy munkáját. Midőn egykor 1841 folytában egy lap azon tételt állítá fel, hogy a fekvő birtoknak kell átalakulásunk processusában túlnyomó befolyással birnia, Kossuth következőleg nyilatkozott egy vezércikkében:

„Ekkorig nép és nemzet között jogtanilag különbség vala, s hogy e két nevezet nem egy értelmű, hogy a jog és érdekesség hatalmas kapcsa még ma is csak jámbor óhaj: ezért vagyunk így a mint vagyunk, hogy átalakulásról kell gondoskodnunk. De bár nép és nemzet között egység nincs, ekkorig alkotmányunk szerint legalább az arisztokrátiát egy testnek hittük, melynek körében törvény szerint, jogban különbség nincs, s ha jogban nincs, politikai hivatásban sem lehet. És mi, szegény tévelygők, azt gondolók, épen ezen egység jogban s hivatásban teszi lehetségessé az átalakulás békés, nyugalmas processusát; mert a magyar arisztokratia eléggé számos, hogy a sánczon kívül esők érdekeivel igen sokakban találkozzék, mely találkozás megannyi horogkapocsnak tekinthető az összeolvasztás nagy munkájában.

1840—1843.

Majd ismét azt gondolók, oly időt élünk, melyben az értelmiségnek szava van, bárha nem kastélyból szólal is fel; azt gondolók, hogy midőn arról van szó: mi jó; mi nem jó, mit kell, mit nem kell tenni, ok harczoland ok ellenében, nem pedig gyermeki dacz, mely így kérkedik: „legyen bár jó, én még sem teszem, mert te javaslád“; azt gondolók, nincs senki közöttünk, ki Brennusként kardjának (vagy akármi súlynak, legyen bár birtok avagy más súly) mérlegbe vetésével akarná dönteni a kérdéseket, miknek csak jogszerűség s ennek körébeni józan politika által kellene döntetniök. Mind ezeknél fogva megemlékeznék, miként a magyar arisztokráciában vannak nagy és kis urak, van fő, van közönséges arisztokratia.... És ha ez emlékezet folytán lelkiösmeretűnk mélyében önmagunknak kérdést tevénk, kik hivatvák honunkban az átalakulás munkásaivá? keblünkön átrezgett a meggyőződés,... hogy hivatva van általában a honszeretet szent érzelmeivel s kölcsönös türelem indulatával ikerített értelmesség, bár honnan, bár kitől jöjjön; mert a bitorlott reputatiók ideje lejárt, s ész a hatalom, ész és tudomány, mely privilegiumot nem ismer, s melynek, valamint az istenszeretet csillagos mennyezetű nagy templomának, ajtai nyitvák minden halandó előtt, ki parányisága szerény körében is emberi méltóság indulatával érzi keblében az istenszakra szelíd melegét. Hivatva van tehát ész és értelem általában is; de mivel körülményeink természetében fekszik, hogy a békés átalakulás csak a fenálló alkotmányos formák között történhetik, különösen hivatva van az ész és értelmiség a magyar arisztokratia egy és osztatlan testületéből, melyben minden érdek találhat s talál képviselőt. E nézet mellett azonban nyíltan kimondjuk: — örökké elevenen áll emlékezetünk előtt, hogy a jogszerűség, civilisatio s alkotmányos élet legfőbb factorát, a nemzeti erő valódi megtörhetlen magkövét, a középrendben keresendőnek mutatják fel a történetek évkönyvei, — azon középrendben, mely nem áll oly magasan, hogy osz-

1840—1848.

tályzati érdekeit a nemzeti tömeg érdekeivel ellentétben képzelni; nem áll oly alatt, hogy mások suprematiai vágyának eszközeivé alacsonyulna; mely.... magát sem pénzért, sem csillámokért áruba nem bocsátja. Mivel pedig arisztokratiai alkotmányunk mellett,... míg ez jobban kifejlénék, azt egyedül a középrendű nemesség soraiban véltük föllelni, azon középrendű nemességben, melynek politikai cselekvősége a municipális élet körében forog, melyet mi e szerint a közvélemény képviselőinek tartunk, oly képviselőknek, kiknek szemei előtt a municipális rendszer a haladás érdekeivel testvéri kapcsolatban áll; kik tehát a kettővel együtt, nem egymás ellenében élni tudnak, szeretnek, akarnak is. — Azonban, midőn a középrendű nemességbe ennyi erőt helyezünk, azt korántsem osztálykülönzési, hanem inkább egybeforrasztási szempontból tesszük.“ Elmondja utóbb, miként van ugyan némi erkölcsi előnyük a historiai neveknek, s ha ezek az önzésből és szűkkeblűségből kibontakozva, a nemzet élére állani hajlandók, hogy a jogegyenlőség s alkotmányos haladás zászlaját lobogtassák: mindig kész leend a nemzet is követni vezérszavokat. Azoknak mindazáltal, kik azt hiszik, az őseiktől örökölt név és birtok elenyészhetlen tőke, melynek élvezetében tétlenül kéjeleghetnek; vagy épen a közjót magánérdeknek alája rendelve, vak önhittségökben a történelem kerekét megállítani s a józan haladást meggátolni képesek, azoknak büszkén kiáltja füleikbe: „Veletek és általatok, ha akartok; nélkülöletek, sőt ellenetek, ha kell!“

Ha már az igazgatás körében fölfedezett számos visszaélések napfényre hozása s nyilvános gáncsolása miatt is sokan, kik tán magokat érintve érezték, nagy lármát ütöttek a Hírlap ellen: természetesen olyanok sem hiányozhattak, kik az áltekingtéyek ezen megvetése, vagy ama demokratiai szellemben botránkoztak meg, mely a meggyerendszer hő pártolása mellett is elég világosan feltűnt Kossuth ve-

zércezikkeiben. Még maga Széchenyi is, a reform e kezdeményezője, ki életfeladásul tűzte ki magának hazája s nemzete újjászületésének eszközzésére fordítani egész hazafiui buzgalmát, miben fáradhatlan tevékenysége és rendkívüli talentumai által már valóban is oly nagy eredményeket teremtett elő mind erkölcsi mind anyagi tekintetben, — hazafiui kötelességének tartá felszólalni a Hírlap ellen, melynek irányát veszélyesnek tartá.

1840—1843.

Széchenyi
fellépte a
Pesti Hírlap
ellen.

Már azon időtől fogva, midőn a kormány, felhagyván a kivihetlenségnek ismert kényuralmi tervekkel, a reactionárius Pálffy helyett az alkotmányos szellemű Majláth Antalt igtatta be a kancellárságba, s az által kétségtelen jeleit adta politikája megváltoztatásának, Széchenyi nézetei is változtak azon modor iránt, melyet ezentul a nemzet által követendőnek hitt, hogy átalakulásának processusa sikeresen, akadálytalanul lefolyhasson. Mérsékelni kívánta a nemzetet az ellenzésben, nehogy ez által vagy önmaga is a demokratia sikamlós ösvényére ragadtassék, — mit, mielőtt a nemzetiség jobban megerősödne, az ország zagyva népségű lakossága miatt a magyarra nézve veszélyesnek, bajt hozónak tartott; vagy a türelemvesztett kormányt ingerelje fel az alkotmányos reformmozgalom erélyesebb akadályozására. Már az 1840-ki országgyűlés folytában is tanácslá ennél fogva a nemzetnek, ne tekintsen mindent rossz akaratból származónak, ha tán sérelmes is, mi felülről jó; hanem tartsa azt azon „vegyes házasság“ néha elkertülhetlen követkevéseinek, melyben a sors alkotmányos hazánkat az absolut Ausztriával összekapcsolta. Javasla: kössünk fel néha „absolut szemüveget“, midőn a kormány eljárását bírálgatjuk; mert különben könnyen igazságtalanok lehetünk, s rossz szándékot, ármányt láthatunk ott is, hol csak tudatlanság vagy a körülmények kényszerűsége létezik. Megvallá ugyan, hogy a kormány még nem mondott le egészen, miként ő a dolgokat látja, egybeolvasztási szándékairól. Erre nézve azonban azt javasla a nemzetnek, hogy belbecse

1840—1843.

súlyának nevelése által ügyekezzenek a még fenlévő reactionarius törekvéseket is megghiúsítani, bizton remélvén, hogy azon politika, melyet a nemzet irányában felülről követnek, azon arányban fog mérsékeltebb, loyálisabb s alkotmány-szerűbb lenni, a milyenben hatványozza a nemzet a maga értelmi s erkölcsi belértékét.

Ily véleményben lévén a közügy állapotáról, lelkesedéssel üdvözlé a buzgó hazafi a múlt országgyűlés alkalmával bekövetkezett kibékülést, mint egy szebb jövődőnek kiindulási pontját, mintegy zálogát annak, hogy a reformot valahára a kormány is elfogadta. „Most már, ugymond, az utolsó országgyűlés óta egészen új időszak derül hazánkra. El van döntve, hogy haladnunk kell. Megsemmisítve van azon pompás, jóllehet értelem nélküli szójárásnak varázsa, miszerint a magyar alkotmánynak épületéből egy morzsát sem kellene megrendíteni, nehogy romba düljön az egész. El látszik határozva lenni, hogy nem 24 órai felfogásokként fognak a hazai hajó repedései betömetni ezentúl, míg az alatt újak és újak támadnak szüntelen; sem nem fog egy tökéletes rendszer, az annyszor hallott „systematice“ tana szerint az országgyűlésen több száz szónok ékesszólásai közt felvételni: de a helyett kevesebbek által fog előleges és elégséges surlódások után valami kielégítő rendszer készülni... Hatalmasok, a királyi székhez közel állók lépnek, hazánk legjobbjaitól üdvözölve, a nemzetiség és alkotmány szent mezejére; és ekkép nem vagyunk ezentúl mi néhányan alacsony állásban közlegénykedők kénytelenek, nemzetiség és alkotmány dolgában, dagály és orkán ellen úgy szólván horatius-cocleskedni erőnk fogytaig; hanem oly önálló egész testületektől hordozott zászlók után indulhatunk, melyeket sem a nyugoti sem a keleti szél állásukból ki nem forgat. S mi ezeknél még sokkal több, hazánk némely leghűbb, de egyszersmind legegészségesebb velejű fiai, felfőgván nemzeti létünk diagnosisának megváltozását, bátran kimondák, és e szerint cselekednek is,

hogy az agitationnak szüksége ideig óráig megszűnt.” 1840—1843.

Ily remények közt nagy rázkódásnak kelle történni a haza boldogulásán oly szerelemmel csügghő hazafi kedélyében, midőn a Pesti Hírlap első számaiból látá, hogy annak szerkesztője, a martyrkoszorús Kossuth, a sokaság tetszészaja közt, s egyre növekedő népszerűségtől kísérve, nem csak megmaradt az agitatio terén, hanem azt lapja által nagy dimensioban még terjeszti is, s a nemzeti reform nagy munkáját a megyei hatóság zajos terére állítani, abban főszerepet a középnemességnek tulajdonítani, sőt abba a demokratiai elveket is elhinteni ügyekeznek. Aggodalma annál mélyebbé vált, mennél inkább növekedni tapasztalta az ellenzéki párt nagy tömegének lelkesedését ezen eljárás felett, mennél inkább azonosodni látta e legmozgékonyabb, legkönnyebben tévutakra vezethető, számára nézve legerősebb, szabadelvű pártot, melyet eddig a maga pártjának is vallott, a mind inkább hatalommá fejlődő „Hírlappal”. Azon állásnál fogva tehát, melyet mint a nemzet első reformere elfoglalt, hazafiúi kötelességének vélte, fellépni az irány ellen, melyet tévútnak tartott. Azon lelkesedés után, melyet a „Hírlap” s annak szerkesztője maga iránt kivált az ifjúságban gerjesztett, eleve is tudta Széchenyi, hogy fellépése népszerűségbe kerülhet. De sokkal nagyobb lelki erő s erkölcsi bátorság volt sajátja, mintsem hogy egy perczig is habozott volna, fényes teherként eldobni magától a népszerűséget, mihelyt az vélemény szabadságát korlátozta, s terveiben akadály gyanánt állott előtte. És alig folyt még a „Hírlap” egy évnegyedig, midőn azt „A kelet népe” című terjedelmes könyvében nagy hévvel, sőt ingerült szenvedélyességgel megtámadta.

„A kelet
népe.”

A „Kelet népét”, melynek megjelenése óta Széchenyi egész 1848-ig folytonos harcban állott Kossuthal s az ellenzéki pártnak őt követő töredékével, nem úgy kell tekinteni, mint doctrínák feletti tollvitát, mint politikai elvek s

1840—1843. rendszer kézi könyvét. Elvekről Széchenyi nem akart vitázni ellenével; sőt több helyt nyíltan megvallá, hogy Kossuth elveiben a maga saját elveire ismer, melyekért 1825 óta folyton harczol.

Nem egyéb volt ezen egész, oly szenvedélyes, oly keserű tollharcz, mint feljajdulása a féltékeny hazafiui kebelnek, azon veszélyek előtt, melyeket a túlhajtott izgatásból származni sejtett; mint aggodalomteli intés, melylyel ő, kit a nemzet eddig a maga átalakulási törekvéseiben egyik legmerészebb zászlósának tartott, felriadva a „Hírlap“ veszélyesnek hitt működésén, a nemzetre rákiáltott: „vigyázz, őrizkedjél, itt veszély, nagy veszély fenyeget!“ Nyíltan és határozottan vádolja Kossuthot, hogy eljárásával, ha azt eddigi szellemében folytatja, forradalom elébe vezet a nemzetet. E súlyos vádat főleg két érveléssel támogatja, melyek egyike: hogy nem a hidegen fontoló ész, hanem a túlérzékeny szív s a felhevült képzelet után indul; másika: hogy modora és taktikája rossz.

„A Pesti Hírlap szerkesztője abban hibáz, — ugymond az első vádra nézve, — hogy a képzelet és gerjedelmek fegyverével dolgozik, s nem hideg számokkal; vagyis, mint a közéletben, a bevett szójárás szerint mondani szokták: a szívhez szól a helyett, hogy az észhez szólana; — merő érzés-politikus, ki fő eszméibe mindig vegyít valami képzelmit, valami eszményit, mi által csillogóvá lesz ugyan eszméje, de a valósággal ellenkezik; mindig a túlérzékeny szív hurjain adja elő okoskodásait, mi által a szenvedélyeket korbácsolja fel s utóvégre is nyugtalanságra vezet.“

A másik vádban modorát s taktikáját gáncsolja. „Nem azon tompa él körül forog, ugymond, nálunk a dolog, hogy haladjunk... De a fő kérdés: melyek utaink, és melyek a még bezártak, melyek a már kinyíltak; melyiken lehet haladni sebesen, melyiken csak óvakodva, melyiken végre csak úgy, mint a fűszál nő?“ A vastag könyvnek nagyobb része a körül forog, hogy megmutassa, miképen a „Pesti

Hírlap" szerkesztője épen e kérdést nem veszi tekintetbe, 1840—1843. s az érdekeket mindig élökre, gyakran egymással szembeállítja: hogy mindig a szélsőségek felé hajolva, modora által a tömegeket felizgatja, az előljáróság iránti tiszteletet csökkenti, a szegényeket a gazdagok ellen ingerli, s ekként a társadalmi rend kötelekeit megtágítja; hogy, míg egy részről a kormányt haladásra ösztönzi, egyszersmind a megyéket olyanokra izgatja, mik a kormány tekintélyét s törvényes hatását gyöngítik; dicsér minden hatóságot, mely törvényes korlátaiból kilép; míg a nemességet rábeszélni ügyekszik, hogy az alsóbb osztályokat magához felemelje, túlhajtott érzékenységgel minden egyes szenvedőt a hiányos társadalmi rendszer áldozata gyanánt mutat be; az ifjúságot gáncsolja ugyan zavargásai miatt, de ugyanakkor neki, mint társadalmi hatalomnak bókol, s a tömegek rivalgásait nevezi el közvéleménynek; a maga nézeteinek teljes nyilvánosságot követel, de másokat a tömegek zajával némittat el; a népszerűséget bálványozva, a tömegek tapsait hajhászva, azok szenvedélyeit legyezi, szítogatja. És míg e téves modor által folytonos izgatottságot s ingerültséget ápol: rossz taktikája által a legégetőbb haladási kérdések sikerét kockáztatja, midőn vagy oly indítványokat kapcsol össze, melyek egyike a másikat meghiúsítja; vagy a siker fő tényezőinek érdekeit sérti, rokonszenvét eljátszsa; vagy az óvatos, lassú haladás helyett, vágdatva rohan a dolognak; vagy végre a foganatosításnak sok esetben oly lényeges „egymásutánját” megzavarva, kényes kérdéseket állít az előtérbe, s azok erőszakolása által egyebeket is meghiúsít. Mindezeknél fogva, bár legtöbb elveiben saját elveire ismer, kijelenti mindazáltal, hogy kettejük eljárásában oly nagy a különbség, mint a békés reform s a forradalom között.

A „Hitel” óta nem jelent meg irodalmunkban könyv, mely annyi zajt ütött, annyi érdekeltséget gerjesztett volna, mint „A Kelet népe”. Egy egész kis irodalom támadt a

„A Kelet
népé”-nek
hatása.

1840—1843.

„Kelet népe“ és a „Pesti Hírlap“ közti harc tárgyában. Maga Kossuth is könyvet irt megtámadója ellen, nem akartán más téren védni magát, mint a melyen megtámadtatott. E tollharcz előadásába szükségtelen bővebben beeresz-
kednünk; elég mondanunk hogy, ha voltak is néhány egyesek, kik Széchenyi véleményét egészen felfogva, neki adtak igazat: a könyv a közönségben egyáltalában nem azon eredményt hozta elő, melyet szerzője óhajtott. Az ellenzék, látván, mily kevésbé hajlandó még a kormány hozzájárulni azon reformokhoz, melyektől a nemzet felvirág-
zása függ; észlelvén, mi sokan vannak még nem csak a főrendűek közt, hanem, midőn a köz teherviselés egyenlőségéről volt szó, még a közép- és alnemességben is, kik a privilegiumot bálványozzák: nem hitte, hogy az agitáció, melyet a Hírlap folytatott, akár a magán- akár a közjogi kérdésekben már feleslegessé, sőt ártalmassá vált volna. Hiú rémlátásnak tartá szintugy a politikai forradalmat kör-
ülményeink közt, mint a veszélyt, melyet Széchenyi az agitáció folytatásából a nemzetiségre nézve jóslott; mert amarra a tömegekben semmi hajlamot, s kikben hajlam tán nem hiányzott volna, erőt nem látott: emezt, a nemzetiséget pedig már erősebbnek hitte, mintsem hogy akár az alkotmány sánczainak tágitása, akár a birtokviszonyok meg-
változtatása, jog és teher egyenlőségének megalapítása stb. által bármi kárt szenvedhetne. És miután Széchenyi maga bevallá, hogy elvei, kevés kivétellel ugyanazok, melyeket Kossuth vall: a „modernak és taktikának“ nem tulajdonítottak oly nagy fontosságot, hogy hihették volna, miként abból oly nagy veszélyek származhatnának a nemzetre, minőket Széchenyi oly bizonyosan bekövetkezendőknek jóslott. Sokat ártott a könyv hatásának a keserű hang, a kiméletlen szenvedélyesség, melylyel Széchenyi, aggodalmai által elragadtatva, Kossuthot vádolta; s egyebek közt még azon szomorú órákat is gyöngédtelenül szemére lobbantotta, melyeket fogságában töltött, mintha el akarta volna a szenved-

déstől tagadni még azt is, hogy szenvedés volt. És mint hogy a közönség szemében épen e kiállott szenvedés font Kossuth halántékai körül martyrkoszorút, mely népszerűségét oly nagygyá emelte: sokan, kivált a heves vérű fiatal-ság, irigységről vádolták Széchenyit, mintha csak ez volt volna forrása szenvedélyes megtámadásának. Mások, a modornak és taktikának oly nagy fontosságát fel nem fogván, azt hitték: hogy bár ezekről beszél legtöbbet, tulajdonképen még sem ezek a megtámadás igazi okai; hanem az, hogy Kossuth iránya demokratikus, hogy ő az átalakulást a megyei hatóságok által, melyeknek demokratiai képviseletet óhajtott adni, kívánja keresztülvinni, míg ő, Széchenyi, a birtokos főarisztokrátiát tekintí, s most sokkal inkább mint pályája kezdetén, az alkotmány és szabadság legerősebb támaszának, a haladás leghatékonyabb tényezőjének: ezek arisztokratának tekinték őt, ki szabadelvűségében visszalép s nem előre, hanem hátra, a conservatív tábor felé halad. Még a legmérsékeltebb ellenzékiek is hajlandók voltak gáncsolni őt e lépésért, melyet a viszonyok alakultában károsnak tartottak. Még nem múlt éve, hogy a kormány ama politikai bűnvádatokat, melyek az egész országot oly annyira felizgatták, az amnestia következtében megszüntette; s íme most, — így gondolkodott az ellenzék — maga a haladási pártnak egyik legkitűnőbb vezére emel vádat veszélyes politikai irány miatt s denunciálja azt a kormánynak. Csak pár hónap óta kezdett a censura, az országnak mondhatatlan öröme, kevesebb szűkkeblűséggel, több szabadelvűséggel kezelteni: és Széchenyi, a szabad szólásnak maga is hő pártolója, a hazára nézve veszélyt lát a szavakban, melyekben egy censor semmi gyanúsát nem talált. Alig állott helyre a bizodalom a kormány és nemzet között: és a hazának egyik legkitűnőbb fia már is panaszt emel, hogy az ország forradalomra vezetetik; megszakadást okoz a haladás pártjában, a conservatív pártiakat még csökönőseb-

1840—1843.

bekké teszi mozdulni nem akarásukban. E vádak hallattak ellene mindenfelé.

Széchenyi ekként nem csak czélt nem ért polemiájával, hanem, a kinek neve az előtt a sikernek mintegy kezességévé lett a vállalatokban; a kinek személyében volt eddig összepontosúlva a nemzetben felköltött egyesületi s vállalkozási erő minden nyilvánulása; a kinek pártolásától függött az eredmény; a kinek nézetei határoztak a teendők sora felett, s tekintélye megsemmisített minden ellenkező irányokat: most egyszerre megfosztva látta magát régi népszerűsége nagy részétől. Vállalatai ezután is bizalommal kísértettek ugyan, mert praktikus szelleméről nem volt két-ség; szónoklatai azontúl is figyelemmel hallgattattak, s munkái is olvastattak; de a rokonszenvezőta nagy mértékben csökkent, lelkesedés pedig, legalább oly őszinte s általános, mint elebb, nem nyilatkozott személye iránt.

Azonban némi haszna mégis lett a keserű tollharcznak: a „Pesti Hírlap“ higgadtabb, óvatosabb lett az indulatok felébresztésében; a helyett, hogy oly gyakran, mint elebb, az institúciók hibáit s hiányait róttá volna meg, a teendők legszükségesebbjeit, az átalakulás egyes kérdéseit részletesebben s gyakran nagy avatottsággal és szerencsével vitatta meg. Azon érdemét senki sem tagadhatta a „Hírlapnak“, hogy még a szárazabb tárgyakat is oly érdekesen tudta előadni, hogy bár miről szólott is, az értelmesek azt mindig új, s legtöbbször helyes szempontokból szemlélhették magok előtt, s a nagy tömeg is meríthetett belőle tanulságot.

Egy másik eredménye e tollharcznak az lön, hogy a pártok élesebben körvonaloztattak, s több színezetre osztottak. Elebb csak a két nagy párt létezett: a kormány vagy az ugy nevezett conservatív párt és az ellenzék; ezentúl, nem csak ezeknek kebelében több árnyéklat támadt, hanem egy új is keletkezett, mely, bár csekély számmal, Széchenyi körül csoportozott össze, hasonló ahhoz,

melyet a parlamentáris kormányoknál középnek, vagy a politikai rendszerekben *juste milieu*-nek szoktak nevezni. Súlyja mindazáltal ennek sem országgyűléseinken, sem azon kívül nem volt nagyobb, mint a mennyit annak Széchenyi népszerűségben csökkent egyénisége kölcsönözhetett. 1840—1849.

Az ellenzékiek közül sokan leginkább azért gáncsolták Széchenyi fellépését, mivel a „Hírlap” megtámadása az ő szájában, mint mondók, némileg a denunciáció színét viselte; s attól tartottak, hogy a kormány, kapva az alkalmon, a sajtónak nem rég engedett szabadabb mozgását ismét a régi bilincsek közé szorítandja; s a demokratia rémképétől visszajedve, ismét elforduland a reformtól, melyre némileg már hajlandónak mutatkozott. De ez most nem történt. B. Mednyánszky Alajos, a cenzurai hivatal elnöke nem késett ugyan feljelenteni, miképen Kossuth cikkei olyneműk, hogy azokat mérsékelni lehetetlen, s vagy módosítás nélkül átbocsátani, vagy egészen kitörlni kell: a kormány mindazáltal nem vetett gátot a lap elébe. A kormányférfiak közül ezek nem látták a Széchenyi által hirdetett veszélyességet, amazok örültek az ellenzék kebelében támadt meghasonlásnak; és nem vonták szorosabbra a censura gyepelőit, nem korlátozták eddigi szabadabb mozgásában a Hírlapot és szabadelvű társait. Tétlenül nézték azok működését, nem csak mivel egyes cikkek gyakoribb kitörlése által ovakodának felingerelni a közönséget, jól tudván, hogy Kossuth az eltiltott cikkeket Pest megye közgyűlésein felolvastván, a censura ellen már is hevesen izgat; hanem, azon reményben is, hogy az ellene folytatott harc az ellenzékiek közti meghasonlást még inkább öregbitendi, a conservatív pártot pedig erősítendi.

Ezen kilátásban egy conservatív szellemű organumról is kezdtek gondoskodni, mely a Pesti Hírlappal megmérkőzhessék. Ily lap még nem létezett az országban; mert a „Világ”, mely új súlytalan szerkesztője alatt szint változtatott, merő piszkolódások lajstroma lévén, ilyenek nem

A kormány
magatartása
e viták te-
kintetében.

1840—1843. tartathatott. A conservatív érdekeket eddig a „Hírnök“ képviselte, melyet Orosz József, Kossuthnak hajdan az Országgyűlési Tudósítások szerkesztésében egy ideig társa, kezelt. De részint mivel e különben tehetséges férfiú, színváltozása miatt, az ellenzék előtt tekintélyét egészen elvesztette; részint mivel a lapnak magának sem volt határozott színezete, s conservatív szellemű czikkjei mellett, Nagy Károlytól, a „Daguerreotyp“ című röpirat geniális írójától, radikál irányú czikkelyeket is gyakran hozott; részint végre mivel egy Pozsonyban megjelenő provinciális lap, bár miként szerkesztetnék, a sikerre nem sok reménynyel biztatott: egy új szerkesztőnek s új lapnak kelle a „Hírlap“ ellenében megjeleneni.

Dessewffy
Aurél fellépte
a sajtó terén.

E szerkesztő maga gróf Dessewffy Aurél lett, a múlt országgyűlésen a conservatív pártnak vezére. Ő az országgyűlésen a büntető törvénykönyv szerkesztésére kinevezett országos bizottmány tagja lévén, ennek összeülése előtt, a kormány meghagyásából és költségén, politikai utazást tőn Német-, Francia-, Holland-, Belgium- és Angolországban; mely alatt, nem csak, mi feladata volt, a rabok és börtönök körül vizsgálódott; hanem a fővárosok élet-szerkezetét, a társadalmi viszonyokat s különösen Anglia régi alkotmányos földét is tanulmánya tárgyaivá tette. Épen haza térte korában folyt a véleményharcz leghevesebben Széchenyi és Kossuth s nézetkonaik között. A „Pesti Hírlap“ irányát Dessewffy is veszélyesnek tartotta; s nem ismert fontosabb feladatot, mint szinte a sorompóba lépni s vele a napi sajtóban megküzdeni. Késedelem nélkül átvette tehát az 1841-ki év közepén a „Világ“ című hírlap igazgatását, mely eddig az által akart magára figyelmet vonni, hogy Kossuthot fékezetlen hevességgel támadta meg; de mind e mellett is nem sokára bukásnak indult.

A „Világ“
hírlap.

Az új kezekbe jutott „Világ“ hatalmas ellenévé lett a „Pesti Hírlapnak“, a teljes kiképzettségű, fáradhatlan munkásságú, geniális Dessewffy vezetése alatt. Hogy működése

irányát, politikáját helyesen méltányolhassuk, eleve tudnunk kell: hogy őt, a múlt országgyűlésen tanúsított fényes tulajdonainál fogva, mind a kormánypárt mind a közvélemény a közel jövőben kancellári méltóságra tűzte ki; s hogy arra magának is nagyok voltak reményei, több czikkéből kiviláglott, melyekben némely, a szabadságra veszélyessé válható, elvekről írva, sejtetni engedé, hogy azokat majd ő fogja alkalmazni. E kilátásban írta ő cikkeit s formulázta elveit, melyek általában véve a kormányhatalom szilárdítására s oly erős centralisáció megalapítására irányoztak, hogy, ha az ország ezen elvek szerint reformáltatik, az új államforma alig lett volna egyéb egy szabadelvű absolutismusnál. Ezen elvek természetesen igen népszerűtlenek valának a magyar közönségben; s bizonyára nem csekély férfiúi bátorság kellett az azok melletti küzdelemre, melyről eleve tudta, hogy a közvélemény tetszésével nem fog találkozni. De bár ebben nem részesült is életében; a történelemnek meg kell vallani, hogy a magasabb látpont, melyre a megvitattott tárgyakat helyezte, a világosság és szabadság, az éles logika és rendszeresség, melylyel eszméit fejtegette, — az ellenzéki tanokat több tekintetben meggyőzték s nem egy tévtant czáfoltak meg. E fölött tollának bámulatos könnyűsége, irányának egyszerűségében is erőteljes szépsége, nyelvének minden szópiperétől s dagálytól ment hatalma valóban követésre méltó példánynyá tették hírlapírói működését.

Midőn ő a hírlapi pályára lépett, arról folyván Széchenyi és Kossuth közt a heves tollharcz lényege: mily irányt kelljen adni a reformkérdéseknek, mily elvek befolyása alatt szükség azokat eldönteni? — ő is ezen irányok és elvek fejtegetésével kezdette meg működését. Mindenek előtt éles kritikával benczolgatá a két ellenkező theoriát, s mintegy bíróként lépett fel a felek között. Annál részrehajlatlanabbul tehette ő ezt, minthogy mindeniktől lényegesen különbözött véleményben. Érdekes magának e státus-

1840—1843.

férfit íróknak tollából olvasni ezen kritikákat. „Akaratunk ellen is fájdalmas gondolatok szállanak itt meg, — ugymond Dessewffy, Széchenyi szerepére, eljárására vonatkozva. — Van-e nagyobb szerencsétlenség státusemberre nézve, mint hajlam, szabadválasztás vagy körülmények által nyújtott oly helyzet, melyben agitáció útján, alulról fölfelé való kénytelen változtatási eszméinek sikert eszközteni? Hogy ezeknek csak csekély részét is kivihesse, hogy a többséget engedélyekre készíthesse, kénytelen izgatáshoz nyúlni, a fenálló rend ellen kikelni, vágyakat ébreszteni, szenvedélyt, lelkesedést, jó és rossz indulatokat a maga érdekébe behúzni.... Az agitátorok csakhamar elsodorva látják magokat az ideák által, melyeket ébresztettek, fölemésztyve tanítványaiktól, mint Amerikában a vadaknál, hol a fiúk szüleiket agyonverik. Én mindig sajnáltam inkább, mint kárhoztattam az agitátorokat. Hibáik nem személyes sajátjuk; de sajátos átkai a szerepnek, melyet elvállaltak; un vice de position; kínjaik azonban és szenvedéseik valóságosak s annál keserűbbek, minél tisztább szándokkal léptek fel pályájokra.... Juthat-e neki mélyebb fájdalom, mint átugorva látni a meghatározott kört; látni, miként szerte száguldoznak saját csoportjai, s magát a mozgalom háta megett találni, melyet megindított?.....“ Áttér ezután a „Kelet népe“ által a Pesti Hírlap ellen felhozott főbb vádakra. Elismeri, hogy a vészt, melyet ő oly közel nem lát, s könnyebben orvosolhatónak hisz, Széchenyi igen is sötét színekkel ábrázolta; hogy érvei s czáfolatai gyakran gyöngék, a megtámadás nem ritkán gyöngédtelen s hibás mezdőn kezdetett: a Hírlap kártékony hatását mindazáltal ő is valósnak tartja. Mert, ugymond, bár a czégértül kifüggesztett irányban semmi veszélyes sincs: mégis a mód, melyel az elveket alkalmazza, a szín, melyben az adatokat feltűnteti, sokszor a parányi észrevételek, mikkel azokat kíséri, egy helybenhagyó vagy gáncsoló szó, melyet az adatok után odavet, szóval a belső irány olyan, hogy a nyíltan

kimondott szép czélokön kívül más valami is fekszik az irány alatt; az irott sorok közt láthatlan betűkben áll még más valami. Részletesen mutogatván aztán ez irány káros hatását, átmegy külön a két státusférfitű működési rendszerének bírálatára.

„Itt a különbség, ugymond, nem csupán az irány és modor körül forog;... de magát a munkáló gépely organismusát, a dolgozó erők benső mechanismusát érdekli. Gr. Széchenyi István és Kossuth Lajos e tekintetben két külön iskola tanait képviselik... és nem lehetetlen, hogy a két iskola theoriái egyaránt hézagosak.

„Gróf Széchenyi a módokra nézve, melyek által céljait létesíteni igyekezett, eleitől fogva mindenkör a központosítás embere volt. Nem azon kormányzati központosítást értem itt, mely a helyhatósági jogoknak nagyobb részét elnyeli, de egy más nemét a központosításnak, mely a nemes gróf cselekvéseit tulajdonilag jellemzi. Ezen, a gróf eszméleti világában már régen fris életet folytató gépelyben,.... anyagi középpont: az állóhídban összeforrt, vasutak és vizcsatornák által a legtávolabb pontokkal összekötött, dúsgazdag, bájoszá varázsolt Budapest; szellemi középpont: maga a tisztelt gróf és rokonszenvű barátjai; eszközök: a nemes gróf iratai s a helybeli egyletek s intézetek; hatáskör: országgyűlésen kívül a vélemények előkészítése s a magasabb társalgási élet magyarosítása, országgyűlésen a felső tábla alkotmányszerű oppositioja. Mi volna könnyebb, mint az így organisált gépelyt mindig szem alatt tartani, a katlan alatt hol erősen, hol gyengébben tüzelni, szigoru taktika szerint előmenni, és szoros tudományilag játszani a sakk-partiet! Az ily gépely szabatos működésétől reményli a nemeslelkű gróf, hogy mind azt, mit óhajt, épen azon időpontban, melyre azt hő keble óhajtja, pontosan sikeresíteni fogná, míg végre Magyarország a mostani elkopott, félig meddig feudális, félig meddig alkotmányos szöveményből emberhez illő, képviseleti rendszerre átvarázsoltnának.

1840–1843.

„Nem kevésbbé barátja a központosításnak Kossuth Lajos. Politikai hitvallásának általános talpköve a vármegye. A megyei élet sajátásaival senki nála jobban nem ismeretes, behatott annak minden ágazataiba, nincs előtte titka a szövevényes fonalaknak, szívverébe vette fel az institúció életnedvét, s a megyei élet fontosságát soha senki lelkesebben fel nem fogta, remekebbül nem ábrázolta. A megyei hatóságon kívül még csak egy más hatalmat ismer, s ez: a sajtó utján nyilvánosság. E rendszerben tehát a fővonalak: sajtó, mely megvitatja a kérdéseket; megyék, melyek azokat határozattá változtatják; országgyűlés, mely e nyomon törvényt hoz. És meg van ezek mellett Kossuth Lajosnak is a gyakorlati munkálatra nézve a maga központosítási eszméje. Középponti hírlap, mely az eszméket közre teszi; középponti megye, mely azokat végzéssé emeli, a többi megyékkel felszólítólag tudatja, s ezeknek visszatetsző lépéseit indignációval fogadja; — két vagy három középponti ember a középponti újság és megye kormányán; — középponti állandó hallgatóság, mely a középponti városban mindennemű gyülekezetet különbség nélkül környez és lármázva igazgat, másnap közvélemény képében, mint vox populi vox Dei az egész országban kitrombitálandót. Ez a mi csekély abstractióink szerint Kossuth Lajos gyakorlati nézete a nálunk kívánatos országlásról. E rendszerben mozgató erő: a középponti újság és megye; kifolyási csatornák: a megyék; összefolyási pont: az országgyűlés; ellenőrködő hatalom: a nyilvánosság.

„Ime két külön neme a működő gépelyeknek, két külön országlási terv, mely csak abban hasonlít, hogy mindkettő központosításon épül. De hátha mindegyikből ki volna felejtve a legszükségesebb karika; hátha egyes fogyatkozásaik mellett a két tervnek egyike orvosolhatatlan eredeti bűnben is sínylődne?

„Gróf Széchenyi rendszerének egyik fő vétké az, mit már Kossuth is kiemelt: a törvényhatóságok befolyása nincs benne kellőleg méltányolva. Alkotmányunk természeténél s

politikai állásunknál fogva gyenge alapon nyugszik nálunk mind az, mi sarkpontját nem a megyékben találja, vagy szervezetökbe magát bele nem illesztheti. Innen van, hogy azon cselekvési rendszer, melyet gr. Széchenyi darab ideig az akkori körülményekhez képest igen sikeresen üzött, vesztetni kezdte hathatóságából azon órától fogva, mikor a mozgalom színtereivé a megyék lettek, a t. gróf pedig gravitációi pontját azokba általtenni elmulasztá. Egy nemzetet en petit comité sokáig vezérteni nem lehet ott, hol 52 megye nyilvános életet űz és következőleg az ideák mozgalmának legnagyobb részét magába felveszi.

„Másik hibája gr. Széchenyi rendszerének némileg közös Kossuth Lajoséval; mert valamint Kossuth gyakorlati rendszerében ki vannak felejtve a törvényes hatalom szükséges jogai a megyék irányában: úgy gróf Széchenyinél is felette homályos annak hivatása. A különbség az, hogy gr. Széchenyi rendszere csak a közvélemény vezetésére szorítkozik, s a közigazgatást alkotmányos helyzetében hagyja; Kossuth theoriája ellenben a főhatalom szerepét kivétel nélkül mindenben a benevolus spectator szerepére kárhooztatja: a közigazgatásba és törvényhozásba vág, azt absorbeálja, és nem más mint valóságos foederalismus. Szinte a túlságig ki van fejtve ezen theoriában a megye eszméje, de homályban hagyva korlátai a törvényhozás és korona irányában..... Látja, hogy a főhatalom a veszteglés idejében sem birt a törvényhatóságokkal; és az átalakulás évkorában akarja nevelni a megyék hatáskörét!.... A fejedelem megesküszik „leges observare et observari facere“; kérdem, miként teljesítheti esküjét a most divatozó theoriák mellett egy törvénytiszegő megye ellenében? Naponként tovább kívántok menni a jogok terjesztésiben: ámde ellensúlyt ezen lépéseknek szorosabb rend és fenyték által adni nem akartok. Haladtok újítási pályáton; lebontjátok a közfalakat; egyes hurkokon oldotok, kiskamlotok egykét gyűrűzet szorongásaiból; s nem veszitek

1840—1848.

észre, hogy ezen működésnek, hacsak új kezességek a rendnek nem adatnak, hacsak új kapcsolatok nem lépnek a társasági szövetségbe, nem haladás, hanem csak a deszorganizáció szomorú munkája, siralmas előfutója egy tabularasának. Rendszeretekben hibázik minden tiszta fogalom, nem csupán a korona szükséges hatásáról a monarchiában: de általában minden bármi néven nevezendő főhatalom természetes és szükséges hivatásáról. . . . A nyilvánosság, a közszellem kifejlése és a kötelesség érzete mind gyönyörű szép elemek a szabad intézményekben: de nem kell hivatásuk felett megtévedni. Fénykör igen is a nyilvánosság, felvilágosító kútforrás a megyei és középponti hatalom részére: legyen ellenőre mindkettőnek, találja benne életnedvét a közszellem, viruljon belőle a kötelesség érzete; de mind ezek csak segítő s nem elhatározó erők; mert nem mindig oly sokoldalú a nyilvánosság, mint hiszitek: csapásai ellen a szokás eltompít, és minden esetre, ha a felfedezést cselekvés nem követheti, ha az ígét tette csinálni nem szabad: áradozand szóban és írásban, de a polgári társaság nagy haszna nélkül fog feloszlani.“

A „Világ“
rendszerezés
harczai.

Meg kell vallani, szintoly éles és világos, mint alapos bírálata Széchenyi és Kossuth működési rendszerének. Az elvek azonban, melyeket ő ezen előzményekből levont, s melyekre, mint körülményeink közt egyedül üdvezítőkre, kívánta fektetni az átalakulás processusát, nagyon eszébe jutatták az embernek, hogy oly státusférfiú beszél, kinek van reménye, talán már a közel jövőben, saját kezeibe ragadhatni a kormány rúdját. Ezen elvek szerint ő a fő kormányhatalom kényszerítő erejét oly szilárdnak és terjedtnek kívánta a reform ügyében is, oly messze akarta vinni a centralizációt a kormány kezében: miszerint az ő rendszere ismét a megyék önkormányzatát semmisítette, s egy abszolutizmust alapított volna meg, mely, ha ő áll élén, szabadelvű ugyan, de melyben egy könnyen megkövesülhető bürokrácia gyakorolja az egész kormányhatalmat; bár egyéb-

íránt ő, az erős középponti kormány apostola, egyáltalában nem volt a tiszturalomnak, burokratának barátja. Ily elvek mellett igen természetes volt, hogy gáncsolta Széchenyi rendszerében azon független főarisztokrátiának, mely a Bécs élvei közt elsatnyúlt, szellemileg nagy részben műveletlen, anyagilag eladósodott, a nemzetiség iránt még egyre bűnösen hideg és közönyös főrend kebeléből életerősen kiemelkedni kezdett, vezéri szerepét. De még inkább gáncsolnia kellett Kossuth rendszerében a megyék autonómiáját, mely a hatalomnak a kormány kezében központosítását s alkotmányellenes túlterjeszkedését egyiránt lehetetlenné tette. És épen nem lehet csodálkozni, hogy Dessewffy azután egész journalistikai működését leginkább az abszolutismus e korlátai, a megyék s azok túlterjeszkedései ellen irányozta. Élesen elemzé az alkotó részeket, melyekből a megyei közgyűlések szerkesztve voltak; nem egyszer nevetség tárgyaivá ügyekezett tenni az azokban uralkodó elemeket: szóval, gyöngíteni törekedett a megyei hatalmat a nélkül, hogy az alkotmány e védbástyái helyett másokat állított volna fel; kifejtette az erős középponti kormány szükségét, de annak felelősségét és szükséges korlátait egy részről a megyék, más részről a törvényhozás irányában szintugy kifejtette rendszeréből, mint Széchenyi és Kossuth viszont a főhatalmat felejtették ki a magokéból.

A haladási párt egy perczig sem tétovázhatott az e theoriák közti választásban; mert még azon ingerektől elnézve is, melyek által természetszerűleg azon rendszer felé vonatott, melyben az önkormányzat elvét biztosítva látta: egyedül körülményeink felfogásából is következni kellett, hogy Kossuth rendszerének adja az elsőséget. Volt ugyan nem egy az ellenzék kebelében, ki átlátta, hogy státustudományi szempontból lehetetlen helyesnek tartani Kossuth theoriáját a megyei mindenhatóságról; de ahhoz a helyzetek kényszerűségénél fogva mégis ragaszkodott. A mult időkben egy mély ellenszenv gyökerezett meg a bécsi

1840—1848.

kormány ellen a nemzet szívében, mely ellenszenvet a múlt országgyűlés végén bekövetkezett kiengesztelődés sem volt képes rögtön megszüntetni. És bár egynémely jeleit adta már a bécsi kormány, hogy megcsontosult stabilismusával felhagyva, a reformot nem ellenzi: teljes bizodalommal a nemzet még nem viseltetett őszintesége iránt. Könnyen megfogható ennél fogva a lelkesedés Kossuth rendszere iránt, mely a mindig gyanús kormányhatalom mellőztével, a megyét jelölte ki fő mozgató erő gyanánt, s a megyei statutárius jogban kereste a reform eszközeit. Az alkotmányos politika természetéből folyt: lehetőleg mellőzni s korlátozni minden felső befolyást, melynek az absolut szellemű bécsi kabinet szabta meg irányát. Nem az egyének, hanem a helyzet hibás volta okozta, hogy az ellenzék mérsékeltebb tagjai sem láttak abban semmi veszélyt, hogy a megyék, mit saját körükben jónak tartanak, hatáságilag léptessék életbe. Kényteleneknek látták magokat e téren működni, nehogy az oly szükségessé vált reform vagy a végtelenig elhalasztassék eredménytelen országgyűléseinken; vagy egészen a kormány kezébe jutván, átalakulásunk vajudásai közt, a nemzeti függetlenség és alkotmányosság még fenmaradt romjai is elnyelessenek a bécsi absolut irányok által. Dessewffy nem egyszer fejezte ki ugyan aggodalmát a statutárius jognak a fontosabb reformi kérdésekre kiterjesztése miatt, állítván: miszerint az végre oda vezetheti a nemzetet, ha fölülről nem korlátoztatik, hogy annyi lesz a törvényhozás, mennyi a megye; mi aztán a státus egységének válandik kárára. Az ellenzék azonban annál kevesbbé tartott ily veszélytől, minthogy az elmúlt időkben számos példákat lehetett találni, melyek szerint a különféle megyei szokás sok lényeges változást hozott be történeti fejleményű alkotmányunkba.

Két fontos reform, mely 1841 folytán a statutárius jog által kísértetett meg életbe hozatni, bő alkalmat nyújtott Dessewffynek, ostromait a megyei hatalom túlzásai ellen

minduntalan megújítani. E reformok egyike az volt, miszerint több megye a választási jogot a nem-nemesi osztály tisztessé rendére, ügyészekre, orvosokra, tanítókra s más okleveles honorátorokra is kiterjesztette. Bihar megyében a tisztválasztás e szerint ment végbe. A másikat Pest megye kísérté meg egy rendelete által, melylyel, épen azon időtájtban midőn a büntető jog kidolgozásával megbízott országos választmány működését megkezdette, a büntető eljárás körül a szóbeli védelmet és teljes nyilvánosságot hozta be; s ekként kebelében az esküdszékek egy nemét határozta megalapítani. Az újítás szerint, mely egyébiránt csak a nemnemesekre s a három évi fogságnál kisebb büntetést magok után vonó bűnökre terjesztetett ki, a vádlott szabadon választhatott magának ügyvédet, s mind a vádló tiszt ügyvéd, mind a pártfogónak szóbeli meghallgatása után vala az ítélet kimondandó.

Az újítás nálunk, hol eddig csak írott s nem nyilvános eljárás divatozott, kétségkívül nagy fontosságú lépés volt. Nem is késett Dessewffy az ellen szokott éles, erős bírálatát hallatni. „Az eseményt, ugymond, sok hőkeblű hazafi örömmel fogja talán üdvözölni; mert valószínűsége egy eszmének, melyet több szabad ország polgári intézménye gyémántnak tekint; mert számtalan forró reménynek s buzgó óhajásoknak megfelel. És mi magunk is, ha egyszer majd a törvényhozás útján fogjuk ez eredményeket megnyerni, akkor azokat szívesen üdvözlendjük. . . . De a dolog jelen állásában komoly aggodalmak által van elfojtva keblünkben minden öröm; mert a történt lépésben új s életbe vágó megrontását látjuk azon elválasztó vonalnak, melynek a törvényhozás és megyei hatóság között létezni kell.” Az ily rögtönzéseket statáriumnak nevezte a törvényhozás dolgában. Állítja, hogy „az ily bizonyos népszerű eszméknek megyeileg hozott áldozatok a törvényhozás szükséges függetlenségét korlátozzák; mert ha a történt lépés káros voltáról meggyőződik is a törvényhozás, erkölcsi lehetetlenség-

1840—1843.

ben látja magát azt megsemmisíteni, kivált mikor népszerű eszmék forognak kérdésben.“ „Ha ilyeket határozhat a megye — ugymond másutt — mi az, mit nem határozhat, és micsoda feladása marad akkor a törvényhozásnak? Törvény kellett a mezei rendőrségre, törvény a fuvarosok viszonyainak elrendezésére, és ti az alkotmány alapját, a szavazati jogot, s a büntető eljárást, megyeileg változtatjátok! Ha ezt tehetitek, miért nem törülhetnétek el megyeileg az ősiséget? Miért nem vethetnétek ki a háziadót a nemességre? Bizony, mondom, gondotok van reá, nélkülözhetőkké tenni a költséges országgyűléseket; . . . a nemzeti erők központosulásának szükségét ássátok alá a közvélekedésben. . . . A ti cselekvésteek által össze van tévesztve az alkotmányos monarchia eszméje a foederalismus eszméjével; s ha szándéktok nagyobb kiterjedésben sikerülne: abban előbb utóbb a monarchia és polgári álladalom egységének kellene elveszni. . . .“ Kijelenté meggyőződését, hogy az ily lépésekből „a legtarkább zavar, a legellenkezőbb próbatétek, a közigazgatás és törvényhozás rendes működésének lehetetlensége szükségkép be fog következni.“

Ezen okoskodások alaposságát maga az ellenzék sem tagadhatta. Az indítvány egyik legjelesebb pártolója is megvallá Pest megye teremében, hogy valóban kisebb volna ezen újítási ösztön a megyékben, hahogy egy részről a főrendi táblán egy sereg nagy úr nem ülne, kik a legszükségesebb reformokat is ellenzik; más részről az átalakulásnak a törvényhozás útján a kormány sem vetne annyi akadályt ellenébe.

Dessewffy cikkeinek az lőn következése, hogy a megyei statutárius jog ezen túllépéseire a bécsi kormány is kiterjesztette figyelmét. Pest megye rendei egy királyi leiratban szigorú kifejezésekben gáncsoltattak, s határozatuk a büntető eljárás új alakja iránt megsemmisítettett. Kevéssel utóbb valamennyi megyei hatósághoz érkezett egy királyi

leirat, melyben általában szigorúan intettek a statutárius jog 1840—1849.
törvényes korlátainak megtartására.

Azonban Dessewffy nem elégedett meg ezen eredménnyel. Látván, hogy a Pesti Hírlap nem csak óramutatója a közvéleménynek, hanem sok kérdésre nézve azt maga teremti elő; hogy az afféle reformkísérletek megyei határozat után vagy egyenesen annak indítványai szerint történnek, vagy legalább az ő elveinek, szellemének s agitatóinak hatása alatt születnek: oda irányozta törekvéseit, hogy az ellenzéki pártot megoszlassa, s annak legalább egy részénél megrontsa Kossuth vezéri tekintélyét. E taktika kiindulási pontjául egy Fehér megyei sajnós eseményt ragadott meg, mely nagy benyomást okozott az ellenzéki pártnál. Fehér megyében ugyanis néhány nagy birtokú urnak izgatása s vesztegetéssel párosult korteskedése egyéb haladási kérdésekkel együtt a közteherviselés kérdését is megbuktatta. Dessewffy ezt a túlzó, s mint ő nevezni szokta, Hírlap-párt által előidézett visszahatásnak tulajdonítván, alkalmat vőn kikelni e párt ellen, mely a reform erőszakolása által a haladás kérdéseit megbuktatná. Határozottan roszalta, hogy még azon kérdésekben is, melyeknél, mint a közteherviselésnél, áldozat hozataláról van szó, birtoktalan vagy kevés birtokú köznemesek, prokátorok s ügyvédek, heves vérű ifjak s izgató politikai „commis voyageurs”-ök törekednek irányt s hangot adni. Ugy jellemzé ezen eljárást, mint a „semmit sem bírók harcát a valamivel bírók ellen”; s azt egyenesen a Pesti Hírlap befolyásának tulajdonítván, kíváncsnak mondá, hogy az ellenzék vezetése más kezekre kerüljön; mert ha e szerepet a Hírlap tovább is megtartja, félni lehet, hogy a nagy birtokú arisztokratia visszahatásának szikláján legfontosabb haladási kérdéseink hajótörést szenvednek. Széchenyit vagy Deákot jelölte ki olyanokul, kiket most a vezéri szerep megillet. „Ezen tisztelt egyéniségeket, ugymond, oppositio dolgában az alkotmányos oppositio mezején, haladásunk dolgában az

1840—1843. alkotmány formáihoz kötött haladás terén látom, — oly tereken, melyeken velök közremunkálni kész vagyok; míg más részről a Pesti Hírlap pártjától e tulajdonokat megtagdom.“

E nyilatkozat, melyben Dessewffy a Pesti Hírlap pártját s az alkotmányos ellenzéket egymással szembe állította, még ingerültebbé tette a hírlapi vitákat. Mind a két oldalról szenvedélyes gyanúsítások vegyültek a tollharczba. Kosuth arról vádolá Dessewffyt, hogy a kormány ápoló kezei alatt behegedt sebeket akarja felszaggatni. Ez ellenben a vádat azzal torlá vissza, „hogy a Pesti Hírlap szerkesztője, ki igen ért hozzá luctantes ventos, tempestatesque sonoras bocsátani a hazára, a motos componere fluctus-t meg igen szerencsétlenül kezeli; nála még mindig: medio de fonte leporum surgit amari aliquid et sub ipsis floribus angit;“ — azaz: „hogy a Pesti Hírlap szerkesztője, ki igen ért hozzá, zivatart, viszályokat, bonyodalmakat hozni a hazára, a felzajlott indulatok lecsillapítását szerencsétlenül kezeli, és az általa feltálatl édes étkeknek is van valami kesernyes mellékíze, virágai közt is tövis rejlik.“ Vádolja őt, hogy míg maga mindig szabad sajtót, vitatási korlátlan szabadságot, örökös mindent orvosló napfényt emleget, a maga pártigyekezeteinek jellemzésére nézve azt megtagadja, s az egész világtól fénymázt kíván kenetni terveire. Vádolja őt, hogy ő és pártja a sajtósági jog megtámadását indítványozza, s általában oly tévtanokat üdvözöl a bölcsesség culminatiója gyanánt, mik egész Európából kicsapottak, stb.

A kölcsönös gyanúsítások a két lap s pártjaik közt egyre szaporodtak; a viták annyira elmérgesedének, hogy 1841 végén a journalistika egy elláthatlan kimenetű czivódássá fajult. Célját azonban Dessewffy az ellenzék megosztásában, a hírlapi párt meggyöngítésében nem érte el. Ez időben ült össze Pesten a büntető törvénykönyv kidolgozására kinevezett országos választmány. Tagjai közt volt

Deák Ferencz is. Az ifjúság őt fáklyamenettel s üdvözlő szónoklattal fogadta; a pártok legjelesb emberei összegyűlve voltak nála, s midőn az erkélyre kilépett, a fényes fáklyavilágnál Széchenyit, Kossuthot és Dessewffyt pillantá meg a számtalan közönség Deák oldalán, ki válaszában keményen megróttá a gyanúsításokat, melyek a magyar politikában, a haladás ügyének nagy kárára, oly igen elhatalmaztak. Ő egyébiránt nem vegyült a hírlapi vitákba; a közönség mindazáltal, melyben Dessewffy cikkei után némi kétely támadhatott, nem sokára meggyőződött, hogy Deák és Kossuth közt van ugyan a részletekben véleménykülönbség; de a lényegre nézve egybehangzás létezik. Dessewffy taktikája, melylyel az ellenzék megosztására törekvék, nem sikerült; legfelebb néhány félénk egyéniséget birt a „bellum nihil habentium contra aliquid habentes“ a vagyonosok ellen a vagyontalanoktól emelt harcz vádja által az ellenzék kebeléből a „Világ“ zászlója alá terelni. Nem csak meg nem oszlott, mint Dessewffy óhajtá, az ellenzék; hanem Kossuth rendkívüli szóhatalmának s ügyes agitációjának mákonyyszerű hatásától elfogúlva, még azt sem fogadta el a Világtól, mit az kétségbe vonhatlanul jónak és helyesnek, — azt sem méltatta figyelmére, mit a Hírlapban túlzottnak, helytelennek mutatott ki. Pedig, meg kell vallani, a Világnak kivált azon működése, melylyel a kérdések lényegét néha a nagy szavak ködébe burkoló Hírlap kifejezéseit „devalválta“, a divatos tévtanokon épült fogalmakat helyreigazította, gyakran több méltánylatot érdemelt volna.

Azonban egy váratlan esemény 1842 elején nagy fordulatot hozott elő e közügyek feletti szenvedélyes vitákban. Dessewffy Aurél, ki nem csak tollal a „Világban“, hanem szóval is hevesen harczolt elvei mellett Pest megye közgyűlésein, rendkívüli munkásságának, a test és lélek örökös izgatottságának áldozatul esett. Az egyénileg igen szeretetre méltó, fényes tehetségű, a reformokra kormányelvei mellett is hajlandó státusférfiú, egy Pest megyei gyűlés

1840—1843.

után, hol újra erős összettközése volt Kossuthal, lábba esett, s néhány nap múlva, életének 34-dik évében megszűnt élni. „Mennyi ész, akarat, tettvágy, — így kiált fel halálának hírére, legnagyobb ellene, Kossuth, a Hírlapban, — mily lángoló érzelem, mennyi remények, s mi fényes jövődő voltak e névhez csatolva —: s néhány napi láz, és vége mindennek!“ — De a Hírlap elvesztvén Dessewffyben hatalmas ellenét, azontúl könnyebb szerrel uralkodott a journalistika mezején; mert senki sem találtatott a conservatívpart kebelében, ki Dessewffyt akár a pártvezéri, akár a journalistikai szerepében pótolhatta volna: az övéhez hasonló államférfiúi lángész, erő s tapintat, oly tiszta, világos, rendezett fő, oly tartalmas, erőteljes irányú egyéniség, mint ő vala, nem volt több pártja soraiban. A „Világot“ Andrássy helytartósági tanácsos vette igazgatása alá. A lap jelleme lényegesen változott, bár színe a régi maradt. Andrássy, a megyei életben, melyből csak nem régment át a kormányhivatalnoki pályára, növekedvén fel, a megyei hatóság iránt nem viseltetett oly ellenszenvvel, mint Dessewffy. Azon központosítási eszmék tehát, melyekkel a boldogult a megyét és Hírlapot ostromolta, a Világból lassanként eltűntek; cikkeiben, melyeken a rájuk fordított erőködés nagyon meglátszott, mind negativebb állást foglalt el, s majdnem egyedül Kossuth némely nézeteinek czáfolgatására, szavainak „devalválására“ szorítkozott; és bár azzal több kérdésre nézve egybehangzott, végiglen mérges de hatástalan ellene maradt a Hírlapnak.

A nemzeti átalakulás eszközeiről, az irányról, melyet a reformkérdéseknek adni, s az elvekről, melyeknek befolyása alatt azokat eldönteni kell, a sajtó és megyei közgyűlések terén folytatott szenvedélyes harcz mellett, még két más, a tulajdonképeni reformtárgyakon kívül eső kérdés forgott fenn ez időben a magyar közéletben, melyek körül nem kisebb hev, nem kevesebb szenvedély fejlődött ki, mint ama vitákban, melyeket eddig ábrázolánk. E kér-

dések egyikét a vallás, tulajdonkép a vegyes házasságok, 1840—1843. másikat a nemzetiség ügye képezte.

A vegyes házasságok s általában is a vallásszabadság kérdése az országgyűlés alatt, mint főnebb előadtuk, nem végeztetett be: amazt a rendek táblája, jó eredményt többé nem remélvén, letette; az általános vallásszabadságot illetőleg pedig, a kormány a két tábla által felküldött törvényjavaslatra választ nem adott. A főpapság, mely már a törvényjavaslat ellen is óvást tett, az országgyűlés után a tárgy felett tanácskozáván, oly határozatban állapodott meg: miszerint karának fényes tehetségei tekintetében legkitűnőbb tagja, Lonovics József, csanádi püspök Rómába utazzék, oly brevét eszközölni ki a szentszéktől, minőt XIV. Bencze pápa e tárgyban Holland s Lengyelország püspökeinek adott, s mely szerint aztán a jövő országgyűlésen egy, a viszályokat kiegyenlítő törvény alkottathassék. Az ügy addigi elrendezése végett is pedig egy pásztori levelet készítettek, melyben az alpapságnak meghagyatott, hogy az egyházi áldást mind azon vegyes házasságoktól tagadják meg, melyeknél a gyermekek kath. vallásbani neveltetése egyelőre nem biztosíthatik, s működésüket az ily házasságoknál egyedül passiv assistentiára szorítsák; mert így megfelelni vélekedtek az 1791-ki 26-dik törvény betűjének, mely az ily házasságokat is a kath. lelkipásztor előtt köttetni rendeli.

A vegyes házasságok kérdése.

A kérdést elméletben tekintve, tagadhatatlan, hogy az egyháznak teljes jogában áll, úgy szabályozni a maga eljárását a vegyes házasságok körül, miként azt a maga tanaival egyezőnek látja. De kétségtelen más részről az is, hogy e jogával csak ott élhet az egyház, hol az államtól teljesen el van választva s a polgári törvények gondoskodtak, hogy a házasságok kötésében akadály ne tétethessék; más szóval: hol az egyház szabad és civil-házasság létezik. Ily esetben az egyházat nem lehet kényszeríteni, hogy oly házasságkötésre is adja áldását, mely tanaival nem fér össze.

1840—1848.

De más tekintetek forognak fenn ott, hol valamely vallás és egyház uralkodó az államban. Mert midőn ezen egyház e kiváltságos állást a többi vallásfelekezetek fölött az államtól elfogadta, egyszersmind a maga szabadságáról is lemondott s alája vetette magát az állam mind azon törvényeinek, melyek a vallásfelekezetek közti viszonyt szabályozzák. Minél fogva az egyház, míg az államtól nyert kiváltságos állásáról le nem mond, e törvényeket köteles megtartani.

Mitől tehát tartani lehetett, hogy, ha a nagyvárad püspök példája a többi főpapokban is követőkre találand, e kérdés Magyarországon is, mint Európa több tartományaiban, felzaklatja a polgárok nyugalmát, valóban bekövetkezett. A püspökök pásztori levele, mely ötven éves törvényes gyakorlatba ütközött, a megyékben, alig egypárt kivéve, melyekben püspök volt a főispán, nagy ingerültséggel fogadtatott. A tárgy legelőször is Pest megyében került vitatás alá. A vakeset úgy akarta, hogy a püspökök rendelkezése legelőször Kossuth Lajoson hajtassék végre. Nem sokára szabadon bocsáttatása után egy kathol. hölgygyel, Meszlényi Terézszel, kelvén házasságra, a pesti lelkész tőlök a pásztori levél szerint az egyházi áldást megtagadta. Barátai az ügyet Pest megye legközelebbi közgyűlésének bejelentvén, ez oly végzést hozott, hogy az 1647-ki 14-dik törvényczikk értelme szerint, mely a vallási törvényeket sértők büntetését megszabja, a pesti plébános és minden más lelkészek ellen, kik az áldás megtagadása által a egyes házasságokat az 1791-ki 26-dik törvény rendelete ellen akadályozzák, 600 forintnyi büntetésre tiszti kereset kezdessék. Megválasztatott egyszersmind a bíróság is; mely az előforduló esetekben ama törvény szerint ítéletet hozzon.

Az említett pásztori levél valamennyi hatóságokhoz elküldetvén, a vegyes házasságok kérdése, 1841 elején minden megye közgyűlésén vitatás alá került, s az ingerültség mindenütt közönségessé lett a főpapság ellen, mely a köz-

békét s nyugalmat ezen újítás által felzaklatta. A pesti végzést, kevés kivétellel minden megye a magáévá tette; egyszermind pedig feliratot intézett a kormányhoz, kérvén a királyt, hogy a törvénybe ütköző egyházi rendeleteket legfelsőbb hatalmával semmisítse meg s az ország főpapjait utasítsa oda, hogy körleveleiket visszavegyék s a törvényt tiszteletben tartsák. Így tön egyebek közt Zala megye is, melynek a pestihez hasonló végzése s a királyhoz intézett felirata Deák Ferencz tekintélye által különös fontosságot nyert. Az ellenkező véleményű pártnak zászlóját viszont Heves megye lobogtatta, melyben az egri érsek lévén a főispán, a papság nagy befolyást vívott ki magának. Rendes, törvényes uton azonban itt sem győzhetett a papi párt. Heves vármegye közönsége már több év óta fehér és fekete tollas pártra volt oszolva, s mind a két pártnál divatban volt nem csak választásoknál, hanem rendes közgyűlési tanácskozásoknál is a megvesztegetett tömegek nyers erejének használata. A közgyűlésre, melyen a pásztori körlevél felveendő vala, mind a két párt részint fanatizált, részint megvásárlott kortes-tömegeket vitt magával. A minden erejét megfeszített papság pártja, a fekete tollasok, most sokkal nagyobb számmal jelenvén meg, a kérdést egy viharos ülésben a pásztori levél értelmében döntötték el; más nap pedig az ellenféllel verekedni kezdtek s a várost, sőt magát a tanácskozási teremtet is szilaj kicsapongás és vérengzés színhelyévé változtatták úgy annyira, hogy a rend helyreállítása végett katonai karhatalomhoz kellett nyúlni. Heves megyén kívül még csak egy-két megye, melyekben szint-ugy mint Hevesben, jobbára a becsődített köznemesség tömege győzött az értelmiség ellen, fogadta el a püspökök rendeletét s intézett a királyhoz a többi megyékével ellenkező feliratot. Ezek közt volt Esztergom megye, melyben a primás és papságának befolyása oly nagy volt, hogy az ellenzéki párt alig számlált egy két egyént a különben is igen csekély számú szegény, nem független nemességben.

1840—1843.

Egynémely megyében mindazáltal csak hosszú, heves viták után sikerült az ellenzéki pártnak a Pestéhez és Zalaéhoz hasonló végzést kivíni; úgy hogy e viták, s azok után az áldást megtagadó lelkészek ellen elrendelt tiszti keresetek huzamos ideig nagy ingerültségben tartották az országot. A kormány e kérdésben a jövő országgyűlésig nyilatkozni nem akarván, sem egyik sem másik értelmű feliratokra nem adott választ, s az ingerültség némi csillapítása végett halogató félszabályhoz nyúlt. A megyék által az áldást megtagadott lelkészek ellen megindított pereket az udvari kanczelláriához felküldetni rendelvén, bevégezetlenül magánál tartotta. E félszabálylyal azonban egyik párt sem lőn megelégedve, mert a papság és pártja megsemmisíttetni —, a szabadelvű párt viszont befejeztetni kívánta a pöröket. Olajt öntött a tűzre a primás-érseknek az év vége felé kibocsátott körlevele, melyben a Rómába járt csanádi püspök által hazahozott pápai brevét közlé papságával. A pápai levélben a püspökök eddigi eljárása teljesen helyeseltetvén, s annak folytatása meghagyatván: a primás inti papságát, hogy magokat ezentúl is a már elébb kiadott pásztori levél rendeletéhez tartsák. A pápai breve Magyarországon csak királyi placetum útján nyerhetvén kihirdetést: a papság s pártja a placetum kiadását olyképen magyarázta, mintha annak tartalmát, s következőleg a püspököknek a vegyes házasságok megáldása tilalmára vonatkozó rendeletét a kormány is helyben hagyná, s abban teljesen megnyugodtak. De más szempontból fogták fel azt azon megyék, melyek ama rendelet ellen nyilatkoztak. Minthogy a placetum csak azon óvás mellett szokott kiadatni, ha a breve tartalma az ország törvényeibe nem ütközik; a jelen esetben pedig világos megsértését látták az 1791-ki 26-dik törv.-czikkelynek: a brevet annál kevesbé tartották kihirdethetőnek, minthogy a király az ország rendeinek e kérdésben megígért válaszát még ki nem adta; egyébiránt pedig a breve azon kir. rendelet értelmével is merőben ellenkezett, mely a vegyes

házassági viták kezdetén a nagyváradai és rozsnyói püspökhöz bocsáttatott. Pest megye ennél fogva 1842 elején tartott közgyűlésén kijelentvén, hogy törvényt e tárgyban Rómától sem nem vár sem el nem fogad, a törvénybe ütköző brevét érvénytelennek nyilatkoztatta, s ezt minden vallású egyházi személyeknek tudtára adadni rendelte; ezen kívül pedig a primás-érseket az 1647-ki 14-dik t.-cz. értelmében megintetni, s a további eljárást ezen megintés eredményétől felfüggesztetni határozta.

Pest példája, miként elébb, úgy most is a legtöbb megyében követőkre talált. A viták a tárgy felett még nagyobb ingerültséggel folytak, mint elébb. A kérdés a világi rendet tekintve, koránt sem annyira a két vallásbeliek, mint inkább a szabadelvűek és conservatívek közt forogván: sokan nemcsak a protestánsok, hanem a katolikusok közül is sérelmesnek látták már azt is, hogy a papság és pártja, a helyett hogy a jövő országgyűlés intézkedését bevárna, Róma tekintélyével akar eldönteni oly kérdést, mely törvényeinket érdekli. Az ingerültség a pápai breve s primási körlevél miatt némely megyében oly fokra hágott, hogy közgyűléseiken még a Rómától való elszakadás is szóba hozatott; sőt Bereg megye többsége nyíltan kijelentette, miképen Rómától teljesen függetlennek kívánja a magyar kath. egyházat, s ezt egy körlevelében a többi megyékkel is tudatta; mi azonban, mint szénvedélyszülte túlság, sehol sem talált pártolásra.

A primás-érsek Pest megye felszólítására nem válaszolt; minek következtében ez egy későbbi közgyűlésében elhatározta, hogy ezentúl az áldásmegtagadás minden esetében az illető lelkeszszel együtt, az 1647-iki 14-dik t.-cz. értelme szerint, a primás-herczeg is perbe fogassék. E pöröknek nem volt ugyan semmi következése sem az érsekre sem az illető lelkeszerekre nézve; mert a kormány ezeket is az udvari kancelláriára rendelvén felküldetni, a jövő országgyűlésig bevégezetlenül magánál tartotta: de annál fon-

A papság tekintélyének csökkenése.

E korszellelem természetesen ama fénykört sem kímélte, melylyel a múlt korok övedzették körül a papi rendet. A tiszteletnek s tekintélynek teljes eltűntét azonban, sőt azon népszerűtlenséget, gúnyt, megvetést s majdnem gyűlöletet, melyet a papság maga ellen mindinkább növekedni tapasztalt, nem lehet egyedül e korszellemből származtatni. És a történelem tisztében áll kimutatni okait ezen erkölcsi tüneménynek; mit mi részünkről annál lelkiösmeretesben teljesítendünk, minthogy vannak elfogúlt, vagy képmutató, önérdektől vezérelt s mellékezelőkre törekvő írók, kik e fontos eseménynek okait helytelenül magyarázzák. Egyebek közt gr. Majláth János a maga felületes, mindenütt pártérdekből induló történelmi munkájában ¹⁾, elismervén a tényt, azt annak tulajdonítja, hogy I. Ferencz a következő elvet állította fel a papság tekintetében: „Azon pap legkedvesebb előttem, a ki legkevesebbet foglalkodik politikával.“ A kath. papság ezt

¹⁾ Neuere Geschichte der Magyaren. I, 212.

megtudván, ugymond, a politikai térről visszavonult. Jám-bor és jótékony maradt . . . de politikái befolyása csökkent. Midőn az 1825-ki országgyűlés után a politikai színpadra ismét fellépett, erélyes püspökök s nagy tehetségek minden erőfeszítéssel sem voltak képesek az elébbi túlnyomó befolyást visszaszerezni a kath. papságnak.“

A tény igaz; de ha gr. Majláth János azt valóban Ferencz király maximájából származottnak hiszi, úgy vagy nem látja, vagy látni nem akarja a nagy drámát, melyet a világtörténelem előnkbe állít az eszmények, ideálok változtatában s egyáltalán az emberi ész fejlődésében. Korunkban, bár mennyire fájlaljuk is azt, a hit eltűnt s helyét a kétely és közönyösség, a philosophia és egyenlőségre törekvés foglalta el. A népi életben nem a hit ereje, nem a vallási buzgalom azon belső hatalom többé, mely irányt szab az emberek gondolkodásának, mely a közvéleményt teremti, vezérli és cselekvésre határoz; a hitet, a vallást, a szabadság és egyenlőség eszméje váltotta fel az uralomban: ez a kor bálványja. Természetes, hogy e nagy változás következtében csökkenni kellett azon osztály tekintélyének is, mely a hit és vallás szolgálatára lévén hivatva, a hatalomban, mely abból folyt, hivatalánál fogva osztozott. Azonban kétséget nem szenved, hogy a papság, ha e megmásolhatlan változásban eszélyesen megnyugszik, a külhatalom s befolyás helyett, melyet ilyképen elvesztett, egy másnemű, tisztán szellemi hatalmat szerezhetett volna magának, amannál sokkal tartósbat, az emberi társaságra nézve jótékonyabbat. Az emberek, ha megszűnnek is lenni buzgóan hívők a positiv vallás szabályai szerint, a halhatatlanság reményeit, a végetlen szükségének érzetét, mely lelkök lényegét képezi, a vallásosság ösztönét, mely természetöktől elválhatatlan, a sóvárgást az örökkévaló felé, mely az ember törvénye, nem vethetik ki kedélyökből; a philosophia világánál sem szaggathatják szét a szellemi kötelekeket, melyek a jelent a túlvilággal összefűzik; sőt a tévtanoktól ment józan

1840—1843.

philosophia, minőnek az egyezményes elvből kiinduló bölcséletet mutattuk be, e kötelékeket még szorosabbra vonja, a tudás mellett a hitnek is adván helyt rendszerében s ott nyitván annak egy végetlen tért, hol a tudás az észlelhető, positiv dolgok s tények határához jutott. Itt a tudomány megállapodik s a hitnek engedi kiterjesztetni szárnyait, hogy ama láthatatlan világba repüljön. Mert ha a tudás vágya törvénye a léleknek, mely a végetlen tudományért sóvárog: úgy a hit törvénye a szívnek, mely a végetlen boldogságért eped. És ekként azok, kik e reményeket, e szellemi sóvárgást a kedélyekben hivataloknál fogva ápolni kötelesek, mindig képesek maradnak nagy hatalmat gyakorolni a kedélyek felett; csakhogy ezzel megelégedve, ne igényeljék azon világi befolyást, melyet a megváltozott, szabadságra s egyenlőségre törekvő emberi társaságban többé nem gyakorolhatnak.

A hierarchia azonban nem értette meg, s részben még most sem akarja megérteni a kor intő szózatát. Nem akarta látni, hogy a demokratiai szabadság lett a kor irányeszményévé, s hogy a pályán, mely ez által kimutatva van, közösen tolatnak előre nem csak azok, kik ezen eszményért lelkesedve harcolnak, hanem azok is, kik magokat ellenségeinek nyilvánítják; hogy vitetnek akarattjokon kívül, akaratjuk ellenére; nem akarták látni, hogy ők is egyiránt vak eszközök a gondviselés kezében, s hogy ezen eszmény, az egyenlőség és szabadság kifejlése, oly közönséges és tartós, hogy naponként mindinkább kisiklik az emberek hatalma alól, tehát magának a gondviselésnek határzata. És a mint tekintélyét súlyedni, hatalmát csökkenni tapasztalta, elfogultságában erőszakolni akarta a történelem menetét: csökkenő hatalmának erősítése végett a királysággal, az állami főhatalommal lépett szoros szövetségbe. Szolgájává alacsonyította magát, hogy annak változatlan fényében, hatalmában osztozzék, attól védve, támogatva, tarthassa fenn súlyedő hatalmát.

De az egyenlőségi eszmék fokozatos fejleményében a királyság is elveszté isteni jogának fénykörét. Az abso-

lut hatalom napról napra gyűlöltebbé lett a közvéleményben. Mi volt természetesebb mint, hogy e népszerűtlenség, e gyűlölet a papságra is kiterjedjen, mely a főhatalom érdekében mint annak szövetségese, szállt harczra a kor szellemével, s oly tanok és elvek képviselőjévé tolta fel magát, melyeket a nép ellenségeseknek tartott a maga törekvései tekintetében? Említettük fentebb, miként az egyházi hatalom, épen Ferencz király kormánya alatt, az abszolút hatalom politikai eszközévé vált, s világi érdekei végett ama, minden szellemi mozgalmat elfojtani, butítani törekedő kémrendszer szolgájává engedte magát alacsonyíttatni. Említettük szintegy, hogy a papság 1825 után is, egyiránt a felső és alsó házban, mindig azon párttal fogott kezét, mely minden újítástól iszonyodva, a nemzeti alkotmányos reformtörekvéseket minden áron gátolni törekedett. Ehhez járultak a csaknem minden országgyűlésen megújult viták a különböző vallásfelekezetek egymásiránti jogviszonyai felett, mely vitákban a főpapság, ellenére ama korábbi békekötések s törvények szellemének, melyek e jogviszonyokat szabályozták, mindig csak a felekezeti tanok terén harczolt, a státuszjog igényeinek engedni soha sem hajlandó. Mi csoda, ha ily körülmények közt s oly korban, melynek fő jelleme a szabadságra s egyenlőségre törekvés, tekintélyök egyre csökkent, befolyásuk végkép elenyészett, sőt népszerűtlen magok viselete miatt, mely szerint a tömegekben fanatizmust ébresztettek, gazdag jövedelmeikből korteskedést, vesztegetéseket űztek, naponként növekedő gyűlöletet s megtámadtatásokat vontak magokra? A közönség szeme a papi javakra fordult, melyeknek jövedelmei rendeltetésöktől annyira eltérő czélokra is pazaroltattak. Borsod vármegye egyebek közt egy közgyűlésében nagy szótöbbséggel ki-mondotta a papi javak secularisatiójának szükségét. A határozat némi más tekintetek miatt, nem fogadtatott ugyan el a megyék többsége által; de az eszme nagy tetszéssel találkozott az ellenzéki párt véleményében.

1840—1843.

A papság ellen intézett e megtámadások 1841-ig csak a megyei közgyűlések s a társalgási élet körére szorítkoztak. Mióta azonban a censura korlátai megtágultak, a pártérdekek ezen harcza a sajtó terére is átvitetett. A Pesti Hírlap nem csak szabadelvű, hanem protestáns szellemű lap is lévén, bár szerkesztője e tárgyban nagy mérsékletet tanúsított, hasábjain, a megyei tudósítások közt, széles mézót engedett a papság ellen intézett megtámadásoknak. A főpapság is szükségesnek látta tehát egy politikai hírlapot szerezni a maga számára, miután a két, tüzetesen vallási, lap igen csekély körre szorult, kevesektől olvastatott. Ügyök azonban népszerűtlen lévén, annak védelmét csak a szinte kis közönségű, rosszul szerkesztett „Nemzeti Újság“ vállalta el, mely azután csak a püspökök segélyezéséből tengett. Hasztalan ügyekezett e lap, cikkelyei által, melyek jobbára a papi jogok s javak védelme körül forogtak, magára vonni a közönség figyelmét. Olvasó köre akkor sem tárgult tetemesen, midőn annak szerkesztését gr. Majláth János vette által, s fennen hirdette, hogy lapja a „trón és oltár védelmét“ tűzte ki céljául. A gróf egy részről a káptalanok országgyűlési szavazatjoga mellett kezdett izgatni; de egész eljárása csak szerencsétlen torzalakja lett a városi kérdésnek, mely, mint alább látandjuk, e korban nagy hévvel tárgyalatott. Más részről ő is a papi javak védelmében fáradozott. De miután Borsodnak a secularisatiót illető indítványa más megyéknél pártolásra nem talált, s inkább csak a papságnak a vegyes házassági kérdésben tanúsított magaviselete ellen intézett ijesztés, mint komoly szándék volt: az egész vita bizvást szélmalomharcznak tekinthető. Csak annyi figyelmet sem volt szerencsés nyerni a közönségtől, hogy cikkelyei a napi sajtóban komolyabb discussiot támasztottak volna; míg a papság egy része azokat nagy tetszéssel s helyesléssel olvasta, az értelmesb közönség kaczagott fölöttök.

MÁSODIK FEJEZET.

A nemzetiségek harcza.

Ezen élénk párttusák alatt, melyek a magyar nemzet 1840—1843. kebelében egy részről a reformok tárgyai s módjai, más részről a vallások egymás iránti viszonyai felett annyi hévvel és szenvedélyességgel folytak, egy más nemű harcz, a nemzetiségek harcza is mindinkább az előtérbe tolakodott s mind mérgesebbé kezdett válni. E harcznak, miként fentebb előadtuk, mind a felvidéki tótság mozgalmait, mind a horvát és szerb illyrismust tekintve, az orosz propaganda által a panszlavismus zászlója alatt folytatott izgatások válnak első támasztói s ápolói; majd azonban a horvát és szerb nemzeti ébredés elemeivel is erősödvén, mind nagyobb terjedésnek indult, s felsőbb kormánybefolyások következtében napról napra inkább elmérgesedvén, már valóban veszélyes mozgalommá kezdett válni.

Az orosz propaganda által ébresztett panszláv izgatásoknak létezéséről és irányáról mindenkit eléggé meggyőzhettek Kollárnak fentebb idézett „Slávy Dcera“ című költeménye s 1837-ben közzétett német röpirata. A magyarok azonban saját átalakulásuk kérdéseivel egészen elfoglalva, sokáig észre sem vették, mily hatalmas fejlődésnek indult a panszlavismus egész Európában s különösen azon szláv fajokban is, melyek Magyarország határait, a magyar

Panszlavis-
mus.

1840—1843.

alkotmány védszárnyai alatt éltek. A „Slávy Dcera“, bár szemöket felnyithatta, s e tekintetben oly igen megérdemlette volna figyelmöket, a magyarok által kevésbé ismertett. „A szlávok — ugymond egy szinte szláv író, Kramarcsik — nagy lelkesedéssel fogadták a magok nagyságának és dicsőségének költeményét: a munka eredménye nálunk az lett, hogy a szláv ifjúságban, melyet a gyakran csak félig értett költői fellengzés elragadt, a képzelt dicsőség képei megrészesgítettek s a jövő szláv nagyság büszke álmai elbájoltak, egy pártot képezett, melyből a magyar nemzeti érdekek léghevesebb ellenei származtak s még egyre származnak. E szellem lengi át költészi zsengeiket, melyekben Kollár panszláv visioit utánozzák. A „Slávy Dcera“ ismeretlen maradt a magyarok előtt; annál inkább és örömeztőbb olvasták azt a szlávok. — Már mintegy birtokában képzeltek magokat azon fénynek és nagyságnak, mely őket vezérok ábrándjaiban elbájolta, már feltámadtak képzeletökben Magyarország ellen.“

A panszlavismus, hívei által különben is lehetőleg rejtetve, a titok fátyola alatt ekként mindinkább fejlett s erősödött. Különösen az ágostai evangélikusok egyháza, mely kebelében fél millió tótnál többet számlált, volt annak tűzhelye, s az evangélikus papok és tanítók apostolai. Ezek a felekezetek pozsonyi, selmeczi s több más főiskoláiban tanuló ifjúság kebelében szláv társulatokat alkottak, melyek tagjai a szláv nyelvet nagy lelkesedéssel művelték, s homiletikai gyakorlatok színe alatt panszláv irányú dolgozatokat készítettek s olvastak fel magok a tanítók által vezérlett egyesületi gyülekezeteikben. Még egynémely ev. superintendens s köztök különösen Jóseffy is elősegítette e törekvéseket. Háborítást ezekben az azokat nem igen ismerő magyarok részéről nem szenvedvén, bátorságuk egyre nőtt, s 1840-ben már oly vakmerőséggé fajult, hogy a magyar nyelvet illető legújabb törvények ellen is mind hangozabban kikelni, azokat gáncsolni, megvetni, s hol csak

alkalom nyílt, megszegni, növekedő göggel szinte dicsőségöknek tartották. E mellett a magyar nyelv túlterjeszkedése s a szláv nyelv elnyomása miatt mind keserűbb panaszokra, a magyar nyelv és nemzetiség ellen hangosabb gúnyokra fakadtak.

1840—1843.

E vakmerőségük által azonban a titok fátyolát önmaguk mindinkább fellebbenték mozgalmaik felett. A szláv nyelvet értő hazafiak figyelni kezdenek törekvéseikre, s a Hírnök és Jelenkor hírlapok is szót emeltek e haza s nemzet elleni bűnös rajongások ellen. Majd az egyházi kormány is közbelépett. Gróf Zay Károly, 1840-ben az ágostai vallástételük főfelügyelőjévé választatván, nem kevesebbé egyházi mint hazafiúi kötelességérzettől lelkesítve, buzgalommal kelt ki a szláv nyelv s irodalom művelésének színe alatt lappangó panszláv törekvések ellen, melyek által nemcsak a magyar nemzetiséget, hanem az evangélikus vallást is fenyegetve látta. Mert hiszen maga Kollár, a panszlavismus vezére is ekként nyilatkozott német röpiratában a vallás és nemzetiség viszonyairól: „Istennek hála, elmúltak az idők, melyekben eleink a nemzetiséget a vallás miatt elfojtották. Az esztelen viszályok, a képmutató csalódások, a hibák elhallgattak.” Zay tehát a bajnak elejét veendő, ama panszláv társulatokat, melyek a homiletikai gyakorlatok ürügye alatt űzött nemzetellenes törekvéseken rajtkapattak, részint eltiltotta, részint szigorú felügyelet alá helyezte.

Látta azonban, hogy a papi s tanítói karban már mélyebb gyökereket vert a panszlavismus, mintsem hogy azt pusztá tilalom által egyhamar kiirtani sikerülhetne: egy más nagy eszme valósítása által ügyekezett tehát azt ellensúlyozni. A helvét vallástételű protestánsok Pesten egy új főiskolát szándékozván megalapítani, Zay indítványt tőn: állíttassék fel ezen egyetem a két prot. felekezet összpontosított erejével, s történetjék ezen összpontosítás azoknak egybeolvadása által. A nemes gróf ezen indítványának, az indokokat tekintve, inkább politikai s nemzetiségi mint egyházi volt a színezete. A helvétiai hitvallású két milliónyi

A pesti protestáns főiskola.

1840—1843. népben feküdt a magyarság legerősebb eleme; még az e felekezetbeli urak is kitűntek, nagy részben elnémetesedett magnásaink közt, azon hűség s buzgalom által, melylyel a magyar nemzetiséghez ragaszkodtak s a nemzeti nyelvet pártolták. Ellenben az ágostai hitvallás a tót és német ajkúak közt számlált legtöbb híveket. Hiszen a reformált hitvallás, híveinek tiszta s buzgó magyarsága miatt, mindjárt a két protestáns felekezet egymástóli elszakadása korában „magyar hitnek“ neveztetett, ellentétben az ágostai hitvallással, melynek hívei közt a nagy többséget tótok és németek alkották. Gróf Zay tehát az egybeolvadásban ezen erős magyar elemmel saját felekezetének magyarítását, vagy legalább a panszláv törekvések elfojtását czélozta leginkább. „Ez egybeolvadás — ugymond szózatában — nem csak a protestantismus, hanem a kath. testvérvallás, alkotmányos szabadságunk és kormányunk érdekében fekszik; mert általa minden, a két evangel. felekezet közti bármi csekély, de az egészre mindig bénító hatású surlódások megszüntetnek, minden idegen elemnek közállományunkra vallási s politikai tekintetben veszélyes befolyása végkép elfojtatik; a nemzeti élet tápeleme, a népnevelés, üdvösebb gyarapodásra indíttatik; általa a protestantismus és a katholicismus, érintkezési pontjaik szaporodván, a szeretet örök parancsolatit követve, egymásnak önállását rokonilag biztosítandják, míg a Mindenható áldásával, mindkét részről előhaladás által, a közünk sorompók is romba dülnek; s majd így a katholicismus a protestantismussal két bajnok testvér gyanánt védendi honunk nemzetiségét, alkotmányos szabadságunkat, az uralkodó ház jogait stb.“

Az indítvány horderejét, nemzetiségi tekintetben, teljesen megértette a magyarság: az eszme lelkesedéssel fogadtatott, s rövid időn oly népszerűvé lett, hogy alig emelkedett többé kétség valósulása iránt. Maga a választmány, mely a főiskola létrehozásában munkálkodott, reményét

fejezte ki, hogy nem sokára eljövend az idő, midőn a két felekezet, mint Németország több tartományaiban már megtörtént, teljesen egybeolvadand. Majd egy lépéssel tovább haladva, Bernáth Zsigmond által a két felekezet részéről évenként tartatni szokott egyetemes gyűléseknek egy conventté olvadása, Kossuth által pedig egy közös egyházi hírlap kiadása, mely különösen az egyesülés eszközzésében működnek, hozatott indítványba. Valósult mind a kettő: az első azonban oly módosítással, hogy még nem magok a conventek olvadtak egybe, hanem egy közös választmányt neveztek ki mind a két felekezet részéről az egybeolvadás előkészítésére. A Pesti Hírlapban már ezen eredmény is oly vérmes reményt ébresztett, miszerint felkiáltana: „Még fél éve sem múlt, hogy az unio nagy gondolata köztünk forog, s ma már ezereknek ajkairól szól az óhajtás, ezerek lelkében buzog a szilárd szűz akarat, s mi a meggyőződés szent hitével mondjuk: az unio meg lesz!”

De e remények igen koraiak voltak. A kinevezett választmány még 1842-ben is reménytelve készítette ugyan terveit a nemzetiség gyarapodása tekintetében kétségtelenül üdvösen hatandó egyesülésnek; sőt voltak egyes községek, például Temesvár, hol a két felekezet, mind a nevelés mind az isteni szolgálatra nézve, valóban egybeolvadt; de az egész felekezetet illetőleg, még sem érhetett valóságra az oly nagy következményeket eredményezhető egyesülés. Már a kölcsönös hierarchiai féltékenységekből s a két felekezetnek egymástól elvileg különböző egyházi kormányzatából támadt nehézségek is csaknem meggyőzhetlen akadályokká fejlődtek; a legtöbb akadály azonban a mindinkább elmérgesedő nemzetiségi kérdésből származott, míg végre a panszlavismus szikláján végkép hajótörést szenvedett az unio eszméje.

Mert bár mi őszintén óhajtották is azt a legtöbb helvétiai s magyar ajkú ágostai hitvallásúak; bár Zay Károly, főfelügyelő, ki, valamint az indítványt tette, ugy annak

A panszláv papok ellen-
tőrekvései.

1840—1843.

valósításában is legbuzgóbban munkálkodék, nemzeties törekvéseiért mind egyesektől mind testületektől nyilvános elismerést és helyeslést aratott: a panszláv papok és tanítók azonban titkon minden követ megmozdítottak az eszme megbuktatására; különösen Zayt mind élő szóval, mind szláv és német lapok s röpiratokban a legméltatlanabb módon támadták meg. Ő tehát az ügyet az 1841-diki szeptemberben tartott egyetemes convent elejébe terjesztette, felhíván azt: mondana eljárása fölött ítéletet, ettől függesztvén fel, folytassa-e tisztét a megkezdett irányban, vagy lemondjon hivataláról? A gyülekezetben, kivált a papságot tekintve, a tótajkúak nagy többségben lévén, attól lehetett volna eleve tartani, hogy a panszlavismus vívand ki diadalt. Azonban a nyilvánosságra hozott bűnös törekvéseket senki sem akarta bevallani. Még azok is kik, mint Jóseffy superintendens, panszláv izgatásairól eléggé ismeretesekek valának, minden módon palástolni, ártatlan nyelvgyakorlatoknak ügyekeztek ábrázolni a nemzetelleni törekvéseket, s buzgóságot színleltek a magyar nyelv és nemzetiség mellett. A magyar érzelműek sem akarták tehát a vádak felhalmozása által elmérgesíteni a kedélyeket; kiméletes hallgatással mellőzték a panszláv irányok részleteit, s megelégedtek azzal, hogy a convent a nélkül, hogy csak egy szózat emelkedett volna is ellene, Zay felügyelőnek hazafias eljárásáért köszönetet szavazott; az iskolákban netalán még létező tót társulatokat, azoknak idővel veszélyesekké fajúlhatása miatt, végkép eltiltotta; az illető tanítóknak az ilyen bálirányok elnézését vagy épen ápolását hivatalvesztés alatt tilalmazta; végre pedig a két evang. felekezet uniójának óhajtását, egyetlenegy szó ellenzése nélkül, végzésképen kimondotta. Más részről a főfelügyelő eljárásának helyessége a sajtó útján is mind hírlapokban, mind különösen egy német röpiratban ¹⁾, mely hitfeleinek meggyőzését

¹⁾ Protestantismus, Magyarismus, Slavismus. Als Antwort auf die gegen Gr. Carl Zay, Generalinspector der evang. Kirche und Schulen A. C. in Ungarn, erschienene Schrift.

tűzte ki céljául, diadalmas okokkal bebizonyítottatott; ő maga 1840—1843. méltó dicséretekkal magasztaltatott.

De panszláv tótjaink, bár a nyilvánosság előtt, többségek daczára is, ekként meghunyászkodtak, a cseh-orosz propagandától is folytonosan izgattatván, alattomban nem szüntek meg folytatni nemzetellenes törekvéseiket. Névtelen német röpiratokban s hírlapokban, kivált az augsburgi „Allgemeine Zeitung“-ban közzé tett cikkekben kezdték meg újabban táborozásaikat. A magyarokra mindenféle rágalmakat szórtak, költött eseményeket híreszteltek, melyek szerint a magyarok a szlávokat nyelvök használatában s kifejtésében meggátolni, a magyar nyelvet pedig még a családi és társas életben is reájok erőszakolni törekednének. Különösen a magyar nyelv diplomatikai használatát célzó 1840-ki törvényről elhitélni akarták a német közönséggel, hogy az igazságtalan, zsarnoki; holott e törvény szerint a nemzeti nyelv nem valamely élő, hanem a holt latin nyelvet tolta ki a közigazgatás némely ágaiból, a nép socialis és magán életére pedig legkevesebbé sem terjesztette ki foglaltsait, s az idegen ajkú országlakosoktól mindössze is csak azt kívánta, hogy a kiküszöbölt latin helyett ezentúl a kormányzat nyelvvé lett magyart tanulják. A zaj, melyet a német sajtóban ütöttek, az elnyomás és erőszakolás költött vádjai e rágalmakat a külföldön sokakkal elhitették. Sokan, kik nem tudták, hogy az augsburgi „Allgemeine“ orosz zsoldban áll, mint idegent részrehajlatlannak tartva, hinni kezdették, hogy a magyarok életre halálra harczot izentek minden idegen népiségnek, mely országuk határaiban létezik; s az igazság érdekében, lovagias szellemenben véltek működni, midőn a szlávok védelmére a túlajtott magyarítás ellen szót emeltek. Így többek közt gróf Thun Leo, a cseh nemzetiség egyik legszenvedélyesebb előharczosa, mind hírlapi cikkekkel, mind röpirattal védelmére kelt az elnyomótnak állított szláváságnak. Jól tudta ugyan ő, miként áll Magyarországon a dolog; de a párt-

1840—1843.

érdektől elragadtatva, nem tudott vagy nem akart hódolni az igazságnak. A keztyűt Pulszky Ferencz vette fel, ki aztán, mint egyike a szláv eredetők mellett is buzgó magyar evangélikusoknak, Thunnal e tárgy felett hosszú levelezést folytatott; melyben kétség kívül Pulszkyt fogja győztesnek ítélni minden elfogulatlan olvasó.

Azonban a panszláv papok és tanítók elégedetlenséggel tapasztalták, hogy minden zaj mellett, mit a német sajtóban ütöttek, s minden sympathiák mellett, miket a külföldön magok s a szláv nemzetiség mellett ébresztettek, benn az országban nem igen boldogúlnak s pártjok, a helyett hogy gyarapodnék, fogy; miután sokan, kik elébb velök tartottak, kivált az ifjak, belátván, hogy Magyarországon a magyaron kívül más politikai nemzetiség nem lehet uralkodóvá, s hogy csak ennek védelme alatt van biztosítva a polgári szabadság nem különben, mint a protestantismus, odahagyták zászlójokat. A panszláv papok tehát, tapasztalván egyszersmind azt is, hogy az országban mind nyíltabban ellenök fordul a közvélemény, a magyar hírlapokban mind kiméletlenebbül ostromoztatnak: dicstelen ügyöknek a trón árnyékában kerestek pártfogást, hol a cseh Kolowrat miniszternek nagy volt befolyása. 1842-dik tavaszán tehát a szláv papok és tanítók közt nagy titokban, nehogy szándékuk, ha idő előtt felfedeztetik, megakadályoztassék, egy a királyhoz küldendő folyamodást köröztettek, melyet, miután reá mintegy 200 aláírást nyertek, Jóseffy superintendens, három más paptársával májusban a királynak valóban be is nyújtott. A folyamodvány, mely az aláírók csekély számának daczára is valamennyi tót ajkú evangélikus alattvalók nevében szól, főbb pontjaiban következő:

A panszláv
lelkészek fo-
lyamodványa
a királyhoz.

„Miután az ország legújabb törvényei tisztí nyelvvé a latin helyébe a magyart emelték, a tót evangélikusok is kötelességöknek tartják azt tanulni. Vannak azonban sokan, kik a törvényt elferdítve, az egész országot megma-

gyarítani akarják, s e végett a békés tótok ellen gyanúsításokra s üldözésekre vetemednek... Az evang. tót nép, mely 800.000 lélekből áll, s kivált annak lelkeszei, nyilvánosan gúnyoltatnak; a tót tanítók s tanulók státuselleni bűnről vádoltatnak; a magyar nyelvnek a nyilvános isteni szolgálatnál feltolása által néptünknek még vallási tanítása is erőszakoltatik; valamint a gyermekek iskolai tanítása is megzavartatik az által, hogy azokat néhol rögtön magyarokká akarják változtatni. A magyar hírlapokban papjaink s tanítóink megtámadtatnak s gúnyoltatnak, mivel anyai tót nyelvöket tanulják vagy tanítják, vagy általában a szláv-ság iránt rokonszenvet mutatnak. De ezt még csak eltűrnék tóttjaink, ha némely túlzó magyarok saját egyházi jogaikat is nem sértenék, a tót nyelvet a templomban és iskolában nem tiltanák. Legfájdalmasabban esett, hogy még főfelügyelőnk, gr. Zay Károly is, a helyett hogy a pártok felett állana, e túlzó magyarokhoz hajlott, őket szóval s tettel elősegíti. Bizonyítványul szolgáljon 1840-ben mondott tisztfoglaló beszéde, melyben egyebek közt azt mondja: „Minden eszme, minden törekvés a magyarosodást gátolni, és a magyaron kívül más nyelvet terjeszteni annyi volna, mint az értelmiség, az alkotmányos elvek, sőt maga a protestantismus életerét elfojtani; a magyar nyelv leghívebb véde hazánk szabadságának s a protestantismusnak; a magyarság győzedelme egyszersmind diadala a szabadságnak és értelmiségnek.“ Hasonló, Felséged Kormányá ellen is bizalmatlanságot gerjesztő értelemben nyilatkozott ő a lőcsei tanárokhöz irt levelében, s ama körlevelében, melyben az ártatlan szláv literátorokat honárulási irányokról vádolja. Az 1841-ki közgyűlésen a magyar párt túlnyomó ereje által a szláv tanulók társulatai eltiltattak a nélkül, hogy azok felett előbb vizsgálat tartatott volna; mi által hihetőleg azt akarták elhíttetni, hogy szlávnak már születni s a szláv nyelvet tanulni is bűn. A közgyűlés ebben nyilván átlépte hatalma korlátait, miután a szláv nyelv tanulásának tilalma

1840—1843.

a tót nép vallási oktatásának akadályára vagyron. A főfelügyelő s mások e túlbuzgalma a lakosok kedélyét elkese-
 ríti, bizalmatlanságot s idegenséget szül a magyarság ellen...
 Sérelmünkre van az is, hogy a legújabb törvények szerint
 az egyházi anyakönyveket magyarul kell vinnünk, holott
 számos idősb papjaink vannak, kik magyarul nem tudnak.
 Sérelmes továbbá az is, hogy a bevádolt tótok magokat
 sem egyházi sem világi törvényszékeik előtt anyanyelvükön
 nem védelmezhetik.... Bár a sajtó szabadabban mozog,
 védíratainkat mégis a magyar lapok fel nem veszik; sőt
 azokat néha maga a censura is letiltja. De elegendő cen-
 sorok is hiányzanak a szláv literatura megvizsgálására....
 A pesti egyetemen, holott mégis több idegen nyelv tanít-
 tatik, a szláv nyelvnek nincs tanszéke, mi nemzetiségünk-
 nek nagy kisebbségére válik. Mi végre bennünket az elle-
 nünk szórt rágalmak mellett leginkább szomorít, az abból
 ered: hogy a túlzó magyarok nyelvöket már a tiszta tót
 közösségekbe is behelyezik. Szomorú jövődőtől félünk,
 látván, hogy az iskolákban inkább sürgettetik a magyar
 nyelv tanulása, mint az értelem és szív művelése. Nógrád
 megyében és másutt is ugy nevezett magyar nemzeti pénz-
 tár alkottatott a tót gyermekek megmagyarítása végett.
 Nem szükség pedig mondani, miként csábítja ez a szüléket
 és gyermekeket; mily ferde lélekírány adatik nekik az ál-
 tal, ha már az első iskolákban is nem isten és erény, ha-
 nem a magyarosodás állítatik fő czél gyanánt azoknak
 elébe. Több helyeken a szláv isteni szolgálat megmagyarít-
 tatott: így Csalomián Hontban, Szarvason Békésben, Szu-
 dicson Nógrádban, Nyiregyházán Szabolcsban. Ez utóbbi
 helyen az elemi iskolákban már a vallás is magyarul kez-
 detett taníttatni. És midőn Jóseffy superintendens ez ellen
 tiszte szerint kikelt, azt neki a túlbuzgó magyarok rosz né-
 ven vették. Végre még kegyetlenségek is követték el a
 magyarosítók által néhány tóton, kik botütésekkel, börtön-
 zésekkel kényszerítették megtagadni istentől kapott tót

anyanyelvöket, s felcserélni a magyarral. Ez történt például 1827-ben Veszprém megyében, Lajos-Komárom négy tót lakosán, kik az előljáróság elleni kikelés, makacsság ürtügye alatt egyedül nyelvök miatt botoztattak meg.“ Kérik ezután a királyt, védje őket a rágalmak ellen; nevezzen ki Budán és Pozsonyban több tót censort s engedje meg mindazon munkákat, melyek magyarul vagy németül megjelentek, tótul is kinyomatni; állítson fel az evang. főiskolákban és a pesti egyetemen szláv nyelvi s irodalmi tanszékeket, engedje meg, hogy egyházi kormányügyeikben s az anyakönyvek vezetésében a latin nyelvet tovább is használhassák; s mentse meg egyházukat és iskoláikat a magyarítók túlbuzgalmától.

1840–1843.

Szándékosan bővebb kivonatát adtuk e folyamodványnak, s különösen kiírtuk mind ama panaszt, mi benne a magyarság-ellen felhozott. E vádakat hosszan czáfolni szükségtelen: legyen elég néhány észrevétel. A ki meggondolja, miket nyomtatott Kollár a maga „Sláwy Dcera“ költeményében; mások a „Gitrenkában“ a magyarok ellen, nem láthatja által, miként panaszkodhatnak e panszláv papok a sajtó ellen, s miként vetemedhetnek még azon alkotmányellenes kérelemre is, hogy több censorok neveztesse ki. Az ágostai hitvallásnak egyházi kormánya teljesen demokratiai autonomián alapulván, az isteni szolgálat nyelvét minden község önmaga, az iskolákbani tanítás nyelvét pedig a superintendentialis gyűlések határozván meg, ha a többségnek a magyar nyelvet tetszett elfogadni, mint például ez Rozsnyón, Szarvason, Nyiregyházán s több más helytt történt: az ellen a panszláv papoknak kikelni nem volt joga, valamint az ellen sem, hogy a tanulóknak és szüleiknek szíven feküdt buzgóan tanulni a magyar nyelvet, mely a kormányzat s hivatalviselés nyelvévé lévén, multhatlanul szükséges volt mindenkinek, ki hivatalra vágyott. Az olyféle vádak s panaszok, minőket ama Lajos-Komáromi négy lakosról előadnak, a felett, hogy egyes

1840—1843. elszigetelt esetek, melyekért a nemzet felelős nem lehet, jobbra olyan költemények, minő például 1843-ban az augsburgi hírlapban Sőrész kemenczei evangel. lelkészről a legapróbb részletességek megemlékezésével meséltetett, kit hivataltól csak azért akartak volna megfosztani előljárói, mivel híveit megmagyarosítania nem sikerült; mely előadást azonban maga az illető lelkész teljesen költöttnek nyilatkoztatt. De szükségtelen bővebb czáfolatokba ereszkedni, miután a folyamodványban felhordott vádakat alaptalanoknak, s csak a folyamodók képzelődésében létezőknek már az is eléggé bizonyítja, hogy azoknak a kormány sem adott hitelt, a tót ajkú nép közvéleményére sem volt hatásuk. Bár mennyire izgattak kéz alatt községekben a panszláv papok, semmi forrongást, semmi ellenzékét nem birtak azokban támasztani a magyar elem ellen. A nép együgyűségében is elég józan volt belátni, hogy Magyarországon csak a magyar nemzetiség zászlója alatt van jövődője a polgári szabadságnak, szintugy mint az anyagi jóllét gyarapodásának; elég értelmes volt látni, hogy a hetven millió szláv közül csak azok élvezik az alkotmányos szabadságot, kik a magyar nemzetiség védelme alatt léteznek; és, miként a forradalom alatt s után máiglan kétséget nem szenvedő módon tanúsította, őszintén csatlakozott e nemzetiséghez, mely minden ajkú honlakosra egyaránt terjeszté ki a gyarapodó szabadság és civilisatio áldásait. A nép mit sem gondolt e néhány száz fanaticus panszlávval, kik Magyarországon, a magyar alkotmány szárnyai alatt élve is, orosz sympathiákkal, szláv nemzetiségről álmodoztak. E nép legkevesebbé sem érzette magát sértve azon nem ritkán élesebb hírlapi cikkek által, melyekben e szláv nemzetiség apostolai honarúlással határos törekvéseik miatt ostoroztattak; sőt általában véve büszkén vallá magát magyarnak, és készségesen taníttatta fiait a magyar nyelvre, melynek tudását reájok nézve hasznosnak sőt szükségesnek látta.

Az ágostai vallástételűek közgyűlésén mindazáltal heves vitákra szolgáltatott tárgyat az idézett folyamodás, miknek az lett eredménye, hogy a közgyűlés azt, mint az egyházi kormányra s alkotmányos nemzetiségre nézve egyaránt sérelmest jegyzőkönyvében határozottan roszalta, s ellene, különösen pedig az ellen, mintha e szláv mozgalmak a magyarországi ágostai hitvallású egyházal azonosak volnának, ünnepélyes óvást tett. Továbbá a kebelében történt minden nemzetiség elleni mozgalmak megvizsgálására, egyszerűs mind pedig, hogy a szlávok panaszainak eleje vétes-sék, azoknak meghallgatására választmány neveztetett, mely e panaszokat, ha azok alaposak volnának, orvoslat, ha alaptalanok, elnémitás végett a jövő convent elejébe terjesz-tené. Nem mulasztá el azonban a convent kijelenteni azt is, hogy a tótokat anyanyelvöktől megfosztani egyáltalában nincs szándékában, s e tekintetben kész minden alaposan bebizonyítandó sérelmet orvosolni.

De sem a convent ezen rendszabályai, sem némely vármegyének szigorúbb felügyelete, minél fogva a panszláv izgatókat, mint például Gömör megye Jóseffy superinten-denst, ama folyamodvány főindítványozóját, azon okból, hogy a tót ajkú népben nemzetellenes mozgalmakat tá-masztani ügykeznek, perbe fogatta, — nem volt képes egészen elfojtani e bűnös törekvéseket. A panszláv papok abban, hogy a bécsi kormány hanyagon nézte e nemzet elleni izgatásokat, sőt a rokon illyr mozgalmakat kéz alatt még pártolni is látszott, mintegy bátorítást szemlélve, egy új stádiumba vitték törekvéseiket. Eleinte, mint láttuk, csak az irodalomra szorítkoztak, utóbb a tanuló ifjúságra, az is-kolákra terjeszkedtek izgatásaikkal; midőn pedig e két téren akadályokat láttak magok elejébe gördülni, melyek törekvéseiket sükeretlenekké tették, egyenesen a népbe vitték át agitációjokat: minthogy az ész és értelmiség tör-vényszéke előtt diadalt nem nyerhettek, a tudatlan tömeg előítéleteihez és szenvedélyeihez folyamodtak fondorkodá-

1840—1848.

saikkal. Kétségtelen bizonyítványa ezeknek egyebek közt a Fehérpataki Gáspár által az 1843-dik évre, a censura elkerülésével, titokban nyomtatott s kéz alatt árulgatott szentmiklósi tót kalendárium, mely egyenesen a nép használatára s csábítására volt számítva. Különösen gr. Zay főfelügyelő ellen öntötte ki ebben mérgét s ügykezett a nép indulatát felizgatni a panszláv kiadó, azzal vádolván őt közönsége előtt, hogy „a neki átadott méltósággal visszaél: gyalázza a tótokat s nyelvöket, őket a hatalomnál gyanússá teszi s háborgatja; közējök meghasonlást, viszátkodást, gyűlölséget hinteget; a magyar tanulókat tanáraik ellen uszítja. Ő a szent hittan jelöltjeit a tót nyelvben, melyen isten ígését kellend hirdetniök, tökéletesedni meggátolja, hogy a tót evang. egyházak még tót lelkészeket se kaphassanak, s aztán reformátusokká legyenek, vagy máshová kényszerüljenek fordulni. Az ágost. vallásuaknak a reformátusokkal egyesülése, megmagyarosodása, s a tótoknak az egész magyar honból kiirtása, ez az ő terve, melynek férfiasan ellene szegülni minden jó evangelikusnak szent kötelessége,” stb. Ha a népnek ilyféle igazgatását előljáróik s a magyar nemzetiség ellen még nyomtatványokban is elég bátrak valának üzni e panszlávok: el lehet gondolni, miként bujtogatták azt élőszóval, melynek hatalma, néptanítók lévén, rendelkezésökre állott. És valóban történt nem egyszer, hogy fanatikus panszláv papok még a templomot s az igazság és üdvösség, haza és felebaráti szeretet hirdetésére rendelt egyházi szószéket is megszenségtelenítették nemzetellenies bűnös izgatásaikkal. Történt az is, hogy tót nyelven a magyar nemzetiség ellen kiadott röpirataikat, mint például Csaplovicséit, a templomban nyilván árulva tolták fel a népre. Azonban, a miként az ilyféle bűnök szaporodni kezdtek, a vármegyék is szigorúbb felügyeletet rendeztek azoknak meggátolására vagy megfenyítésére. A nép pedig, mint mondók, józanabb volt, mintsem hogy magát e vagy béres vagy fanatikus izgatók által elcsábíttatni engedte

volna; miként az utóbbi események tanúsítandják, e bujto-
gatások a népben egészen sikertelenek maradtak. És 1840—1848.
bármilyen nagy volt is a zaj, melyet a panszlávok az ország
határain kívül is német hírlapok s röpiratokban ütöttek,
azoknak száma, kiket a tótok közt ekként a magyar nem-
zetiség s nyelv elleneivé tettek, az ötszázat aligha meg-
ütötte.

A tót panszlavismusnál mind terjedelme, mind iránya,
mind némi más körülmények tekintetében sokkal veszélye-
sebb volt a belbékére az úgy nevezett illyrismus, melynek
kezdetét Horvátországban már fentebb előadtuk. Mert bár
kétségtelen, hogy ez is az orosz propaganda által terjesz-
tett panszlavismusból vette eredetét; de ezen, eleinte figye-
lemre alig méltatott külizgatásszülte mozgalomhoz nem so-
kára az ébredező horvát nemzetiségből származott új elemek
is csatlakoztak, melyek a mozgalomnak erősebb alapot s
nagyobb terjedelmet kölcsönzének.

Az illyrismus
zavargásai.

A magyar nemzet buzgalma nyelve művelésében, nem-
zetisége gyarapításában ingerlő példa gyanánt tűnt fel a
horvátok egy része előtt, s e példát követni maga a nem-
zetiség büszkébb érzete által ösztönöztettek. Ezeknek tö-
rekvése magában véve, mint amely tiszta forrásból, nem-
zetök iránti hűség s kegyeletből származott, nem csak
gáncsot nem, sőt inkább dicséretet érdemel vala, ha azt a pan-
szláv illyrismussal való érintkezése, majd összeolvadása első
tiszta irányából ki nem forgatta, s bűnös zavargássá nem vál-
toztatta volna. E buzgalommal a horvát nemzetiség iránt könny-
nyen megfért volna Magyarország alkotmányos nemzetisé-
gének tisztelete, mely a horvátoktól a belőle reájok háram-
lott jogok s jótéteményekért nem kívánt egyebet, mint
hogy a közös törvényhozásban s azon érintkezésekben,
melyek a tartomány s az anyaország közt léteztek, a latin
helyett a magyar nyelvet használják. Tartományi belügyeik
igazgatásában a magyar nemzet nem kívánta reájok tolni
a maga nyelvét; meghagyta nekik, kívánságok szerint, a

1840—1843.

latint; és ha utóbb ők is saját nyelvöket kívánták volna beligazgatásukban hivatalos nyelvvé tenni, a magyar nemzet loyálisától méltán várhatták, hogy azt akadályozni nem fogja, s nem is akadályozhatja.

És nem is hiányoztak a horvátok közt oly józan felfogásúak, kik a hétszáz éves politikai kapcsolatot s annak következtében közös történelmet, s a közös törekvések által Bécs minden kényuralmi fondorlatai ellen századokon keresztül megőrzött közös alkotmányt a kegyelet elég méltó tárgyának tekintették arra, hogy semmi igazságtalanságot, semmi áldozatot ne lássanak a magyar nemzet ama kívánatában, mely szerint a kölcsönös érintkezésekben a latin helyét a magyar nyelvnek kellett elfoglalni. Midőn 1840-ben a magyar nyelv diplomatikai használata a fő törvény- és kormányzésekre nézve is kötelezővé lett, a független horvátországi értelmiség e nyelv tudásának hasznát és szükségét átlátván, törekedett is azt tanulni, jól tudván, hogy az semmiben akadályára nem leend saját nyelvök s nemzetiségek kifejlésének. Egyebek közt több lelkes horvát férfiú, részben e nyelv gyakorlása s terjesztése végett, Zágrábban egy kaszinót alapított, melyben nem csak a nevezetesebb magyar hírlapok járatását, hanem a magyar nyelvnek ez intézetben rendes tanító általi taníttatását is törekvésök fő czéljául tűzték ki. Hogy az üdvös irányú intézet a kormánytól megerősítést nyerjen, Bécsbe is folyamodást tettek. Ellenkező észrevétel onnan, legalább nyilvánosan, nem érkezvén, az intézet ily irányban és szellemben működésének már biztos reménynyel lehetett elébe nézni, midőn azt ellenséges befolyások váratlanul megghiúsították. A kaszinó felállott ugyan; de a magyar nyelv tanulása s gyakorlása belőle egészen kimaradt, nem tudjuk, a bécsi kormánynak s különösen a horvát származású b. Bedekovich alkanczellárnak kéz alatt adott intésére-e, vagy a már nagyobb részben az illyr zászló alá szegődött királyi hivatalnokok s papok befolyásának következtében? Sőt alig állott egy évig

e társadalmi kör, midőn az illyrpártiaknak egyre növekedő erőszakoskodása a szelidebb és szerényebb kedélyű magyar érzelmű horvátok felett győzedelmeskedvén, e társalgási kör is az illyrismus zavargásainak fészkevé fajult. 1840—1849.

Minden kedvezett az illyrpárt gyarapodásának. A papság, mint mondók, a magyar protestantismustól való félelmében, a királyi hivatalnokok a kormány szemlátomásti pártolása következtében, csaknem kivétel nélkül az illyr párthoz csatlakoztak. És még azok közül is, kik horvát nemzetiségek gyarapodásáért tiszta szándékkal buzogtak, mind többen elsodortatni engedték magokat az illyrismus növekedő árja által. Maga a magyarok ama példája is, mely szerint alkotmányos nemzetiségeket a bécsi befolyások ellen biztosítani törekedtek, balul fogatván fel, s megfontolás nélkül utánoztatván, nevelte az illyr pártot. Mind népszerűbbé kezdett ugyan is válni a horvátok közt azon eszme, hogy miként Magyarország nemzeti alkotmányos függetlenségét Ausztria irányában biztosítani ügyekeznek, úgy ők is mindinkább függetlenítsék magokat Magyarországtól. Sokan meg nem fontolták a két helyzet közti lényeges különbséget; s nem látták, hogy minden törekvés, mely a magyar nemzetiség gyöngítésére van irányozva, egyszersmind az ő alkotmányos szabadságukat is aláássa s hogy a mely pillanatban sikerülne magokat a magyar nemzetiségtől függetleníteniök, ugyanazon pillanatban esnének az osztrák absolutismusnak martalékául.

Azonban, míg a rövidlátók nagy serege e következményeket be nem látta, s megfontolás nélkül hódolt a horvát nemzetiség népszerű, büszke eszméjének: az illyrismus panszláv vezérei azokat szándékosan nem méltatták figyelmükre. Tudták ők, hogy a bécsi kormány csak azért nézi el, sőt segíti is kéz alatt pártoskodásaikat, hogy a belviszályok által megnehezítse s lehetőleg akadályozza az ország alkotmányos szabadságának s az osztrák absolutismustól való függetlenségének izmosodását. De ezzel ők mit

Az illyrismus
cselekedetei.

1840—1848. sem gondoltak: az ő szemeik előtt nem az alkotmányos szabadság Magyarországgal kapcsolatban, hanem a déli szláv népek egy nemzetté, egy státussá alakulása lebegett főczél gyanánt; s azért örömmel fogadták el a szövetséget a bécsi kormányval, a mennyiben annak segedelmével a magyar nemzeti erő gyarapodását csökkenthették, s a kötelékeket, melyekkel tartományuk az anyaországhoz kapcsolatot, tá-
gíthatták. Jól tudták ők, hogy az iránynak, melyben indúl-
tak, véghatárain nem csekélyebb dolgok állanak, mint: el-
szakadás Magyarországtól, fellázadás Bécs ellen, valamennyi
déli szláv népek s tartományoknak, legyenek azok akár
Magyarország, akár az osztrák, akár végre a török biro-
dalom kiegészítő részei, egy szláv állammá olvadása, mely,
ha szükség, orosz pártfogás alatt vívjon ki magának Euró-
pában elismerést. De a cél nagysága, létesítésének szám-
talan roppant nehézségei nem csökkentették, sőt edzették
erélyöket s törekvéseik buzgalmát. Nehogy a nehézségek
szaporodjanak, sőt hogy azokon egy ideig magának a bécsi
kormánynak segedelve által győzedelmeskedhessenek, a ki-
tűzött fő czélt nem bátorkodtak ugyan még nyilván beval-
lani; s azt gondosan palástolgatták. Mint a kárpáti tótok,
ugy ők is nyelvök, irodalmok kifejtését tűzték ki a szer-
bekkel s bácskai szlávokkal való egyesülési törekvéseik
czégéréül. Panaszokkal áraszták el a világot, miként nyel-
vök s nemzetiségök a magyaroktól elnyomatik, elnyeletéssel
fenyegettetik. Egyedül a túlterjeszkedő, erőszakos magya-
ritás elleni reactionnak kürtölték mozgalmait; s kivált
Béccsel minden módon elhítták ügyekeztek, hogy czéljuk
nem egyéb, mint a radikál irányú magyar mozgalom elle-
nében megvédeni nyelvök, nemzetiségök, tartományuk
municipális jogait, és a magyar protestantismus terjeszke-
désétől megóvni tisztán katolikus tartományukat. Ily módon
annál könnyebb volt egy ideig eltakargatni valódi céljai-
kat, minthogy a nyelv, melyen hírlapi cikkeiket, politikai
irányú költeményeiket s röpirataikat készítették, kevesektől

értetett, politikai színezetök pedig több, napi renden lévő kérdés tekintetében a magyar conservatív párt elveivel megegyezett. 1840—1843.

De sokáig nem maradhattak titokban az illyr mozgalom célzatai; maga az izgatás, mely e célok végett mind a horvátok mind a más szláv fajok közt folytattatott, szükségkép fellebbenté a titok fátyolát. Így például a Danika Illyrska 1842-ki 31-dik számában megjelent izgató költeményben mondatik, hogy „a szláv nemzet nagy újjászületését az ördögök minden ereje sem képes akadályozni; rettentő ítélet fog tartatni, s a gonosz lélek elsápad, s minden nyomor és siránkozás megszűnik a szlávok között”. A cikkelyek, melyek a Gáj Lajostól szerkesztett zágrábi illyr újságban időnként megjelentek, s melyekben a szláv fajok összes ereje Magyarországon, Ausztriában, Török- és Oroszországban oly büszkén számíttatott fel, s azoknak végdiadal jósoltatott, minden kétséget eloszlattak. Hasonló világot terjesztettek azon röpiratok, melyeket a zágrábi illyr társaság tagjai, a külön fajok egyesítése végett, azok közt elhintettek. Legvilágosabban elárulta azonban a kitűzött célt Gájnak egy 1842-ben illyr nyelven kiadott statisztikai röpirata, melyben az Illyria név alatt alkotandó déli szláv ország elemeit fejtegette, s ama térkép, mely ezen déli szláv birodalom határait kijelölte.

E cél valóztatásában első s legközelebbi akadályúl a Magyarországgal való kapcsolat tűnvén fel: ezt gyöngíteni tűzetett ki első feladatúl. És e végett az alkotmányos szabadság érdekeit sem kételkedtek feláldozni, midőn azokkal az anyaországgal való kapcsolat viszonyai összeköttetésben voltak. Így történt egyebek közt Varasd megyében egy nevezetes kérdéssel. Gr. Erdődy Sándor az 1841-ki augusztusi közgyűlésen indítványt tett: szállíttassanak fel a magyarországi törvényhatóságok, miszerint a legközelebbi országgyűlésen oda hassanak, hogy Varasd vármegye is ruházassék fel ama joggal, melylyel a szlavoniai megyék birnak:

Az illyrek
eszközei s
módjai a ki-
tűzött célra.

1840—1843.

hogy a magyar diétára két követet küldjenek. Az indítvány elve majdnem közakarattal elfogadtatott, s annak bővebb tárgyalása a novemberi közgyűlésre tűzetett ki. Az illyr párt nem kételkedék, hogy ha az indítvány határozatba megy s utóbb a törvényhozás által is sanctiot nyer, Varasd megye az illyr mozgalomhoz nem fog többé csatlakozni: minden erejét megfeszítette tehát, hogy az indítványt megbuktassa. Gáj Lajos több illyr társaival szerb köntösben, félhold és csillaggal ékesített vörös sapkában, mely viséletet a törökországi szláv fajok rokonszenvének keresete végett fogadták el, — jelent meg Zágrábból a nagy fontosságú közgyűlésen; s mivel magok személyes szavazattal nem bírtak, varasdi köznemesektől szereztek magoknak megbízó leveleket; gondjuk volt arra is, hogy a ki Varasdban illyr szellemű, a gyűlésről el ne maradjon. A vita hat óra hosszant rendkívüli hevességgel folyt. Hiába hozatott fel a magyar szellemű horvátoktól, hogy e kérdésben nem a nemzetiség, hanem egyedül a képviseleti jog forog szóban, melylyel Varasd megye alkotmányos érdekeinek rövidségére, mind eddig nincs felruháza; hiába vitattatott, hogy miután Horvátországnak saját alkotmánya nincs, s azzal csak annyiban bír, a mennyiben Magyarországhoz van kapcsolva: a magyar nemzetiséget, mely nem egyedül a nyelvben, hanem az alkotmányos életben s az alaptörvényekben áll, megtagadni annyit teszen, mint az alkotmányos szabadságot ábrándképeknek áldozni fel. A separatismus szelleme győzött: a kérdés megbukott. A vita hevében egyes illyrektől olyféle felkiáltások is hallattak, hogy „készebbek rabszolgákká, mint magyarokká lenni“, mely felkiáltásokat az illyrpárt rendesen nagy tapssal fogadta.

E cél forgott szemök előtt, midőn az izgatás minden kigondolható nemeit mozgásba tették, hogy a horvátokban szintugy mint a többi szláv fajokban mennél feljebb csigázhassák a magyar nemzetiség elleni gyűlöletet. Miként Kollár a maga Sláwy Dcerájában, ugy ezek is hírlapi

czikkeik s költeményeikben, röpirataik s népdalaikban a legméltatlanabb gúnyokkal halmozták el a magyarokat; örökös vádat s panaszt hangoztattak ajkaikon a magyarok túlterjeszkedése, saját nyelvök s nemzetiségök elnyomása miatt, úgy vélekedvén, hogy a rágalom és hazugság is nyer végre hitelt, ha gyakran és bátran ismételtetik. Hogy a tömegek szenvedélyét felébresszék, népszerű költeményekben, dalokban olyféle vádakát emeltek a magyarok ellen: hogy miként egykor a török, úgy most a magyar készül rájuk törni, hogy nyelvöket elvágja, s ekként a szláv fajokat kiirtsa. A horvátok és szerbek hajdani harczerejére hivatkozva, buzdíták a népet: készüljön a nagy eseményekre, köszörülje fegyverét, s ne hagyja magát gyáván kiírtatni a magyaroktól. E dalok megismertetése végett ime álljon itt közölök egypár, melyek 1844-ben az „Iskra“ című zsebkönyvben nyomattak ki: „Nekünk is út már — így szól a dal híven fordítva — a diadal órája! Csak egyesség, csak összetartás! Minden mozog s hangosabb lesz Adriától a Balkánig; a testvér már ölelkezik a testvérral; a cseh testvérét tekinti már a lengyelben, muszkában és illyrben, s közösen karolja át mindnyájokat a Szláva anya,“ stb. Egészen harczias pedig a következő „Davoria“: „Szlávok, született hősök, magasán lobogtassátok zászlóitokat, s karddal övezve üljetek fel paripáitokra. Előre testvérek, az isten velünk, az ördög ellenünk! Nézzétek, mint tapossa nyelvünket, nemzetünket a szilaj tatárfaj, a magyar; de mielőtt elnyomjon, döntsük őt a pokol örvényébe. Előre testvérek, az isten velünk, az ördög ellenünk! Az észak vitéz szlávja, s a délnek illyre kezét nyújt egymásnak a hősi tánczra; zeng a trombita, csörögnek a kardok, bőmbőlnek az ágyuk. Mossuk meg dicsőségünket az ellenség vérében; mindenki üssön le egy fejet, s vége a szenvedésnek. Előre testvérek, az isten velünk, az ördög ellenünk!“ stb. Általában részint keserves panaszra fakadó, részint mysticus képekbe burkolt költői formák alatt, mik a kép-

1840–1843. zelődést felgyújtani leginkább képesek, s népdalokba öntve, mik a közéletben legszélesebben terjednek el, üzetett a szenvedélyes izgatás.

Ily eszközök által a tudatlan köznemesség nagy részét fanatisálni s zászlók alá csödüteni sikerülvén, arra törekedtek, hogy a horvát megyék tisztí kara is kizárólag pártjok embereiből alkottassék; mert addig nem látták biztosítva uralkodásukat, míg a törvényhatóságokban alkotmányos szellemű horvátok intézkednek. Ez volt különösen céljuk Zágráb megyében, hol, bár az illyrismus fő fészke volt, hét év óta nem tartatván tisztújítás, a tisztí kar nagyobb része mérsékelt, alkotmányos elvű horvátokból állott. 1842-ki júniusban végre itt is megtartatott a tisztújítás. Az illyr pártiak előre is biztosnak tartották a diadalt, mert a megyei főispáni helyettes, Zdencsay, egyike volt a párt vezéreinek. De azért részökről sem mulasztának el semmit, hogy a diadalt kivívják. Számukban eléggé még nem bízván, jóval a gyűlés előtt megkezdették a korteskedést és lélekvásárlást; minek költségeihez Haulik zágrábi püspök és káptalana is tetemes részben járult. A gyűlésen megjeleni nem szándékozó köznemeseiktől megbízó leveleket eszközlének ki, melyeket politikai jogokkal különben fel nem ruházott szerezsánok közt osztottak szét. Minthogy még az úgy nevezett magyar-horvát párton is számos volt a köznemesség, s különösen a túrmezei kertületiek grófjokkal együtt, hasonlókép a szentivániaiak is ehhez tartoztak: erőszakos összettközéstől lehetővén tartani, a főispáni helyettes eleve megtiltá a fegyveres megjelenést. A magyar-horvát pártiak e rendszabályt szigorúan megtartották; a turopolyai gróf, Jozipovich, becstület szavát kötötte le, hogy nemesei fegyver nélkül fognak megjeleni. Az illyrpártiak közül azonban, kik magokat vörös sapkákkal különböztették meg, sokan, kivált a credentialista szerezsánok mindnyájan, puskákkal, pisztolyokkal, handzsárokkal fölfegyverkezve, vérszín zászlók alatt jelentek meg, melyeknek

közepén csillag és félhold díszelgett, szélein Slavónia, Szerbia, Bosznia, Montenegro, Albánia s más, szlávoktól lakott tartományok nevei valának olvashatók. Azonban minden előkészületek daczára is bizonytalannak látszék diadaluk, ha rendesen megy végbe a tisztújító szavazás; mert a két ellenfél számra nézve körülbelől egyenlő volt. Cselnek s erőszaknak kelle tehát biztosítani a győzedelmet. Az illyrek az ellenpártiakkal viszálnakodni s verekedni kezdettek, s a fegyverteleneket, miután közölök többeket megvéreztek, csakhamar kiszorították úgy a választási teremből, mint a megyeház udvarából. A verekedés kezdetén a mágnások, hárman kívül valamennyien, a kanonokok, Jozipovich a türmezei nemesekkel, s általában a birtokos nemesek nagyobb részben oda hagyták a municipális hatóság megfertőztetett teremét, melyet a fegyveres illyr párt tartott elfoglalva; maga a főispáni helyettes is távozott, hogy katonai erő kiállításáról rendelkezzen. A könnyű szerrel győztes illyrpárti kortesek Gáj Lajost, ki a mozgalomnak itt is élén állott, mintegy diadalmenetben hordozták körül vállaikon. Nem sokára ezután az egyedül maradt illyr pártban a csend helyreállván, a főispáni helyettes ismét elfoglalta az elnöki széket; s bár a megye rendének nagyobb része távozott volt, a tisztújítást a hátra maradt illyr párttal mégis elvégezte. A főispáni helytartó e részrehajló, pártos eljárása s általában a tisztújítás ellen a magyar-horvát párt még az napon ünnepélyes óvást tett; a türmezei kerület nemessége pedig Nagy-Goriczán tartott közgyűléséből a királyhoz is felírást intézett. Kijelentik ebben a kerület nemesei, hogy e tisztikart, mely egyedül az illyr párt befolyásával s fegyveres erőhatalommal választatott, el nem ismerik, s azzal semminemű birói s politikai érintkezésbe nem bocsátkoznak; egyzsersmind fölfedezik az illyrismus veszedelmes czélzatait; s a főispáni helytartó, mint ennek előmozdítója ellen kilencz pontba foglalt s okokkal támogatott panaszt tévén, az al-

1840—1843. kotmányos életükön ejtett sérelmet kir. biztos által kéri orvosoltatni.

E botrányos zágrábi tisztújítás volt az első eset, melyben az illyr párt tényleg kilépett a politikai harctérre, a törvényhatósági közéletben is kivívni akarván azon felsőiséget, melyet a társadalmi életben, a szó- és tanszékeken, s a sajtóban folytatott izgatás által, már elébb kivívott volt. De bár ez Zágrábban Zdencsay főispán pártos cseleskedése által sikerült is, a többi horvát megyékben még igen kétes maradt az illyr párt diadala; mert a nemesség kebelében még egyre többséggel birt az alkotmányos horvát párt. Sőt ez látván, hogy az illyr párt, törvényes ellenzés helyett, méltatlan erőszakkal kezd vinni a maga céljaiért, tőle nagyobb részben elvált. A magára hagyott illyr párt ezentúl egy ideig kicsapongásaiban keresé erejének súlyát. Az ügy harcza személyes harcczá fajult, annál dühösebbé, mennél inkább csak személyek körül pontosult össze. A szám kevesebbsége nem bátortalanítá el az illyreket. Hogy céljait a megyei közéletben, kevesebbségök daczára is kivihessék, ismét ugyanazon fondorlathoz nyúltak, mely a zágrábi tisztújításon olyannyira kívánságuk szerint ütött ki. Szokásba kezdék hozni, Zágrábból más megyék közgyűléseire is egy sereg szerezsánt s más nem nemes illyr szelleműeket bevinni, kiket aztán, hogy szavazatuk legyen, megyei köznemesek credentialisaival láttak el. E credentialisok kiadásánál a legnagyobb visszaélések s hamisítások követték el. Volt eset Varasd megyében, hogy ilyféle credentialis oly nemes névére adatott ki, a ki már rég nem volt életben. Gondjuk volt ugyanis az illyr párt vezéreinek arra, hogy egy-két tisztviselőt más megyék tisztikarában is részökre nyerjenek; ezek által aztán a gyűlés napján mind azon köznemesek névére irattak megbízó leveleket, kik a gyűlésen meg nem jelentek. Súlyosbítá a visszaélést, hogy e levelek akként voltak fogalmazva, miszerint váltó gyanánt bár kire is átruháztathassanak. A

vezérek aztán e leveleket a félholdas, csillagos, vérszínű zászlók alatt előre becsődített nem-nemes illyrek közt osztották ki. Varasdban különösen az 1842-ki szeptemberben tartott közgyűlésen e credentionalisok körül annyi visszaélés és hamisítás fedeztetett fel, miszerint azoknak kiadhatását a megyei hatóság azontúl csak a tisztválasztásokra szorította; egy utóbbi közgyűlésen pedig, azon okból, hogy a nemesi kiváltság másra át nem ruházható, egyáltalában mindenkorra eltiltotta, csak a személyesen megjelenőknek engedvén szavazatot.

A Zágráb megyei illyr pártiak ekként a szomszéd megyékből kiszorítatván, annál több izgatást fejtettek ki saját kebelökben, kivált a sajtó útján. Egyebek közt egy „Kis káté nagy emberek számára“ című röpiratban, illyr és német nyelven fejtegették az illyrismus elveit; az egész horvát nemzetet ál-magyarokra s illyrekre osztván, az elsőket a gúny és rágalom egész tengerével öntötték el s méltatlan gyanúsításokkal jelölték ki nemzetök megvetésének tárgyául. Gáj illyr hírlapjában pedig egyik czikkely a másikat érte, melyben a magyarok elleni nemzeti gyűlölet mind hevesebben szítogatott, a magyarok iránt barátságos érzelmű horvátok a közvélemény előtt, mint hűtlen hazafiak, pelengérre állítottak. Egy fentebb közlött régi harczdálnak (Davoria) a török ellen szóló eredeti szövege a magyarok ellen irányoztatott, melyet aztán minden ünnepélyes alkalommal énekeltek, zenéjét mindig örömrivalgással kísérvén; a bárgyúbb dühöngők imitt-amott szalmavázt csináltak, azt magyar köntösbe öltöztették, nyilvános helyeken szenvedélytasan körül tánczolták s botokkal földre verték: szóval, a legszenvedélyesebb izgatás folytatott mindenekben. Még az akadémiai ifjúság kicsapongásai sem bűnhesztettek, ha magukon a magyarok elleni gyűlölet bélyegét viselték.

Bár az illyrismus ezen agitáció következtében napról napra gyarapodott s a tulajdonképeni Horvátország határain

1840–1843.

túl, a katonai kerületekben és Szlavóniában is egyre terjedt; sőt a nemzetiségi mozgalmak a szerbekre is mindinkább áthatni kezdettek: ezeknek magokban véve nem volt volna nagy fontossága az országra. Meggondolván azonban, hogy ezen nyelv- s nemzetiségi harcz, úgy a horvátok és szerbek mint a tótoknál, többé kevesebb az orosz propagandából származott, azzal folyton titkos összeköttetésben állott, s oly politikai célokra törekedett, melyek a haza alkotmányos nemzeti kifejlését a jövőben veszélylyel fenyegethették: lehetetlen volt el nem ismerni annak fontosságát.

És nem is nézte azt közönyösen a magyar nemzet. A magyar hírlapok őrszemmel kísérték ama nemzetiségi harcz egyes nyilatkozatait; kimélet nélkül fedezték föl a titkos célokat, melyek az irodalom s nyelvmívelés leple alatt rejlettek, s keményen sujtogatták az alkotmányos nemzetiség ellen elkövetett sértéseket. Nem lehet azonban tagadni, hogy a vitákba ezek is sok szenvedélyt kevertek; minek következtében a harcz menten ingerültebbé lőn, a kedélyek mindinkább elkeseredtek. Hasonló szenvedélyesség fejtett ki nem ritkán egyik s másik megye közgyűlésén is, midőn e szláv s illyr zavargások kerültek szőnyegre. Való igaz, nehéz is volt a magyaroknak magokat a szenvedélyességtől megóvniok, midőn épen újjászületésök annyi lelkesedéssel üdvözlött, oly szép reményekre jogosító hajnalán olyakat kelle minduntalan hallaniok, hogy „Magyarország vérrel és tetemekkel tömött földje vagy orosz tartományná vagy német gyarmattá leend“¹⁾; vagy olvasni olyakat, hogy „Magyarország Mohácsnál rég elveszett; s e föld a töröktől nyert német hódítás, és a magyar határőrvidék honunknak nem része, nem sajátja, hanem fél részben a török, fél részben a magyar ellen kinyújtott fegyveres kar“²⁾.

¹⁾ L. Wolfgang Berg: Ungarns politische Zukunft — című röpiratát.

²⁾ Augsb. Allgem. Zeitung.

A szenvedély azonban, mely ekként mind a két részből egyre szitogattatott, a kényes s azért nagy óvatosságot igénylett kérdést mindinkább elmérgesítette. A recriminációk, alaposak s alaptalanok, mind a két részből egyre szaporodtak; a recriminációk pedig nem a legjobb eszközök a viszályok kiegyenlítésére. Magából a kérdés természetéből folyt annak megoldási nehézsége. Szerencsések azon országok, melyek a nyelv és nemzetiség kérdését előbb megoldották, mintsem a nemzetiségi féltékenység éberré lett a nép különféle elemeiben: mint például Franciaország, hol, mint tudatik, a nagy forradalom kiütésekor csak a nemzet kisebb része beszélte Páris nyelvét. A magyaroknak e szerencse nem jutott; bár a nemzeti nyelv iránti buzgalom már 1790-ben fölébredt, a bécsi kormány nivellirozó s a németiségben felolvasztani törekedő szándékai miatt, e nyelv egészen az utolsó évekig s tökéletesen még ekkor sem válhatott hivatalos nyelvvé. Természetes volt pedig, hogy a magyarok, ezer éves történelmi jogokra s alkotmányra támaszkodva, lehetőleg ügyekeztek megerősíteni a hajdan senkitől kétségbe nem vont, a szomszédoktól tisztelt, de a múlt idők viszontagságai közt meggyöngyült politikai nemzetiségöket, mielőtt olyféle megsemmisülési jóslatok teljesedhetnének; természetes volt következőleg azon törekvésök is, melyet a nemzetiség főhordozójának, a magyar nyelvnek, diplomatikai rangra emelésében kifejtettek. De míg a magyar nemzet e célra törekvésében ezer éves történelmi jogaira hivatkozott: az ország kebelében lakó, hajdan meghódított vagy bevándorlott többi népek természeti jognál fogva követelték saját nemzetiségök elismerését; mintha egy s ugyanazon államban, melynek minden részei ugyanazon alkotmány alatt léteznek, ha többféle is a nyelv, lehetne egynél több politikai nemzetiség.

És ekként egyik fél sem akart engedni. A magyar boszankodott, hogy ezeréves státusélete után csak kétségbe is merik hozni, hogy a hol és a meddig a magyar alkotmány

1840—1848.

a magyar törvény alkot szabályt, ott a nemzetiség is csak magyar lehet: a tót, az illyr, a szerb, a szász pedig dühössé lett, zsarnoki elnyomásról panaszkodott, ha joga a külön, saját nemzetiségre megtagadtatott, bár különben a magán életben legkevesebbé sem háborgattatott is saját nyelve használatában. Mindegyik félben egy homályos érzete létezett annak, hogy helyzete, volt légyen nyomó vagy nyomott, hibás, ferde, anomal. És a nyugtalanság mindegyiknél, volt légyen támadó vagy védelmező, keserű vádak s panaszokban tört ki. A néptestvériség nagy eszméje, mely Magyarországbán csak később kezdett ismertetni, még nem volt megszületve!

E sajnálatos viszályok fő forrása azon eszmezavarban feküdt, melynél fogva a nemzetiség és hazafiság rokon ugyan, de mégis külön eszméi összekevertettek úgy az egyik mint a másik felekezet által. A magyarnak teljes joga volt, s e felett okszerűen is cselekedett, midőn a holt latin helyébe, mely a haladást lebilincselte, meggátolta, a maga nyelvét emelte; azon nemzetiség nyelvét, mely a többi felett nemcsak számra és vagyonra túlsúlylyal birt, hanem politikailag is legmíveltebb; mely az országot, alkotmányt s amannak ezer éves történelmét alkotta, mind a kettőnek nevét adta, s a világ által is mindenha fő nemzetiségnek ismertetett el az országban. A maga nyelvét diplomatikai nyelvvé emelni nem csak jogában állott, de kötelessége is volt a magyarnak az egész haza iránt, nehogy ez haladásában tovább is gátoltassék a holt latin által, vagy a többi, úgy politikailag mint nyelvileg kiskorú nemzetiségek nyelvzavarából eredhető elláthatlan rendetlenségeknek tétessék ki. A hiba csak abban követtetett el, hogy a haza és nemzetiség fogalmai összekevertetvén, sok magyar a hazafiságot is összetévesztette a magyar nemzetiséghez való ragaszkodással; és rossz néven vette, ha a más fajúak e nemzetiség iránt nem viseltetnek oly lelkesedéssel, mint ő maga, vagy saját nyelvöket, nemzetiségöket is fejleszteni ügyekeznek.

De más részről még nagyobb hibát, sőt bűnt követtek el 1840—1843.
 azon más fajúak, kik mivel az itt-ott kissé túlbuzgóan terjesztett magyar nemzetiséget nem szerették, egyszersmind a magyar politikai nemzetiség, a haza iránt is, mely pedig nekik is hazájok volt, meghidegültek, a hazafiság szent kötelességei által sem tarták magokat érdekelve; kik, míg maguknak a magyar nemzetiség ellenében jogegyenlőséget követeltek, tetteikkel azt hirdették, hogy nekik csak saját nemzetiségük iránt vannak kötelességeik, a hazafiság pedig, vagy mi evvel egy, a politikai magyar nemzetiség őket semmire sem kötelezi. És ezen eszmezavarból eredt tévedésben ragadtattak aztán ama bűnös lépésekre, melyek a közös haza egységét, alkotmányát és szabadságát egyaránt veszélyeztették.

Valahányszor az illyr párt valamely felöltöbb tüntetést tett a magyar nemzetiség ellen, a vármegyék A vármegyék
ellenhatása. figyelme mindannyiszor ismét reáfordult az illyrismusra, s a közgyűléseken az rendesen nagy szenvedélylyel támadtatott meg. Igy történt, például, a Horvátországgal határos Zalaiban, midőn a Gollner czimű magyar ezred parancsnoka a magyar nemzet ellen készített gúnydal zenéjét az ezred hangszkara által Zágrábban egy ünnepély alkalmával nyilván eljátszatá. Zala megye, bár különben akként vélekedett, hogy egyes személy, bár mi aljas tette által, egy nemzetet tényleg nem sérthet ugyan meg; de mivel már a nemzet megsértésének szándokát is bűnnek tartá: a kérdésben forgó ezredest, mint egy magyar ezred kormányára méltatlant, megbüntettetni kívánta, s annak elmozdítását egy feliratban követelte a királytól. Alig volt megye, mely Zala feliratát nem pártolta, s a tiszt megbüntetése végett maga is nem írt volna fel a királyhoz.

Még bővebb tárgyat adott a megyéknek kikelni az illyrismus ellen a zágrábi tisztújítás. Nem csak a tulajdonképeni, nyelvökre nézve is magyar, hanem még a szlavoniai megyék is kárhoztatólag irtak fel a zavargások ellen, kér-

1840—1843.

1842.
Jun. 7.

vén a királyt, küldene le azok megvizsgálása végett királyi biztost. Az eset tárgyalása mindenütt nagy ingerültséggel folyt. Pest megye közgyűlésén, midőn e tárgy szőnyegen forgott, Kossuth Lajos azon meggyőződését jelentette ki, hogy miután Horvátországnak még inkább érdekében fekszik, mint Magyarországnak, hogy ennek közigazgatási és törvényhozási tekintetben is kiegészítő része legyen; s miután ezen illyr párti fondorkodások az országnak haladási s különösen nemzetiségfejlesztési tekintetben ártalmasok: talán czélszerűbb volna, hogy Horvátország nem ugyan a magyar szent koronától, hanem közigazgatási s törvényhozási tekintetben Magyarországtól elválasztassék. Ezen elvet aztán a közgyűlés a diétai dolgokat előkészítő bizottmány által bővebben kifejteni s vonatkozásaiban minden oldalról megvizsgáltatni rendelte. Nem hiányzának ugyan némi okok, melyek ezen elválasztást támogatták; a nemzet közvéleménye mégis fontosabb ellenokoknál fogva, határozottan kárhoztatta Pest megyének ezen indítványát, mely tulajdonkép csak arra volt számítva, hogy Horvátországot ama kilátással, miszerint Magyarországtól történhető elválasztatása esetében az absolut bécsi kormány alá jutand, az illyrismustól elijeszse, de nyilván ellenkező hatást szült, a kedélyeket a Dráván túl még inkább feingerelvén. De bár ezen elválasztás eszméjét a többi megyék határozottan gáncsolták; abban mindazáltal valamennyien, még a szlapon Verőcze és Szerém, sőt a horvát Varasd vármegyék is megegyeztek Pesttel, hogy az illyr zavargások meggátlása végett a királyhoz feliratot intéztek.

A kormány
közbelépte.

A kormány ennyi felirat által ostromoltatván, nem halaszthatta tovább közbelépését. Mindenek előtt Rudics József bácsi főispánt királyi biztosul küldötte ki a körülmények megvizsgálására; majd midőn ez által a kórállapot részletesen felfedeztetett, s kitűnt az is, hogy Haulik, zágrábi püspök, ki a báni hivatalt több idő óta helytartóképen viselte, nem csak elegendő erélyt nem fejtett ki a zavar-

gások megfékezésére; hanem azokat Zdencsáy főispánnal 1840—1843. együtt, kéz alatt még pártolta s bátorította is: gróf Haller Ferencz tábornok bánná neveztetett, ki aztán 1842-ki októberben hivatalát el is foglalta. E kinevezéshez a magyarok részéről nagy remények csatlakoztak. Haller hazafias, higadt jelleme ismeretes volt az országban: beigtatási beszédében pedig határozottan kijelenté, miszerint mindent el fog követni, hogy ama tiszteletre méltó ősrégi szövetséget, mely a tartomány s anyaország közt létezik, fentartsa. Ez irányban mindjárt kezdetben annyival buzgóbban látott tiszte betöltéséhez, minthogy maga beigtatási ünnepélye eléggé meggyőzte őt az illyr párt törvénytelen s veszélyes céljairól. A tiszteletére intézett kivilágításban a többi kihívó transparentek közt még olyan is volt, melyen egy meztelen kardot tartó kéz e fölirattal vala szemlélhető: „A ki tetszésünkre nem cselekszik, az veszszén el kard által.“ Gáj hírlapjában pedig az ünnepélyre holdas és csillagos zászlók alatt vörös sapkákban, fegyveresen bevezetett szabadosakra nézve a következő megjegyzés állt: „Miképen ezen férfiak, bár többnyire csak földműveléssel foglalkoznak, a fegyverben mégis oly annyira gyakorlottak, hogy már ez is elég bizonyosságul szolgálhat arra, miként Horvátországban könnyebben lehet fegyveres erőt kiállítani, mint Magyarországon, hol csupán a nemesség köteles felkelésre, míg amott mások is.“

Ezek s egyéb jelenségek, melyeket mindjárt hivatalkodása kezdetén alkalma volt tapasztalni, eléggé meggyőzhették a bánt, hogy nagy ideje, határt szabni ezen illyr zavargásoknak, melyek a belbékére nézve mind fenyegetőbb színben tűnnek fel. Kétségkívül az ő közbenjárásának volt ennélfogva eredménye azon, 1843 elején kelt királyi rendelet, melynek tartalma következő: „Ő cs. kir. felsége fájdalommal értette a Horvátországban jelenleg forrongó viszálykodásokat. Akarja ugyan ő felsége, hogy a nemzeti nyelv művelésének, míg ez törvényes határai közt tartóz-

1840—1843.

kodik, semmi akadályok se tétessenek, s a municipális jogokat és Horvátországnak azok paizsa alatt szerkezült nemzetiségét minden megtámadások ellen kegyelmesen támogatandja: de azt nem akarja, hogy a nemzetiségfentartási buzgalom ürügye alatt alattvalói között elkeseredés és szakadások magvai szórogattassanak. És valamint Magyarországon legfensőbbben gondoskodva van, hogy jövőendőben ily ingerültségekre alkalom ne szolgáltatassék: hasonlóan akarja ő felsége és parancsolja, hogy Horvátországban is e keserűségekre minden alkalom sikeresen meggátoltassék; s azért a Horvát- és Tótországokra s ezek nyelvére használtatni kezdett „ilir, ilirismus, iliricum“ stb. nevezet a nyilvános lapokban és más nyomtatott munkákban, kivált pedig a köztanácskozásokban és tanodákban eltiltassék; az ifjúság előljárói azt a más nyelvűek iránti szeretetre és egyességre minden alkalommal buzdítsák; nemzetiségi különbség miatt minden megtámadásokat ne csak eltiltsanak, hanem meg is büntessenek; s általában a gondoljaikra bízott ifjúságot a politikai ügyekben bármely részesüléstől a tudományok komoly művelése által vonják el; a másképp cselekvő nevelők és tanítók pedig ő felségének följelentessenek. Továbbá a hírlapok szerkesztésében nem csak mind azon kifejezéseket meg kell akadályoztatni, melyek kölcsönös bántalom érzését költhetik föl s egyik nemzetiséget a másik által elnyomatni állítják; hanem inkább oda dolgozni, hogy a különböző nemzetiségek egymást becsüljék, s a nyelvnek természet-szerű kifejlődését (a mennyiben törvényes határok közt marad) kölcsönösen ne akadályozzák. A törvényhatóságok hasonlóképpen ezen kibékítő szellemben munkálkodjanak s a magyar nyelv elleni minden törvénytelen megtámadástól s elkeserítő politikai lépésektől magok is óvakodjanak, másokat is tartóztassanak. Végre ő felsége minden módokat alkalmazni kíván, melyek a forrongó ingerültséget s pártoskodási szellemet elfojthatják, s így Magyarországnak s a

hozzá kapcsolt részeknek békéjét s az erkölcsi és anyagi 1840—1849.
jóllét nyugalmas kifejlődését biztosíthatják.

Az „illyr“ nemzeti újság czíme ennek következtében megváltozott ugyan, s általában minden nyilvános iratokból eltűnt az „illyr“ szó; de a szellem, a törekvés, az agitáció mindenben a régi maradt. Sőt mind ez még erősödött is a jövőben az által, hogy az elhunyt karlóczai óhitű érsek helyébe, 1842 végén megválasztott, Rajasics József, a horvátok és szerbek közti irodalmi s politikai rokonulást nem csak nem akadályozta, mint előde tevé, hanem személyes rokonszenvből elő is mozdította. Ez időtől fogva a horvát és szerb sajtó ugyanazon irányban működék, mind a kettőnek az lévén czélja, hogy a horvátot és szerbet a magyar, mint uralkodó nemzetiség ellen ingerelje, a nagy szláv néptörzsök világhuralmának vágyait s reményeit ápolja, és közvetlen a déli Szlaviát mutassa fel mint elméletben jogost, kivitelben pedig lehetségest. Ezen izgatásoknak két körülmény különösen kedvezett. Egyik, hogy míg ők magyar közéletünket, sajtónk terményeit s egyéb eszközeinket teljesen ismerték, ellenben az ő lapjaikat, kivált a szerbeket még azok közül is alig tudta valaki olvasni, kiknek különben hivatása volt volna a haza minden viszonyait tökéletesen ismerni. Könnyű volt nekik ennél fogva a magyar irodalom s közélet minden mozzanatait érdekeikhez képest felhasználniok, s működésöket az ország nagy közönsége előtt elleplezve folytatniok. A másik kedvező körülmény reájok nézve abban létezett, hogy a törvénytelen censura a szerb lapoknak a magyar nemzet megtámadásában s veszélyes terveik fejtegetésében teljes szabadságot engedett; ellenben a magyar lapok csak szárnyszegetten működhettek a törvényes nemzetiség s az ország védelmében.

Különös fordulatot adott a nemzetiségi harcz kérdésnek gr. Széchenyi István beszéde, melylyel 1842 végén a magyar tudós akadémia nyilvános nagy gyűlését megnyitotta. Eddig csak az illyr és tót panszlávok, vagy leg-

1840–1843.

Széchenyi
akadémiai
beszéde.

felebb csak az erdélyi szászok panaszkodtak, hogy nyelvök s nemzetiségök a magyar által elnyomatik; és midőn fel-szóllítottak, részleteznék ezen általános panaszt; mondanák el, mi által s miképen nyomatik el nyelvök s nemzetiségök a magyar által? adnák elő, hogy azon kívül, mit a törvény a végre rendelt, miszerint a közigazgatásban a latin helyett a magyar legyen hivatalos nyelvvé, s e végre az a tano-dákbán is taníttassék, történt-e valami akár törvényhatósá-gok akár egyesületek részéről a magyar nyelv terjesztésére? különösen, számlálnák el az eseteket, melyekben a magyar nyelv az idegen ajkúakra erőszakosan feltolatott, s azok-nak anyai nyelve elnyomatott: soha semmit nem tudtak felelni, s miként az evang. lelkészek folyamodásából láttuk, semmi egyes esettel nem bírták bizonyítani általános sza-vakban előadott panaszait. Most azonban Széchenyi, ki-nek egyik fő törekvése volt eddigelé nemzetiségünket meg-erősíteni s kifejtteni, maga is élesen kikelt e beszédében a túlbuzgók ellen, kik hevők által a hazát és nemzetet ve-szélybe sodorják. Előadván ugyanis, miképen az egyetlen mód, melylyel nemzetiségünket biztosíthatjuk s feldicsőít-hetjük, abban fekszik, hogy szellemi fensőség, irodalmunk és civilisáciánk emelése által szerezzünk a magyarságnak olvasztó erőt: buzdítá hallgatóit, ily belső fensőséget igye-kezzenek biztosítani a magyar nyelv és irodalomnak, s óvá őket minden törvénytelen túlterjeszkedéstől. Széchenyi ezen intésében magában véve semmi felöltő nem volt, — mert ugyan ezen értelemben irtak és szóltak az országgyűlésen, a megyékben, s minden más alkalommal kitűnőbb férfaink a nemzetiség és nyelv kérdése felett —; felöltő volt benne mindazáltal az: hogy ő magát e véleménynyel elszigetelt-nek állítja, hogy továbbá a szláv mozgalmakat, melyek nem is a magyar korona birodalmában támadtak, s melyek okát, eredetét, irányát egész Európa mint a világhatalomra törekvő orosz hatalom tendenciáit ismerte, a magyar túlbuzgóság elleni reakciónak tulajdonítja; felöltő volt benne az: hogy

ezen szláv mozgalmakat, mint egyedül nemzetiségi törekvéseket, helyeselte, s hevesen kikelt azon magyarok ellen, kik ezen mozgalmakban az országra nézve veszélyes vagy éppen elszakadási irányt vesznek észre; felöltő volt végre az: hogy, bár elismeri, miként a magyar nemzetnek tökéletes joga van, hogy birodalmában a latin nyelv helyébe a magyar lépjen, de egyszersmind magát e véleménynyel izoláltnak panaszolván, azt mondja, hogy az eddig követett rendszerrel a magyar népfaj meggyilkoltatik, mert nyelvünket erőszakkal toljuk az idegen ajkúakra s őket azért, mivel e kényszerítésnek engedni nem akarnak, üldözzük.

Ezen vádak annál váratlanabbul hangzottak Széchenyi ajkairól, minthogy nem régiben, midőn a zágrábi botrányos tisztújítás forgott szőnyegen, minden megye határozottan kijelentette feliratában, hogy a horvátok nyelvét és nemzetiségét elnyomni, s általában a törvény rendeleténél tovább menni egy hatóság sem kíván; a hírlapokban pedig, különösen a „Pesti Hírlap“-ban, már elébb világosan kimondatott, miszerint a magyar nemzet legkevesebbé sem fogja ellenezni azt, hogy Horvátország a maga nemzeti nyelvét emelje beligazgatása közlönyévé, feltéve, hogy az anyaországgal való érintkezésekben a régi latin helyett a magyar legyen a hivatalos nyelv. Megfoghatatlan volt volna Széchenyi ezen felszólalása, ha tudva nincs, hogy e lépésre őt, a különben oly kitűnő hazafit, amaz elkeseredés vezette, mely benne azóta támadt, mióta a Pesti Hírlappal folytatott vitái következtében népszerűségét, annyi érdemei daczára is, mindinkább elvesztvén, helyzete mind elszigeteltebbé lett, s a közvéleményre, melynek vezetését magának igénylél, mely azonban most inkább a Hírlap után indúlt, megcsökent befolyása. Ő a Hírlap, vagy is Kossuth pártját, mely most a mozgalom élén állott; akarta csak sujtani beszédében, az ellen kelt ki rendkívüli keserűséggel. Célját azonban egészen téveszté: a Hírlap pártjának legkevesebbet sem

1840—1843.

ártott; ártott azonban a nemzetiség kérdésében a magyar érdekeknek.

A grófnak, ha népszerűtlen is, de mindig nyomatékos szava azokat, kik a horyátok, szerbek és tótok közt valóban hitték, mit vezéreiktől anyanyelvök elnyomatásáról annyiszor ismételtetni hallottak, szerencsétlen balhiedelmökben megerősítette; azoknak, kik e hiedellemmel nem bírtak, hanem azt a magyarok ellen fegyverül használták, e fegyveröket megélesítette; azokban végre, kik ama híresztelést rágalomnak tartották s a magyar iránt bizodalommal viselkedtek, gyanút ébreszthetett. Hogy, legalább egy részben, valóban ez volt Széchenyi szenvedélysugallta beszédének következése, hamar kiviláglott. Azon evangel. papok, kiktől a múlt évben az említett folyamodás származott, a grófhoz egy köszönő iratot intéztek; a nemzetiség kérdésében szinte pártoskodó erdélyi szászok és Gáj illyr lapja pedig dicséretekkel magasztalták ezen nagy hazafit, kinek hazája iránti nagyszerű törekvéseit csak most kezdték méltánylani. Ezen ovatók magára Széchenyire természetesen igen kellemetlenül hatottak, s egy nyilvánosságra jutott levelében nem késett egy új csodálójának kijelenteni, hogy miután ő, mint magyar nyilván elmondta a „mea culpát”: reményli, hogy magok részéről a szlávok is bevallják hibáikat s kezet nyújtanak a kibékülésre.

A beszéd
által támasz-
tott viták.

Ez azonban nem történt; sőt a magyar nemzetiség ellenségei azontúl Széchenyi tekintélyére hivatkozva, még nagyobb szenvedélyt hoztak a kérdésbe. Zágráb megye, Károlyváros és több más horvátországi hatóságok annyira mentek, hogy a magyar vármegyék körleveleit, nyelvök miatt, melyen írva voltak, olvasatlanul visszaküldötték. Ezen s több más, hasonló események következtében, egy hosszú, heves vita támadt Széchenyi beszéde felett a magyar hírlapokban. Wesselényi Miklós, Széchenyinek ifjúkori barátja, az első közt volt, ki nyilván óvást tett ama vád ellen, mintha a magyarok nyelvöket erőszakkal terjesztenék s a

szláv mozgalom nem volna egyéb reactionál. Kossuth a 1840—1845. Pesti Hírlapban élénken fejtegette az ártalmas eredményeket, melyeket a magyar nemzetiség elleni táborban e beszéd szült; Pulszky a beszédet hosszasan taglalva, felszólítá a grófot, bizonyítaná be: „vajjon azon határon túl, mit a törvény parancsol, hogy t. i. a latin szó helyébe a magyar lépjen, mikor és miben kalandoztunk túl? Régibb intézetek s egyesületek körében, hol nem magyar volt a szó, mert alkotóik sem valának magyar ajkúak, hol tolta be magát erővel a magyarság? Melyik gyűlemben, melyik vigalomban lőn a magyar kedvéért, ha bár csak kísérlet végett, kiküszöbölve minden egyéb nyelv? Hány szent szónoklat vala elvileg s parancsra intézve magyar nyelven oly lakosságokhoz, kiknek, mint a gróf állítá, tized része sem vehette be azt lelki táplálékul? Szóval, hol fürta be magát a magyar nyelv, mint szinte ő állítá, nyakra főre?“ Széchenyi azonban, mit a nagy emberben nem lehetett fájdalom nélkül szemlélni, válasz helyett e kérdésekre, mind mélyebben merült szenvedélyességébe, s nagyobb keserőséggel ostromolta a „Jelenkorban“ megjelent cikkeiben a szabadelvű pártot, melyet arról vádolt, hogy az ország vesztén dolgozik. De nem csak a szabadelvű, vagy jobban jellemezve, a Pesti Hírlap pártjával, hanem valamennyi párttal meghasonlásba jött Széchenyi kérdéses beszéde miatt. Még a conservativ elvű „Világ“ is, melyet Dessewffy halála után Andrássy József vezérlet, ily vallomást teszen e kérdésben: „Hazafi érzettel kell megvallanunk, hogy hatóságaink szintugy mint journalistikánk leghívebben, legigazságosabban megfeleltek hivatásuknak, midőn a két végsőségtől, t. i. hanyagságtól s nyelvünk erőszakos terjesztésétől, sőt ennek csak helyeslésétől is őrizkedtek. E részben tehát az igazság, méltányosság és törvényszerűség útján vagyunk. Nyelvünk ügyében nem tettünk többet, mint jogunk volt, de kevesebbet sem, mint kellett.“

1840—1848.

Wesselényi
Szózata.

Széchenyi beszéde s az annak következtében támadt heves hírlapi polemiák a kérdésnek kimerítő tárgyalására indították Wesselényit, ki mióta 1838-ban elítéltetett, a politikai pályáról lelépven, testi szenvedései s különösen vak-sággal fenyegető szembaja miatt, jobbára a híres græfenbergi vízgyógyintézetben töltötte idejét. 1843 tavaszán jelent meg a „Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében”. Az egykor oly cselekvékeny férfiú, bár az előszóban „polgári halottnak” nevezi magát, „ki lelki s testi csapások által hatásköréből kivette, a cselekvéstől elzárva, nincs többé mint élő tag nemzete családjában, és csak képe létezik már honfitársai közt”, meg nem állhatja, hogy nemzetét a veszélyre, melylyel azt a szláv mozognak fenyegetik, szavának egész súlyával ne figyelmeztesse. Ő a kérdést magas politikai szempontra emeli, s mint kelle, kapcsolatba hozza az Európa keletén mindinkább bonyolódó ügyekkel. Előadja a forradalmi szláv propaganda terveit, melyek északon és délen ugyanazon irányt követik, azonos jellemben tűnnek fel. Elmondja Oroszország hagyományos politikáját, melyet I. Péter cár óta követ, s melynél fogva rendkívüli növekedésével Európára, de különösen Ausztriára nézve mind veszélyesebbé válik. S kitűntetvén aztán, mily szoros kapcsolat létezik ezen orosz érdekek s ugy a cseh, mint déli panszláv irányok közt: megmutatja, hogy mihelyt az orosz a keleti kérdést, miként érdeke kívánja, az előtérbe tolandja, az összeütközés Ausztria és Oroszország közt elkerülhetetlen. Ki lesz győztes ezen összecsapásban a kettő közül? Az orosz már is mennyi rokonszenvenek örvend a déli szlávok között; s mit teend még, ha majd kenyérszegésre kerül a dolog? Ausztria bukása, ugymond, ily összecsapásban elkerülhetetlen, ha annak elhárítására mennél előbb fogamatba nem teszi az egyedül mentő eszközt, mi abban áll: hogy erősebb érdekekkel kapcsolja magához szláv ajkú népeit, mint a milyen érdekek vonják e népeket az oroszhoz. És miben találja fel Ausztria ezen

erősebb érdeket? Bizonyára nem másban, mint a szabadságban és alkotmányosságban. Terjeszsze ki ezt Ausztria minden népeire, s oly erős bástyával övedzi birodalmát, melyet sem a forradalmi szláv propaganda, sem a túlterjeszkedő orosz hatalom nem fog megdönthetni.

Egy újjászervezés tehát a szabadság és alkotmányosság alapján, mondja tovább, annál égetőbb szükség Ausztriára nézve, mivel az egység hiányzik birodalma kormányában. Míg egyéb országait s tartományait korlátlanul igazgathatja: Magyarországon az alkotmány korlátokat vet hatalomteljességének. E kétféle kormányforma minden egységet lehetetlenné tesz a birodalomban: itt oly elveket kell követnie, melyeket amott el nem fogadhat; itt tagadnia kell azt, mit amott szabályul állít fel. E kétféle hatalom valószínű gúny egymás ellen. De az egységes kormányelv maga még nem mentheti meg Ausztriát a veszélytől: ezt csak az őszintén elfogadott alkotmányosság teheti. Ha korlátlanságban keresne egységet, múlhatatlanul uszályává, alárendeltjévé fogna válni a szent-pétervári autocratiának; mert a korlátlan hatalom képviselője s vezére csak az orosz lehet. Ha ellenben összes birodalmában kikiáltja az alkotmányosság elveit: valamennyi népeit szorosabban magához kapcsolandja s nem csak belső kormányában egységesebb, s következőleg erősebb leend, hanem külviszonyaiban is tetemesen nevelni fogja a maga súlyát. Különösen Németországban, vetélytársa, a porosz ellen, döntővé teheti a maga hatását; a keleten pedig a szabadság és polgárosodás hordozójává válhatik, s mint olyan elébb utóbb kiszoríthatja az orosz befolyást, mely csak fajrokonságra támaszkodik, de szabadságot nem adhat.

Ezen elvekből indulva ki, Wesselényi föderatív alkotmányos szerkezetet javasol felállíttatni az eddigelé sem egészen korlátlan, sem valóban alkotmányos, sem német, sem magyar, sem szláv, sem olasz birodalomban, hogy a közeledő veszélyt elkerülhesse. Nézete szerint öt külön

1840—1849.

tömbre kellene alapítani az új alkotmányos államot. E tömbök a következők lennének: 1. A német tartományok; hol Karinthiában és Krajnában a szórványos szláv nemzetiségeknek olyféle autonómiát kíván adni, minőt a szászok birnak Erdélyben. 2. Csehország és Morva. 3. Galiczia. 4. A lombard-velencei királyság és Isztria olasz ajkú vidékei. 5. Végre a magyar korona területe; hol azonban Horvát-, Tót- és Dalmátország egyesítettvén, a magyar korona alatt ugyan, de egészen különvált szláv nyelvű igazgatást nyerjenek. „Ha, ugymond, Ausztria ezen saját nemzetiségeken alapúlt országokból álló s a rokon érdekek és a közös trón iránti buzgóság által anyagilag és szellemileg összeforrott alkotmányos hatalom lenne: azon keblében létező sok idegen elem, mely most egymással és vele ellenségesen áll szemben, s mely közt van, mi veszélylyel fenyegeti, biztos frigyésévé s ereje mind annyi tényezőjévé válnék. Az orosz befolyás a szláv népiségekre megszűnnék; mert attól nem volna többé mit remélniök, s alkotmányos állásukban oly előnyt birnának, mit azon korlátlan hatalomtól nem várhatnak. A forradalmi törekvések mérge sem működhetnék; mert birnák a nemzetek azt, s birnák békés uton, és jó fejedelmök nevét áldanak érette, miért forradalmi vészterhes merényre lettek volna képesek vetemedni: t. i. a nemzetiségökön alapúlt alkotmányos létet.“

És míg ekként az egyes nemzetiségek sóvárgásait kielégíteni javaslá, egyszersmind a monarchia egyedül lehetséges egységének, a foederativ egységnek megalapítását sem feledte ki javaslatából. A státusadósságokat ezen öt ország közt aránylag kívánta felosztatni. Szintazonképen meghatározatni akarta azon kapcsokat, melyek által az öt ország, nem a külön nemzetiségek igényeivel ellenkező központosítás, hanem egy alkotmányos szövetség alapján, mely a történelmi jogokat mindenütt épségben tartsa, az önkormányzatot pedig biztosítsa, egy nagy szövetséges állammá egyesíttessék.

Nem lehet feladatunk e javaslat helyességét államtani szempontból bírálat alá venni. Csak azért taglaltuk azt ennyire is, hogy kitűnjék, miképen gondolkodott a nemzetiségek kérdésében a magyar szabadelvű pártnak egyik tekintélyes tagja, s annak, míg a cselekvényes térről le nem lépett, népszerű s ünnepest vezetője. Wesselényi javaslata a tervek s teendők özönében elhangzott ugyan, kivált miután azt, mint a maga cselekvési körén kívül esőt, feladatának nem tekinthette a nemzet; nézeteit azonban a nemzetiségek kimélete, s az alkotmányosságnak a monarchia valamennyi népeire kiterjesztése tekintetében, közvéleménynek lehet mondani az országban. Csak egyben volt a magyar, a nemzetiséget tekintve, követelő az országban lakó más ajkúak irányában: hogy Magyarországon a közigazgatás nyelve, Horvátország kivételével, mindenütt a magyar legyen, s e végett az a köznevelési intézetekben is kellőleg tanítassék. Ezentúl békében hagyta a többi nyelvek használatát s művelését; és azon feltétel alatt, hogy az ország magyar politikai nemzetisége kétségbe ne vonassék, minden ajkú népséggel szívesen megosztott alkotmánya jótéteményeiben. Sajátságos körülményei közt ennyit jogosan hitt igényelhetni a nemzet a nélkül, hogy a más ajkú országlakosok elnyomásáról vádoltathatnék. Nem lehet ugyan tagadni, hogy a magyar nyelvnek a deák helyébe közigazgatási szervvé igtatása által a magyarság oly előnyt nyert a más ajkú országlakosok fölött, minővel nem bírt az előtt. De, ha már a holt latin helyét valahára élő nyelvnek kellett elfoglalni, — minek szükségét elvitatni józanon nem lehet: vajjon az országlakosok melyik fájának nyelve igényelhetten ezen előnyt, ha nem azon fajé, mely ezen országnak ezer év előtt létet s nevet adván, azt annyi viszontagságok közt legnemesebb vérének bőséges áldozatával fentartotta, annak egykor európai nagy fontosságát s történelmét alkotta; mely minden egyéb fajokra egyaránt kiterjesztett alkotmányát megalapította s a századok folytában a korigények szerint

1840—1843.

kiképezte ; s végre a melynek részén volt a műveltség, birtok és számarány túlsúlya, a melynek nyelvét az országglakosok két harmada anyanyelvének vallá s a más ajkúak nagy része is értette? De bár ezt méltánytalanság nélkül kétségbe vonni sem lehet: meg kell mégis vallani, hogy a politikai eszélyesség ellen vétett a magyar nemzet, midőn a maga nyelvét teljes joggal hivatalos, közigazgatási s nevelési nyelvvé emelvén, egyszersmind a más fajbeliek méltányos kielégítéséről is nem gondolkodott, s e képen e nemzetiségi viszályokat, a mennyiben tőle függött, idején megszüntetni elmulasztotta. S így történt, hogy a viszályok, mint utóbb látandjuk, a köz haladás és jóllét nagy ártalmára, hovatovább mindinkább elmérgesedének.

HARMADIK FEJEZET.

A kor főbb reformkérdései.

Az országgyűlés megnyitásának közeledtével, 1843 tavaszán, a nemzetiségi viszályok egy időre elcsöndesedtek, mintha csak erőt akartak volna gyűjteni az egymással szemben álló felek az országgyűlésen nem sokára még tüzesebben folytatandó tusákra. Mielőtt azonban ezeknek általában az országgyűlési eseményeknek elbeszélésébe kezdenénk, azon élénk pártvitákat is kell ábrázolnunk, melyek e három év alatt az egyes reformkérdések tekintetében folytak a hazában.

A reformtörekvések, a mennyiben azok a közigazgatást illették, miként fentebb látók, jobbra abban közpon-
tosultak, hogy a megyei önkormányzat, a statutárius jog
tágítása által, a középponti kormány befolyásának rovására,
mennél szélesebbre terjesztessék. Egyebekben pedig azok
mindinkább demokratiai irányokban haladának. Az egész,
annyi hévvel és szenvedélylyel folytatott törekvésen a ra-
dikalizmus színe ömlött el: a szőnyegen forgó kérdéseknél
általában ez volt a mozgató erő; ha bár egyébiránt e radi-
kalizmust, miként az nálunk nyilatkozott, nem lehet is egé-
szén azon értelemben venni, mint a minőt ahhoz másutt
kötöttek Európában. Miként reformtörekvéseink eddigi tör-
ténetéből eléggé kitűnik, a gyökeres átalakítási elvek job-

1840—1843.

bára csak a magánjog mezején forogtak, s két főcélra valóban irányulva. E célok egyike: a jobbágyszéket az örökösé —, a nemesi birtokot az ősiség és fiskalitás eltörlése által teljesen felszabadítani; másika: a közterheket, az adót, mindenkire birtokaránylag kiterjesztetni. A közjog mezején, a politikai jogegyenlőség lebegett legközelebbi célul a szabadelvű párt szeméi előtt. A népképviselő érdekében már nem egy nyomatékos szó emelkedett a hazában; de e tekintetben még kevésbé érlelődtek meg az eszmék, s a kormány is minden lépten nehezíté a sűkért; minek következtében csak két részletes kérdés foglalta el leginkább, mint a közel jövőben létesítendő reform, a kedélyeket: a miveltebb, de nem nemes osztályok, az úgy nevezett honoratiórok részesítése a nemések politikai jogaiban, és a városok szavazata az országgyűlésen.

A szatmári
tizenkét
pont.

E fő reformpontokat, mind azokat, melyek közigazgatási —, s mind azokat, melyek köz- és magánjogi tekintetben közéletünk színvonalára felmerültek s a megyei gyűléseken szintugy mint a napi sajtóban minden oldalról megrostáltattak, legelőször Szatmár vármegye rendei állították össze tizenkét pontban s tüzték ki, az 1842-ki februárban tartott közgyűlések alkalmával, mintegy programjául a legközelebbi országgyűlésnek. E tizenkét pont, melyek Szatmár által a többi megyékben is köröztetvén, utóbb mindenütt nagy hévvel megvitattattak, s a megyék többségétől az országgyűlési követeknek adandó utasításképen el is fogadtattak, im a következő: 1. Az ősiség eltörlése. 2. A hiteltörvény kiegészítése; telek- s adósságkönyv és egy földhitel-intézet felállítása. 3. Kötelező örök megváltása mindennemű jobbágyszéknek. 4. Kereskedelmi ügyeink javítása: a székek eltörlése, mindennemű egyeduróságok megszüntetése stb. 5. A birhatási és hivatalviselési jog kiterjesztése minden lakosra általánosan. 6. Mátyás 1486-ki 64-ik a főpapok, urak és nemések adózására vonatkozó törvényének föllevenítése és kiterjesztése. —

7. Népnevelés. 8. Sajtószabadság. 9. A városok felszabadítása s rendezése. 10. A polgári s büntető törvény új szerkezete, esküdtszékek felállítása, a faggató pör megszüntetése, a vádpör behozatala. 11. A politikai igazgatás elválasztása a törvénykezéstől mind a megyékben, mind a városokban. 12. Népképviselő.

A vitatkozások és értekezletek, melyek e reformpontok felett a sajtóban és a megyei közgyűléseken, vagy ama bizottmányokban folytak, melyek a jövő országgyűlésre adandó követi utasítások elkészítésére nevezettek ki, érdekes képét adnák ugyan azon szellemi mozgalomnak, mely ez évek alatt a hazafiakat oly élénken foglalkodtatá, s honunknak ezen korszaki erkölcsi történetét képezte. De részint mivel e reformpontok irányáról az 1843-ki országgyűlés történelmében különben is szükség leend megemlékeznünk; részint mivel e viták kimerítő ábrázolása messze terelne el bennünket történelmünk tényleges folyamatától: azoknak tárgyalási menetébe itt be nem ereszkedhetünk. Három kérdés vitatását mindazáltal szükséges előadnunk, mivel azon körülmények, melyek e kérdésekkel összeköttetésben merültek fel, valódi eseményekké fejlődven, történelmünk részeivé váltak. E három kérdést a városok, az adó s az anyagi érdekek kérdései képezték.

A városok, törvényhozási szavazatuk tekintetében a múlt országgyűléstől semmit sem nyervén, a következő évek alatt oda ügykeztek hatni, hogy a jövő országgyűlésen célzott érhessenek; mert mindinkább azon érzélem terjedt el a városi hatóságok kebelében, miképen e kérdést eddigi állapotjában továbbra halasztani nem lehet s egy vagy más módon azt valahára már megoldásra szükség érlelni. A mód, miként már a múlt országgyűlési városi követek nyilatkozataiból s lépéseiből is kitűnt, különböző volt, melyen a városok óhajtott céljokra jutni törekedtek. Soprony városa ezentúl is megtartani kívánta ama daczos helyzetet, melyben vele együtt több város, egyedül a történelmi alapra

A városok
kérdése.

1840--1849.

s régi törvények rendeletére támaszkodva, kívánta visszaadni a városoknak országgyűlési szavazatjogukat. Egy 1842-ki márczius 25-én kelt köriratában arra szólítá fel a többi városokat, hogy miután minden szelidebb módokat sikeretlenül kísértettek meg szavazati joguk visszanyerésére, s ideje erélyesbekhez nyúlniok: küldjenek ugyan a jövő országgyűlésre követeket, de oly utasítással, miszerint ezek, ha nekik a megyékéihez hasonló szavazat mindjárt az első ülésben, mielőtt bármi egyéb tárgy fölvétetnék, nem adatik, óvást tévén, az országgyűlést azonnal hagyják oda. A követek egyedül ezen lépésre legyenek felhatalmazva, s ha ily utasítás ellenére, más tárgyban is közremunkálnának, követi megbízatásuk azonnal szűnjék meg.

E törvénytelen s helytelen mód azonban, melyet Soprony városa indítványozott, a többi városokban nem talált visszhangra. Jól tudták ezek, hogy magának a nemesi rendnek is érdekében fekszik, az alsó ház állását a főrendi tábla s a kormány irányában erősíteni; s e miatt a nemesi rend nem csak nem ellenzi, sőt kívánja a városoknak visszaadni szavazati jogukat, de egyedül azon feltétel alatt, hogy a követek ezentúl a polgárok-összességétől választatván, a királyi kamara befolyásától függetleníttessenek, s e végre a városok eleve új szervezetet nyerjenek. A múlt országgyűlésen e föltétel nem csak határozottan kimondatott, hanem választmány is bízott meg a városok szervezetének kidolgozásával, mely azonban munkáját akkor be nem végezhetette. A legtöbb város ennél fogva most méltányosan igazságosnak s a haza javára szolgálónak látván a rendek e föltételét, maga is nem csak sürgette a kérdéses rendezést; hanem Soprony indítványát visszavetvén, a rendezés nélkül nem is kívánta magának megadni a szavazatot, mely a kamara befolyása következtében ártalmasan hatna az ország fejlődésére. Így nyilatkozott egyebek közt Szabadka városa május 23-án mind a vármegyék mind a városokhoz intézett körlevelében, határozottan kijelentvén:

miszerint a városoknak első s legfőbb feladata, nem szavazati jogukat visszakövetelniök, „hanem minden erejüket oda fordítaniok, hogy a városok szerkezetét a nemzetiség szelleme teljesen áthassa; elvül kimondaniok, hogy itt az ideje oly törvény alkotásának, mely választási rendszerüket szabályozza; tehetségök szerint előmozdítaniok a városok belső szerkezetének átalakítását, miszerint az az ország alkotmányának fejleményeivel, annak szabadelvű institutióival s felvilágosodott századunk kívánalmaival megegyezzek; különösen pedig oda törekedniök, hogy a közigazgatási életükben hiányzó nyilvánosság megalapíttassék, s a kir. kamarától való függésök megszüntetessék.“ És csak ha ezen föltételek teljesedtek, követelhetik a városok méltányosan s teljes joggal törvényalkotási befolyásuk helyreállítását.

Hasonló volt ez iránt határozata Késmárk városának, mely midőn azt a többi városoknak s a vármegyéknek aug. 23-án kelt körlevelében tudtára adta, egyszersmind a királyhoz is azon kérelemmel járult, hogy „miután törvényeink által nem a városi tanács, hanem a polgárok összessége ruháztatott fel a törvényalkotási részvét jogával, s ennek következtében csak az összes polgárság által választott s azok képét viselő követek birhatnak az országgyűlésen szavazattal: nehogy követeik, ha ismét csak a szokott módon, a tanácstól választatnának s bizatnának meg, szavazati joguktól a jövő országgyűlésen is megfosztva legyenek, rendelné el ő felsége ideiglenesen, hogy a követek már a jövő országgyűlésre is az összes polgárság által választassanak s utasíttassanak.“ Kéri továbbá a királyt, hogy a városok szerkezetének és szavazati jogának szabályozását a kir. előadások által a tanácskozások első tárgyául tűzze ki.

Ezen, alkotmányos szellemű férfiakhoz méltó s politikai érettséget tanúsító elveket, melyek Szabadka és Késmárk városok körlevcleiben foglaltattak, több város sajtójának

1840—1848.

vallotta; de egyébiránt a városokat általában véve méltán lehetett gáncsolni, hogy koránt sem fejtettek ki annyi buzgalmat ezen reájok nézve fő fontosságú kérdésben, mennyit tőlök várni méltán lehetett. A gáncs természetesen a városi tanácstestületeket terheli, melyek, ellentétben a polgárok érdekével, nem igen óhajtották a városok rendezését, miről eleve is tudhatták, hogy önkényüket, melynek az eddigi állapotok sokban szabad tért engedtek, szoros korlátok közé szorítandja. Egy város tanácsa például még tudatni sem akarta a polgárokkal Szabadka és Késmárk körleveleit, azokat forradalmi elvekről vádolván. Egynémelyekben, mint például Kassán, a választó polgárokból álló kultanács sürgette ugyan a reformot; a beltanács önzésén mindazáltal hajótörést szenvedett a polgárok ügyekezete. A legnépesebb városok közül többen, maga az iker főváros tanácsa sem nyilatkozott ama jó példával előre ment két város körleveleire. És terheli a gáncs a középponti kormányzéseket is, melyek még azon javításoknak is útját állták, melyeket egynémely város az országgyűlési szabályozás teljesültéig létesíteni törekedett a maga kebelében. Így történt például Szabadka, Szeged és Szatmár-Németi városokkal, melyek a megyék példája szerint s egyezőleg az alkotmány szellemével, nyilvánosságot akartak megalapítani magistratusaik tanácskozmányaiban. Alig értesült erről a helytartótanács, s a nevezett városok e lépéseit, bár semmi törvénnyel nem ellenkeztek, a községeknek pedig, melyekben a titkon eljáró tanács annyi önkényt gyakorolt, felszámíthatlan hasznot hajthattak, azonnal eltiltotta.

Míg azonban magokban a városokban, vagy inkább az azok körében uralkodó előjárókban, saját ügyök iránt ily hanyagság s gondatlanság mutatkozott: a reformpárt törekvéseinek egyik fő céljává tette a városi kérdés megoldását. A képviseleti rendszerre, mely az ország átalakítási tervében egyik főczélul létezett kitzúve, e városi kérdés szerencsés megoldása tekintetett első multhatatlan lépés-

nek, mely által ama rendszernek valamennyi nem-nemes osztályokra kiterjesztése előkészítettnek. E végre mindenek előtt azonosítani kelle a városokat a nemzet többi alkotmányos elemeivel; mi csak a városok igazgatási rendszerének gyökeres átalakítása által volt elérhető. E nélkül a városok szavazatát az országgyűlésen helyreállítani annyi lett volna, mint a bécsi kormánynak mindig és mindenben többséget biztosítani a rendek tábláján, s a nemzeti átalakulás szabadelvű irányát megakasztani; a törvényhozás végzéseit pedig a nemzeti szellemmel s közvéleménynyel egyenes ellentétbe állítani.

De még a törvényhozás viszonyaitól eltekintve is sürgetőleg szükségessé vált a városok igazgatási rendszerének átalakítása, hogy azok a nemzeti fejlődéssel lépést tarthassanak. Elavultabb, célszerűtlenebb szerkezetet képzelni is alig lehetett a városokénál. A városi előljárók csak testületi választás által egészítették ki magokat; hivatalaikat holtiglan viselték; a polgárságnak sem a választásra, sem az adóra, sem a város kebelébeni közköltségekre nem volt befolyásuk. A város e szerint egymással egybe nem kötött két egyenetlen részre oszlott. A lakosság előljáróiban, s gyakran teljes joggal, nem látott mást, mint önhaszonleső ellenségeket, kiket egyedül önértékük, nem a közönség java vezérel. Innen a számtalan viszálykodások majd minden városban a polgárok s előljárók közt; melyekben, bár mennyire részökön állott is a jog és igazság, ritkán győztek a polgárok. E mellett azonban a mindenhatóknak látszó előljárók sem igen örvendhettek hatalmuknak; mert a kir. kamarának legszigorúbb gyámkodása alatt álltak, úgy hogy ennek engedelme nélkül még a legcsekélyebb dolgokban sem végezhettek s hajthattak végre valamit. Ily állapotban a városok, melyeknek természetsszerűleg a nemzeti haladás élén kellett volna állniok, mindenben korlátolva, járszalagon vezetve, vagy éppen akadályozva, egyáltalában nem felelhettek meg a hivatásnak, mely nekik különben a nemzeti

1840—1843.

átalakulásban kitűzve volt volna; sőt a kir. kamarának gyámkodása által mintegy kiskorúságra kárhoztatva, majdnem mindenben gátolólag hatottak a nemzet fejlődésére.

Ez érdekektől indítatva, a reformpárt, látván hogy magoktól az ekként lebilincselte városoktól a fenforgó kérdés megoldásában nem sokat várhatni, maga kezdette meg ez ügyben az agitációt. A sajtó, kivált a napi sajtó alig forgolódott többször és bővebben valamely más tárgy körül. Ismét és ismét megvitatta nem csak az alapokat, melyekre a városok új szerkezete fektetendő, hogy a többi nemzeti elemekkel hasonneműekké váljanak, hanem magokat a szervezet részleteit is; megmutatta, hogy a régi törvények a jelen megváltozott viszonyokban a városok törvényhozási szavazatának jogalapjául többé nem szolgálhatnak; és hosszasan politikai számvetésekbe ereszkedett, hogy meghatározza az arányt, melyben a városi polgárság a törvényalkotásban részesítendő; mi körül mindig a fő czélul kitűzött általános képviseleti rendszer forgott irányadóul publicistáink szemei előtt. Hasonlókép a vármegyék is, meggyőződve lévén, hogy a polgári rend felemelkedésére honunkban szintugy a törvényes szabadság mint a polgárosodás, az erkölcsi s anyagi kifejlés ügyének egyaránt szüksége van: hogy a városok jelenlegi igazságtalan s méltatlan országgyűlési állásukból felemelkedhessenek, a teendők első sorában tűzték ki a városok belszerkezetének átalakítását, mely által a nemzet többi alkotmányos elemeivel össszhangzóbb viszonyba tétessenek.

Részint ezen izgatások, részint Szabadka és Késmárk városok példái által követésre buzdítva, a városok közül mind többen hozzá állottak az ügyökben támadt mozgalomhoz. Az 1842-diki decemberben három királyi város, Esztergam, Székes-Fehérvár és Kassa alkotott végzést s intézett kör- és feliratokat e kérdésben. E lépések mind megannyi előhaladási stádiumai voltak a fontos ügynek. Esztergam végzései, melyeket követeinek utasításképen adni

szándékozott, a következők voltak: a kir. városok a kamara befolyása alól felszabadítván, mindenben a kir. helytartótanács alá rendeltessenek; a hatóság joga nyilvános pénzei felett rendelkezni kitágíttassék; az előjárók mind a folyó ügyek tárgyalásánál, mind igazságot szolgáltatva, nyilvánosan tanácskozzanak; a polgári jog minden oly lakosra terjesztessék ki, a ki kereseti foglalkodása után független állású s a nyilvános terheket viseli; az előjárók minden három évben az összes polgárság választása alá vettessenek; az országgyűlési követek választásába minden polgár különbség nélkül befolyhasson. Még tovább ment egy lépéssel Székes-Fehérvár, s a Késmárk által kimondott elvet tényleg életbe léptetvén, statutum által elhatározta, miszerint a jövő országgyűlésre küldendő követei már az egész polgárság által választassanak s utasíttassanak. Egyszersmind pedig a királyhoz is folyamodott, e statutum megerősítését azon megjegyzéssel sürgetvén hogy, ha a jövő országgyűlésig a királytól arra tiltó válasz nem érkezik, a hallgatást meg egyezésnek tartva, követeiket e szerint választandják. Debreczen tanácsa végre az átalakítást Szabadka véleménye szerint pártolva, bár a követválasztási s utasítási rendszert sem resolútio, sem statutum által előlegesen nem, hanem csak törvény által kívánta elintéztetni: abban mégis lendített az ügyön, hogy a megalapítandó új szerkezetnek még tervét is kidolgozta, azt tűzvén ki e munkálata vezérelvéül: hogy a városok belszerkezete hasonlónvá tétessék a megyékéhez, úgy mindazáltal, hogy míg ekképen a kétféle törvényhatóságok összhangzásba tétetnek, azon gyöngék és hiányok, melyek a megyei szerkezetben még javítást várnak, észélyesen kikerültesse.

A számos feliratokat, melyek a városok által a kormányhoz intéztettek, kivált miután várható vala, hogy Székes-Fehérvár statutumának példáját több város követendi, nem lehetett válasz nélkül hagyni. Maga Mednyánszky Alajos, a felvilágosodott, hazafias érzelmű kir. kamarai

1840–1843.

elnök is felszóllalt, s oly intézkedések kibocsátását sürgette a bécsi kabinetben, miszerint a közelgő országgyűlésre küldendő városi követeket, a közvélemény követelése s a régiebb törvények szelleme szerint is, a polgárok nagyobb számának hozzájárultával rendelné választatni. Az óhajtvá várt királyi rendelet, mely az országgyűlés hatánapjának kihirdetése után végre megérkezett, a közvetett vagy is kétfokú választást alapítá meg ideiglenesen, megengedvén a polgároknak: hogy a magok összességéből fél annyi választót nevezzenek, mint mennyi a városi kultanács tagjainak száma, kik aztán ezekkel együtt válaszszák meg a követet. Módosítást tett a kir. rendelet az eddigi szokásban a tekintetben is, hogy az előleges kijelölést, mit eddig a városi előljárók gyakoroltak, megszüntette. A kormány ez engedménye, bár mily fősvény kézzel méretett is, valódi haladás volt a városi kérdésben; s miután részben megszüntette a rendek azon ellenvetését, hogy a városi követek mint előbb valának, nem a polgárság, hanem csak a városi tanácsnak, mint zárt testületnek, követei, kétségkívül igen megkönnyítendi vala a kérdés megoldását, ha, miként alább látandjuk, az elvek összeütközéséből származott más nagy akadályok nem merülnek fel a reformtervben.

A nemesek
adózásának
kérdése.

Midőn a rendes egyenes adó az állandó katonaság intézetének megalapításakor 1715-ben behozatott, a nemeség, mely a hazát önköltségén köteles volt védeni, s e felkelési kötelesség az állandó seregtartás mellett is fenmaradt, ezen adó alól mind személyére mind birtokára nézve kivétetett. A nemesség mentességének tehát a hadi adótól, ha bár nem egészen igazságos is, de volt némi törvényes jogalapja. Midőn a mondott évben a hadi adó megalapítatott, más nemei az egyenes adónak még nem léteztek az országban; mert a megyei igazgatás csekély költségei kiteltek a mindennemű irományi, törvénykezési s más igazgatási taksákból. A királyi udvartartás és a középponti kormányzat költségeit pedig a koronai javak, bányák, harmin-

1840—1848.

czadok s más kamarai jövedelmek fölösen fedezték. Idő folytával azonban a megyei igazgatás is mind költségesebbé válván, a taksák jövedelmei elégtelenek lőnek, s a megyék annak fedezésére, a szükség aránya szerint, évenként egyenes adót kezdtek szedni kebelökben. Miután a megyei igazgatás áldásaiban leginkább a nemesek részesültek, a megyei tisztviselők, kiknek díjazására a költség szükségessé vált, tulajdonkép a nemesség közönségének tisztviselői voltak: semmi nem volt volna tehát igazságosabb mint, hogy ezen megyei, ugy nevezett házi adót egészen a nemesség viselje, vagy ahhoz legalább birtokaránylag járúljon, mint járult hajdan az 1486-ki 64-dik t.-cz. tanúsága szerint. A kiváltságokra büszke kor nemessége azonban, mely minden adózást a szolgaság lealacsonyító attributumának nézett, ezen kiválólág az ő érdekében tett közigazgatási költségek kiállítását is a kiváltságtalan nép vállaira vetette, mely a hadi adó terhét már különben is hordozta vala.

A megyei igazgatás költségein felül azonban a haladó idővel újabb szükségek is merültek fel a civilisatio igényeiből s a közállapotok javításának szükségletéből. A török háborúk s belvillongások hosszú korszakában az országra semmi beruházmány nem tétetett. Az erkölcsi érdekeknel nem hiányzott ugyan némi birtokalap: a tudós iskolák, például, alapítványokkal el voltak látva. De az anyagi érdekek parlagon heverték. Az ipar s kereskedelem emelése mindenek előtt könnyű s olcsó közlekedési eszközöket, jó utakat, csatornákat stb. kívánt. Az erő, a pénzalap azonban hiányzott azok előteremtésére. Az udvar, a kamarai jövedelmeket kizárólag sajátjának tekintvén, azokból egy fillért sem fordított az országra. A nemes, minden adózást szűgyenítőnek tekintve, felkelési s honvédelmi kötelességével leróva hitte minden tartozását hazája iránt. A népre, melynek vállait már a papi tized, az úri kilenczed, a robot és a hadi adó nyomta, nagyobb terhet rakni nem igen lehetett s maga a nemesség sem akart, nehogy aztán

1840—1843. az úri szolgálatra s adózásra váljon elégtelenné. Sehonnai semmi pénzérő tehát a beruházmányokra: s az anyagi közérdekek mind alább sulyedtek, vagy régi pangásukban tepedtek. A növekedő szükség érzete már a múlt század közepén világosan láttatta eleinkkel, hogy beruházmányok nélkül, miként a magán birtok, ugy az ország sem fejlődhetik virágzóvá. E végett, számtalanszor kimondotta a közvélemény, hogy „a haza közboldogságát, jelentékenyebb előmenetellel, közfundus nélkül foganatosan eszközölni nem lehet“. A törvényhozás minden régibb országgyűlésen foglalkodott e közfundussal; országos választmányok nevezettek, melyek előteremtésének módjait s forrásait kikutatnák. De minden terv hajótörést szenvedett a nemesek minden adózástól iszonyodó privilegiumán. A törvényhozás végre a sónak e célra felemelt áraban alapított meg némi közvetett adót. De ha e közjövédelmet a kormány valóban közczélokra fordítja is, az csak egy csepp volt a szükségek egyre növekedő tengerében.

Mióta a hiányok ismerete s a reform, az átalakulás szükségének érzete szélesebben elterjedt; mióta Széchenyi István s utána mások a nemesi privilegiumok erkölcsi becsét izgatásaikkal a közvéleményben annyira megcsökkenették, hogy a „kutyabőr“ (a nemeslevél pergamentje) nem ritkán gúny tárgyává tétetett: a rendes adózás iránt is nagy változás kezdett végbemenni a közvéleményben. A fentebb elbeszéltek után kételkedni nem lehetett többé, hogy közel az idő, midőn a nemesség, „a szűz vállak“ privilegiumáról önként lemondván, az adózástól többé nem fog iszonyodni; és ha nem akarand is részt venni a hadi adóban, míg egy részről honvédelmi kötelezettsége fenáll, más részről a kormány is el nem fogadja a felelőiséget: de a házi adótól s a közmunkákra fordítandó országos adótól nem fog vonakodni. Átalakulásunk vezérei, különösen Széchenyi, miután a pesti lánczhíd vámja által a nemesi nem fizetés privilegiumán elvben már különben is halálos sebet ejtettek, a

közdózást, a házi s az országos czélokra fordítandó adó tekintetében, már a legközelebbi országgyűlésen óhajták s reménylék is valahára megalapítani. Azonban, bár kevesen találtattak már a hazában, kik a házi adónak egyedül a szegény nép általi viselését igazságtalanságnak, a nemességre nézve szégyenítőnek, legalább keblök rejtekében el nem ismerték, vagy kik a kor elutasíthatlan követelésének nem tekintették volna az ország közszükségeinek fedezéséhez járulni: mégis könnyen előre látható vala, hogy a jobb belátásnak s az igazság és méltányosság érzetének még heves harczokat kellend vívnia az önzéssel, elfogultsággal s előítélettel.

A házi adónak a nemesség által is birtokaránylag viselése iránt egynémely megyében, például Fehérben, Esztergamban, mindjárt 1841-ben tétettek indítványok. A vitatkozást azonban a kérdés felett tulajdonképen gr. Sztáray Albert kezdte meg a „Hírnök“ melléklapjában, a „Századunkban“ közzé tett s nagy figyelmet ébresztett szövegében. A gróf a nemességnek beligazgatási adómentességét abnormis állapotnak, sőt az örök igazsággal ellenkezőnek nyilvánítván, a beligazgatási költségeket egészen és kirekesztőleg a nemesség által kívánja viseltetni. De követeli egyszersmind azt is, hogy a költségek meghatározásában s az adó kivetésében azok birjanak eldöntő szóval, kik legtöbbet adóznak. Sztáray véleménye az iránt, hogy az örök igazság kívánja a nemesek adózását, általános helyeslést nyert; a mód azonban, miszerint a házi adót csak a nemesi birtokra vélé kivetendőnek, s a legtöbbet adózónak legeldöntőbb szót kívánt adni, mint az osztályok eszméjének, az elkülönzésnek magvát magában hordozó, s minden polgári szellemet előlő, ferdének, helytelennek találtatott, s nem nyert követőket.

Kossuth, ki mintha csak arra várakozott volna, hogy a birtokarisztokrátiát legközelebből illető kérdés egy nagy birtokos által pendíttessék meg, a felett az év nagyobb részén hallgatott, — Hírlapjában Sztáray szövegének megjelente után nem sokára megkezdte a kérdés tüzetes tár-

1840—1843.

Sztáray Albert szövege.

Kossuth igazgatása.

1840—1843.

gyalását. Kijelentvén, miképen a nemesség jelen nemzedékének jutott a dicső hivatás, a világnak példát mutatni, minőt az évkönyvek még nem mutatnak, hogy egy nemzetnek arisztokrátiája, — nem három napok tűzmelege előtt meghajólva, hanem az igazságszeretet szent ösztönétől buzdítatva, igazságos lenni tudott, mert, akart: azonnal heves izgatást kezdett a kérdés mellett. Balvélemény, elfogultság s önzés még több létezett a hazában, mint hogy bár ki is könnyűnek tarthatta volna a megoldást. „Ha majd az országgyűlés eljő s e szó: házi adó szőnyegre kerül, ugymond, meglássuk, szabadelvűségben férfiak vagyunk-e...? Nekünk úgy tetszik, e szó lesz a próbakő.“ Elmondá tehát mindenek előtt adórendszerünk eredetét, kimutatta annak koronkénti változásait, a nemesi és jobbágyi földbirtok természetét s történelmi kifejlését; megmutatta különösen, hogy a házi adó újabb eredetű lévén, a régiebb törvények, melyek a nemesek adómentességéről szólnak, erre nem alkalmazhatók.

Kifejtvén ekként a kérdés joghistoriai oldalát, financialis és politikai oldalait kezdé fejtegetni. Ez utóbbi nyújtott aztán alkalmat a tulajdonképeni izgatásra. Megmutatván Sztáray véleményének helytelenségét, csak a mindenki által jövedelem-aránylag fizetendő adóban találta fel az igazság és polgári egyenlőség, közhaszon s józan státustan elveit. „Jól rendezett státusban, ugymond, az adótóli mentesség, polgári lealacsonyítás. Ki az, ki Angliában, Frankhonban, a szabad Amerikában adót nem fizet? A rabszolga, a bérres cseléd és a koldus: a szegény, a kinek semmije sincs. Ki az, ki nálunk adót nem fizet? Megnevezés nélkül is mindenki tudja. Arczpirító egy párvonal! És melyik részen van a jog, fölemelt fővel nézni fel oda a hol Astræa mérlegében a népek sorsa fölméretik?! Amott a státus a szolgától és koldustól adót nem kíván, mert nem adott neki semmit, a miért kívánhatna; nekünk az édes hon anyatejének tejszínét adá s mi épen azért nem adózunk! Ha aztán

az ember egy szabad angollal szól, s azon ösztöntől vezéreltetve, mely a nemzet gyarlóságait idegen előtt menteni késztet, mindent elkövet, hogy őt e nemadózás philosophiájával kiengesztelje, és ő hitetlenül rázza fejét és széttel tekint e honban s felkiált: „boldog isten! mint hever e földön parlagon annyi rejtett kincs, mi minden nincs itt, a minek lenni kellene: s ti azt mondjátok, hogy e hont szeretitek, hogy magasztos honszeretet dagasztja keblét minden magyarnak; s mégis e hön szeretett hon javára, diszére, boldogságára évenként egy két százezer font sterlinget adózni nem akartok, a míg népetek milliót adózik...!” — lesütött fővel kell állanunk.“ stb.

A kérdés azon oldalát tekintve pedig, mi elébb való: a socialis javításokra fordítandó országos, vagy a beligazgatásra szükséges házi adó? — midőn tapasztalná, hogy sokan bár némely országos javításokra ideiglen, subsidiumként adózni hajlandók; de az állandó házi adótól nemesi önzésük s előítéletök folyvást idegen, ekként nyilatkozik: „Bár a házi adóban a néppel együtt és állandóan részesülés anyagi nyeresége nem oly közel fekvő, nem oly szembe-tűnő, mint mely az országos nagy közlekedési eszközök költségeiben való aránylagos részesülésre ösztönöz; ámbár amaz ellen sokhelyűn haragos ellenszenv nyilatkozik, ámbár nincs tárgy, melyhez a nemesség igen nagy része előtt annyi népszerűtlenség csatlakoznék, nincs tárgy, melylyel a kaján rossz akarat szenvedélyek felizgatására, s a közügyért egy egész életen át törhetlen hűséggel küzdött férfiak politikai állásának megbuktatására ily könnyen visszaélhetne: mi mégis örökké azt fogjuk mondani, hogy nincs vasut, nincs csatorna, nincs subsidialis áldozat, nincs haszon, nincs anyagi nyereség, melyért a házi adóbani állandó részesülést cserébe adnók; s ha csakugyan oly boldogtalan csillagzat uralkodik nemzetünk fölött, hogy nem volna bennünk elég erő avagy akarat saját javunkért, hazánk boldogságáért egyszerre legyőzni a balítélet és szük-

1840—1843.

keblűség kétfejű szörnyetegét, ha csakugyan két szükséges dolog közt kellene választanunk, azt mondanók: vállaljuk el a megyei közköltségek viselésében arányos részesülést, ennek (ha másképp nem lehet) alárendelünk minden más kérdést, de ezt semminek.”

Mialatt Kossuth részint értekező, részint izgató cikkeit e fontos reformkérdésben közrebocsátotta, a többi hírlapok is mind sűrűbben kezdék reáfordítani figyelmüket. És hírlapirodalmunk becsületére legyen mondva, hogy bár mily színű volt is különben a lap, mindenik pártolta a nemesség részvételét az adóban; a különbség legfeljebb a felforgott: mi legyen a két nemű, megyei s országos adó közt, ha mind a kettőt keresztül vinni nem sikerülne, előbb létesítendő? Vagy, hogy kölcsön által hasznosabb-e előteremtteni a nagy közlekedési eszközök készítésére szükséges összeget, avagy egyenes vagy közvetlen adó által? stb. A Kossuthéin kívül megjelent e tárgyú cikkek közt hasonlíthatlanul legjelesebbek gróf Dessewffy Emiléi, melyeket „Alföldi levelek” czíme alatt később könyvül is közrebocsátott. Az izgató hang s dialektika ezekben hiányzik ugyan; de belbecsökre s helyességökre nézve vetélkednek Kossuth cikkeivel. A gróf elvei abban pontosúlnak össze, hogy a nemességnek a háziadóban való részvételét igazság, méltanyosság és józan politika egyenlően kívánják; hogy a beligazgatás rendszeritendő költségei egyenes adózás által fedezendők; az országos közlekedési eszközök létesítésére szükséges pénzerőt pedig közvetett adózás útján kell kiállítani.

Dessewffy
Emil „Alföldi
levelei”.

Az adó kérdése a megyékben.

Míg ekként a sajtó, lényegére nézve egyezőleg, minden oldalról megvitatta a házi és a socialis javításokra szükséges országos adó kérdését, a megyék is egyenként szőnyegre hozták azt közgyűléseiken, hogy az országgyűlésre küldendő követeknek az iránt határozott utasítást adhassanak. Közéletünkben alig merült fel eddig tárgy, melyhez annyi országos és egyszersmind személyes érdek kötve,

s mely ennél fogva a szenvedélyek felizgatására hatni képesebb volt volna, mint az adó közös viselésének kérdése. A nemesség e kérdésben felhíva volt, politikai nagykorúságának, haza- s közügy-szeretetének fényes példáját adni a világ előtt; tévén azt, mit önszántából, kényszerítés nélkül még egy ország nemessége sem tőn: legyőzni az önzés ösztöneit, széttörni a százados balvéleménynek bilincseit, önként lemondani adómentességi privilegiumáról, s az igazság és közjó érdekében a néppel közösen, birtokaránylag fizetendő állandó adót vállalni magára. A feladat bizonyára nagy, szintoly nehéz mint dicső volt: nem csoda, ha az egy rendkívül heves párharcznak lett forrásává közéletünkben; s míg egy részről a szabadelvű párt lelkesedése azt minden teendőink közt elsőnek, legszükségesebbnek, a valódi honszeretet mérlegének s próbakövének hirdette, és annak keresztülvitelére, a felvilágosítás, rábeszélés, meggyőzés, agitáció minden hatalmában lévő módjait megkísértette; más részről a balvélemény, elfogultság és önzés is minden sötét fegyvereivel a síkra szállott, hogy azt megbuktassa.

A két nagy politikai párt nem tisztán oszlott e kérdésben ellenkező táborokra. Voltak a conservatívek közt számosan — ama töredék tagjai, mely magát fontolva haladónak szerette nevezni, majdnem kivétel nélkül, — kik a közadózás elvét, legyen igazság és méltányosságérzetből, legyen politikából, legyen népszerűség utáni kapkodásból, egy vagy más módon elfogadták, vagy ha titkon tán ellene dolgoztak is, nyíltan fenn hirdették. De ellenben nem hiányzottak olyanok sem, kik elébb, míg olcsó szabadelvűséggel lehete némi népszerűségre szert tenni, a reformpárt zászlói alatt álltak, most azonban a közadózás elleneivé lettek. Ezek sem merték ugyan azt egyenesen ostromolni; mert mióta a sajtó, kivált a Pesti Hírlap többféle változatokban hirdette, hogy más civilisált országokban csak a koldus vagy szolga az adómentes, nem csak népszerűtlenségnek, de szégyenítőnek is tartatott egyenesen fellépni a

1840—1843.

kérdés ellen: de az opportunitás, időszerűség, a teendők közti sorozat, s más ilyféle okokkal s mentségekkel ügyekeztek azt gyöngíteni, s az osztályérdeket a közérdek szentségének palástjába burkolni. Sőt történt nem egy megyében, hogy más pártérdekek kivívására, egyes népszerű egyéniségek megbuktatására s más hasonló mellékes czélokra is pusztá eszközül használtatott fel a tömegek közt a közadózás kérdése.

Köznemességünk egy része, mely jobbágytelkeken lakott, már több évek óta a jobbágygyal közösen viselvén a házi adót, annak közösségére természetesen nem idegenkedett szavazni; de a többi köznemesség is, hol kellőleg felvilágosztatott, a reform igazságáról és szükségéről meggyőzetett, az adó ellenei által pedig még el nem csábított, sok helytt, értelmességének és önzetlenségének fényes példáját adva, elfogadta a közadózás elvét. A legtöbb megyében azonban a közérdek áldozatává esett az osztályérdeknek. Sőt némely megyében épen az értelmesebb, de önző nagyobb birtokosok által felizgatott tömeg a legbotrányosabb kihágásokra, borzasztó vérengzésekre vetemedett, hogy nemesi „szűz vállait“ az adó „szolgai“ terhétől megóvja, s privilegiumát minden csorbától megőrizze. Eseményeket idézett fel e kérdés tárgyalása megyei életünkben, melyek láttánál vagy hallattánál aggódva kiálta fel nem egy hazafi: vajjon e kérdés nem ássa-e sírját magának a megyei rendszernek, honnan minden rend fogalma, minden személyes biztonság elenyészni látszott?

Már 1841-ben több megye közgyűlésén szőnyegre került a házi adó ügye. Néhányan ezek közül a közadózás elvét minden nehézség nélkül elfogadván, azonnal följegyezték a jövő országgyűlési követeknek adandó utasítás pontjai közé. Ezek közt volt például Borsod megye a maga 30 czernyi nemességével. A közgyűlésen, melyen a kérdés szavazat alá került, hallatszott ugyan a köznemesség részéről néhány „nem adózzunk!“ felkiáltás; de midőn Palóczy

László és Szemere Bertalan a közadózás igazságos és szükségességét a szónoklat varázserejével kifejtették, a lelkesedés villanyárja özönlött el a teremben, s kimondatott a végzés: „miszerint a jövő országgyűlésen a követek által egy országos választmány sürgettesék, mely ő felsége kiküldendő tanácsosaival értekezvén, ha oly szerződést eszközölhetend ki, mely minden tekintetben biztos kezességet nyújtand: ez esetben a nemesség mindennemű közadót birtokaránylag viseljen; ha azonban ez alkudozások óhajtott sikert nem érnének is, a házi pénztárnak egész terhében mindenkor, magok a megyék által meghatározandó mennyiségben, az adózókkal együtt birtokaránylag részesülni kíván a nemesség; az országos küldöttségre hagyatván a fizetés kulcsának s a rendes rovatoknak kidolgozása.“

Az önzetlen, felvilágosodott hazafiság e fényes példái mellett azonban már 1841-ben sem hiányzottak a kérdés körül némi szomorító, sőt botrányos jelenetek. Különösen két megye tüntette ki magát a közadózás elvének megbuktatásával: Fehér és Szatmár. Fehérben személyes viszálykodás ejtette meg a fontos kérdést. Néhány nagy birtokú conservatív párti, s ezek közt különösen az imént még ellenzéki gr. Zichy Ödön, felboszankodván, hogy e pénzkérdést épen oly reformpártiak tették indítványba, kiknek birtoka csekély vala, s kikkel ő és pártfelei már némi idő óta heves párttusákat vívtak, a közös adózás kérdését „a vagyonatlanok harczának kiáltván ki a vagyonosok ellen“, a közgyűlésre, melyen az szőnyegre került, a kérdés természeténél fogva könnyen elcsábíthatott kortes tömegeket vittek be, s a szám nyers ereje által a nem adózást végzéssé emelték. Sokkal szomorítóbbak valának még a szatmári jelenetek. E megyét a pártszenvédély már 1834 óta, midőn Kölcsény az örökváltság kérdése miatt követi pályájáról lelépni kényszerítettett, keserű viszályokba bonyolítja; és ha győzött is néha a megye értelmiségéből álló reformi párt, mint például a fentebb említett, híres 12 pont elfogadása

1840—1843.

alkalmával: az Uray Bálint által vezérlett conservatív párt, a csábítások s vesztegetések által a szenvedély tévutaira hajtott kortestömegek segedelmével csak hamar ismét felülkerekedett. De egy győzedelme sem volt még botrányosabb, mint az, melylyel az 1841-ki decemberi közgyűlésen a szabadelvű tizenkét reformi pont néhányait, a házi adóval együtt, megbuktatta. A szomorú diadalt Tyukod és Csenger helységek becsődített s ólmos botokkal fölfegyverzett, s ezek hatalmával minden szabadszólást elölt köznemessége vívta ki.

Nem mulaszthatjuk el itt megemlíteni, hogy e viszonyokat sajátságos színezetben tünteti elő azon körülmény, hogy ezen közadózás elleni táborozások a bécsi kormány pártfogása alatt történtek. A conservatív párt azon része, mely adózni nem akart, a kormány által folyton támogatott s illetőleg díjaztatott. Például, Uray Bálint, ki az adót Szatmárban megbuktatta, inkább udvari, mint conservatív pártinak nevezhető. Zichy Ödön is, mióta pártot cserélve, a közadózás ellenei sorába lépett, a kormány különös pártfogásával dicsekedhetett, s később még főispáni helytartóvá is neveztetett. S általában, ha a főispánokról kivétel nélkül nem is, de a főispáni helytartókról, kik különösen kormánypártiak valának, bizonyára elmondható, hogy valamennyien a kormány akarata szerint jártak el, midőn az adózni nem akarók felekezetét támogatták. És ezt tekintve, s e mellett a közadózás leghevesebb elleneinek viszonyait is a kormánynyal figyelembe véve, azon következtetésre jut az ember: hogy a közadózás megalapításának kérdésében nem annyira az arisztokratiai párt áll vala szemben a demokráciával, mint a bécsi kormánynak a nemzeti erősödést gátolni törekvő iránya, a haladást, kifejlést, újjászületést sürgető nemzeti iránynyal.

A következő évben még több megye közgyűlésén megfordult a kényes tárgy, többnyire a szatmári tizenkét ponttal kapcsolatban. Hol a köznemesség csábítások által tévutra nem vezetettetett, s a kérdés felett egyedül a rendek

értelmesebb része határozott, mondhatni, mindenütt el lőn fogadva a házi adó közösségének elve. De fájdalom, a párt-szenvedély a megyék többségében, s nem ritkán mellékcéllokból, kizsákmányolta a köznemesség értelmetlen tömegének balvéleményét s kiváltságaihoz ragaszkodását. Volt azonban arra is nem egy példa, hogy a kellően felvilágosított köznemesség szinte lelkesedéssel fogadta el az elvet, melyben, több tekintetnél fogva, a hon felvirágzása rejlett. Sőt nem hiányzott példa arra sem, hogy az adó megbuktatására becsődített kortestömeget is megtérítette a szónoklat hatalma. Ez volt az eset különösen Biharban. Az 1842-ki márczius egy napján nagy számú köznemesség csődítettet be a közgyűlésre. A tanácsterem ajtait már korán reggel betörték s a teremtet „nem adózunk“ kiáltások közt foglalták el az elcsábított kortesek. De a kiáltozás közben megjelent Beöthy Ödön, és szóhoz jutván, oly hatalommal szállott szembe a tömeg előítéleteivel, hogy az ingerült zajongás mindinkább elcsöndesült; a fel-felvillanó ólmos botok eltűntek, s midőn beszédét végezte, a tudatlan tömeg, melyet a nem-adózás barátai hoztak be, „éljeneket“ harsogtatott a reform bajnokának. Hasonló volt ehhez ama jelenet is, melyben Beöthy követté választatván, a bihari köznemességgel még egyszer követi utasításként elfogadtatta a házi adóbani részesülés elvét.

Midőn 1843-ban az országgyűlés kihirdettetett, s a követeknek adandó utasítás meghatározottat, minden megyében szőnyegre került a házi adó kérdése. A pártok tusái legtöbb helyt igen hevesek valának. Történt, hogy hol elébb az adó elleni győztek, most a józan többség lemosta a megyéről a szegyenbélyeget, a házi adót utasításban adván követeknek; de, fájdalom, még több helyt történt, hogy hol az értelmiség már határozatúl fogadta volt el a házi adót, a kiváltság megmentésére becsődített kortestömeget megbuktatta. És a pártharcban itt-ott szörnyű botrányok követtettek el, valóságos csaták vívattak, fegyverekkel s

1840—1843.

ólmos botokkal, emberélet is mind több helytt esett áldozatul a kiváltság szenvedélyes védelmében. Az elvakított köznemesség, az ősi szabadság védelmének ürügye alatt, bőszerűen taposá önmaga az alkotmányos élet legszebb jogát, szenvedélyittasan rázta meg nemzeti lételünknek körülményeink közt legerősebb oszlopát, a megyei önkormányzat rendszerét. Így visszaélve a törvényhozásbani részvéte jogával, öngyilkos kezét emelt maga ellen mámorában; mert helyesen jegyzé meg Kossuth a maga Hírlapjában, hogy ha ez így megy, a magyar nemesség órája ütött. Annál szomorítóbban hatottak pedig e botrányos jelenetek a haladás barátaira, sőt minden bármely párti hazafira, minthogy azok jobbára főrendűek, felsőbb körök tagjai, magas állásúak s hivatalbeliektől származtak; a tudatlan, a fizetéstől undorodó, s azért az adó ellen könnyen felbőszíthető köznemesség csak eszközül szolgált, melyet amaz urak, mint a nem-adózás apostolai, tettek mozgásba. Öngyilkos művök legtöbb megyében sikerült. A nemességnek a házi adóbani részesülését az ötvenkét megye közül csak tizenkilencz adta követelének utasításul.

Ezen utasításokat tekintve tehát, a remények, melyeket a házi adó közössé válta iránt már oly sokan kezdének táplálni, s az értelmiség ez iránti közvéleménye szerint alaposan táplálhattak is eleve, még az országgyűlés megnyitása előtt meghíúsultak. Azonban nem maga az adó megbukta volt ez ügyben a legnagyobb baj. Fájlalni lehetett ugyan, hogy a nemesség adóbani részvételének nagy következményű reformja néhány évvel ismét hátrább tolatik; de meggondolván, hogy három négy év figyelemre is alig méltó idő egy nemzet életében, a kérdés megbukta miatt a legvérmesebb reformer is könnyen vigasztalhatta volna magát. Ennél sokkal károsabb következménye volt a dolognak az, hogy miután a reformi párt legkitűnőbb egyénei az adó kérdéséhez kötötték a követtség elfogadását, félni lehetett, hogy legjelesebb férfaink közül többen hiányzani

fognak az országgyűlésen, mi aztán a kitűzött többi haladási kérdéseknek is kárára válandik. És valóban érte is több megyét e szerencsétlenség. Zalában a házi adónak a Forintos György s néhány mások által elvakított köznemesség szavazata következtében történt megbukását e miatt Kossuth már eleve országos gyászliként jelenté Hírlapjában; mi pár hét múlva csakugyan szomorú valósággá is lett.

1840 - 1843.

Ezen, oly igen botrányos, a nemzet hírét, nevét, becsületét, sőt lételetét és jövődjét veszélyeztető eseményeknek, annyi rossz mellett, egy jó következménye is volt: előkészítette a képviseleti rendszer útját. A ki még csak néhány hónap előtt népképviseletről mert szólni, mint ábrándozó gúnyoltatott ki. Most azonban a szatmári, szabolcsi, nyitrai, veszprémi, zalai, vasi, gömöri stb. botrányos jelenségek, oly közelre vitték azt az összes értelmiség köz meggyőződéséhez, mint különben a képviseleti rendszer buzgó barátai tiz évi erőfeszítés által sem tehetnék volna. Kossuth maga is, a botrányos kihágásokat keményen ostorozva, agitálni kezdett a népképviselet mellett. De nyilván dolog volt, hogy e kérdés sokkal kevesebbé van még megérve, mintsem hogy annak egész terjedelmében csak tárgyalását is lehetne várni a jövő törvényhozástól. „Egy hang hallatszik végig a Kárpátoktól Adriáig — ugymond Kossuth az adókérdésben lefolyt botrányos tényeket ostorozva — hogy a dolog így nem maradhat, hogy ezt tűrni nem lehet, nem szabad. De mi történjék hát e vészes viharnek ellenében? Mindenek előtt emelkedjék fel, ugymond, a törvény, szent erejének mindenható ostorával, s a köz nemzeti indignációtól támogatottan, sujtson minden vétkest kérlelhetlen szigorral. Másik az, hogy a megyegyűlések szabadságának megóvására sikeres törvényt kell alkotni. Ha ki elég erős polgárérzettel bír egyszerre fölemelkedni a gyökeres orvoslat magas szempontjára, az valószínűleg egyetértend velünk, hogy ezen bajok csak az által lesznek sikeresen orvosolva, ha, gróf Széchenyi szavaival élve: félig meddig feudalis,

A képviseleti rendszer mellett történt első lépések.

1840—1843.

félíg meddig arisztokratiai alkotmányunk képviseleti rendszerré átalakíttatik... De ha ily gyökeres orvoslatra akár erőben akár akaratban még meg nem értünk volna, némi enyhítő lépésekre sem hiányzik a lehetőség.“ E lépések közé számítá a honorációrok szavazatjoggali felruházását a megyegyűléseken, a szabados, megváltott községek képviseltesét olyképen, hogy minden 500 lélek után egy képviselőt küldhessenek a megye gyűléseire.

Míg azonban Kossuth a megyegyűlések botrányos kihágásait Hírlapja czikkeiben ostromozá, s azok meggátlására módokat indítványozott; Széchenyi és követői Kossuth s a Pesti Hírlap pártja ellen emeltek vádat, hogy a házi adó kérdését egyenesen ők buktatták meg túlhajtásaik s erőszakoló felszólalásaik által, melyek, reactiót szülve, ellenhatásra készítették a conservativ pártot. Azonban, ha tán nem tagadható is, hogy itt-ott egy-két kisebb birtokos heveskedése az adó mellett, vagy a Hírlap némely erőteljesebb kifejezései bosszantólag hatottak egynémely büszkébb s a fizetéstől undorodó nagybirtokosra, minek következtében azok megcsökönösödve, a köznemességben az adó ellen agitáltak: Széchenyi ezen vádja inkább csak azon gyűlöletből származott, melylyel Kossuth ellen viselteték, s melytől ösztönöztetve, minden alkalmat megragadott, hol az ő, általában károsnak tartott eljárását megróhatta, hatását a közvéleményre csökkenthette. Jól ismerte mindenki az adó ellenzésének okait s a privilegium fentartása melletti agitáció forrásait; az időjeleket pedig megérteni, megfejtetni tudók e szenvedélyes viták hátterében a demokratiai és arisztokratiai elv s irányok harcát látták feltűnni. Nem is lett Széchenyi vádjának s a Kossuth ellen intézett heves megtámadásoknak egyéb következése, minthogy a sajnálatos meghasonlás e két férfiú között még engesztelhetlenebbé vált, mint volt annak előtte.

Nagyobb haszna lett e meddő polemiánál annak, hogy Széchenyi, miután a házi adó kérdését eleve megbukottnak

látta, egy általa „Két garasos adónak“ nevezett telekdíjas adó tervével lépett fel, mely egy országos beruházmányi pénzalap előteremtésére szolgálna eszközü. A terv lényege következőben állott: fizessen minden nemes és nem-nemes évenként minden hold földjétől két garast, mi mintegy öt millió forint összeget teend; vétessék fel erre kölcsön 100 millió ft, melynek kamatai, a remélhető $3\frac{1}{2}$ kamatláb szerint, évenként negyedfél millió, s a kölcsön törlesztésére szolgáló másfél millió, amaz öt milliónyi adóból róvassanak le. Ekként harminczöt év alatt, meddig az adózás tartand, száz millió beruházmányi tőkével fog az ország rendelkezhetni. Mivel pedig ez összeget csak több évek folytán lehet czélszerűleg beruházni, a fölösleg alkottassék földhiteli bankká s adassék ki hazánk fiainak kölcsön, egy százalékkal magasabb kamat mellett biztos hypothekára, mi által még melleleg 50—60 millió ftra tesz szert az ország. S így harminczöt év alatt mintegy 160 millió ftot leend képes a nemzet beruházni az országba; mikor aztán a kölcsön letörlesztve lévén, az adó is megszünendik. Széchenyi e telekdíjas adó mellett agitálni kezdvén, több ízben kijelenté óhajtságát: nyilatkoznék indítványa iránt azon véleményfelekezet is, melyet a Pesti Hírlap képvisel, ennek pártolásától remélvén leginkább a terv keresztülvitelét. És, igazságot kell szolgáltatnunk Kossuth hazafias jellemének: ő feledve legszenvedélyesebb ellenének keserű megtámadásait, szívesen ajánlkozott terve pártolására, azon egy föltételt kötven közremunkálásához, hogy ezen adónak szellemi alapja is legyen, azaz: „hogy közadó útján előteremtve az ország investitiojára szükséges pénzt, az adómentesség lealacsonyító privilegiumáról akként mondjon le a nemesség, hogy lemondása legelső lépése által a különböző néposztályok között érdekegyesítést varázsoljon elő, a népet maga iránt kiengesztelje, s a közös honnak közös szükségei fedezésében a néphez leszállva, őt a közös teher állandó egyttviselésével magához testvérileg fölemelje.“ Ezen érdekegye-

1840—1843.

Széchenyi
két garasos
adója.

1840—1843.

sítés alatt pedig azt érté Kossuth, hogy miután ezen telekdíjas adó a nép terheit vagy két milliónyi adóval nevelendi, a házi adó közös viselésének kérdése pedig megbukott, az öt milliónyi adóra fektetendő kölcsön közvetlen jótéteményeiben a jobbágy is egyiránt részesíttessék a nemessel. Feltételül kötötte ki ennél fogva azt, hogy a 100 millióból időnként hypothekára kölcsön adandó összegnek felerészére nézve elsőséggel birjon a földművelő adózó nép, e közt pedig azok, kik magokat örökösen megváltani, s a kölcsönt ezen örökváltság végett akarják felvenni. Egyébiránt, mint-hogy ezen telekdíjas adó sorsát az országgyűlés döntötte el, azt alább fogjuk elbeszélni.

Az anyagi
érdekekre vo-
natkozó so-
ciális moz-
galmak.

A képnék, bár mily tökéletlen is az egyébiránt, melyet e három évi mozgalmainkról vázolánk, kiegészítésére szükséges még, ha csak néhány körvonalban is, ábrázolnunk ama mozgalmakat, melyek közvetlen a sociális élet terén, kivált az anyagi érdekek tekintetében felmerültek. Az 1843/4-ki országgyűlés e tekintetben is újabb felvonást képez nemzeti életünk drámájában; mielőtt tehát erre átmenénk, jellemezni kell az állapotot, melyben ezen érdekeket találta az országgyűlés.

Az anyagi érdekek körül, minden gyarlóságaik mellett is, általában véve szép haladás mutatkozik. Az e téren szükséges reformok az agitáció stádiumából csaknem kivétel nélkül a tervezés, megvitatás stádiumába mentek által; sőt egynémít már a létesülés stádiumában is találunk. Oly közönségessé vált a hiányok ismerete s a haladás szükségének érzete, hogy hamar kikelt, sőt virágzásnak is indult egynémely elhintett mag. Ezt azonban csak egyes részletekről lehet elmondani; mert általában az ipar és kereskedelem teljes felszabadulása s ennek következtében remélhető igazi virágzata Magyarországra nézve még a távol jövőben rejlett. Iparunk, kereskedésünk, egészben tekintve, még mindig azon coloniális viszonyok bilincseiben pangott, melyekkel azt úgy a hazánk és Ausztria közt létező, mint az összes

birodalmi vámvonallal szorította. E vámvonal még ellenünk is védül szolgálván az osztrák tartományok iparának: a gyáripar nálunk koránt sem tehetett oly haladást, minőre egyéb körülményeknél fogva képes volt volna. Beliparunk pedig igen csekély lévén, a természetnek s így a földművelésnek leghatékonyabb rugonya is hiányzott. Más részről e vámvonal által Európa egyéb piaczeitól elzárva, egyedül Ausztriára szorítottunk. Minthogy pedig egynémely termékeinket, például borainkat, magának is elég lévén, ez nem vehette, más termékeinket pedig mindig és biztosan el nem fogyasztotta: földművelésünk sem nyerhetett elég ösztönt oly kifejlésre, minőt viszonyaink között megbírt volna. Hiszen még gabonánkkal is, mely a gyapjú után legjövedelmezőbb kiviteli cikkünket tévé, megtörtént nem egyszer hogy, ha egymásután két jó aratás áldása jutalmazta a földművelőt, annak sem ára, sem vevője nem volt; minek következtében a földművelő szaporított természetmennyeihez bizonyos áron biztos, állandó piacra nem számíthatván, erejét megfeszíteni, vagy költséges befektetéseket tenni igen kevés kedvet érezhetett.

Mivel e vámviszonyokon csak a bécsi kormány jóakarata segíthetett, minden discussio, minden vitatkozás természetesen csak azon kérdésre szorítkozhatott volna: mi módon lehetne a kormányt hajlandóvá tenni e vámviszonyok megváltoztatására; és addig is mi lendületet adhatunk, e korlátok daczára, önerőnk reáfasztásával, anyagi érdekeinknek mind általában, mind azok egyes ágait tekintve? — ha történetesen bizonyos körülmény egy más kérdést nem lök vitatkozásaink terére. A német vámszövetség 1839-ben megújítván, a német sajtó e nemzetgazdasági intézkedést minden oldalról bőven megvitatta s felvilágosította. Kitűnően ezen értekezésekből s felszámításokból, mily roppant nagy a haszon, mely a lefolyt hat év alatt e szövetségből annak tagjaira hármlott: a vámszövetség Ausztriára is reávetette sovár tekintetét, és már a közel jövőtől reménylő

A német
vámszövet-
séghez csat-
lakozás kér-
dése.

1840—1843.

azon óhajta valószínűtlen, hogy hozzá Ausztria is csatlakozzék. „Minden lépés, — így írt egyebek közt Nebenius — melylyel a dunai gőzhajózás kifejlése előre halad; minden esemény, mely a kelet homályos, bonyolult viszonyainak szerencsésebb megoldást ígér, a csatlakozás időpontját is közelebb hozandja.“ És nem csak az osztrák német tartományokra vetettek a német státusgazdák sovár tekintet; hasonló óhajta, hasonló reményeket tápláltak ők magokban Magyarországra nézve is. Ez okozá jobbra, hogy német szomszédaink egy idő óta oly nagy figyelemmel kísérték közéletünk élénkülő mozgalmait. Sőt többen, látván a magyarok reformtörekvéseit, örömittasan kezdék kürtölni hogy a magyar törvényhozás a német vámszövetséghez csatlakozni oly annyira hajlandó, hogy még áldozatokra is kés, csak hogy csatlakozhassék.

A nagy kérdés tehát, ilyféle felszólalások következtében, nálunk is nem csak a sajtóban, de még az oly vegyes közönségű megyegyűlések néhányain is szőnyegre hozott. És némely, kivált Ausztriával határos megyék rendei kedvesöleg nyilatkoztak a csatlakozás mellett; sőt Soprony még körleveleket is küldött szét annak érdekében, úgy vélekedvén, hogy Magyarország sem tehet jobbat, mint sürgetni a bécsi kormányt, hogy a német örökös tartományokkal és Magyarországgal egyetemben mennél előbb csatlakozzék a vámszövetséghez, mely rövid hat évi létezése alatt legalább is tiszszerezte Németország vagyonságát.

Majd azonban a sajtó is fejtegetni kezdte a tárgyat, minden esetre több státusgazdászati avatottsággal, mint a mennyit megyei közgyűléseinktől várni lehetett. Meg lőn mutatva, hogy mielőtt a vámszövetségi csatlakozás csak szóba is jöhetne, számos nagy reformoknak kellene végrehajtatni; egyebek közt a nemesség adómentességének, az ősiségnek eltöröltetni stb. De ha mind e reform megtörténnék is, a legfontosabb anyagi s nemzetiségi tekintetek tiltánának a csatlakozástól. Csekély hazai műiparunk a fejlett

iparú Németország mellett soha ki nem fejlődhetnék; s e mellett még termékeinknek sem nyernénk nagyobb piacot, miután a vámszövetségi tartományok hasonlókkal eléggé el vannak látva. Mások ezen utolsó érvet, s nem alap nélkül, kétségbe vonták ugyan; de annál erősebbnek hitték azt, hogy a csatlakozás ártalmára lenne eléggé még meg nem szilárdult nemzetiségünknek. A német vámszövetségnek nem csak az lett eredménye, hogy a vagyoniasságot tizserezte, hanem az is: hogy a nemzeti önérzetet hatalmasan gyarapította; s a német ajkú nép politikai egysége tekintetében annyit tett, miszerint bizton el lehet mondani: hogy a mely tartomány a német vámszövetséghez csatlakozott, a német nemzet tagjává lett, tehát elébb utóbb németté válik. A német elemet nem volt ugyan eddig okunk ellenséges elemnek tekinteni; a nemzetiségi harcban, mely határaink közt vívatott, az egy erdélyi szászt kivéve, a német elem eszélyesen s méltányosan viselte magát. De miután Magyarország iparos osztályának nagy része német ajkú, ha ez ország a német vámszövetség tagjává lenne, s azzal finanziaális és kereskedési érdekekben szinte egy családdá olvadna: e roppant morális erő nehézkedésében a hazánkbeli német elem oly túlsúlyt nyerne, melynél fogva a magyar nemzet bizonyos enyészetét találná a német vámszövetségben. Miután még maga a német sajtó is őszintén bevallotta, hogy a vámszövetségnek nem csekélyebbek eredményei a nemzetiség és politikai egység, mint az anyagi érdekek tekintetében; hogy a vámszövetség a nemzetegységet valóban megtestesítette s utat tör a politikai egységre is: a közvélemény hamar eligazodott nálunk a vámszövetséghez csatlakozás kérdésében, s ez kevés idő múlva végkép eltűnt közéletünk színvonaláról.

E discussióknak eredményeként tekintendő azonban, hogy a hazánk s Ausztria közt létező vámvonalok iránt mindinkább változni kezdett a közvélemény. Átlátták, hogy mit egykor a bécsi kormány a nemzeti erő kifejlésének

1840—1843.

1840–1843. akadályául alapított meg s tartott fenn egy századon keresztül, a közbenső vámvonál, nemzetiségünk bástyájává lett Bécs olvasztó célzatai ellen azon időben, midőn a Mária Terézia által elszenderített nemzetiséget, ha rendszere folytattatik, oly könnyű volt volna sírba vinni. Most is fájdalmasan látta ugyan a nemzet, mily nagy akadályokat vet e vámvonál iparunk kifejlése elébe; de a fentebbi oknál fogva nem kívánta azt többé minden áron megszüntetni; hanem azon vélemény lett e tekintetben közönségesse, hogy a közbenső vámvonál ezentúl is tartassék fenn, s annak csak rendszere módosíttassék a méltányos viszonyosság elve szerint. Az osztrák ipar egy századon át védettet e vámrendszer által nem csak a külföld, hanem Magyarország ellen is; minek következtében az már annyira kifejlődött, hogy vele a mi iparunk egyhamar ugy sem versenyezhet. Mi méltányosabb tehát, mint hogy ezentúl a magyar ipar részesíttessék némi védelemben, legalább is addig, míg az az osztrák ipar színvonalát megközelíti? — midőn aztán Magyarország s az osztrák tartományok közt teljes viszonyosság állhat be, minő hajdan létezett. Oly vérmes reményeket e tekintetben alig ápolt ugyan valaki, hogy higgye miképen a bécsi kormány egyhamar teljesítendi a nemzet ebbeli méltányos kívánatait; de épen azért, mivel a nemzet minden javítást csak hosszas küzdelemmel vívhatott ki a kormánytól: ezóta a védvám lett a jelszó s a cél, melyre a törekvések, iparunk tekintetében, irányultak. List Frigyes, a német védvámrendszer apostola, nálunk is igen népszerűvé lett; könyve magyarra fordíttatott, s tanai közhelyeslést nyertek.

Addig is pedig, míg ezeket majdan fogatosítani lehetend, azon eszközök megvitatása s életbe léptetése foglalkoztatá legélénkebben a kedélyeket, melyek azonnal adhatnának némi lendületet iparunk s kereskedelmünknek. Fentebb említettük Széchenyi telekdíjas adótervét, melynek célja volt egy a mindennemű anyagi érdekek fejlesztésére

fordítandó nagy országos pénztárnak előteremtése. Már 1840—1843. előtte is hosszan vitatkoztak s tervezgettek némelyek egy ilyféle pénztár előállítása felett. E tervek előadásával azonban nem fárasztjuk olvasóinkat, s csak azon haladást adandjuk még elő, mely tényleges életvalóságra fejlődött anyagi érdekeink mezején. A kormány nálunk ezen érdekek gyarapítására hagyományos státuszgazdászati s igazgatási elveinél fogva semmit sem tévén, minden, mi e tekintetben történt, egyesek s egyesületek buzgó ügyekezetének köszönte lételet.

Az egyesületi szellem már élénken működött az országban. Alig volt a szociális életnek ágazata, melynek kifejtésén s gyarapításán egyletek nem munkálkodtak volna. Ezek közt a leghasznosbak egyike volt kétségkívül az ipar-egyesület. Balogh Pál 1841 elején egy „hasznos ismereteket terjesztő társaság“ alakítására szólítá fel a nemzetet, a társulat munkálkodásának céljául kivált azon középrend emelését tűzvén ki, melynek rendeltetése nem annyira tudományos önművelés, mint az élet anyagi szükségleteinek előállítása, s mely közvetlen érintkezésénél fogva az alsó néposztályllyal erre nagy befolyást gyakorol. A felszólítás szerencsés volt meleg részvétet gerjeszteni azoknál, kik a népnevelést korunk legsürgetőbb szükségéi egyikének ismerték, s egy 1826 óta nagy haszonnal működő hasonló angol társulat mintája szerint azonnal meg is alakult. Alig állott a társulat egy pár hónapig, a közönségben buzgó részvételre találván, már is iparegyesületté forrta ki magát; mire nevét is átváltoztatta, célját pedig, a hasznos ismeretek terjesztésén kívül, az ipar és kézművek gyarapítására s tökélyesbítésére hatás által tágította. Az iparegyesület az elnökké választott gr. Batthyáni Lajos buzgó törekvései által egyre emelkedvén, hamar szép gyümölcsöket termett. Mintán az országgyűlések többszöri sürgetései sem birhatták a kormányt a köznevelési rendszer javítására, különösen reál s ipariskolák alapítására: mindenekelőtt e hiány

Az ipar-
egyesület.

1840—1848.

pótlását tűzte ki teendőjeül az egyesület: mesterinas-iskolát állított; a természeti, matematikai s technikai tudományok külön ágaiból az iparosok számára népszerű előadásokat tartatott; az egyesület czéljaira tartozó könyvekkel, rajzokkal s folyóiratokkal ellátott olvasó teremtet nyitattott, s azal egy szerszám- és gépminta-gyűjteményt kötött össze. Végre fenállásának már második évében honi művekből iparkiadást rendezett. Az iparműkiállítás, terjesztvén a honi készítmények ismeretét, rokonszenvet is ébresztett azok iránt, s ösztönül szolgált védegyleteket alakítani, melyek egymástól függetlenül keletkeztek. Első volt a tolnai, melynek tagjai magokat eleinte honi gyapjuszövetek kizárólagos viselésére kötelezték. A jó példa több követőkre talált, s mind inkább terjedt a honi készítmények iránti rokonszenv s kérdezősködés, melyek nem régiben még annyira lenézettek s megvettettek, miszerint a honi gyártmányt gyakran idegen készítmény gyanánt kellett árulni, hogy kelete biztosítva legyen. Egyes iparágaknak évek kellenek, míg nagyobb tökélyre fejlenek; mondhatni azonban, hogy e korban nálunk a lelkesedésből eredt szorgalom az idő egy részét is pótolta: a második iparműkiállítás meglepő haladást tüntetett elő az ipar többféle nemeiben; mi lélekemelő zálogául szolgált, hogy ernyedetlen munka és buzgalom egy részről, rokonszenv és ápolás más részről nálunk is rövid időn virágzatra emelendi az ipart, a vagyonosság e főforrását, melyet politikai állapotaink s főleg a mostoha kormányrendszerből eredt vámviszonyok egy század óta mozdulatlan pangásban lebilincselve tartottak. Mellőzve itt azon sokféle, aránylagos jeles iparműveket, melyek e második kiállításon iparunkat már teljesebben képviselték, s melyek közül öt arany-, tizenöt ezüst-, huszonkilencz bronz-emlékpénzzel, harminczegy végre dicsérő oklevéllel nyert kitüntetést, csak a szóda, czukor és selyem-gyárczikket említjük. E három gyáriparágat, részint mivel nálunk az új haladás eredményei voltak, részint mivel hazánkra nézve

1840—1843.

kiszámíthatlan fontossággal bírtak, különös figyelmére méltatta az egyesület, s kifejlésüket mind tanácscsal, mind tettel ügyekezett elősegíteni. A cukorgyáraknak, melyek nálunk a föld olcsóságánál és termékenységénél fogva nagy jövőndőt ígértek, eddig az volt különösen nagyobb fejlődésüket s ennek következtében terjedésüket akadályozó hibájok, hogy minden cukorfőző egyszersmind finomító is akart lenni. Az egyesület tehát tanácsla a gazdáknak, hogy a finomítást ne külön kísérelgessék, hanem egyesült erővel létesítendő közös finomító gyárakban központosítsák; e munkafelosztás következtében lévén csak remélhető a kezelési költségek alábbszállása oly mértékben, hogy a minden ótalmat nélkülöző honi répacukor a külföldivel árra nézve versenyezhesen. E tanácsot nem sokára a gazdasági egyesület ügyekezett valósítani, a pesti cukorgyárat megvén s középponti finomító gyárrá változtatván. A selyempárt ezen kívül más egyesületek is gyarapították, melyek különösen csak a selyem termelését tűzték ki céljokká. Ezen úgy nevezett szeder-egyletek a Széchenyi közremunkálása által létre jött soprony-vasi egyesület példája s mintája szerint egyre szaporodtak az országban.

Iparunk kifejlése belső akadályainak előmozdításában is tétettek egynémi lépések. Egyebek közt Pest megye a czéhek egyedáruságát korlátozandó, a mesteri oklevéllel el nem látott iparosóknak is megengedte a kereseti üzletet; csak a legények felszabadításától tiltván el őket, míg a czéhek iránt maga a törvény nem intézkedendik. Pest példáját azután több megye is követte. A czéheket azonban, mivel törvényes privilegiumokon alapúltak, a megyei hatóságok egészen meg nem szüntethették. A gyökeres javítás e hajdan korból fenmaradt, egykor az úri önkény s hatalmaskodás erőszaktelei ellen hasznos, de már haladást gátló béklyókká lett intézetek körül a törvényhozást illetvén: majdnem minden megye utasításban adta követeinek azok végképeni eltörlését vagy célszerűbb szabályozását.

1840—1843.

A földművelés
lendülete.

Az emelkedő, gyarapodó ipar, a fogyasztást nevelvén, s e mellett az élénkülő kereskedelem, a kivitt szaporítván, a földművelésre is előmozdítólag hatott vissza. De ezen kívül közvetlen a földművelés körében is szép haladásnak lehetne örvendeni. A földművelés állapota egyenes arányban állván a földművelők személyállapotával, a demokrat irányú korszellem, azon jogi gyarapításokon felül is, melyekben a földművelő osztályt a múlt országgyűlések részesítették, ügyekezett javítani annak személyállapotát, megóvni őt az úri rejtett önkény visszaéléseitől. A hírlapi nyilvánosság, ama szégyenítő megbélyegzések, melyekkel a jobbágyaik iránt méltánytalan urak önkénye, visszaélései napvilágra hozattak s a közvélemény piritó szégyenkövére állítottak, igen tödvös hatást gyakorolának a földművelő osztály szociális állapotának javítására. A nyilvánosság ezen jótékony hatása mellett a megyék is ügyekeztek részint az ingyen munkák igazságosabb kivetése, részint a hajdankorból származó gyámsági kényrendszer mindenféle maradványainak (minő volt például az arató s nyomtató munkák árszabása) korszerű eltörlése stb. által javítani a földművelő állapotát. Leggyökeresebben reformáltak e tekintetben azon egyes földesurak, kik kölcsönös egyesség folytán jobbágyaik örökvaltságát tetteleg végrehajtották, vagy legalább a robotot engedték olcsó áron megváltatni jobbágyaik által. Az ily, egészen vagy részben megváltott helységek, melyeknek száma egyre szaporodott, ezen, uraikkal kötött szerződéseik napjától számították aztán boldogabb létük korszakát: de e nap egyszersmind korszakot alkotott azon községek földművelési állapotában is.

Egyesületi mezőn a „Gazdasági Egyesület“, melyről elébb már bővebben szóltunk, folyton gyarapodó erővel, mindinkább szélesedő körben s növekedő sikerrel munkálkodott a földművelési s állattenyésztési ipar előmozdításában. Igen hasznos szolgálatot tett különösen a gazdasági műszerek tökéletesbitése által, miben egy külön technikai osz-

tálya fáradozott. A fiók-egyesületek, melyek az ország kü- 1840—1843.
lön vidékein mind nagyobbodó számmal keletkeztek, az
anyaintézet üdvös hatását mind meg annyi csatornákként
terjesztették szét a hazában. Az egyesület folyóirata, a „Ma-
gyar Gazda“ pedig a gazdaszat körében tett mindennemű
javításokat s fölfedezéseket, a tett kísérletek sikerét gyor-
san köztudomásra hozva, terjesztette a jobbnak ismeretét s
ösztönözte annak követésére gazdáinkat.

Mind ezen gyarapodás természetesen csak aránylag,
az elébbi pangáshoz mérve érdemel figyelmet; mert általa-
ban véve, még mindig nagy hátramaradásban volt földmi-
velésünk a népes nyugati országokéval egybehasonlítva, hol
a népesség tömörsége, a műipar virágzó állapota, a közle-
kedési eszközök jósága, a földmivelők kedvezőbb személy-
állapota s több hasonló okok közrehatása mellett, még a
vámviszonyok s a kormányok ápolása is minden lehetőséget
megtőn a földmivelés virágoztatására. Nálunk még mind
ezekben sok volt a kívánni való. — Hogy egyebeket,
miket egy részben már érintettünk is, mellőzzünk, a bel-
kereskedés szabadabb, élénkebb mozgalmát gátló hiánya a
könnyű s olcsó közlekedési eszközöknek, természetesen föld-
mivelésünkre is nyomasztólag hatott vissza. A Duna vidé-
kének, mely az egyre nagyobb terjedelemben működő gőz-
hajózással kapcsolatba léphetett, e tekintetben kevesebb
oka volt a panaszra; némely felvidéki, építő anyaggal bő-
velkedő vármegyéknek is meg lehetős utai voltak; de az al-
földi síkságon annyira hiányzottak a könnyű közlekedési
eszközök, hogy például a Duna-mosta Bajáról bizonyosan
kevesebb költséggel lehetett volna egy mérő gabonát a fe-
kete, közép és atlanti tengeren keresztül Amerikába szállí-
tani, mint a felvidéki vármegyék egynémelyikébe. Ez volt
oka egyebek közt annak is, hogy a világrészek közt sem
volt a gabonaár tekintetében nagyobb különbség, mint az
ország vármegyéi között; s nem egyszer történt, hogy az

Közlekedési
eszközaink.

1840—1843.

ország egy részét éhség sanyargatta, míg más részében bőségnak örvendettek.

A mostoha kormány e hiány pótlására semmi kezdeményezést nem tévén, a reformok élén álló hazafiak erre fordították legfőbb gondjokat. Ez volt oka, hogy az 1836-ki 25-dik törv.-czikk a belkereskedést gyarapító magános vállalatokat adómentessékké tévén, azt nagyobb kedvezésben részesítette, mint bármely más ország törvényhozása. De az ezen törvénybe vetett remények eddigelé nem teljesedtek, legalább a valóságig nem érhettek; mert a pozsony-nagyszombati vasut egy részénél több vasuti vállalat mind eddig nem jött létre, bár tervekben nem volt hiány. Azon társaságnak, mely Pestet Béccsel a Duna balpartján tervezé vasut által összekötni, szándékai kétség kívül komolyak valának; de azok valóításában ezer akadályra bukkant. Alig lett ugyanis közhírré e társaság keletkezte, s már is egy másik lépett fel a bécs-győri vaspálya tervével. Azonban nem sokára ugy vélekedék a közönség, hogy e bécs-győri társaság, melynek tagjai jobbára a budapesti lánczhíd részvényeseiből álltak, őt tervével csak mystificálja, hogy a balparti vasutat, a lánczhíd jövedelmei csökkentésének félelméből létrejöni meggátolja. És valóban hosszú vita keletkezett ama kérdés felett: a jobb vagy balparti vasut ígér-e több előnyt? A két, párhuzamos vonal minden esetre fölöslegnek tartatott, kivált miután a gőzhajózás szintazon irányban már teljes virágzatra fejlett. A bécs-győri nem csak rövidebbsége s ennek következtében olcsóbbsága, hanem a miatt is számos pártfogót nyert, mert azzal kecsegtették a közönséget, hogy azt utóbb Fiuméig nyujtandják.

E körülményekben, a balpartinak terve, bár 1840-ki áprilban már elkészült s előmutattatván, igen jelesnek találtatott és felsőbb helybenhagyást is nyert, a jobb partinak versenyzése miatt mind több akadályokra talált. Sőt bár, egy részről, a bécs-győri társaság mystificálása az által

egészen napvilágra jött, hogy a tervezett pálya Németúj-
helyből nem Győr, hanem Gloggnitz felé folytatott, on-
nan Trieszt felé hosszabbítatandó; és bár, más részről, a
balparti társaság az előmunkálatokat rég teljesen bevégezte,
a megyéknél pedig, melyeken a pálya keresztülvonandó
vala, a kisajátításra s mind azokra nézve, miknek eszköz-
lése a törvényhatóságokra bízott, segédkezet talált: ügye
még 1842-ben sem haladhatott előre. Az ugynevezett „bécs-
győri társaság“, mely azonban vonalával, mint mondók, már
Trieszt felé fordult, fondorlatai által reá tudta venni a kor-
mányt, hogy ez még 1842-ben sem erősítette meg ezen
balparti társaság alapszabályait, s valósulása elébe folyton
annyi akadályt vetett, hogy az országgyűlés előtt meg sem
kezdezhettek a kiviteli munkálatok.

A magán vállalkozók közt támadt e versenygek s
fondorlatok s azokból származott idővesztés következté-
ben mind több pártolókra talált azon eszme, hogy az or-
szág vasuthálózata közkölségen nyerjen létesülést. Ez volt
részben az indok, miért hogy reformmozgalmaink élén álló
hazánkiai oly hön óhajtották a nemes és nem nemes által
közösen viselendő adót már a legközelebbi országgyűlésen
megalapítani. Ez volt különösen egyik czélja a Széchenyi
telekdíjas „Két gárasos adó“ tervének is.

Kossuthban ama körülmény, hogy a Duna-jobbparti
vasutársaság eleinte Győr felé tervezett vonalát Trieszt
felé fordította, nehogy e vonallal később egy mellékvonal
által Fiume is összeköttetvén, az országnak ezen egyetlen
kikötőjéből is Bécs felé vegye irányát mind nagyobb remé-
nyekre jogosító külkereskedésünk, — azon elhatározást
szülte, hogy egy vukovár-fiumei vasutvonal mellett kezdjen
agitálni. Ezen izgatás alapelveül szolgált: Fiuménak Pestteli
összeköttetése által biztosítani az ország független külke-
reskedését, melynek a trieszti vonal, ha Fiumével is össze-
kapcsolatnék, még lehetőségét is megrontaná. Fiume ed-
digelé, miután mind a kormány mind a bécsi kereskedelmi

1840—1843.

1840—1848.

világ mindent elkövetett, hogy a magyar termékeknek a külföldre Trieszt felé nyisson utat, nagy fontosságra nem juthatott. Mérlege az 1835-től 1840-ig lefolyt hat év alatt összesen sem mutat többet a kivitelen husz, a bevitelen hat millió ezüst forintnál. A jövőre mindazáltal nagy reményeket ébresztett. Már is majd háromszorta nagyobb volt forgalma, mint az imént említett esztendőket megelőzőt hat év alatt, midőn a kivitel kilencz, a bevitel pedig összesen egy milliót meg nem haladt. E forgalom évről évre gyarapodott, daczára annak, hogy a kormány maga is lehető legmostohábbban viselte magát, a kegyenczként ápolt Trieszt kedvéért, e magyar kikötő iránt. Míg Triesztre, például, évenként nagy összegeket költött; sőt, 1841-ben még Velenceze kikötőjének kiigazítására is egy millió ftot rendelt: Fiume egy fillért sem nyerhetett, bár régóta és többször sürgetett egy csekély segedelmet kikötőjének szinte szükségessé vált, s a költségvetés szerint csak 216 ezer forintba kerülendő kiigazítására. Alig lehetne kételkedni, hogy mihelyt Fiumét a Dunával biztos és olcsó útvonal kötendi össze, a magyar termékek, melyek kiviteli iránya eddig mesterségesen Trieszt felé tereltetett, a közelebb és elhanyagoltsága mellett is jobb fiumei kikötőbe fognak szállíttatni. E változás pedig minden bizonynyal maga után vonandá azt, hogy gyarmati árukkal, miket eddig Trieszten át harmadik kézből kapott Magyarország, azontúl azt Fiume lássa el. Az eszme tehát, mely szerint a Dunát vasut kötné össze Fiumével, mind politikai mind anyagi tekintetben nagy fontossággal birt. Csak az volt körülötte a hiba, hogy Kossuth a létesítésnek is élére állott, s nem engedte azt inkább a praktikusabb, ilyféle vállalatokban számítóbb, szerencsésebb s azért nagyobb bizodalmat is érdemlő Széchenyinek által, ki aztán Kossuth tervének nem is lőn pártolója. A fontos kérdés további fejleményeit azonban a jövő évek történelmében lesz alkalmunk elbeszélni. Későbbre halasztjuk azon igazságokat is, melyek, a fiumei vasuttal kapcsolatban, egy ön-

álló magyar kereskedés megalapítása s e végre alkotandó 1840—1848.
kereskedelmi társaság körül már az országgyűlés előtt meg-
kezdettek, melyek azonban csak utóbb termették meg gyü-
mölceiket.

Itt kell azonban még megemlítenünk a kereskedelmi bank megalapítását, mi csekély kereskedésünknek némi gyarapodást adott. Váltó-törvényeink szigorúsága s azon körülmény, melynél fogva kereskedőink a bécsiektől függésben álltak, s az ezek közt történt bukások a mieinket is sujtották, szükségessé tőnek oly intézetet, mely hitelezései által kereskedőink helyzetét biztosítsa. A pesti kereskedői kar ennél fogva két millió pft alaptőkével, részvények után, egy kereskedelmi bankot alapított, mely, miután 1841 végén a kormánytól megerősítést és szabadalmat nyert, a következő évben, kereskedő világunk nagy hasznára, meg is kezdette működését.

Nagy ideje, hogy e pártharczok s reformtörekvések Erdélyi álla-
potok.
közt a szemünk elől rég elvesztett erdélyi állapotokra is vessünk egy futó pillanatot. A királyi leirat, mely az országgyűlés rendei előtt az 1835-ki febr. 6-án felolvastatott, a gyűlést feloszlátván, az alkotmányt felfüggesztvén, Esterházyi Ferdinánd főherceget teljhatalmú királyi biztossá nevezte, az önkény uralmát hozta Erdélyre. Metternich, miként Magyarországon Pálffy Fidél kancellár által, úgy Erdélyben a főherceg közbejöttével tőn kísérletet a kényuralom állandóbb megalapítására; mi azonban, miként amott, úgy itt is meghiúsult.

Az ideiglennel esőnd állá be a tartományban; és so-
kan, még az ellenzék soraiból is határozottan kárhoztaták Wesselényi faltörő politikáját, mely az alkotmány felfüggesztését hozta a tartományra. E pártvezér pere s elítélte-
tése az erdélyi kir. tábla által még inkább megfélemlíté a

1840—1843.

Az 1837-ki
országgyűlés.

kedélyeket, s elnémítá az ellenzéket, melynek az ideiglen alatt különben sem volt tere s alkalma a jog és alkotmány mellett hallatnia szabad szavát. Így folyt le két év, míg az 1837-ki ápril 17-ke, mely napon Szebenbe országgyűlés hirdettetett, meghozta végre az alkotmányos közélet helyreállításának reményét.

V. Ferdinánd országlata alatt ez lévén ott az első országgyűlés: annak első tárgyául a rendek szokásos hódolati esküje lőn kitűzve. A kir. előadások ezen felül a főbb kormánytisztviselőknek, 1834-ben nem sikerült megválasztását, s az 1791-ki reformtervek átnézését, s e végett egy országos bizottmány megválasztását tették a rendek kötelességévé, különösen kiemelvén, hogy az úrbéri szabályozás terve mindenek előtt készíttessék el a jövő országgyűlésre.

E királyi előadások megfeleltek ugyan az alkotmányos élet igényeinek s a köz kívánatnak; de igen tévedt, ki azt hitte, hogy a kormány őszintén visszatért az alkotmányosság ösvényére. A szándékok és célzatok, Bécsben szintugy, mint Ferdinánd főherczeg udvarában, folyton ellentétben valának az alkotmányos jogokkal s alapszerződésekkel, melyeket a Szász Károly által nem rég kiadott történelmi okmányok verőfénybe helyeztek. E titkos szándékok nem kevesebbre célzának mint, hogy Ferdinánd főherczeg a rendek által Erdély kormányzójává választatván, az általa továbbra is fentartandó törvénytelen ideiglen mintegy a rendek hozzájárultával szentesíttessék, s alkotmányos kormányzat helyett az osztrák tartományokban uralkodóhoz hasonló kényuralom örökíttessék meg a tartományban.

A főherczeg e célzat sikerítésében titkon régóta fáradozik vala; most pedig e végett mindent elkövetett titkos ügynökei által. De a hazafiak hamar észrevették a célzatot, és a magok részéről szinte nem mulasztának el semmit annak megghiúsítására. Mindenek közt kitűnt gr. Bethlen János, ki államférfiúi eszélyességének, miként már az

Gr. Bethlen
János.

1840—1849.

1832/4-ki korszak alatt, úgy most is e harcban fényes bizonyítványát adta. Feladata nem volt könnyű: egy részről mérsékletre kell vala birnia mind azokat, kik az 1834-ki országgyűlés alatt faltörő politikájokkal oly zajos ellenzéket képzének; más részről meg kellett alkudnia azon kormányzéki tagokkal, kik törvénytelenül, pusztá kinevezés által birt hivatalaiktól megválni nem akarván, azok megtarthatása végett ez alkotmányellenes czélt is hajlandók voltak volna előmozdítani. Eszélyes buzgó eljárását a legszebb diadal jutalmazta. A főherczeg nem jelöltetett ki a kormányzói méltóságra.

Ezen kívül még a nemzeti sereg vezérletére, az udvari és tartományi kancellárságra, a kincstárnokságra, az országos főbiztos, nyolcz kormányzéki tanácsos, a kir. táblai elnök s egy ítélőmester hivatalára kell vala megválasztani a kijelölteket. És valamint a kormányzói kijelölésnél sikerült rábirni az udvar felé hajlókat, hogy mellőzzék a főherczeget: úgy az ellenzékiek is reávéttettek, hogy ezen hivatalokra kijelöltek közé azokat is besorozzák, kik eddig e hivatalokat nem alkotmányos uton birják vala.

Az udvar az által nyilvánítá elégtelenségét czélzatának meghiúsulta felett, hogy a kijelöltek közül kormányzóvá nem a legtöbb szavazattal birót, hanem a sorozatban hatodikot, gr. Kornis Jánost, s a többi hivatalokra is általában nem azokat nevezte ki, kik legtöbb szavazatot nyertek; a kormányzéki tanácsosok közé pedig a ki sem jelölt kath. püspököt is beigtatta. A rendek nem mulaszták el ugyan ezek iránt, választási joguk épségben tartása végett, egy feliratban megtenni észrevételeiket; de győzött mégis a mérséklet: hogy az ideiglenes állapotból valahára kivergődjenek, s az igazgatás törvényszerűsége helyreálljon, nem késtek felesketni az újdön kinevezetteket. Országos elnökké, az udvari kancellárságra emelt Nopcsa Elek helyett, b. Kemény Ferencz lett; a kincstárnokságot gróf Rhédey Ádám, a tartományi korrálnokságot gr. Lázár

1840—1843.

László, a kir. tábla elnökségét Dániel Elek stb. foglalták el. És ekként az 1834-ben megoldatlan maradt alkotmányos kérdések, az egymás iránt engedékenyebbé lett pártok közremunkálásával, jobbára megoldattak.

E kölcsönös engedékenységre szemlátomást az alkotmányosság veszélyei birták a rendeket. És ebben teljesen megérdemlik a történelem méltányos, az eredmény által is igazolt ítéletét. Bár azonban ily szerencsésen sikerült most kivergődniök ezen alkotmányos harczból: lehetetlen volt nem érezniök gyöngeségöket a kényuralomra törekvő kormány ellenében, mely saját keblökben is annyi pártolóra talál. E viszonyokat megfontolva, minden elfogulatlan s józanul gondolkodónak be kellett látnia, hogy alig tarthatnak valaha számot valódi s biztosított alkotmányos életre, míg Wesselényi és Kölcsey azon elvét el nem fogadják, mely számokra a Magyarországgal való szoros kapcsolatban, vagy, helyesebben mondva, egybeolvadásban, mutatta ki az üdvet. De erre nem voltak még megérve a tartomány rendei; és nem lehet sajnálkozás nélkül nem szemlélni azon, részint önzésből, részint elfogultságból s helytelen nagyralátásból eredt separatismusi hajlamot, melylyel az anyaország egyesítési törekvései ellen tiltakozva, azon pozsonyi törvényezikk ellen, mely, ezen egyesülés első lépéseül, a részek vissza-kapcsolását megrendeltè, egy élénk hangú feliratot intéztek.

Ezen felirat újabb bizonyossága volt annak, mit egyéb-iránt az országgyűlés egész folyama kézzel foghatólag tanúsított, hogy Erdély, mióta Wesselényi a színpadról lelépett, végkép szakasztott ennek politikájával s más irányt kezdett követni közéletében. És ez ellen — kivéve ama megrovott, kicsinyes separatismust, — nem is lehet kifogásunk, mert oda mutatott hogy, Magyarország példájára, ő is elhagyott a meddő sérelmi politikával, és szinte a reformok ösvényére óhajt vala lépni.

Az 1841-ki
országgyűlés.

Az 1841-ki országgyűlést, mely b. Jósika János kir. biztos által november 15-én nyitott meg Kolozsváron,

már határozottan ezen irány jellemzi. Ezt igényelték egyéb-
iránt most a királyi előadások is, melyek a reformokról
készült rendszeres munkálatokat, s minden mások előtt az
urbéri szabályozatra vonatkozót, tűzték ki a rendek tanácskozá-
sainak tárgyaiul. Ennek égető szükségét emelte ki Kemény
Ferencz országos elnök is, a gyűlést megnyitó beszédében.

És mihelyt az időközben meghalálozott kormányzó,
gróf Kornis János, helyébe megtörtént a jelöltek választása,
kik közül aztán a hazafiúi érzelmeiért nem kevesebbé, mint
széles tudományosságáért Magyarországon is, hol eddig
más magas hivatalokon kívül a tudományos akadémia el-
nökségét is viselte, köz tiszteletben álló gr. Teleki Jó-
zsef neveztetett ki főkormányzójává, — a rendek azonnal
a hosszú pangásban sínylett s 1791 óta mind több elemeitől
megfosztott alkotmányos élet megszilárdításáról s egyéb
közhasznú reformokról kezdenek vala tanácskozni.

Ezekre nézve szemlátomást a nagyobb testvér haza
szolgált Erdélynek is példányul, útmutatóul. Miként ott,
ugy itt is, a magyar nemzetiség szilárdítása végett, minde-
nek előtt a magyar nyelv hivatalos használata felett folyt
a vita. Okot erre a kormány egy leirata nyújtott, mely a
rendeknek a múlt országgyűlésből ez iránt készült feliratukra
válaszúl küldetett le a gyűlés elején. A rendek evvel meg
nem elégedvén, oly törvényjavaslatot kívántak felterjeszteni,
mely szerint a magyar a nagyfejedelemségben közállami
nyelvvé tétessék, úgy-hogy mind a törvények csupán e
nyelven szerkesztessenek, mind a fejedelem e nyelvet hasz-
nálja leirataiban, mind a kormányzések s törvényha-
tóságok ezzel éljenek, a keblökbeli ügyvitelben, szintugy
mint egymással érintkezéseikben; egyedül a szász hatósá-
gok esvén kivétel alá, melyeknek mind kebelökben, mind
a kormányzésekkel s a többi hatóságokkal folytatott leve-
lezéseikben, tetszésök szerint a magyar vagy a latin nyelv
használata hagyatott fenn. Kiterjesztetett e törvény rendel-
kezése, továbbá, az egyházi hatóságokra és a köznevelésre

1840—1843.

is oly módon, hogy emez, kivéve a szászok iskoláit, minden egyéb nevelő intézetekben magyar nyelven szerveztessék; amazok pedig, a mennyire nem magyar ajkúak, csak tíz év múlva használják anyakönyveik s levelezéseikben a magyar nyelvet; a szászok azontúl is meghagyatván anyanyelvök használatában.

A múlt országgyűlésen, midőn a nyelvkérdésben a kormányhoz felirat intéztetett, a magyarokkal egyetértve, a szász követek is arra szavaztak, hogy a törvények ezentúl magyar nyelven szerkesztessenek. Annál meglepőbb volt tehát a heves ellenzés, melyet a szászok jelenleg e törvényjavaslat ellen kifejtettek. Schreiber Simon, szebeni követ, e törvényjavaslat ellen óvást vetett közbe s kijelenté, hogy a mellett külön véleményt kíván felküldetni a kormányhoz; miben aztán vele valamennyi szász hatóságok képviselői osztozának. Kivételt egyedül Lészay és Lőréni szászvárosszéki magyar érzelmű követek képezték, kik vett utasításukkal egyezőleg, a törvényjavaslat mellett szavaztak. Azonban Szászvárosszék hatósága, értesülvén a többi szász követ eljárásáról, maga is rögtön köpenyt fordított, s említett követeit, szintoly alaptalanul, mint méltatlanul, utasításuk megszegéséről vádolván, azonnal visszahívta s másokkal pótolta.

Szászvárosszék ezen eljárása köz indignációt támasztott a rendek kebelében; mert nem vala titok, hogy a magyar nemzetiség elleni agyarkodás koránt sem az egész szász nemzettől, hanem csak a követválasztásokat is kizárólag magához ragadt szász bürokratiától származik, mely a bécsi sugallatokat követve, nemcsak a magyar nemzetiség, hanem általában az alkotmányosság ellen is ellenszenvvel viseltetik. Ezen indignációnak élénk kifejezést adott a minden jogtalanságot gyűlölő, szigorú erkölcsű Kemény Dénes a febr. 12-én tartott beszédében, melyben a szász bürokratiát ostorozva, így festi a közállapotot: „Nem nagy fejtörés kívántatik kitalálni, hogy ez onnan jó, honnan ered a

Kemény
Dénes.

szász nemzet minden nyomorúsága: azon bürokratiától, 1840—1848.
mely alkotmányos szervezetünkől kirí...; mely, ha ezen teremben nem rég hallott kívánság szerint, több tagokkal s kivált olyakkal, mint az 1811-beliek voltak, ez országgyűlést eláraszthatná: kiforgatná azt minden erejéből, és egy jámbor, de teljességgel nem bátor, és még kevesbbé ártatlan gyűléssé alakítná, melynek már nem az lenne feladata, miként állítsa helyre a mostoha idők viszontagságai által sarkaiból kifordult alkotmányt; nem az, miként hagy-hassa által a maradékra azt, mit durván hív és szabadságért égő őseink erős karral vívtak ki, s aggodalmasan óva, át tudtak szállítani; hanem az, hogy a mi a nemzeti jogokból megmaradt, miként lehet leghasznosabb személyes nyere-séggel alkunni el. Nem képzelgés, sem nagyítás mit szólok, tisztelt karo és rendek! Nézzünk csak az 1811-ki országgyűlés jegyzőkönyvébe, s olvasni fogjuk, hogy a szász nemzet követői az 1804-ki szabályozást, mely a szász nemzetet az alkotmányos nemzetek sorából kitörülte, mily fontos fenhagyással fogadták el: t. i. „hogy a tisztek száma szaporíttassék s fizetésök javíttassék“. Ha a magyar és székely t. hatóságokban is a tisztek választanák a követeket és utasítványokat is azok adnának, vagy még valami más módon... lehetséges lenne az országgyűlés többségét olyan tagokból szerkeszteni össze, milyenek az 1811-ki szász követek voltak: úgy a maradék bizonyynyal nem sok alkuba bocsátani valót kapna által nemzeti jogainkból; de annál méltóbban kiálthatna fel a mostani növendékség oly formán, mint egy vesztegető apához fia szólott: „Ha te mindent eladsz, mit fogok én eladhatni?“ De a szász nemzet sem ilyen szerepet játszott hazánk alkotmányos mezején régebben. Hogy az alkotmányos élet becsét értette: mutatja a „Statuta“ s régi kiváltságaik; s hogy azok megtartása körüli buzgóságuk nem mindennapi volt: mutatja, hogy azokat szinte sértetlenül hozták által annyi mostoha körülmények közt 1804-ig; 1804-ben is még egynehány tisztet ki

1840—1848.

kellett hivatalából tenni, hogy a szabályozás behozathassék; de ez utolsó fellobbanása is volt a közérdek melletti nemes buzgóságnak, mely aztán az alkotmány látteréről elvonulva, egy hideg burokratia halálkarjai közt zsibbadoz. Mi a szász nemzet most? Egy kontár orvos által tengetett életű beteg; s hol lelhetni fel a szász nemzetet? hol gyűlése? hol hallatszik hangja? hol tudhatni meg vágyát, panaszát? hol láthatni életjeleit? hol leli a szász ifjú, ha neki is dagasztja keblét azon nemes érzés, mely hazát, szeretett imádkozott hazát kér, hogy érte tehessen s benne boldog lehessen, hol leli hazáját? Flandern az vagy Siebengebürge tája? vagy Erdély, melyben 700 év múlva még mind nincs hazája? S miből ered e szomorító — valósággal, ha a nemzet s nem a burokratia érdekében tekintetik, — igen szomorító helyzet? Nem abból-e, hogy a burokratia, mely mindenben minden, mely a nemzet jogait kirekesztőleg gyakorolja, a divide et vinces elvein járva, minden nemzeti érdek-egyesülést — legyen szászszal magyar vagy oláh szembe, — kitelhetőleg gátol, hogy hatalma boldog birtokát megörökíthesse? S hogy e rendszer szomorítólag gyarapodóban van, megteszik azokból, miket ez országgyűlésen a szász követek irántunk i viseletéből tapasztalunk; meg a magyar nyelv iránti utasítványaikból, melyek valóban az 1837-belinél idegenebb indulatot mutatnak; s nekem úgy tetszik, mintha beszédmod és minden a mi ehhez tartozik, nagyobb különválás jeleit hordaná magán; a mit bizonyít ezen külön vélemény is, mire az újabb időkben példa nincs; bizonyít ezen becsület-bélyegző lépés, e visszahívás. — Igen is, kettő vala a szász követek közt, kik a burokratia intéseit utasítványán s meggyőződésén felül nem emelte; kettő, ki a nemzetiség ügyében a szász érdeket szeme előtt viselte ugyan, de ellenünk sem törekedett; kettő, ki, azon padokról ritkán hallatszó hangon, Erdély felvirágzásának a nemzetek egyesülésére alapúlható édes előérzetét költötte fel keblünkben; kettő vala, ki előtt nem volt ismeretlen, mily

behatással bír a magyarra minden eszme, mely a közép-szerűség porából ki van emelkedve, mely ment az önzés bűzétől; ki előtt nem volt titok, mily hálás érzetet kelt a magyarban, ha csak szorosan annyit nyer is akár felsőbbtől, akár magához hasonlótól, mennyire jog szerint számot tarthat, ha az szivességgel nyújtatik; csak kettő vala, ki értette, hogy a különhúzó hidegség csak hidegséget szül, s szivesség és jóakarat sehol oly könnyű bemenetet, fogékonyságot s viszonzást, mint a magyarnál nem lel; csak kettő volt, ki átlátta, hogy a szász nemzetnek túlkivánattal, mely idegenséget szül, nem, hanem igazságos elismeréssel s érdekek egyesítésével tehet csak szolgálatot; ki megfontolta, hogy a szásznak a magyar szivességre van annyi, tán több szüksége, mint a magyarnak a szász előrenézésére; és meggondolta, hogy a szász nemzetnek nincs jövődjé különfogva, s így nincs hazája, ha nem az, a melyet magyar honnak hívnak, s mely Szász- vagy Németországgá is már egyáltalában nem válhatik; kettő volt, mondom, ki fenebb becsülte a szász nemzetet, mint a szász burokratia érdekét: s ime ezek visszahívtak! S már én az igazsághoz tartozó kötelességemnek ismerem kijelenteni, hogy én ezt nem a nemzet, hanem a burokratia boszús tettének tekintem . . .“

A szász követek ezen ellenséges indulatú eljárásának tulajdonított nagy részben, hogy a kormány, elébbi leiratához ragaszkodván, a törvényjavaslatot visszavetette.

A valóságba ennél fogva nem mehetett nyelvtörvénynél sokkal hasznosabb szolgálatot tettek volna hazájoknak Erdély rendei az által, ha Wesselényi utmutatása szerint a Magyarországgal egybeolvadás ügyét mozdítják elő; minek ellenzését azonban most újabban is tanúsíták vala a részek visszakapcsolása elleni feliratukkal.

Ezen egyesülés ellen az önzés jelenleg egygyel több indokra talált az úrbér szabályozásában, melyre nézve, hogy az országos bizottmány által kidolgozandó részletes szerve-

1840—1843.

zés alapelveit meghatározzák, a középponti bizottmány munkálatából szemelvényileg némely főbb pontokat vőnek tanácskozás alá. Az uniónak múlhatatlan következménye lett volna, hogy Erdély a magyarországi reformokat, s ezek közt az úrbéri javításokat is átvegye. Annyira azonban az erdélyiekben még nem terjedt a szabadelvűség; valódi érdekeiket oly elfogulatlanul még nem tudták megérteni, hogy hajlandókká lehettek volna elfogadni a magyarországi úrbéri szabályzatot. Néhányak ajkairól, például gr. Teleki Lászlóról, Kemény Déneséről, Deáky Sámueléről, emelkedett ugyan már itt is önzetlen, nemes szó a nép érdekében; de a nagy többség még mindig a kiváltságot bálványozá, s hallani sem akart olyféle reformokról, minők Magyarországon már vagy végrehajtottak, vagy csak a kormány s pártja által gátoltattak a valósulásban. Az erdélyi földesurak, például, még egyáltalában nem voltak hajlandók, felszabadítani a népet az úri önkény alól, könnyíteni az úri szolgálat nyomasztó, minden ipart előlő súlyát, melynél fogva a jobbágyok némely vidéken, a hét egész felét, három napot, köteleztettek tölteni úri szolgálatban; és még kevesebbé akarták megérteni a parasztok polgári jogosításának, a föld szabadságának, a közteherviselésnek stb. múlhatatlan szükségét, hogy középkori állapotaikból jobb létre vergődheszenek. Ama végzések, melyek a jobbágyok önkény elleni biztosításáról és szolgálataikról, továbbá a közmunkákról, a földesurak fenyítő hatalmáról, visszaéléseik korlátozásáról stb. alkottattak, vajmi kevéssé feleltek meg a kor igényeinek! És még ezek közül is alig volt egy, mely ellen az önzés, elfogultság s előítélet óvást, tiltakozást ne vetett volna közbe. A szabadelvű ellenzéki párt, mely még 1834-ben oly éles modort követett, közjogi s igazgatási kérdésekben, a kormány ellen, most, mióta a reformeszmék hoztattak szőnyegre, felette megfogyott, s általában közelebb simúlt a conservativekhez. S az eredmény, melyet az országgyűlés tizenöt hónapi tartama után felmutathatott, épen

nem felelt meg a közvárákozásnak. A megalkotott törvények közül azokon kívül, melyek a magyar nyelv, az erdélyi muzeum, a görög nemegyesültek s a hivatalképesség érdekében alkottattak, alig lehet egyet is felmutatni, mely a korszerű haladásnak egészséges és tényleges elemeit magában foglalta volna. Maga a kormányzó gr. Teleki József is, bevallva a kevés eredményt, csak avval szelidítheté, febr. 4-én 1843-ban mondott bezáró beszédében, a gyűlés felett hozott ítéletét, hogy „a tanácskozások alatt több, még most keveset jelentő eszmék fogantattak, terjedtek és termékeny magok gyanánt hintettek el észrevehetetlenül, melyek jövőre virágzó s gyümölcstermő növényeket s bő aratást . . . ígérnek.“

NEGYEDIK FEJEZET.

Az 1843/4-ki országgyűlés. A remények meghiúsulása.

1843.

Az ország-
gyűlés kihir-
detése és
czélja.

E három éves szellemi s anyagi mozgalmak között a király márczius 15-én kelt körlevelében az országgyűlést május 14-kére Pozsonyba hirdette ki, azt személyesen ígér-
vén megnyitni. Céljául azt tűzi ki a királyi oklevél, „hogy a múlt országgyűlésen hozott törvények által elhintett jóté-
kony magvak az ország lakosainak javára bővebb gyümöl-
csöket hozzanak, s egyebek is, mik a közjó gyarapítását, az ország boldogságát, s a hon ügyeinek szilárd és biztos megmaradását és bővebb tökélyesítését illetik, a közszük-
ségek által kívánt alkalmas intézkedés alá vétethessenek.“

Ezen általánosan kifejezett cél a nemzet életében le-
folyt mozgalmakban s támadt kérdésekben leli bővebb ma-
gyarázatát. Ezek szerint az nem lehetett egyéb, mint a
törekvés a nemzetiségek kérdésének mind inkább összebo-
nyolódott csomóját megoldani; a vallási surlódásokat ki-
egyenlíteni, az országos választmány által kidolgozott bün-
tető törvénykönyvet törvénynyé emelni, az ősiség, adó,
városok stb. kérdéseinek megfejtése által a nemzetet fejlő-
dése útján egy stádiummal tovább vinni.

Követválasz-
tási túsák.

Mennél fontosabbak valának e tárgyalandó kérdések
a nemzeti államélet kifejlése tekintetében, annál hevesebbek

lőnek a pártok harcrai, melyek által elveiknek s irányuknak a törvényhozáson többséget s diadalt biztosítani ügyekeztek. A követutasítások meghatározásában lefolyt vitákat, s azok eredményeit a főbb kérdésekre nézve már fentebb előadtuk. Most, az országgyűlés kihirdetése után, e pártusák még nagyobb hévvel újultak meg a követek választásának alkalmával. A választó gyűléseket mind a két pártnál nagy készülétek, tüzes korteskedés előzték meg. A reformpárt fegyverei általában véve nemesebbek, tisztábbak voltak az ellenfélénél. Legtöbb helytt az értelem felvilágosítása s meggyőzése, a reformokból származandó jótekonny eredmények megértetése, az igazságra, nemzeti büszkeségre hivatkozás és egyéb nemesebb szenvedélyek felizgatása által ügyekezett a reformi párt többséget szerezni a maga jelöltjeinek a köznemességben. A korteskedés, itatás, napdíjak fizetése azonban, fájdalom, oly elmaradhatlan adalékául tekintetett már néhány év óta a választásoknak, hogy ezen, tulajdonképen conservativpárti eszközöket a reformerek is több helytt kénytelenek voltak mozgásba tenni, nehogy a diadal koczkáztassék. E nemtelen eszközöket az üdvös czélok kivívására a körülmények kényszerűsége bár nem menthette, de szükségesebbé tette most, mint bár mikor a múltban; mert a conservativ párt a nemesi adómentesség s egyéb, „ösi szabadságnak“ nevezett, elavult, igazságtalan kiváltságok védelmére hatalmas eszközöket birt a köznemesség tudatlan, önző tömegében; s e végre nem is mulasztá el a rossz szenvedélyeket felébresztteni s a maga céljaira kizsákmányolni. E mellett a lélekvásárlás, megvesztegetés is nagy mértékben üzetett általa.

Mily hatalmas fegyver volt a conservativ párt kezében a köznemesség elcsábítására a nem-adózás elve, a számos példák közt legvilágosabban kitűnt Zala megye követválasztási gyűlésén. Deák Ferencz magasztos, szilárd jellege, lángeszének, ítélő tehetségének, ékesszólásának páratlan hatalma, mérsékeltisége s méltányossága oly elismerést

1843.

s tekintélyt nyert a nemzet közvéleményében, hogy ő pártkülönbség s ellenmondás nélkül az ország első s legnagyobb státusférfiának, legbölcsebb törvényhozójának tartatott. A múlt országgyűlés szerencsés eredményeit, a nemzet s kormány közti hosszas viszály kiegyenlítését mindenki méltán neki tulajdonította. Nem volt még közéletünkben férfiú, ki minden pártnak bizodalját, tiszteletét és csodálását annyira, oly osztatlanul birta volna, mint ő. A jelenlegi bonyodalmak és szenvedélyes pártviszályok kiegyenlítését most is mindenki leginkább az ő bölcsességétől várta s reménylette. És ezen, az egész nemzet által ünnepest férfiút egy, nem csak az országban, de még megyéjében is ösmeretlen ember, ki eddig semmi tekintetben nem tűnt ki a nagy tömegből, az adózás elvállalása elleni izgatás által mégis képes volt megbuktatni a zalai követválasztáson. Deák Ferencz eleve kijelentette, hogy a követi megbízást csak azon feltétel alatt fogadja el, ha megyéje a nemesi adómentesség eltörlését adja követeinek utasításul. Az adó kérdése azonban, mint fentebb mondók, Forintos György s néhány mások izgatásai s az általok kezelt, titkos forrásokból származott vesztegetések következtében, Zalában is megbukott. Elérkezvén a követválasztás napja, Deák ugyan közlekedéssel kikiáltatott követnek. Tekintélye sokkal nagyobb, a köztisztelet, melyben országszerte részesült, sokkal mélyebb volt, mint hogy bár ki is mert volna egyenesen gáncsoskodni megválasztásában. Ő azonban elébbi nyilatkozatához szilárdan ragaszkodván, kijelenté, hogy a megbízást megyéjének ily körülményei közt, melyekben a követi utasítást megvesztegetett vagy elcsábított tudatlan s értelmetlen tömegek szabják meg, el nem fogadhatja. Nagyobb csapás ennél nem érhetne volna az ország törvényhozását s még inkább a reformi párt ügyét. Bár e párt a követek házában bizton reménylett s valóban nyert is többséget; az utasításokra nézve mindazáltal több reformkérdésekben a conservativeké volt a győzelem; az adó elvállalására,

például, csak tizenkilencz, egész határozottsággal csak tizenhat megye adott utasítást: s mind erre, mind egyéb kertes kimenetű kérdésekre nézve még csak Deák bölcsességében és szilárdságában, tekintélyében és szónoklata hatalmában összpontosult a reformi párt minden reménye. Érzették ezt Zala megye rendei, kiknek értelmesbjei majdnem kivétel nélkül a reformpárthoz tartoztak. És midőn Deák elhatározásának köztudomássá váltja után a nagy számú, elcsábított köznemesség mást kívánt volna megválasztani, nem találkozott férfiú, ki Deák helyét elfoglalni hajlandó volt volna. A szomorú eseménynek közepette is örvendenie kellett minden hazafinak a nagyszerű jeleneten. A köznemesség a megye jelesebb egyénei közül egymásután mintegy huszat kiáltott ki, a követséggel megbízandót. De a megbízást, mire másutt, más körülmények közt annyian sóvárogtak, egy sem fogadta el. Mindnyájan a haza elleni bűnnek, a becsülettel meg nem férhető tettnek mondták, a követségben Deák helyét elfoglalni. Néhányan a felszólítottak közül, kik tisztviselők lévén, a megyei közönség határozatának engedelmeskedni kötelesek voltak volna, kijelentették hogy, ha a megye őket hivataluknál fogva akarná kényszeríteni a megye képviselésére, készebbek hivatalukról is lemondani. A főispán végre felszólítja a rendeket, nyilatkozzék, ki a megbízást elvállalni hajlandó. És miért másutt sokan ezreket áldoztak, Zalában most nem találhattott egyén, ki a követséget elvállalta volna. Zala ennek következtében egy ideig képviselő nélkül maradt az országgyűlésen. Közhirré válván a zalai követválasztó gyűlés története, több megye óhajtá Deákot képviselőjévé választani; de ő, bár minden megyének megválasztott táblabírája volt, mások helyét elfoglalni nem vala hajlandó. Azonban, tekintve az eldöntendő kérdések nagy fontosságát, az átalakulási processusnak nehézségeit, s a lökést, melyet az ő tekintélye annak adhatott volna; tekintve végre ezen országgyűlésnek, jobbára az ő távollétéből származott ered-

1848.

ménnyelenségét: e gyöngédséget helytelennek, valódi hibának lehet nézni. Zala megye királyi rendelet által törvényesen kényszerítve, öt hónap múlva új követválasztó gyűlést tartott; s mivel eleve tudaték, hogy Deák az eredeti utasítás mellett a megbízást most sem vállalandja el, a reformpárt mindenek előtt az utasítás megváltoztatását ügyekezett kieszközölni. Sikerült is neki; de minthogy Forintos és társai izgatásait s csábításait az adó ellen szinte ismételték: a reformpárt is csak heves korteskedés által, melynek következtében a pártharcz vérontással végződék, nyerhetett diadalt. Az adó elvállalását ekként a megye elhatározta ugyan, Deák mindazáltal pártjának vérrel fertőztetett diadala által szintugy nem volt hajlandó szeplőtelen nevét bemocskolni, mint előbb meggyőződéseit, elveit föl nem áldozta az elcsábított, értelmetlen tömeg vak szenvedélyének. Irtózáttal fordult el a véres győzedelemtől; s nehogy, ha hozzájárulna, a polgári bűn, az ő példájával mentegéhesse magát, a követséget most sem fogadta el. Tette polgári erényből származott, törvény s alkotmány iránti tiszteletet tanúsított; de az országgyűlést e súlyos küzdelmek közt megfosztotta bölcs vezérletének hatalmas támaszától. Zala ezután a törvénynek engedelmeskedvén, másokat választott követekül.

Egyéb választási zavargások.

Azonban Deák magasztos példája, melylyel undorát s rosszalását minden korteskedés, az utasításnak s választásnak minden elcsábított tömegek általi erőszakolása ellen oly hangosan kijelentette, nem akadályozhatta meg más megyékben a követválasztási botrányos kihágásokat. Sok megyében ellenséges táborokként fölfegyverkezve állott szemközt egymással a két párt a választó gyűléseken; több megyében vér folyt, néhol emberélet is esett áldozatul; másutt csak a kirendelt katonaság gátolta meg a pártok véres összeütközését. A bűn ugy egyik mint másik pártot egyaránt terheli; s a reformpártnak sem szolgálhat mentességére az, hogy a roszt eszközökkel jó ügy mellett harczolt;

sem az, hogy a vak szenvedélyek felizgatását kivétel nélkül mindenütt a conservatív párt kezdette az elavult privilegium fentartása végett. A conservatív pártot azonban méltán szigorúbban róhatja meg a történelem, nemcsak mivel a botrányt nemtelen indokból, önzésből követte el; hanem azért is, mivel a hol ily módon győzött, sehol sem gáncsolta elvokonai bűnös tettét; míg a reformpártiak közül számosan méltó szigorral ostromozták ezen öngyilkos kihágásokat még ott is, hol azok pártjokat diadalra vezették. Bűnül kell felróvni a conservatív pártnak azt is, hogy némely megyében, például Fehérben, a főispán segedelmével gyámolítottván, a zavargások meggátlása végett kirendelt katonai karhatalmat párteszközzé változtatva, a haladási pártnak a választásokból teljes kizárására fordította.

Ilyféle jelenetek több helytt fordultak elő, hol a conservatív párt vallotta magáénak a győzedelmet. De sehol sem történt törvénysértőbb visszaélés a tiszti hatalomnak pártcélokra kizsákmánylásával, mint Horvátországban. Régi szokás szerint e tartományból nem minden megye külön, hanem mindnyájan együtt választották a tartományi közgyűlésen mind a két táblához küldendő követeiket. E közgyűléseken hasonló törvényes szokás szerint minden nemes megjelenhetett, s részt vehetett szavazatával a követválasztásban. Ezen, írott törvénybe ugyan nem foglalt, de régi szokás által szentesített jognak folytonosan, eddig soha kétségbe nem vont gyakorlatában volt a Zágráb megyei köznemesség. Az illyrpárt, mely múlt évben oly véres zavargások s kicsapongás által vívta ki a tisztválasztáson a győzedelmet, egy perczig sem kételkedhetett, hogy ha a követválasztás teljes szabadsággal foly le, a nagy többséggel bíró magyar-horvát párt jelöltjei nyernek diadalt. A párt élén álló főtisztviselők tehát reávették a körülményeket még nem eléggé ismerő, különben is gyöngye Haller bánt: halasztaná el az ápril 22-kére kihirdetett követválasztó gyűlést mindaddig, míg a magyar-horvát párti köz-

1843.

Horvátországi követválasztás.

1843.

nemesség el nem távozik. A bán ekként párteszközzé válván, a gyűlést, melyre a magyar szellemű túrmezei és sziványi nemesség nagy számmal jelent meg, a nélkül hogy az elhalasztást hivatalosan tudtúl adná, vagy újabb napot tűzne ki, megnyitni valóban elmulasztá. A gyűlés helyett az előkelőbbekkel tartott tanácskozmányt. A köznemesség szavazati jogát kétségbe vont illyrpártiak, hogy azt a választásból kizárhassák, oda törekedtek, hogy a gyűlés Eszékre tétessék át, vagy bizonytalan időre halasztassék el; de sikerült mégis a jogot hosszas gyakorlat kimutatásával bebizonyító horvátoknak oly végzést hozatni, hogy a köznemesség szavazati jogának kérdése, végeldöntésül, a király elejébe terjesztessék. A felírás másnap vala utnak indítandó. A nemesség erre, harmadnap i sükeretlen várakozás után, azon hitben, hogy a királyi válasz megérkezéig választás tartatni nem fog, csöndesen haza távozott. Alig értesült azonban erről az illyr párt, a bánhoz azonnal új tanácskozmányra gyűlt, s ott végzésül kimondja, hogy csak még se küldessék felirat a királyhoz; hanem a választás a következő napon a köznemesség részvételével tartassék meg. Az illyrek tudván, hogy a magyar-horvát pártiak a vidékről egy éjen át össze nem gyűlhetnek, e ravasz záradékkal ügykeztek palástolni a végbemenendő választás törvénytelenségét. Tervök teljesen sikerült: a választó gyűlés más nap a köznemesség távollétében a bán által megtartatván, az illyr párt jelöltjei minden ellenszavazat nélkül követekké kiáltattak. A túrmezei nemesség grófja s más horvátpártiak azonban tüstént tiltakozást nyújtottak be a bánnak e törvénytelen választás ellen; utóbb pedig a nemesség jogain ejtett sérelmet az országgyűlésnek is oly kérelemmel jelentették föl, hogy az így megválasztott követek a tartomány képviselőinek el ne ismertessenek; hanem vagy új tartományi választás tartassék, vagy minden megye jogosíttassék fel külön megválasztani a maga képviselőit.

Ily s hasonló választási visszaélések és zavargások között érkezett meg az országgyűlés megnyitásának határnapja. A Pozsonyban összegyűlt rendek közt Deák Ferenczen és Nagy Pálon kívül alig hiányzott valaki eddig ismert törvényhozási celebritásaink közül. Deák távollétének okait előadtuk. Nagy Pál egyhangúlag megválasztatott ugyan Soprony rendeitől. De ő, kinek politikai elveit és céljait minden felől annyira túlszárnyalták az újabb eszmék, hogy azokban magát sehogy sem volt képes feltalálni; s ki e miatt a reformpárt soraiba már nem illett, a conservatívek táborába pedig átmenni hajlandó nem vala, s úgy egyik mint másik párt ellen gyakran keserűen kifakadt, a követiséget nem fogadta el. Tűntek ellenben fel új nevek is, melyek közül néhányan részint már e gyűlésen országos hírré jutottak, részint az utóbbi eseményekben játszottak kitűnőbb szerepet. Ilyenek voltak Ghiczey Kálmán, Komárom, Szemere Bertalan, Borsod, Vukovics Sebő, Temes, Lónyay Menyhért, Bereg, ifj. Pázmándy Dénes, Komárom, Perczel Móricz, Tolna megyék, Szalay László, Korpona város követei, mindnyájan fiatal, politikai ismeretekben gazdag, jeles szónokok, kikkel közelebbről megismerkednünk alább bő alkalmunk leend. Itt csak Szemeréről és Perczelről jegyezzük meg röviden, hogy amaz írói műgondtal készült, szabatos és tartalomdús beszédei által; emez bátor, szenvedélyes, áradozó szónoklata s terjedelmes encyclopædiai ismeretei által, már ekkor nagy mértékben magára vonta a közfigyelmet.

A pártok állását illetőleg: minthogy a követeket utasítás kötötte, az utasítások pedig nem minden megyében egyik vagy másik párt elvei s véleménye szerint tisztán és következetesen készültek, hanem a pártusáknak vegyes színezetű eredményei voltak: igen számos megye utasításában a szabadelvű reformok pártolása mellett, némely tárgyakra nézve, az újítástól rettegő ósdiak véleményét is fel lehetett találni. A pártok számszerinti erejét ennél fogva

A pártok állása.

1843.

átalánosan alig lehet meghatározni. Az utasítások kötelezése szerint egynémiben a reform, másban a conservatív párt dicsekedhetett a többséggel. A követek, személyes véleményszínét tekintve azonban, a reformpárt eldöntő többséggel birt az alsó házban. De bár számra nézve nem kisebb, sőt nagyobb volt jelenleg a reformpárt súlya az ellenfél irányában, mint a múlt országgyűlés alatt: annak tényleges ereje most sokkal kisebb volt mint 1840-ben. E gyöngesség Deák távollétéből származott. Vele együtt hiányzott a reformpártnak azon ügyes vezére, ki a fegyelem szigorú fentartása, a legalkalmas pillanat megragadása, és saját tekintélyének súlya néha a számszerinti kisebbséggel is győzedelmet tudott kivívni a parlamenti csatákban. Sok jeles taggal s kitűnő tehetséggel birt ugyan a rendek háza; de hiányzott oly közönségesen elismert tekintély, mely mindenben s állandólag képes volt volna magában összpontosítani a közbizodalmat s betölteni a vezéri szerepet. A különböző kérdések szerint majd Klauzál Gábor, majd Beöthy Ödön, majd Szentkirályi Móricz emelte a vezéri szót; de a fegyelmet, mire kivált a magyar ellenzéknek nagy volt a szüksége, állandóan fentartani, a megyei rendszerápolta hiúságokból eredt viszályt és szétvonást a párttól eltávoztatni képes szellemi felsőséggel s tapintattal egy sem birt közölök. Beöthy ingerlékeny, zsémbes természetű, kiméletlen kedvcsapongásai, melyekben éles gúnyjának nyilait néha pártfelek ellen is szerte lövelte; Szentkirályit, bár háromok közt alkalmasint legtöbb státusférfiúi képzettséggel birt, gyakran elfogultságig menő makacs ragaszkodása a maga nézeteihez, s e mellett gyakori habozása a vélemények elágazásaiban, s ingadozása, melynél fogva néha még a szavazó láda előtt is fontolgatá, melyik véleményre tegye szavazata súlyát, a vezérletre teljesen alkalmatlanná tette. A párt bizodalma még leginkább központosult Klauzálban, ki 1832 óta egyike volt legünnepeltebb országgyűlési szónokainknak; s kit ernyedetlen mun-

Klauzál Gá-
bor.

kassága, a kérdések tökéletes, kimerítő ismerete, s a tekintély, melyet már a múlt országgyűléseken vívott ki magának, miszerint a közvélemény őt mindjárt Deák után sorozta, valóban minden jelenlévők közt legalkalmasabbá tettek a vezérletre. Feddhetetlen, tiszta jelleme nem kevesbbé nyilvános, mint magános életében köztisztelete; nagy hatású szónoklata, melyen rendesen egy sajátságos hazafias-melancholia vonúlt keresztül, s mely, kivált midőn a nemzet sérelmeit panaszolta, bús komolyságával fájdalmas érzelmeket keltett a hallgatók keblében, — oly népszerűséget szerzett nevének, hogy ritkán szólott a nélkül, hogy tapsvihar ne követte volna beszédét. De sem ezen panaszos hangú, szívet lágyító szónoklata nem vala oly biztos kalauz, mint Deák nyugodt, rendíthetetlen logikája; sem jellemereje és szellemi felsősége nem állott oly magas fokon, hogy benne mindenki bizodalommal megnyugodott, szavára pedig némelyek fegyelembontó hiúsága s népszerűségvadászata mindig hajólt volna. Az eredménytelenség, mely ezen országgyűlést jellemezte, nagy részben a reformpárt egységének s rendezettségének hiányából származott, mit csak Deák tapintata s tekintélye tudott eddigelé kipótolni.

Azonban legyünk igazságosak. Az 1843-ki országgyűlést, melyen oly nagy fontosságú reformkérdések kerültek szőnyegre, sokkal nehezebb volt vezetni, mint az 1840-kit, melyen a körülmények lényegesen sérelmi s ellenzéki politikát szabtak meg a szabadelvű pártnak követendő irányául. Most e reformkérdések vitatása alatt a régi ellenzék minden elemeinek lehetetlen volt már oly összetartóknak lenni; a különböző vélemény-árnyalatoknak, melyek előbb a sérelmi téren ösztönszerűleg egygyé olvadtak, most az átalakulási viták közt mindinkább különválniok kellett egymástól. A régi nagy ellenzéki párt egy része csak az ősi alkotmányt kívánta fentartani a bécsi absolutistikus irányok ellenében; más része azt javítani kívánta ugyan, de csak egynémiben; míg ismét egy más része azt gyökeresen át-

1843.

alakítani óhajtotta. E különböző elemek tehát most, midőn az átalakítás nagy kérdései vétettek vitatás alá, egy csoportban összevegyülve nem maradhattak többé. Mindinkább szétágazni kezdettek az irányok, a nélkül azonban, hogy a pártok azok szerint magokat rendszerezték volna. Miként elnevezésben, úgy vezérlet dolgában is egynek látszottak; s csak midőn a lényegre, a kérdések feletti szavazatra került a sor, ment kiki a maga irányában. Ezt akkor sokan csak egy közönségesen elismert tekintély vezérletének hiányából eredt fegyelmetlenségnek tekintették. Való azonban, hogy ha Deáknak sikerült volna is nagyobb egységet teremteni, mint minő Klauzál vezérlete alatt létezett: a vélemények elágazását többnemű kérdésekben ő sem volt volna talán képes egészen meggátolni.

A conservatív pártot most is Zsedényi Eduárd és Somsich Pál vezette a követek házában. Ifjabb Majláth György, Baranya követe, mind ékes szónoklat, mind státusférfitől készülttség tekintetében nem egyszer versenyzett ugyan velök; mindazáltal e versenyzés a felsőbb akarat s kitűzött irány által fegyelmezett párt egységét s összetartását nem zavarhatta meg.

A felső házban a reformpárt, bár ismét több fiatal mágnással szaporodott, a királyi hivatalnokok, főispánok s püspökök ellenében mégis folyton kisebbségben állott. De bár száma által diadalokat még nem nyerhetett: erkölcsi ereje s tekintélye által, melyet a reformokra hajló közvélemény gyámolításából, egyes tagjainak fényes szónoki tehetségéből, buzgalmából, bátorságából nem különben, mint vezérének, Batthyáni Lajosnak szigorú fegyelemtartásából merített, nem ritkán oly erős állásba helyezte magát a conservatív párt irányában, miszerint ez számtöbbsége mellett sem volt már mindig korlátlan ura a határozatoknak. Széchenyi, bár az országgyűlés előtt oly heves viszályba bonyolódott a reformpárt némely vezéreivel; a haladás kérdéseit mind-

azáltal most sem kevesebb buzgalommal gyámolította szónoklata s tekintélye által.

1843.

A conservatív párt soraiban, vagy inkább azok élén, hiányzott a korán elhunyt Dessewffy Aurél. Helyét, a tanácskozások s határozatok vezetésében gróf Apponyi György foglalta el. Apponyi mindenben azon elveket s irányt követte ugyan, melyeket Dessewffy tűzött volt ki pártjának; de ennek genialis felsőbbbségét sem ő, sem azon egypár fiatal mágnás, kik e pártban feltűnni kezdettek, Szécsen Antal, Zichy Ferencz és Cziráky János grófok, bár mind a hárman szép készüllettel s jeles szónoklati tehetséggel bírtak, nem volt képes kipótolni. A párt, sőt az egész tábla legnagyobb szónoka most is a lángeszű csanádi püspök, Lonovics József, volt; a kapcsot pedig a párt és a bécsi kormány között megint a mérsékelt elvű, széles tudományú Mednyánszky Alajos, kamaraelnök képezte. Kopácsy József, érsekprimás és Majláth György, országbíró, ritkábban, de mindig hatással szólotak. Az elnöki széket még mindig József főherczeg, az ország félszázados nádora foglalta el. Ez volt az utolsó országgyűlés, melyet ő vezérlett. A páratlan ügyességet s tapintatot, melylyel országgyűléseinket e félszázadon keresztül vezérlette, magas kora s egészségeinek mindinkább hanyatló ereje, úgy látszék, semmiben sem gyöngítette. Azon hajlamlak, melyet a nemzeti haladás ügyének gyámolításában néhány év óta, néha még a bécsi kormány törekvései ellenében is mutatott, ezen gyűlés folytán még világosabb bizonyítványait adta, mint bár mikor az előtt. Ugy látszott, mintha közeledni érzette volna már élete s tisztii pályája végét, s annak utolsó szakában arra törekednék, hogy nevének maradandó népszerűséget biztosítson a nemzet emlékezetében; egyszersmind pedig idősb fiának, István herczegnek is megkönnyítse maga után a nádorságra jutást. Az udvar, ugy látszék, nem szándékozott József családjában, melynek népszerűségét ferde szemmel nézte, örökössé tenni a nádori

1843.

méltóságot; s e miatt István főherceget nem rég Csehország kormányzójává nevezte ki, mintegy eltávolítani akarván őt a nemzet szeme elől. Annál inkább ügyekezett tehát József biztosítani neki a nemzet pártolását, melyet aztán az ifjú főherceg compromissiója nélkül az udvar sem igen mellőzhetne a nádorválasztásban.

A pártok jelenleg élesebb ellentétben álltak szemben egymással, mint bármikor a múlt időben. A politikai színezet áthatott a társalgási életre is. A nők, kikkel a házak karzatai mindig tömve valának, nem kevesebb buzgalommal s még nagyobb szenvedélyességgel kísérték a pártharcot, mint férjeik. A politikai színezet, különösen a mágánásokra nézve, a társalgási teremekben is annyira uralkodóvá lett, hogy a kik a zöld asztalnál egymással ellenzékben álltak, a társalgásban is külön coteriákra szakadtak. A nők honleányi buzgalma a haladási ügy iránt árulásnak tartotta volna, társalgási termeikben az ellenkező párt tagjait fogadni. E szabály alúl csak kevés volt a kivétel. A társalgásnak még nyilvánosabb oldalai is elkülönözve léteztek a pártok szerint: volt külön reformpárti és conservatív kaszinó; reformpárti tánczvigalmak, melyeket e párt asszonyai, s azoknak élén a hölgykoszorú gyöngyei, Batthyáni Lajosné és Károlyi Györgyné, többnyire valamely közczél, ipar- s más egyesület gyarapítására rendeztek. A nők e szövetsége a politikai pártokkal sokkal nagyobb előnyére vált a jobbára fiatal tagokból álló s a legszebb és szellemdúsabb hölgyekkel dicsekedhető reformpártnak, mint ellenfelének, melyet nagyobb részében idősebb hivatalnokok s egyházi személyek képeztek. A befolyás, melyet e szövetség az országgyűlés menetére gyakorolt, kivált a fiatalabb tagokat tekintve, nem volt csekély: ki e fiatal, szintoly bájos mint lelkes hölgykoszorú társalgási köréből kizáratni nem akart, a reformpárttal kénytelenített szavazni.

De lássuk már az országgyűlés menetét a fontosabb, kitűnőbb kérdések tekintetében.

A királyi előadások, melyek május 20-án a trónbeszéd után a nemzetnek ünnepélyesen átadattak, tartalmokra nézve következők: 1. Az országos választmányoknak a büntető törvénykönyvet, a katonai élelmezést, a Duna szabályozását illető munkálatai vétessenek tanácskozás alá. 2. A megyegyűlési kicsapongások ellen törvény alkottassék. 3. A városok törvényhozási részvétele a törvény értelmében biztosíttassék. 4. A közlekedési eszközök tökéletesbitéséről s annak eszközési módjairól ő felsége elejébe javaslat terjesztessék. 5. A hiteltörvény némely hiányai pótoltsanak. 6. Egy országos hypotheka-bank felállítása iránt törvényjavaslat készíttessék. 7. Az országgyűlési szállások bére törvény által biztosíttassék. 8. Az országos választmányok munkálataira előlegezett mintegy fél millió forint megtérítése iránt törvény alkottassék.

Miként a hat első pont mutatja, a királyi előadások, szintugy mint a trónbeszéd is, kedvező kilátást nyitottak a reformokra; a nemzet szava, mely reform után kiáltott, biztatólag hangzott vissza a trón zsámolyáról. A reformpárt annyira meg volt elégedve a királyi előadásokkal, hogy annak egyik vezére, Kossuth, már diadalát ülő politikája győzedelmének az őt oly keményen megtámadott Széchenyi ellenében. „Az ügy, monda, melyért annyi balviszontagságok, annyi megtámadtatások közt törhetlen hűséggel küzdött köre s tehetsége szerint annyi hű kedély, — a haladás ügye, diadalának küszöbéhez ért!” — „Míg egynémelyek demokratikus irányról vádolják ez arisztokratikus országban azokat, kik a „nép- és politikai jog” szót viszonyba teszik; addig itt, az országgyűlésen, vallomást hallunk, hogy a szabadság köre kiegészítve nincs. Míg reánk gúnyt szórnak, midőn a kor igényeiről említést teszünk, addig a trón zsámolyáról figyelmeztetünk: hogy az idő int, s a körülmények szükségével meg kell alkudni. Míg egy nagy érdemű nem-es gróf azt veti szemünkre, hogy minden kérdést compromittáltunk, s elvbarátainkkal zátonyra jutánk, addig mi

1843.

vigasztalódva mutatjuk fel a megyék utasításait, s a választottak becses névsorát; s míg erre azt feleli, hogy gyarló számolásunkból a kormányt kifelejtettük, addig a kegy. kir. előadások országgyűlési tárgyalásúl tűzik ki nagy részét azon tárgyaknak, melyeknek korkérdésekké alakulásához csekély erőnk szerint mi is járúltunk.“ És valóban, a királyi előadások ennyire még soha nem hangzottak össze a nemzet kívánságaival. A reményeket a reformügy győzedelméről a kormány eljárása nagy mértékben igazolta. Ritkán volt még egy királyi kancellár oly népszerű, mint e pillanatban Majláth Antal; — mert a kormány jó szándéka neki tulajdoníttatott. — És mégis, mind ezek daczára, alig volt valaha ennél eredménytelenebb országgyűlés. A gyűlés elején oly népszerű kancellár, annak végén bizalmatlansági szavazatot kapott.

A királyi előadások azt látszának bizonyítani, hogy a kormány, megértvén valahára a nemzet szükségait, azokat pótolni is hajlandó, s őszintén, loyálisan kívánja elősegíteni a reformokat, a nemzet újjászületését. De, fájdalom, ez nem volt való, legalább nem annyira, mint a nemzet óhajtott s reménylette. Hogy az eredmény sokak vérmes reményeinek nem igen fog megfelelni, eléggé kitűnt mindjárt eleinte az országgyűlési hírlap ügyének eldültéből. Mit eddig az országrendei annyi országgyűlésen, de mindig süketlenül sürgettek, most valahára elérni hitték, hogy a tanácskozmányok folyamáról egy szabad, előleges censura alá nem vetendő, országgyűlési hírlap adjon tudósítást a nemzetnek. E végre a már 1836-ban indítványozott törvényjavaslat az országgyűlési szabad hírlapok iránt, némi módosításokkal újra felvetetett, s megállapított hogy ezt a sajtó általános kérdésével, mint azt eddig a főrendek s a kormány kívánták, összekötni nem lehet. A főrendek azonban, hol a többség most is a kormányhivatalnokok részén volt, s ennek következtében a határozat e tárgyban méltán a kormány akarátának tartathatott, ismét csak azt vitatták s végezték,

Országgyűlési
szabad
hírlap.

hogy e kérdés az általános sajtótörvényekkel együtt tárgyalandó. És minthogy a főrendi tábla ezen határozatától számos üzenetváltások után sem állott el; a rendek pedig az általános sajtótörvényekkel most nem foglalkodhattak: az országgyűlés most sem nyerhetett szabad, censurálatlan hírlapot. Meg kell azonban vallani, hogy ama szabadabb mozgás, mely három év óta a hírlapoknak általában engedtetett, az országgyűlési tudósításokra is kiterjedt. A Pesti Hírlap és Hírnök, bár nem censurálatlanul, nem egész szabadsággal, mégis elég részletes tudósításokat adtak a tanácskozmányokról. E korlátozott sajtószabadság is nagy hatással volt azonban a nép politikai nevelésére. Az országgyűlési viták közzététele által az egész nemzet mintegy részt vett a közügyekben, figyelemmel kísérte azok fejleményeit, számított, ellenőrködött; a közügyekre mind nagyobb világosság terjedt szét.

A rendek első országos tanácskozmányainak tárgyát szokás szerint a királyi trónbeszédre s előadásokra adandó válasz tette. A királyi előadásokkal a rendek általában meg voltak ugyan elégedve; midőn azonban ez iránti örömlüket a kormánynak kijelenteni szándékoztak, tudtára akarták adni egyszersmind azt is, mennyire gátolja a nemzetet haladásában az, hogy számos sérelmek orvosolva még nincsenek, sőt hogy némely újabb törvények, például az, mely az erdélyi részek visszakapcsolását parancsolja, sincsenek végrehajtva. Oly válaszfeliratot kívánt tehát készíttetni a rendek többsége, mely a követendő irányt kijelölve, mind a sértett törvények helyreállítására, mind a jövőre haladásra ösvényt nyisson. E végre elhatározták, hogy a készíttendő válaszfelirat csak általános téren mozogjon s mind a kir. előadásokat, mind a sérelmeket egyszersmind magában foglalja: a kir. előadásokra nézve kijelentse, hogy mind azt, mi azokban áll, ők is akarják; de egyszersmind a sérelmeket is kívánják orvosoltatni. Szóval oly feliratot határoztak készíteni, melyben az ország állapota, annak

Válaszfelirat

1843.

bajai s hiányai eleven színekkel ábrázoltassanak, a rendek szándéka, azokon segíteni, kifejeztessék; és mivel a kir. előadások e szándékukkal összehangzanak, örömük is kijelentessék a felett, hogy ő felsége a nemzet bajait s kívánatait figyelmére méltatta. A felírás végre, bár néhányan a sérelmek említését kihagyni óhajtották, ez értelemben el is fogadtatott.

„Míg Európa legtöbb nemzetei“ — így szól a felirat azon része, mely az ország főbb bajaira és sérelmeire vonatkozó tárgyakat magában foglalja, — „míg Európa legtöbb nemzetei a tartós béke áldott korszakát, szellemi és anyagi jóllétöknek eredménydús kifejlesztésére fordíták, az alatt a magyar nemzet majd legdrágább kincse, polgári alkotmánya, megőrzésének, majd sértett törvényei szentsége helyreállításának gondjaival elfoglalva, majd ily körülmények közt el nem háríthatott belső akadályoktól feltartóztatva, nem örvendezhetett az erkölcsi és anyagi jóllét azon kifejlődésének, melyet annyi áldozatok jutalmául a tartós közbéke korától méltán reménylett.

„És ámbár a legújabb időkben, kivált pedig felséged kegyes uralkodása alatt az alkotmányos hatalmak egyesült törekvése egy új időszaknak, a haladásának, kezdetét nem csekély, nem is süketetlen intézkedésekkel jelelék, a kép mégis, melyet hazánk állapotának öszvege mutat, nem vigasztaló.

„Az ország épségének hiányait, hazánk részeinek a törvény végre nem hajtása miatti kétes helyzetét, még mindig fájlaljuk. A nemzetnek több ízben felterjesztett egyéb előleges sérelmei is mindig orvoslást várnak. Nyelvünk még most sem foglalható el teljes mértékben azon polczot, mely a magyar nemzet közdolgaiban mást nem illethet. A családi élet nyugalalmát vallási viszálykodások zavarák, s a kedélyeket még most is feszült aggodalomban tartják. A nép, kellő nevelés hiánya miatt, szellemileg elhanyagolt állapotban van; az adózók, a katonai élelmezés és szállásolás

súlyainak megszüntetését, egyéb közterhek könnyítését s igazságosabb felosztását még mindig reménylik. Az ország önállásának méltánylása, s a nemzet befolyása és megegyezése nélkül alkotott, többszöri törvényes felszólalásaink ellenére fenálló vánszabályok, melyek egész rendszerükben ellene fordulnak kereskedésünknek, s a honi iparunk, földművelésünk jutalmát bizonytalanná, ingadozóvá tevék s műiparunkat teremni, s a hol termett, felemelkedni nem engedik. Ezek, és a kereskedést előmozdító eszközök hiánya, mit adózó népünk saját erejével nem pótolhata, és szűk köre az élénk szorgalomnak, melyet csak az akadéktalan műipar s a virágzó földművelés kölcsönös hatása teremhet és azon korlátozó intézvények, melyek úgy egyiknek mint másiknak szabad kifejlődését gátolják, belkereskedésünket sem engedék felvirágzani. Ezekhez járulván még a földbirtok bizonytalansága s ingatagsága, a közhitel, az utóbbi törvényhozásnak bölcs gondoskodása mellett is, még több alapfeltételeiben szűkölködik; s az újabb kor újabb igényeivel megszorodott szükségek aggasztó mértékben sodorják a nemzetet a köz elszegényedés örvénye felé. Végre még rendetlenségek is jöttek közbe, melyekben a bővebb kifejlés magvát rejtő törvények teljesítettlen maradásának is úgy közvetlenül, mint a példa erejénél fogva nagy részben, s melyek a személyes bátorlétnek már a múlt országgyűlés gondoskodására méltatott hiányát még súlyosabban éreztetik, s a törvények tekintetének szilárdítását sürgetőleg szükségessé teszik.“ Mondják aztán, mikép e közbajok közt nagy vígasztalásukra szolgál, hogy a király szándékai a nemzet jövődjének biztosítása s közboldogságának gyarapítása iránt a nemzet kívánataival találkoznak, s ép azon tέρre hívják fel a törvényhozás gondoskodását, melyet a nemzeti közkívánat e korszak feladatának kijelölt. Miután utóbb a kir. előadások egyes pontjait megérintik s azokat tárgyalni készeknek nyilatkoznak, kérik a királyt: hogy a vallási viszálykodások megszüntetése végett, a még 1840-ki

1843.

május 7-én felterjesztett törvényjavaslatra minél előbb adjon választ; végre pedig, hogy válaszait nemzeti nyelven adassa ki az országgyűlésnek.

Mialatt az ily értelemben szerkesztett válaszfelirat vég megállapítása s felküldése iránt a két tábla közt üzenetek váltottak, a rendek házában két tárgy rendkívül heves vitatkozásokat támasztott. Ezek egyike a nemzeti nyelvet, másika a vallási viszonyokat illette.

A nemzeti
nyelv és
Horvátország

A horvátországi követek, kiket, miként fentebb láttuk, az illyr párt a magyar szellemű horvátok kizárásával választott s küldött Pozsonyba, bár a magyar nyelvet tökéletesen értették, s a kerületi ülésekben szóltak is azon, az országos ülésekben mégis, utasításuk szerint, latinul kezdtek szólni. Ezen ellenséges szellem miatt mindjárt az első ülésekben neheztelés támadt ellenök a rendek kedélyében, mely mindinkább ingerültséggé kezdett növekedni. Néhány tekintélyesebb követ azon figyelmeztetésére azonban, hogy ezen állapoton csak törvény, nem pedig neheztelés által lehet segíteni, a hullámok kissé s egy időre lecsendesültek. E körülmény okúl szolgált, hogy a nemzeti nyelv iránt a törvényjavaslat mennél előbb elkészíttessék. E javaslatban a magyar nyelv általában a törvénykezés, közigazgatás és közoktatás nyelvévé emeltetett; Horvátországra nézve pedig az lön végzéssé, hogy közigazgatásuk és nevelésök nyelve a régi maradván, a magyar nyelv iskoláikban szinte taníttassék; a horvát hatóságok és közhivatalok a magyarokkal magyarul levelezzenek; a horvát követek a magyar országgyűlésen magyar nyelvvel éljenek; s végre, hogy tiz év eltelte után minden királyi kinevezéstől függő hivatalra csak magyarul tudó horvátok alkalmaztassanak. Történt azonban nem sokára (a június 20-kai ülésben), hogy a horvát követek, kik előbb már néhányszor magyarul szóltak, most mintegy kiáltó ellenzéséül a megállapított törvényjavaslatnak, diákul kezdenének szólni. A házban erre rendkívüli zaj támadt, s több követ egyszerre felkelvén: „Ez

nem egyéb dacznál, — mond az egyik — a követ tud magyarul, e méltatlanságot a tábla el nem tűrheti.“ „Törvény nem tiltja, s a szokás megengedi“ — felel az elnök kir. személynök. „Magyarúl!“ hallatszik erre minden felől. A horvát követ azonban mégis csak diákul erőködik szólni. De új zaj és „magyarúl!“ kiáltozás félbeszakasztja s elfojtja beszédét. Ezután hosszas, heves vitatkozás támadt a felett, hogy bár törvény nem létezik, szabad-e más nyelven szólni, mint magyarul? Némelyek ezt törvény által kívánják elhatároltatni. Mások rögtön végzés által akarják biztosítani a magyar nyelv kizárólagos használatát. A horvát követek halasztást kérnek, mialatt küldöiktől engedelmet nyerhessenek a magyarul szólásra. A szlavoniai követek néhányai kijelentik, hogy inkább lemondának tisztokról, mintsem hogy oly utasítást fogadjanak el, mely őket diákul szólásra kényszerítse. A nagy többség kívánata szerint végre a végzés kimondatott, hogy a rendek tábláján mindenki magyarul köteles szólni. A horvát követek azonban, kik e végzés előtt meghajolni nem akartak, a személynök által óvast adtak be a rendek táblájára, melyben mindazon törvényeket, melyek, mint mondák, az ő befolyásuk nélkül hozatnak, Horvátországra nézve eleve is érvényteleneknek nyilatkoztatták.

A rendek táblája annál kevesebbé volt hajlandó engedni a horvát követek igényeinek, minthogy a turopoljai gróf, ki megválasztatásuk törvénytensége ellen mindjárt a gyűlés elején óvast tett, most is kijelenté, hogy ezek nem Horvátország, hanem csak az illyr párt követei, s általános volt a rendek közt a meggyőződés, hogy azon utasítás, melyre a horvát követek hivatkoznak, nem a horvát nemzet, hanem csak az illyr párt akarata; mely párt bátorítva a kormány felsőbb rétegeiben nyert támogatás által, már oly vakmerőségre vetemedett, hogy tagjai jelenleg, az országgyűlés székhelyén is nyilvánosan s büntetlenül énekeltek a magyarok elleni gúnydalt. A rendek tehát az óvast

1843.

indignációval dobván vissza, felolvastatni sem engedték. Maga a kir. személynök is inté a horvát követeket, fontolná meg, hogy a végzés elleni óvás érvénytelen, s hogy azért, mert egy utasítástól elestek, magokat a törvényhozásból kizárottaknak tekinteniök, nincs rendén. De a horvát követek még ebben sem nyugodtak meg, s mint alább látandjuk, felsőbb helyt kerestek s nyertek is pártfogást.

A vallási
vitatkozások.

Mialatt a kedélyeket a horvát követeknek felsőbb helyről titkon gyámolított dacza ily ingerültségbe ejtette, a vallási s különösen a vegyes házassági viszonyok felett is hevesen folytak a vitatkozások. Bár a káptalani s horvátországi követeken kívül alig volt, ki a vallások teljes viszonyosságának s általában a tökéletes vallás-szabadságnak elveit nem védte volna; mégis csaknem minden követ felszólalt e fontos tárgyban, nem annyira hogy a csekély kisebbség szűkkeblű elveit megezáfolja, mint inkább hogy részéről is bebizonyítsa, mikép az országnak, nemzetnek közvéleménye kívánja a vallásszabadságot. Öt napig folyt a kerületi ülésekben a vitatkozás, jobbára a vallásszabadságnak csak azon sérelmei felett, melyek iránt a múlt országgyűlésen a két tábla egymással még meg nem egyezett vagy melyek csak azóta merültek fel a nemzeti életben s a két tábla közt még nem voltak üzenet tárgyai. A végzés már a negyedik nap igen nagy többséggel a következőkben mondatott ki: 1. A vegyes házasságoknál eddig szokásban volt reversalisok a múltra nézve is megszüntettetnek. 2. Az áttérés egy vallásról másra szabad; a katolikus papság által eddig gyakorlott hathéti oktatás, mi az áttérés szabadságát sérti s korlátozza, eltöröltetik. 3. Ha a vegyes házasságokban élők ágyra és asztalra nézve elválasztatnak, a protestáns fél új házasságra léphet. 4. Az evangélikusokat Horvát-, Dalmát- és Tótországból kitiltó municipális jog megszüntettetik. 5. A recopulatio tilos. 6. A vallásbeli tökéletes viszonyosság külön elvben mondandó ki.

A tárgy ekként már bevégezettnek vala tekinthető, midőn a következő napon, váratlanul, az eddigieknél sokkal hevesebb személyes vita keletkezett. A győri káptalan követe, Vurda Károly kanonok, széles tudománya által nem kevesbbé, mint szelíd keresztényi szelleme s erényei által jeles egyházi férfiú, a vitatkozás negyedik napján, kevéssel a végzés kimondása előtt, akként nyilatkozott, miszerint szerencsétlenségnek látja, hogy az országgyűlésen vallási tárgyokról foly a tanácskozás; s ezen szerencsétlenség okát nem a kath. papságban, — mert, ugymond, „iliacos intra muros peccatur et extra“, — hanem abban találja, hogy az egyházi és világi hatalom nincsen egymástól tökéletesen elkülönítve; a vallási dolgok vitatását a világi törvényhozás körébe nem tartozónak nyilatkoztatta, s teljes vallásbeli szabadság mellett szavazott.

1813.

Vurda kanonok véleménye.

„A vallási surlódások alap-okai, ugymond, a törvények egyoldalúságában fekszik; mert minden politikai hiba megboszulja magát még századok múlva is. Ezen egyoldalúság állítá fel a vallások közt a politikai különbséget, és szülte, — daczára Lactantius ama szavainak: „religio est res liberrima“, — a legembertelenebb törvényeket, minő például az, mely a lutheránusokat megégettetni rendeli. Ennek következménye lett, hogy ezek kénytelenek voltak karddal vívni ki a szabadságot s azt a király által is esküvel biztosíttatni. De a béke, melyet ennek következtében reméltek, csak egyeseket boldogított; a közönség azt nem éldehlhetette. Így jöttek létre a kir. resolútiók, a türelmi rendelet s az 1791-ki törvény. Eleink azt hitték, hogy ez célra vezet; és mégis a jelen állapot, a melyben egyik fél a másik felett előnnyel bir, ellenkezőt bizonyít. Óvakodjunk tehát hasonló hibától; és ne ereszkedjünk be e tárgyba mélyebben, mint a közjó kívánja. E szempontból kiindulva, legczélszerűbb elismerni a vallás teljes szabadságát; ez vezethet egyedül a kívánt célra. Óvakodni kell vallás dolgában a kényszerítő törvényektől; mert a meggyőződés az

1843. embernek legdrágább kincse, s a törvények nem csak külső engedelmességet, hanem belső tiszteletet is igényelnek. Az ember két világ polgára: a szellemi és az anyagi; azok mindegyike más elven alapszik. Az egyik külső, a másik belső szabadságot igényel; a hol pedig a belső szabadságot kényszer fojtja el, ott a külső nem állhat fenn. Mondjuk ki tehát, u. m., hogy a maga körében minden vallás szabadon mozoghat, s nem csak egyesekre, de az egyházi községre nézve is; mondjuk ki: hogy alkotmányos szabad országban a vallásnak, a véleményeknek is szabadoknak kell lenniök.“ Átmenvén aztán ezen általános vallásszabadsági elvnek alkalmazására a reversálisok, átmenet és iskolák tekintetében, ez utóbbiakról ekként nyilatkozott: „Az iskolákra nézve akkor lesz szabadság, ha azok rendezése körül nem az egyes egyházak, hanem az összes álladalom forog szem előtt. A vallási oktatás felett örködjék az egyház; a világi tudományoké felett maga a státus. És ha a nemzet a tökéletesség azon fokára jutand, hogy minden vallás egyenlő legyen, akkor nem lesz többé katolikus vagy protestáns, hanem egyedül magyar nemzeti iskola.“

Vurda kanonok e nem csak szabadelmű, de e téren egyedül helyes nyilatkozatát, mely a „szabad egyház a szabad államban“ nagy elvét hirdeté, a követek általánosan nagy tetszéssel fogadták. Más nap azonban ugyan meggyűlt baja a felekezeti szellemen túl, az emberi jogok magaslatára emelkedni bátorkodott derék egyházi férfiúnak. Kanonok társai, kik a gyűlés után azonnal külön tanácskozmányba gyülekeztek s a püspököket is befutkosták, egész zivatart keltettek fel a vallási szabadságot pártolni merészlőnek feje fölött. Az egész ötödik napi ülésnek e személyes ügy tette tárgyát. Több káptalani követ mindjárt a gyűlés kezdetével óvást tett Vurda ama nyilatkozata ellen, miszerint a vallásfelekezetek közötti surlódások megszüntetésére legcélszerűbbnek mondá az egyházi s világi hatalom tökéletes különválasztását s minden vallás gyakorlati szabadságát. A

megyei követek azonban tömegesen Vurda részére álltak, s ezen egymást felváltó óvástételek ellen egyhangúlag oda nyilatkoztak, hogy ezen óvások a törvény által különben is tiltva lévén, a káptalani követek okok ellen okokkal lépjenek föl, s miután ők is azon egy pálya síkján állanak, czáfolják meg, ha képesek, állításait; mindenik a maga vagy küldői nevében nyilatkoztassa ki véleményét, s ne szóljanak az egyház nevében, melyet ők nem képviselnek; ne szóljanak egyházi constitutióról, melyről e ház nem tud semmit, hanem igen, törvényes alkotmányról, melynek világiak s egyháziak egyformán alája vetvék. Az óvástételek a kanonokok által mind e mellett is folytatvatván, a megyei követek megjegyezték, hogy ezen óvástételek csak azt bizonyítják, miszerint a káptalani követek a társuk beszédében nyilvánított szelíd, humánus szellem s keresztény szeretet ellen protestálnak; pedig ezen beszédből ész és szív szólt.

E jelenet annál szomorítóbb volt, mivel azon testület, melyből az óvástételek történtek, külön osztályt képezvén, az egyest, ki a testületi szellemmel összetűkezésbe jó, legyen az bár a vallás igazi javára, önhatalmából s önkörében sujthatja. Mert legkevesebbé sem kételkedhetek többé a megyei követek, hogy Vurda, kit a felekezeti s osztályi gyűlés árjával ennyire elborítottak, áldozata leendő keresztény szeretetének s alapos meggyőződését kimondani merő bátorságának; — mi nem sokára csakugyan valósult is. Érezni látszék ezt maga a társai által oly dühösen megtámadt egyházi férfiú is; s mielőtt végkép elnémulni kényszerítették, még egyszer bővebben kifejteni szándékozott megdönthetlen elveken alapuló meggyőződéseit. Sajnálkozását jelentvén, hogy a mai tanácskozásnak véte nélkül tárgyává lett, ezen szavakat alkalmazá magára: „Si propter me orta est hæc tempestas, projicite me in mare: ero alter Jonas“ (ha miattam támadt e zivatar, dobjatok a tengerbe; második Jónás leszek). Ha mit mondott volna az egyház elveivel

1843.

ellenkezőt, azt visszavonja; de lelkiösmerete őt arról nem vádolja. Ő tisztán státuspolgári tekintetből szólott, egyedül a végett, hogy kiengesztelődést, békességet eszközöljön. Ő nem javaslott, csak elveket mondott ki, melyeket megczáfolni lehetetlen; csak a hibát akarta elkerülni, mely a törvényhozásban századok múlva is megboszúlja magát. Szabad országot, szabad vallást, szabad egyházat kívánt. Nem azt mondta, hogy a törvények vallás tárgyában szükségtelenek; hanem, hogy az eddigiek egyoldalúak, igazságtalanok. Sajnálja, hogy követársai oly kisedszívűek, miszerint gáncsot találtak beszédében. Ő nem javasolta, mint szemére vettetett, hogy a különböző hitfelekezetbeliek gyermekei már most azon egy iskolában taníttassanak; csak azt mondta, hogy ez idővel bekövetkezhetik, mi épen nem lehetetlen, mihelyt a különféle tudományok nem vallási szempontból taníttatnak. Kívánja ugyan ő is, hogy az ifjúság a vallásban taníttassék; ez mindazáltal a vasárnapi iskolákban is megtörténhetik a papok felügyelete alatt. Így remélni lehet, hogy az iskolák, a helyett hogy vallások szerint osztassanak fel, idővel magyar nemzeti iskolákká váljanak. Inti a feleket, ne álljanak egymással harcias csapatokként szemben, hanem egyesüljenek a szeretetben.

A megyei követek vetélkedtek egymással igazságot szolgáltatni a derék férfiúnak, ki az előitéletekkel, felekezeti szűkkeblűséggel s kasztgyűlölettel ily nyíltan szembe szállni bátorodik, s kijelentették, hogy mellette szól a közértelem és a közbecsülés; óhajtasukat fejezték ki, nyílnék bár előtte tágasabb kör, melyben keresztény szeretettől áthatott elveit létesíthesse. Végre pedig határozat mondatott ki, miszerint a jegyzőkönyvben megemlítendő, hogy a rendek a káptalani követek által tett óvásokat helyteleneknek, az országgyűlési gyakorlattal s törvénnyel ellenkezőknek s minden érvényesség nélkülieknek nyilatkoztatják.

Mi a főpapság szelleme, elvei mellett könnyen előre látható vala, valóban meg is történt: a bátor egyházi fér-

fiúnak, ki meggyőződését a vallás és a szabadság érdekében a mindenek felett uralomra vágyó kaszt-szellem ellenében nyíltan kimondá, azontúl el kellett némiúlnia s nem sokára távoznia is az országgyűlésről. A győri káptalan, melynek követe volt, a püspökök meghagyása szerint, más, orthodoxabb szellemű tagot küldött fel helyette Pozsonyba.

A vallási ügy a mondottak szerint általánosan befejeztetvén, a vegyes házasságokról külön, s az azok tárgyában a püspöki kar által Rómába küldött követésről, az onnan érkezett s a vegyes házasságokat általában rosszaló brevéről, s erre az 1791-ki törvény sérelmével kiadott kir. placetumról még több napig folytak a tanácskozások. A többség végre a következő határozatokban egyezett meg: egy külön feliratban terjesztessék elő ama sérelem, mely a brevéből s placetumból az országra nézve keletkezett; sürgetessék ezeknek visszavonása s megszüntetése, a vegyes házasságokat megáldani nem akaró lelkészek ellen megkezdett pöröknek, melyeket a kormány fölkért, leküldetése, hogy a törvény azok szerint végrehajthatassék; kívánták végre a rendek, hogy mind azon brevék, melyek időközben placetumot nyernek, a következő országgyűlés elejébe terjesztessenek.

Pár hétre e vitatkozások után, mielőtt a közlött végzések a kormányhoz törvényjavaslat alakjában felküldetettek volna, júl. 5-én a vallás, tulajdonképen a vegyes házasság ügyében, egy királyi leirat érkezett a rendekhez. Válasz volt ez ama feliratra, melyet a rendek még a múlt országgyűlésről 1840-ki máj. 7-én intéztek a kormányhoz. Hogy ugyanis a reversalisokból származható minden viszolyoknak eleje vétessék, oly törvényt kívántak alkotni, mely szerint a vegyes házasságokból születendő gyermekek ezentúl mindig az apa vallását kövessék. A kir. leirat nem ellenzé ugyan ilyféle törvény alkotását; azt mindazáltal oly formán kívánta módosíttatni, hogy a vegyes házasságok kötésekor a jegyesek szabad szerződés által határozassák

1843.

meg: a bevett keresztény vallások melyikében akarják gyermekeiket neveltetni; az ily szerződések minden esetben a magán kötelevek tökéletes erejével birjanak; és csak a hol ily szerződés nem sikerülne, vagy a felek olyat kötni nem akarnának, egyedül ott tartozzanak a születendő gyermekek az apa vallását követni.

A kir. leirat minden felől nagy elégedetlenséggel találkozott. Nem elégítette ki a papságot, mert annak a katholicismus uralmáról ápolt elveivel nem egyezett meg; nem a rendeket, mert ezek méltán attól féltek, hogy ily törvény által a reversalisok, melyeknek eltörlését a nemzet folytonosan sürgette, bár más név alatt, de lényegökre nézve mégis törvényesíttetnének. A rendek ennél fogva a kir. leirat elveit nem fogadták el, s köz akarattal újabb feliratban sürgették a kormányt: egyeznék meg oly törvény alkotásában, mely szerint a vegyes házasságoknál mind a lelkiösmeret teljes szabadsága, mind a különböző vallásfelekezetűek közötti tökéletes viszonyosság elve fentartassék; mit csak az által hisznek elérhetőnek, ha a vegyes házasságokból születendő gyermekek kivétel nélkül mindig az apa vallását követendik.

Egy más feliratban, melyet a kath. papság által az egyházi áldásnak a vegyes házasságoktól megtagadása tárgyában készítettek, a rendek élesen megróvják a főpapok eljárását, melylyel az ország lakosainak nyugalma megzavarták, s a vallási viszály s felekezeti gyűlölet átkát azok közt ismét felidézték; a kormányt pedig sürgetik, járúlna oly törvény alkotásához, mely szerint, minden utóbbi viszályok s ingerültség megszüntetése végett, a vegyes házasságok nem kath. pap előtt is érvényesen köttethessenek, s az eddig ilyképen kötött házasságokból született gyermekek törvényeseknek nyilváníttassanak. E felirat felett a főrendek házában öt napig folytak a végetlen viták, melyek az ingerültséget csak növelték, míg végre e tábla többsége is hozzájárult a rendek véleményéhez, miszerint a kormány

a múlt országgyűlésen felküldött törvényjavaslatot megerősíteni sürgettetik. De a kormány az 1844-ki márczius 25-én kelt kir. válaszbán sem akart megegyezni ily parancsoló törvény alkotásában; s a vegyes házasságokból születendő gyermekek vallásának meghatározását tovább is a házasság felek kölcsönös szabad egyezkedésétől kívánta feltételeztetni. E kir. válasz következtében a vallási viták mind a két táblánál ismét megújultak. A vegyes házasságok, tulajdonképen a reversalisok kérdése mellett, az egy vallásról másra való áttérés szabadságának kérdése is több ízben nagy hévvel vitatott meg a két táblán.

1843.

Az annyi keserőséggel, oly hosszan folyt vitáknak valahára mégis kedvező lett eredménye: a két tábla megegyezése következtében egy új felirat terjesztetett a felség elébe, ki aztán a Lonovics József, csanádi püspök által készített leíratot hagyván helybe, ennek nyomán a vallási kérdés, lényegében következő tartalmú törvény által fejeztetett be: 1. Azok, kik 18 éves korukig evang. vallásban neveltettek, vallásuk végett többé kérdés alá ne fogassanak. 2. A vegyes házasságok evangélikus lelkészek előtt is érvényesen köttethetnek. 3. Melyek eddig így köttettek, ezennel törvényesíttetnek. 4. A protestáns vallásra történendő áttéréseket illetőleg rendeltetik: a) Az áttérni akaró e szándékáról lelkésze előtt két tanú jelenlétében nyilatkozzék. b) Négy hét eltelése után köteles ugyanazon lelkész előtt ismét két tanú jelenlétében kijelenteni, hogy elébb nyilvánított feltételénél állhatatosan megmarad. c) E jelentésekről az illető lelkész mind a két esetben köteles bizonyítványt adni. d) Ha a lelkész ily bizonyítványt adni vonakodnék, olyant a két tanú is érvényesen adhatand. e) Mihelyt az áttérni szándékozó e bizonyítványokat azon lelkésznek, ki nek vallására térni akar, bemutatja, az áttérés teljesen be van fejezve; de a bizonyítványok előmutatása nélkül az áttérésnek helye nem lehet. f) Az áttérési esetek a püspöki

Az új, vallási törvények.

1843.

hivatalok által a helytartótanács útján ő felségének minden félévben tudtára adatandók.

A nehéz kérdés tehát, mely nálunk szintugy mint Európa egyéb tartományaiban, oly hosszan, annyi ingerültséggel vitattatott, e törvény által akként lön befejezve, hogy mind a teljes lelkiösmereti szabadság, mind a különböző vallásfelekezetek közti viszonyosság elve biztosított. Ezen elvek már a bécsi és linczi békekötések alkalmával is kimondattak ugyan; de az udvartól pártolt kath. főpapságnak a keresztényi szeretetet elfojtó uralomvágyból származott folytonos fondorkodása következtében, két száz évnél több idő s a XIX-dik század felvilágosodott szellemének fuvallata kívántatott arra, hogy azok valahára világos, minden kétértelműséget, minden cseleskedést kizáró törvény által ténylegesen érvényesíttessenek.

A magyar nyelv s horvát viszonyok ügye.

Mi alatt a vallási törvény ilyképen megalkottatott, a magyar nyelv miatt a horvát követekkel megkezdett viták mind ingerültebb s keserűbb szenvedélyeket ébresztettek. Mondók, miképen a rendek jún. 20-án végzést hoztak, hogy házokban csak magyarul lehessen szólani, s mikép az ellen a horvát követek sikeretlenül nyujtották be óvásukat. De nem volt ellenben eredménytelen a folyamodás, melyet a horvát követek a kormányhoz küldöttek fel. Bedekovics alkanczellár, maga is az illyr párt tagja s főpártfogója, oda vitte a kabinetben az ügyet, hogy egy, október 12-ki kir. leiratban a rendeknek meghagyatott, miszerint addig, míg törvény által másként meghatározva nem leszen, a horvát követeket, az eddigi szokás szerint, latinul is engedjék szólani.

Meg kell vallani, hogy a rendek június 20-kai végzése, melylyel táblájoknál a horvát követeket is magyarul szólani kényszerítették, szenvedélyszülte, elhamarkodott, s politikailag tekintve, eszélytelen, hibás lépés volt, mely a különben is oly ártalmas viszályokat újabb lángra gyulasztotta. Horvátországban eddigelé tulajdonképen három felekezet léte-

zett: a tisztán magyar párt, mely számra s hatásra nézve mind a mellett is igen gyöngé volt, hogy több nagy birtokú urat számlált kebelében; az illyr párt, mely, számát tekintve, szinte kevesebbségben volt ugyan, de erélye s a tömegekre, és az ifjúságra gyakorolt hatása által jelentékeny befolyást vívott ki; — s végre a tulajdonképeni horvát felekezet, mely a nemzet nagy többségét alkotta. Az illyr párt huzamosabban csak úgy emelkedheték vala döntő hatalomra a tartomány ügyeinek intézésében, ha a sajátlag horvát felekezet által gyámolítottatik. Ez eddigelé csak oly esetekben történt, midőn a tartomány municipális jogai vagy nemzeti érdekei forogtak szóban. De a végső időkben az illyr párt szilaj kicsapongásai által, mindinkább elidegeníté magától a horvát nemzet józanabb, higgadtabb részét; az ingerültség, melyet a nyelvkérdés pár év előtt támasztott, mindinkább szűnni kezdett; a közvélemény, kivált a három szlavoniai megyében, Verőczében, Pozsegában és Szerémben, az illyr párt erőszakoskodásai következtében, mindinkább simúlt a magyarsághoz, s nem volt alaptalan a remény, hogy a kölcsönös mérséklet a megzavart egyetértést teljesen helyreállítandja; minek következtében a kicsapongásai miatt erkölcsileg sokat vesztett s mind csekélyebbre olvadó illyr párt is kénytelen lesz felhagyni zavargásaival. Így álltak az ügyek a pozsonyi országgyűlés megnyíltakor. S ki hitte volna, hogy ama június 20-kai határozat, mely a horvát nemzetiséget tulajdonképen nem sértette, s nem egyebet foglalt magában, mint hogy a magyar birodalom országgyűlésén a latin helyett mindenki, tehát a horvát követek is, magyar nyelven szóljanak, a csillapodó szenvedélyeket ismét lánggra lobbantja! S az eset, fájdalom, mégis ez lőn. Alig terjedt el híre azon eszélytelen határozatnak s a nemzetiségi kérdés Horvátországban már is megint elmérgesűlt. Az illyr pártiak új erélylyel támadtak fel, s a megint hozzájuk csatlakozott más buzgóbb horvátok súlya által mind számbeli, mind erkölcsi erőben gyarapodva, azontúl min-

1843.

denben döntő hatásúvá lőnek Horvátországban; sőt még a szlavoniai megyékben is elfojtatott a magyarsághoz simúló hajlam; s mindinkább oda fejlődtek az ügyek, hogy egy párt helyett a horvát nemzet nagyobb része állott szemben a nemzetiségi kérdésre nézve a magyarsággal. A rendi végzés igen alkalmas indokúl szolgált újult erővel tűzni ki a magyarság elleni izgatás zászlaját: úgy mutatták fel azt, mint Horvátország municipális jogainak sérelmét, mint a magyarság jogtalan erőszakos terjeszkedését, melynek, ha most ellent nem állnak, tartományuk kebelében is mind súlyosabban érzendik foglalásait. A nagy tömeg már kapuja előtt látá a túlzott színekkel ábrázolt, bár csak a felhevült képzelődésben létező veszélyt, s a szenvedély, a gyűlölet mind élénkebb lángra gyúlt a magyarok ellen; s részben ezek következménye lőn aztán az október 12-kei leirat.

A rendek többsége, mihelyt a horvát követek által ébresztett ingerültség, melynek hevében a jún. 20-kai végzés hozatott, egy kissé lecsillapult, maga is átlátta e lépés politikai eszélytelenségét s megbánta azt. De bár óhajtották, hogy az ne történt volna, sokan álszégyenből is fentartani kívánták az egyszer kimondott határozatot: mintha a gyöngébb iránti engedékenység erőtlenséggel bélyegezné az erősbet; vagy az elkövetett hibát jóvá tehetné annak következetes védelme! Azonban némely más fontosabb okok sem hiányzottak arra, hogy a végzés fentartassék. A bécsi kabinet azon, már többször sajnosan tapasztalt szokása mellett, miszerint a törvényhozó kar minden gyöngeségét vagy hibáját a maga előnyére sietett kizsákmányolni, annak minden engedékenységből a jövőre is jogot csinált magának hasonló esetekben, — veszélyesnek látták a rendek elismerni, hogy a törvényhozás egyik kiegészítő része, a király, a másik részt, a rendeket, udvari parancsokkal korlátozhatja. A királyi leirat a rendi tábla azon tagadhatatlan s épen hasonló esetekben, a nyelv házi használata körül, már többször gyakorlatba is vett jogát, miszerint

saját keblében a törvényekkel és közjó kívánataival nem ellenkező végzéseket hozhatott, kétségkívül sértette: méltán attól tartottak tehát a rendek, hogy a leirat elfogadása e jogot a jövőre is meggyöngítené. Többeket még az is indított a végzés fentartására, mert a leiratot nem a horvát nemzet, hanem csak az illyr párt folyamodására hitték lehetkezettnek. Végre még a felett sem titkolhatták el fájdalomukat és keserűségüket, hogy most egy-két horvát megye folyamodására ily leirat bocsáttatott ki: midőn ellenben Magyarország számos megyéi folyamodtak az illyr kicsapongások korlátozásáért s megbüntetéséért, azoknak semmi válasz nem adatott, semmi megnyugtató rendelkezés nem történt a kormány részéről. Mind ez azon színben mutatá fel a bécsi kormányt, hogy az illyr mozgalmakat pártolja, s általában a nemzetiségek közti harczot, a „divide et impera” elvéből, kéz alatt szándékosan szitogatja. Ezen s több hasonló, négy kerületi ülésen keresztül felhordott okoknál fogva a nagy többség a június 20-kai végzést fentartani kívánta s a királyi leirat, mint sérelmes, ellen feliratot intézni határozott. Azon conservatív s udvari pártiak, kik a kir. leiratot hódoló engedelmességgel kívánták volna fogadtatni, hogy a rendek szilárdságát megtörjék, azt kezdék híresztelni, hogy ha a június 20-kai végzés a leirat daczára fentartatik, a kormány hihetőleg eloszlatandja az országgyűlést. E félénkítésnek azonban semmi hatása sem lett a rendek határozatára: készebbek voltak eloszlani, mint akár jogaikat törvénytelenül korlátoztatni, akár a horvát követeknek már annyiszor ismételt daczát a nemzeten paczkázni engedjék.

A nagy érdekű kérdés azonban, mely az egész országgyűlési közönség figyelmét a legmagasb fokra csigázta a kerületi ülés határozatával még nem lőn befejezve. A kormányhoz intézendő feliratot még az országos ülésnek kellett megerősíteni. Ezen ülés deczember 1-jén, nagyszámú hallgató közönség jelenlétében tartatott. Szerencsy királyi

1843.

személynök intvén a rendeket, állanának el a június 20-kai határozattól, egyebek közt kijelenté, hogy azt törvényesnek akkor sem tartotta s most sem tartja; és ha a felírást egyáltalában fel akarnák is ő felségéhez küldeni, függeszszék fel legalább ama határozatot s engedjék szólani a horvát követeket, kiknek a szót ezután át is engedte. A horvát követek egyike, Osegovics Metell, ki, szólni akarás jeléül, az ülés kezdete óta állott, felbátorítva az elnöknek a június 20-kai végzést törvénytelennek bélyegző nyilatkozata által, beszédét, e végzés daczára, latinul kezdte meg. Mindjárt első szavait nagy zaj fojtotta el; a rendek egyáltalában követelték, hogy magyarul beszéljen; mivel pedig e közönséges felszólításnak sem akart engedni s egyre latinul szólt, a zaj folyton oly nagy mértékben tartott, hogy beszéde teljesen érthetlenné vált. Az elnök egypárszor csendet eszközölvén, a horvát követeket felszólítá, engednének a közóhajtásnak; egyszersmind azonban kijelenté, hogy őket szólásjoguktól eltiltani nem fogja, hogy physikai erőt nem használand s nem is használhat ellenök, s hogy a felírás iránt a végzést addig, míg valaki hozzá szólni akar, ki nem mondhatja; kéré tehát a rendeket, hallgatnák ki a horvát követeket, mert nem lévén törvény, mely a latin szólást tiltsa, attól őket maga sem tilthatja el. A rendek részéről több szó szakítá félbe az elnököt, fennen kiáltozó, hogy „ha nincs is ily törvény, de van határozat“. De mind ez nem használt. A horvát követ, mihelyt a zaj egy kissé csillapúlt, mindannyiszor ismét latinul folytatá beszédét, mire mindannyiszor ismét megújúlt s addig tartott a lárma, míg a horvát követ, kinek inkább csak taglejtéséből, mint szavaiból lehetett észrevenni, hogy folyton beszél, végre leült. Ezután több követ, a tárgyat kerületi tanácskozásra vinni akarván, felszólítá az elnököt, oszlatná el a gyűlést, mit ez, mint a többség akaratát, végzésül ki is mondott.

A rendek az nap titkosan akarván előbb tanácskozni, a kerületi ülés csak decz. 2-án tartatott meg. A fuladásig

tömött terem, s a terhelt karzatok, melyeknek nagy részét kíváncsi szépnem hármass sora tölté, bizonyították az érdeket s az aggodalmas várakozást, melyet a fontos kérdés a keblekben fölébresztett. Megnyittatván végre az ülés, a megelőző tanácskozmány határozata szerint, csak egy követ, Klauzál, s ily értelemben nyilatkozott: „Törvénytelen s botrányos eseményeknek valának a rendek a tegnapi ülésben tanúi; mert Horvátország követei, kik eddig a jún. 20-kai táblai végzést megtörni nem merték, felbuzdítva az október 12-dikei leirat által, bátorságot vőnek azt tetteleg megszegni. Különösen sajnos vala tapasztalnunk, mikép e tábla elnöke, cselekvése irányát nem a többségtől, hanem egy más hatalomtól véve, a horvát követeknek csak javasolta, hogy magyarul szóljanak; de őket a deákul szólásban nem gátolta, sőt a szólási sor fentartására utalván, felhatalmazta. Ily körülmények komoly megfontolást kívánnak. Szóló a tegnap történeteket eredményökre nézve nem sajnálja; mert a nemzetben fel fogják ébresztetni a szükség érzetét, hogy önválasztotta elnököt birni ügyekezzenek. Szóló nem akar az elnöki eljárás taglalásába ereszkedni; inkább sajnálja azt, mint kényszerített állásának következtetését, minthogy ő nem e tábla választottja, hanem azon hatalom kinevezettje, mely a maga érdekeit e tábla érdekeivel ellenkezni véli. Arról szó sem lehet, hogy a június 20-kai határozattól, mely törvényes, a tábla eltérjen; miután azonban a horvát követek tegnap, félretéven azon tiszteletet, melylyel az anyaországnak s e táblának tartoznak, csupa makacsságból s mielőtt még a kérdés megvitattatott volna, azon állást, melyet öt hónapi hallgatás által magok is elismertek, tetteleg megsértették, gondoskodni kell a táblának, hogy ily botrány ne ismételtessék. Indítványozza tehát a szóló, jelentessék ki óvásos végzésben, hogy e tábla, elnöke tegnapi tettét, miszerint t. i. a tábla törvényes végzését törvénytelennek mondá, s magát a követi testületen felül emelé, nem helyeselheti s az ellen óvást tesz; hogy továbbá a tábla

1843.

június 20-kai törvényes határozatától mind addig, míg a nyomasztó körülmények meg nem szűnnek, el ne álljon ugyan; minthogy azonban a tegnap tapasztalt tetteges erőszak ellenében szinte tetteges erőszakot használni, s a tegnapi eset ismétlését előidézni, a tábla méltósága ellen volna; — mert ily botrányos jelenetek által azt bizonyítaná a világ előtt, hogy van oly törvényhozó testület, mely végzéseinek tiszteletet szerezni nem tud — : jelentse ki hogy, ha a horvátok meg nem szűnnek erőszakkal élni, a tábla tegnapi tettét ismételni nem fogja ugyan, de latin kijelentéseiket figyelembe nem veszi, hitelességgel nem bírónak nyilatkoztatja, s naplójába nem iktatja.“

Ezen indítvány, a megelőző titkos tanácskozmány végzése lévén, közfelkiáltással fogadtatott el s utóbb, pár nap múlva az országos ülésben is megerősítettvén, a felirat a felső táblára küldetett. A közönség azonban, bár az ülés alatt magát csöndesen viselte, egyáltalában nem volt megelégedve a végzéssel, mely a horvát követek daczát némileg diadalmasnak ismerte el. Még maga Kossuth is egy nagy hatású cikkelyt írt a felett lapjában, melyben állítja, hogy azon hitéből, mely szerint gondolá, hogy a nemesség, mely ötven évvel ezelőtt nemzetisége hamvadó szikráját lelkesedése szent fuvalmával lángra gyulasztá, képes leendő regenerálni is a nemzetet, keservesen kiábrándult. „Kiábrándulása, mondá, azon szomorú tapasztaláson alapszik, hogy a hajdan erős magyar állandó kitűréssel nem képes lelkesedni semmi iránt. — Ez a feloszlás, a halál jele. Ily testben újjászületési erőt nem hisz. Új nemzeti elemet teremteni lát tehát szükségesnek, mely a hon népéből magyar nemzetet alkosson; mely abba, hogy nemzet, s abba, hogy magyar, becsületét helyezze, mi legalább is az élettel ér fel, s azért lelkesülni képes legyen.“ A követi kar tekintélye azóta nagyon megcsökkent a közönségben. Valahányszor azontúl a horvát követek felszóltak, deák beszédük

mindannyiszor a követi kar gyöngesége bizonyítványának tekintetett a közönség által.

1843.

A horvát követek diadala azonban nem igen sokáig tartott. Ugyanazon napokban, melyekben az említett viták folytak, végre mind a két tábla megegyezett a magyar nyelvet s nemzetiséget illető általános törvényjavaslatban; mely ennek következtében azonnal a kormányhoz küldetett kir. sanctió végett. A rendek azon kegyelethől, melylyel a hivatalát ötven év óta viselő ősz nádor iránt viseltettek, a törvény azon pontjának kötelezése alól, miszerint törvényhozási és tanácskozási nyelvül a magyar tűzetett ki, őt, ki e nyelvet jól érté ugyan, de elég könnyűséggel nem beszélte, kivették, s reá nézve azt kötelező erejűnek lenni nem akarták. A főherczeg, meghatva e gyöngéd figyelem által, kijelenté, miszerint „azon buzgóságánál fogva, melylyel a nemzet óhajításait teljesíteni mindig törekedett, s azon erős akarathoz fogva, melylyel a haza javának előmozdítása iránt viseltetik, bár a törvény kötelezése alól kivétetett, mennyire aggott kora engedi, ügykezni fog mégis a nemzet közkiváratának e részben is megfelelni.” A zajos tesszéssel fogadott nyilatkozat jó előjélül tekintetett mindenki által arra nézve, hogy a törvényjavaslat egész terjedelmében megnyeri a királyi megerősítést; mi aztán nem sokára valóban teljesezésbe is ment. A m. kir. kancellária keblében, hihetőleg Bedekovics alkancellár befolyása következtében, ellenzésre talált ugyan egy ideig a nyelvtörvény; mert azt kivált a Horvátországra való tekintetből még most, az ötven éves küzdelem után is időelőttinek tartá. Múltányosabb volt most a nemzet e természeti joga s régi óhajának teljesítése iránt maga Metternich herczeg is, ki, hogy az alább előadandó reformokra a nemzetet hajlandóbbnak találja, e tekintetben engedékenyebb kívánt lenni. Ő a kancelláriának felterjesztése fölött tartott miniszteri tanácskozmányban határozottan sürgette, hogy a nyelv dolgában minden, mit az ország jogosan követelhet, egyszerre s véglegesen meg-

1843.

adandó, nehogy e kérdésnek tárgyalása, mi már eddigelé is annyi keserőséget idézett elő, még tovább is gátolja az országgyűlés más szükséges munkálatainak haladását. E nézetet aztán Metternich nemcsak a miniszteri tanácsban, hanem az udvarnál is keresztülvívén, a nemzet hő kívánsága valahára teljessébe ment.

A nyelvtör-
vény.

A megerősített törvény, melyért oly sok év folytán küzdött a nemzet, lényegére nézve következő: 1. Törvényhozási, országlási és hivatalkodási nyelv ezután kizárólag a magyar lesz; minden más nyelven készülendő hivatalos irat és oklevél érvénytelen. 2. A közoktatási nyelv hasonlóképp kirekesztőleg magyar leend; annak az elemi iskolákban miképen használásáról külön törvényczikk rendelkezik. 3. Pozsega, Verőcze és Szerém vármegyék s a magyar tenger mellék az ott eddig gyakorlatban volt nyelvnek egyedül önkeblökben és belügyeikben való használhatóságban az 1850-ik évi jan. 1-ig meghagyatnak, azontúl szinte csak a magyar nyelvvel fognak élni. 4. Minden magyarországi pénzek magyar jelekkel és körirással veressenek, és minden polgári, kincstári s katonai intézeteknél, valamint a magyar tengeri révpartok és hajók lobogóin, egyedül az ország czimere s a nemzeti színek használtassanak. 5. Az első pont alkalmazása Horvátországra csak annyiban terjesztetik ki, a mennyiben annak törvényhatóságai s ítélőszékei a törvényhozással, kormányval és a magyarországi törvényhatóságokkal érintkezésbe jönnek; ezen érintkezésben a hivatalos levelezés nyelve egyedül magyar leend. Minden köz s magán ügyekre nézve azonban, a mennyiben ezek csak Horvátország kebelében folynak le, úgy szinte a törvényhatóságok és törvényszékek tanácskozásaiban is, a latin nyelv használhatása fenhagyatik. 6. A horvátországi tisztviselők, midőn bár hivatalosan, de tulajdon nevökben a magyarországiakkal leveleznek, a latin nyelvvel élhetnek; midőn azonban törvényhatóságaik meghagyásából értekeznek a magyar hatóságok tisztviselőivel, magyar nyelven

kötelesek levelezni. Hasonlókép a horvátországi főhivatalnokok is, ugymint a bán, püspökök, megyei főkörmányzók, midőn a magyarországiakkal leveleznek, a magyar nyelvet tartoznak használni. 7. A második pontnak a közoktatás iránti rendelete Horvátországra ki nem terjesztetik; de a magyar nyelv Horvátországnak minden köziskolaiban rendszeren taníttassék.

Igy tehát ötven évi ernyedetlen sürgetés után a nemzetnek sikerült valahára kivívni a maga kétségbevonhatlan természeti jogának elismertetését s azon polczra emelni a maga nyelvét, mely azt megilleté, s teljesen kiküszöbölni a holt latint, melyet jobbára német ajkú királyai toltak fel reá. Mi már e törvény méltánylását Horvátország tekintetében illeti: felette nehéz arról ítéletet mondani, mely mind a két félt kielégítse, az egyiknek önérzetét s büszkeségét, a másiknak érzékenységet ne sértse. És ha most, a levi-harzott forradalom után, mely úgy a magyar, mint a horvát nemzet nyilvános életét gyökereiben megrázkódtatá, a kölcsönös méltányosság képes is valahára e tárgyban higadtan gondolkodni, s oly közép utat választani, melyen a jó és bal szerencsében együtt leélt századok alatt felsarjazott testvéries érzelmek újabb virágzatra fejlődjenek; akkoron, a szenvedély hevében, egyik nemzet sem tudott igazságos lenni a másik iránt; mind a ketten élre állíták követeléseiket, meg nem gondolván, hogy viszályaik, valamint kéz alatt a kényuralom érdekében szitogattattak, úgy végre is csak annak válhatnak hasznára.

A horvátok féltékeny szemmel, hogy ne mondjam irigységgel láták a magyar nemzet emelkedését és erősbödését, melyet a minden oldalú haladás, fejlődés természet-szerűleg naponként előbbre visz; s a helyett, hogy a jó példát utánozva, magok is a haladásban ügykeztek volna vele versenyezni: attól való félelmökben, nehogy csekély számok mellett a már erkölcsileg is hatalmasan hódítani kezdő magyarságtól elnyelcssenek, folyton akadályokat töre-

1848.

kedtek vetni haladása elébe. Saját tartományi viszonyaiknál fogva nagy bajjal járt volna, a latint magoknál a nemzeti nyelvvel váltani fel; miután a három tótországi megyében, Pozsegában, Verőczében és Szerémben, a 145 ezer lakos közül csak 12 ezer beszélte a horvát nyelvet, a többinek a szerb lévén anyai nyelve; Horvátországban pedig az 575 ezer lakos közül 280 ezer szinte szerb eredetű volt. Ez okból részökről még nem is nyilvánult a kívánság, hogy belügyeikben a latin helyébe a horvát nyelv tétessék hivatalossá; mit a szerb ajkú lakosság kétségkívül ellenzendő vala. De avval, hogy magoknál a régi állapotot fentartani kívánták, meg nem elégedve, Magyarországon is ellenzék a nemzeti nyelvnek a holt latin helyébe emeltetését. És, mint már említők, a nyelv kérdésén felül, egyebekben is gátolni törekedtek haladásában a magyar nemzetet; ellenzék az adó igazságosabb felosztását, a vallások jogi egyenlőségét, a protestánsok birtokjogát és szabad vallásgyakorlatát a magok tartományában, s más szabadelvű gyökeres reformokat. Ők mind e reformkérdéseknél azzal álltak elő, hogy municipális jogaikba ütköznek; országuk pedig e municipális jogok szerint, Magyarországtól függetlenül kormányzandó. Befolyást igényeltek és birtak is jogosan a közös törvényhozásban; de elismerni nem akarták, hogy annak végzései Horvátországot is kötelezik.

De viszont a magyarok sem voltak mentek minden balnézettől s balfogástól. Erejük érzetében nem tudtak eléggé kiméletesek lenni a horvátok iránt, kik már gyöngeségöknél fogva is érdemlének kiméletet. Kevés magyar volt, ki már csak azon fölényt is kellőképp méltányolni tudta volna, melyet a magyar nemzet nyert az által, hogy, nem mondom, a kölcsönös érintkezésben, de csak szorosan az ország határaiban hivatalossá lett a nemzeti nyelv, míg Horvátországban a latin maradt az igazgatás közlönye. És még kevesebb akarták belátni, mily hódító felsősséggel ruhazzák fel a magyar nyelvet, midőn a latin helyett Horvát-

országára is azt szabják a kölcsönös hivatalos érintkezés közlönyéül. Számos követ ajkáról lehetett hallani, hogy ezen intézkedésben semmi valóságos sérelmet, semmi veszélyt nem látnak Horvátországra nézve; mert hiszen, úgy mondanak, nem a horvát, hanem a latin helyébe igtattatik be a magyar nyelv. Nem gondolták meg, vagy nem akarták bevallani, mily sérelmesnek tartotta volna magára nézve a magyar nemzet, ha, feltéve, hogy oly jogi viszonyban áll Ausztriával, mint Horvátország velünk, — a német tétetik nálunk a kölcsönös érintkezés nyelvévé. Senki sem gondolkodék arról, hogy a horvátok nemzeti féltékenysége kielégíttessék, és a magyarság hódításaitól megmentessék; sőt azon intézkedésben, — mit a horvátok szabad akaratára kellett volna hagyni, hogy a magyar nyelv az ő iskoláikban is taníttassék, egyenesen hódításra számítottak. Ezen erőszakolás oka azon politikai elvben rejlett, hogy miután Horvátország a magyar alkotmány s törvények áldásaival élt: a magyarok azt alárendelt tartománynak szerették tekinteni, mely azon pillanatban esnék az osztrák kényuralom martalékává, a melyben a magyar alkotmány s törvények paizsa által védeni megszűnnék; míg viszont a horvátok magokat függetleneknek, tartományukat egyenjogú társországnak tartották. Hazánkfiai nem méltányolták azon elvet, hogy a nemzetiségek, miként a személyek, erkölcsi tények: életök azon öntudatban gyökerezik, melyet önmagokról birnak, s életerejük, szintugy mint jogosultságuk, a nemzeti érzület foka szerint mérlegelendő. De míg a magyarok ezen nyelvi erőszakolás miatt gáncsot érdemelnek; a horvátokat sem lehet kimenteni a vád alól, hogy illirpanszláv felekezetök a magyar korona területének s a történelmi jogú államviszonyok csorbitására törekedett, s e czélból ő kezdte a támadást a magyarság ellen, midőn ettől még semmi sérelmet sem szenvedett; utóbb pedig, kevés kivétellel, mindnyájan a közös alkotmányosság és szabadság

1843.

ellen szövetkeztek a bécsi kényuralommal, mely mégis e viszályt szándékosan szítogatta.

A meggyőződés a felől, hogy a kormány e viszályt nem csak semlegesen, az illyr zavargásokat elnézve, hanem, némely magas állású tisztviselők által, ténylegesen is ápolja, mind erősebb gyökereket kezdett verni a magyar közönségben. Mert bár ama zavargások megvizsgálására két ízben, előbb Rudics bácsi, utóbb Siskovics verőczei főispán küldetett Horvátországba kir. biztosul; bár a zavargás alattomos szítogatása több főrendű személyre, egyebek közt Zdenccsai főispánra, sőt magára Haulik zágrábi püspökre s volt báni helytartóra is elég világosan bebizonyult: a bűnösök még sem fenyegettek meg mindnyájan s kellőleg. Zdenccsai egész februárig viselte a főispáni méltóságot; s midőn arról végre lemondott, kamarai igazgatóságában mégis meghagyatott. Kukuljevics, az iskolák zágrábi kerületének igazgatója, ki az illyrismus szítogatásában annyira ment, hogy egyebek közt az akadémiái ifjúság legdurvább kicsapongásait sem büntette, ha azok a magyarok elleni gyűlölet bélyegét viselték, elmozdított ugyan hivatalától. De a többi kir. hivatalnokok, kik nem kevesebb buzgalommal pártolták az illyrismust, mindnyájan meghagyattak; és a sajtó is még folyton a régi modorban féktelenkedhetett. Magok az illyr pártiak is nyíltan híresztelték, hogy a kormány által pártoltatnak; mit, miután ezen állítás mellett annyi tények szóltak, nem is volt nehéz elhíttetni a közönséggel. Az országgyűlés előtt lefolyt tartományi gyűlés, melyből a horvátpárti túrmezei nemesség kizárattott, egymaga elegendő volt volna e hit terjesztésére.

A túrmezei
sérelem;
illyrismus.

És ez volt oka, hogy a rendek is nagy időnek látták, valahára komolyabban tanácskozni az illyrismus s annak veszélyes következményei felett. Már a magyar nyelv tárgyalása alatt mind a két táblánál szóba került az illyrismus, minthogy csak az illyr párt ellenzette a nyelvnek hivatalossá tételét. Még tüzetesebben szőnyegre hozatott azonban

ugyanaz a túrmezei sérelem tárgyalása alkalmával. Említők, mikép a túrmezei és szentiványi nemesség Horvátországban, a tartományi gyűlésen, az országgyűlési követek választásából jogtalanul kizáratott; minek következtében az illyr párt jelöltjei lettek követekké. Említettük azt is, hogy Jozipovics, a túrmezei nemesség grófja, e választás ellen a kormánynál azonnal, utóbb pedig az országgyűlésen is óvást tett, kijelentvén, hogy a választottakat, a túrmezei kerület, sőt az egész horvátpárt Horvátország követeinek el nem ismerheti. Támogatta a túrmezei gróf ezen óvását a Zágráb megyei nemesség mintegy ötfélfélszáz, részint fő, részint közrendű tagjának folyamodása, mely által megsértett követválasztási jogukat helyreállítani kívánják. A rendek ennél fogva a sérelem orvoslása végett feliratot szándékoztak intézni a kormányhoz. Már e felirat tárgyalásakor is több szónok keményen megrótt a zágrábi püspököt, főispánt s több kir. tisztviselőt, kik pártolásuk által az illyr zavargásokat szítogatják; midőn pedig a főrendek, kiknek többsége a túrmezei panaszban sérelmet nem látott, a felirat felküldését ellenzették: a rendek is kimerítőbben megvitaták az illyr zavargásokat, mint oly párttörekvéseket, melyek törvényellenesek, a hazára nézve pedig veszélyesekké válhatnak.

Nem sokára még súlyosabb aggodalmakat ébresztének minden hazafiban az illyr pártnak újabb vérengző kihágásai a múlt évi december 9-én tartott Zágráb megyei közgyűlésen, hol a felizgatott illyr pártiak a magyar érzelmű horvát párti békés viseletű nemességet ismét fegyveresen támadták meg és valóságos harczot kezdének, melynek csak a közbejött katonaság vethetett véget. A rendek ezen közbéke-háborító zavargások ellen valahára erélyes rendszabályokat kívántak a kormánytól, minek következtében, 1844 elején, mind a két táblán ismét élénk vitatkozás támadt az illyrismus törekvéseinek veszélyessége felett. A rendeknél e tárgyban nem igen hallatszott ellenkező véle-

1848.

mény. A főrendeknél azonban, a kormánypárt még mindig ellenezvén a feliratot, több ülés folytában rendkívül heves szónoklatok tartattak. A január 31-ki ülésben a vitatkozás oly keserű személyeskedésekké vált, hogy az elnök főherczeg, ki több ízben felszólalni kényszerítve érzé magát, az ülés végén ismételve kijelentette, hogy „ha több ily zajos ülés lesz, minő e mai volt, kénytelen lesz megkérni a főrendeket, hogy a tábla belrendezése iránt intézkedjenek, különben a szólás szabadsága veszélyeztetik, a tárgyalás lehetetlenné tétetik s ő aggott korában elnöki tisztének viselésére képes nem lesz.“ De bár a főherczeg a következő ülésben eleve is újabban mérsékletre intette a tábla tagjait, ezen ülés vitatkozásait is ingerült hangulat lengé keresztül; miben utóbb Haller bán és Teleki László közt még párviadal is származott. Öt napi heves szóváltások után február 5-én valahára a többség azon végzésével fejeztetett be a vitatkozás, hogy, a túrmezei panasz mellőztével, általánosan kéressék meg ő felsége, hogy a horvátországi kicsapongásokat figyelembe véve, a törvény és igazság szigorú kiszolgáltatása által mind a kapcsolt részeket, mind az anyaországot nyugtassa meg.

Hő óhajta volt ez a rendeknek is; de e mellett, nehogy az ország iránt hűséges érzelmű horvát pártiak az illyr párt rend- s törvénytörő hatalmaskodásai által, ha ezek tovább is fenyegetlenül hagyatnak, végkép megfélétkéssék, — a túrmezei panaszt is orvosoltatni óhajtván, azt felterjesztetni tovább is sürgették. Minthogy pedig a zágrábi püspök s volt báni helytartó a főrendeknél egyebek közt azt is állította, hogy Horvátországban illyrismus nem létezik, vagy ha létezik is, oly valami nevetséges és figyelmet nem érdemlő dolog az, hogy azzal csak egy pillanatig is kár foglalkozni: a rendeknél többen felhivatva érezték magokat, történelmileg s tüzetesen tárgyalni az illyrismus kérdését. Történt ez a július 6-ki s következő ülésekben. Legjelesebb volt mindenek közt Pest megye egyik

követének, Szentkirályi Mórnak szónoklata, ki hosszú történelmi előadásában számtalan tényekkel s okiratokkal bizonyította be nem csak azt, hogy valóban létezik a panszláv szellemű illyr párt, melynek fő célja az országtóli elszakadás és egy déli szláv birodalom alkotása; hanem azt is, hogy annak szétágazásai folyton terjednek a horvát és szlavonjai megyékben és határszéli kerületekben; — s bár még számilag kevesebbbségben van, de a kormánynak megróvást érdemlő elnézése, sőt alattomos pártolása következtében annyira erősödik, hogy nem csak Magyarország, de az osztrák birodalomnak érdekében is, nagy ideje a veszedelmes eszmének gátot vetni, s a már a közéletben is terjedő zavargásokat megszüntetni. „A horvát nemzet színe — úgy mond egyebek közt — még ugyan azon nemzeti párthoz tartozik, mely a békét, az egyességet és barátságot az anyaországgal óhajtja; de ha megemlékezünk az ármánynak azon mesterségeire, miket az illyr párt naponként mozgásba tesz: itt az idő gondoskodni, nehogy beteljesedjék Gájnak mondása, melyet a horvát párthoz intézett: „Ti többségben vagytok még; de a jövő ifjú nemzedék s a gyermek, a mint megszületik, enyém.“ — De mit tegyünk hát? folytatja. — Mindenek előtt különböztessük meg a horvát nemzetet az illyr párttól, a horvát nemzetiséget az illyr nemzetiségtől. A horvát nemzetnek egyesség, béke s barátság és segítség azon rossz lelkek ellen, melyek az illyrismus képeiben megszállották. Az illyr pártnak gyűlölség, harcz és bosszú ugyanazon mértékben, melyben ők azt ellenünk fordítják. A horvát nemzetiségnek elismerés azon körben, melyben honos, ön törvényhatóságaik körében; — mondjuk ki, hogy a magyar nyelvet tőlök csak azon érintkezésben kívánjuk, melyben a közös magyar kormánynyal s törvényhatóságokkal és a közös magyar törvényhozással állanak, és tovább nem. Az illyr nemzetiség nem fér meg sem a magyar alkotmánynyal, sem azon egységgel, melyet a magyar korona képvisel; sőt mint kifolyása a panszláv eszmé-

1843.

nek, megtámadja az összes európai státuscsalád viszonyait. . . . És ha tisztába lesznek téve azon viszonyok, melyek a horvát-magyar kérdésnek alapeszméjét magokban foglalják: a horvátok, nemzetiségök iránt megnyugtatta, meg fogják ismerni azon valódi ellenséget, mely őket egy általános szláv hazában felolvasztani törekszik, s ez által alkotmányos szabadságaik elenyésztetésére vezet.“

Egy más követ a kormány eljárását bírálgatá az illyr zavargásokban, s azon meggyőződésre jut, hogy „akár kül akár felső befolyás eredményei, akár belviszonyok s nemzeti ébredés szüleményei az illyr mozgalmak: a hatalom egyik esetben sem tőn eleget a maga feladatának, s mulasztása szomorú következményeire őt méltán figyelmeztetheti a törvényhozás.“

E meggyőződésben, mondhatni, az egész nemzet, s néhány kormánypártin kívül az egész tábla osztozott a szónokkal; miért is ellenvélemény nélkül közfelkiáltással végzéssé lőn: hogy a kormánytól felvilágosítás kívántassék azon nyugtalanító állapotra nézve, mely főleg Horvátországban az úgy nevezett illyr mozgalmak által előidézett, s nyugtató válasz az iránt, mi lépések történtek e lázas állapot megszüntetésére. Egyszersmind kéressék meg a király, tartassa fenn szigorúan a törvényeket, fordítsa el kegyelmét azoktól, kik nemzetiségünket nem tisztelik; sújtsa, kik belőle gúnyt űzni vakmerősködnek. Más részről kísérje éber figyelemmel a külföldi viszonyokat; tekintsen az aldunai tartományokra, tekintsen a fekete tengerre s messze éjszak felé. Sok, igen sok mulasztás történt a szerencsétlen nemzetre, mely szomszédunkban lakik, a lengyelre, s az aldunai tartományokra nézve. Lépjen fel tehát a kormány hatályosan, biztos lehetvén, hogy a nemzet e cselekvéseiben minden áldozattal támogatandja.

De ezen végzésnek, mely mintegy jós szellemmel vágott be a jövő titkaiba, sem volt egyéb foganata mint, hogy e tárgyalások alatt, nehogy a nemzetnek közönségessé

vált gyanúja az iránt, hogy az illyr mozgalom felsőbb befolyások által szitogattatik, még inkább erősödjék, ama két egyén, kik e zavargásokban leginkább részt vettek, Zden-csay, zágrábi főispán és Kukuljevics, iskola-kerületi igazgató, hivatalaikból elmozdítottak. És ebből állott mindössze is, mit a kormány a nemzetnek oly alapos panaszaira s oly súlyos vádjaira tőn az illyr zavargások ügyében. Csoda-e, ha azok menten növekedtek, s a nagyobb számú, de erélytelenebb magyar-horvát párt azon meggyőződés befolyása alatt, hogy az illyr párt a kormány által pártoltatik, mindinkább megfélélnkült a vad erélyű illyr párt erkölcsi terrorismusa irányában?

1848.

Ezen illyr zavargásokkal, mennyire azok a rendet s közbékét felforgatták, az egészséges nemzeti kifejlődést s haladást gátolták, némileg párvonalban léteztek s azok mellék darabját képezték közéletünkben ama megyegyűlési kihágások, melyeket fentebb ábrázolánk s a közönség a „korteskedés“ nevével bélyegzett. Az utolsó évek alatt ez, miként láttuk, mind sűrűbbé, terjedtebbé lőn a megyei municipális életben. Már nem csak tisztújításokra s követválasztásokra, hanem egyes reformi kérdések egy vagy más értelemben való eldöntésére is, megvesztegetett s elcsábított, erkölcsi vagy anyagi eszközök által egyesített tudatlan tömegeket kezdének az egymással szemben álló pártok bevenni a megyei közgyűlésekre. E zajlongó, gyakran ittas tömegek kihágásait, mint mondók, nem ritkán vérengzés, sőt emberhalál is jelölte. A fékevesztett pártszenvédély kitöréseiben a személybátorság veszélyeztetett; a csöndes, higgadt tanácskozás, a tömegek zajában, lehetetlenné vált; a legfontosabb reformok, az égető életkérdések feletti határozatok tudatlan csoportok betanított kurjongatásaitól vagy szavazatától feltételeztettek. A honi értelmiség kárhóztató közvéleménye, a sajtó kiméletlen ostorozásai, legünnepeltebb tekintélyeink gyakori gáncsai, mind elégtelenek valának a párttusák ezen fattyú kinövéseinek rögtön gátot vetni.

Megyei kihágások feletti vitatkozások.

1843.

A törvényhozásnak kelle tehát közbelépni s megszüntetni a már nemzeti veszélylyé növekedett kihágásokat.

De bár senki sem találkozott a rendek közt, ki ama durva kihágásokat nem kárhoztatta volna, a tárgy mégis hosszú vitatkozásra adott alkalmat. Sokan félték, nehogy a rend érdekében a megyei élet szabadsága is szükség nélkül korlátoztassék, kivált miután oly nehéz a kissé finomított vesztegetést, mint Angolország példája is bizonyítja, felfedezni és a szabadság kára nélkül sujtani. Mások azon véleményben lévén, hogy a százféle titkos álarcz alá rejtőző vesztegetést, mely minden korteskedésnek s kicsapongásnak kútfeje, büntetni nem lehet, s tehát az ellen törvényt nem szükség alkotni. Ezek elégnék tarták a vesztegetés sükerének lehetetlenítését a megyei gyűléseken szavazattal bírók számának szaporítása által; mit a honoratiorok jogosításáról, a nem nemesek hivatalképességéről, szóval, az alkotmányos jogoknak a polgárok egyéb osztályaira kiterjesztéséről alkotni szándéklott törvények által óhajtottak s reméltek is elérhetni. A többség azonban e törvények mellett különös szabályokat is kívánt alkotni a korteskedés meggátolására, bár elismerte, hogy a vesztegetés ellen sükeres módot nem képes találni. A közvélemény az alkotmányos jogok ama kiterjesztésén s a bebizonyult vesztegetésre szabott büntetéseken kívül a következő reformokban kereste a kihágások orvoslatát: a megyei tisztválasztások három évről hatra tétessenek; a választások formái, melyek iránt törvényeink igen széles értelműek s határozatlanok, szigorúbban jelöltessenek ki s különösen minden választás egyedül titkos szavazás által hajtassék végre; a követválasztásra nézve a verificatiót ezentúl ne, mint eddig, magok a törvényhatóságok, hanem az országgyűlés rendei kezeljék; végre mivel a kihágásokra gyakran az nyujt okot, hogy a főispánok a közvéleményt figyelembe nem veszik, és nem ritkán oly egyéneket jelölnek ki e hivatalokra, kikben a bizodalom nem központosúl, a népszerűeket pedig

a kijelölésből végkép kihagyják; a gyűlések tartásában s vezetésében hatalmokkal sokféleképen visszaélnék: a főispánok kihágásai ellen is külön törvény alkottassék. Azon visszaélések ellen pedig, melyek a tudatlan tömegeknek a tanácskozásokba beviteléből származnak, ama rendszabályban keresték az orvoslatot, hogy tanácskozási joggal ezenül csak táblabírák, előkelők s tisztességek, szóval az értelmiség birjon; s a köznemesség csak a maga kebeléből választandó bizonyos számú képviselők által vehessen részt a tanácskozásokban.

Bizonyos dolog, hogy a rendek által javasolt e rendszabályok korán sem vették volna elejét minden kihágásoknak s visszaéléseknek a megyei gyűléseken. Ezt csak a megyei szerkezet teljes reorganisatiójától lehetett volna várni; mit a jelen körülmények közt legjobb akarattal sem lehetett s talán tanácsos sem volt volna szőnyegre hozni. Azonban, kétséget nem szenved, hogy már ezen indítványozott szabályok is, törvénytényé emelve, sok bajt képesek voltak volna orvosolni a megyei gyűléseken. Ezen felül a képviseletnek ama neme, melyet a rendek az alnemességnek a tanácskozásokban részvéte tekintetében javasoltak, mintegy hidúl szolgálhatott volna idővel arra, hogy a megyei gyűléseken az egész, nem nemes nép is képviseltessék; mi aztán kétségkívül kevés idő alatt maga után vonandó vala a képviseleti rendszernek egész terjedelemben megalapítását. De a főrendek e reformot is ellenzették. A főispánokról, azok hatalmának korlátozásáról, kihágásaik büntetéséről szóló részét pedig a törvényjavaslatnak, azon ürügy alatt, hogy az nem szabályozza, hanem megsemmíti az elnöki jogokat, tárgyalás alá sem akarták venni. Meg kell azonban vallani, hogy a rendek sem menthetők e tekintetben minden gáncstól; s figyelembe véve a főispánok ellen alkotott szabályok szigorúságát, aligha igaza nem volt egy felsőházi tagnak, ki akként nyilatkozott, hogy „meggyőződése szerint e tárgy elintézését sem a felső sem az alsó tábla, vagy

1844.

más szavakkal, sem a főispánok sem a megyék nem akarják őszintén; mert a korteskedésnek még mind a két rész hasznát vehetni véli“. És így e fontos tárgy elintézése végkép elmaradt; a botrányos megyei kihágásoknak azontúl sem lett más korláta s büntetése, mint a közvélemény hangos kárhoztatása.

Az országgyűlés egyéb tárgyalásai.

A nemzetiségi kérdés megoldásán s a vallási surlódások kiegyenlítésén kívül, még azt tekintették fő feladatuk gyanánt ezen országgyűlés rendei, hogy a nemzetet mind az erkölcsi mind az anyagi kifejlődés útján egy stádiummal előbbre vezessék. E haladás kérdéseit részint a múlt országgyűlések vitatkozásai, részint az utolsó három év discussiói, melyek, mint láttuk, a sajtóban és a megyei közgyűléseken egyaránt nagy hévvel folytattattak, határozottan kitűzve s minden részleteikben megvitatva, bocsátották ezen országgyűlés elébe.

E kérdések természetök s irányuknál fogva háromféleképpen oszthatók: 1. Azokra, melyek az államigazgatás némely fontosabb részleteit illették; s ezek közé tartozott: egy új büntető törvénykönyv s börtönrendszer életbe léptetése, a városok rendezése s egy hitelintézet felállítása. 2. Azon demokrat s radikál irányú reformtörekvésekre, melyek a magánjog teljes átalakítása felé nehézkedtek; s ezek közé sorozhatjuk: a polgári jogok és terhek egyenlősítésének, különösen a közmunkák, közös adó, szabad föld, birtokolhatás és hivatalképeség tárgyait. 3. Végre azokra, melyekben az önállóságra, az ország függetlenségére vonatkozó irány nyilvánult; s ezek a „Partium“ s Erdélylyeli unio, a vámok és harminczadok, a fumei és középponti vasutak és általában az anyagi érdekek kérdéseit foglalták magokban. Mindezekről, bár rövid körvonalokban, de mégis külön kell szólnunk, hogy ezen országgyűlés történelmét kiegészíthessük.

A büntető törvénykönyv s börtönrendszer kidolgozására, mint tudjuk, a múlt országgyűlés bizottmányt nevezett

ki; és e bizottmány munkálata szolgált jelenleg a tárgyalás alapjául. E munkát az ország legünnepeltebb értelmiségi s legjelesebb jogtudósai hosszas tanácskozásaiából kerülvén ki: a nemzet azon reménynyel kecsegtette magát az országgyűlés megnyitásakor, hogy az új büntető törvénykönyv a királyi sanctio által törvény erejére fog emeltetni. Ezen reményeket azonban, melyeket a rendeknek a munkát megrostálásában kifejtett buzgalma még egy ideig ápolt, nem sokára meghíúsította a főrendi tábla többsége. A munkálatban, mikép az a rendek által megállapított, két nagy fontosságú pont fordult elő, melyeket a főrendi többség elfogadni egyáltalában nem akart: a halálos büntetés eltörlése s az eskütszékek megalapítása. A rendek munkálatában az egész büntető eljárás az eskütszékekre lévén alapítva, ezeknek elfogadásától függött a törvény létre jöhetése. A főrendek többsége azonban azon ürügy alatt, hogy a büntető eljárásnak helyes alapja van letéve alkotmányunkban, az eskütszékek behozatalát szükegtelennek állítja; és csak azt kívánta, hogy a fenálló büntető eljárásunkban létező hibák s hiányok javíttassanak és pótolttassanak; s különösen, hogy a bűntények megvizsgálására fordíttassék nagyobb figyelem; továbbá, hogy a perek folyama a megyei, csak időszakonként működő, törvényszékek helyébe felállítandó állandó bíróságok által gyorsíttassék, s végre hogy börtöneinknek szerintök is siralmas állapota minél előbb jobbra fordíttassék. A főrendi ellenzék, látván a többség hajthatatlanságát, hogy az eskütszékek behozatalának reményét legalább a jövőre megmentse, a szeptember 10-kei ülésben midőn az országgyűlés befejezésének határnapja már ki volt hirdetve, azt kívánta, hogy a törvényjavaslat a rendeknek azon felszólítással küldessék vissza, miszerint e tárgyat, melyben sükert reményleni már nem lehet, boldogabb időkre halasztssák. De érzé a többség, hogy ekként a remények meghíúsításának vádja rája nehezednék; az eskütszékek tárgyalása pedig a következő országgyűlésen ismét sző-

1844.

A büntető
törvénykönyv
és börtön
rendszer.

1844.

nyegre hozatnék: az indítványt tehát nem fogadta el s az eskütszékeket csak egyszerűen vetette vissza; a rendeket pedig arra szólítá fel, hogy az országos választmánynak azon javaslatát vegyék tárgyalás alá s terjeszszék a főrendi tábla elébe, mely az állandó bíróság elvén nyugszik. E határozat hallatára az egész főrendi ellenzék oda hagyta a teremtet, szembeszökő módon akarván nyilvánítani, hogy a büntető törvénykönyv iránti remények megghiúsításában neki semmi része. Mert valóban a főrendek e határozata után a büntető törvénykönyv életbe léptetésének még lehetősége is megsemmisített: nem csak azért, mivel a rendek többsége az eskütszékekről lemondani nem akart; hanem azért is, mivel az országgyűlés befejeztének határnapja október 10-re lévén kitűzve, egy újabb törvényjavaslatot, mely az állandó bíróság elvén nyugodnék, az idő rövidsége s más szinte fontos tárgyak halmaza miatt, ha akarták volna, sem készíthetnek el többé.

Ezek után a büntetőjogi törvényjavaslatnak még csak azon része iránt maradt fenn egy ideig némi remény, hogy életbe lépend, mely az új börtönrendszerről szólott. Hosszas viták s több üzenetek után a hallgató és magánrendszer fölött, a két tábla már elébb abban egyezett meg, hogy a magánrendszer elvei szerint, de oly módosításokkal, melyek szerint a régiről az újra lépcsőnként történjék az átmenet, kísérletképen négy nagy kerületi börtön építtessék az ország négy részében; s az egyes megyék is, melyekben újabb börtönök építése szükségessé válnék, azokat e rendszer elvei szerint építhessék. Már csak e javítás is nagy nyereség lett volna az országra, melynek legtöbb börtönei nem a javulás, hanem a végképi elkorcsosulás iskolái s bűnfészkei valának. Miután azonban a közös adó kérdése utóbb megbukott, a szükséges költség hiánya miatt a négy kerületi börtön ügye is dugába dőlt.

A hitelinté-
zeti törvény-
javaslat.

Mióta közéletünkbe a váltótörvények behozattak, számtalan birtokos, de eladósodott család érezte e törvé-

nyek szigorát; kiket előbb a nemesi kiváltság s ősiségi jog a hitelezőik számára esendő elkobzástól megóvott, most megrettenve tapasztalták, hogy a váltótörvény szerint végrehajtandó lefoglalás ellen sem ősi jog, sem nemesi kiváltság nem véd többé. Az önzők s tudatlanok ennek következtében magok a váltótörvények ellen keltek ki, azokat átkozván, könnyelműségből vagy rossz számításból származott vesztek okául. A félelem s ellenszenvnek, mely a nemesség tudatlanabb tagjai közt a váltótörvény ellen közönségesse vált, az lett következése, hogy sokan egyébiránt szükséges kölcsönöknek sem akarták magokat alája vetni a váltótörvény kötelezéseinek, mi ismét a kamatláb rendkívüli felszökkenését vonta maga után. Nehogy tehát addig is, míg az ország lakosainak ezen birtokos osztálya a váltótörvény jótékonyosságával lassankint megismerkedik, akár a tudatlanság szülte bukások igen szaporodjanak; akár a kamatláb szerfeletti fölemelése az uzsoráskodást terjesztsze: a legégetőbb szükségek közé tartozott egy hitelintézet felállítása, melyben, az említett körülményektől elnézve is, egyedül a földművelési ipar gyarapodása végett, mindenki jutányosan tessen szert kölcsönre. A törvényjavaslat, melyet az intézet iránt a rendek készítettek, több üzenetváltás után megnyerte végre a főrendeknek is hozzájárultát s felküldött a kormányhoz. A kancelláriának azonban nagy fáradtságába került, a minisztertanács által csak általában is elfogadtatni az új intézetet. Báró Kübeck pénzügyminiszter, attól tartván, hogy a magyar hitelintézeti záloglevelek az állampapiroknak s a bécsi bank pénzjegyeinek s más értékpapirjainak veszélyes vetélytársaivá válhatnak, egyáltalában nem hajlott az engedményre. A tanácsban Kübeck ellenzése daczára is keresztül ment ugyan a törvényjavaslat, de oly módosítással, miszerint aztán a leküldött királyi válasz minden reményt meghiúsított az oly hasznos intézet életbe léptetése iránt. A javaslat szerint az intézet igazgatója, ki az országgyűlés által kijelöltek közül a kormány

1844.

által lett volna választandó, az országgyűlésnek felelőséggel tartozott eljárásáról; de a királyi válasz a törvényjavaslatból mind azt kihagyni kívánta, mi által az igazgató felelősége biztosítható. E válasz az intézetben minden alkotmányos elvet megsemmisített: s a kormánynak kényuralmi hajlamai mellett méltán azon gyanút ébreszté az ország rendében, hogy a hitelintézet, úgy, mint azt a kir. válasz akarja, az igazgató felelősége nélkül, kevés idő múlva jutalmazás és vesztegetés eszközévé válnék a kormány kezében; évek multával pedig, midőn majd az intézet nagyobb kiható erővel működne, a nemzet minden vagyonát zarnoki önkénynek, az alkotmányt kényuralmi czélzatok kísérleteinek fogná kitenni; és ekként az, minek célja épen a nemzeti jóllét, magának az alkotmánynak felforgatására szolgálna eszközül. Ily áron természetesen a rendek nem akarhatták, nem volt szabad akarniok megvásárolni a nemzet anyagi jóllétére különben oly hasznossá válándott hitelintézetet.

A városok
rendezésének
s országgyű-
lési befolyá-
sának kér-
dése.

Még sajnálatosabb volt ezen összeütközés az alkotmányosság elvei s az absolutismus terjeszkedési törekvései közt a városok rendezésének kérdésében; mert annak következtében egy még fontosabb, még égetőbb szükségű tárgy bukott meg ezen országgyűlésen. Azok után, mik a városok kérdése tekintetében az országgyűlés megnyitásáig történtek, a köz vélemény annál bizonyosabbnak tartá e kérdés valahárai megoldását, minthogy a városok, mint láttuk, már veszteni kezdék türelmüket, s gyakori folyamodásaik után a kormányhoz attól lehetett tartani hogy, ha ez iránt még most sem alkottatik meg a kívánt törvény, maga a hatalom, országgyűlésen kívül, fogja elintézni a fontos tárgyat. A városok egy részének, mely a hajdan korban nyerte kiváltságait, a régi törvények és százados gyakorlat kétségtelen jogot biztosítottak, szavazataikkal részt venni a törvényhozásban. S jelen állásukat maga a közvélemény is igazságtalannak, sőt gúnyosnak

ismerte el. Ha tehát e kérdést most sem intézi el a törvényhozás, méltán lehetett félni, hogy a kormány, e régibb törvények szerint, a maga érdekében határozza meg a városok szavazatát. Mind ezen körülménynél, mind az igazság követelésénél fogva tehát, e kérdés megfejtését mindenki halaszthatatlannak tartotta. Ehhez járult, hogy közönségessé vált már azon meggyőződés, miszerint multhatatlanul szükséges az alkotványt szélesíteni s új elemekkel erősíteni a törvényhozás eddigi tényezőit, hogy az annyi sóvár óhajtasok tárgya, a nemzeti átalakulás, gyorsan és szerencsésen végbemelessen. Sőt a városi kérdés magának ezen átalakulásnak is egy, nem csekély fontosságú részletét alkotta, minthogy épen a városok törvényhozási részvételének kelle közvetítő hidul szolgálni a teljes képviseleti rendszerre, mi a reformpárt egyik fő célját képezte.

Míg azonban ezen s egyéb, másutt említett, okoknál fogva őszinte szándékkal s elhatározott jó akarattal fogtak az országgyűlés rendei e kérdés megoldásának tárgyalásához: az iránt osztatlan volt a reformpárti többség, sőt több városi követnek is meggyőződése, hogy a városoknak csak új rendezések feltétele alatt lehet és szabad biztosítani az országgyűlési szavazatot. Mert, mint már fentebb előadtuk, a városoknak, jelen helyzetökben, melyben a kormány önkényétől függtek, nagyobb törvényhozási befolyást tulajdonítani annyi volt volna, mint a kormánynak a rendek tábláján is minden kérdésben többséget biztosítani, a kényuralmi iránynak mindig s mindenben túlsúlyt engedni.

Senki sem fogta fel e fontos kérdést oly magas állampolitikai szempontból, mint Korpona város tudós követe, a több jeles politikai s jogtudományi munkái után tudományos irodalmunknak is egyik dísze, Szalay László. Ő, midőn a városok új szervezetétől függesztette fel az azoknak adandó részvétet a törvényhozásban, ama szervezésnek oly irányt is kívánt adni, mely, összes átalakulásunkban, a szakgatott municipális megyerendszerből a parlamentáris kor-

1844.

mányzatra, a centralisatio hidjául szolgálhasson. „Most, — ugymond egyebek közt, — nincsen többé szó néhány városi votumnak rehabilitatiojáról; hanem szó van egy új elemnek a törvényhozásba való befogadásáról. S ezen elem, mert új, mert a többiek között, melyeknek sorában helyt akar foglalni, a legifjabb, s ennél fogva olyas, mely szót fog kölcsönözni minden vitalitással bíró eszmének; ezen elem, mondom, mert új, mert legifjabb, mert a jelen szükségeknek, a kor követeléseinek tolmácsa, — az időnek nagy chemiai processusában a többieket elébb utóbb fel fogja olvasztani. Én a negyedik rendről szólok, de azon rendről, mely még csak létesülőben van, melynek most egyelőre csak egyik organumát fogjuk teremteni.“ Hivatkozik Franciaország példájára, hol a „tiers-état“ szinte elnyelte az arisztokrátiát. Ő nem a boltosok arisztokrátiáját akarja léptetni a nemesi rend helyébe; nem a rőf és mérő-serpenyő túlnyomó befolyását érti; hanem érti az összes nemzetet, érti Magyarországot jövőendő formáiban; s azért „óhajtja: alakúljon egy osztály, mely a többiek szögleteségeit lesimítsa, mely bennök felolvaszson mindent, mi nem korunkba való“ „Én nem municipális ország képében látom a nagygyá lett hazát; nem hiszem, hogy municipális foederalismus lehessen a végczél. Nekünk száz különvált érdeket kell öszpontosítani; s mindenre vagy gyöngé vagy talán épen visszás eszköz a municipális daraboltság.“ Hálás szívvel ismeri el, hogy míg a különféle érdekek fel nem ébredtek, municipális alkotmányunknak köszönhattuk fenmaradásunkat; de jelenleg már elkerülhetlenül szükséges, hogy a városokat illető munkálatban jelöltessék néhány kiváló pont, melyek annak idejében a centralisatioinak összekötési pontokul szolgálhassanak. S az nap, mikor az országgyűlés valósággal fogja képviselni az összes nemzetet, az országgyűlésen nem karokat és rendeket, nem megyéket és városokat, hanem képviselőket, az összes nemzet képviselőit fogjuk látni.

De ezen nézetek a központosításról, mely eddigelé sem a gyűlések keblében, sem a sajtóban nem került tárgyalás alá, kissé még koraiak voltak ezen országgyűlés tagjai előtt, s az új szerkezet megvitatásánál, melyet a rendek a városoknak adni szándékoztak, fő irányelvül tétetett, hogy az oly alapokra állíttassék, miszerint a megyék jövőrendezésének is mintájául szolgálhasson; s hogy tehát az új elem, melyet a törvényhozás a szavazattal felruházandó városi képviselőkben nyerend, a kormány közvetlen befolyásától független s képes legyen segédkezet nyújtani a nemzeti átalakulás nagy munkájának előmozdítására. Ennél fogva a törvényjavaslat, mely a rendek tanácskozásai alúl kikerült, általában szabadelvű s oly nemű volt, hogy abban az alkotmányos és radikál irány teljes mértékű alkalmazást nyert. A városok, e szervezet szerint, oly szabad municipiumokká váltak volna, melyekben a városi lakosság egész tömege, minden qualificatiói fokozat nélkül közvetlenül választja időnként megújítandó tiszti karát s követeit a törvényhozásra. A kormány azok kebelében semmi közvetlen organummal nem biranda, hanem egyedül a felügyelésre szorított befolyását csak a törvények szerint gyakorolhatta volna a középponti kormányshékek által. A városoknak e szerkezet mellett népességek arányában felosztandó tizenhat szavazat adatott a törvényhozásban, míg az ország többi lakosságát képviselő megyék ötvenkét szavazattal bírnának.

E törvényjavaslatban igen is nyíltan ki volt fejezve a bizodalmatlanság, melylyel a reformpárt a kényuralmi hajlamú kormány iránt viseltetett; s igen vérmes reményűnek kellett lennie, a ki hihette, hogy az a felső ház s a kormány által elfogadtassék. S valóban, a kormánypárt, kivált a felső házi többség, eleitől fogva arról vádolta a törvényjavaslatot, mintha az a városokból korlátlan végrehajtási hatalommal bíró republikákat akarna felállítani. Míg azonban a rendek pusztá felügyelésre kívánták a városokban szorítani a kor-

1844.

mány befolyását: a főrendi többség a másik szélsőségbe esett, oly szerkezetet akarván adni a városoknak, melynél fogva a polgárok testülete alig birt volna némi önállással s önkormányzattal. Egyebek közt, a tiszti kar s országgyűlési követek közvetlen s egyenes választását másod fokú, közvetett választással kívánta felcseréltetni; a választókra nézve oly szigorú qualificatiót állított fel, miszerint azok száma szerfelett kicsinyre olvadandott; s mi mindennek közt leginkább korlátozta volna a városok szabadságát: a tiszti kar élére egy a kormány által kinevezendő, igen tág hatalmú főfelügyelőt kívánt állíttatni. Általában oly változtatásokat óhajtott a törvényjavaslatban a főrendi többség, hogy azok szerint körülbelől csak annyira ki lettek volna téve a városok a kormány önkényének, mint mikép eddig voltak; s a tizenhat szavazat, melyet azok az országgyűlésen nyerendők valának, teljesen a kormány rendelkezésétől esett volna függésbe.

A két tábla tehát egymással homlok egyenest ellenkező elvekből indult ki a fontos tárgyban; minél fogva eleitől fogva sem nagy volt a remény azoknak megegyezésére. Minthogy a törvényjavaslat iránt a megyék részletesen kimondták véleményeiket: a rendek, utasításaik által kötve lévén, a felállított elvektől el nem térhettek. A főrendek többsége ellenben látván, mikép a vármegyék s általában a reformi párt, a fentebb előadott okoknál fogva, csaknem erkölcsi kényszerűségben van, mindent elkövetni, hogy a városi kérdés ezen országgyűlésen valahára megoldassék; s arra számítván, hogy ennél fogva a megyei utasítások változni fognak: egy lépéssel sem akart közelkedni a rendekhez, s minden újabb üzenetében makacsul ismételte először kimondott nézeteit. A kormánypárt ez alatt a főispánok által minden követ megmozdított a vármegyék közgyűlésein, hogy az eredeti utasítások újakkal váltassanak fel, melyekben a törvényjavaslat alapelvei a főrendi többség nézeteihez alkalmaztatnának. Mit a főrendi többség

óhajtott s reménylett, részben be is teljesedett: mennél hosszabbra nyújtattak a tanácskozások, annál több megye módosította eredeti utasításait. Így lőn, hogy elébb is, a törvényjavaslat széles alapú választási rendszerének korlátozása s többféle qualificatiók felállítása a rendek tábláján is többséget nyert. A reformpártiak a megyék ezen állhatatlanságától megrettentve, a színváltozásnak némi erkölcsi gátokat vetendők, minden nyilatkozataikban a hazafiúság erényével ügykeztek összekötni a szilárd, állandó kitartást. E párt több tagja, kivált pedig a fiatalság, annyira ment, hogy nem kételkedett a hazaárulás bűnével bélyegezni minden további engedést s visszalépést, főleg a főfelügyelők kérdésében.

Igy állott a kérdés egy ideig megcsökönösödvé; mert bár a rendek a választási rendszerre nézve közeledtek is a főrendi többség kívánatahoz: ez a főfelügyelőkre nézve nem akart tágítani első határozatán. A főfelügyelők elfogadását a városi követek is határozottan ellenzették; a rendek többsége pedig azt egyenesen veszélyesnek nyilatkoztatta a nemzet jövődjére nézve. „Miután nekünk — úgy monda egyebek közt Klauzál Gábor, a június 18-kai ülésben — nincs oly kormányunk, mely el akarná ismerni hogy a nemzet s országgyűlés irányában felelősséggel tartozik; sőt inkább olyan az, mely a kormány felelőségéről szóló törvényeket elavúltaknak szereti tekinteni: ily helyzetben nem volna tanácsos a városokban a kormánytól függő új hivatalt felállítani, mielőtt mind azon garantiák megadva nem lesznek, melyeket a nemzet óhajt, s míg nem lesz kormányunk, melyet a törvényhozás feleletre vonhasson.” A kormánypárt részéről viszont Zsedényi Eduárd élesen kijelenté: „hogy az, ki nem akarja, hogy a kormánynak a városoknál a főfelügyelőkben törvényes organuma legyen, az nem akarja, hogy a városok rendezéséből legyen valami; ki pedig ezt nem akarja, az nem akarja, hogy az országnak jövődje legyen.”

1844.

A kormánypárti vezérszónok ezen nyilatkozata a rendek tábláján eléggé sejtette mindenkivel, hogy a főrendi többség még sem hajlandó közeledni a rendekhez. Ezek tehát, a tárgy feletti ötödik izenetök alkalmával, komolyan figyelmeztették a főrendeket az országgyűlés végének közeledésére s ama vágyakra, melyek a törvényjavaslat fölötti tanácskozások által a városok lakosaiban fölébresztettek s oly könnyen többé le nem csillapíthatók; és felszólíták őket hogy, ha még most sem akarják elfogadni a törvényjavaslat nézeteit, engedjék azt legalább feljutni a kormányhoz, hogy annak véleménye is tudva legyen, s a bezövekelte tanácskozásoknak új tér nyíljon.

Midőn ezen üzenet a főrendek asztalára került, s ezek az alsó háznak sem véleményéhez közeledni, sem kívánataira hajolni nem akarnának: a két párt közt igen heves vita támadt a főrendek házában. Gróf Pálffy József anyyira ment, hogy kijelentené, mikép látja, „hogy a főrendek csak játékot akarnak űzni az alkotmányosságból, a végrehajtó hatalomnak szándékozván adni a városok szavazatát, holott a kormány már is túlnyomó befolyást gyakorol a kinevezésétől függő hivatalnokok által a törvényhozásban. Ez nem egyéb, mint a nemzet érdekeinek elnyomása.... A főrendek örökös negatiójok által meg akarják semmisíteni a rendek tábláját, nem engedvén a kormány elébe jutni a nemzet kívánatait.... Én, ugymond, e főrendi táblát a nemzeti előhaladás valóságos gátjának tekintem; s nem tartózkodom kijelenteni, hogy örömmel fogok szavazni e tábla eltörlésére, mely valóságban nem egyéb, mint a kormány céljainak eszköze.“ Maga a mérsékelt gróf Széchenyi István is akként nyilatkozott hogy, „ha a főrendek többségének nézetei törvénynyé válnának, ebből veszély áradna a nemzetre; mert az alsó tábla saturáltatnék függő elemekkel, melyeknek csak három vagy hat évi servilitása is elég volna nem csak arra, hogy ama tábla megsemmisít-

tessék, hanem arra is, hogy alkotmányunk, szabadságunk megdöntessék.” 1844.

Mig ezután a két tábla közt újabb üzenetek váltattak, melyekben a főrendi többség soha egy lépést sem akart közeledni a rendekhez: a kormány s a conservatív párt a főispánok által egyre dolgozott a megyékben, hogy követeik utasítását a főfelügyelőkre nézve megváltoztassák. Miután pedig ezen ármányaik sikeréről bizonyosak voltak, a hatodik üzenetben, szeptember végén, tehát csak pár héttel az országgyűlés kihirdetett határnapja előtt, végre ők is tettek egy közeledési lépést: a közvetlen választási rendszert elfogadták; de egyszersmind oly magas qualificatiót szabtak a választókra nézve, hogy a közvetlen választás, ily választóképesség mellett, körülbelől egyre ment a közvetett választással. A közeledés tehát, melyet a főrendi többség a rendek véleménye felé tett, inkább csak színlelés volt; és még ehhez is feltételül szabta a főfelügyelők elfogadását a rendek által.

Midőn a főrendek ezen üzenete az alsó tábla asztalára került, közönségesen tudva volt, hogy az újon érkezett pótlóutasítások következtében a többség már a főfelügyelők mellett áll. A rendek tehát szeptember 25-kei ülésükben minden vita nélkül, csak egyszerűen szavaztak a kérdés felett; minek az lett eredménye, hogy a főfelügyelői tisztség a városokban, de csak elvileg s elvontan a főrendi javaslatától, egy szótöbbséggel elfogadtatott. A reformpárt ekként kisebbségben maradván, a főfelügyelői hivatal qualificatióinak teréről kezdett küzdeni az alkotmányos elvek biztosításáért. Már az első szavazás alatt is több szózat halatszék a feltételekről; s alig mondatott ki a határozat a főfelügyelők elfogadása mellett, már is minden felől hangzott: mikép lesz körülírva hatósága? Minők lesznek kötelességei s a korlátok, melyeken túllépnie nem szabad? A nagy többség (39 szó 8 ellen) végre abban egyezett meg, hogy ne minden városnak külön, hanem kerületenként

1844.

többnek legyen egy főfelügyelője, kit a városok által fölterjesztett egyének közül a kormány nevezzen ki. A főfelügyelő, a tisztújítás és követválasztás alkalmával, a kijelölési jogot a tanácskozmányi tagokkal együtt, mint elnök, a többség akarata szerint, fogja gyakorolni; városi követ maga nem lehet; ne adminisztráljon, hanem csak felügyeljen; pénztárért felelős ne legyen, s egyszerre több hivatalt egynél ne viselhessen.

A főrendi többség azonban az így korlátozott főfelügyelőkkel egyáltalában nem volt megelégedve; s e hivatal körére nézve tovább is megmaradt első javaslata mellett. Ismét rendkívül élénk s heves vita támadt a két párt között. Míg a többség tag hatáskörrel kívánta felállítani a főfelügyelőket: a kisebbség magát a hivatal felállítását is folyton ellenzé, s keserűen kikelt a megyék pótló utasításai, a „pálfordulások“ s az alsó tábla azon tagjai ellen, kik kormányhivatalt keresve, a főfelügyelők elfogadásának s ezzel az alkotmányos elv buktának okai valának. Mások az ellenzék közül a kormánypártiakat gáncsolták, kik a haza érdekei ellen oly makacssággal küzdenek idegen érdekek mellett. Pálffy József pedig ismét szóba hozta a felső tábla eltörlésének mind nagyobbodó szükségét. Minap Pálffyt e miatt a főherczeg nádor utasítá rendre; most pedig maga Széchenyi István a leghevesebb módon támadta meg. Még gróf Zay Károly is belévegyült e szenvedélyes vitába, mely aztán azzal végződött, hogy Széchenyi ájultan rogyott le székéről. A többség egy tapodtat sem akart eltérni eredeti javaslatától; s kijelenté, hogy bár ehhez végiglen nem kíván is ragaszkodni: engedni mégis csak akkor lesz hajlandó, ha a rendek még inkább közelednek hozzája.

De a rendek ezt nem vélték tehetni az alkotmányosság elveinek feláldozása nélkül. Meg valának győződve, valamint hogy kétséget nem is szenvedett, miképen, ha ők még inkább közelednek a főrendi többség nézeteihez, s ezek törvénynyé válnak: a kényuralomra örökké hajlandó bécsi

kormány túlságos befolyást nyer, a főfelügyelők és szűk alapú választási képesség által, a városok kebelében; s az ezeknek adandó tizenhat szavazattal a rendek tábláján, rövid idő alatt, nagy veszélybe ejti az alkotmányt s nemzeti szabadságot. Mivel tehát a rendek többet nem engedhettek, a főrendi többség pedig hozzájuk közeledni nem akart: a városi törvényjavaslatot nem lehetett a király elébe felterjeszteni. A november 8-kai ülésben, midőn e tárgy utólszor került az alsó ház asztalára, a városi követek, Bezerédy István indítványára, azt sürgették, hogy választassék el a rendszeres belszervezéstől a városok országgyűlési szavazatának kérdése; s ha amaz, mint látják, megbukik is, legalább eziránt alkottassék meg a törvény. „Ez országgyűlésen — ugymond Székesfehérvár követe — a karok és rendek annyit dolgoztak, hogy akármely közjogtanári collegiumnak is dicséretére válnék; de az eredmény kevés vagy épen semmi, mivel a karok és rendek gyöngék. A harmadik rend, mely itt képviselve van, alig teszi huszad részét az ország népének; s érdekeik is el vannak különözve a nagy többségétől. Hiányzik az egybeolvadt közös érdek. A magyar nemzetiség Európában idegen; alkotmányossága szomszédainak hatalma előtt gyűlöletes. Környezve vagyunk abszolút kormány alatt lévő népektől. Ezért üdvös és czélszerű reformok nélkül azon szabadság is, mely még az országban teng, enyészetnek indul. A reform most nem sikerült; s e miatt e sorompókon kívül sokakat lehetne vádolni. De a vád a nemzet gyöngesége miatt sikeretlen; mivel az országban még nincs kifejlett közvélemény, s azok, kik a kegyelem sugaraiban melegszenek, könnyen veszik a feljajdulást azoktól, kik nem esdekelnek másért, mint a mi kifejlődésökhöz megkiváncsoltak.... A főrendi eljárás megrendíté azon hitet, melylyel a hazafiak a királyi szószentsége iránt viseltettek. Ezért a bizodalom a főrendek iránt annyira megingattatott, hogy mindinkább terjed ama nézet, miszerint táblájjokkal, úgy mint alkotva van, tanács-

1844.

kozni nem lehet. Nem kéri a hatalmat, hogy a városi kérdést egymaga intézze el; mert ez alkotmányellenes. Hogy azonban a rendek táblája erősödjék, a többi városi kövekkel együtt óhajtja, hogy a rendek még egy kísérletet tegyenek, elválasztván az országgyűlési szavazat kérdését a rendezés kérdésétől.“

Az országgyűlés két nap múlva befejeztetvén, a rendek ezt már méltán lehetetlennek tartották. Szentkirályi Móricz, ki a jeles törvényjavaslatot készítette, megmutatá, hogy épen a városok törvényhozási befolyásának kérdésében áll a két tábla egymástól legtávolabb; s azért ebben minden újabb kísérlet süketlen. S minthogy sokakban azon gondolat ébredt, hogy az így megbukott városi ügyet a kormány országgyűlésen kívül önkényleg akarná elintézni; s ezt a városok is kívánnák: azon intéssel zárá be a tárgy feletti tanácskozást, hogy miután a rendek táblájának többsége őszintén szíven hordja a városok ügyét, óvakodjanak a hatalomnál sürgetni ügyök országgyűlésen kívüli önkényes elintézését. „A városok — ugymond — a rendeknél kivívtak azon meggyőződést, hogy ügyök elintézése az alsó tábla kiegészítésére, az ország érdekeinek egybeolvasztására, a képviselőt erősítésére mulhatatlanul megkiváncsítják, s halasztást nem szenvedhet. Azért ne támaszkodjanak kegyelemre, s ne keressék az ajándékot; hanem támaszkodjanak azon eszmére, mit önmagoknak kivívtak és minek teljesezésbe kell menni. Övék az élet; az élet pedig folyvást nő Legyenek kissé türelemmel; nagy kérdések egy vágással nem dőlnek el soha. De ha kegyajándék elfogadása által lelépnek a térről, melyre jog és élet által egyenlően felhivatvák; ha nem törvény által követelik azt, mi őket jog és élet szerint illeti: akkor elvesztették a jövőndőt, akkor, mint kiváltságos testületek, kiváltak az országból, és nem fognak többé beolvadni a nemzet testébe.“

És így végződött a nagy fontosságú tárgy, melynek szerencsés megoldásához az országgyűlés előtt annyi remény csatlakozott. Elvkérdéseket foglalván magában, pártusa tárgyává lett; ezzé válván pedig, bukásának, a létező körülmények közt, múlhatatlanul be kellett következni.

1844.

Azon radikál irány, mely a birtokot minden bilincseitől felmenteni, tökéletes tulajdonná tenni s e végett a nemesi és jobbágyi földet egyaránt felszabadítani tűzte ki a reform egyik fő céljává, ezen országgyűlésen kevésbé haladt előre. Az ősiség eltörlésének s a jobbágyok örökös megváltásának elve már a múlt országgyűlésen ki volt mondva. A rendek tehát most ezen elvet mind a két kérdésben tényleg alkalmazandók, egy választmányi munkálatot készítettek, mely alapjául szolgálna a tanácskozmányoknak; s azt, hogy iránta küldőik véleményét is meghallják, utasítás végett a megyéknek is megküldötték. A rendek tábláján mind a két fontos tárgyra nézve nagy volt ugyan a többség; de, részint mivel utasítás mindentűn nem érkezett, részint időhiány miatt, mind a kettő tárgyalása a jövőre halasztatott.

Ősiség s
örökváltás.

A reform e két tárgyban nem sikerülhetvén, hogy a szabad birtok körül mégis valami történjék, mi a közvélemény igényeinek megfelelően: az országgyűlés vége felé, aug. 29-én, a nemesi jószágoknak nem nemesek általi birhatási joga hozatott indítványba. A rövid, de nagy fontosságú törvényjavaslat még azon ülésben határozatba ment. „Épen ma — ugymond a siker által élesztett köz öröme zajában Palóczy — épen ma 318-dik éve a mohácsi vésnapnak, midőn szinte elveszett hazánk; s ma lényeges lépést tettek a rendek annak megmentésére.“ A főrendeknél Széchenyi István, több szónoklatban nagy lelkesedéssel küzdött a törvényjavaslat mellett. „Én, ugymond, szemeimnek alig hittem, midőn ezen rövid izenetet először olvastam, s mondhatom, ez engem lelkesedésre ragadván, egy híres német író ama jelszavát juttatá eszembe: „Ein Vogel trug einen Samen in ein wüsten Land, und es entstand

Birtokké-
pesség.

1843.

daraus eine neue Creation.“ Ez egy pár sorban, ugymond, én Magyarország egész jövőjét biztosítva látom Ezen egy pár sorban nemzetünk regenerációja fekszik.“ A javaslat a főrendek által is egy értelemmel elfogadtatott; utóbb pedig királyi sanctiót is nyervén, törvényté vált.

Hivatalké-
pesség.

Valamint a birtokképeségi törvény, némi pótlásául hozatott meg a szabad birtokot illető, de most elmaradt reformnak; úgy a jogegyenlőségre irányzott törekvésekben is kívántak némi haladást tenni az ország rendei, kivált miután a városok s a közadózás kérdései felett folyt tanácskozás már nem nagy sikerrel biztatott. A nem nemesek hivatalképesége egyes esetekre már elébb is fenállott; most tehát a nemnemesek hivatalviselhetése egész általánosságban hozatott indítványba. És e tárgyban azon, hallatlan eset fordult elő, hogy a főrendi tábla szabadelvűségben meghaladta a rendekét. Ezek ugyanis pótló utasításaik által kötve lévén, két szó többséggel csak azon megszorítással fogadták el az indítványt, hogy a birói hivatalok ezentúl is kizárólag a nemesség kezében maradjanak. E határozat azon fonákságra vezetett, hogy szerinte nádorrá, kancellárrá lehetett ugyan a nem nemes honpolgár; de szolgabíróvá, esküdtté nem. A főrendeknél, kiknek többsége eleinte még ebben is ugrást látott s fokenkénti haladást kívánt, a reformpártiak nagy erélylyel harcoltak társaik szűkkeblűsége s a rendi határozat képtelensége ellen. „Nyolczszáz évig viselt minden terhet a nemtelen — kiálta az ugrást emlegető főrendek fülébe gróf Teleki László — s ugrás, rögtönzés-e valahára őket részeltetni a hivatalképeségben?“ „Ész, erény, becsületesség — mondá a rendek határozatára Batthyáni Lajos — nincs kötve osztályhoz; sőt e tulajdonok sokszor megfordított arányban állnak a nemesi kiváltsággal.“ Közbeveté tekintélyét Széchenyi István is; míg végre az egész tábla elfogadta az általános hivatalképeséget. A rendek ezután, mintegy elszégyenlven magokat, hogy a korigények teljesítésében a „fontolva haladó“ fő-

rendek által ez egyszer túlszárnyaltattak, ellenkező utasításuk daczára is elfogadták az általános hivatalképességet; mi aztán törvénynyé szentesítettett.

1844.

A reformpárt törekvése, a köz jogok s terhekben minden honpolgárt, legyen az nemes vagy nemtelen, egyenlő arányban részesíteni, még két fontos tárgyban nyilatkozott ezen országgyűlésen: a köz munkák és közös adózás tárgyában.

Közmunkák.

Mi az elsőt illeti: a megalkotott törvény által még nem léptetett ugyan életbe a közös teherviselés igazságos elve. Még nem érett ténynyé, hogy a közmunkák legyenek a közszükség válságai, melyekhez mindenki osztálykülönbség nélkül járúlni tartozzék; még nem lőn elérve, hogy a közmunkák a nemzetgazdaság egyik legfontosabb ágának tekintetvén, azok kezelése a nemzet összes érdekében, nem pedig minden megyének saját tartományi, igen gyakran némely hatalmasnak egészen magános hasznáig aljasult nézetei szerint történjék. De meg lőn mégis szüntette az igazságtalanságnak legalább azon kiáltó része, miszerint eddigelé az ugyanazon osztályú, urbéres népet is, mely e terhet egyedül viselé, az ötvenkét megye a maga keblében önkénye szerint, különbözőleg terhelte; meg lőn szüntette az önkény hatalmának minden igazság mértékén túl csaponghatása.

A közös teherviselésnek, közös adózásnak, mint történelmünk eddigi folyamában látók, megyei s országgyűléseken annyiszor, annyi hévvel és szenvedélylyel megvitatott kérdését nem csak az adózó nép iránti igazságérzetből, hanem még inkább azért kívánta megoldani a reformpárt, mert ez leendett a leghatalmasb eszköz a nemzet külön osztályainak érdekenben egybeforrasztására, a jogok és terhek egyenlősítésére, szóval a demokratia elvének életbe léptetésére. Miután a kormány felelősége még csak a jámbor kívánatok sóvárgásai közé tartozott, említők, miként maga a reformpárt is egyelőre csak a megyei hatóságok

Közös
adózás.

1844.

kezelése alatt lévő házi adóban kívánta megvalósítani a közteherviselés elvét. De láttuk azt is, mikép az ország újjászületését eszközlendett elv, pártkérdéssé fajulván, az elcsábított köznemesség által elkövetett botrányos kicsapongások közt, a megyék többségében megbukott. Az országgyűlésen tehát, látván az utasítások által megkötött rendek, hogy a közös adó kérdése többséget nem nyerhet, azt szavazatra sem kívánták bocsátani; hanem, mivel az elvet, az utasítások daczára is, csaknem egyértelműleg pártolták, más alakban kísértették meg annak valószínűsítését. Hogy utasításainak megyei pártviszonyokat képviselő fékjeitől menekülve, a nemzet életérdekeit rejtő fontos tárgyról független meggyőződésből szólhassanak, a házi adó kérdését egyszerűen mellőzték, s egy országos küldöttséget neveztek ki, mely véleményt adna: mikép volnának az ország közszükségei legcélszerűbben fedezhetők? A választmánynak, mi nem sokára finanziaális választmány nevet nyert, kiküldésében a főrendek is örömmel megegyeztek. Mind a két teremben lelkesülés közt hangzott végig az adómentességről lemondás igazsága; és ez lön kitűzve a választmányi munkálat homlokára. E határozat a nem-adózás hőseit országSZerte elbátortalanítá; s minden jó hazafiban azon remény ébredt hogy, mivel a közös teherviselés elvei általános, a hadi adóra is kiterjesztve, még nem alkalmazhatók, Széchenyi István említett telekdíj-terve szerint fog a nemzet minden osztályainak adózása eszközölthetni. E remény csaknem bizonyossággá vált, midőn a közös teherviselés elvét a rendek 29 szóval 19 ellen s utóbb a főrendek is elfogadták. Széchenyi ez nap, mint a nemzeti ügy jobbra fordultának ünnepén, fényes díszöltözetben jelent meg a főrendek házában. Ennek következtében kísérletet tőnek a rendek a házi adó közös viselése iránt. De miután ez 15 szóval kevesebbségben maradt, határozattá lön, hogy addig is, míg a közös teherviselés egész terjedelmében alkalmazást nyerhet, mind azt, mit a nemzet a közszükségek fede-

zésére ajánlandó, a közös teherviselés elve elfogadásának jeléül, minden honpolgár viselje. A nép azonban, mivel ezenfelül még hadi adót s más terheket is hord, a közszükségekre ajánlandó közös adóhoz csak negyed részben járuljon. A rendek táblájának véleménye különösen oly kedvező volt ezen közszükségekre fordítandó közös adó tekintetében, hogy összesen csak két megye, Bács és Turóc, szavazott ellene.

Míg a financia-választmány ezen adó tervén dolgozott, gróf Széchenyi István minden követ megmozdított a nemesi adózás életbe léptetésére. Egyebek közt augusztus végén lement a Pest megyei közgyűlésre, s ott egy küldöttséget kívánt kineveztetni, mely kijelölné a pontot, melynél a jelen körülmények közt, midőn az országgyűlés már végéhez közelget, mint legkevesebbnél meg lehetne állapodni. A választmány, s annak véleménye nyomán, Pest megye rendei évenkénti három millió forintban állapodtak meg, mint legkevesebben; s ezen véleményt, közös elfogadás és követeik általi pártoltatás végett körlevelek által a többi hatóságokkal is közölték. E taktikának nagy lön eredménye. E felszólításra a többi megyék is pótló utasítást küldhettek ez iránt követeiknek; holott különben könnyen megtörténheték, hogy a terjedelmes finánczmunkálat feletti tanácskozás alatt vége szakad az országgyűlésnek.

Ezen előzmények után a rendek a kimondott elvek szerint a közszükségek (utak, vasuti kamatpótlások, különféle intézetek stb.) fedezésére a jövő országgyűlésig 10,340.000 vagy is évenként 2,585.000 forintot ajánlottak. Miután a főrendek már a közös adózás elvét elfogadták, alig kételkedhetett valaki, hogy a rendek ezen ajánlata is el lesz általok fogadtatva. „Már alig hiányzott valami háttározni való, — így tudósíták küldőiket Békés megye követei — már mindenki a reája eső mennyiséget vetegeté; mi bennünk örömtől repesett a lélek: szétdúlva láttuk az előítéletek tömkelegét, megoldva az eszmék bonyolódott-

1844.

ságát, mely annyi véráldozatokat látszott (a megyei kortesgyűléseken) követelni, sőt enyészetünket magába burkolni; hittük, hogy visszatérhetlenül meg van téve a lépés, és Magyarország posványai rövid időn ki lesznek száradva, feneketlen utjain vaspályák vonúlnak keresztül, a kereskedés terhelt hajói szeldelik vizeinket; s végre Magyarország szétdarabolt életének egybeforrasztására a szerencsés alapot megvetve lenni láttuk a remény és gondolat szárnyain.”

Azonban egy előre nem is sejtett sziklán mind e szép remények hajótörést szenvedtek. A főrendek azon okból, hogy csak lassan kell a nemességet az adózáshoz szoktatni, a tíz millió helyett a jövő országgyűlésig csak hármat szavaztak meg, melyből évenként egy-egy millió szedetnek be. A rendeknél ennek következtében azon elv hozatott szönyegre, miszerint kezdeményezési joguknál fogva az adó öszletét csak ők határozhatják meg; a főrendeknek volna ugyan szavok a rovatok kijelölésében, melyek közt az adó felosztandó; de a rendektől megajánlott öszletet kötelesek elfogadni. És ezen elvhez annál szilárdabban ragaszkodának a rendek, minthogy ezen első eset példája a jövőben is mindannyiszor felhozatnék majd a főrendektől, mi az alsó ház jogát veszélyeztethetné. Csak öt megye kívánta elfogadni a főrendek által ajánlott egy milliót; a többiek követői már csak azért is fentartani kívánták elébbi határozatukat, mivel a fizetési hajlam erősítésére eredmény kell; ezt pedig egy millióval, mely annyi szükség közt felosztva szétporlanék, elérni lehetetlen. És keserűen kikeltek a főrendek többsége ellen, mely elébb a házi adó elvállalása ellen annyi pártszenvedélylyel harczolt a megyékben; most pedig a közteherviselési elvet elismeri ugyan s alkalmazni is kívánja, de oly módon, hogy egy részről a rendi tábla jogát sérti, más részről az adóöszveg csekélységéből származandó eredménytelenség által egyelőre megbuktatni szándékozik a három év eltelte után a nagy elvet. „Nincs

arra példa alkotmányos nemzetek közt — úgymond Klauzál — hogy az alsó ház ajánlatát, mennyiségre nézve így meghiúsíthatná a felső kamara; s ez természetes, mert a felső házban kormányférfiak birnak túlnyomósággal; s a pénzajánlás szabályozását nekik engedni, annyi, mint magának a kormánynak kezébe adni.... Mi jó fegyver fogna lenni azon urak kezében, ha az egy milliót feltűnő eredmény nem kísérné, mondani az elámitott alnemességnek: ime atyámiai, állításunk valóban igaz: az az egy millió is csak úgy eltűnt a közép nemesség kezei közt... Nem viszünk tehát haza eredményt; majd az lesz az eredmény, hogy növekedni fog a meggyőződés az adózó nép túlterheltetésének nagy igazságtalansága ellen, s a nemzet kitisztul minden illusióiból.“ A főrendek engedni nem akarván, az adó ügye zátonyra feneklett, melyről többé le sem szabadúlhatott ezen országgyűlésen, minthogy az elvharcz a két tábla közt épen a végső napokban fejlődött ki. Széchenyi István a főrendek által elismert két elv, a közös teherviselés és az országos pénztár-igazgató felelőségének elve miatt még a november 10-ki ülésben is óhajtá a rendek részéről az engedést, de süker nélkül. S így a közös teherviselés annyi nehézséggel kivívott elvének alkalmazása ismét csak a jövőtől várta megvalósulását.

Hátra van még elbeszelnünk azon törekvéseket, melyek ezen országgyűlésen az ország törvényes kormányzati függetlenségének szilárdítására valának irányozva. Ezen irány, mint mondók, különösen két tárgyban nyilatkozott: a „partium“ s Erdélylyeli unio és az anyagi érdekek kérdésében.

A „partium“ ügye jelenleg következő stádiumán állott: miután az 1836-ki törvény Erdély elszakadt részeinek visszacsatolását megrendelte, de a törvény az erdélyi kormányshoz ellenzése miatt végre nem hajtattott, s ennek következtében ama részek (Közép-Szolnok, Kővár, Zaránd és Kraszna megyék), főispánaiktól gátolva, követeket az

A „partium“
ügye.

1844.

országgyűlésre nem küldöttek: a rendek, a törvény fogatnositása végett, a királyhoz folyamodván, egyszersmind az országgyűlésre meg nem jelent megyéket a törvény értelmében pörbe fogatták. A bíróság ítél, s a meghívott de meg nem jelent megyéket a törvényes bíróságban elmarasztalta. Ezen ítélet végrehajtását a rendek mindannyiszor megújztatni rendelték, valahányszor a megyék a követküldést elmulasztják. Az ügy tehát azon anomal helyzetbe volt beékelve hogy, miután a kormány, mely elébb a törvény megalkotásában megegyezett, de most annak végrehajtását ellenzé, — a részbeli megyék, melyek a törvényes bíróságban elmarasztaltattak, bár szívesen küldték volna követeket az országgyűlésre, de mivel a kormányhivatalnokok, a főispánok követválasztó gyűléseket nem tartottak, — a törvény kötelezésének nem felelhettek meg: a kormány ellenzé a törvény végrehajtását, és mivel az végre nem hajtatott, mégis az ártatlan megyék bűnhődtek. E helyzet megszüntetése végett báró Wesselényi Miklós számos közép-szolnokiak aláírásával kérelmet nyújtott be az országgyűlés rendeihez. Ezeknél ennek folytában, október 11-kén, midőn a folyamodvány tárgyalatott, igen heves vita támadt a tárgy felett; a kormány kétszinű magaviselete erősen megróvatott. „Midőn a kormány ama törvény hozatalába beleegyezett, — úgy monda egyebek közt Szentkirályi Móricz — úgy látszik, előre föltevén, hogy azt végrehajtani nem fogja Ő semmit sem vár felülről az ország jövőjére nézve, s felhívja a rendeket, ki ellenkező véleményben van, álljon fel, s hazudtolja meg őt ezen ügyben. Ő sem tehetséget, sem jó akaratot nem lát, s nagy idejének tartja, hogy a rendek magok nyúljanak cselekvéshez.“ Indítványozza e végett, hogy II. Ulászló törvényeinek nyomán az érdeklött főispánok feleletre vonassanak. Beöthy erős kikelésekkel teljes beszédében nemzeti veszélynek nyilatkoztatja, midőn felülről nyújtatik példa törvénszegésre. Az országgyűlésnek vége közeledvén,

a rendeket elborítá a sok munka eredménytelenségének 1844.
 érzete, s e tárgyban, melynél világosabban semmi sem bizonyítá a kormány jó akaratának hiányát, általában szabad szárnyra bocsátották keserű érzelmeik ömlengését. „Vizsgáljuk meg — ugymond ismét Szentkirályi — mi sikere volt 1790 óta a nemzet erőködéseinek azon organikus kérdések körül, melyek eddig szőnyegre kerültek? Nekünk szüntelen úgy kell dolgoznunk, hogy hátunk megett mindig megannyi tárgy marad; mi örökké csak próbálgatni vagyunk kénytelenek: vajjon mely alakban tetszik ez vagy ama reform a kormánynak? Ennek oka abban fekszik, hogy a kormányzási rendszer ellenkezik a törvényhozás alkotmányos elveivel.“ A feliratban tehát, melyben a részek valahárai visszakapcsoltatását erős hangon követelték, egyebek közt Ulászlónak a felelőségről szóló törvényére is hivatkoztak a rendek. De a főrendek tábláján a felirat, időhiány miatt, föl sem vétetvén, a részek ügye ismét a régi-ben maradt.

Mi alatt a részek visszacsatolásának kérdése tárgyalaték, egész Erdélynek Magyarországgal való szorosabb egyesülése is újra szóba hozatott. Már négyszer intéztek az ország rendei feliratot a királyhoz, hogy ezen egyesülés eszközlése végett egy országos választmány neveztesse ki, mely Erdély rendeivel az egyesülés módjairól értekezne. Ezekre minden sürgetés daczára sem érkezett válasz eddigelé. Most tehát e kérelem ötödször is megújított. De, bár Erdély rendei is hasonló óhajtást fejeztek ki múlt országgyűléseiken az egyesülés iránt, e kérelemnek most sem lett sikere. A kormány, mely az országnak bár honnan eredő erősödését féltékeny szemmel nézte, most is válasz nélkül hagyta a feliratot.

Azon discussióknak, melyek az országgyűlést megelőzött három év alatt a sajtó és megyei közgyűlések terén reformkérdéseink felett annyi hévvel, sőt szenvedélylyel folytak, nem kis része anyagi érdekeink körül forgott.

Unio
ErdélylyiAnyagi és
kek.

1844.

Ezen érdekek gyarapodásának s kifejlésének akadályait, miként fentebb láttuk, főkép vámviszonyainkban s közlekedési eszközeink hiányosságában találta a közvélemény. És alig volt megye, mely ennél fogva a vasutak s vámviszonyok kérdésében ne látta volna el utasításokkal a maga követit. Az anyagi érdekek kifejtésének kérdése általában az égető szükségű kérdések közé számíttatott; s nem ok nélkül. Régi és alapos panasza volt az országnak, hogy anyagi érdekei a részrehajlólag kezelt vámrendszer által az osztrák tartományok érdekeinek áldoztatnak fel; s míg ekkép egy részről a nemzet a köz elszegényedés örvénye felé sodortatik, más részről az ország törvényes kormányzati függetlensége is tetemesen sértetik. Ama számtalan panaszok s feliratoknak, melyek által a nemzet e sérelem és baj orvoslatát sürgette, eddigelé alig volt más eredménye biztatásoknál; legjobb esetben egy két alsóbb rangú kereskedelmi czikk vámja szállíttatott alább; de a jóllét kifejlését gátoló igazságtalan coloniális vámrendszer egyre fenmaradt. A viszonyosság a legtöbb és legfontosabb czikkelyekre nézve mind egyre hiányzott; számos iparágak s gyártmányok három s négyszer, többek egész tizszer annyi vámmal terheltettek, ha tőlünk Ausztriába vitettek, mint megfordítva; belső gyártásunk, a külföldről behozott kellékek fölötte nagy vámja által, igen megnehezítettett; nyers termeszterményeinknek a kiviteli utak a külföldre az osztrák ipar védelme miatt visszatorlásul felállított túlságos vámok s más akadályok által még mindig annyira zárva tartattak, hogy kénytelenek valánk azokat egyedül Ausztriának adni el, mely aztán concurrentia nélkül szabta meg azok árát; ellenben piaczainkról a külföldi gyártmány a tilalommal határos vámok által végkép kiszorítottak, s azokat egyedül osztrák gyártmány árasztotta el. Például, 1841-ben, az Ausztriából kivitt, összesen 61 millió forint értékű gyártmányok negyhetede hozatott Magyarországra. Szóval, belgyártásunk megnehezítettett, hogy az osztrákkal a versenyt ki

ne állhassa; külföldi jó és olcsó gyártmány behozatala csaknem lehetetlenné tétetett; természetnyelveink egész kivitele viszont Ausztriára szorítottatott. Így történt, hogy kereskedelmi mérlegünk évenként több millió frt veszteséget mutatott ki. A külföldi, tehát érdekünkben nem részrehajló, s hivatalos adatokból meritett Becher statistikája szerint, bevitelünk évenként mintegy 65 millió frt értékű vala, míg kivitelünk körülbelől csak 60 millió frt értékre emelkedett. Fő oka e nem kedvező mérlegnek kétségtelenül abban keresendő, hogy anyagi érdekeink más, önkényleg adóztatható tartományok jóllétének gyarapítására zsákmányoltattak ki; s azoknak czélszerűbb igazgatása a törvényhozástól önkényesen elvonatván, az osztrák tartományok nemcsak a külföld, hanem még Magyarország ellenében is védvámrendszer által kegyeltettek.

A rendek, midőn ezen országgyűlés folytában anyagi érdekeink felett kezdenek tanácskozni, a bajok mind két forrására egyenlő buzgalommal kiterjesztették figyelmüket; s meg valának győződve, hogy anyagi jobblétet csak úgy lehet előidézni a hazában, ha egy részről a külfölddel biztos és olcsó közlekedési eszközök teremtetnek; más részről a vámviszonyok méltányosabban szabályoztatnak, s e végre a vámok és harminczadok rendezésének jogát a törvényhozás magának visszaszerzi. E két fő pont adta az irányt a tárgy feletti tanácskozásaiknak.

Mi az elsőt, a külfölddel való egyenes közlekedés eszközeit illeti: a Kossuth által indítványozott s annyi hírlapi cikkben kifejtett, pártolt s ajánlott pest-fiumei, vagy legalább vukovár-fiumei vasut eszméje oly roppant népszerűséggel birt az országban, hogy azt mellőzniök sem lehetett volna a rendeknek. Negyvenhét megye adott reá követeknek pártoló utasítást. Egy vasut, mely a Dunát a magyar tengerparttal összeköttetésbe hozná, már maga is elegendő, minden esetre szükséges eszköznek tartatott a végre, hogy kereskedelmünk ama coloniális, szolgálai bilin-

Fiumei vasut.

1844.

csektől, melyekkel azt Ausztria egy század óta lelánczolva tartá, felszabadíttassék. Így történt, hogy a kereskedelmi tárgyakban munkálkodott választmány e felett oly véleményt nyújtott be a rendek táblájának, „hogy a fiumei pálya építéséhez minél előbb hozzá kell fogni; mert minden év, melyet e részben mulasztunk, új és tetemes veszteséggel öregbíti azon szenvedőleges állapotot, melyben külkereskedésünk sínylődik; — s már ennél fogva is ezen vaspálya felállítását magán vállalkozás tárgyává tenni nem lehet; de nem lehet ezt tenni főképen még azért sem, mert ezen vaspálya külkereskedésünk kulcsát, legfőbb útját képezendi, melytől a haza jólléte függ.”

Az ország rendeinek pártolása, s a népszerűség, melyben e vasut ügye országszerte részesült, a valószínűségnek oly magas fokára emelte annak életbe jövetelét, hogy már a kormány kegyeivel elárasztott Trieszt is remegni kezdett a vetélytárstól, melyet Fiumében, ha azt a Dunával vasut köten di össze, támadni hitt. Fiume kereskedése így is, mint volt, száraz uti összeköttetésben a Dunával, évről évre megnyugtatólag gyarapodott; minek következtében alig lehetett kételkedni, hogy mihelyt Fiume vasutat nyerend, azon egész kereskedés, mely magyar termékekkel eddig Trieszten át üzetett, azonnal ezen olcsóbb ut felé veendi irányát. Trieszt ennél fogva minden követ megmozdítani szándékozott, hogy a fiumei vasut létrejöttét meggátolja. Bruck Károly, a trieszti Lloyd igazgatója, e végett ármányhoz nyúlt, s a pályát 4% biztosíték mellett felépíteni ajánlkozott. A cselt nem volt nehéz fölfedezni; és a triesztiek e törekvése, ha lehet, még öregbíté nálunk a lelkesedést az alduna-fiumei vasut iránt. A pálya tervét egy fiumei társaság elkészíttetvén, annak felépítésére is nagyobb biztosítást nyújtott az országgyűlésnek; minek következtében a rendek háza, október 12-ki ülésében, következő határozattal zárta be e tárgy feletti tanácskozásait: a kiküldendő országos választmány egyezkedjék a fiumei és semmi

esetre ne a Bruck-féle trieszti társasággal; ha a fiumeivel megegyezni nem tudna, adjon elsőséget azoknak, kik a kijelölt alduna-fiumei vasutvonalra legkedvezőbb feltételek alatt vállalkoznak, a nemzet részéről öt százaléknyi jövedelmet biztosítván számukra. Ha másfél év alatt ily vállalkozók nem találhatók, maga a választmány készíttesse el az előleges munkálatokat s terveket; a szükséges költség beszerzésének módjáról pedig a jövő országgyűlésnek véleményét nyújtson be. E határozat a főrendek elébe kerülvén, a nádor főherczeg akként nyilatkozott, hogy hiszi, mikép ily feltételek alatt a kormány maga is hajlandó felépíteni a vaspályát. E nyilatkozat következtében a főrendek egyenesen felszólítani kívánták a kormányt e vállalkozásra. De a rendeknek semmi bizodalom sem volt azon kormányban, mely eddig Triesztet szinte elárasztá kedvezéseivel, Fiume irányában pedig semmi egyebet nem tett a gáncsoskodásnál s akadályozásnál; minél fogva magán-szerződést semmi esetre sem akartak kötni a kormánynyal.

A középponti vasutra nézve, mely Pestet egy részről Pozsonynyal és Béccsel, másról Debreczennel kötné össze, a szerződés a helytartótanács által már a tavasz elején megkötöttvén, a pálya készítése ténylegesen is megkezdett.

Az Ausztriávali vámviszonyok tekintetében, miként már fentebb említém, igen megváltoztak nálunk a nézetek. Néhány évvel előbb alig óhajtott valamit nagyobb hévvel a nemzet, mint amaz iparölő vámrendszernek olyképi módosítását, hogy a közbenső vámok hazánk s az osztrák örökös tartományok közt végkép eltörültsessenek. Ezt akkor még áldozattal is kész volt volna a nemzet megváltani. Most ellenben, bár a vámrendszer kártékony hatásáról ugyanaz maradt a meggyőződés, nemcsak a megváltást, de még az egyszerű eltörlést is ellenzette a közvélemény. A német vámszövetség történetéből merített tanulság általánossá tette azon meggyőződést, hogy nemzetiségünket a

A vámviszonyok rendezése.

1844.

német nemzetiség túlnyomó hatása ellen —, önállásunk, kormányzati függetlenségünk maradványait pedig az osztrák absolutismus foglaltsai, nivellálni szándékozó törekvései ellen semmi sem védte eddigé oly sükeresen, mint épen e közbenső vámvonalt, mely által Magyarország mintegy külfölddél lón Ausztria irányában. A gondviselés művének tekintetett, hogy ama fonák szabály, melylyel a bécsi kormány hazánkat elnyomni szándékozott, magát olyképen bosszúltta meg, miszerint épen azt segített megvédeni, mi ellen Bécs három század óta folytonosan támadó harcot vívott, nemzetiségünket s kormányzati önállóságunkat.

E vámvonalt tehát, mely, a bécsi kormány által kitűzött czélon kívül, nekünk oly hasznos szolgálatot tón, a jövőre is fentartani, és csak a rendszert, a szabályozást kívánták akképen megváltoztatni a rendek, hogy abban tökéletes viszonyosság foglaljon helyet; és miután eddig az osztrák ipar védetett a vámszabályok által a magyar ellen, ezután a magyar védessék a már különben is sokkal erősebb osztrák ipar ellen. Eltökélve, mindent megkísérteni, hogy a vám és harminczad szabályozását, a régi törvényeken alapúlt alkotmányos jogok szerint, a törvényhozás körébe visszaállítsák, a feliratban, melyet e tárgy iránt készítették, nem azt sürgették többé, mit eddig a hasonló feliratokban, hogy a király a vámviszonyokból eredő bajokat és sérelmeket orvosolja; hanem, miután hazánk kereskedésének szomorú állapotát lefestették, és miután megmutatták, hogy ennek oka s forrása azon igazságtalan vámrendszer, mely egy század óta rólunk nélkülünk s egyenesen érdekeink ellen intéztetett: kijelentik, hogy a nemzet ezen állapotot még e jelen országgyűlésen, a viszonyosság elvei szerint megváltoztatni kívánja. És e végett kéri a királyt, hogy a törvényjavaslat szerkesztéséhez szükséges adatokat velök közöltesse. — A főrendek azonban csak azon feltétel alatt egyeztek meg e felirat felterjesztésében, hogy belőle mind az, mi a védvámrendszerre vonatkozik,

egyszerűen kihagyassék; mi aztán, nehogy a felterjesztésnek utját állja, meg is történné, ez szeptember 13-kán felküldetett.

1844.

A kormánynak régi szokásai közé tartozott: azon tárgyakban, melyekben a nemzet kívánatának igazságát s helyességét nem tagadhatta, de a kívánatot teljesíteni kényuralmi hajlamainál fogva nem szándékozott, hogy magát szemrehányásoktól s további sürgetésektől megmentse, vagy épen nem, vagy csak az országgyűlés végperceiben adni választ az ország rendleinek. Ez történt most e felirattal is: ámbár az országgyűlés bezárásának határnapja már ki volt tűzve, a válasz mégis egyre késett. De a kormány ezen eljárása most nem csak elkeseredéssel töltötte be a hazafiak kedélyét, hanem őket cselekvésre is ösztönözte. Miként fentebb említők, a múlt években több helytt olynemű védegyletek támadtak, melyeknek tagjai arra kötelezték magokat, hogy némely szükségüket csak honi gyártmányokkal fogják kielégíteni. Ezen eszme most mind általánosabbá lett; és többekben kívánság ébredt a védegyletet országossá, nemzetivé alakítani. Különösen buzgó apostolává lett az eszmének Kossuth Lajos, ki a Hírlap szerkesztésétől nem régen megválván, munkásságát most kiváltképen az egyesületi téren fejtette ki. Ő, október elején Pozsonyba rándulván, a védegylet ügyében oly hévvel agitált, hogy az kevés idő alatt mind a törvényhozó karban, mind azon kívül, számtalan pártolókra talált. Még a nővilágban is sokan lelkesedéssel ragadták meg a népszerűvé lett eszmét. S így lőn, hogy az országos iparvédegylet október 6-kán magát megalakúlnak jelenthette, elnökéül Batthyáni Kázmért, alelnökéül Teleki Lászlót, igazgatójául Kossuth Lajost, s e mellé az ország legkitűnőbb férfiai közül egy állandó bizottmányt választván. — A védegylet keletkezte egy hatalmas tüntetés volt a nemzet részéről az anyagi érdekek hiányain segíteni vonakodó kormány ellen. E tüntetés után a kormány nem tagadhatta meg egészen a

A kormány
válasz

1844.

választ az ország rendeinek vámtügyi feliratára; de késett azzal, a meddig lehetett, s a válasz csak november 7-kén adatott ki, holott 10-kére már ki volt hirdetve az országgyűlés bezárása. Tartalma e válasznak lényegileg következő: „hogy a nemzeti ipar előmozdítására a kormány eddig többet nem tett, a súlyos körülményeknek tulajdonítandó. De az ügyet szíven hordja, s valamint maga ügyekezni fog az ország anyagi érdekeinek felvirágzását eszközölni, úgy, reméli, a jövőben a rendek is méltányosan hozzájárulnak az akadályok elmozdításához. A kívánt adatokat majd a jövő országgyűléssel közlendi.“

A kormány e válasza kimondhatatlan megindulással fogadtatott a rendek házában, kiket egyébiránt is mind ingerültebb hangulat szállott meg az országgyűlés végének közeledtével, látva a tizenkilencz hónapi fáradalmas munkálkodásaik eredménytelenségét. Épen e napokban hiúsult meg a remény az iránt, hogy a nemzet leghőbb kívánatait, legégetőbb szükségeit illető tárgyakban még ezen országgyűlés alatt lehessen törvényt alkotni. E napokban bukott meg a városok és kerületek rendezése, a hitelintézet, a „partium“ ügye, az ország anyagi érdekeinek emelésére fordítandó közös adó kérdése stb. Nem rég panaszkolt be Pest követe, hogy a kormány iparunk s kereskedelmünk kifejtését még az egyesületek terén is gátolja, ezen egyesületeket, különösen az iparegyletet s a kereskedelmi társulatot korlátozni törekedvén. A rendeknek mind ezek miatt elégtelen, ingerült kedélyét csordúltig fájdalommal s keserőséggel töltötte meg a kormány e válasza. Az elhatalmazott ingerültség, keresztültörve minden korlátokon, melyeket eddig a mérséklet s a felsőség hagyományos tisztelete emelt, szenvedélyes szónoklatokban ömledezett. „Föl kell valahára ébrednünk százados lethargiánkból — így kiálta fel Bezerédy István — és a mit határainkon felállítani nem engednek, fel kell állítanunk saját házaink küszöbeinél Ha nem akarunk idegen ipar járma alatt nyögni

mindörökké, egyesüljünk a védegyletben!“ — Szentkirályi örömet fejezte ki a történet fölött, s köszönetet mondott a kormánynak ezen leiratért; „mert, ugymond, ha a királyi válasz némi kis engedményt nyújtana, nem engedné felébredni ama lelkesedést, mely most e válasz hallatára el fog terjedni a hazában az öncselekvés terén.“

Bővebben beereszkedett a válasz bírálatába az alsó táblai reformpárt vezérszónoka, Klauzál Gábor, következő beszéddel zárván be az ingerült kitöréseket: „Azt kellene hinni, hogy e válasz által, ha benne az ország függetlenségét biztosító 1790-ki 10-dik törvényre hivatkozás nem történnék, föl van függesztve egész alkotmányunk, midőn a kormány a helyett hogy a törvényhozásnak adtokat nyújtana, azt igéri, hogy majd fog rólunk gondoskodni. Ily tény után különösen hat reá a leirat e kifejezése: „perchara natio“ stb. A kormány hivatkozik rendelkezésekre, melyeket érdekünkben tett: de hogyan teheti ezt, ő megfogni nem képes. Mert álljanak elő, kik e teremben a hatalmat védeni szokták, s mutassanak fel ilyes intézkedéseket. És mégis a leiratban azok nem csak említetnek, hanem még az is mondatik, hogy ezen reánk jótékony rendelkezésekben azért nem ment tovább a kormány, mert súlyos körülmények akadályozták. O nem tudja, mik lehetnek e súlyos körülmények. Ha azon viszonyok értetnek, melyek Magyarország s az örökös tartományok közt adó tekintetében fenállanak: miért nem mondott ez ki nyiltan? Legalább azon hivatalnokok, kik a közös teherviselés ellen izgattak, ezután megszűntek volna fondorkodni. De az adóviszonyok sem igazolhatják ezen eljárást. Ily múlt után nyújtatik ugyan némi reménysugár vámviszonyaink rendezése iránt; de ő, úgy látja, hogy még az ígélet sem függetlenségünk alapján tétetik: azontúl sem fogják iparunkat védeni saját vámsorompóink; hanem hihetőleg e sorompók pénzen megváltása terveztetik az örökös tartományok javára.“ Végül az előadott nézeteket

1844.

határozatba foglaltatni indítványozván, törvénytelennek nyilatkoztatja azon rendszert, mely ellenünkben fenáll; s kimutatván, mikép a nemzetnek egyedül saját erkölcsi erejére kell támaszkodnia, bizton hiszi, hogy a képviselő testületnek e lépése meg fogja teremni a maga gyümölcseit.

A rendek határozata; bizalmatlansági szavazat.

A határozat, mely aztán Klauzál e beszéde értelmében szerkesztetett, kijelenti: „mikép a rendek a kormány választát a legnagyobb nehezettel fogadják. Leteszik a tárgyat, s keserű panaszra fakadni gyáva siránkozásnak tartván, többé felírni nem fognak; kinyilatkoztatják mindazáltal, hogy a Magyarország s az örökös tartományok közt létező vámrendszer törvénytelen s olynemű, melynek célja gátolni a honi műipar kifejlését. Ily helyzetben a rendek csak polgártársaik szilárd és állhatatos kitűrésében keresnek menedéket. Kijelentik, hogy az ország függetlenségét idegen tartományok érdekeinek alárendelni nem engedik, s a védegytetet, mely ezen érdekek védelmére magát épen e napokban constituálta, a törvény pajzsa alá helyezvén, abban találják a védvámrendszert, mely a polgárok küszöbcinél fog őrködni a magyar műipar s kereskedelem érdekei felett. A kormány iránt azonban, e körülmények között bizalmukat elenyészettnek nyilatkoztatják. És minthogy eleve tudják, mikép e határozat a főrendi többségnél ellenzésre találandana, azt a felső házzal közleni sem kívánják; hanem egyszerűen az országos irományok közé igtatják.“ A kormány iránti bizalmatlanság e kijelentésében nagy része volt az erdélyi részek visszakapcsolása ügyének is, mely egy szint' e napokban érkezett királyi válaszban hasonlóképp a jövő országgyűlésre halasztatott. Az illető határozatban a visszakapcsolás elmulasztását a rendek egyenesen a végrehajtó hatalom hanyagságának tulajdonították, kijelentvén, hogy vagy nincs a végrehajtó hatalomban elég tetterő, vagy, ha van, azt használni elmulasztotta.

A bizalmatlansági szavazat méltánylásában a pártok színezete szerint különböző volt a vélemény az országban.

1844.

A reformpárt azt általában nagy meglepéssel fogadta, úgy tekintvén azt, mint az alkotmányosság elvének pártjok képviselői által tett erélyes nyilatkozatát; mint saját pártjok morális erejének s bátorságának öregbedését, mi nem késendik hatalmas lökést adni a nemzeti átalakulásnak. De éppen azért, mivel az esemény valóban szükségkép változást vont maga után a kormány politikájában, valamint azért is, mivel e bizalmatlansági nyilatkozat a főrendi conservatív pártot, a kormány gáncsolt politikájának részesét is sujtotta: e pártnak az természetesen nem tetszhetett s általa többféleképen rosszaltatott is. Azonban tekintetbe véve, hogy a nemzet fél század óta minden országgyűlésein, de mindig stükeretlenül, sürgette az ország anyagi érdekeit oly igazságtalanul terhelő vámviszonyok elintézését: és most a kormány még e fontos kérdés megoldására szükséges adatok közlését is megtagadta; tekintetbe véve továbbá, hogy a rendek e gyűlés alatt mintegy száz, részben terjedelmes munkálatokat készítettek, és azok közül a kormány és pártjának ellenzése miatt mindössze csak tizenhárom törvénycikkelyt lehetett megalkotni; végre tekintetbe véve azt is, hogy több nagy fontosságú tárgyra nézve, — minő péld. a városok s kerületek rendezése, a hitelintézet, a fiumei vasut, az anyagi érdekek emelésére fordítandó telekdíjas közös adó, — a két tábla közti egyezkedés már azon pontig ért, hogy azokat az országgyűlésnek néhány hétteli meghosszabbítása hihetőleg kívánt eredményre vezeti; és a kormány ezt, miután a hadi adó megajánlatot, mégis minden fontosabb ok nélkül megtagadta: — egész meggyőződéssel állíthatni, hogy a kormány e bizalmatlansági szavazatot teljes mértékben megérdemlette.

Az alsó házban ez iránt magok a conservatív párt tagjai is meggyőződve lenni látszának; erre mutat legalább azon körülmény, hogy közölök senki sem emelt szót a bizalmatlansági határozat meggátolására. Igazolták egyébiránt a rendek okait e határozat megalkotásában magok a con-

1844.

servatív párt belső viszonyai is. E párt főrendi töredéke, elébb annyira összhangzó, a kormány akaratának oly feltételtenül hódoló, most, a gyűlés vége felé szinte megoszlott véleményében, a kormány szellemét s eljárását illetőleg. Egy rész, a conservatív párt ifjabb része, mely azt óhajtá, hogy a kormány, eddigi tétlenségéből kilépve, maga ragadja meg a minden esetre szükséges s már a közszellemnél fogva el nem utalható reformok kezdeményezését, gr. Majláth Antal kancellárt a jelen körülmények közt nem tartá elég erélyesnek s vállalkozó szelleműnek. E töredék, míg életben volt, gróf Dessewffy Aurélt tűzte volt ki, ennek halála óta pedig gróf Apponyi Györgyöt kívánta helyébe kancellárrá kineveztetni. A conservatív párt e meghasonlásának s ama bizalmatlansági határozatnak az lőn következése, hogy Majláth Antal nem sokára le is mondott hivataláról.

És ekként az országgyűlés bezárásának határnapja itt bosszús ingerültségben, amott meghasonlásban, minden oldalról elégedetlenségben találta az ország rendeit; minél fogva a nagyobb rész pártkülönbség nélkül valódi megnyugvással üdvözölte a napot, mely a kellemetlen helyzeteknek véget vetend. A gyűlés bezárásának szertartásait nem a király személyesen, hanem Károly főherczeg, mint annak biztosa, hajtotta végre november 13-án.

Az ország-
gyűlés ered-
ményei.

Visszatekintve ezen országgyűlésnek tizenkilencz hónapi munkálkodásaira, igaz ugyan, hogy csak igen csekély része végeztetett be, s még kevesebb emeltetett törvény erejére, azon nagy számú tárgyaknak, melyeket a közvélemény s közóhajtás e gyűlésnek végzendőkül kitűzött, vagy melyekben a rendek munkálatokat is készítettek. Igaz ugyan, hogy fájlalni lehetett, mikép e számos tárgyak közül különösen a büntető törvénykönyv, noha annak szüksége általánosan elismertetett s éreztetett, életbe nem lépett; a megyei kicsapongások, municipális életünk e korcs kinövései, újabb törvény által nem korlátoltattak; a városok

rendezésének s törvényhozási részvételének kérdése ismét csak a jövőre halasztatott; hogy a hitelintézetnek csak terve készült el; hogy a közös teherviselésben a kimondott elv tényleg már most nem alkalmaztatott; hogy fő közlekedési eszközeink egyesek jóakarására bizatva maradtak s tengerpartunk régi elhagyatottságából ki nem emeltetett stb. De, bár a közóhajtásokat nem valósította is teljes mértékben ezen törvényhozás: eredménytelennek azt, mint akkor sok heves vérű s türelmetlen kedélyű állította, koránt sem lehet mondani; egy hatalmas lépéssel vitte az előbbre, czélja felé, nemzeti átalakulásunk nagy ügyét.

Különösen öt megalkotott törvénynek oly világos, mondhatni kézzel fogható a jótékonyága, hogy azt bővebben mutogatni felesleges; s ha rólok egynémit mégis szólnunk, azt csak azért tesszük, hogy kitűntessük, mi hiányzott még ezekben a teljes bevégezetheztől.

Először is a magyar nyelvet és nemzetiséget illető törvény teljes győzelemre vitte politikai nemzetiségünk ügyét. Egy részről a nemzeti nyelvnek visszaadott minden őt megillető jogot, és a nemzetiség gyarapodásának biztos alapot vetett; más részről a hazában lakó idegen nyelvekre nézve is kimondja, hogy semmi népfaj nyelvét erőszakosan elnyomni nem akarja, s csak a felsőbb nevelés, törvénykezés és közigazgatás körében követeli a magyar nyelv használatát; csak azt rendeli, hogy a latin helyett a magyar nyelv legyen azon kötelék, mely a hazának politikai nemzetiségét összetartja. Nem lehet mindazáltal eléggé sajnálni, hogy a Horvátországgal érintkezés viszonyaiban a történetnél méltányosabb, a horvátokat is megnyugtató intézkedés nem jött létre; az ország határain belül pedig a külön ajkúak kívánatai legalább is a községek kebelében s a köznevelés körében nem teljesítették.

A vallási törvény nem elégített ugyan ki minden méltányos igényt. Sajnálni kelle, hogy a vegyes házasságok tárgyában kimerítőleg nem rendelkezett s így a tárgyat,

1844.

mely annyi ingerültséget szült, végkép nem fejezte be. De az átmenetet szabályozó törvény a kérdés legnehezebb részét csakugyan megoldotta: a vallások egyenlőségét pusztán elvből valósággá változtatta, s közelebb hozta az igazi keresztényi szeretet uralmának korszakát, melyben minden keserűség, mely eddig a keresztény felekezetek közt létezett, végkép megszűnjék.

Azon törvény, mely a nem kiváltságos osztálybelinek az utat minden hivatalra megnyitotta, teljes hivatalképességet adott, a demokratiai jogegyenlőség nagy elvének egyik lényeges részét léptette életbe, a választat az osztályok közt legalább egy részben lerontotta. Egyedül az vala sajnálatos, hogy ez csak részben történt, hogy az elv nem egész terjedelmében valósított meg. Sajnálatos vala, hogy a törvény ennél fogva nagy következtelenségben szenvedett: megadta a nemnemes polgároknak a képességet minden hivatalra; de azoknak választói jogáról, a hivataloknak ezen első lépcsőjéről nem gondoskodott. E következtelenség eredménye lőn, hogy a törvény a nem-kiváltságos osztálybelieknek, főképen azon hivatalokra nézve, melyek választása nemesektől függ vala, inkább csak reményt adott a jövőre, mint tényleges valóságot a jelenben.

A birtokképességi törvény, mely a nem nemeseket is joggal ruházta fel nemesi jószágok birhatására, a hivatalképességi törvényvel ugyanazon demokratiai elvnek, a teljes jogegyenlőségnek készítette elő diadalát; s örök dicsőségére válik egy csupán kiváltságos nemesekből s nemesek követeiből alakult törvényhozásnak. Batthyáni Lajos, a főrendi ellenzék vezére, miután azt Széchenyi István s a közép segédelmével a főrendek házában kivitta, nem kétkedett egy magán levelében akként nyilatkozni, hogy ez a legfontosabb határozat mindenek közt, melyek száz év óta Magyarországon alkottattak. De valamint a hivatalképességi, úgy a birtokképességi törvénynek is volt egy hiánya, melynél fogva a nem-nemes polgárnak adott birha-

tási jog nem teremhette meg mind ama gyümölcsöket, melyeket tőle várni különben lehetett volna. E hiány abban feküdt, hogy a nemesi jószágok, nemesi földek is nem szabadítottak fel egyszersmind az ősiség bilincsei alól. Azonban valamint a hivatalképeség a választói jog megadását, úgy a birhatási képeség az ősiség eltörlését egy közelebbi törvényhozásban szükségkép maga után vala vonandó.

Végre a közmunkákat szabályozó törvény messze maradt ugyan a céltól, melyet akár az egyenlő közteherviselés igazságának —, akár a magasabb felfogású nemzetgazdaság igényeinek tekintetében elérnie kellett volna. De legalább egy lépést tett e cél felé s elősegítette annak majdani megvalósítását, midőn legalább az ország külön helyhatóságaiiban s ezek kebelében lakó jobbágyosztályra nézve egyenlősítette a közmunkai terhek viselését.

Az országgyűlésnek ezen, törvénytényé vált főbb eredményei, tagadhatlan, igen jótékonyak s tetemes haladást foglalnak magokban. Azonban még ezektől elnézve sem lehet e törvényhozást eredménytelennek állítani. A népek életében, a kifejlődés egyes lépcsőzeteit tekintve, nem csak a valóságos eredményt, a megalkotott hasznos törvények számát, kell haladásnak tekinteni. A haladás, valamint egyes embernél, úgy a népeknél is nem egyedül külső tényekben, hanem az eszmék tisztulásában és kifejlésében is egyaránt nyilatkozik. Miként a tények, úgy a megtisztult, kifejlett eszmék is, egy részről a múltnak eredménye, más részről a jövőnek csirái. És épen ezen szempont az, mely ezen országgyűlést nevezetessé teszi.

A ki a magyar országgyűlések eredményeit helyesen akarja megítélni, nem csak azt kell tekintenie, mi s minő törvényeket alkotott az ténylegesen. Abnormis helyzetünknek, mely hazánknak az abszolút kormányzatú osztrák császársággal vegyes házasságából származott, az is következése volt, hogy a törvényhozás kénytelen lőn irányt inkább adni a közvéleménynek, mint azt tőle venni. Más alkotmá-

1844.

nyos országokban, hol a sajtó szabadon mozoghatott, ennek hivatása volt kifejtetni az eszméket, indítványozni a teendőket: nálunk ez, miután a sajtó korlátolva volt, jobbára a tanácskozások körébe szorítottatott; s azért volt az eszmecsere is élénkebb törvényhozási tanácskozásainkban, mint bármely más nemzet parlamentjében; azért oly hosszúk s mégis oly gyakran eredménytelenek a tanácskozások, mint az sehol másutt nem volt tapasztalható. De ha, a sajtó korlátozottságának következtében, a törvényhozási tanácskozás hivatása lőn a teendőket indítványozni, az eszméket kifejtetni s megtisztítani és a közvéleménynek bizonyos, határozott irányt adni: kétségtelen, hogy ezen előkészítést is hasznos eredmény gyanánt kell tekinteni, ha különben azt kellőleg megtette a törvényhozás.

És e szempontból fogva fel ezen országgyűlést, bátran el lehet mondani, hogy annak eredménye nagyobb volt, mint bármely eddig lefolyt országgyűlésé. E törvényhozás munkálkodásainak s tanácskozásainak következtében számos nagy horderjű eszme jelentékeny haladást tett a nemzetben. Azon összesen száznégy tárgy közül — mert nem kevesebbre megy minden ágazatokkal s külön tárgyalt részletekkel azok száma —, melyek felett a rendek részint tanácskoztak, részint terjedelmes munkálatokat is készítettek, csak néhányat kell emlitenünk, hogy fogalma legyen az olvasónak azon eszmetömegről, melyre nézve e köztanácskozások iránytűje gyanánt szolgáltak a közvéleménynek. Ugyanis, az említetteken kívül még a következő főbb tárgyak fordultak meg a rendek házában asztalán: a Pesten építendő országház; a nemzeti színház; a katonaság tartása, mi iránt valóságos eredménynek veendő, hogy e teher megváltására bizonyos összeg alapított meg, minél fogva ezen, adózóinkat elébb oly egyenetlenül nyomó teher egyenlően kivethető adóvá változott; országgyűlési szabad újság; minden évben Pesten tartandó országgyűlés; a só szabad árulhatása; a nem egyesült görög hitfelekezetűek

vallási viszonyai; az unitária vallás szabad gyakorlata; telekkönyvek behozatala; elemi tanodák s műegyetem felállítás; a népnevelés rendezése; a vakok, siketnémák és tébolyodottak intézeteinek felsegítése; a hajózást gátoló akadályok megszüntetése; a szólás-szabadsági sérelmek orvoslása; az irodalmi s művészeti tulajdon jogának biztosítása; a magánosok közti pénzvviszonyok kiegyenlítése; az egyházi tized eltörlése; a községi jegyzők állapota; a mérlegek egyenlősítése; az ország közjavát előmozdító magánvállalatok biztosítása; a zsidók polgári jogai; az országgyűlési követek igazolása stb. stb.

Soha nem terjeszté ki még több tárgyra figyelmét a magyar törvényhozás. És habár a tárgyak sokasága is akadályozta némileg az egyes kérdések megoldását; az eredmény legalább az lőn, hogy majdnem mindazon kérdések előkészítve örököstettek át a jövő törvényhozásra, melyeknek eldöntését a kor igényei szükségké változtatták.

A fentebb részletesen előadottak közül még csak egyet, a két tábla ama határozatát említjük ismételve, mely szerint a közös teherviselés elve elfogadtatott. E szent elv Európa majdnem minden népeinél, hol az már tényleg életben van, csak hosszú, jobbára véres küzdelmek által vivotott ki. Kiváltságos osztályunknak valódi dicsőségére válik, hogy elég önzetlen tudott lenni, az igazság e követelését önként elismerni, az elvet elfogadni. A remény annak valóságos életerőre emelése iránt, még ugyan nem teljesült, az ige testté még nem lett; de már maga az, hogy a nagy elv kimondatott, és az országos pénztár kezelése tekintetében mind a két tábla valóságos alkotmányos szabályokat, szoros felelősséget alapított meg, bizonyára oly haladásnak tekinthető, melynél nagyobbbat eddigelő még nem tett a magyar törvényhozás. Sajnos ugyan, hogy félreértések, bizodalomhiány s a minden teherviseléstől irtózók fondorkodásai a nagy elvnek valóságos életbe léptetését ez uttal megakadályozták: de az ügy koránt sem bukott meg. Az

1844.

engedmény, mely az igazságnak tétetett, nem volt többé visszavehető; a törvényhozók adott szavát a nemzet összessége nem feledte el többé; és alig kételkedett valaki, hogy azt a következő törvényhozás műlhatatlanul be fogja váltani. Mert az igazságot századokon keresztül el lehet rejteni; de ha egyszer kimondatott, a világ minden hatalma sem képes többé annak szavát elnémitani. És kétségtelenül ez volt a lefolyt országgyűlésnek legnagyobb, leggyümölcsözőbb, leghatékonyabb horderejű eredménye.

„Ha egyébiránt e törvényhozás — ugymond Eötvös József — a várakozásnak meg nem felelt egészen, ha a tárgyak, melyeknek bévégzése majdnem biztosnak látszott, eldöntetlenül maradtak: ennek oka sem a véletlenben, minek nemzetek életére vajmi csekély a hatása; sem egyes emberekben nem keresendő. Az ok mélyebben fekszik, — fekszik azon bizodalmatlanságban, mely létezni fog mind addig, míg a felelőség kimondása által e bajnak gyökerei nem vágnak el; fekszik abban hogy, a követi utasítások következtében, egy törvényhozás helyett ötvenkét törvényhozást birunk, melyeknek mindegyike különvált irányt követ a másiktól, s hogy nincsen hely, hol a nemzetnek központosított érzete szabadon nyilatkozhatnék, hol érdekei valóságosan képviseltetnének... Felelős kormány s törvényhozási összpontosítás, — ezek a nemzet legnagyobb szükségai, ezek biztosíthatják csak Magyarország alkotmányos haladását.“

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 03138 8716

